ئەخمەت تۇردى ئەسەرلىرى

ئاي يامغۇرى

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

ئاي يامغۇرى

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غالىب شاھ
خەتتات: ئابلىكىمجان زۇنۇن جەۋلانى

ئۇنتۇلغان كىشىلەر
ھايات شۇنداق
ئاي يامغۇرى
سىراقتا قالغان مۇھەببەت
سەرسان روھ
بەختسىز سەئدىيە
قاباھەت
يېگانە شەھەر
مۇزلىغان يۇرەك
دەۋر سادالىرى

ISBN 978-7-5371-6503-7
9 787537 165037 >
باھاسى: 28.00 يۈەن

بۇ كىتابنى ئاشۇ يىللارنىڭ ئېغىر سىناقلىرىدىن ئۆتۈپ، ھايات بېغىنى رەڭگارەڭ گۈللەر بىلەن بېزەپ كېلىۋاتقان بارلىق ساۋاقداشلىرىمغا بېغىشلايمەن!

— ئابدۇر

ستۇدېنتلىق يادنامىسى بۇ،
ياشلىقىمدا تارتقانلىرىم سۆزەك.
ئەستىن چىقمايدىغان گۈزەل ئېچىنىشلار،
ئالتۇن يەڭسىل، جۇشقۇن ھۆرمەت...

تۇغدىغا

ئەخمەت تۇردى ئەسەرلىرى

ئاي يامغۇرى

(رومان)

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى : **ئەنۋەر ھەسەن**
مەسئۇل كوررېكتورى : **ئىبادەت ياسىن**
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : **غالىب شاھ**

ئەخەت تۇردى ئەسەرلىرى

ئاي يامغۇرى

(رومان)

ئاپتورى : **ئەخەت تۇردى**

*

شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 2 ـ كوچا 1 ـ قورۇ، پ : 830049)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۆلچىمى : 1168×850م م، 32 كەسلەم، باسما تاۋىقى : 13.75
2009 ـ يىل 3 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2009 ـ يىل 3 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
ISBN978-7-5371-6503-7
سانى : 4 000 — 1
باھاسى : 28.00 يۈەن
بېسىلىشتا، تۈپلەشتە خاتالىق بولسا نەشرىياتىمىزغا ئەۋەتىڭ، تېگىشىپ بېرىلىدۇ.

1960 – يىل ، ئۆكتەبىر

نەشرىياتتىن

ئەخمەت تۇردى — دەۋرىمىزدىكى ئۇيغۇر پروزىچىلىقىنىڭ تەرەققىياتىغا ، گۇللەپ ياشناش ۋەزىيىتىگە مۇھىم تۆھپە قوشقان ۋەكىللىك خاراكتېردىكى داڭلىق يازغۇچىلىرىمىزنىڭ بىرى . ئۇ ئۆزىنىڭ 50 يىللىق ئەدەبىي ئىجادىيەت ھاياتىدا پروزىچىلىقنىڭ ھېكايە ، پوۋېست ، رومان قاتارلىق ھەممە ساھەسىدە قەلەم تەۋرەتتىپ ، ھەممە ساھەسىدە بىر تۇركۈم نادىر ئەسەرلەرنى يارىتىپ ، ئوقۇرمەنلەر قەلبىدە ۋە ئەدەبىيات ساھەسىدە خېلى زور تەسىر قوزغىدى .

يازغۇچى 1940 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى قەشقەر شەھىرىدە تۇغۇلغان . 1949 ـ يىلىدىن 1959 ـ يىلىغىچە باشلانغۇچ ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇغان . 1959 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا كىرگەن . 1964 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىگە تەقسىم قىلىنىپ ، «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدە مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن ، كېيىن ژۇرنالنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى بولغان . 1989 ـ يىلى 1 ـ ئايدىن باشلاپ كەسپىي يازغۇچىلىققا تەكلىپ قىلىنىپ ، 2000 ـ يىلى 12 ـ ئايدا دەم ئېلىشقا چىققۇچە شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ كەسپىي يازغۇچىسى بولغان . ئۇ ھازىر جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى ، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلار ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى ، مەملىكەتلىك ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى ، دۆلەتلىك

بىرىنچى دەرىجىلىك يازغۇچى ، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ پەخرىي پروفېسسورى .

ئەخمەت تۇردىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ھاياتى 1958 ـ يىلى «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان «گۈرۈچ» ناملىق ھېكايىسى بىلەن باشلانغان . شۇنىڭدىن تارتىپ 1960 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇ «ھاياتنىڭ باشلىنىشى» ، «دەشتكە باھار كەلدى» ، «كۆرەش داۋام قىلىدۇ» ، «ئازاد زامانىمىدىن ئايلىناي» ، «بىزنىڭ ئەۋلاد» قاتارلىق بىر قىسىم ھېكايىلەرنى يېزىپ ، شۇ دەۋر رېئاللىقىنى خېلى جانلىق ئەكس ئەتتۈرگەن ھەم كۆزگە كۆرۈنۈشكە باشلىغان . 1970 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ ئەخمەت تۇردىنىڭ پروزا ئىجادىيىتى يېڭى بىر باسقۇچقا قەدەم قويدى . بۇ مەزگىللەردە ئۇ «يالقۇنلۇق ياشلىق» ، «مەرھابا ، باغۇەن» ، «مەھبۇس قىزى» قاتارلىق ھېكايىلەرنى يېزىش ئاساسىدا پوۋېست ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ ، «قىيانلىق دەريا» ، «ئەلۋىدا ، كۆز يېشىم» قاتارلىق پوۋېستلارنى ئېلان قىلىپ ، بۇ جەھەتتىمۇ كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرگە ئېرىشتى . ئۇنىڭ پوۋېست ئىجادىيىتى ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتىدىن رومان ئىجادىيىتىگە ئۆتۈشتىكى ئۆتكۈنچى ئىجادىيىتى بولۇپ قالدى . ئۇ 1980 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ رومان ئىجادىيىتىگە كىرىشىپ ، 1989 ـ يىلى تۇنجى رومانى ـــ «ئۇنتۇلغان كىشىلەر»نى ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى . بۇ رومان ئۆزىنىڭ كۆپ تەرەپلىمە قىممىتى ۋە يۇقىرى مۇۋەپپەقىيىتى بىلەن كىشىلەر ئارىسىدا ۋە ئەدەبىيات ساھەسىدە زور تەسىر قوزغىدى ، شۇنداقلا ئۇنىڭ رومان ئىجادىيىتى ئۈچۈن پۈختا ئاساس بولۇپ قالدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئاساسلىق كۈچىنى رومان ئىجادىيىتىگە قارىتىپ ، كەينى ـ كەينىدىن «ھايات شۇنداق» ، «سەرسان روھ» ، «بەختسىز سەئىدىيە» ، «قاباھەت» قاتارلىق رومانلارنى يېزىپ جامائەتچىلىك بىـ

لەن يۇز كۆرۈشتۇردى . ئەگەر بىز «خەيرخوش ، توققۇز كۇنلۇك ماكان» ، «ئەلۋىدا ، كۆز يېشىم» ناملىق ئەسەرلەرنى ئۇنىڭ ھېكايە ۋە پوۋېست ئىجادىيىتىدىكى بىر پەللە دېسەك ، ئۇنداقتا «سەرسان روھ» ، «بەختسىز سەئىدىيە» ، «قاباھەت» رومانلىرى ئۇنىڭ رومان ئىجادىيىتىدىكى نەتىجىسىگە ۋەكىللىك قىلالايدىغان نادىر ئەسەردۇر .

يازغۇچىنىڭ تۇنجى پوۋېستى «قىيانلىق دەريا» 1985 ـ يىلى مەملىكەتلىك 2 ـ نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىنى باھالاشتا «مۇنەۋۋەر پوۋېست» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەندىن كېيىن ، ئۇنىڭ بىر قىسىم ھېكايىلىرى ، بولۇپمۇ «ئۇنتۇلغان كىشىلەر» ، «ھايات شۇنداق» ، «سەرسان روھ» ، «بەختسىز سەئىدىيە» قاتارلىق رومانلىرى كەينىدىن «جۇڭگو كىتاب مۇكاپاتى» ، «تۇلپار ئەدەبىيات مۇكاپاتى» ، «تەڭرىتاغ ئەدەبىيات ـ سەنئەت مۇكاپاتى» ... قاتارلىق مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشىپ زور شەرەپ قۇچتى . ئۇنىڭ بىر تۇركۇم ھېكايە ـ پوۋېستلىرى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغاندىن سىرت ، «سىناق مەيدانىدىكى لەتىپە» ، «خەير-خوش ، توققۇز كۇنلۇك ماكان» قاتارلىق نادىر ھېكايىلىرى چەت ئەل تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ ، «چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ھېكايىلىرى» ناملىق توپلام بىلەن «پەرۋاز» ناملىق مەجمۇئەلەردە ئېلان قىلىندى .

بۇ قېتىم نەشرىياتىمىز دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 60 يىللىقىغا سوۋغا قىلىش ۋە ئەخمەت تۇردى ئىجادىيىتىنىڭ 50 يىللىقىنى خاتىرىلەش يۇزىسىدىن يازغۇچىنىڭ بارلىق ئەسەرلىرىنى 10 تۇم قىلىپ نەشر قىلدۇق . بىز ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلەرگە سۇنغان بۇ 10 تومлуق ئەسەر يازغۇچى ئەخمەت تۇردىنىڭ تارىخ ۋە رېئاللىق ھەققىدىكى 50 يىلدىن بۇيانقى جاپالىق ئىزدىنىشلىرى-نىڭ مەھسۇلى . ئۇ ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئىجادىيىتىدە كىشىلەرنىڭ

ئىجتىمائىي رېئاللىق بىلەن بولغان ئوخشاشمىغان مۇناسىۋەت - ئالاقىلىرىنى ، جۇملىدىن ئۇلارنىڭ باي ۋە مۇرەككەپ روھىي دۇنياسىنى تېپىك ۋە ماھىيەتلىك بولغان تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى ئىچىدە ئوبرازلىق يارىتىشتەك ئىجادىيەت ئالاھىدىلىكىنى گەۋدە-لەندۈرۈپ ، ئۆزىگە خاس بەدىئىي ئۇسلۇب ياراتقان . ئۇ تەسۋىرلە-گەن پېرسوناژلارنىڭ كۆپىنچىسىدە زامانداشلىرىمىزنىڭ مەنىۋى قىياپەتلىرى تەبىئىي ۋە ئېنىق ئېچىپ بېرىلىپ ، ئۇيغۇر خەلقە-نىڭ تېپىك مىللىي خاراكتېرى خېلى روشەن ئەكس ئەتكەن . بۇ خىل تېپىك خاراكتېر يازغۇچىنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتى ، جەمئىيەت ۋە تۇرمۇش ھەققىدىكى ئالاھىدە كۆزقاراشلىرى ، شۇ-نىڭدەك ئۆزگىچە ئىجادىيەت ئۇسۇلى ئارقىلىق سەنئەت يۈكسە-لىكىگە كۆتۈرۈلگەن . شۇڭا ئۇ كىشىلەرگە ئۆزگىچە بىر خىل ئېستېتىكىلىق زوق بېغىشلايدۇ ، كىشىنى ھايات گۈزەللىكىدىن ، شۇنداقلا تەبىئەت گۈزەللىكىدىن سۆيۈندۈرىدۇ .

قىسقىسى ، ئەخمەت تۇردى دەۋر قىياپىتىنى ئىجابىي ۋە سەل-بىي ياقتىن يورۇنتقان ، تۇرمۇش پۈرىقى كۈچلۈك ، زىددىيەت-توقۇنۇشلىرى كەسكىن ، پېرسوناژلىرى ئۆزىگە خاس خاراكتېرگە ئىگە ، تىلى تاتلىق بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرى بىلەن يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ، جۇملىدىن ئۇنىڭ رومانچىلىق ساھەسى-گە مۇناسىپ تۆھپىلەرنى قوشقان تۆھپىكار يازغۇچىدۇر .

بىز ئاخىرىدا ، ھۆرمەتلىك ئەدىبنىڭ تېنىگە سالامەتلىك ، قەلىمىگە تېخىمۇ زور بەرىكەت تىلەيمىز !

2009 - يىل ، مارت .

مۇندەرىجە

بىرىنچى قىسىم

دوستلۇق، تۇتقۇن، سىرالغۇ 1

ئىككىنچى قىسىم

ئىجتىھات، نان، سۆيگۈ 197

ئۈچىنچى قىسىم

تۆھمەت، ئوت، تۇمان 332

ئاپتورنىڭ ئاخىرقى بايانى 432

بىرىنچى قىسىم

دوستلۇق ، تۇتقۇن، سارالڭ ...

1

ماي ئېيى كىرىشى بىلەن ھاۋا لەيلىمە ئىسسىپ كەتتى، باھار ۋايىغا يەتتى، ئېرىق ـ ئۆستەڭ بويلىرىنى، ياتاق، سىنىپ، مەيدان ۋە ھەممە ياقنى قىزىلگۈل بىلەن نەمخۇش ھاۋانىڭ كىشىنى مەست قىلغۇچى ھىدى قاپلىدى، قىشچە زېمىننىڭ تەپتى بىلەن يېنىك نەپەسلىنىپ ياتقان ئەڭ نازۇك ئوت ـ چۆپلەرمۇ ئۆزىنى بېسىۋالغان تاش ـ داڭگاللار ئارىسىدىن مۇشەققەت بىلەن ئۆسۈپ چىقىپ، قۇياش نۇرىغا ئىنتىلدى.

مەكتەپنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى سېرىق بىنادىن چىققان بىر يىگىت ئەنە شۇ گۈللۈكلەرنى، ئېرىق بويىدىكى دەرەخلەرنى ئارىلاپ، مەيدان تەرەپكە قاراپ ئاستا كېلىۋاتاتتى. يىگىرمە ئىككى ياشلار چامىسىدىكى ئوتتۇرا بويلۇق، قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن بۇ يىگىتنىڭ قەدەملىرى پۇختا، سەل ـ پەل قىسلىغان كۆزلىرى ئويچان ئىدى. ئۇ قولىدىكى يوغان بىر كىتابنى دەم قولتۇقىغا قىساتتى، دەم بىر نەرسە ئېسىگە كەلگەندەك چىپىدە توختاپ ۋاراقلايتتى. ئۇ شۇ يوسۇندا ھەم مېڭىپ، ھەم ئويلاپ، ھەم كىتاب كۆرۈپ، سېرىق بىنا بىلەن مەيدان ئارىلىقىدىكى نەچچە يۈز قەدەم يولنى يېرىم سائەتتەك باستى. ئۇ ئۇچ قەۋەتلىك ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ ئالدىدىكى بىر چېتىدە ۋالىبول، بىر

چېتىدە ۋاسكېتبول قىزىپ كەتكەن سېمونت مەيدانغا ئەمدىلا كېلىپ، قىيقاس ـ چۇقان ئىچىدە توپ ئويناۋاتقان ساۋاقداشلىرىنىڭ ھەربىر-تىگە بويۇنداپ تۇرۇۋېدى، ئارقا تەرەپتىن بىرىنىڭ تونۇش ئاۋازى ئاڭلانغاندەك قىلدى :

ـــ شەۋكەت، ھەي شەۋكەت!

ئۇ ئارقىغا بۇرۇلۇپ، يېقىن دوستى ئاقنىيازنى كۆردى :

ـــ نېمە، توپ ئوينىمىدىڭما ؟

ـــ ئۆزۈڭ نەلەردە يۈردۈڭ ؟ ـــ ھولۇقۇپ سورىدى ئاقنىياز ۋە ئۇ-گىلىرى يوغان، كەڭ پەنجىلىك قولىنى شەۋكەتنىڭ مۇرىسىگە تاشلاپ ئۇنى بىر چەتكە تارتتى، ـــ ئىزدىمىگەن يېرىم قالمىدى سېنى، ئەمدى كۇتۇپخانىغا بېرىپ باقاي دەپ تۇرۇۋېدىم، بۇ يەردە كۆزۈمگە چېلىق-تىڭ.

ـــ نېمە بولدى ؟ ـــ ئەمدى شەۋكەتنىڭمۇ كۆڭلى بىرەر نەرسىنى تۇيغاندەك ئالدىراپ سورىدى، ـــ نېمىگە ئىزدىگەنىتىڭ، تىنچلىقمۇ ؟ ...

ـــ تىنچلىق، تىنچلىق! ... ـــ دېدى ئاقنىياز پەرۋاسىزلا، ـــ پەقەت ساڭا بىر ئاددىي تېلېگراممۇ بار، بەلكىم خۇش خەۋەردۇر، ـــ ئۇ كۆك خادانى كەمزۇلىنىڭ يانچۇقىدىن تېخى ئاغزى ئېچىلمىغان بىر تې-لېگراممۇ قەغىزىنى ئېلىپ، شەۋكەتكە بەردى. شەۋكەت تېلېگرامنى ئالدىراش يىرتتى، ئاقنىياز ئۇنىڭغا ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل قاراپ تۇراتتى. ئۇ بەستىلىك كەلگەن، لەۋزى ھالال يېگىت ئىدى. شۇ تۇرقىدا ئۇنىڭ گۈسمەستەك ببجىرىم غولى، قوڭۇرۇڭ پاخما چېچى ۋە ئاق پىشماق يۈزى بىلەن شەۋكەتنىڭ جۇغى كىچىك، ئەمما چاققان بەستى، قاپ-قارا يىرىك چېچى ۋە ئاز ـ تولا چېچەك ئىزى بار قارىمۇتۇق يۈزى بىر ـ بىرىگە بەكمۇ روشەن سېلىشتۇرما بولغانىدى.

شەۋكەت تېلېگرامنى ئوقۇپ بولۇپ، قوشۇمسىنى تۇردى ۋە بىر پەس سۈكۈت ئىچىدە جىمجىت تۇرۇپ قالدى. ئۇ ۋەزمن يېگىت ئىدى، ئۇنىڭ سەل ـ پەل چوڭقۇر چاناقلىرى ئىچىدىكى يوغان، ئۆتـ

كۆر كۆزلىرىدىنمۇ ھەمىشە بىر خىل ئىشەنچ ۋە جاسارەت چىقىپ تۇراتتى. ئاقنىياز ئۇنىڭ چىرايىدىكى تۇيۇقسىز ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ، ئالمان ـ تالمان سورىدى :

ـــ كىمدىن كەپتۇ، بىرەر ئىش بولمىغاندۇ ؟

شەۋكەت ئىسسىگە كەلگەندەك، ئاقنىياز‌غا لەپپىدە قاراپ، بىر ئاز ئەنسىزلىك بىلەن مۇنداق دېدى :

ـــ ئاكامدىن كەپتۇ، ئانامنىڭ كېسىلى ئېغىر ئوخشايدۇ!

ـــ شۇنداقمۇ ! ـــ ئاقنىياز ئىتتىك ئۇنىڭ قولىدىكى تېلېگراممىنى ئېلىپ كۆز يۈگۈرتتى ۋە كۆيۈنگەن ھالدا دېدى، ـــ بارمىساڭ بولماي‌دىغان ئوخشىمامدۇ ؟

ـــ شۇنداق ، مەنمۇ شۇنداق ئويلاۋاتىمەن، ـــ دېدى شەۋكەت مۇڭغا تولغان كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، ـــ بىرىنچى يىللىقتىكى ۋاقتىمدا دادامنىڭ يۈزىنى كۆرەلمەي ئارماندا قالغانىدىم، ئەمدى ...

ئۇنىڭ نەپىسى بوغۇلغان بولۇپ، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمىدى، ئاقنىياز دەرھال تەسەللى بەردى :

ـــ ئۇنچىلىك ئويلاپ كەتمە، ئاداش ! ئاناڭنىڭ كونا كېسىلى قوزغىلىپ قالغان چېغى، سېنى كۆرسە چوقۇم ياخشى بولۇپ كېتىدۇ!

ئۇلار تېخىمۇ ئوبدانراق مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن بىر ـ بىرىنى يېتىلىشىپ ياتاق تەرەپكە قاراپ كەتتى ...

× × ×

شەۋكەت ئۈچ كۈندىن كېيىن رۇخسەت ئالدى. ئۇنىڭ ھەر ئېھتىمالغا ئىككى ھەپتىلىك دەپ سورىغان ئىلتىماسىغا ئاخىرقى قېتىم فاكۇلتېت مۇدىرى ياقۇپ كېرىمى « ئون كۈنگىچە بېرىپ كەلسۇن! » دەپ رەسمىي تەستىق سالدى. شەۋكەت يول تەييارلىقىغا چۈشتى. ئەل ـ ئاغىنىلىرىدىن ئانچە ـ مۇنچە پۇل قەرز ئېلىپ، ئانىسىغا، ئاكا‌

سىغا ئۆز يارىشىقىدا سوۋغات ئالدى. بولۇپمۇ ، ئامراق سىڭلىسىغا يېڭى كۆن بازار چۆرگىلەپ، ئۇرۇمچى قىزلىرىغا مودا بولغان زەڭگەر رەڭلىك كاپرون ياغلىقتىن بىرنى ئالدى. ئەمدى ئۇ ماشىنا بىلەتتىنى ئالسىلا يۈرۈپ كېتەتتى. كىم بىلسۇن ئۇ بىلەت ئالغىلى قاتناش بېكىتىگە چىققاندا ، قېرىشقاندەك ئىككى كۆنلۈك بىلەت سېتىلىپ بولۇپ ، ئۇچىنچى كۆننىڭ بىلىتى قالغانىدى، ئۇ ئامالسىز شۇ بىلەتنى ئالدى ۋە تىت ـ تىتلىق ئىچىدە كۆن ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى.

شەۋكەت ماڭىدىغان كۆننىڭ ئالدىنقى ئاخشىمى ئاقنىياز ئىككى ئاغىنىسى بىلەن بىرلىشىپ ياتاقتا ئۇزىتىش زىياپىتى تەييارلىدى. كەچلىك تاماقتىن كېيىن ئۇلار ياتاقتا جەم بولدى. تۆت بۇلۇڭغا تۆت ياغاچ كارىۋات قويۇلغان ئاددىي، ئەمما پاكىز، سەرەمجان بۇ ياتاقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۈستەلگە ئىككى پارچە گېزىت يېيىلغانىدى، گېزىتنىڭ ئۈستىدە بازارنىڭ بىلەتلىك ئۇچ دانە شاپىلاق نېنى، بىر بوتۇلكا ئالما ھارىقى، بىر بوتۇلكا ماش ھارىقى، كىچىك ـ كىچىك ئۇچ قەلەي تەخسىدە گۈلە ـ قاق، كەمپۈت ـ پىچىنە دېگەندەك نەرسىلەر تىزىلغانىدى. دېرىزە تەكچىسىگە بىر چىغ چايدان بىلەن ئىككى كۇرۇشكا ۋە بىرنەچچە ئىستاكان دەستىلەپ قويۇلغانىدى. تۆت دوست ئۈستەلنىڭ تۆت تەرىپىدە بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ئولتۇردى. ئۇلار شەۋكەت بىلەن ئاقنىياز، زايىت بىلەن تۇرغۇنلار ئىدى. ئوخشاشمىغان يەرلەردە تۇغۇلۇپ، ئوخشاشمىغان يەرلەردە ئۆسۈپ چوڭ بولغان، ئوخشاشمىغان بوي ـ تۇرق ، ئوخشاشمىغان چىراي ـ شەكىل ۋە ئوخشاشمىغان مىجەز ـ خۇلقتىكى بۇ تۆت يىگىت ئۇچ يىلدىن بېرى ئوخشاش قىسمەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، ئوخشاش سىنىپ، ئوخشاش پارتىدا ئولتۇرۇپ، زامانىۋى بىلىم ئۆگىنىۋاتقان قەدىناس دوستلاردىن بولۇپ قالغانىدى. ئۇلارنىڭ دوست ـ ئىجىللىقى فاكۇلتېتتىكى ئوقۇغۇچىلار تۈگۈل، ئوقۇتقۇچىلارنىڭمۇ قىزىقىش ـ ھەۋىسىنى قوزغايتتى، تېخى بۇنىڭ ئىچىدىكى ئاقنىياز بىلەن زايىت سىنىپ كادىرلىرى ھېسابلىناتتى، ئاقنىياز سىنىپنىڭ ئۆگىنىش ھەيئىتى، زايىت بولسا، سىنىپ ئىتـ

تىپاق ياچىيكسىنىڭ شۇجىسى ئىدى، ئۇ ئاشۇنداق سالاھىيىتى بولغاچقىمكىن، قورسىقىغا يېمىسە يېمەيتتىكى، ئەمما ھەمىشە ئۇستۇپ شىنى پارقىرىتىپ، سۆلەتلىك يۇرۇشنى ياخشى كۆرەتتى. مانا ھازىر مۇ ئۇ ھەممەيلەندىن ئالىپتە ھەم چىرايلىق ياسىنىپ ئولتۇراتتى. كۆڭلىنىڭ ياقسى، ئىشتىنىنىڭ پۇچقىقى ئاقىنىيازنىڭكىگە ئوخشاش ئۇنداق پۇرلەشكەن ئەمەس، بەلكى ئۆزى قاينىاق سۇ توشقۇزۇلغان كۇرۇشكىنى بولسىمۇ دەزمال قىلىپ سىلىۋالغاچقا، خېلى رەتلىك، قىرلىق كۆرۈنەتتى، ماڭلىيىغا چۈشۈپ تۇرغان بىر تۇتام چېچىنى ئانچە ـ مۇنچە مايلاپ پارقىرىتىۋالغاچقا، تۇرغۇنىڭ جىيەكلىرى تەرىدىن شورلىشىپ كەتكەن نىمكەش بادامدوپپىلىق سىدام بېشىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ، گويا بىرى ، ساتىراشخانىدىن يۇيۇنۇپ تارىنىپ يېڭىلا چىققان ؛ يەنە بىرى بولسا، چاڭ ـ توزانغا مىلىنىپ ئېتىزلىقتىن ھازىر كەلگەن ئىككى ئادەمنىڭ بېشىدەك كۆرۈنەتتى. دېمىسىمۇ، تۇرغۇن ۋاسكېتبول مەيدانىدىن يېنىپ، ئۇستۇاشلىرىنىمۇ تۇزەشتۇرمەي، تەرلەپ ـ پىشقان پېتى ئۇدۇل مۇشۇ يەرگە كەلگەنىدى. يوغان كۆزلىرى سەل ـ پەل پولتىيىپ تۇرىدىغان، قاڭشارلىق، سالپاڭ قۇلاق بۇيىگىت كىچىكىدىنلا توپقا ئامراق ئىدى، ئوتتۇرا مەكتەپتىكى چاغلىرىدا، ئۇ تېخى ۋاسكېتبول « A » كوماندىسىنىڭ باشلىقى ئىدى. ھەمىشە توپ مەيدانىدا پىرقىراپ يۇرەتتى، تەتىل ۋاقتىدا ئۆيىگە قايتىپ، توپ ئويناىدىغان يەر تاپالمىغاندا، ئەسكى قاسقانىنى تامغا سىخلاپ، لاتا ـ پۇتىلارنى پوملاپ توپ ياساپ، قوشنىلىرىنىڭ بالىلىرى بىلەن ھويلىدا يۇگۈرۈپ يۇرۇپ ئويناىتتى . بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىنمۇ ئۇ شۇ ئادىتىنى تاشلىيالمىدى، نۇرغۇن توپ مەستانىلىرى «يۇگۈرۈپ يۇرسەك قورساق تېز ئېچىپ كېتىدۇ » دەپ، توپ ئويناشتىن ئۆزىنى تارتقان بولسىمۇ، لېكىن تۇرغۇن ئۆزىنى تارتالمىدى، ھەر كۈنى بىرەر يېرىم سائەت توپ ئويىنىمسا كۆڭلى ئۇنىمايتتى، ئويناشنىغۇ ئويناىتتى، لېكىن ئويناپ بولۇپلا، قورسىقىنىڭ ئاچقىنىغا چىدىماي، ھەممىدىن بۇرۇن ئاشخانىنىڭ ئىشكىگە بېرىۋېلىپ،

قوشۇقى بىلەن چىننى تاقىلدىتىپ، ئاشپەزلەرنىڭ بېشىنى قوداڭشىتىۋېتەتتى ...

ــ ئاقنىياز ، قىزلارغا ۋاقىتنى ئېنىق دېمىگەنمىدىڭ ؟ ــ سورىدى زايىت بىتاقەت بولغان ھالدا ۋە ئۇنىڭ قولىدىكى تاماكىنى ئېلىپ داۋام قىلدى، ــ كىملەر كەلمەكچىدى؟

ــ ئېنىق دېگەن، سائەت ئالتە يېرىمدا كېلىشنى ئېيتقان، كېلىدىغانلار بار يوق ئىككى، ساڭا چۈشتە ئېيتتىمغۇ : بادامگۈل بىلەن غۇنچەقىز، شۇ! ــ دېدى ئاقنىياز ۋە شەۋكەتتىن سورىدى، ــ ئاداش ، سائىتىڭ قانچە بولدى، باشلاۋېرىمزمۇ ــ يە ؟

شەۋكەت سائىتىگە قاراپ بېقىپ دېدى :

ــ سەل تەخىر قىلايلى، سائەت ئالتىدىن قىرىق ئۆتۈپتۇ، قىزلارنىڭ تەييارلىقى ئاسان پۈتمەيدۇ !

ــ بولۇپمۇ بۇگۈن دېگىنە، ــ دېدى تۇرغۇن بويۇن، باشلىرىدىكى تېخىچە توختىمىغان تەرلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، ــ بادامگۈلنىڭ بۇگۈن سەن بىلەن خوشلىشىدىغان كۈنى تېخى ! ...

تۇرغۇننىڭ گېپى تۈگە ــ تۈگىمەي كارىدوردا ئىككى قىزنىڭ جانان چىنىدەك زىل كۈلكىسى ۋە توپلىينىڭ يېنىك تاقىلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. بۇ ئاۋاز يېگىتلەرنىڭ قۇلىقىغا ناھايىتى سېغىشلىق ئىدى، يىراقتىنلا تونۇۋالاتتى. ئۇلار ئۈستەل ــ ئورۇندۇقلارنى رەتلەپ ، ئۆزلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ بولغۇچە قىزلارمۇ ياتاقتا كىرىپ بولدى. قۇرامىغا يەتكەن تۆت يېگىتنىڭ تۆت جۈپ پال ــ پال كۆزى ئىككى قىزنىڭ ۋاللىدە يانغان چىراغدەك نۇرلۇق، ئوماق يۈزلىرىگە تەڭلا تىكىلدى. قىزلار بۇگۈن راستىنلا چىرايلىق ياسىنىۋالغانىدى. بادامگۈل ئۈستىگە نوقۇت رەڭ بەتىس كۆڭلەك كىيىپ ، بېشىغا كۆك ــ سېرىق گۈللۈك گاز ياغلىق ئارتىۋالغانىدى، غۇنچەقىزنىڭ ئۈستىدىكى ئويما ياقا ، كەڭ ئېتەك ناۋات رەڭ كۆڭلىكى لىغىرلاپ تۇراتتى، ئاپئاق پۇتىغا چەش رەڭ پاپپاق كىيىۋالغانىدى ...

يېگىتلەرنىڭ كۆزىنى ئالاق ــ جالاق قىلىپ خۇددى ماگىزىنلاردىكى

كى ئەڭ گۈزەل ، ئۆلچەملىك مودېللاردەك قېتىپ تۇرغان بـۇ ئىككـى قىز شۇ كۈنلەردە ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدىكى تىرناقتا توختايدىغان سەرخىللاردىن ئىدى. دېمىسىمۇ، بادامگۈل بىر قارىغان كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئۈتۈپ ، ئۆزىگە مەھلىيا قىلغۇدەك تەبىئىي گۈزەللىككە ئىگە قىز ئىدى. ئۈنىڭ ئويناپ تۇرىدىغان بوتا كۆزلىرى بەزى قىزلار-نىڭ لاپ ـ لاپ تىكىلىدىغان جادۇ كۆزلىرىگىمۇ ، بەزىلەرنىڭ ھەمـ-شە بىر نەرسىدىن ئۇركۈگەندەك چەكچىيىپ تۇرىدىغان سۈرلۈك كۆزلىرىگىمۇ ئوخشاشمايتتى، ئۈنىڭ ئۇستۈنكى لېۋىنىڭ ئوڭ بۇرجـ-كىدىكى سىيداندەك قارا، يۇمىلاق خالى ئاق ۋە گۈلگۈن چىرايىغا بەكمۇ ماس كېلىپ ، ئۈنىڭغا باشقىچە گۈزەللىك ۋە نازاكەت بەخش ئەتكەنىدى. ئۈنىڭ ئۇششاق تال ـ تال سىزىقلار بىلەن تولغان لەۋلەـ-رى ئۈنىڭ خېلىلا ھېسسىياتچان قىز ئىكەنلىكىنى بىلدۈرسە ، ئاق ـ قارىسى روشەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان ئوتلۇق كۆزلىرى ئۈنىڭ سەمـ-مىي ۋە ئاق كۆڭۈللۈكىنى كۆرسىتەتتى. قىسقىسى ئۇ، مودا مەدەنىيىتى بارلىققا كەلگەن مۇشۇ كۈنلەردىكى پەردازسىز ، تەبىئىي گۈزەللىككە ئىگە نازىنىن قىزلاردىن ئىدى.

گۈزەل چىراي، يارىشىملىق كىيىم ـ كېچەك ، كېلىشتۇرۇپ قىلىنـ-غان گىرىملەر كىشىنى دەرھاللا مەپتۇن قىلسىمۇ، لېكىن ئۇ خۇددى ئاسماندا يۈرگەن بۇلۇتقا ياكى كۈنپېتىش بىلەنلا تارقىلىپ كېتىدىغان شەپەققە ئوخشاش ، ۋاقىت دەريا سىدا ھامان تېزلا غەرق بولۇپ كېـ-تىدۇ. كىشىگە ئۈنتۇلغۇسىز ، مەڭگۈ ئېسىتىلىدىغان تەسىر بېرىدىغان نەرسە يەنىلا تاشقى گۈزەللىك بىلەن ئىچكى گۈزەللىكنىڭ يۇغۇرۇلـ-مىسىدىن پەيدا بولغان پاك ، تەبىئىي ۋە ئاددىي گۈزەللىكتۇر ! شـەۋـ-كەت بادامگۈلنى مانا شۇ ئۆزگىچىلىكى بىلەن يارىتىپ ، ياخشـى كۆرۈپ قالغانىدى.

غۇنچەقىزمۇ ناھايىتى جەلپكار قىزلاردىن ئىدى. ئۈنىڭ شۇ تاپتىكى پۈتۈن تۇرقىدىن ھەرقانداق يىگىتنىڭ كۆزىنى ئالا چەكمەن قىلىۋېـ-تىدىغان بىر خىل تەبىئىي لاتاپەت بىلەن ياشلارغا خاس جۇشقۇنلۇق

چىقىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ قەددى ـ قامىتى كېيىكتەك نازۇك ۋە ئەۋرىشىم، كۆزلىرىمۇ كېيىكنىڭكىدەك دۈيدۈگىلەك ۋە قاپقارا ئىدى. پەقەت يۈزىلا سۈتتە چايقىغاندەك ئاپئاق يالتىراپ تۇراتتى. ئۇ خېلى ـ خېلى كاتتا سورۇنلاردىمۇ ئۆزىنى ئەركىن ۋە بىمالال تۇتۇپ يۈرەلەيتتى.

بۇ ئىككى قىز گەرچە بىر سىنىپتا بولمىسىمۇ، لېكىن بىر ـ بىرىنىڭ دەردىگە يېتىدىغان سىرداش دوستلاردىن ئىدى . شۇڭا ھەمىشە ئايرىلماي بىللە يۈرەتتى . ئۇلارنىڭ بوي ـ تۇرقى ، رەڭگىرويى، گەپ ـ سۆزلىرى بىر ـ بىرىدىن خېلىلا پەرقلىنەتتى . بادامگۈلدە جەنۇب قىزلىرىغا خاس تارتىنچاقلىق ۋە ئاددىيلىق بولسا، غۇنچەقىزدا ئۇرۇمچى قىزلىرىغا خاس مەغرۇرلۇق ، ئەركىنلىك ۋە چەقىشقاقلىق بار ئىدى . بادامگۈل غۇنچەقىزغا قارىغاندا نازۇك ، سىپتا ئىدى، ئۇنى ئانىسى كىچىكىدىن تارتىپ « قىز بالا كۆپ تاماق يېسە ، تىنىقى يوغىناپ كېتىدۇ » دەپ ، پىيالىدە ئاش ـ تاماق بېرىپ چوڭ قىلغانىدى. شۇڭا ھازىرمۇ ئىشتىھاسى سۆلەي، كەم تاماق ئىدى . باشقىلارنىڭ قورسىقى يېرىم بولمايدىغان نورمىلىق ، ئەتىۋار نانلار ئۇنىڭدىن تېخى ئىشپ قالاتتى . شۇڭا سىنىپتىكى ئوغۇللار ئۇنىڭ بىلەن بىر شىرەدە تاماق يېيىشنى بەس ـ بەستە تالىشاتتى.

ياتاقتا بىردەم جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى، يىگىتلەرنىڭ ئۇنسىز، ئوتلۇق بېقىشلىرىغا قىزلار ئۇزاق بەرداشلىق بېرەلمىدى بولغاي، ئاردىدىكى سۇكۇتنى ئۇلار بۇزدى.

ـــ ياخشىمۇسىلەر ؟ ـــ ھەر ئىككى قىز بوسۇغىدا تۇرۇپلا ھۆرمەت سالىمىنى قىلدى.

ـــ رەھمەت ، يۇقىرى ئۆتۈگلار! ـــ يىگىتلەر ئورۇن بوشىتىپ قىزلارنى يېڭى ۋە چىرايلىقراق ئورۇندۇقلارغا تەكلىپ قىلدى. «خوش ـ خوش »، «بۇيەرگە، ئۇ يەرگە » دېگەن تەكەللۇپلاردىن كېيىن خۇددى بىرى ئىسمىنى يېزىپ توغرىلاپ قويغاندەك ، بادامگۈل شەۋكەتنىڭ ، غۇنچەقىز ئاقنىيازنىڭ ئۇدۇلىغا توغرىلىنىپ ئولتۇردى. تۇرغۇن دېرىزە تەكچىسىدىكى چىغ چايداندىن كۆرۈشكا ۋە ئىستا-

كانلارغا ئالدىراپ چاي قۇيۇشقا باشلىدى، ئاقنىياز داستىخاندىكى نانلارنى پارچىلاپ ، قەلەي تەخسىدىكى ئالاھىدە نېمەتلەرنى قىزلارنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويدى . ئاندىن كىچىك ـ كىچىك ئالتە ساپال رومكىغا توشقۇزۇپ ھاراق قۇيدى، ھاراق تەكشى قۇيۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ، ئاقنىياز رومكىلارنى شەۋكەتتىن باشلاپ بىر ـ بىرلەپ ھەمىمەيلەننىڭ ئالدىغا قويدى ۋە ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ رومكىسىنى قولىغا ئېلىپ، غۇدۇدۇڭ ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

ـــ دوستلار ببلەن بىللە كۆتۈرگەن قەدەھلەرنىڭ مەزمۇنى چوڭقۇر بولىدۇ، ئاغىنىلەر ! مېنىڭچە، بىز بۇ بىرىنچى قەدەھنى ھەممىمىز ئۈچۈن سىرداش ، دىلداش بولغان ئاغىنىمىز ، بۇرادىرىمىز شەۋكەتنىڭ سالامەتلىكى ۋە سەپىرىنىڭ ئاق يوللۇق بولۇشى ئۈچۈن كۆتۈرەيلى! قېنى، كۆتۈرۈشۈڭلارنى ئىلتىماس قىلىمەن!

ئۇچ يىگىت رومكىنى دەرھال قولىغا ئېلىپ ، ئورۇنلىرىدىن لىككىدە تۇردى ، ئىككى قىز بىر ـ بىرىگە قاراپ، خىجىل بولغانىدەك ، تەڭلىكتە قالغاندەك ئوڭايسىز ھالدا قىمىشىپ قويدى.

ـــ قېنى قىزلار ، بۇگۈنكى ھاراق خاسىيەتلىك ، بىرنى ئىچىپ قويۇڭلار ، ـــ دېدى تۇرغۇن ئۇلارغا مەدەت بېرىپ ، ئاقنىيازمۇ ئۇلارنى زورلاشقا باشلىدى . يەنىلا غۇنچەقىز باتۇرلۇق قىلدى، ئۇ رومكىنى قولىغا ئېلىپ بادامگۈلنى قىستىدى :

ـــ ئېلىڭ بادامگۈل ، بۇگۈن مەن ئىچمىسەم كېرەك يوق ، ئەممىسىز ئىچمىسىڭىز بولمايدۇ ! بىرەر قېتىمغا ھېچ گەپ بولماس...

ئاقنىياز غۇنچەقىزنىڭ ئوچۇق ، مەردانە خاراكتېرىگە قايىل بولدى، ئۇ ئۆزىنى رۇسلاپ ، شائىرانە تەلەپپۇز بىلەن ئۇنى تازا بىر ماختىماقچى بولدىيۇ ، لېكىن يەنە دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، ئۇنداق قىلغانىدا بادامگۈلگە بېسىم بولۇپ قالىدىغاندەك ھېس قىلدى. شۇڭا گەپنى يەنىلا بادامگۈلنى رىغبەتلەندۈرۈش بىلەنلا بولدى قىلدى :

ـــ ئېلىڭە بادامگۈل، كۆڭۈل تارتقان كىشى بىلەن ئىچكەن ھاراق ھاراق ئەمەس ، دېمىدە ، زەمزەم بولىدۇ!

بادامگۈل بىرەر سىدىن پاناھ تىلىگەندەك ئەتراپقا تەلمۈرۈپ قارىدى ۋە ھەممەيلەننىڭ ئۆزىگە ئىلتىجا بىلەن تىكىلىپ ، كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ئامالسىز قالدى ۋە رومكىنى تەسلىكتە قولىغا ئېلىپ ، ئورنىدىن تۇردى :

ـــ بوپتۇ ، بۈگۈن بىرنى ئىچەي ... تەڭلىكتە قالدىم، بۈنىڭدىن كېيىن زورلىماڭلار! ...

بىرىنچى رومكا ھاراق ئەنە شۇنداق تەقەززالىق ۋە تەڭلىك ئىچىدە ئىچىلدى، بادامگۈل چىرايىنى پۈرۈشتۇرۈپ، سەسكىنىپ كەتتى، غۇنچەقىز سەل ـ پەل سىلكىنگەندەك بولدىيۇ، لېكىن يېنىككىدە بىرنى كېكىرگەندىن كېيىن، بەدىنى قىزىپ، راھەتلەنگەندەك بولۇپ قالدى.

كېيىنكى رومكىلار قىزلارغا زورلانمىدى ، ئۇلار كەمپۈت شوراپ ، ئانچە ـ مۇنچە چاي ئوتلاپ، يىگىتلەرنىڭ ئىچىشىگە، يېيىشىگە قاراپ ئولتۇردى، داستىخاندىكى نان خۇددى پىلە قۇرتى غازاڭ يېگەندەك بىردەمدىلا ۋاسىلداپ يېيىلىپ بولدى، ئەمدى قەلەي تەخسىلەردىكى گۈلە ـ قاق، كەمپۈت ـ پېچىنىلەر كوسۇلدىتىپ يېيىلىشكە باشلىدى. بۈنداق ئاچ كۆزلۈك، نەپسى بالالىق شۇ كۈنلەردە ھېچكىمگە ئەيىب بىلىنمەيتتى. شۇڭا ئۆزىنى ئالاھىدە تۇتىدىغان زايىتمۇ، نەپسىنى يېغالايدىغان شەۋكەتمۇ ، توپ مەستانىسى تۇرغۇنمۇ، ھاراقخۇمار ئاقنىياز مۇ قىزلارنىڭ ئالدىدا تارتىنىپ، قورۇنۇپ قالمىدى. قىزلار مۇ ئۆزىنىڭ ئالدىدىكى نېمەتلەرنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ ، ئۇلارنى كۆپىرەك يېيىشكە ئۇندىدى ...

زايىت ئالدىدىكى رومكىنى ۋاققىدە كۆتۈرۈۋېتىپ، بىر تال كەمپۈتنى زاكۇسكا قىلىپ ئاغزىغا سالدى ـ دە ، كوسۇلدىتىپ چاينىغان پېتى شەۋكەتتىن سورىدى :

ـــ ئون كۈندە بېرىپ كېلەلەرسەنمۇ ئاداش ؟

ـــ ئەسلىدىغۇ ئىككى ھەپتە رۇخسەت بەرگەن بولسا ياخشى بولاتتى، ـــ دېدى شەۋكەت زايىتقا يۈزلىنىپ ، ـــ تىنچلىق بولسا، ئون

كۆنده قايتىپ كېلەرمەن.

ــ ۋاقىتنى دەپ بەك ئالدىراپ كەتمە، ــ دېدى زايىت ۋە بادام-گۈلگە لاپپىده بىر قاراپ قويۇپ داۋام قىلدى، ــ ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئاپاڭ كېسەلكەن، ئون كۈن يەتمىسە، خاتىرجەم تۇرىۋەر ، ئېشىپ كەتكەن ۋاقىتنى بىز بۇ يەردە ھاۋاز يېتەكچى بىلەن سۆزلىشىپ تۇغرىلاپ قويىمىز!

زايىتنىڭ سۆزى ئاقنىيازغا ياقمىدى بولغاي، چىرايىنى بىلىنەر ــ بىلىنمەس پۈرۈشتۈرۈپ قويۇپ، ئىستېھزالىق تەلەپپۇزدا مۇنداق دېدى:

ــ ئەڭ ياخشىسى ، ۋاقتىدا قايتىپ كەلسۇن !

ــ توغرا، ۋاقتىدا قايتىپ كەلگىنى ياخشى! ــ دېدى تۇرغۇنمۇ زايىتنىڭ سۆزىدىن ئاللىقانداق يوشۇرۇن مەنىنى چۈشەنگەندەك، ــ زايىت ، سېنىڭ ئۇ ھاۋاز يېتەكچىڭ ھەرگىزمۇ شەۋكەتكە شاپائەت قىلمايدۇ! مېنىڭچە ئون كۈنده چۆچەكتەك يەرگە كەڭتاشا بېرىپ كەلگىلى بولىدۇ. بۈگۈن چېسلاغا ئون ئۈچ ، خۇدا خالسا ، يېگىرمە ئۈچىنچى ماي كۈنى شەۋكەت بىلەن يەنە مۇشۇ يەردە كۆرۈشۈپ، قارشى ئېلىش زىياپىتى ئۆتكۈزىمىز، تېخى ! قانداق دېدىم ئەپەندىلەر، خانىملار ؟

ھەممەيلەن يېنىككىده كۈلۈشۈپ قويدى، ئەمدى سۆزگە غۇنچەقىز ئارىلاشتى:

ــ يولغا قانچە كۈن كېتەر شەۋكەت ؟ ئۆيۈڭلار چۆچەكنىڭ بازار ئىچىدىمۇ ؟

ــ ھەئە ، بازار ئىچىده ، ــ دېدى شەۋكەت ۋە ھېسابلاپ داۋام قىلدى، ــ ئىككى كۈنده بارسام، ئىككى كۈنده كەلسەم ، ئۆيده ئالتە كۈن تۇرسام، مېنىڭچە يېتەرلىك بولىدۇ، ئۇنىڭدىن كېچىكىپ كەتسەم، مەۋسۇملۇق ئىمتىھانغا يېتىشەلمەي قالىمەن !

ئەمدى ئۇلارنىڭ پارىڭى يېڭى ــ يېڭى تېمىلارغا يۆتكىلىپ تۇردى. زايىت ھاراقنى كۆپرەك ئىچىۋالغاچقا، يېرىم ــ يارتا مەستلىكتە

ئېيتقان گەپلىرى ئاغزىدىن چايقىلىپ چىقىشقا باشلىدى. ئۇ ھەممە گەپنى ئۆز ئالدىغا تارتىپ ، كىم نېمە دېسە شۇنىڭغا لوقما سالاتتى. بەزىدە ھەتتا، بىلىپ ـ بىلمەي يۇرىكىدىكى يوشۇرۇن دەردلىرىنىمۇ تۆكەتتى. بىر قېتىم ئۇ خۇددى تامدىن تارىشا چۈشكەندەكلا : « يىگىت دېگەن ھەرقانچە بولسا، بىزچىلىك بولار، بوينىمىزدا ئۇلاق، يۈزىمىزدە ياماق يوق! » دېۋىدى، باشقىلار ئۇنىڭ گېپىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ بولغۇچە غۇنچەقىز ناھايىتى چاققانلىق بىلەن : « زايىت ئاكا، ھازىرغۇ شۇنداق، لېكىن ھاراقنى مۇشۇنداق ئىچىۋەرسىڭىز، ئەتە خۇددى قېيىپ قالغان شالدەك تۇرۇپ ، بويىنىڭىزغا ئۇلاق چۈشۈپ قالارمىكىن ! » دەپ ئوخشىتىۋەتتى، بۇ سۆز ھەممەيلەننى كۈلدۈردى، زايىتنىڭ ئۆزىمۇ كۈلدى، لېكىن ئۇنىڭ كۈلكىسى خۇددى جۇملىلەر-دىكى ئەگەشمە بۆلەكتەك، باشقىلارغا زورمۇزور قوشۇلۇپ ، ئامالسىز-لىقتىن كۈلگەن بىر خىل سوغۇق، ئەخمىقانە كۈلكە ئىدى. بۇنىڭ ئېچىدە پەقەت ئاقنىيازنىڭلا كۈلكىسى ھەممىدىن ساز، ئىپتىخارلىق كۈلكە بولدى. ئۇ ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا غۇنچەقىزغا بارغانسېرى قايىل بولۇپ ، ئۆزىنى ئۇنىڭغا يېقىن تۇتۇۋاتاتتى. غۇنچەقىزنىڭ تاتلىق ، ئوماق ھەرىكەتلىرى ئۇنى ئۆزىگە ئىختىيارسىز ئەگەشتۈرۈۋالغانىدى. ئۇ كۈلسە ، ئاقنىيازنىڭمۇ لەۋلىرى لىپىلدەپ كۈلگىسى كېلەتتى، ئۇ كۆزىنى ئويناتسا، ئۇنىڭمۇ كۆزلىرى ئىختىيارسىز يوغىنايتتى ياكى قىسلاتتى، ئۇ بوينىنى ئاتسا، ئاقنىيازنىڭمۇ بويۇن بۇلجۇڭلىرى تار-تىشىپ تولغىناتتى. قىسقىسى، غۇنچەقىزنىڭ يارىشملىق كىيىملەر بىلەن يالتىراپ، تولغىنىپ تۇرغان ئەۋرىشىم گەۋدىسى بىلەن ئاشۇ كېيىكىدەك قاپقارا مۆلدۈر، بىر قارىغان كىشىنىڭ ئېسىدىن ئاسان چىقمايدىغان ئويناق كۆزلىرى ئاقنىيازنى ئەسىر قىلىپ ھالىدىن كەتكۈزگەنىدى. شۇڭا ئۇ، غۇنچەقىزنىڭ ئۇزۇن ۋە قاپقارا كىرپىكلىرى قورشاۋىدا قالغان ئاشۇ كۆزلىرىگە پات ـ پات ھېرىسمەنلىك بىلەن تىكىلىپ قاراپ قالاتتى. بۇنى ئاز دېگەندەك، ئۇنىڭ بوينىدىكى قوش تىزىق مەرۋايىت، قۇلىقىدىكى ئالتۇن ھالقا، قولىدىكى ياقۇت كۆزلۈك

ئۇزۇكلەر چىراغ نۇرىدا يالتىراپ، چاقناپ، ئاقنىيازنىڭ يۈرىكىگە گويا ئوت بولۇپ چېچىلغاندەك، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا بىر خىل ھارارەت دولقۇنى پەيدا قىلغانىدى...

غۇنچەقىز خۇددى بىرى «قارا» دېگەندەك تەبىئىي نەزەر بىلەن ئاقنىيازغا قارىۋىدى، ئۇنىڭ ئۆزىگە مىت قىلماي تىكىلىپ تۇرغان مەستانە كۆزلىرىدىن گويا پايانى يوق تىنىق ئاسمانغا ئوخشاش بىر خىل سېھرىي كۈچ بىلەن كۆڭۈلنى ئىللىتىدىغان كۈچلۈك بىر ھارا-رەتنىڭ بارلىقىنى سېزىپ، قاتتىق ئوڭايسىزلاندى ـ دە ، كۆزىنى دەرھال ئۇنىڭدىن قاچۇرۇپ، بادامگۈلنىڭ قۇلقىغا شوخلۇق بىلەن بىرنېمىلەرنى پىچىرلىغان بولۇۋالدى. ئاقنىياز بۇ مەخپىي پىچىرلاشنى دەسلەپ ئۆزىگە تەئەللۇق ئىش، دەپ ئويلىغانىدى، كېيىن غۇنچەقىز-نىڭ ئۆزىگە زادىلا نەزەر كۆزىنى ئاغدۇرمىغانلىقىغا قاراپ، بىزەڭلىك بىلەن ئۇنى بىزار قىلىپ قويدۇممۇ نېمە، دەپ خىجىللا ئېپ-سۇسلاندى ...

بادامگۈل غۇنچەقىزنىڭ بايىقى پىچىرلىشىدىن ئىلھاملىنىپ ئۆزىنىڭ ئالدىدا چېچىلىپ ياتقان بىرنەچچە تال كەمپۈتلەر ئىچىدىن قەغەز ۋە ماركىسى چىرايلىقراق بىرسىنى تاللىدى ـ دە، ئوڭ قولىنىڭ بارماق-لىرى بىلەن ئاستا سۈرۈپ، شەۋكەتنىڭ ئالدىغا ئاپاردى ۋە گۈل قېـ-تىدەك چىرايلىق، سۈزۈك قاتلىق قاپاقلىرىنى لەپىدە كۆتۈرۈپ «سىز يەك» دېگەندەك ئۇنىڭغا ناز بىلەن قارىدى. ئۇنىڭ ھېرىسمەن-لىككە تولغان چىرايلىق بوتا كۆزلىرىدىن خۇددى تىنىق سۇغا چېـ-چىلغان ئاي شولىسىدەك يېقىملىق نۇر چاقناپ كەتتى. شەۋكەت كەمپۈتنى قولىغا ئېلىپ، گويا بىرسىدىن قىزغانغاندەك شۇنداق چاق-قانلىق بىلەن قەغىزىنى سويۇپ ئاغزىغا سالدى ۋە بادامگۈلنىڭ كۆزى-گە ئاجايىپ يېقىملىق بىر قاراش بىلەن مۆلدۈرلەپ تۇرۇپ، «تاتلىق-كەن» دېگەن مەنىدە ئىككى قېتىم تامىقىنى چېكىپ قويدى. بادامگۈل ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىگە قاراپ پىسسكىدە كۈلدى، تەبەسسۇم ئۇنىڭغا ھۆسن قوشتى، ئۇنىڭ ئوماق يۈزى ئۆزگىرىپ ، تېخىمۇ چىرايلىق

بولۇپ كەتتى ...

شۇ چاغدا ـــ شەۋكەت بىلەن بادامگۈل كۆز ئويۇنى ئويناۋاتقان دەل شۇ چاغدا ـــ يەنە بىر كۆزمۇ ئۇلارنى يەر ئاستىدىن ئاندا ـ مۇنداق كۆزىتىپ، ئاچچىق ئەلەم بىلەن تولغىنىپ ئولتۇراتتى. لېكىن ئۇ ئۆزىنى يەنە ھاراققا زورلاپ، كەيپىياتىدىكى ئۆزگىرىشنى سەزدۈرمەسلىككە تىرىشاتتى. چۈنكى ئۇ، سۆيگۈ ئىلاھىنىڭ ئىۋزىگە مەدەت بولماي، مۇھەببەت قۇشىنىڭ ئاللىقاياقلارغا ئۇچۇپ كەتكەنلىكى ۋە ئۆزى كۈتكەن ئامەتنىڭ باشقا بىرىگە نىسىپ بولغانلىقى ئۈچۈن تەقدىرگە تەن بەرگەنىدى، لېكىن ياخشى كۆرۈش، مۇھەببەت دېگەن بۇ بەگۈاش نەرسىنىڭ نوختا سالىدىغان بېشى، گەپ ئاگلايدىغان قۇلقى بولمىغاچقا، ئۇ بەزىدە خۇددى قەرەللىك قوزغايدىغان تۇتقاق كېسىلدەك، ياخشى كۆرگەن ئادەمنىڭ مۇشۇنداق گۈزەل، لاتاپەتلىك ھالدا ئۇچرىتىپ قالغان ۋاقتىدا، يەنە كېلىپ، سەن ئۇنىڭدىن تەلەپ قىلغان سۆيگۈنى باشقا بىرىگە تەقدىم قىلىۋاتقان ھالدا ئۇچرىتىپ قالغىنىڭدا، ئۇ سېنىڭ يۈرىكىڭنى ئېچىشتۇرماي، ئاچچىق ئەلەم بىلەن تولغاندۇرماي قويمايدۇ! مۇڭ بىلەن ھەسرەتكە، يوشۇرۇن ئوت بىلەن رەشكىگە تولغان بۇ كۆز باشقا بىرىنىڭ ئەمەس، دەل زايىتىنىڭ كۆزى ئىدى. بۇ كۆز يەنە بىر قېتىم بادامگۈلگە ئوغرىلىقچە مۆللىدە قارىغاندا، بادامگۈلنىڭ ئۈياتچان كۆزى بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىپ، قىزنىڭ يۈملاق، سۈزۈك يۈزىدە بىر خىل خىجىللىق قىزىللىقى تەپچىرىدى ...

× × ×

«ئۇزىتىش زىياپىتى» ئاخىرلاشتى، ئالتە ساۋاقداش ئۈچ يېرىم قەۋەتلىك ياتاق بىناسىنىڭ ئالدىغا چىقىپ توختاپ قالدى. ئەمدى بۇ يەردە، بايا دېيىلمىگەن، دېيىلگەن بولسىمۇ، چالىسى قالغان گەپلەر دېيىلىشكە باشلىغانىدى. تۇرغۇن شەۋكەتنى بىر چەتكىرەك تارتىپ،

ماڭلىينى ئۇنىڭ ماڭلىيىغا تىرەپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :
ــ ئاداش ... سەن كەلگۈچە مەنمۇ كېتىپ قېلىشىم مۇمكىن جۇمۇ!
ــ نەگە؟ ــ ئالدىراپ سورىدى شەۋكەت.
ــ يۇرتقا بولمامدۇ ...
ــ كەلمەسكىمۇ؟
ــ شۇنداقراق...
ــ نېمە دېگىنىڭ بۇ؟! ــ شەۋكەتنىڭ ئاۋازى قاتتىق ۋە قوپالراق چىقتى، ئۇ خېلى سۆزلىمەكچى بولۇۋېدى، لېكىن قىزلارنىڭ بىر چەتتە كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، گەپنى قىسقارتتى، ــ بولدى، بۇ گەپنى ھازىرچە قويۇپ تۇرايلى، مەن كەلگۈچە ھېچ يەرگە مىدىرلىما، سېنىڭ ئىشىڭنى ئالدى بىلەن تۆت كىشىلىك « ئاغىنىلەر مەجلىسى » دە قاراپ چىقىپ، ئاندىن بىر نەرسە دەيمىز ...
ــ تۆت كىشىلىك ئەمەس، ئالتە كىشىلىك، ــ دېدى ئۇلارنىڭ يېنىغا ئاخىرقى گەپكە ئۇلىگۈرۈپ يېتىپ كەلگەن ئاقنىياز، ــ ئاۋۇ ئىككى خانىمنى قوشساق ئالتە كىشىلىك بولىدۇ ــ دە !
ــ توغرا، توغرا، ئالتە كىشىلىك، ــ دېدى شەۋكەتمۇ دەرھال گەپنى توغرىلاپ، ــ ئۇلارمۇ ئەمدى «ئاغىنىلەر مەجلىسى » نىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولۇپ قالدى!
ئۇلار كۈلۈشتى، بۇ گەپ شۇ يەردە قالدى.
شەۋكەت بادامگۈلنى قولتۇقلاپ ، مەكتەپنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى چىلانلىققا قاراپ ماڭدى ، ئاقنىياز غۇنچەقىزنى ياتىقىغا ئاپىرىپ قويۇش ئۈچۈن قىزلار ياتىقى تەرەپكە قاراپ كەتتى . تۇرغۇن ياتاققا قايتتى، زايىت بولسا، بىنا ئالدىدىكى جىمجىت قاراڭغۇ بوشلۇقتا ئۇلۇغ ــ كىچىك تىنغان پېتى بىردەم ئاسمانغا، بىردەم يەرگە قاراپ خاموش تۇرۇپ قالدى ...
شەۋكەت بىلەن بادامگۈل بىرنەچچە بىنالارنى ئارىلاپ ئۆتتى، ئەمدى ئۇلارنىڭ ئالدىدا كەڭرى بوشلۇق قۇچاق ئاچتى. يول ئازادە

ۋە خالىي ئىدى، ئۇنىڭدا مۇشۇ ئىككى ئوتلۇق يۇرەكتىن باشقا، يەنە ئاسماندىن تۆكۈلۈۋاتقان ئاي نۇرى بىلەن دەرەخلەرنىڭ قارامتۇل سايىسىلا بار ئىدى.

شەۋكەت ياتاق بىناسىنىڭ ئالدىدىن تاكى چىلانغانقا كەلگۈچە بولغان ئارىلىقتا گەپ ـ سۆز قىلماي جىمجىمدە ماڭدى. پەقەت بىر-نەچچە قېتىم ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ئۇھسىنىدى، بۇ ھال بادامگۈلنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. ئۇ بىر تۇرۇپ، بەلكىم تۇيۇقسىز كەلگەن تەبرىكلىمەنى ئويلاپ، ئانىسىدىن ئەنسىرەپ قالغاندۇ، دەپ پەرەز قىلسا؛ بىر تۇرۇپ زايىتىنىڭ بايىقى گەپلىرىدىن ، قىلىقلىرىدىن گۇمانلىنىپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ قىياس قىلاتتى ۋە ئېنىق بىر نەرسىنى چۈشىنەلمەي، ئىچى سىقىلىشقا باشلىدى. ئاخىر ئۇ تىت ـ تىت بولۇپ ئېغىز ئاچتى:

ـــ شەۋكەت، نېمە بولدىڭىز؟ ئانىڭىزنى ئويلاۋاتامسىز ياكى باشقا ئىشمۇ؟

ـــ ھەممىسىنى ئويلاۋاتىمەن، بادامگۈل، ھەممىسىنى! ـــ دېدى ئۇ پەس، ئەمما ئۇرغۇلۇق ئاۋازدا.

بادامگۈل ئۆز گۇمانىنىڭ توغرىلىقىنى بىلىپ، سەل ـ پەل جۈدۈنى تۇتقاندەك بولدى:

ـــ چىدىماس! ... بۇنىمۇ بىلىپ قويدۇق، كۈندىشلىقىڭىز خېلى قاتتىق ئىكەن ـ ھە!

ـــ مۇھەببەت بار يەردە كۈندىشلىق بولمىسا بولامدۇ؟ ـــ دېدى شەۋكەت بىر ئاز كۈرۈكى بېشىلگەندەك سۆزگە كىرىشىپ، ـــ دۇنيادا مۇھەببەتنىن كۈچلۈك شەخسىيەتچى نەرسە يوق، بادامگۈل! ئۇ ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئادەمنىڭ باشقا بىرىگە تىكىلىپ قارىشىنىمۇ راۋا كۆرمەيدۇ!

ـــ پاھ، مەن ئىنتايىن مۇلايىم، كۆيۈمچان بىرىگە ئۇچرىدىم دەپ يۇرسەم، ئەسلىدە ئۇچىغا چىققان بىر زوراۋانغا ئۇچرىغان ئوخشىمامدىمەن؟ ـــ دېدى بادامگۈل چاقچاق ئارىلاش تەنە بىلەن، ـــ ئەمىسە

سىز ئۇچۇن، سىزگە بولغان ساداقىتىم ئۇچۇن، باشقىلارغا قارايدىغان كۆزۈمنى ئويۇپ بېرەي، بولامدۇ؟

بۇ سۆزلەر خېلى قاتتىق تەلەپپۇزدا ئېيتىلغان بولسىمۇ، لېكىن شەۋكەتكە قاتتىق بىلىنمىدى، بەلكى بادامگۈلنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىخلاس، ساداقىتىنى بىلدۈرىدىغان سەمىمىي سۆزلەردەك بىقىملىق، تەسىرلىك تۇيۇلدى. شۇڭا ئۇ دەرھاللا بادامگۈلنىڭ قولىغا ئېسىلىپ، ھەممە گەپنى چاقچاققا ئايلاندۇرۇشقا ئالدىرىدى:

ــ توختاڭ، ئۇنداق قىلماڭ سۆيۈملۈكۈم، سىز قارىغۇ بولۇپ قالـسىڭىز مەن قانداق قىلىمەن، بۇ دۇنيا ماڭىمۇ قاپقاراڭغۇ زۇلمەتتەك بولۇپ قالمامدۇ؟! دۇنيانىڭ يورۇقىنى، گۈزەللىكىنى ئىككىمىز تەڭ كۆرەيلى جۇمۇ!

ئۇلار شىلدىرلاپ سۇ ئېقىۋاتقان ئېرىق بويىدىكى چىملىق ئۇستىگە ئولتۇردى. شەۋكەت بادامگۈلنىڭ بېلىدىن قۇچاقلاپ تۇتۇۋالدى، بادامگۈلمۇ ئىتائەتمەنلىك بىلەن بېشىنى سىڭايان قىلىپ، شەۋكەتنىڭ يەلكىسىگە قويدى. ئاي شولىسى ئۇلارنىڭ سايىسىنى ئېرىقتىكى سۇ-زۇڭ سۇ ئۈستىگە چۈشۈردى. يانداكى دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىمۇ خۇددى ئۇلارنى تەبرىكلەۋاتقاندەك مەيىن شامالدا بىر ــ بىرىگە ئۇرۇ-لۇپ، شۇبرلاشقا باشلىدى ...

ــ شەۋكەت، مەن سىزگە ئۆتكەنده ئېيتقان، ــ دېدى بادامگۈل ئېرىقتىكى سۇغا تەڭكەش قىلغاندەك ئاستا پىچىرلاپ، ــ يەنە بىر قېتىم ئېيتىپ قويماي، مەنده بىرلا يۇرەك بار، پەقەت بىرلا ئادەمنىڭ سۆيگۈسى سىغىدۇ، ئۇ بولسىمۇ سىزنىڭ سۆيگۈڭىز! خاتىرجەم كېتىۋېرىڭ، سىزدىن باشقا ئادەمنىڭ سۆيگۈ ــ مۇھەببىتى يۇرىكىمگە سىغمايدۇ!

بادامگۈلنىڭ بۇ سۆزلىرى شەۋكەتكە خۇددى بۇلبۇلنىڭ سايرىشىدەك يېقىملىق تۇيۇلدى، ئۇ هاياجانلىنىپ، بادامگۈلنى ئۆزىگە تارتتى ۋە پۈتۈن مېھرى بىلەن ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قارىدى. قاراڭغۇدا بادامگۈلنىڭ شەۋكەت ئامراق قاپقارا، يوغان كۆزلىرى خۇددى پولات

ئېرىتمىسىدەك نۇر ۋە ھارارەت بىلەن ياناتتى.

ـــ كەچۈرۈڭ بادامگۈل، ـــ دېدى شەۋكەت كۆڭلىدىن چىقىرىپ، ـــ بىھۇدە گەپلەر بىلەن كۆڭلىڭىزنى ئاغرىتىپ قويۇپتىمەن، ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن، بىر تەرەپتىن ئاپامنى ئويلاپ، بىر تەرەپتىن سىزنى ئويلاپ، كۆڭلۈم پاراكەندە بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە زايىتىمۇ سىزنى ياخشى كۆرگەن ...

ـــ بولدى، بۇ گەپنى قىلماڭ! ـــ دېدى بادامگۈل ۋە نازۇك بارماقلىرىنى شەۋكەتنىڭ لېۋىگە تەگكۈزۈپ شۇڭىلىدى، ـــ ھەممىنى بىلىمەن...

توغرا، بادامگۈل ھەممىنى بىلىدۇ، ھەممە ئىش ئۇنىڭ قەلبىگە ئايان!...

قىزلار ياشلىق دەۋرىگە قەدەم قويغاندا، چىرايلىق پورەك ئاچقان گۈلدەك بولۇپ كېتىدۇ. بۇ تەبىئىي ھالدا ھايات گۈلزارلىقىنى كېزىپ يۈرگەن مۇھەببەت كېپىنەكلىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدۇ. بادامگۈل ئۆزىگە ئىنتىلىپ تۇرغان كېپىنەكتىن بىرگە ئەمەس، راۋۇرۇس ئىككىسگە دۇچ كەلدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە ھەر ئىككىسى كۆڭۈل بېرىشكە ئەرزىيدىغان سەرخىل يىگىتلەردىن ئىدى، دېگەندەك ھەر ئىككىسى ئۇنىڭ كۆڭۈل ئىشىكىنى چېكىپ كىردى. تۇنجى قېتىم مۇھەببەت خىتى تاپشۇرۇۋالغان قىزنىڭ كۆڭلى خۇددى تېپىتنىچ كۆلگە بىر پارچە تاش ئاتقاندىكىدەك داۋالغۇپ، ئۇزۇن ۋاقىت تىنچلىنالمايدۇ. ئەگەر، خەت ئىككى بولۇپ قالسىچۇ؟ ئۇ چاغدىكى داۋالغۇش تەبىئىيكى، تېخىمۇ جىددىي، تېخىمۇ تىنچسىز بولىدۇ. بادامگۈل شۇنداق بولدى. ئۇ ئۆتكەن يىلنىڭ ئاخىرىدا، بىرلا ۋاقىتتا ئىككى يىگىتتىن مۇھەببەت خىتى تاپشۇرۇۋالغانىدى. بۇ خەتلەر بىر ـ بىرىدىن چىرايلىق، بىر ـ بىرىدىن تاتلىق، بىر ـ بىرىدىن ھېسسىياتلىق ئىدى. دەسلەپ قولغا تەگكىنى زايىتىنىڭ بولۇپ، باشتىن ـ ئاخىر قەسىدە ۋە قەسەملەر بىلەن تولغان ئۇ خەت شېئىر بىلەن باشلانغانىدى:

«جەننەت سېنىڭ كۆكسۈڭدە بولسا،
ئۆلمەي تۇرۇپ كىرىشكە مەن رازى،
پۈتۈپ كەتسە مۇشۇ خەت بىلەن،
كۆڭلۈمدىكى سۆيگۈ رىزاسى!»

ئۇنىڭدىن ئۈچ كۈن كېيىن قولغا تەگكىنى شەۋكەتنىڭ خېتى بولۇپ، بىر بەتكە كەڭ – كۇشادە يېزىلغان بۇ خەتتە، ئىشق – مۇھەببەت توغرىسىدىكى ئىلاھىي سۆزلەرمۇ، دەبدەبىلىك ۋەدە – قەسەملەر – مۇ يوق ئىدى. پەقەت تۇنجى قېتىم مۇھەببەتكە مۇپتىلا بولغان ئىخلاسمەن بىر قەلبنىڭ ئۆزى ياخشى كۆرۈپ قالغان يەنە بىر قەلبنى چۈشىنىپ بېقىش توغرىسىدىكى سەمىمىي ئارزۇ – تىلەكلىرى يېزىلغانىدى...

تۇرمۇشتا، كىشىلەرنىڭ قەلبىنى ھەقىقىي تەسىرلەندۈرەلەيدىغان نەرسە ـــ ھامان بېزەلمىگەن ئاددىي نەرسىلەر بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، كېيىنكى خەت بادامگۈلنىڭ مەيلىنى ئۆزىگە بەكرەك تارتىتى. زېرەك، ئاق كۆڭۈل، مەردانە خىسلەتىمۇ ئادەمدە يېقىملىق تەسىرات قالدۇرىدۇ، گۈزەللىك تۇيغۇسى قوزغايدۇ. شەۋكەتنىڭ خېتىدىكى ۋە ئۆزىنىڭ تەبىئىتىدىكى بۇ ئالاھىدىلىك بادامگۈلنى مەپتۇن قىلغان يەنە بىر ئىچكى ئىنتىلىش بولدى. شۇنداق قىلىپ بىر ئايدىن ئارتۇق ئويلىنىش، سېلىشتۇرۇش، دەڭسەش ئارقىلىق، بادامگۈلنىڭ قەلبىدىن قاناتلىنىپ ئۇچقان مۇھەببەت قۇشى ئاخىر بىرىنچى قېتىم خەت يازغان زايىتتىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ئۆزى چىن كۆڭلىدىن خالىغان شەۋكەتنىڭ ئۇۋۇسىغا كېلىپ قونغانىدى!

بادامگۈل سۆيگۈ تەلىپىنى قوبۇل قىلغان شۇ كۈنى شەۋكەت بىر كېچە ئۇخلىيالمىدى. كۆڭۈل رىشتىنىڭ باغلىنىشى، سۆيگۈ تەشنالىقى ئۇنى ئۇيقۇدىن بىدار قىلغانىدى. شۇ كېچىدىكى تەسىراتنى ئۇ ئەتىسى بىر پارچە خەت قىلىپ بادامگۈلگە بەردى. ئۇنىڭدا مۇنداق سۆزلەر يېزىلغانىدى:

«مۇھەببەت ھەقىقەتەنمۇ پاك ۋە ئىلاھىي تۇيغۇ ئىكەن. ئۇ مېنىڭ روھىمنى كۆتۈرۈپ، بېشىمنى كۆككە يەتكۈزدى. مەن شائىر ئەمەس ئىدىم، لېكىن سىزنىڭ يۈرىكىڭىزدىن مېنىڭ يۈرىكىمگە يول ئېلىپ چىققان مۇھەببەت ئاتىلىق بۇ مۇقەددەس تۇيغۇ مېنى بىر كېچىدىلا شائىر قىلىۋەتتى، ئاقنىيازنىڭ ‹شېئىر يۈرەكتىن چىقىدۇ› دەپ يۈرگەن گېپى راست ئىكەن. بىر كېچىلىك سەمىمىي، شېرىن ھاياجاندىن پۈتۈپ چىققان بۇ بىر كۈپلېت شېئىرنى مۇھەببىتىمىز قارار تېپىپ، تەقدىرىمىز قوشۇلغان تۇنۇگۈنكى كېچىنىڭ خاتىرىسى قىلىپ ساقلاپ قويايلى:

ئايىم ئىكەن دىلغا مۇھەببەت،
شادلىقمنىڭ چېكى نەدىدۇر؟
شۇندىن بېرى شۇ بولدى ئادەت،
سەن كۆڭلۈمدە، كۆڭلۈم سەندىدۇر! ...»

بۇ ئەسلىمىلەر شۇ دەقىقىدە بادامگۈلنىڭمۇ، شەۋكەتنىڭمۇ كۆڭلىدىن تەڭلا ئۆتتى ۋە ئۇلارنى خېلى تەمكىن، خاتىرجەم قىلىپ قويدى ...

شەۋكەتنىڭ كۆكسىگە بېشىنى قويۇپ، خىيال ۋە ئەسلىمىلەر بىلەن كۆزلىرى خۇمارلاشقان بادامگۈل ئاسمانديكى كامان شەكىللىك ئايغا قاراپ، شېرىن تۇيغۇلارغا چۆمگەنىدى. شەۋكەتمۇ ئۇنىڭ يۇمشاق، بۇجغۇر چاچلىرىنى سلاپ ئولتۇرۇپ، سۆيگۈ لەززىتىدىن جىمجىت بەھرە ئېلىۋاتاتتى. بادامگۈلنىڭ چاچلىرىدىن بىر خىل پاكلىق ۋە مۇلايىملىق ئالامىتى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

— مەن بىر ماتېرىيالدا كۆردۈم، — دېدى شەۋكەت ئۇنىڭ چاچلىرىنى سلاپ تۇرۇپ، — چېچى ئىنچىكە، يۇمشاق قىزلارنىڭ تەبىئىتى مۇلايىم، مەجەزى ياخشى بولىدىكەن، مانا قاراڭ، سىزنىڭ چېچىڭىز نېمىدېگەن يۇمشاق، نېمىدېگەن تال ـ تال ...

— سىزنىڭچۇ؟ — دەپ شەۋكەتنىڭمۇ چاچلىرىنى سىلىدى بادام-

گۈل، ــ سىزنىڭ چېچىڭىز نېمىدېگەن قويۇق، يىرىڭ ـ ھە ؟ بۇنداق چېچى بار ئادەم قانداق بولىدىكەن ؟ ھەرقاچان كۈندىشلىقى قاتتىق، گۈمانخور بولىدىغۇ دەيمەن ...، ــ بادامگۈل شۇنداق دېدى ـ دە، خۇددى بوز تورغايدەك قېقىنداپ، بەكمۇ ساز ۋە يېقىملىق كۈلدى. شەۋكەت پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۇنى ئۆزىگە تارتتى ۋە :

ــ مەندەك چېچى بار ئادەملەر ھەرىكەتچان، ساغلام كېلىدۇ! ــ دېگەچ ئۇنى غۇلاچ كېرىپ، ئاۋايلاپ، لېكىن ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن قۇچاقلىدى. بادامگۈل ئۇنىڭ چوغ تەپتىدەك سۆيگۈ ئوتى يېنىپ تۇرغان ئىسسىق، ئىللىق باغرىدا ئۆزىنى ئېرىپ كېتىۋاتقاندەك سەزدى. ئۇزاق ھەم تاتلىق سۆيۈشۈشتىن ئۇنىڭ ۋۇجۇدى بىھوشلىنىپ، كۆزلىرى خۇمارلاشتى، ئىككى مەڭزى قىزىرىپ، يالتىراپ كەتتى ...

ــ بولدى، ئەمدى قايتايلى ...، ــ دېدى بادامگۈل شەۋكەتنىڭ باغرىدىن ئۆزىنى تارتىپ، ــ بەك كەچ قالسام ياتاقتىكى قىزلار سۆز ـ چۆچەك قىلىدۇ، ــ ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇردى ۋە يانچۇقىدىن كۆك مەخمەل تاشلىق كىچىك ھەم چىرايلىق بىر خاتىرە دەپتەرنى ئالدى. ئۇنىڭ ئىچىدە ئۆز قولى بىلەن يازغان تەقدىم سۆزى بىلەن ئىككى سۇغلۇق يېرىم گەۋدە سۈرىتى بار ئىدى، ئۇ خاتىرىسىنى بېرىۋېتىپ داۋام قىلدى، ــ شەۋكەت، بۇ كىچىككىنە ئەرزىمەس نەرسە سىزگە بولغان سۆيگۈ ـ مۇھەببىتىمنىڭ ئىزھارى بولۇپ قالسۇن، يول بويى سىزگە سۆيگۈ ـ مۇھەببىتىم ھەمراھ بولغاي ...

ئايرىلىش ئالدىدىكى ھاياجاندىن بولسا كېرەك، بادامگۈلنىڭ ئاۋازى خۇددى دەز چىنىدەك جىغىلداپ كەتتى. شەۋكەت خاتىرىنى قولغا ئالدى، ھۆرمەت بىلەن ئىككى قوللاپ تۇتۇپ، ئاستا ئاغزىغا ئاپىرىپ، لېۋىگە ئۈزاق باستى ! ...

سىرلىق، قىسقا دەقىقىلەر تېز ئۆتۈپ كەتتى، شەۋكەت بىلەن بادامگۈل ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي تەسلىكتە ئارقىغا قايتتى، تېخىمۇ چىڭ قولتۇقلىشىپ، ياتاقنىڭ ئالدىغىچە يەنە قىزغىن پاراڭ بىلەن كەلدى. شەۋكەت ئاخىرقى قېتىم ئۇنىڭ قولىنى چىڭ ۋە ئۈزاق

قىسىپ :

ـــ خوش، ياخشى چۈش كۆرۈڭ، كۆرۈشكۈچە ئامان بولۇڭ! ـــ دېدى هاياجانلىق ئاۋازدا.

بادامگۈلمۇ قولىنى ئاستا سۇغۇرۇپ پىچىرلىدى :

ـــ سەپىرىڭىزگە ئاقيول بولسۇن، تۇغقانلارغا مەندىن سالام دەڭ!

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، ياتاقتا كېتىۋېتىپ ئارقىسىغا قايرىلىدى ۋە ئادەمنىڭ ئامراقلىقى كەلگۈدەك تاتلىققىنە كۈلۈپ قويدى.

2

ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ ئۈچىنچى قەۋىتىدىكى ئېلان تاختىسىغا بۇ-گۈن ئەتىگەندىلا فاكۇلتېت ئىشخانىسى تەرىپىدىن : «نۆۋەت بويىچە پوستەك يىغىش ۋەزىپىسى بۇگۈن چۈشتىن كېيىن، 64 ـ يىللىق 2 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىغا كەلدى. بىر ئادەمنىڭ نورمىسى بەش جىڭ، هەممەيلەن تولۇق قاتنىششى شەرت!» دېگەن ئۇقتۇرۇش چە-قىرىلغانىدى. چۈشلۈك تاماق ۋاقتىدا پوستەك نورمىسىنىڭ بەك يۇ-قىرى بولۇپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە نارازى پە-كىرلەر ئوتتۇرىغا چىقتى. سىنىپتىكى هەممە ساۋاقداشلىرى « سەلەي قاشاڭ » دەپ چاقىرىدىغان، ئۆزىمۇ بۇ ئىسىمغا كۆنۈپ قالغان ئوتتۇرا بوي، كۆزلىرى سەل ـ پەل قىسىق، ئەمما ناهايىتى چىچەن، كۆپەم يۈز، زۇۋانىدار بىر ئوقۇغۇچى يانداكى تاماق ئۈستىلىدە هەممىدىن ئې-گىز ۋە يوغان تۇرغان بىرىنى توۋلاپ گەپ قىلدى :

ـــ هەي غۇلام، پىس ـ پىس ـ پىس، ياخشىمۇسىز ! سىز كلاسكوم تۇرۇپ، بەش جىڭدىن پوستەك يىغسىلەر دېسە، خوش دەپ قول باغلاپ تۇردىڭىزمۇ ؟ راستلا مۆرىمەس تورپاق ئىكەنسىز! ...

بۇ گەپ بىلەن باشقىلارمۇ تەرەپ ـ تەرەپتىن غۇدۇراشتى :

ـــ شۇ ئەمەسمۇ، ئىككى ئېغىز گەپنى جەردا قىلسا، كىلاسكوملۇق-

تىن ئېلىۋېتەرمۇ ئۇنى!

ــ نەدە تۇرۇپتۇ ئۇنچىلىك كۆپ پوستەك ؟ نەچچە كۈندىن بېرى بىزمۇ، ئات ــ ئۇلاغلارمۇ تالىشپ يەۋاتامدۇق!

ــ غۇلام ئۆزى بەش جىلىك يىغىپ، ئۇلگە تىكلەپ باقسۇن !

غۇلام بۇ تەنە ــ تەئەددىلەرگە ئاچچىقلاپ كەتمىدى، ئۇ مىجەزى ئېغىر، ئاز گەپ قىلىپ، كۆپرەك ئىشلەيدىغان، قەددى ــ قامىتىمۇ خۇددى مىجەزىگە ماسلاشقاندەك قوپالراق، تەتۇر ئۇستىخان يىگىت ئىدى. سەلەينىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، دادىسى ئۇنى پالتا ــ كەكە بىلەنلا يونۇپ ياسىغان، زادىلا رەندە سالمىغانىدى. شۇڭا ئۇنىڭغا يەنە شۇ سەلەينىڭ ئۆزى « تورپاق » دېگەن لەقەمنى قويۇپ قويغانىدى.

ــ مەن نېمە دەيتتىم ؟ ــ دېدى غۇلام مۇرىسىنى قىسىپ، ــ تۇراق بىلەن قۇتلۇق دوختۇرخانىدا ياتىدۇ، شەۋكەت يۇرتقا كەتتى، ئاتىكەم بىلەن مەتكېرەم مەتقاسىم تۇنۇگۈندىن بېرى يەنە شۇ ئوزۇق-لۇق يېتىشمەسلىك بىلەن ئىششىپ قاپتۇ. ئۇ كېسەل، بۇ كېسەل، ئۇ ئىش، بۇ ئىش بىلەن يەتتە ئادەم چىقالمايدىكەن، ئۇلار چىقمىغان بە-لەن ۋەزىپىسى تۆمۇر دەپتەرگە پۈتۈكلۈك تۇرسا، ئۇلارنىڭ ئېغىرىنى بىز كۆتۈرمەسەك، كىم كۆتۈرىدۇ ؟

بۇ گەپ بىلەن بايا نارازىلىق بىلدۈرۈپ، غۇدۇراشقانلار سەل پەسـ-كويغا چۈشتى، ئەمما تەشكىلىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى چىقىش قىلمىغان-لىقىدىن يەنىلا ئاغرىنىدى :

ــ ئېغىرچىلىقتىن، جاپادىن قورقۇۋاتقىنىمىز يوق، گەپ شۇنچە-لىك پوستەكنى نەدىن يىغىمىز ؟

ــ شۇ ئەمەسمۇ ؟ ۋەزىپە بەلگىلىگەنلەر كۆرمەپتۇمۇ !؟ يېقىن ئەتراپتىكى قارىياغاچلارنىڭ ھەممىسى قېقىلىپ ــ سىيرىلىپ سوقا ــ سالتاق بولۇپ قالدى ! ...

دېمىسىمۇ شۇ كۈنلەردە، يېقىن ئەتراپتىن بىر ئادەمنىڭ بەش جىلىك پوستەك يىغىقى خېلى مۇشكۈل ئىش ئىدى، ئۇنى يالغۇز ئېچىرقاپ كەتكەن ئات ــ كالىلارلا ئەمەس، بەلكى ھەر كۈنى مانا مۇشۇنداق

قارا قاغىدەك تۇركۈم ـ تۇركۈملەپ يوپۇرۇلۇپ كېلىدىغان ئادەملەر ـ مۇ قېقىپ ـ سىيرىپ تۇگىتىۋەتكەنىدى ...

شۇ ئەسنادا، بىر ئاشپەز تاماق تارقىتىش تۆشۈكىدىن بېشىنى چىقىرىپ، « داسلىرىڭلارنى ئەكېلىڭلار، ئاشقان ئۇماچنى تارقىتىمىز ! » دەپ توۋلاپ قالدى. تاماقخانا ئىچى دەرھال ئوپۇر ـ توپۇر بولۇپ كەتتى، بەزىلەر يوغان داسنى، بەزىلەر قاچىسىنى كۆتۈرۈپ، تاماق تارقىتىش تۆشۈكىگە قاراپ دەۋرەپ كەلدى، بىر يېرىم مېتىر كەڭ-لىكتىكى تۆشۈكنىڭ ئالدى بىردەمدىلا قاينام ـ تاشقىنلىق بازارغا ئايلانىدى، لېكىن بۇ ئادەتتىكى بازار ئەمەس، بەلكى بىر توپ ئاچ قورساقلار بىر يەرگە يىغىلىپ، تەرەپ ـ تەرەپتىن قول سوزۇپ، بىر-نەچچە ساپلىق قۇرۇق ئۇماچنى جان ـ جەھلى بىلەن تالىشىۋاتقان قىيا ـ چىيالىق مالمان ئىدى. شۇ تاپتا، ئۇلار گويا جەننەتكە كىرىش-نى تالىشىپ ئالدىراۋاتقان يات، بېگانە ئادەملەردەك، قوپاللىق بىلەن بىر ـ بىرىنى ئىتتىرەتتى، بىر ـ بىرىنى قىستىشاتتى، ھەممىسى يوپۇ-رۇلۇپ ئاشۇ كىچىككىنە تۆشۈككە ئىنتىلەتتى. ئۇلارنىڭ قولىدىكى داس، قاچىلارنىڭ بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلۇشىدىن چىققان داراڭ ـ دۇ-رۇڭ ئاۋاز بىلەن « نېرى تۇر، ھەي ! قىستىما دەيمەن، ماڭا ئازراق ... » دېگەندەك بىر ـ بىرىدىن يالىراق، بىر ـ بىرىدىن ساز ئاۋازلار قوشۇلۇپ، ئادەمنىڭ نېرۋىسىنى قاقشاتقۇدەك بىر خىل يېقىم-سىز ئومۇمخور شەكىللەنگەنىدى. ئەڭ قىزىقى، بىر ـ بىرىنى قىستاپ، بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىپ تۇرغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ دېگۈ-دەك چاپان، كۆڭلەكلىرىنىڭ ئارقىسى داس، قاچىلاردىكى ئۇماچنىڭ يۇقى بىلەن بۇلغىنىپ، بەئەينى ئېلان چاپلاش ئۇچۇن شىلىم سۇر-كەپ قويغان تامغا ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇماچقا يېشىل پوستەك سې-لىنغاچقا، بەزىدە بۇ تام يىراقتىن قارىغان كىشىگە گويا دۇنيا خەرە-تىسى ئېسىلغانىدەك رەڭدار كۆرۈنەتتى ...

ئېشىپ قالغان ئۇماچ تۆشۈك ئالدىغا توپلانغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېرىمىغىمۇ يەتمىدى. ئالغانلىرى خۇشال ئىدى، ئالالمىغانلىرى غۇ-

دۇراپ كىملەرنىدۇر تىللايتتى، تۆشۈك ئالدىدىكى توپ ئاستا ـ ئاستا تارقىلىشقا باشلىغاندا، تۇيۇقسىز بىر ماجىرا چىقىپ كەتتى. فىزىكا فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولسا كېرەك، جۇغى كىچىك، ئورۇققىنە كەلگەن بىرسى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم تەسلىكىتە ئېرىشكەن ئازراق ئۇماچنى كۆتۈرۈپ، تۆشۈك يېنىدىن ئەمدىلا قايرىلىپ مېڭىشىغا، ئۇنىڭ ئارقىدا ئۇماچ يەتمىگەنلىكتىن جىلە بولۇپ، چىشلىرى غۇچۇرلاپ تۇرغان يوغان باش جان ئاچچىقىدا قولىدىكى قەلەي قاچىنى ھېلىقى بالىنىڭ دېسىغا تىقتى ـ دە، يېرىم قاچا ئۇماچنى كۆرەپ ئالدى ۋە ئۆزىنى ئاقلىماقچى بولغاندەك چالۋاقىدى:

ـــ سەن مىتىرىق بايا مېنى قىستاپ چەتكە چىقىرىۋەتمىگەن بولساڭ، بۇ ئۇماچنىڭ ھەممىسى ماڭا تېگەتتى! ...

ئورۇق بالا كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ تۇرۇپ قالدى:

ـــ سەن! ... سەن ... بۇ نېمە قىلغىنىڭ! ... ئەمدى مەن بۇنى ساۋاقداشلىرىمغا قانداق يەتكۈزىمەن!؟...

يوغان باش پەرۋاسىزلا ئاغزىنى بۇزدى:

ـــ چۆمۈچلەپ يەتكۈزەلمىسەڭ، قوشۇقلاپ يەتكۈز، ئىشقىلىپ مەن ئۆزۈمنىڭ نېسۋىسىنى ئالدىم...

ئورۇق بالىنىڭ تۇرۇپلا ئاچچىقى كېلىپ قالدى، كۆزلىرى قىسىلىپ، بۇرۇن پەررەكلىرى لىپىلداپ كەتتى.

ـــ سېنىڭ نېسۋەڭ مېنىڭ دېسىمدا نېمە ئىش قىلىدۇ؟ ـــ دېدى ئۇ زەردە بىلەن، ـــ تازىمۇ بىر ئەخلاقسىز، بۇلاڭچىكەنسەن! ...

ئاچ قورساق ئادەم جىلىخور بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن يوغان باشنىڭمۇ جۇدۇنى تۇتتى:

ـــ بۇلاڭچى!؟ قورساق تويماي، نەگە ئوسۇشنى بىلمەي تۇرغاندا ئەجەب گەپنى قىلىسىنا!؟ مانا بۇلاڭچى دېگەن، ئەكە! ـــ يوغان باش سول قولىدا ئۆزىنىڭ قاچىسىنى چىڭ تۇتۇپ، ئوڭ قولى بىلەن ئورۇق بالىنىڭ قولىدىكى داسىنى كۈچەپ تارتقۇشلىدى، لېكىن ئورۇق بالمۇ پاتاڭدەك قوللىرى بىلەن داسىنىڭ گىرۋىكىنى چىڭ قامالاپ

ئۇنىڭغا بەرمىدى، يوغان باش داسنى يەنە بىر قېتىم كۆچەپ تارتىپ، ئارقىدىن « مانا ئەمسە » دەپلا قويۇپ بېرىۋىدى، ئورۇق بالا ئارقىغا سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ يىقىلىدى ۋە داستىكى ئۇماچ يۈز ـ كۆز، ئۇستۈاشلىرىغا تۆكۈلدى. شۇنىڭ بىلەن جېدەل ئاۋۇدى، ئورۇق بالا- نىڭ قولىدىكى ئۇماچقا ئىشتىها ساقلاپ تۇرغان بىرنەچچە ساۋاقداش- لىرى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، بىردىنلا غەزەپلەندى ـ دە، يوغان باشقا قاراپ ئېتىلىپ كەلدى. بۇ چاغدا يوغان باشنىڭمۇ بىرنەچچە دوست ـ بۇرادەرلىرى ئۇنى قوغداش ئۈچۈن ئىككى تەرىپىدە تەييار بولغان- دى. ئەگەر شۇ چاغدا ئالدىغا ئاق پەشتاما تارتىۋالغان، گۈرەنلىك، پالۋان قامەت بىر ئاشپەز سېپى ئۇزۇن، يوغان بىر چۆمۈچنى كۆتۈ- رۈپ چىقىپ : «كىمدە ـ كىم ئاشخاندا جېدەل چىقارسا، مۇشۇ چۆ- مۈچنى بېشىغا كىيگۈزۈپ قويىمەن!... » دەپ پوپوزا قىلمىغان بولسا، بەلكى چۈجە خورازلاردەك ھۇرپىيىپ، بازلىشىپ تۇرغان ھېلىقى ئىك- كى تەرەپ راسا بىر قەپەس ئېلىشقان بولاتتى...

ئاشپەزنىڭ ھەيۋىسى بىلەن جېدەل تېزلا بېسىقتى، بۇ ئىشلارغا خېلىدىن بېرى يىراقتىن قاراپ تۇرغان ئاقنىياز چوڭقۇر بىر ئىچكى ئازاب بىلەن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى. ئۇ بايىقى ئىككى ئوقۇ- غۇچىنى تونۇمايتتى، تونۇمىسمۇ، ئەگەر يوغان باش باشقا بىر ئىش تۈپەيلىدىن ئاشۇنداق ئوشۇقچىلىق قىلغان بولسا، ئاقنىياز بۇنىڭغا ھەرگىزمۇ چىداپ تۇرالمغان، بەلكى ئىككى تاقلاپ بېرىپ، يوغان باشنىڭ ئازراق نوخلىسنى ئېلىپ قويغان بولاتتى. لېكىن بۇگۈن ئۇ، ئۇنداق قىلمىدى، كۆڭلىدە ھەر ئىككىسىگە ئەيىب قويالمىدى، ئاچلىق ئۇلارنى ئاشۇ ھالغا ـــ ئاشۇنداق قويال، تەلۈە ۋە جېدەلخور ھالغا كەلتۈرۈپ قويغانىدى. ئۇ ھېلىقى ئورۇق بالىغمۇ، يوغان باشقىمۇ ئوخشاشلا ھېسداشلىق قىلدى. چۈنكى ئازراق ئۇماچنى دەپ ياقا سە- قىشقان ئاشۇ ئىككى ئوقۇغۇچىمۇ، ئۇلارغا قاراپ كۆڭلى بۇزۇلغان ئاقنىيازنىڭ ئۆزىمۇ، بايا بەش جىك پوستەك ۋەزىپىسى ئۈچۈن بىر- مۇنچە غۇدۇراشقان ساۋاقداشلىرىمۇ شۇ كۈنلەردە، ئوخشاشلا ئېغىر

كۈنلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈۋاتاتتى، ئۇلار قاتتىق بوران ـ چاپقۇنلار- غا دۇچ كەلگەن يېڭى بىر تارىخىي دەۋرنىڭ بوسۇغىسىدا تۇراتتى، بۇ يېڭى دەۋر ئۇلارنىڭ ئىرادىسىنى، جاسارىتىنى، ئەقىل ـ پاراسىتىنى، قىسقىسى، ھاياتلىق ئىقتىدارىنى سىناۋاتاتتى. بۇ سىناق ھەقىقەتەنمۇ ئېغىر ۋە شەپقەتسىز ئىدى. بۇنىڭدا قانائەتكە، شۈكۈرگە، ئىرادە ۋە جاسارەتكە تايانغاندىن باشقا، يەنە بايىقىدەك ئېلىشىشقا، تىركىشىشكە، شۇ ئارقىلىق جاننى قوغداشقا توغرا كېلەتتى، بولمىسا سىناققا ئاسانلا بەرداشلىق بېرەلمەي، ئىختىيارسىز سەپتىن چۈشۈپ، بۇنداق ئالىي بىلىم يۇرتىدا ئوقۇپ، ئىلىم ئېلىش پۇرستىدىن مەھرۇم بولۇپ قالاتتى! ھېلىمۇ سىناققا بەرداشلىق بېرەلمەي سەپتىن چۈشۈپ قالغانلار، بىلىم ئېلىشتىن مەھرۇم قالغانلار ئازمۇ؟! ئاقىنىيازنىڭ سىنىپىدىنلا ئۆتكەن يىلدىن بېرى ئون ئۈچ ئوقۇغۇچى خۇددى جىن ئېلىپ قاچقاندەكلا غايىب بولۇپ كەتمىدىمۇ!؟ ئۇلارنىڭ بەزىسى قىشلىق تەتىلدە، بەزىسى يازلىق تەتىلدە يۇرتقا كېتىپلا قايتىپ كەلمىدى، بەزىسى كېچىدىلا يوقاپ كەتتى... شۇنداق قىلىپ، يېڭى دەرس باشلانغان بىرىنچى يىلىدىكى ئەللىك ئوقۇغۇچىدىن ھازىر ئوتتۇز يەتتىسى قالدى. بۇنى ئاز دېگەندەك تېخى تۇرغۇنمۇ كېتىمەن دەۋاتامدۇ؟ ئاھ، خۇدا! بۇ سىناقنىڭ چېكى نەدىدۇر؟ ئۇنىڭدىن كىملەر ئۆتۈپ، كىملەر قالار!...

ئاقىنىيازنىڭ خىياللىرى چىگىشلىشىپ كەتتى، دەماللىققا ئۇنىڭ تېگىگە يېتىش تەستەك كۆرۈنەتتى. شۇڭا ئۇ، كۆز ئالدىدىكى ئىشلاردىن ئاچچىقلىنىش، خىيال سۈرۈش ۋە ئويغا پېتىش بىلەن ئەمەس، پەقەت كىتاب ئوقۇش ۋە ھەربىكەت بىلەن قۇتۇلۇپ كەتكىلى بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئەتراپتىكى ساۋاقداشلىرىغا مۇراجىئەت قىلدى:

ـــ ئاغىنىلەر، غەيرەت قىلساق بەش جىڭ پوستەكنى يىغىپ كېتەرمىز، كۆپرەك يىغساق، كۆپرەك يەيدىغان گەپ! بۇ كۈنلەردە ئۆزىمىزنىڭ غېمىنى ئۆزىمىز قىلمىساق بولامدۇ!؟

ئاقىنىيازغىمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككى سوئال چۈشتى:

ـــ قانداق يېغىمىز ؟
ـــ نەدىن يېغىمىز ؟
ئاقنىياز بايا كۆڭلىگە پۈككەن پىلانىنى ئېيتتى :
ـــ مېنىڭچە، بۈگۈن چۈشلۈك دەم ئېلىشنى قويايلى، بالدۇرراق ھەربىرىمىز، بىر قىسمىمىز ئۇلانباي تەرەپكە، بىر قىسمىمىز مۇتەلىپجاننىڭ قارىياغاچلىقى تەرەپكە چىقايلى، سىزنىڭچە قانداق غۇلام ؟
ـــ بولىدۇ، ـــ دېدى كلاسكوم غۇلام ئۇنىڭ پىكرىگە قوشۇلۇپ، ـــ ئەڭ ياخشىسى، ھەممىمىز ئۇلانباي تەرەپكە چىقايلى، ئەتىگەن ئاڭلىشىمچە مۇتەللىپجاننىڭ قارىياغاچلىقىغا ماتېماتىكا فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى چىققۇدەكمىش!
ـــ بولدى، ھەممىمىز خۇرجۇن ـ خالتىمىزنى كۆتۈرۈپ، ئۇلانباي تەرەپكە مارش! ـــ دېدى سەلەي قاشاڭ ئاقنىيازنىڭ بايىقى سۆزلىرىدىن بىرئاز تەسىرلىنىپ، ـــ ئۇلانباينىڭ باغرى كەڭ، ھەممىمىزنىڭ رىزقى تېپىلىپ قالار!
شۇنداق قىلىپ، ئۇلار سىنىپ بويىچە ئۇلانباي تەرەپكە چىقىشنى، كەچلىك تاماققىچە ۋەزىپىنى تولۇق ئورۇنداپ قايتىپ كېلىشنى مەسلىھەتلىشىپ، تېزلا يولغا چىقىشتى. ھەممەيلەننىڭ قولىدا خالتا، سومكا، سېتىكا دېگەندەك نەرسىلەر بار ئىدى. ئۇلار مەكتەپنىڭ چوڭ دەرۋازىسىدىن چىقىش بىلەنلا تەبىئىي ھالدا كۆڭلى تارتقان، ئېپى كېلىشكەنلەر ئۇچتىن، تۆتتىن غۇرۇمەك بولۇشۇپ، ھەر خىل تېمىلاردا پاراڭلىشىپ ماڭدى.
ئاقنىياز يەنە شۇ قەدىناس دوستلىرى تۇرغۇن ۋە زايىت بىلەن بىللە ئىدى. بۈگۈن ئۇلارغا يېڭىدىن سەلەي قاشاڭ قوشۇلغانىدى. ئاقنىياز ئۇلارنى باشلاپ ماڭدى. ئۇلار ئۇلانبايغا بارا ـ بارمايلا خېلى كەڭ ۋە قويۇق دەرەخزارلىققا دۇچ كەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە قارىياغاچلارمۇ كۆپ ئىدى، سۇيى قاچمىغان ياش نوتا ـ شاخلاردا پوستەكلەر غۇچچىدا ساڭگىلاپ تۇراتتى... قورسىقىدا چۈشتە ئىچكەن بىر ئاپقۇر ئۇماچتىن باشقا ھېچ نەرسە بولمىغان بۇ ئاچ قورساقلار

كەچلىك قورساقنىڭ غېمىدە يەنە تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ ئىشلىدى!...

جۇمھۇرىيەت قۇرۇلۇپ ئون يىلدىن كېيىن، تۇنجى قېتىم مانا شۇ تولۇق كۇرسلۇق ئالىي بىلىم يۇرتىغا كىرگەن بۇ ئوقۇغۇچىلار شۇ كۇنلەردە ھەقىقەتەنمۇ تۇرمۇشنىڭ قىيىن بىر ئىمتىھانىغا دۇچ كەلگەن. بۇ ئىمتىھان باشقا نەرسە ئەمەس، دەل ئاشۇ ئاچلىق ئازابى ئىدى. بۇ ئازاب بەزىلەرنى پۈتۈنلەي ھالىدىن كەتكۇزۇپ، بىر سۆڭەك، بىر تېرە قىلىپ قويىدى، بەزىلەرنى بولسا كۇپتەك ئىشىشتىپ، ئاياغقا تۇرالماس قىلىپ قويىدى، بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا ھەمىشە كۆتۇرەڭگۇ، خۇش چاقچاق يۇرىدىغان سەلەي قاشاڭمۇ ھازىر شۇمشەرەپ، قىزىق ـ قىزىق لەتىپە ـ چاقچاقلارغىمۇ ئاغزى كەلمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇ بەزى كۇنلىرى ئۆزىنى ـ ئۆزى خۇش قىلىش ئۈچۈن بولسىمۇ : «ئاھ خۇدا، ماڭا ئىچىڭ ئاغرىپ بىر چىنە ناۋات چاي بىلەن بىر كاكچا نان بەرسەڭ، ساڭا ۋەدە بېرەتتىمكى، ئۇنىڭ تەمىنى كەتكۇزمەسلىك ئۈچۈن ئون كۇنگىچە ئېغىز چايقىمايتىتىم ! » دەپ نالە قىلاتتى. ئۇ بۇگۇنمۇ بىرەر سائەتلىك جىددىي ئىشتىن كېيىن ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ تاماكا چەككەچ، ئاغىنىلىرىگە يەنە شۇ نان ۋە قورساقنىڭ گېپىنى قىلىشقا باشلىدى :

ـــ مەن دەيمەن ئاغىنىلەر، ئۆز زامانىسىدا رېمىلقلارغا قارشى چۆلگە توپلانغان بەش مىڭ يەھۇدىينى ئەيسا پەيغەمبەر بەش نان، ئىككى بېلىق بىلەن تويغۇزۇپ، ئاچلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپتىكەن. مۇشۇ كۇنلەردە بىزنىڭ ئىچىمىزدىمۇ ئەيسادەك ئاشۇنداق كارامەتلىك بىرسى چىقىپ قالسا، بىزنىمۇ بۇ ئاچلىق ئازابىدىن قۇتۇلدۇرسا قانداق ياخشى بولاتتى ـ ھە؟!

ـــ شۇنى دېگىنە!ـــ دېدى تۇرغۇن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ـــ لېكىن ئۇ بىر رىۋايەت، بىز بولساق، نەق رېئاللىقنى بېشىمىزدىن كەچۇرۇۋاتىمىز. ئەگەر خۇدا ئادىل بولسا، بىزنىڭ ئازابىمىزنى كۆرسە بولاتتى، لېكىن بۇ كۇنلەرنىڭ ھېچ ئاخىرى كۆرۇنمەيۋاتىدۇ، ئاچلىق

دېگەن ئادەمنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئازابلاپ، ئاستا ـ ئاستا ئۆلۈشى ئوخشايدۇ!...

بۇ گەپ ئاقنىيازغا ئانچە ياقمىدى، تۇرغۇننىڭ شۇنچە ئۇمىدسىز، چۈشكۈن بولۇپ كەتكەنلىكىگە ھەيران بولدى ۋە ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئازراق بولسىمۇ ئىلھام، مەدەت بېرىش ئۈچۈن گەپنى ئەگىتىپ مۇنداق دېدى:

ـــ كىم بىلىدۇ ئاغىنىلەر، بېشىمىزدىن ئۆتۈۋاتقان مۇشۇ ئېغىر كۈنلەر بىزنى تېخىمۇ ئەقىللىق، جاسارەتلىك، قەيسەر قىلىپ چىقامدۇ ـ تېخى! يېقىندا قايسىبىر كىتابتا شۇنداق بىر نەرسىنى ئوقۇغاندەك قىلىمەن: بايلىقات، غەمسىز، پاراغەتلىك تۇرمۇش ئادەمنىڭ ئىرادىسىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ، بوشاشتۇرۇۋېتىدۇ، ماددىي تۇرمۇش ياخشىلانغانسېرى، ئادەم تېنىنىڭ تەبىئەتكە ماسلىشىش ئىقتىدارى شۇنچە ناچارلىشىدۇ! مېنىڭچە، بۇ گەپ مەيلى فىزىئولوگىيە، مەيلى پسىخىكا جەھەتتىن بولسۇن توغرىدەك قىلىدۇ!

ئېرىقنىڭ ئۇ تەرىپىدە كونا چىگرىنى سومكىغا قاچىلانغان پوستەكلەرنى قولى بىلەن دەڭسەپ ئولتۇرغان زايىت بۇ گەپكە دەرھال قوشۇلدى:

ـــ توغرا، مەنمۇ شۇنداق قارايمەن، بۇ قىينىچىلىقلار بەلكىم بىز ئۈچۈن ئىرادە تاۋلايدىغان، جاسارەت يېتىشتۇرىدىغان، مەنىۋى بايلىق توپلايدىغان ئەڭگۈشتەر بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس!

سەلەي بۇ گەپلەرنىڭ كۆڭلىگە ئانچە ياقمىغانلىقىنى قىسقىلا چاقچاق بىلەن ئىپادە قىلدى:

ـــ پاھ ـ پاھ!... نېمىدېگەن ئۇلۇغ پىكىر، نېمىدېگەن يۈكسەك قاراش ـ ھە!؟ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ قورسىقىم بىر جاۋۇر داغ سۇ ئىچكەندەك تويۇپ قالدى!...

تۇرغۇنمۇ پىسەنت قىلمىغاندەك غۇدۇراپ قويدى:

ـــ ئەھۋال شۇنداق بولغاندىكىن شۇنداق دېمەي نېمە چارە! AQ مۇ ئەجنەبىي شەيتانغا شۇنداق دېگەن!...

پاراڭ تەبىئىي شۇ يەردە توختاپ قالدى، بۇ كۈنلەردە بۇنداق گەپ-لەرنىڭ ئايىغى چىقمايدىغانلىقى ھەممەيلەنگە ئايان ئىدى. ھەر كىم ئۆز قانائىتى، ئۆز ئىرادىسى، ئۆز ئەقىدىسى ۋە ئۆز پىكرى بىلەن يا-شايتتى، گەپ بىلەن بىر - بىرىنى قايىل قىلىش ھەقىقەتەن تەس ئىدى. شۇڭا ئۇلار بىر - بىرلەپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ يەنە ئىشقا كىرىشتى، ۋەزىپىنى ئورۇنداشقا ئاز قالغانىدى...

سۆگەت ياغىچىدىن ئەپچىل ئىلمەك ياسىۋالغان ئاقنىياز قارىياغاچ-نىڭ ئادەم قولى يەتمەيدىغان خىلى - خىلى ئېگىز شاخلىرىنىمۇ قايـ-رىپ ئېگىپ، يۇمران نوتىلاردا تىزىقتەك غۇچ - غۇچ تۇرۇپ كەتكەن پوستەكلەرنى يوغان پەنجىلىك قوللىرى بىلەن ۋاشىلدىتىپ سىيرىيت-تى. سەلەي قاشاڭ بىلەن تۇرغۇن بىر تۇپ كاداڭ قارىياغاچنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغانىدى، ئۇلار قوش قوللاپ سىيرىغان پوستەكلەرنى ھەدەپ قوينىغا تىقاتتى. كۆڭلەكلىرى كۆپۈپ، بەدەنىنى سامان تىققان تەكىيىدەك يوغىناپ كەتكەنىدى. بىر چاغدا سەلەي قاشاڭ دەرەخنىڭ بىر ئاچىمىقىغا مىنۈۋالىپ، ھەممەيلەننى توۋلاپ ئۆزىگە قاراتتى:

— پىس - پىس - پىس، ياخشىمۇسىز ئاغىنىلەر، ماڭا قاراڭلار، پېقىرغا ھازىر شۇنداق تېز ۋە ئۇلۇغ بىر ئىلھام كەلدىكى، ئۆزۈمنى باسالماي دەرەختىن يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قېلىۋاتىمەن، تىنچ، مەن ئۇنى دەرھال ئوقۇۋېتەي، — ئۇ ئاۋازىنى رىتىمغا كەلتۈرۈپ، قوللىرىنى ھەرەكەت - سەرەكەت پۇلاڭلىتىپ شېئىر ئوقۇشقا باشلىدى:

پوستەك، پوستەك،
ئاھ، يېشىل پوستەك.
ياپراقلىرىڭ ئاش بولدى،
قورتلىرىڭ سېمىز گۆش.
سەن بولمىساڭ ئۇلانبايدا،
ياق بۇ تەبىئەتتە —
بىزنىڭ بۇ ئاچ،

ئاھ، بىچارە قورساقلار
قانداق قىلاتتى ــ
ئاھ، جېنىم دوستەك!...

ــ قانداق، مايا كوۋېسكىنىك چاچمىلىرىغا ئوخشاپتۇمۇ؟
ــ قالتىس ـ قالتىس! ــ دېدى زايىت مەنسىتمىگەندەك ئۇزۇك ـ ئۇزۇك چاۋاك ئۇرۇپ، ــ ئەسلىدە شېئىر دېگەننى سەن يازساك بولىدىكەن قاشاك! دەرەخ ئۇستىدە تۇرساڭمۇ ئىلھامىك كېلىۋېرىدىكەن!
ــ شۇنداق، ماڭا دەرەخ ئۇستىدىمۇ ئىلھام كېلىۋېرىدۇ، ــ دېدى سەلەيمۇ بوش كەلمەي، ــ ھەرھالدا بۇ قېغ ئۇستىدە كەلگەن ئىلھامدىن پاكىزرەك بولىدۇ ـ دە!...
تۇرغۇن پىخىلداپ كۈلۈپ كەتتى، سەلەي ئۆزى شېئىر يازالمىسا مۇ، ساۋاقداشلىرىنىك گېزىت ـ ژۇرناللارغا چىققان شېئىرلىرىنى ئاسانلىقچە ياراتمايتتى، ئۇ بىرلا ئاقنىيازغا قايىل ئىدى، زايىتنى بولسا «ئوغۇت شائىرى» دەيتتى. ئەمما بۇ گەپنى ھازىرغىچە ئاغزىدىن چىقارماي كۆڭلىدە ساقلاپ كېلىۋاتاتتى، مانا بۈگۈن كۈتۈلمىگەندە مۆرىتى كېلىۋىدى، كۆڭلىدىكى شۇ گەپنىك بىر قىسمىنلا ئېيتىپ سالدى. زايىت بۇنى چۈشەندىمۇ ـ چۈشەنمىدىمۇ بۇ ھەقتە قايتا ئېغىز ئاچمىدى، سەلەي يەنە شۇ بايىقى ھاياجان بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدى:
ــ ئاقنىياز، زايىت، سىلەر شائىرغۇ، رېئالىستلارغۇ؟ مۇشۇنداق ئاكتىۋال تېمىلاردا شېئىر يازماي، نېمە يازسىلەر؟ مەن سىلەرگە بۇگۈنكى ئەھۋالىي تەسىراتىم بىلەن بىر تېما تەقدىم قىلاي: «پوستەك ناخشىسى!» قانداق؟
ــ توغرا، بۇنىڭدىن ياخشى شېئىر چىقىدۇ، ــ دېدى ئاقنىياز خىيالچان ھالدا، ــ بىزنى تەبىئەت ياراتتى، يەنە شۇ تەبىئەت بېقىۋاتىدۇ. تەبىئەت ھەقىقەتەنمۇ ئۇلۇغ، سېخىي، نۇقسانسىز مەۋجۇدات! ئۇ ئىنسان ۋۇجۇدىنى ئۆزىنىك پۈتمەس ـ تۈگىمەس مېھىر ـ مۇھەببىتى

بىلەن ياشارتىدۇ، زوقلاندۇرىدۇ، شادلاندۇرىدۇ! ئىنسان ۋە تەبىئەت بىزنىڭ ئۆلمەس، مەڭگۈلۈك تېمىمىز!

كەچكى شەپەق يىراقتىكى ئۈپۈق گۈمبىزىگە خۇددى ئالتۇن رەڭ بىلەن كەشتە چەككەندەك چىرايلىق، نۇرلۇق ۋە كۆركەم مەنزىرە پەيدا قىلغان بىر ۋاقىتتا، تۆت دوست پوستەك بىلەن تومپايغان خالىتا، سومكىلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ مەكتەپكە قايتماقچى بولدى. ئولارنىڭ ھەممىسى ھارغان، ئاچقان، ئېغىزلىرىمۇ قۇرۇپ، كالپۇكلىرى گەز باغلىغاندى، لېكىن ئۇلارنىڭ روھى ئۇستۈن، كەيپى چاغ ئىدى ، چۈنكى ئۇلار ۋەزىپىنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇندىغان، بەزىلەر ھەتتا ئاشۇرۇۋەتكەنىدى. ئۇلار دەرەخزارلىق ئىچىدە ئېرىق بويلاپ تۆۋەنگە ماڭدى ۋە كۆپ ئۆتمەي چوڭ يولغا چىقتى، چوڭ يولدا ئۇلار بادامگۈل بىلەن غۇنچەقىزنى ئۇچرىتىپ قالدى، ئىككىسى بىر خالتا پوستەكنىڭ ئىككى بېشىدىن تۇتۇپ، خۇددى كەكلىكنىڭ يورغىسىدەك تېز، ئەمما ئۇششاق قەدەملەر بىلەن كېتىشۋاتاتتى. زايىت بادامگۈلنى كۆرۈپلا ئۇنىڭغا يېقىنچىلىق قىلىشقا باشلىدى :

— بادامگۈل، ھېرىپ قالغانسىز، ئەكېلىڭ، خالتىنى مەن كۆتۈرەي!

— رەھمەت، ھارمىدىم، — دېدى بادامگۈل سىپايە ئاۋازدا، — ئۆزۈم كۆتۈرىمەن. سەلەي قاشاڭ قىزلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ، غۇنچەقىزغا چاقچاق قىلدى :

— پىس - پىس - پىس، ياخشىمۇسىز، خېنىم! ئۆزىڭىزمۇ چىقىپ قاپسىز، كىمنى پاناھ تارتىپ چىققانسىز خېنىم؟

غۇنچەقىز قاش - كۆزىنى سۈزۈپ، تۇمشۇقىنى ئۇچلاپ، بىر نەرسە دېمەكچى بولۇپ تۇرۇۋېدى، ئاقنىيازنىڭ سۆزى ئۇنىڭ پىكرىنى بۆلۈۋەتتى.

— راست ، سىزمۇ چىقىپسىز...

ئاقنىياز بىرمۇنچە گەپنى كۆڭلىگە پۈككەن بولسىمۇ، لېكىن ھودۇقۇشتىنمۇ ياكى ھاياجاندىنمۇ، ئىشقىلىپ خيالى چېچىلىپ، گېپىنى ئېيتالماي قالدى. شۇ كۈنلەردە نېمە ئۈچۈندۇر ئۇ غۇنچەقىزنى كۆر-

سىلا بەدىنى لاپىدە ئوت ئېلىپ كۆيگەندەك بولاتتى، ئۆزىنى تۇتالماي، ئۇنىڭغا پۈتۈن ئەسلى- ۋەسلىنى بېرىۋېتىشكە تەييار تۇراتتى.

— مەن چىقمسام بولامدۇ، ئاقنىياز؟ قارىگە، بۇنىڭ ماۋۇ نازۇك بارماقلىرىغا، — دېدى غۇنچەقىز بادامگۈلنىڭ قولىنى ئىشارە قىلىپ، — مۇشۇ بارماقلار بىلەن ئۇ تېخى تۆت سائەتتە بەش جىڭ پوستەك يىغامدۇ؟ سىلەرنىڭمۇ باغرىڭلار تاش ئىكەن!...

غۇنچەقىزنىڭ ئەۋرىشىم بويى ناز بىلەن تەۋرەندى، چاقماق كىرپىكلىرىنى تېز - تېز قېقىپ كۈلۈمسىرىدى. ئاقنىياز ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى. بۇ كۆزلەردە بىر خىل سېھرىي كۈچ، تىكلىپ قارىسا كۆڭۈلنى ئىللىتىدىغان كۈچلۈك ھارارەت بارەدەك قىلاتتى. مانا شۇ سېھرىي كۈچ بىلەن مانا شۇ ھارارەت ئۆتكەنكى «ئۆزىتىش زىيانىتى» دىن بۇيان ئاقنىيازنى سېھىرلەپ، كۆيدۈرۈپ، ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇيدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ قويغانىدى. لېكىن ئۇ بۇنى ئاشكارىلاشقا، بىرەرسىگە سەزدۈرۈپ قويۇشقا پېتىنالمايتتى. چۈنكى ئۇ، غۇنچەقىزنىڭ سۆيگۈنى بارلىقىنى، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىن تارتىپ يۇرۇۋاتقان قەدىناس يىگىتى سۇلتانىنىڭ ھازىر ئۆزىبەكستاندىكى ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقانلىقىنى بىلەتتى. بۇ ھالدا، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ بىر جۈپ مۇھەببەتداشىنىڭ ئارىسىغا خۇددى سۇغۇردەك قىستىلىپ كىرىپ، ئۈچىنچى شەخس بولۇپ قېلىشنى خالىمايتتى، لېكىن قانداقتۇر چەك - چېگرا، قائىدە - يوسۇن دېگەنلەرنى بىلمەيدىغان، ئادەمنىڭ ئىرادە ۋە تەسەۋۋۇرىدىن ھالقىپ كېتىدىغان مۇھەببەت ئاتالىق بۇ بەگۈاش، ھۆكۈمران تۇيغۇ ھامان ئۇنىڭ قەلبىدە مەۋجۇت ئىدى، شۇ تۇيغۇ ۋە شۇ ھېسسىيات ئۆزىنىڭ غايىبانە رىشتى بىلەن ئۇنىڭ ھەربىر ھۈجەيرىلىرىنى چىرمىۋالغانىدى. بۇ غايىبانە رىشتە ھەمىشە ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا بىر خىل يوشۇرۇن ۋە لەززەتلىك راھەت سېزىمى قوزغاپ تۇراتتى...

— ئۇنچە دەپ كەتمەڭ، غۇنچەقىز، — دېدى زايىت يەنە گەپكە قىستۇرۇلۇپ، — ناۋادا بادامگۈل ۋەزىپىسىنى ئورۇندىيالمىغان بولسا،

مانا مەن ئۆزۈم يىغقان پوستەكنى بېرىۋېتەتتىم...

ـــ تايىنلىق زايىت! ـــ دېدى غۇنچەقىز ئاغزىنى پۈرۈپ، ـــ بىز-نىڭ قولىمىزدىكى ماۋۇ خالتا بولمىغان بولسا، ھەرگىزمۇ ئۇ گەپ سىزنىڭ ئېغىزىڭىزدىن چىقمايتتى! سىلەر يىگىتلەر ئەزەلدىن ياغلىما گەپكە ئۇستا، شۇڭا مەن دوستۇمنى يەرگە قاراپ قالمىسۇن، دەپ چۈشتىن كېيىنكى كونسۇلتاتسىيىنى تاشلاپ، بىللە چىقتىم.

بۇنداق ئايىغى چىقماس گەپلەرگە خاتىمە بېرىش ئۈچۈن تۇرغۇن بادامگۈلدىن سورىدى:

ـــ شەۋكەتتىن بىرەر خەۋەر بارمۇ؟

ـــ ياق، ـــ دېدى بادامگۈل ئىككى تەرىپىگە قاراپ، ـــ خەۋەر بولسا سىلەر ئاڭلارسىلەر...

ـــ يوقسۇ، بىز ئاڭلايدىغان خەۋەر باشقا، سىز ئاڭلايدىغان خەۋەر باشقا ـ دە! ـــ دېدى زايىت خۇددى كىنايە قىلغاندەك غەلىتە تەلەپ-پۈزدا، ـــ سىزگە بەلكىم ئىشق ـ مۇھەببەت شېئىرلىرى يېزىلغان خەتلەر، يۈرەك سۆزلىرى ئىپادىلەنگەن تېلېگراممىلار كەلگەندۇر!...

بادامگۈلنىڭ يۈزى ھۈپپىدە قىزىرىپ، كۆزلىرى ئەلەملىك پارقىراپ كەتتى، بۇ گەپلەر ئۇنىڭ خىيالىغا تەگكەنىدى. تۇرغۇن ئۆزى باشلىغان گەپنىڭ بادامگۈلگە بۇنداق يوشۇرۇن دىلئازارلىق ئېلىپ كەلگەنلىكىدىن ئاچچىقى كېلىپ، زايىتنىڭ گېپىنىڭ شېخىغا ئۇرۇش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللەپ تۇرۇۋېدى، ئۇنىڭدىن سەلەي قاشاڭ چاققان چىقىپ كەتتى:

ـــ پىس ـ پىس ـ پىس، ياخشىمۇسىز، بادامگۈل! يۈزىڭىز بەك نېپىزكەن سىزنىڭ، لېكىن بىلىپ قويۇڭ، بىزدە ئاچ كۆزلەر كۆپ، ئۇلارنىڭ بىزەڭ كۆزلىرىگە بەرداشلىق بېرىش ئۈچۈن قېلىنراق يۈز بولمىسا بولمايدۇ، جۇمۇ!

بۇ گەپنىڭ خىيالىغا جايىغا چۈشكەنلىكىدىن خۇشال بولغان غۇنچە-قىز كۈلدى، كۈلگەندىمۇ، قاش ـ قاپاقلىرىنى ئوينىتىپ، بەكمۇ ھۇ-زۇرلىنىپ كۈلدى ...

شۇ ئەسنادا، ئۇلارغا يەنە ئۇچ قىز ئۇچرىدى، غۇنچەقىز بىلەن بادامگۈل قىز ساۋاقداشلىرىغا قوشۇلۇپ، يولنىڭ ئوڭ چېتىگە چىقىپ كەتتى. ئۇلار مەكتەپكە يېقىنلىشىپ قالغانىدى. ئۇچتاشتىكى دۆڭگە چىققاندا، مەكتەپنىڭ ئېگىز تۇرخۇنى بىلەن قىزىل بىنا ئوچۇق كۆزگە تاشلاندى. قىزلاردىن ئايرىلغاندىن كېيىن، تۆت يېگىت ئۆز خىيالى بىلەن جىمجىت كېلىۋاتاتتى. بۇلۇپمۇ ئاقنىياز بۆلەكچە جىمىپ كەتكەنىدى، گويا غۇنچەقىز ئۆزى بىلەن بىللە ئۇنىڭ خۇشاللىقىنى، شوخلۇقىنى ۋە كۆڭۈل مەيلىنى ئېلىپ كەتكەندەك خىيالچان، خامۇش، جىمغۇر بولۇۋالغانىدى. تۇرغۇنمۇ ئۆز تەقدىرىنىڭ ھەلەكچىلىكىدە ئويلايتتى، پىلان قۇراتتى، چوت سوقاتتى ... ئارىدىكى جىملىقنى زايىت بۇزدى، كۆڭلىدە ئىنتايىن مۇھىم خەۋەر دەپ بىلگەن بىر ئىشنى يېنىدىكى دوستلىرىغا بىر خىل سىرلىق ئاۋازدا ئېيتىشقا باشلىدى.

ــ ئاغىنىلەر، كاتتا بىر كىشىدىن مۇھىم بىر خەۋەرنى ئاڭلاپ قالدىم، ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئىلى ــ چۆچەكتە چەتكە قېچىش ئەھۋالى بولۇۋاتقان ئوخشايدۇ. مەكتىپىمىزدىكى بەزى ئوقۇغۇچىلارمۇ ھەر خىل باھانە ــ سەۋەبلەر بىلەن يۇرتقا بېرىپ، مۇشۇ ئىشقا ئارىلىشىپ قالغانىكەن گېپى بار. مەن شەۋكەتتىن ئەنسىرەپ قالدىم ...

ــ نېمە؟ شەۋكەتنىمۇ چەتكە قاچىدۇ دېمەكچىمۇ سەن ؟! ــ ئاقنىياز گەپنىڭ ئاخىرى تۇگە ــ تۇگىمەي قاينىاپ كەتتى، ــ زايىت، سەن شەۋكەت بىلەن ئۇچ يىللىق قەدىناس ئاغىنە، ئۇنىڭ قانداق ئادەملىكى ساڭا ئايان، بۇنداق گەپلەرنى كەلسە ــ كەلمەس يەرلەردە دەپ يۈرمە ، بادامگۈل تېخىمۇ ئاڭلاپ قالمىسۇن! ...

زايىتنىڭ ئالاھىدە ھەشىم ــ دەرەم بىلەن ئېيتقان بۇ گېپى تۇرغۇنىنىمۇ ئويلاندۇرۇپ قويدى. ئۇ زايىتنىڭ كۆڭلىدە كىشىگە ئېيتقىلى بولمايدىغان بىر غەرەزنىڭ ــ شەۋكەت بۇ يەردىن يوقالسا بادامگۈل ماڭا قالىدۇ، دەيدىغان بىر ھارام نىيەتنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلغانىدەك ئاچچىق بىلەن دوققىدە مۇنداق دېدى :

— بىز شەۋكەت بىلەن ئۇچ يىل سىرداش، دىلداش، تەقدىرداش بولدۇق. ئۇ كىم «كەھ» دېسە ئۇچۇپ كېتىدىغان ئۇنداق تۇتامسىز، يىلىكى سۈيۈق يىگىتلەردىن ئەمەس!

زايىت ئىككى ئاغىنىسىنىڭ زەردىلىك گېپىدىن بىرئاز ئوڭايسىزلاندىمۇ قانداق، دەرھال ئۆزىنى ئوڭشاپ، گەپنى ياسىدى. لېكىن كۆڭلىدىكى گۇماننى يەنىلا يوشۇرۇپ قالالمىدى:

— مەنمۇ ئۇنى چەتكە قېچىپتۇ ياكى قاچىدۇ دېمىدىمغۇ! لېكىن سىلەرمۇ بىلىسىلەر، ئۇنىڭ چەتكە چىقىۋنۇش ئىدىيىسى، بولۇپمۇ، رۇس ۋە سوۋېت ئەدەبىياتىغا بولغان چوقۇنۇشى ناھايىتى كۈچلۈك! بۇنداق ئىدىيىدىكى ئادەملەرنى پۈرسەت بولسا تەۋرەنمەيدۇ دېگىلى بولمايدۇ. لېكىن شەۋكەت ئۇنداق بولماس!...

— نەدىكى گەپلەرنى قىلىپ يۈرىسەن زايىت! — دېدى ئاقنىياز بىرئاز قىزىشىپ، — بىر ئادەمنىڭ بىلمىگە بولغان قىزىقىشىنى، چوقۇنۇشىنى قانداقمۇ ئۇنىڭ چەتكە قېچىشى بىلەن باغلىغلى بولىدۇ. سېنىڭ مەنتىقەڭ بويىچە بولغاندا، سوۋېت ئەدەبىياتىغا چوقۇنغانلار سوۋېتكە، فرانسۇز ئەدەبىياتىغا چوقۇنغانلار فرانسىيىگە، ئەرەب ئەدەبىياتىغا چوقۇنغانلار ئەرەب دۇنياسىغا ھامان بىر كۈنى قېچىپ كېتىشى مۇمكىن ئىكەن — دە! بۇ خۇددى «بېشى يوغان بەگ بولىدۇ، قولى يوغان قۇل بولىدۇ» دېگەندەكلا گەپ ئەمەسمۇ، سەنمۇزە ...

— بولدى قويۇڭلار، بولمىغان ئىشنى تالىشىپ ھاماقەتلىك قىلمايلى! — دېدى سەلەي قاشاڭ سالاچىلىق قىلىپ، — گەپ كۆپ بولۇپ كەتسە ئادەمنىڭ قورسىقى بەك تېز ئېچىپ كېتىدىكەن، ئاۋۇال ساق — سالامەت ئاشخانىغا بېرىپ، قورساقتا ئازراق كالتەچەم سېلىۋالايلى، ئاندىن تالاشساقمۇ ئولگۈرىمىز، شەۋكەت تېخى چېگرىدىن ئۆتۈپ كەتمىگەندۇ؟!

بۇ گەپنى ئەستايىدىل چۈشىنىپ قالغان تۇرغۇن كېسىپلا دېدى:

— خاتىرجەم بول، ئۇ ئۆتۈپ كەتمەيدۇ!

— شۇنى دەيمىنا!...، — سەلەي زايىتقا دارىتىملىغاندەك كۆزىنى

هەييارلىق بىلەن قىسىپ قويدى.

× × ×

تۇرغۇن ئاخىر كېتىش قارارىغا كەلدى، شەۋكەتنى كۈتۈشكىمۇ كۆنمىدى. ئۇ بۈگۈن چۈشتىن كېيىنكى ئىختىيارىي ھەربىكەت ۋاقتىدا ئاقنىيازنى چاقىرىپ، مەكتەپنىڭ تەنتەربىيە مەيدانىغا باشلاپ كەلدى ۋە خالىي بىر يەردە ئولتۇرۇپ، كۆڭلىدىكى گەپلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېيتتى، ئاقنىياز ئۇنىڭ گەپلىرىنى سەۋر بىلەن ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن چوڭقۇر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ۋە ئۇنىڭدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ھالدا مۇنداق دېدى :

ـــ ئاداش، تۇرغۇن، يەنە ئازراق چىدىغىن، غۇلىچى تۇگەپ غېرىچى قالدى، يەنە ئىككى يىل دېگەن قانچىلىك ئىدى، يېڭىناغۇچىنىڭ ئۆمرىدەك پىرراپدە ئۆتۈپ كېتىدۇ، بىللە كەلدۇق، بىللە كېتەيلى! ...

تۇرغۇن ئۇھسىنىدى، قولىنى ماڭلىيىغا تىرەپ چوڭقۇر ئويغا پاتتى، ئاخىرىدا يەنە ئۆزىنىڭ گېپىنى قىلدى :

ـــ ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن ئاداش، زادىلا تۇرغۇم يوق. سىنىپتا ئولتۇرسام، مېنىڭ كۆز ئالدىمدا ھەمىشە دوسكا، كونسپېكلار ئەمەس، بەلكى دادام بىلەن ئانام توغرا تۇرۇۋالىدۇ، مەن شۇلار بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇرىمەن ...، ـــ ئۇ سەل تۇرۇۋېلىپ، كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىدىكى يەنە بىر راست گېپىنىمۇ ئېيتتى، ـــ ئاچلىققا چىدىمىدىم ئاداش، ئاچلىق ئادەمنى چايان چاققانىدەك ئازابلايدىكەن ! مەن ساڭا قارىغاندا ياخشاس، ئىرادىسىز ئىكەنمەن ...

ـــ ئۇنداق دېمە، ـــ ئاقنىياز دوستىنىڭ كۆڭلىنى يېسىدى، ـــ مەنمۇ پىلىسىرات كۆۋرۈكىنىڭ ئۈستىدە ماڭغانىدەك كېتىۋاتىمەن، ئاداش! لېكىن بۇ قىيىنچىلىقلارمۇ تېز ئارىدا ئۆتۈپ كېتەر، دەپ ئويلايمەن. يەنە ئازراق چىدايلى، ئۆتۈپ كېتىدۇ ...

تۇرغۇن جاھىللىق بىلەن بېشىنى سىلكىدى :

— ياق ، مەن ئۆز كۆزىتىشلىرىمدىن شۇنداق خۇلاسە قىلىمەنكى، تۇنۇگۈن بىلەن بۈگۈن ئوخشاش ئاقنياز، شەكسىزكى، ئەتە بىلەن ئۆگۈنمۇ ئوخشاش بولىدۇ!

— نېمانچە ئۈمىدسىزلىنىپ كەتكەنسەن، تۇرغۇن ! — دېدى ئاق-نياز ھەم كۆيۈنگەن، ھەم ئۈمىدىنى ئۈزگەن ھالدا، — مەن سېنى خېلى غەيرەتلىك، ئىرادىلىك دەپ قارايتتىم ...

— ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن، ھەممە نەرسە چېكىدىن ئاشسا ئەكسىگە يا-نىدىغان ئوخشايدۇ ! — ئۇ بىر ئاز تۇرۇۋۈپلىپ، ئاندىن ئاقنىيازنىڭ قولىنى دوستلارچە چىڭ سىقىپ تۇرۇپ، چوڭقۇر بىر ئىچكى تۇيغۇ بىلەن داۋام قىلدى، — راستىنى ئېيتسام، سەندىن، شەۋكەتتىن زادىلا ئايرىلغۇم يوق، لېكىن قارارىم ئەقىدەمدىن ئۈستۈن كەلدى، مەن ئەتە چۈشتە يولغا چىقىمەن، يۇرتتىن كەلگەن بىر تونۇش شوپۇر ئې-لىپ كەتمەكچى. كىتاب، كونسپېكلارنىڭ ھەممىسىنى ساندۇققا قا-چىلاپ ئېلىۋالدىم، يوتقان ـ كۆرپەم ساڭا قالدى، خەت يېزىشىپ تۇرايلى، ھاياتلا بولساق تېخى كۆپ ئۇچرىشىمىز ! ...

ئىككى دوست چىڭ ۋە ئۇزاق قۇچاقلاشتى، ھەر ئىككىسىنىڭ كۆ-زىدىن ئايرىلىشقا قىيمىغان بىرنەچچە تامچە جۇدالىق ياشلىرى مەڭزە-نى بويلاپ سىرغىپ چۈشتى. ئاقنياز كۆڭلى بۇزۇلغان ھالدا مۇنداق دېدى :

— تۇرغۇن، دوستۇم، بىز ئۇچ يىل بىر ياتاقتا يېتىپ، بىر قازاننىڭ ئېشىنى ئىچىپ، بىر سىنىپتا ئوقۇپ، روھىي جەھەتتە بىر ئۆمۈر ھېسداشلارغا ئايلاندۇق. ئەمدى ۋاقىتسىز ئايرىلغان بولساقمۇ، خۇدا خالسا، روھىمىز بىر ئۆمۈر بىر ـ بىرىنى ھۆرمەتلەپ، ئىزدىشىپ تۇرىدۇ! ...

— ئىشىنىمەن ! — دېدى تۇرغۇنمۇ ئېسەدىگەندەك ئۆپكىسى ئۆر-لەپ، — جىسمىمىز ئايرىلسىمۇ، روھىمىز ئايرىلمايدۇ، خەت يېزىشىپ تۇرايلى!

ياتاقتا قايتىش بولدا تۇرغۇن گويا بىر نەرسىدىن ئاگاھلاندۇر-

غاندەك ئاقنىيازغا مۇنداق دېدى :

ـــ ئاداش، سەن زايىتنى ئۇنچىۋالا ئالىيجاناب تەسەۋۋۇر قىلىپ كەتمە! مېنىڭ كۆزىتىشىمدىن قارىغاندا، ئۇنىڭدا ئانچە ـ مۇنچە ئالا كۆڭۈللۈك، سەمىمىيەتسىزلىك بارەك قىلىدۇ. مېنىڭچە، بۇ دۇنيادا دوستلارنى بىر ـ بىرىگە ئۆمۈرۋايەت باغلاپ تۇرىدىغان نەرسە ـــ كۆڭۈل پاكلىقى بىلەن سەمىمىيەت ! سەن ئۇنىڭ بىرنەچچە كۈندىن بېرى شەۋكەت ھەققىدە تارقىتىپ يۈرگەن گەپلىرىنى ئاڭلىدىڭمۇ ؟ «خۇدۇكى بارنىڭ مونىكى بار » دېگەندەك، كۆڭلىدە ئاللىق بولمىسا مۇنداق قىلىپ يۈرەمتى! يالغان گەپ دېگەننىڭ پۇتى بولمىغان بىلەن قانىتى بار. ھازىر ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا « شەۋكەت چەتكە قېچىپتۇ » دېگەندەك گەپلەر ئېقىپ يۈرىدۇ!

ـــ ئۇغۇ شۇنداق، ـــ دېدى ئاقنىياز، لېكىن كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە تۇرغۇنىي «بىر ئاز ئاشۇرۇۋەتتى » دەپ قاراپ، ئانچە قىزغىن بولمىغان پوزىتسىيە بىلەن داۋام قىلدى، ـــ زايىتتا ئاز ـ تولا تۇراڭسىزلىق، مەنمەنلىك ۋە يالغانچىلىق ئىللەتلىرى بار، لېكىن مېنىڭچە، ئۇ يەنىلا بىزنىڭ ياخشى دوستىمىز، ياخشى بۇرادىرىمىز، ئالدىراپ ئۇنىڭ دوستلۇق ساداقىتىدىن گۇمانلانساق بولماس!

ـــ بوپتۇ، ئىشقىلىپ، بۇ مەندىكى سېزىم، ئاقنىياز ! مەن كېتىۋاتىمەن، ئۇنىڭ بىلەن سەن بىللە قالسەن. كونىلاردا : «بىر ئادەمنى سىناش ئۈچۈن بىر تاغار تۇزنى بىللە يە » دېگەن گەپ بار، بەلكىم ۋاقىت ئۇزارغانسېرى، بىر ـ بىرىگىلارنى تېخىمۇ تولۇق، ئوبدان چۈشىنىپ كېتەرسىلەر! ... يۈر، ھازىر ئىككىمىز بىللە دوستلۇق دوخىتۇرخانىسىغا بېرىپ، تۇراقنى يوقلاپ كېلەيلى، مەن ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشۋالاي!

ـــ ماقۇل، يۈر ئەمىسە، ـــ دېدى ئاقنىياز ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، ـــ تۇنۇگۈن غۇلامنىڭ ئېيتىشىچە، تۇراقمۇ دوختۇرخانىدىن يېقىندا قايتىپ چىققۇدەك.

ـــ ساقىيىپتۇمۇ ؟

ـــ بىلمىدىم، ـــ ئاقنىياز يەلكسىنى قىستى ۋە ھەيران بولغانىدەك تەلەپپۇزدا داۋام قىلدى، ـــ ئۇنىڭغا « قورساق سارىڭى » دېگەن دد-ئاگنوزنى قويۇپتۇمىش! ...

ـــ نېمە؟!

ـــ قورساق سارىڭى!

ھەر ئىككىسى تەئەججۇپ بىلەن بىر ـ بىرىگە قاراشتى.

3

شەۋكەت قايتىپ كەلدى، لېكىن ئۇنىڭ كەيپى بوش، دىلى سۇنۇق ئىدى. گەپ ـ سۆز، رەڭگىرويىدىنمۇ يۇرتقا بېرىپ كەلگەن كىشىلەرگە خاس كۆتۈرەڭگۈلۈك، مەردانىلىك كۆرۈنمەيتتى. چىرايى تېخىمۇ قاپىداپ، قاپاقلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەندەك قىلاتتى ...

دوستلىرى ئۇنى قۇچاقلاپ قارشى ئالدى، ئىسال خۇشلۇقىدىن بادامگۈلنىڭمۇ چىرايى يال ـ يال بولۇپ كەتتى. شەۋكەت ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈۋېتىپ، « مېنى سېغىنىڭىزمۇ ؟ » دەپ ئاستا سورىۋىدى، ئۇ ناھايىتى جەزبىلىك بىلەن مىيقىدا كۈلۈپ قويدى. شۇ تۇرقىدا ئۇ شەۋكەتكە تېخىمۇ گۈزەل ۋە نازاكەتلىك، خۇددى يېڭىدىن گۈللىگەن ئەتىرگۈلگە ئوخشاش مۇلايىم كۆرۈنۈپ كەتتى. دېمىسىمۇ سېغىنغان، كۆتكەن، ھەتتا « كۆرەلمەي قالارمەنمۇ ؟ » دەپ ئاز ـ تولا ئەنسىرىگەن ئادىمىنىڭ ئاسماندىن چۈشكەندەك تۇيۇقسىز پەيدا بولۇشى بادامگۈلنى ھەقىقەتەنمۇ خۇشال قىلغان، ھاياجانلاندۇرغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، ئۇنىڭ شەۋكەتكە ھېرىسمەنلىك بىلەن تىكىلگەن قاپقارا، دۇگىلەك كۆزلىرىدىن بىرخىل ھارارەتلىك نۇر يېغىپ تۇراتتى. بۇ نۇر بەئەينى چولپان يۇلتۇزنىڭ نۇرىدەك يورۇق ۋە بىغۇبار ئىدى.

ئاقنىياز شەۋكەتنىڭ ئىككى مۇرىسىدىن قاماللاپ، ئۆزىگە تارتقان ھالدا مۇنداق دېدى :

ـــ كۆرۈشمىگىنىمىزگە قانچە بولدى، ئاداش؟ توپتوغرا ئون يەتتە كۈن بوپتۇ ـ ھە؟ بەزى ۋاقىتتا، تۇرگىنىۋىنىڭ قەھرىمانلىرىغا زوقۇم كېلىدۇ، قىلغان ئىشى ـــ بىر ـ بىرىنىڭكىگە مېھمانغا بېرىش، يەپ ـ ئىچىش، سىردىشىش ... ئۇلار تۇرمۇشىنى ئەنە شۇنداق ئۆتكۈزىدۇ، بىزدىچۇ؟ بىزدە ئاچلىق، قاتىلاڭچىلىق، غۇدۇراش ...

زايىت ئۇنىڭ بىلەن دوستلارچە قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكەن ۋاقىتتا، گەرچە خېلى ئوڭايسىزلانغان، يۈزى بەزىدە قىزىرىپ، بەزىدە تاتارغان بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا چاندۇرمىدى ۋە ئۇنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىدىن ناھايىتى خۇشال بولغانلىقىنى ئىپادىلەپ :

ـــ بەكمۇ تەقەززا بولدۇق، كېچىككەن بولساڭمۇ كەلدىڭ، ئاداش! يەنە جەم بولدۇق، ئەمدى ئايرىلمايمىز، زادى ئايرىلمايمىز! ـــ دېدى تەسىرلىك ئاۋازدا.

ئۇلار سۆزلىشۋاتقاندا، ياتاقتا سەلەي قاشاڭ كىردى ۋە ئىككى قولىنى يېراقتىنلا سوزۇپ :

ـــ پىس ـ پىس ـ پىس ، ياخشىمۇسىز، قەدىرلىك ساۋاقداشىم! ـــ دەپ يۈگۈرۈپ كەلدى. شەۋكەت ئۇنىڭ بىلەنمۇ قىزغىن كۆرۈشۈپ ھال سورىدى :

ـــ قانداقراق تۇردىڭىز، سەلەي؟

ـــ يامان دېگىلى بولمايدۇ، ئاداش! يۇمشاق ئەسنەپ، قاتتىق كېكىرىپ يۈردۇق، دەڭە ! ـــ دېدى سەلەي قىسقا كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ، ـــ يەپ ـ ئىچىشىمىز كەڭتاشا، تامدىكى ئەگىلەكتىن، ھاۋادىكى لەگلەكتىن باشقىنى يەپ كېتىۋاتىمىز! ...

ھەممەيلەن كۈلدى، كۈلگەندىمۇ، سەلەينىڭ سۆزىگە بولغان قىزىقىش ۋە قايىللىق بىلەن خەندان ئۇرۇپ، پۇخادىن چىققۇدەك كۈلۈشتى ...

ـــ ئەمدى ماۋۇ چۆچەكتىن كەلگەننىمۇ يەپ باقارسىز، ـــ دېدى شەۋكەت شىرە ئۈستىدىكى بىرنەچچە ماي توقاچ، قۇرۇت ۋە ئېرىمچىكلەرنى ئۇنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ، ـــ كۆپ نەرسە ئەكېلەلمىدىم، يۇرتىمۇ قاتىلاڭچىلىق ...

ئۇ يۇرتتىكى ئىشلار توغرىسىدا ئوچۇق ۋە تەپسىلىي سۆزلەشنى خالىمىدى، نېمە ئۈچۈندۇر كۆڭلىنىڭ ئارامى يوق ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇ يەردە بولغان مالىمانچىلىقلارنى ئاشكارا سۆزلەپ يۈرۈش سىياسىي جەھەتتىن ياخشى بولمىسا كېرەك، دەپمۇ ئويلايتتى. پەقەت كەچتە، ئاقنىياز بىلەن يالغۇز قالغاندىلا ئۇ ئىشلار توغرىسىدا ئازراقلا سۆزلەپ بەردى:

— ئانامنىڭ كېسەللىكى يالغان ئىكەن، ئاداش! ئۇلار مېنى بىللە ئېلىپ چىقىپ كېتىش ئۈچۈن ئاشۇنداق تېلېگراممىا بېرىپتىكەن. لېكىن مەن بارغۇچە، ئانام، ئاكام، سىڭلىم ئالدىراپ چىقىپ كېتىپتۇ... چېگرا دېگەن ھاڭغىرقاي ئوچۇق، ئادەملەر ئۆلە — تىرىلىشىگە قارىماي كېتىۋاتىدۇ...، — شەۋكەت بىر ئاز توختاپ ئۇلۇغ — كىچىك تىنىدى ۋە بىر نەرسىدىن ئەپسۇسلانغاندەك ھېسسىيات بىلەن داۋام قىلدى، — توۋا، مەن ئۇلارغا ھەيران! كىشىنىڭ يۇرتىدا نېمە بار؟! ئادەم دېگەن بەزىدە ھايۋانغا ئوخشاپ قالىدىكەن، مەن يىلقىلارنىڭ، قوي — كالا پادىلىرىنىڭ ئۇركۈگەنلىكىنى، پىتىرىغانلىقىنى كۆرگەن. ئۇنداق چاغدا ئۇلار بىرەرسى يول باشلىسىلا شۇنىڭ ئارقىسىدىن نەگە بارىدىغانلىقى بىلەن چاتىقى يوق، چاپچىپ كېتىۋېرەتتى. يۇرتتىكى ئادەملەرمۇ ئاشۇنداق قارا تەلۈنگە ئايلىنىپ كېتىپتۇ. بىر — بىرىنى دوراپ، بىر — بىرىگە ئەگىشىپ، بىر — بىرىنى قوزغاپ كېتىۋاتىدۇ! مەن ئويلايمەن، ۋەتەندىن ئايرىلغان ئادەم خۇددى چاچقا چۈشكەن كېپەكتەك يىلتىزسىز، قەدىرسىز بولۇپ قالمامدۇ؟ دۇنيادا ۋەتەندىن، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يەردىنمۇ ئىللىق، شەپقەتلىك، كەرەملىك يەر بارمۇ؟! ... قۇرت — قوڭغۇز، گۈل — گىياھلارمۇ ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆۋا سالغان، بىخ يېيىپ يىلتىز تارتقان يەردىلا ياشاپ گۈللىيەلەيدۇ!...

شەۋكەت چوڭقۇر بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ جىم بولدى، ئاقنىيازمۇ سۈكۈت ئىچىدە ئويغا پاتتى. ئۇ دوستىنىڭ قىسقىغىنە ئون يەتتە كۈن ئىچىدە نۇرغۇن ئازابلىق ئىشلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەنلىكىنى، بىر يىل بۇرۇن دادىسىدىن مەڭگۈ ئايرىلىپ قالغانىنى ئاز دەپ، ئەمدى ئانىسى ۋە تۇغقانلىرىدىنمۇ ئايرىلىپ قارا يېتىم بولۇپ قالغانلىقىنى،

قان ـ قېرىنداشلىرى، دوست ـ بۇرادەرلىرى، يۇرت ـ مەھەللىسى قالماي چىقىپ كەتكەن ئوچۇق چېگرىدىن لىپلا قىلىپ ئاتلاپ ئۆتۈپ كەتمەي، ۋەتەننى، كەسىپنى، مۇھەببەتنى دەپ مەردانىلىك بىلەن ئارقىغا قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئويلاپ، ئۇنىڭ سەمىمىي ـ ساداقەتـ گە، ئىخلاس ـ ئەقىدىسىگە، غەيرەت ـ ئىرادىسىگە، قىسقىسى، ئالىيجاـ ناب روھىي دۇنياسىغا كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن يەنە بىر قېتىم ئاپىرىن ئوقۇدى ۋە بۇ چوڭقۇر ھېسسىياتنى ئۇنىڭ قولىنى چىڭ ھەم ئۇزاق سقىش ئارقىلىقلا بىلدۈردى ...

خېلى ئۇزاق ھۆكۈم سۈرگەن جىملىقتىن كېيىن، شەۋكەت بېشىنى كۆتۈرۈپ ئاقنىيازغا قارىدى ۋە بىر نەرسىگە قىيالمىغاندەك تۇيغۇلۇق ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

ـــ شۇنداق قىلىپ، تۇرغۇنى كەتتى، دېگىن ! ئەجەب قېتۇ ـ ھە! ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا بولغان مۇھەببىتى نېمىدېگەن چوڭقۇر ـ ھە ؟!

ـــ يالغۇز ئۇلا ئەمەس، ـــ دېدى ئاقنىياز كۆڭلى قالغاندەك بىر خىل تەلەپپۇزدا، ـــ ئۇنىڭ مۇھەببىتىنى شۇنچە كۈچەيتىۋەتكەن ھېس ـ تۇيغۇنىڭ ئارقىسىدا بالاتەگكۈر بىر قورساقمۇ بار !

ـــ ھە، بىلدىم ... ئۇ يالغۇز ئوغۇل، كىچىكىدىن تارتىپ ئارزۇلۇق چوڭ بولغان ـ دە ! ھەددىدىن ئارتۇق مېھىر ـ مۇھەببەتمۇ ئادەمنى بوشاڭ، ئىرادىسىز قىلىپ قويىدۇ ...

شەۋكەت بىلەن ئاقنىيازنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولغان ئاشۇ سۆھبەتتىن ئۇچ كۈن كېيىن كۈتۈلمىگەن كۆڭۈلسىز بىر ئىش يۈز بەردى.

شۇ كۈنى ئەتىگەن بىرىنچى سائەتلىك دەرس ۋاقتى ئىدى، سىنىپـ قا چىرايلىق، رەتلىك كىيىنگەن لوگىكا مۇئەللىمى شەمشىدىن دەپـ تەر ـ كىتابلىرىنى قولتۇقىغا قىسقان ھالدا كىرىپ كەلدى. ئۇ ئوتتۇرا ياشلار چامىسىدىكى سالاپەتلىك، بىلىملىك ئادەم ئىدى. ئۇ دەرسنى ناھايىتى چۈشىنىشلىك ھەم قىزىقارلىق ئۆتەتتى، شۇڭا ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ دەرسىگىمۇ، ئۆزىگىمۇ ئامراق ئىدى.

ئۇ مۇنبەرگە چىقىپ، ئوقۇغۇچىلاردىن تىنچلىق سورىدى ۋە يىغىلىشنىڭ كېيىنكى شەۋكەتلىك چاقىردى، شەۋكەت ئەدەپ بىلەن ئورنىدىن تۇردى، ئۇ لوگىكىغا ئۇستا ئىدى، ئىمتىھانلاردا ھەمىشە توقسان دىن يۇقىرى نومۇر ئالاتتى. شۇڭا مۇئەللىمۇ پات - پات ئۇنى گەۋدىلەندۈرۈپ تۇراتتى.

— شەۋكەت، — دېدى مۇئەللىم ئۇنىڭغا سىناش نەزىرى بىلەن قاراپ، — ھازىر مەن سىزنىڭ قولىڭىزغا باشتەك چوڭلۇقتىكى بىر تاشنى بېرىمەن، سىز شۇ تاش بىلەن ماۋۇ دېرىزىنىڭ ئەينىكىنى چاقالامسىز؟

شەۋكەت ئانچە ئويلانمايلا ئالدىراپ جاۋاب بەردى:

— ئەلۋەتتە چاقىمەن مۇئەللىم، باشتەك چوڭلۇقتىكى تاش بىلەن دېرىزە چۈل - چۈل بولۇپ كېتىدۇ...

— شۇنداقمۇ، ئەمىسە مانا تاش، ئېلىڭ، ئەينەكنى چۈل - چۈل قىلىڭ! — دېدى مۇئەللىم ۋە ئالدىغا كەلگەن شەۋكەتكە سول قولىنىڭ ئوتتۇرا بارمىقىنى ئۇزاتتى، شەۋكەت تۇرۇپلا قالدى ۋە ھەيران بولغان ھالدا سورىدى:

— مۇئەللىم، بايا سىز باشتەك چوڭلۇقتىكى تاش دېدىڭىز، قېنى ئۇ تاش؟ قولىڭىزدا ئۇنداق نەرسە يوققۇ؟

— بار، يېقىنراق كېلىپ قارا، — دېدى مۇئەللىم قولىنى ئۇنىڭ ئالدىغا تېخىمۇ سوزۇپ، — ئەنە، ئوتتۇرا قولۇمنىڭ ئۇچىدا باشتەك چوڭلۇقتىكى تاش تۇرمامدۇ؟

شەۋكەت تېخىمۇ يېقىن كېلىپ قارىدى، مۇئەللىمنىڭ ئوتتۇرا بارمىقىنىڭ ئۇچىدا تېرىقتەك چوڭلۇقتىكى بىر تاشنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى. شەۋكەت تېخىمۇ ھەيران بولۇپ سورىدى:

— مۇئەللىم، نەدىمۇ باشتەك چوڭلۇقتىكى تاش بۇ؟

مۇئەللىم كۈلۈمسىرىدى ۋە مەقسىتىگە يەتكەندەك بىر خىل قانائەت تۇيغۇسى بىلەن چۈشەندۈردى:

— سىز باشتەك چوڭلۇقتىكى تاش دېگەندە ئۆزىڭىزنىڭ بېشىنىلا

ئويلامسز؟ مېنىڭ بارمىقىمدا تۇرغىنىمۇ باشتەك چوڭلۇقتىكى تاش بولماي نېمە؟ بۇ چۈمۈلىنىڭ، پاشىنىڭ، بۇرگىنىڭ بېشىدەك چوڭ-لۇقتىكى تاش. دېمەك، باشتەك چوڭلۇقتىكى تاشنىڭ چوڭى بولىدۇ، ئوتتۇرانچىسى بولىدۇ، كىچىكى بولىدۇ. شۇڭا بۇگۈن بىزنىڭ ئۆتە-دىغان دەرسىمىز: «لوگىكىدىكى ئۇقۇمنىڭ دائىرىسى ۋە مېغىزى» دېگەن ماۋزۇدىن ئىبارەت. قېنى، شەۋكەت، ئورنىڭىزغا بېرىڭ، ئەمە-سە هەممىڭلار لېكسىيىگە دىققەت قىلىڭلار!

مۇئەللىمنىڭ بۇ جانلىق، قىزىقارلىق مۇقەددىمىسى ئوقۇغۇچىلارنى پۈتۈنلەي ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى، ئۇلار ئەمدى پۈتۈن ئىشتىياقى بە-لەن دەرس ئاڭلاشقا تەييارلىنىپ تۇرغاندا، خۇددى كىنونىڭ قىزىق يېرىگە كەلگەندە، تۇيۇقسىز لېنتا ئۈزۈلۈپ، تاماشىبىنلارنىڭ كەيپىنى ئۇچۇرغاندەك بىر ئىش يۈز بەردى: سىنىپقا مەكتەپ قوغداش بۆلۈ-مىنىڭ ئىككى ئادىمى كىرىپ كەلدى، ئۇلارنىڭ چىرايى سۆرۈن، تەقى - تۇرقىمۇ سۈرلۈك هەم سوغۇق ئىدى. ئۇلار مۇئەللىمگە قىزىل تامغىلىق بىر ۋاراق قەغەزنى كۆرسەتتى، قۇلىقىغا بىر نېمىلەرنى پە-چىرلىدى، لېكىن ئۇنىڭ بىرەر جاۋاب قايتۇرۇشىنى كۈتمەستىن، دەرهال ئوقۇغۇچىلارغا يۈزلىنىپ، قوپال ئاۋازدا توۋلىدى:

ـــ شەۋكەت دېگەن قايسىڭ؟ هە، سەنمۇ! بىز بىلەن ماڭ! ...

شەۋكەت هاڭۋاققاندەك تۇرۇپلا قالدى، خامۇش كۆزلىرى بىلەن بىرده مۇئەللىمگە، بىرده ساۋاقداشلىرىغا قارايتتى. سىنىپ ئىچىنى بىر دەقىقە گۆرۈستانلىقىنىڭ جىمجىتلىقى قاپلىدى، بۇ جىملىقنى يەنە شۇ هېلىقى ئىككى ئادەمنىڭ مېتالدەك قاتتىق هەم سوغۇق ئاۋازى بۇز-دى:

ـــ هاڭۋېقىپ تۇرىسەنغۇ، ماڭ! بىزگە مەسىلە تاپشۇرىسەن!

شەۋكەت بايىقى گاڭگىراشتىن سەل - پەل يېشىلدى، كۆزىدىكى خامۇشلۇقمۇ تۇگەپ، ئۆزىنى گۇندىپايدەك كۈتۈپ تۇرغان هېلىقى ئىككىسىگە دادىل قارىدى ۋە خاتىرجەم هالدا سورىدى:

ـــ مەن تاپشۇرىدىغان قانداق مەسىلە ئىكەن ئۇ؟

ـــ خۇپسەنلىك قىلما ! ـــ دېدى ئۇلارنىڭ بىرسى چېچىلىپ، ـــ چەتكە قاچماقچى بولغانلىقىڭ مەسىلە ئەمەسكەن ـ دە؟ بىلەمسەن، بۇنىڭ ئۆزى ۋەتەندىن يۇز ئۆرۈش، خائىنلىق بولىدۇ!

ـــ نېمە، چەتكە قېچىش ؟! ... ـــ شەۋكەتنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، قارىچۇقى ۋەھىمىلىك كېڭەيدى، نەپىسى قىسىلغاندەك ئاۋازى مۇ بوغۇلۇپ چىقتى، ـــ كىم شۇنداق دەيدۇ ؟!

ھېلىقى ئىككىسىنىڭ كۆزى ئوقۇتقۇچىغا چۈشۈپ قالدى، ئوقۇتقۇچى قولىنى ئارقىغا تۇتقان ھالدا بىرنەرسە دېمەكچىدەك ئاغزىنى ئۆمەللەپ، كۆزلىرىدىن سوغۇق نۇر چاقنىتىپ، ئۆزلىرىگە تىكىلىپ تۇراتتى، ئۇلار بۇ كۆزلەردىكى ئادەم ھېيىققۇدەك ئۆتكۈر قاراشتىن : «مېنىڭ قانۇنلۇق لېكسىيە سۆزلىشىمگە دەخلى قىلمۇاتسىلەر! » دېگەن مەنىلەرنى چۈشەنگەندەك بولدى ـ دە، شەۋكەتنىڭ سوئالىغا پەرۋا قىلماي « كېيىن بىلسەن! » دېگىنىچە ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ، سىنىپتىن ئېلىپ چىقىپ كەتتى. قىزىقارلىق، كۆڭۈللۈك مۇقەددىمە بىلەن باشلانغان دەرس ئاخىرىغىچە داۋام قىلالمىدى، ئوقۇتقۇچىنىڭمۇ كەيپى ئۇچۇپ، سۆزلىمەكچى بولغان نەرسىلىرى ئوڭتەي ـ توڭتەي بولۇپ كەتتى، ئۇ، تەلىم ـ تەربىيە ئېلىپ بارىدىغان سىنىپتا، يەنە كېلىپ، لېكسىيە ۋاقتىدا يۇز بەرگەن بۇ قوپال، يولسىز ئىشنى زادىلا كۆڭلىگە سىغدۇرالمىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، پېداگوگىكا قائىدىسىگە پۈتۈنلەي خىلاپ كېلىدىغان، ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە ۋەھىمە، سارىسىمە پەيدا قىلىدىغان بۇنداق كۆڭۈلسىز ئىشلار بۇ يەردە ـــ كىشىلەرنى زامانىۋى بىلىم، زامانىۋى ئەخلاق، زامانىۋى ئاڭ ـ سەۋىيە بىلەن تەربىيىلەيدىغان بۇنداق ئالىي بىلىم يۇرتىدا بولماسلىقى كېرەك ئىدى. لېكىن ئۇ بۇنى توسۇپ قالالمىدى، چۈنكى ھېلىقى ئىككىيلەننىڭ قولىدىكى قەزىل تامغىلىق قەغەز شۇ كۈنلەردە خۇددى بىر زوراۋان پادىشاھنىڭ مۇقەددەس يارلىقىدەك ھەرقانداق توسۇق، ئۆتكەللەردىن دەخلىسىز ئۆتۈپ كېتىۋېرەتتى. مۇئەللىم بۇنى چۈشەنسۇن ـ چۈشەنمىسۇن، خالىسۇن ـ خالىمىسۇن بېجىرىشكە مەجبۇر ئىدى ...

ئوقۇغۇچىلارمۇ بىر ـ بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ، ئۆزئارا كۈسۈر-لىشىپ، كۆز ئالدىدا يۇز بەرگەن بۇ تۈيۇقسىز ئىشقا قارىتا ھەر خىل قاراش ۋە ھەر خىل پوزىتسىيىلەرنى ئىپادە قىلدى. بادامگۈل گويا بىر-دىن پىرقىرىتىپ تاشلىۋەتكەندەك گاراڭ بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ھەمە-شە يېقىملىق كۈلۈپ تۇرىدىغان كۆزلىرى بىردىنلا مۇڭلىنىپ، يېقە-لىق، ئوماق چىرايى ئۇمچەرەپ ، خۇددى ئانىسىدىن ئايرىلغان بو-تىلاقتەك ناتىۋان، بىچارە ھالغا كېلىپ قالغانىدى. لېكىن ئۇ، كۆز ئال-دىدا يۇز بەرگەن بۇ ئىشلارنى رېئاللىق ئەمەس، بەلكى بىر چۈش، چۈش بولغاندىمۇ قاباھەتلىك چۈش، بىرلا سىلكىنىپ ئويغانسام، ئۆ-تۈپ كېتىدۇ، دەپ ئۆز ـ ئۆزىنى بەزلەيتتى. ئاقنىيازمۇ شۇنداق خە-يالدا ئىدى. ئۇ گويا بۇ ئىشتا بىر ئۇقۇشماسلىق بارەك، شەۋكەت ئەھۋالنى چۈشەندۈرسىلا، ئۇقۇشماسلىق ھەل بولۇپ، ھەممە ئىش ئۆز جايىغا كېلىدىغاندەك قىلاتتى، ئۇ دوستىغا ئىشىنەتتى، بولۇپمۇ دوس-تىنىڭ ھېلىقى كۈنى كەچتە ئېيتقان سۆزلىرىنى يۈرەك سۆزى، ۋىجدان سۆزى دەپ قارايتتى. شۇڭا ئۇ بايىقى ئىشلار ئالدىدا ئانچە ئالاقزادە بولۇپ كەتمىدى، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، سوغۇققانلىق بىلەن كۆزىتىپ ئولتۇردى. زايىتىنىڭ ئەھۋالى بولسا باشقىچە ئىدى. ئۇ «مەن دېمىدىمۇ، مەن بۇرۇنلا بىلگەن» دېگەندەك مەنمەنلىك، كۆرەڭلىك بىلەن بويۇنلىرىنى سوزۇپ ، بىردە بادامگۈلگە، بىردە ئاقنىيازغا، بىردە سەلەي قاشاڭغا مەنىلىك قاراپ قويياتتى. لېكىن كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدا، بىر ـ بىرى بىلەن چېقىشالمايدىغان ئىككى كۈچ، ئىككى روھ ـــ ۋاپا بىلەن ۋاپاسىزلىق، ئىخلاس بىلەن ئازغۇنلۇق، دىيانەت بىلەن رەزىللىك جىددىي ئېلىشىۋاتاتتى. قايسىنىڭ غەلبە قىلىپ، قايسىنىڭ مەغلۇپ بولىدىغانلىقىنى ئۇ ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. ئىشقىلىپ، ئۇنىڭ قەلبىدىكى كۈرەش كەسكىن ھەم ئازابلىق ئىدى. شۇڭا ئۇ، بەزىدە ئۆز مۇھەببىتى، كېلەچىكى ۋە ئامەتلىرى ئۈستىدە چوت سو-قۇپ، راھەتلىنىپ كۈلسە، بەزىدە دوستلۇق ۋە ساداقەت ئۈستىدە ئويلاپ، شەۋكەتنىڭ تەقدىرى ئۈچۈن قايغۇرۇپمۇ قويياتتى ...

× × ×

شەۋكەتنىڭ تۇتقۇن قىلىنغانلىقى توغرىسىدىكى ئىش مەكتەپتە خېلى دولقۇن قوزغىدى. لېكىن بۇنداق چوڭ ۋە يېڭىلىقلار كۆپ بولۇپ تۇرىدىغان مەكتەپتىكى بۇ دولقۇن خۇددى پاقا سۇغا سەكرىگەندە پەيدا بولغان دولقۇنەك سۇس ۋە كىچىك ئىدى. ئەمما ئۇ، بادامگۈل بىلەن ئاقنىيازغا كىچىك بىلىنمىدى. بۇ ئىشتىن كېيىن بادامگۈلنىڭ كۆلكە يېغىپ تۇرىدىغان جىلۋىلىك چىرايى بىردىن بۇزۇلۇپ، ۋەھىمىلىك تۇس ئالدى. ئۇنىڭ ھەممە يېرىدىن، ھەتتا ھەمىشە كۈلۈپ تۇرىدىغان كۆزى بىلەن لەۋلىرىدىنمۇ كىشىنى ئەندىكتۇرگۈدەك بىر خىل خاپىلىق، بىچارىلىك چىقىپ تۇراتتى. ئاقنىيازنىڭ ئەھۋالىمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمايتتى، گويا جىمى جاھاننىڭ غەم ـ غۇسسىسى ئۇنىڭ بېشىغا چۈشكەندەك ھەممە يېرىدىن پەرىشانلىق، خاپىلىق چىقىپ تۇراتتى، گويا چېچىدىن تارتىپ، تاپىنىغىچە خاپا بولمىغان يېرى يوقتەك قىلاتتى! ...

قوغداش بۆلۈمى ئۈچ كۈندىن كېيىن شەۋكەتنى فاكۇلتېتنىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇپ بەردى. ئۇنىڭغا «چەتكە قاچماقچى بولغان ۋەتەن خائىنى»، «قوش يۈرەك» دېگەندەك ئەيىبلەر ئارتىلغانىدى. ئەمدىكى گەپ، شەۋكەتنىڭ ئۆزىنى ئىقرار قىلدۇرۇپ، ماتېرىيالغا قولىنى قويغۇزۇشلا قالغانىدى. ئۇنىڭغا «بويتاقلار بىناسى» نىڭ بىرىنچى قەۋىتىدىن ئالاھىدە بىر ئۆي ئاجرىتىلدى. بىنانىڭ ئەڭ چەت بۇلۇڭىدىكى بۇ ئۆي ئەسلىدە تازىلىق سايمانلىرىنى ساقلايدىغان ئامبار ئىدى. شۇڭا كىچىك، قاراڭغۇ ھەم پاسكىنا ئىدى. بىر نەچچە ئوقۇغۇچى ئۇنى ئاز ـ تولا تازىلاپ رەتلىگەن بولدى. ئىككى تەرىپىگە ئىككى كارىۋات، ئوتتۇرىسىغا كىچىك بىر ئۈستەل قويۇلدى. تازىلاش، رەتلەشتىن كېيىن گەرچە ئۇ يەر ئادەم يېتىشقا بولىدىغان چاققانغىنە بىر ئۆي قىياپىتىگە كىرگەن بولسىمۇ، لېكىن ھاكلىرى ئۇركۈپ، ئىس ۋە چاڭ ـ توزانلار بىلەن قاپداپ، تور باغلاپ كەتكەن مەينەت تاملىرى بىلەن

ئىچى ـ تېشى تۆمۈر ۋە سىملاردا پەنجىرىلەنگەن كىچىك، خىرە دېرىزىسى ئۇ يەرنى يەنىلا سوغۇق ھەم كۆڭۈلسىز «كامېر» غا ئوخشىتىپ قويغانىدى. شەۋكەت مانا شۇ ئۆيگە سولانىدى. شۇ تاپتا، ئۇ ئۆزىنى گويا بەخت ـ ھالاۋەت دېگىزىدا ئەركىن ئۈزۈپ كېتىۋاتقاندەك سىز يوشۇرۇن خادا تاشقا ئۇرۇلۇپ كەتكەن كېمىچىدەك دەھشەتلىك ھالدا سەزدى. بۇ تۇيۇقسىز زەربە ئۇنى گاڭگىرىتىپ قويدى، ئۇنىڭ پىكىر ـ خىياللىرىنىڭ باش ـ ئايىغى يوق گادىرماش ئىدى. ئۇ تۇرۇپ ـ تۇرۇپ خۇددى كىچىك بالدەك گۇڭرىغىنىچە ئاللىنىمىلەرنى دەيتتى، ھېچكىم ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى ...

ئۇنى بۇ يەردە «سىنىپىي ئېڭى يۇقىرى، مەيدانى مۇستەھكەم» ئۇقۇغۇچىلاردىن تەشكىللەنگەن ئون نەچچە كىشىلىك «دىكتاتورا ئەترىتى» كېچە ـ كۈندۈز نۆۋەت بىلەن باقاتتى ھەم سوئال ـ سوراق قىلاتتى. ئۇ بۇ يەرگە تەقىب قىلىنىپ، ئىككى كۈندىن كېيىن فاكۇلتېتنىڭ سىياسىي يېتەكچىسى ھاۋاز بەختى ئۇنى «ئالاھىدە يوقلاپ» كەلدى. ئۇ رەھبەرلىكىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، بۇ «دېلو» غا مەسئۇل بولغانىدى. بېشىغا شەپكە، ئۇچىسىغا تۆت يانچۇقلۇق كۆك چاپان، پۇتىغا قېلىن چەملىك لاتا خەي بىلەن ئاق پايپاق كىيگەن، يېشى قىرىقلارغا يېقىنلىشىپ قالغان بۇ ئادەمنى ئوقۇغۇچىلار ئومۇمىيۈزلۈك «ھاۋاز يېتەكچى» دەپ ئاتايتتى. ئۇ ئارقىسىغا خۇددى مۇھاپىزەتچىدەك زايىتنى ئەگەشتۇرگەن ھالدا سالاپەت بىلەن «كامېر» غا كىرىپ كەلدى ۋە شەۋكەتنىڭ ئۇدۇلىدىكى بوش كارىۋاتقا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئېغىرلىقىدىن كارىۋات غىرسلاپ كەتتى، ئۇ بەئەينى دالدا ئۆسكەن دەرەخلەردەك ئېگىز، يوغان ۋە قامەتلىك ئىدى. ئۆز ۋاقتىدا ھەربىي سەپتە يۈرۈپ، نورمىسىز تاماقلارنى خالىغانچە يەپ، قاتتىق مەشقلەرگە قاتنىشىپ، كەڭىتاشا تەن قويۇپ كەتكەچكىمكىن، ئۇ ھەقىقەتەنمۇ بويلۇق، ئۇستىخانلىق، بېجىرىم ھەم ساغلام ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ تېرىلىرى سىدام، يۈز ـ ئېڭەكلىرىدە قارىيىپ تۇرغان ساقال دېگەن نەرسە يوق ئىدى، بۇرۇت ئورنىدا پەقەت يىڭنا

غۇچىنگكىدەك ئىككى ـ ئۈچ تال ئۇزۇن ۋە جانلىق تۈك قىرلىق بۇرنى ئاستىدا ئىككى ياققا دىردىيىپ تۇراتتى. ئۇ ئۆزىنى چوڭ بىلىدىغان، ئەمما خېمىرتۇرۇچى كەمرەك، خۇددى خەلق ئارىسىدا تەمسىل بولۇپ يۈرگەن «ئېشەك ئۆزىنى تاغ، سايىسىنى باغ، سۈيدۈكىنى ياغ چاغلايدۇ» دېگەندەك ئۆزىنى قالتىس چاغلايدىغان ئادەملەردىن ئىدى. شۇڭا ھەرقانداق سورۇندا گەپ بەرمەيتتى، ئۆزىگە باقماي بىلىمدانلىق قىلاتتى. ئۇنىڭدىن ـ بۇنىڭدىن ئاڭلىۋالغان ياكى گېزىت ـ ژۇرناللاردىن كۆرۈپ يادلىۋالغان نەرسىلىرىنى كۆپتۈرۈپ، شاخلىتىپ، شۇنداق بەلەرمەنلىك بىلەن سۆزلەيتتىكى، بەزىدە ئاڭلىغۇچىلار ئۇنىڭ ئۇستىلىق بىلەن گەپ يورغىلىتىۋاتقانلىقىنى سەزمەيلا قالاتتى. ئۇنىڭدا راستىنلا بىر خىل «تالانت» بار ئىدى. ئۇ ھەرقانداق سورۇن، ھەرقانداق يىغىنغا بېرىشتىن بۇرۇن ئۇ يەرگە كېلىدىغان ئادەملەرنى، بولۇنىدىغان گەپلەرنى، ھەل قىلىدىغان ئىشلارنى تىڭ ـ تىنگلاپ بىلىۋالاتتى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا جىددىي تەييارلىق قىلاتتى. ئۇ بۈگۈنمۇ بۇ يەرگە كېلىشتىن بۇرۇن شۇنداق قىلدى، چۈنكى ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرغان بۇ «رەقىبى» قارىماققا كىچىك بولغان بىلەن خورىكى چوڭ ئىدى، ئۆتكەن يىلى ھاۋاز بەختىنى بىر قېتىم تەمتىرىتىپ، قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويغانىدى. شۇ چاغدىكى خورلۇق، ئەلەملەرنى ھاۋاز بەختى تېخى ئۇنتۇپ كەتكىنى يوق. شۇ چاغدا، ئۇ ناھايىتى دانالىق بىلەن شەۋكەتكە: «ئۇنچىلىك كېرىلىپ كەتمەڭ، بىلىپ قويۇڭ، بىر تاغار ياڭاقنى ياڭاقچىلىك تاش چاقىدۇ، جۇمۇ!؟» دېگەنىدى. راست دەپتىكەن، قومۇشنى قىيا تۇتقان ئادەمنىڭ قولى كېسىلمەي قالمايدۇ ـ دە! مانا، پەلەك چاقى ئايلىنىپ، يەنە ھاۋاز بەختىنىڭ قولىغا كەلدى. ئۆز ۋاقتىدا قارماققا چىقمىغان بېلىق بۈگۈن ئۆزلۈكىدىن لايدانغا چىقىپ قالدى. ئەمدى ئۇنى ھاۋاز بەختى خالىغانچە تۇتۇپ ئويناپ يالايدۇ! ...

ـــ قانداق، شەۋكەت! بۇ ئۆيگە كۆنۈپ قالدىڭمۇ؟ ـــ دېدى ئۇ ھە دېگەندىلا سۆزىنى سىپاگەرچىلىك بىلەن باشلاپ، ـــ ئۆز گېپىڭىز

بويىچە ئېيتقاندا جەننەتكىلا ئەمەس، دوزاخقىمۇ كۆنۈپ كېتىسىزغۇ دەيمەن؟

ھاۋاز بەختى كۈلدى، لېكىن كۈلكىسى سوغۇق، ھېسسىز كۈلكە ئىدى. شەۋكەت زۇۋان سۈرمىدى، ئىككى ـ ئۈچ كۈندىن بۇيان قوغداش بۆلۈمىدىكى سوتچى، تەرگەۋچىلەر ئۇنى تولا دۆشكەلەپ، سوئال ـ سوراق قىلىپ يۈرىكىنى قاتۇرۇپ قويغاچقىمۇ، ئۇ خىرامان ھالدا ئۆيىنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغا قارىغىنىچە ئېرەنسىز ئولتۇرۇۋۇەر-دى. زايىت بولسا، ھاۋاز بەختىنىڭ يېنىدا يا شەۋكەتكە دادىل قاراشقا پېتىنالماي، يا ھاۋاز بەختىنىڭ ھېلىقىدەك ھېچكىم چۈشەنمەيدىغان يالغان كۈلكىسىگە قوشۇلۇپ كۈلۈشنى بىلەلمەي، ناھايىتى ئوڭايسىز، بىئەپ ئەھۋالدا ئولتۇراتتى. ھاۋاز بەختى شەۋكەتنىڭ ئېرەنسىز، خىرا-مان قىياپىتىگە قاراپ سەل ـ پەل ئۆڭدى ۋە گەپنى توپتوغرىلا ئېيتتى:

ـــ سىزنىڭ ۋەتەندىن، خەلقتىن يۈز ئۆرۈشتەك نومۇسسىز جىنايە-تىڭىزگە يالغۇز مەن ۋە باشقىلارلا ئەمەس، مانا ماۋۇ زايىتتەك قەدىناس دوستىڭىزمۇ غەزەپلىنىۋاتىدۇ، نەپرەتلىنىۋاتىدۇ. سىز تېخىچە ھوشى-ڭىزنى تاپالمايۋاتىسىز، يالغان ـ ياۋىداق گەپلەر بىلەن تەشكىلنى ئال-دىماقچى بولۇۋاتىسىز!

شەۋكەت ئۇنىڭغا يالت قىلىپ قارىدى ۋە:

ـــ مەن ئەزەلدىن يالغان سۆزلىگەن ئەمەس، مۇئەللىم، ھازىرمۇ سۆزلەش نىيىتىم يوق! ـــ دېدى كېسىپلا.

ـــ گۇناھىنى يوشۇرۇشقا ئۇستا ئادەملەرنىڭ ھەممىسى شۇنداق دەيدۇ! ـــ دېدى ھاۋاز بەختى دىمىغىنى قېقىپ، ـــ مەن سىزدىن ئاد-دىي بىر سوئالنى سوراپ باقاي: سىزنىڭ چەتكە قاچماقچى بولۇشتىكى مۇددىئايىڭىز زادى نېمە ئىدى؟

شەۋكەت بۇ سوئالغا تېرىككەندەك جاۋاب بەردى:

ـــ قىزىق، چەتكە قېچىش مېنىڭ خىيالىمغا كەلمىگەن تۇرسا، ئۇنداق مۇددىئا نەدىن كېلىدۇ؟!

هاۋاز بەختىمۇ تېرىكتى، تېرىككەندىمۇ ئاچچىق بىلەن تېرىكتى :

ــ تولا كاپشىماڭ! چەتكە قېچىش خىيالىڭىزغا كەلمىدى ئەمەس، بەلكى قاچالمىدىڭىز! سىز قاچىدىغان چاغدا چېگرا تاقالدى، شۇنىڭ بىلەن ھەيۋىڭىز سۇنۇپ، شەرمەندىلىك بىلەن ئارقىڭىزغا قايتىتىڭىز، بۇ يالغانمۇ ؟!

ــ يالغان، پۈتۈنلەي يالغان! ــ دېدى شەۋكەت ئەلەم بىلەن تولغىنىپ، ــ توغرا، مەن چېگرىغا باردىم، بىر ئەمەس، بىر نەچچە قېتىم باردىم! ئەگەر قاچاي دېگەن بولسام، ئۇياققا ئۆتمەك خۇددى مەكتەپنىڭ يوغان دەرۋازىسىدىن چىققاندەكلا ئوڭاي ھەم دەخلسىز ئىدى. لېكىن مەن قاچمىدىم، تۇغقانلىرىمنى ئىزدەپ تاپالماي قايتىپ كەلدىم. بولغان ئىشنىڭ ھەممىسى شۇ!

ھاۋاز بەختى ئورنىدىن تۇردى، قولىنى ئارقىغا تۇتۇپ، شەۋكەتنىڭ ئۇدۇلىدا گىدەيدى ۋە مەسخىرە بىلەن تەھدىت ئارىلاش تەلەپپۇزدا مۇنداق دېدى :

ــ بۇ گەپچە، بىز سىزگە جازا ئەمەس، مۇكاپات بەرسەك بولغۇدەك! سىز ھېكايە توقۇشقا نېمىدېگەن ئۇستا ــ ھە ؟! ئۆزىڭىزنى ئۇنچە ئەقىللىق، قەيسەر چاغلاپ كەتمەڭ، شەۋكەت! بىز سىزگە گۇمان يېكى پەرەزلەر بىلەن گەپ قىلىۋاتقىنىمىز يوق! بىزنىڭ قولىمىزدا پولاتتەك پاكىت بار. بىلىپ قويۇڭ، ئۇنى سىزنىڭ ھېيلە ــ مىكىر، خۇپسەنلىكىڭىز ئاغدۇرۇۋېتەلمەيدۇ!

ــ قانداق پاكىت ئىكەن ئۇ ؟! ــ شەۋكەت تەئەججۇپ بىلەن سورىدى.

ــ ۋاقتى كەلگەندە بىلىسىز! ــ دېدى ھاۋاز بەختى تەمكىن قىياپەتتە، ــ ئەڭ ياخشىسى، ئاۋۋال ئۆزىڭىز ئىقرار قىلىڭ! گۇناھىڭىز يېنىكرەك بولىدۇ، ئەگەر پاكىتنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ چىقىش دەرىجىسىگە يەتكەندە بەك كېچىككەن بولسىز، ئۇ چاغدا «جاھىل» دېگەن گۇناھ قوشۇلۇپ قالىدۇ، قانداق ؟!

ــ ھېچقانداق پاكىتنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس! ــ دېدى شەۋ-

كەت تەرسالىق بىلەن، ــ ئەگەر بار دېيىلسە، ئۇ پۈتۈنلەي تۆھمەت!

ــ شۇنداقمۇ ؟! ــ ھاۋاز بەختى مىيقىدا كۈلدى، كۈلكسى تولمۇ سوغۇق ۋە شەپقەتسىز ئىدى، ــ سىز ئويلايدىغان، تاپشۇرىدىغان ئىشلار يالغۇز ئۇلا ئەمەس، بەلكى يەرلىك مىللەتچىلىككە ياتىدىغان زەھەرخەندە سۆزلىرىڭزمۇ بار، تېخى! ئېسىڭزگە سەپ قويامدىمەن ؟ بولىدۇ، كەڭ قورساقلىق بىلەن ئازراق يېپ ئۈچى ببرەي : رەخت بېـ لىتى ... سەكسەن سانتىمېتىر ... ئوتتۇز بەش مېتىر ... دېگەندەك گەپلەر! قانداق، ئېسىڭزگە كەلگەندۇ ؟ ئەلۋەتتە كېلىدۇ! ...

شۆكەتنىڭ ئىسسىق قانلىرى شۇئان شۇرىدە مېڭىسىگە ئۆرلەپ، پۈتۈن ئەزايى ئوت ئېلىپ كەتتى.

ئۇ جىددىي ئويغا پاتتى، قوشۇمسىنىڭ قاتتىق تۇرۇلۇشىدىن ماڭـ لىيىدىكى گۆشلەر چىمچىلاق قولدەك بۆرتۈپ چىقتى. تۇغرا، ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى، چوڭقۇر ئەسلەش ئارقىلىق، ئۇ ئۆتكەن يىلى ئىككىنچى مەۋسۇمدە ۋەزىيەت توغرىسىدىكى بىر ئۆگىنىشتە قىلغان سۆزىنى يـا ـدىغا ئالدى. قىزغىن مۇزاكىرە ۋە تالاش ـ تارتىش بولۇۋاتقاندا، ئۇ مۇنداق بىر پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى : «ھازىر قىينىچىلىق دەۋرى بولغاچقا، ھەممە نەرسە نورمىلىق، بېلەتلىك بولۇپ كەتتى. بىر ئوقۇـ غۇچىنىڭ رەخت بېلەت نورمىسى سەكسەن سانتىمېتىر بولۇۋاتىدۇ، بۇنىڭغا مايكا ئالساق، كۇسارغا يەتمەيدۇ، كۇسار ئالساق، مايكىغا يەتـ مەيدۇ، لېكىن مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، خەنزۇلارنىڭ ‹چاڭچىلە› دېگەن بىر ئەنئەنىۋى ئويۇنى بار ئىكەن، ئۇنىڭدا بىر چاڭچىلىكەشنىڭ سەھنە كىيىمى ئۈچۈن ئوتتۇز بەش مېتىر رەخت كېتىدىكەن، شۇنى ئازراق قىسقارتىپ بىزگە قوشۇپ بەرسە قانداق ؟ ...» بۇ پىكىر يىغىندا بىر كۈلكە پەيدا قىلىپلا ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئەمدى كېلىپ، بىر يىلدىن كېيىن بۇ گەپ يەنە قانداقچە ئوتتۇرىغا چىقىپ قالدى، ئۇنىڭ قەيىرى خاتا ئىكەن ؟! ئەگەر خاتا دېيىلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنى شۆكەت بۇلۇڭ ـ پۇچقاقتا خۇپىيانە ئەمەس، دەل ۋەزىيەت توغرىسىدىكى ئۆگـ نىشتە ئوچۇق ـ ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويغانتىغۇ ؟! كىم ئۇنى خاتىرىلەپ،

شەۋكەتنىڭ بۇگۈنكى كۈنى ئۇچۇن ساقلاپ قويغان بولغيتتى؟! ...

شەۋكەت ئەنە شۇنداق چىگىش خيياللار بىلەن بىردەم ھاۋاز بەختىگە، بىردەم زايىتقا سوغۇق نەزەر بىلەن قارىدى. ھاۋاز بەختى يەنە شۇنداق تەكەببۇرلۇق بىلەن گىدىيىپ تۇراتتى، زايىت بولسا، ئىككى تەرىپىگە قىمىدىنىپ، خاتىرجەم ئولتۇرالمايۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۆزى شەۋكەتنىڭ كۆزى بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالغاندا تېخىمۇ ئوڭايسىزلىنىپ، يۈزى ئالىپاساق بولۇپ كەتتى ۋە كۆزىنى دەرھال شەۋكەتتىن ئېلىپ قاچتى.

ـــ ئېسىمگە كەلدى، سىز دېگەن ئۇ گەپ ئېسىمگە كەلدى، مۇئەللىم! ـــ دېدى شەۋكەت ۋە دىمىغىدا كۈلۈپ قويدى، ئۇنىڭ كۈلكىسىدە قارشى تەرەپنى مەسخىرە قىلىدىغان چوڭقۇر بىر نەپرەت بار ئىدى، ـــ شۇ گەپ بىلەن بىللە : «جىم ئاققان سۇمۇ غەرق قىلىدۇ» دېگەن بىر ھېكمەتمۇ تەكە ئېسىمگە كەلدى!

شەۋكەت ئاخىرقى سۆزىنى زايىتقا قاراتقانىدى. ئۇ زايىتنىڭ بۇ يەرگە كىرىشىنى دەسلەپ ھاۋاز بەختىنىڭ ھېيلىسى، دوستلۇق مېھرى ئارقىلىق تەسىر كۆرسەتمەكچى، دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن بەزى ئىشلارنى، بولۇپمۇ ھېلىقى ئۆگىنىشتە قىلغان گەپىنىڭ تاسادىپىي بۇ يەردە ئوتتۇرىغا چىقىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنى زايىتتىن گۇمان قىلدى، گۇمان قىلدىلا ئەمەس، ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭ چاققانلىقىغا قەتئىي ئىشەندى. چۈنكى ئەينى ۋاقىتتا بۇ گەپلەر بولۇنغان بەردە ھاۋاز بەختى يوق ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە، زايىت شۇ قېتىمقى ئۆگىنىشتىن كېيىن شەۋكەتكە كۆيۈنگەن قىياپەتتە : «ئاداش، يىغىنلاردا ھېلىقىدەك گەپلەرنى قىلما، ۋەزىيەت زىل، كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر سى بولمسا بىر سى تەتۇر بۇراپ، كوكۇلاڭغا ئېسىلىۋالمسۇن!» دېگەنىدى. توغرا، زايىت ناھايىتمۇ ئالدىن كۆرەرلىك بىلەن راست دەپتىكەن، ئۇ دېگەن «كۈنلەرنىڭ بىرى» دەل بۇگۈن ئەمەسمۇ؟ ۋەھالەنكى، شەۋكەت ئۇنىڭ «بىر سى بولمسا بىر سى» دېگەن غايىبانە ئادەمنىڭ دەل ئۆزى بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ئۇ چاغدا زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى.

دى، هېلىمەمۇ خيالىغا كەلتۈرۈشكە، ئويلاشقا ۋە ئىشىنىشكە جۈرئەت قىلالمايتتى، لېكىن پاكىت، رېئاللىق ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مانا مەن دەپ روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. شۇڭا ئۇ ئازاب ۋە ئەپسۇس ئىچىدە خۇر-سەندى. دېمىسىمۇ، ئۇزۇن يىل سىرداش، دىلداش بولغان كىشىلەرنىڭ كۆتۈلمىگەن ئىشلار تۈپەيلىدىن بىردىنلا ئۆزگىرىپ، قەدىناس دوست-لۇقنى يەتتە قات ئاسماننىڭ قەرىگە چۆرۈۋېتىشى ئادەمنى خۇددى گال-غا تۇرۇپ قالغان قىلتىرىقتەك ئازابلايدۇ. شەۋكەت هازىر ئەنە شۇنداق ئازاب ئىچىدە ئاچچىق يۇتۇۋاتاتتى ...

ـــ مەن سىزگە ئاخىرقى قېتىم ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ قويـاي، شەۋكەت، ـــ دېدى هاۋاز بەختى قايتىشقا تەرەددۇتلىنىپ، ـــ ئەمدى سىز خام خيالىلارنى يىغىشتۇرۇپ، ياۋاشلىق بىلەن كونا، يېڭى مەسـ-ىلىلىرىڭىزنىڭ هەممىسىنى تاپشۇرۇڭ! بىزنىڭ سەۋر ـ تاقىتىمىزنىڭمۇ چېكى بار، قانداق؟

شەۋكەت ئۇنچىقمىدى، چىڭ يۇمۇلغان قېلىن لەۋلىرى بىلەن سو-غۇق نەزەردە تىكىلىپ تۇرغان كۆزلىرىدە بىر خىل قەتئىيلىك بىلەن تەرسالىق ئالامەتلىرى ئىپادىلەندى. هاۋاز بەختى «قېنى كۆرىمىز!» دېگەندەك دىمىغىنى قېقىپ قويۇپ، زايىتنى ئەگەشتۇرۇپ چىقىپ كەتـ-تى. شەۋكەت ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن چىشىنى غۇچۇرلاتقان پېتىچە قاراپ قالدى. ئۇنىڭ بىر ـ بىرىگە گىرەلەشكەن ئېزىق چىشلىرى جاغ سۆڭىكىنى تۇرتۇپ، هېلىلا سۇنۇپ كېتىدىغاندەك غىرسلاپ كەتتى ...

هاۋاز بەختى سىرتقا چىقىقاندا، زايىتنى تېخىمۇ بىلەش ئۈچۈن مۇنداق دېدى:

ـــ زايىت ئۇكام، ئىشچىلار ۋە كەمبەغەل، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار سىزگە ئوخشاش ئەڭ ياخشى پەرزەنتلىرىنى پارتىيە ئاچقان مەكتەپكە ئوقۇتۇش ئۈچۈن بەردى. پارتىيە بولسا سىلەرنى تەربىيەلەش ۋەزىپە-سىنى بىزگە تاپشۇردى. سىلەردەك ياش نوتىلارنى قانداق يېلتىز تارتقۇزۇش بىزنىڭ سىلەرنى قانداق تەربىيەلىشىمىزگە باغلىق! بايا دوستىڭىزنىڭ ئەھۋالىنى ئۆز كۆزىڭىز بىلەن كۆردىڭىز، ئەگەر ئۇ

مۇشۇنداق جاھىللىق بىلەن ماڭىدىغان بولسا، نەق ئەكسىلئىنقىلابچىغا ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىن، ئۇ چاغدا بىزمۇ ئارا تۇرالمايمىز! لېكىن ھازىر بەزىلەر خۇددى زۇكامداپ، بۇرنىدىن يەل ماڭمايدىغاندەك، ئۇنىڭ مەسلىسىنىڭ خاراكتېرىنى، ئېغىرلىقىنى تونۇپ يەتمەيۋاتىدۇ، مېنىڭچە، بۇنداقلارغا دەرھال مۇداپىئە ئوكۇلى ئۇرمساق بولمايدۇ! مەن سىزگە ئالدىن ئېيتىپ قويماي : شەۋكەت بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى كۆرەش ھايات ـ ماماتلىق جىددىي سىنىپىي كۆرەش! بۇنىڭدا ئازراقمۇ بىخۇدلۇق، ھاڭۋاقتىلىق قىلىشقا بولمايدۇ! بۇنىڭغا قانداق پوزىتسىيە، قانداق مۇئامىلىدە بولۇش سىلەرنىڭ كەلگۈسى تەقدىرىڭلار ۋە ئىستىقبالىڭلار بىلەن چەمبەرچەس مۇناسىۋەتلىك! بۇ ئىشنى جىن شۇجى ماڭا ئالاھىدە تاپىلىدى! شۇڭا مەن سىزنىڭ بۇ پرىنسىپال كۆرەشتە ئاكتىپ، تەشەببۇسكار بولۇشىڭىزنى، كونا دوستلۇق ھېسسىياتىنى قەتئىي بۇزۇپ تاشلاپ، شەۋكەتتىن ئۈزۈل ـ كېسىل چەك ـ چېگرا ئاجرىتىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. راستتىمنى ئېيتسام، بۇ سىز ئۈچۈن چوڭ سىناق! مەيلى پارتىيىگە كىرىش مەسىلىسىز بولسۇن، مەيلى سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ئورنىڭىز مەسىلىسى بولسۇن، ھەممىسى مۇشۇ قېتىمقى سىناقتىن قانداق ئۆتۈشىڭىزگە باغلىق! ...

بۇ گەپلەر زايىتقا ياقتى ھەم ئۇنى چۆچۈتتى. ئۆز ۋاقتىدا ئاز ـ تولا مەنسەپنىڭ تەمىنى تېتىغان قېرى دادىسى ئۇنى كىچىكىدىن تارتىپ «باشقىلارنىڭ ئۈستىدە تۇرىدىغان ئادەم» قىلىپ تەربىيىلىگەن، ئوقۇتۇپ ئەمەل تۇتقۇزۇپ، بېيىپ، ئاتا ـ بوۋىسىغا شان ـ شەۋكەت ياغدۇرۇشنى ئىستىگەنىدى. زايىتنىڭ ئۆزىمۇ يېگىرمە ئىككى يىللىق ھايات تەجرىبىسىدىن شۇنى چوڭقۇر ھېس قىلدىكى، فېئودالىلىق دەرىجە ۋە نام ـ ئاتاق قارىشى تېخى تۇغۇپ كەتمىگەن بۇ جەمئىيەتتە مۇئەييەن ئەمەل تۇتماي، ھوقۇق ئىگىلىمەي ياخشى كۈن كەچۈرگىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلەتتى. ھوقۇق بولسا، ھەممە نەرسە ـــ بايلىقمۇ، يۇز ـ ئابرۇيمۇ، راھەت ـ پاراغەتمۇ بولاتتى ... ھاۋاز بەختىنىڭ بايىقى سۆزلىرىدىن كېيىن ئۇنىڭ قەلبىگە «ھوقۇق، ئابرۇي» دېگەن شەيتان ۋەسۋەسىسى

ۋەسسى تېخىمۇ چوڭقۇر ئورنىدى ۋە ئۇنىڭغا قانداق ئېرىشىشنىڭ يولىنى، ئېپىنى بىلگەندەك بولۇپ قالدى. توغرا، بۇ قېتىمقى سىناقتىن جەزمەن ياخشى ئۆتۈش كېرەك! شۇ چاغدىلا هەممە ئىش ــ پارتىيىگە كىرىپ قىزىللىشىشمۇ، يۈز ــ ئابرۇي تېپىپ مۇتەخەسسىسلىشىشمۇ، بادامگۈلنى قولغا كەلتۈرۈشمۇ، ئىشقىلىپ نېمىنى كۆتكەن، ئارزۇ قىلغان بولسا هەممىسى كۆڭۈلدىكىدەك بولىدۇ! لېكىن، لېكىنزە ... هەي! ... ئاشۇ ئاقنىيازغا، شەۋكەتكە، بادامگۈلگە، هېلىقى ئاغزىغا بالاتەگكۈر سەلەي قاشاڭغا قانداق چۈشەندۈرۈش، قانداق يۈز كېلىشى كېرەك؟! ... دوستلۇقنى، دوستلۇق ساداقىتىنى ئەخلەت ساندۇقىغا چۆرۈپ تاشلاش كېرەكمۇ؟! ئۇنداق قىلغاندا ۋىجدان، ئەقىدە دېگەن نەرسىلەر نەدە قالىدۇ؟! ...

زايىت يەنە بىر تەرەپتىن مانا شۇلارنى ئويلىسا قاتتىق چۆچۈيتتى ۋە ئازابلىناتتى! روهىي دۇنياسى ئىككى قاتقا بۆلۈنۈپ، كەسكىن كۈرەش قىلاتتى. بىر قاشتىكىلەر تۇغ ــ ئەلەملىرىنى كۆتۈرۈپ: «زايىت، يېنىكلىك قىلما، دۇنيادىكى ئەڭ زور بەختسىزلىك ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى ئالداشتىن ئارتۇق بولمايدۇ! هەقىقىي دوستلارنىڭ دىلى ئەينەكتەك تازا ۋە ساپ بولۇشى لازىم. هەرگىز ئۇنىڭغا داغ چۈشۈرمە!» دېسە، يەنە بىر قاشتىكىلەر داپ ــ دۇمباقلىرىنى داراڭشتىپ: «زايىت، ئارىسالدى بولما! ئارىسالدى بولغان قوينى بۆرە يەيدۇ! هاۋاز يېتەكچىنىڭ سۆزىنى قۇلىقىڭدا مەھكەم تۇت! ئوقۇغۇچى مەكتەپنىڭ، ئوقۇتقۇچىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىشى كېرەك! دوست هەممە يەردە تېپىلىدۇ، لېكىن پۈرسەت هەمىشە، هەممە يەردە تېپىلىۋەرمەيدۇ! پۈرسەتنى چىڭ تۇت، ئۆتۈپ كەتمىسۇن! ...» دەيتتى.

زايىت ئەنە شۇنداق چىگىش، قىيىن ۋە ئازابلىق خىيالىار ئىچىدە چايقىلىپ، بۇرۇقتۇرما بولۇپ تۇرغاندا هاۋاز بەختى خۇددى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەندەك، بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا ئۇنىڭ مەيلىنى تارتىۋالدى:

ـــ زايىت، سىز ئەقىللىق بالا، مەن سىزگە بىر ھەقىقەتنى ئەسكەر-تىپ قويايلى : پەقەت ئۇلۇغ سۇنىڭ ئوپقانلىرىدىن قورقمىغان ئادەملا دەريادىن خالىغانچە ئالتۇن سۇزەلەيدۇ!

× × ×

شەۋكەت زادىلا ئۇخلىيالمىدى، ئىچى ـ ئىچىدىن قاپساپ چىقىۋاتقان بىر خىل خورلۇق، ئەلەم ۋە دىلئازارلىق تۇيغۇسى ئۇنى ئۇيقۇدىن بىدار قىلىپ، پىكىر ـ خىيالىنى چېچىۋەتكەنىدى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ۋەھشىي بىر كۈچ قۇتراۋاتاتتى. ئۇنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى خۇددى تاغۇ تاشلاردا نەرە تارتىپ يۇرگەن ئەركىن شىرنىڭ تۇيۇقسىز تۆمۇر قەپەسكە چۈشۈپ قالغان ھالىتىنى ئەسلىتەتتى. ئۇ ئاسمان ـ زېمىنغا سىغمايتتى، ئالىجۇقان كۆتۈرگۈسى، چاپچىپ يۇگۈرگۈسى، بېشىنى تاملارغا ئۇرغۇسى، بەدەنلىرىنى پارە ـ پارە قىلىۋەتكۈسى كېلەتتى ...

شۇ تاپتا، ئۇ ئۆزىنى ئەركىن پەرۋازدىن مەھرۇم بولۇپ، كىچىككىنە قەپەسكە سولانغان تورغايدەك ھېس قىلدى. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى چېغىدا دادىسىغا بىر چىغ قەپەس ئالدۇرۇپ بوز تورغايدىن بىرنى باقماقان. ئۇ سائەتلەپ قەپەسنىڭ ئالدىدا ئېڭىكىنى يۆلەپ، تورغاينىڭ ھەرىكىتىگە، سايرىشىغا قارايتتى، ئۇنىڭ كىچىككىنە قارنۇمچاق كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ، قەپەسنىڭ ئاراچلىرىدىن سىرتقا بويۇن سوزۇشنى، قاناتلىرىنى پىرىلدىتىپ، بېشىنى لىكىلدىتىپ، بوشلۇقتا ـــ كەڭ ۋە ئەركىن ساماغا ئىنتىلىشىنى كۆرگەن، تۇرۇپلا ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتقان، ھېسداشلىق قىلغانىدى ... مانا بۇگۈن ئۆزى شۇ ھالغا چۈشتى. كۆرىدىنى كىچىككىنە قاراڭغۇ بوشلۇق، باشىنى كۆتۈرسە تورۇسقا، قولنى سوزسا تامغا تېگىدۇ! ... ئاھ ئەركىسزلىك! ھازىر ئۇنىڭغىمۇ كىملەردۇر ئىچ ئاغرىتىۋاتقاندۇ، كىملەردۇر تاماشىسىنى كۆرۈۋاتقاندۇ! ...

شەۋكەت ئورنىدىن تۇردى، ساپما كەشىنى شىپرلىتىپ دېرىزە ئالدىغا ــ ئىچى ـ تېشى سىم ـ تۆمۈرلەر بىلەن قاپلانغان، ئىككى كۆزنىگە پەنەركە مىخلانغان خىرە ۋە مەينەت دېرىزە ئالدىغا كەلدى. ھەر ھالدا ئۇ يەردىن ئاي بىلەن يۇلتۇز چاقنىغان ئاسمانلىق بىر بۇر-جىكى بىلەن بىنانىڭ ئارقىدىكى دەرەخزار بوشلۇقنىڭ كىچىككىنە بىر پارچىسىنى كۆرگىلى بولاتتى. ئۇ دېرىزە ئالدىدا ئويغا پېتىپ خېلى ئۇزاق تۇردى. ئەتراپ جىملىققا چۆكتى. بۇ خۇددى گۆرۈستانلىقنىڭ سۈرلۈك جىمجىتلىقى ئىدى. شەۋكەت دېرىزە ئالدىدىن قايتىپ كار-ۋىتىغا كەلدى. يېنىدىكى كارىۋاتتا كلاسكوم غۇلام تورپاق خورەك تارتىپ، غەمسىز ئۇخلاۋاتاتتى. شەۋكەت بىردەم ئۇنىڭ خورىكىنى تىڭشىدى. غۇلامنىڭ خورىكى ھەم ساز، ھەم غەلىتە ئىدى. تۇرۇپ ئەبجەق ماشىنىنىڭ ماتورىدەك سەت گۈرۈلدەيتتى؛ تۇرۇپ بىرسى كالتەكلەۋاتقاندەك ئىنجىقلاپ، بوغۇلۇپ، ئەنسىز خىرقىرايتتى. ئۇيقۇ-سى قاچقان شەۋكەتكە بۇمۇ بىر ئويۇن بولدى. ئۇ خۇددى ناخشا ــ مۇزىكا كېچىلىكىگە كىرگەندەك ھەم ئومۇمخور، ھەم ئاككورد-لۇق ناخشا ئاڭلاۋاتاتتى ...

شەۋكەتنىڭ پىكىر ـ خىيالى ئاستا ـ ئاستا مەركەزلەشتى، ئۇ ئەمدى ئەتىگەن ھاۋاز بەختىنىڭ بۇ يەرگە كىرگەنلىكىنى، بىرمۇنچە سوئال ـ سوراقلارنى قىلىپ ئاخىرىدا قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئەسلىدى. ئەسلىمىدىن ئەسلىمە تۇغۇلۇپ، ئۆتە-كەن يىلى ھاۋاز بەختى بىلەن بولغان كىچىككىنە توقۇنۇش ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆتتى ...

ھاۋاز بەختى فاكۇلتېتنىڭ سىياسىي خىزمەتلىرىنى ئىشلىگەندىن سىرت، بىرنەچچە سىنىپقا سىياسەت دەرسى بېرەتتى. ئۆتكەن يىلى ئىككىنچى مەۋسۇمدە، ئۇ تۇيۇقسىز شەۋكەت بار سىنىپقا «يېزىقچىلىق پراكتىكىسى» دەرسىنى ئۆتۈش ئۈچۈن كىرىپ قالدى. بۇ ھال ئوقۇ-غۇچىلارنى ھەيران قالدۇردى. ئۇمۇ ئوقۇغۇچىلاردىكى بۇ ھەيرانلىقنى سېزىپ، دەرھال چۈشەنچە بەردى :

ـــ ئىلياس مۇئەللىم ئاغرىپ قاپتۇ، رەھبەرلىك مېنىڭ بىر نەچچە كۈن سىلەرگە بۇ دەرسنى ئۆتۈپ تۇرۇشۇمنى بېكىتتى!

ئەسلىدە، بۇنى رەھبەرلىك بېكىتمىگەن، بەلكى ھاۋاز بەختى ئۆزى قاتتىق تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالغاچقا، فاكۇلتېت مۇدىرىمۇ ئامالسىز ماقۇل بولغانىدى. ھاۋاز بەختىنىڭ بۇنداق چوڭ يۈرەكلىك بىلەن مۇھىم بىر كەسپىي دەرسنى ئۇستىگە ئېلىشتا كۆڭلىگە پۈككەن ئالاھىدە مۇددىئاسى بار ئىدى. بۇ ئارقىلىق ئۇ، ئۆزىنىڭ خېلى يېتىشكەن ئۇنىۋېرسال ئادەم ئىكەنلىكىنى، يالغۇز سىياسەتتىلا ئەمەس، بەلكى كەسىپتىمۇ بىر لىملىك، ئىقتىدارلىق خادىم ئىكەنلىكىنى يۇقىرى ـ تۆۋەن رەھبەرلىكە، بولۇپمۇ ئۆزىنى ئانچە كۆزگە ئىلمايدىغان «بىر ئوچۇم» ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلارغا كۆرسىتىپ قويۇش ئىدى. ئەپسۇسكى، ئۇ مۇددىئايغا يېتەلمەي قالدى، بەلكى ھېلىقى «بىر ئوچۇم» لارنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى تېخىمۇ ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئۇنىڭ بۇ دەرسنى ئۆتۈشى خۇددى تار كەلگەن كىيىمنى سوزۇپ ـ تارتىپ، يىرتىۋەتكەندەكلا بىر ئىش بولدى. ئۇ ئۆزىچە: «دەرسنى تولۇق تەييارلىدىم، لېكسىيەم جايىدا بولدۇ» دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن كۈتمىگەن يەردىن ئىككى سائەتكە دەپ تەييارلىغان لېكسىيىسى بىر سائەتكە بارماي تۇرگەپ قالدى. چۈنكى بۇ، سىياسەت دەرسكە ئوخشاش، گېزىت ـ ژۇرناللاردىكى ئوبزور ۋە باش ماقالىلەردىن خالىغانچە ئۈزۈندە، ستاتىستىكىلارنى ئېلىپ، ئەھۋالغا قاراپ ئۆزارتىشقا ياكى قىسقارتىشقا، كونسپېككە قارىمايمۇ بەش ـ ئون مىنۇت دۇدۇقلىماي سۆزلەپ كېتىشكە بولىدىغان دەرس بولمىغاچقا، ئۇ بىردەممۇ كونسپېكتىن باش كۆتۈرەلمىدى، باش كۆتۈرەلمىگەنسېرى تېز ئوقۇپ، ئۆزى بىلەن ئۆزى ھولۇقۇپ كەتتى، ھولۇققانسېرى كونسپېكتىكى خەتلەر كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈپ، گەپلىرىمۇ بىر ـ بىرىگە قولاشمايلا قالدى، ئاۋازىمۇ خۇددى چوڭقۇرلۇققا ئاستا ـ ئاستا چۆكۈپ كېتىۋاتقان تاشتەك بارغانسېرى ئېچىگە چۈشۈپ كەتتى، بەدىنى قىزىپ، يۈزىمۇ قىزىرىپ كەتتى، شۇنداق قىلىپ، «خۇيىنى بىلمەي ئات مىنمە،

بۇرنۇڭ قانايدۇ » دېگەندەك ئىش بولدى. ئەسلىدە، ئۇ بۇ دەرسنى بۇنچىلىك قىيىن، دەپ تەسەۋۋۇر قىلمىغانىدى. چۈنكى، ئۆتكەندە بىر ـ ئىككى قېتىم ئوچۇق دەرسكە قاتنىشىپ «بۇ دەرسمۇ چاغلىقكەن-غۇ، كىتاب ۋە كونسپېكتلاردىن تېرىشتۇرۇپ سۆزلىسە بولۇۋېرىدىكەن » دەپ ئويلىغان ۋە بۇ قېتىم شۇ تەسىرات بىلەن بۇ دەرسنى ئۆ-تۈشنى قاتتىق تەلەپ قىلىپ ئۇستىگە ئالغانىدى. بۇ خۇددى بىر رەسسامنىڭ يىلاننىڭ سۈرىتىنى ھېچقانچە زورۇقمايلا سىزىۋەتكىنىگە قاراپ، «ۋاييەي! ... يىلان سىزىش چاغلىقكەنغۇ، مەنمۇ سىزالايدىكەن-مەن ... » دەپ، ئەمەلىيەتتە، يىلانغا پۈت چىقىرىپ سىزىپ قويغاندەك كۈلكىلىك ئىش بولدى. بۇ دەرسنى ئۆتۈشتە ھاۋاز بەختىگە يەنە بىر ئوڭ كەلمىگەن بېرى، دەرس پروگراممىسىنىڭ دەل كونكرېت ئەسەر تەھلىل قىلىدىغان، يەنە كېلىپ ئاتاقلىق يازغۇچى ماۋدۇنىنىڭ «باھار پىلىسى » ناملىق مەشھۇر ھېكايىسىنى ئەتراپلىق تەھلىل قىلىدىغان بې-رىگە توغرا كېلىپ قالغىنى بولدى. بۇنىڭدا ھاۋاز بەختىگە خېلىلا نا-تونۇش بولغان قانداقتۇر «دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشى، پېرسوناژلار تەقدى-رى، ھېكايە سۈژىتى، كومپوزىتسىيىسى، ئوبرازلارنىڭ پورترېت تەس-ۋىرى، پسىخىك تەسۋىرى ... » دېگەندەك ئاتالغۇ ۋە چۈشەنچىلەر بار ئىدى. خۇداغا شۈكۈر، نېمە بولمىسۇن، ئۇ بىرىنچى قېتىملىق دەرسنى ھودۇقۇپ، تەمتىرەپ، قىينىلىپ بولسىمۇ تۈگەتتى. ئىككىنچى قېتىم-لىق دەرسكە كىرگەندە ھەر ھالدا ئۇ، ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ، خېلى ئەتراپلىق تەييارلىق قىلىپ، يۈرىكىنى توختىتىپ كىرگەنىدى. بۇ قې-تىم قانداقلا بولمىسۇن غەلىبە قىلىشقا، ھېلىقى مۇددىئاسىنىڭ يېرىمىغا بولسىمۇ يېتىشكە ئىشىنەتتى. لېكىن كىم بىلسۇن، دەرسنى ئۆتەمەي تۇ-رۇپلا يەنە پالاكەت باستى، بۇ قېتىمقى پالاكەت بىرىنچى قېتىمقى «يىلانغا پۈت چىقىرىپ سىزىپ قويۇش » تىنمۇ ئېغىر ۋە شەپقەتسىز بولدى. ئۇ سىنىپقا كىرىپ مۇنبەرگە چىقتى، يوقلىمىدىن كېيىن، قا-ئىدە بويىچە ئالدىنقى قېتىمقى دەرستىن سىناق ئېلىپ باقماقچى بولدى ۋە تاسادىپىي كۆزى چۈشۈپ قېلىش بىلەن شەۋكەتنى ئورنىدىن

تۇرغۇزۇپ سوربدى :

ـــ سىز «باھار پىلىسى» دىكى باش قەھرىمانلىقنى كىملىكىنى، يازغۇچى ئۇنى يارىتىشتا قانداق بەدىئىي ۋاستىلەرنى قوللانغانلىقىنى سۆزلەپ بېقىڭە!

شەۋكەت ئوڭايسىزلاندى، ئارقا ـ ئالدىغا بويۇنداپ قاربدى، كېيىن سىلىق، ئاستا ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

ـــ مۇئەللىم ... ئۆتكەنكى دەرسىنى تازا ھەزىم قىلالمىدىم ... شۇڭا ...

ھاۋاز بەختى مىيىقىدا كۈلۈپ، ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى :

ـــ ھەلەپنى، پومنى يېدىڭىز، لېكىن ھەزىم قىلالمىدىڭىز، شۇنداقمۇ ؟!

شەۋكەتنىڭ غۇرۇرىدە ئاچچىقى كەلدى، ئۆزىنىڭ ھايۋانغا ئوخشىتىلغانلىقىدىن قاتتىق خورلۇق ھېس قىلدى. شۇڭا ئۇ، ئارقا ـ ئالدىنى ئويلاپ ئولتۇرمايلا ھاۋاز بەختىگە تورۇڭ ـ تورۇڭ تەگدى :

ـــ مۇئەللىم، ئەگەر سىز ماڭا ھەلەپ ياكى پومدەك ئاز ـ تولا ئۇزۇقلۇق قىممىتى بار نەرسىلەرنى بەرگەن بولسىڭىز، مەنمۇ ئاللىقاچان ھەزىم قىلىپ، سىزگە سۈت ياكى گۆش ياندۇرغان بولاتتىم. ئەپسۇسكى، سىزنىڭ بەرگەن نەرسىڭىز ھەزىم قىلغىلى بولمايدىغان، قىلمەن دەپ زورۇقسا، مەيدە ئاغرىتىدىغان تاش ـ داڭگالدەك نەرسىلەر تۇرسا، مەن قانداق قىلىمەن ؟!

ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر قىسمى پاراققىدە كۈلۈشتى، ھاۋاز بەختىنىڭ ئەرۋاھى ئۇچتى، ئۇ تۇنجى قېتىم بىر ئوقۇغۇچىسىدىن ئاشكارا مەسخىرىگە، تەھدىتكە ئۇچراۋاتاتتى. ئەگەر ئۇ بۇ يوشۇرۇن ئېلىشىشتا بېسىپ چۈشمىسە كېيىنكى نوپۇزى، ئابرۇيى، شان ـ شەۋكىتى جەزمەن تەسىرگە ئۇچرايتتى. ئۇ ئەزەلدىن ئوقۇغۇچىلار ئالدىدا ئاشكارا كەمسىتىشكە، مەسخىرىگە ئۇچراپ باققان ئەمەس، بەلكى ھەرقانداق ئىشتا دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان بولۇپ كەلگەنىدى. ئەگەر قايسىبىر ئوقۇغۇچى ھاۋاز يېتەكچى بېكىتكەن بىرەر رامكا ـ سىزىقلاردىن سەللا

چەتنەيدىغان بولسا، ئۇ ھەممىلا يەردە خۇددى زىمىستاندەك سوغۇق مۇئامىلىگە ـــ سوغۇق قاراشقا، سوغۇق گەپكە، سوغۇق كۆڭۈلگە ۋە سوغۇق نەپەسلەرگە دۇچ كېلەتتى. شۇڭا ئۇ ھەمىشە ئۆزىنىڭ نام ـ ئابروي ۋە ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى ناھايىتى يۇقىرى چاغلايتتى. ئەنە شۇنداق ئادەم بۇگۈن خۇددى «تۆلۈمدىن توقماق چىققاندەك» كۆتۈلمىگەن خىرىسقا دۇچ كەلدى. ئەگەر ئۇ بۇ خىرىسنى دەرھال بىر پەشۋا بىلەن ئۇجۇقتۇرمىسا، ئۇنىڭ تەسىرى يامراپ كېتىشى، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭدىنمۇ چوڭراق خىرىسلارنىڭ بولۇشىغا سەۋەبچى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. ئەڭ يامىنى، ھاۋاز بەختىنىڭ ئۆزى پۇخادىن چىقالماي، روھىي جەھەتتە ئازابلىنىپ قالاتتى. شۇڭا ئۇ، تەرىنى تۇرۇپ، پۇتۇن غەزەپ ۋە ئاچچىقىنى ئاۋازىغا مەركەزلەشتۈرۈپ:

ـــ سىز خالىسىڭىز ئوقۇڭ، بولمىسا بېرىپ، پادىڭىزنى بېقىڭ! ـــ دېدى ۋە قولىدىكى كىتابنى شىرە ئۈستىگە پاقىدە قويۇپ داۋاملاشتۇردى، ـــ بىزنىڭ بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىمىز ھەرگىزمۇ سىزگە ئوخشاش بۇرژۇئا ئۆكتىچىلىرىنى ئەمەس، بەلكى كومپارتىيىگە سادىق قىزىل قەلب ئىز باسارلارنى تەربىيىلەيدىغان ئىنقىلاب ئوچىقى!

بۇ گەپنىڭ بىرئاز ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكى ۋە ئانچە جايىغا چۈشمىگەنلىكى ھەممەيلەنگە ئايان بولسىمۇ، لېكىن ھېچكىم ئېغىز ئاچماي جىممىدە ئولتۇردى، بۇنىڭغا يەنە شەۋكەتنىڭ ئۆزى جاۋاب بەردى، ئۇنىڭ ئاۋازىدا قوپاللىق، بىھۆرمەتلىك يوق ئىدى.

ـــ مۇئەللىم، ئەگەر راستىنلا كېتىپ پادا بېقىشقا توغرا كەلسە، بۇ مەن ئۈچۈن ئوخشاشلا شەرەپلىك! ـــ دېدى ئۇ ئۆزە تۇرغان ھالدا، ـــ لېكىن مەن بۇ يەرگە ئوقۇغلى كەلگەن، پارتىيە ۋە خەلق مېنى نۇرغۇن ئىقتىساد ۋە ئەجىر بىلەن ئوقۇتۇۋاتىدۇ، مەن شۇنىڭغا لايىق ئوقۇمسام پارتىيە ۋە خەلقە قانداق يۈز كېلىمەن؟! لېكىن ئاشۇنداق يېرىمى بار، يېرىمى يوق، چاينىپ بەرگەن نانىدەك تەمسىز گەپلەر بىلەن مەن قانداقمۇ ھەقىقىي بىلىم ئالالايمەن؟! مۇئەللىم، كۆڭلىڭىزگە كەلسىمۇ دەۋېرەي، سىز ئۆزىڭىز ياخشى چۈشەنمىگەن

نەرسىلەرنى بىزگە قانداق چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيسىز ؟!...

بۇ گەپ ھاۋاز بەختىنىڭ ئەجەللىك يېرىگە تەگدى، شۇ تاپتا بۇ گەپتىن ئاچچىقلاپ، چالۋاقاپ، ھەتتا تىللاپمۇ قوتۇلغىلى بولمايتتى. چۈنكى، ھاۋاز بەختى تۇغما سەزگۈرلۈكى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ يۈزىدىكى، كۆزىدىكى ئالامەتلەردىن شەۋكەتنىڭ بۇ گېپى ئۇلارنىڭمۇ كۆڭلىدىكى ھەقىقىي گەپ ئىكەنلىكىنى سېزىۋالغانىدى. شۇڭا تۇ-رۇپلا ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنىگە بەزگەك تىترىكى ئولاشتى، ئەمدى سۆز-لەشمۇ، دەرس ئۆتۈشمۇ قىيىن ئىدى. ئۇ ئۆزىنى بۇ ئوڭۇشسىز شارا-ئىتتىن قوتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئوقۇغۇچىلارنى تەكرارغا قويۇۋېتىپ، شەۋكەتكە كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ بىر ئالايدى ـ دە :

ـــ يۈرۈڭ، ئىشخانىغا! ـــ دېگىنىچە دەپتەر ـ كىتابلىرىنى يىغىشتۇ-رۇپ سىنىپتىن چىقتى. شەۋكەت ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىتائەتمەنلىك بىلەن ماڭدى ۋە ئىشكىدىكى ئەينەككە كۆك تاۋار پەردە تارتىلغان چاققانغىنە ئىشخانىغا كىردى. ھاۋاز بەختى ئىشخانىسىغا كىرىپلا جە-گەررەڭ دىۋانغا ئۆزىنى تاشلاپ، «شەرەپ» ماركىلىق تاماكىسىنى تۇ-تاشتۇردى، ئىشىك يېنىدا تىك تۇرغان شەۋكەت گويا ئۇنىڭ خىيالى-دىن چىقىپ كەتكەندەك، ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويمىدى، شەۋكەت ئاخىر ئۇنىڭ ئۈدۈلىدىكى بىر ئورۇندۇققا بېرىپ ئولتۇردى. ھاۋاز بەختى يە-نىلا ئۇنچىقمىدى، پەقەت قولىدىكى تاماكىنى دەم بىلەن چېكەتتى، يە-رىمىنى چېكىپ بولۇپلا زەردە بىلەن مەجبۇرىي تاشلايتتى، يەنە تۇتاش-تۇراتتى، يېرىمىنى چېكىپ بولۇپ، يەنە مەجبۇرىي تاشلايتتى. شۇنداق قىلىپ بىر دەمدە ئون تالغا يېقىن تاماكا قالدۇقى ئۇنىڭ يېنىدىكى كۈلدان بىلەن پۈتۈنلەي ئەتراپىدا مەجلىپ ياتتى. ئىشخانىنىڭ ئىچى قويۇق ئىس بىلەن قاپلاندى، ھاۋاز بەختىنىڭ چىرايىمۇ خۇددى ئەنە شۇ ئىسقا ئوخشاش كۆكىرىپ، تۇتۇقلىشىپ كەتكەندى، ياڭاقلىرى لىپىلداپ، چىشلىرى ئەلەملىك غۇچۇرلايتتى. ئۇنىڭ ئاغزى زادىلا گەپكە كەلمىدى، پەقەت يوغان ئېچىلغانلىقتىن، كىرپىكلىرى قىسقىراپ تەككىدە بولۇپ كەتكەن كۆزلىرى بىلەن پات ـ پات شەۋكەتكە ئالىيىپ

قاراپ قویاتتی، ئاغزىدا يەنە شۇ ئىس پۇرقىرىتىپ، قولى بىلەن تاماكا مجىيتتى. قىزىق، ئۇ بۇ يەرگە شەۋكەتنى زادى نېمىگە چاقىردى؟! خۇددى مانا شۇ ئىسقا ئوخشاش پۇرقۇپ، تاماكىغا ئوخشاش مجىپ تاشلايمەن، دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈنمۇ؟! ئۇنىڭ بۇ غەلىتە ھەرىكەتلىرىگە قاراپ، شەۋكەتمۇ سىرلىق كۈلۈپ قويدى. ھاۋاز بەختى ئاخىر بىر قاپ تاماكىسىنمۇ چېكىپ تۈگەتتى، شۇ چاغدىلا ئۇ ئەمدى گېپىم تۈگىدى، دېگەندەك ئەلەڭلەپ ئورنىدىن تۇردى. قوللىرىنى بىر - بىرىگە ئىشقىلىدى، كېيىن بارماقلىرىدىن قاس چىقىرىپ تۇرۇپ:

— ئېسىڭىزدە بولسۇن يېگىت، بىر تاغار ياڭاقنى ياڭاقچىلىق تاش چاقالايدۇ، جۇمۇ! سىز يېرىم چېلەك سۇدەك ھەرقانداق شالاقشىسىڭىزمۇ، مەن يەنە بىر چىمدىم تۇز بولۇپ سىزگە تېتالايمەن! — دېدى ۋە ئىشكنى زەرب بىلەن ئېچىپ، ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى.

ئىككى كۈندىن كېيىن، ئۇ بۇ مەسىلىنى ئوقۇتقۇچىلار يىغىنىدا ئوتتۇرىغا قويۇپ، تەشكىلدىن شەۋكەتكە قاتتىق چارە كۆرۈپ بېرىشىنى تەلەپ قىلغاندا، خۇددى ئېچىشقان يەرگە مۇچ قۇيغاندەك، سەلىم ئەپەندىنىڭ مۇنۇ سۆزى ئۇنىڭ جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كەتكەندى: «مەشھۇر يازغۇچى چېخوپ: ‹چوڭ ئىت قاۋىيالىسا، كۆچۈكمۇ قاۋىيالايدۇ› دېگەن سۆزنى ئېيتقان. ھەرقانداق مەخلۇق ئۆزىنىڭ كۈچۈك بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن مەيۈسلىنىشىنىڭ ھاجىتى يوق، چوڭ ئىت بولىمەن، دەپ زورۇقۇپ كېتىشكە تېخمۇ بولمايدۇ. ئىزۇپ مەسەللىرىدە، پاقىنىڭ كالا بىلەن بەدەن چوڭلۇقىدا بەسلەشكەنلىك ھېكايىسى سۆزلىنىدۇ. پاقا ئۆزىنى كالىدەك يوغان قىلمەن، دەپ ئاخىر زورۇقۇپ ئۆلۈپ كېتىدۇ. ئەمەلىيەتتە، پاقا بىلەن كالىنىڭ ھەرقايسىسىنىڭ ئۆزىگە لايىق ئارتۇقچىلىقلىرى بار ئىدى، ئۆزىنىڭ ئەيىبىنى ئۆزى ئاشكارىلاش، ئۇنىڭ ئۇستىگە زورمۇزور كۈچىنىش — ئىنتايىن ئاقىلانە بولمىغان قىلىق ...!»

شۇنىڭدىن كېيىن، شەۋكەت خېلى ۋاقىتلارغىچە ھاۋاز بەختىنىڭ

ئۆچ ئېلىشىدىن قورقۇپ يۈردى. سەلەي قاشاڭمۇ مەسخىرىلىك تەلەپ-پۈزدا: «شەۋكەت، سەن ھاۋاز يېتەكچىنى بوش چاغلىما! سەللا ئاچ-چىقى كەلسە ئوتتۇز ئىككى چىشىڭنى يۇلۇپ قولۇڭغا تۇتقۇزۇپ قويىدۇ، جۇمۇ! ئۇنىڭغا قارشى تۇرىمەن دېگەن ئادەمنىڭ ئۆشىنىسىدە يۈك ـ تاقسى، قولىدا سومكىسى، يانچۇقىدا ماشىنا بېلىتى بولۇشى كېرەك!» دەپ ئۇنى چۆچۈتتى. شۇڭا ئۇ بىرەر قېتىم بولسىمۇ ھاۋاز بەختىنىڭ يانپىشىغا چىقىپ قالماسلىق ئۈچۈن، ئۇ ئۆتىدىغان سىياسەت دەرسىنى ناھايىتى ياخشى ئۆگەندى، ئىمتىھانلارغىمۇ پۇختا تەييارلىق بىلەن قاتناشتى. بۇ جەھەتتە ئۇ كىچىككىنىمۇ يوچۇق قويماچقا، ھاۋاز بەختىمۇ «ئاچچىقىنىڭ دورىسى ـــ سۇكۈت» دېگەندەك، ئەلىمىنى ئىچىگە يۇتۇپ، چاندۇرماي يۇرۇۋەردى. لېكىن ئۇ ئالتۇن تاقىلىق ئاتىنىڭمۇ ھامان بىر كۈنى مۇدۇرىدىغانلىقىغا، سەۋر قىلغان ئادەم ئۇچۇن غورىدىن ھالۋا پۈتىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى.

دېگەندەك، بىرەر يىل ئۆتە ـ ئۆتمەيلا «ئالتۇن تاقىلىق ئات» مۇدۇرىدى. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇ ئۆزى مۇدۇرىمىدى، بەلكى ئۇنى مۇدۇرىتىۋەتتى. لېكىن مەيلى ئۆزى مۇدۇرىسۇن ياكى باشقىسى مۇدۇرىتىۋەتسۇن، ھاۋاز بەختى ئۇچۇن ئوخشاشلا ئامەت ئىدى. گەرچە بۇ ئىشلارغا شۇنچە ئۇزاق ۋاقىت بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ، ئوبدان يادلىۋالغان ئايەتتەك ھاۋاز بەختىنىڭ ئېسىدە مەھكەم ساقلىنىپ كەلگەنىدى ...

شەۋكەت ئۇيقۇسىز كېچىدە، قاتتىق خورەك بىلەن جانلىنىپ كەتكەن كىچىككىنە «كامېر» دا يۇقىرىقىلارنى ئەسلەپ، چوڭقۇر بىر ئۇھسىنىپ قويدى. ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنىڭ قانداقتۇر بىر پىتنە ـ ئىغۋا بىلەن قارىلىنىپ، بىھۇدە تۆھمەتنىڭ قۇربانى بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى، شۇ تۇيۇقلى ھاۋاز بەختىنىڭمۇ يانپىشىغا چىقىپ، خېلى كۈنلەرنى كۆزىدىغانلىقىنى بىلەتتى. گەرچە ئۇ، شۇنچە قىسلغان، چەتكە قېقىلغان بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا ئۆزىگە ئىشىنەتتى، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆزىنىڭ پاك ۋە ھەققانىي بولۇپ ئىسپاتلىنىشىغا كۆزى يېتەتتى. لېكىن

هازىر ئۇنى ئازابلاۋاتقىنى، قانداقتۇر قورۇق تۆھمەت بىلەن نېمە بولۇپ كېتىشى ياكى ھاۋاز بەختىنىڭ ئۆچ ئېلىشى ئەمەس، بەلكى زايىتىنىڭ دوستلۇقتىن، ساداقەتتىن بىراقلا يۇز ئۆرۈپ، «يېغى ياندىن قوپار، بالا قېرىنداشتىن» دېگەندەك ئۇياتلىق ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقى ئىدى. شۇڭا ئۇ، قاراڭغۇدا تورۇسقا قاراپ يېتىپ، ئۆز ـ ئۆزىگە ئەلەم بىلەن ئاستا شۇنىرلىدى: «كىمدۇر بىرسى ئەجەب توغرا دەپتىكەن: ‹دۇشمەنلىرىمنى ئۆزۈم ئېپلەيمەن، مېنى دوستلىرىمدىن ئاسرا، خۇدايىم! ...›»

4

مەنۇى جەھەتتە باي، كۆچلۈك ئادەملەرنى ماددىي جەھەتتىكى ۋاقىتلىق قىينىچىلىق ۋە غۇربەتچىلىكلەر ئاسانلىقچە كاردىن چىقىرالمايدۇ. ئاقنىياز شۇنداق ئىدى. ئىككى يىلدىن بېرى ئۇزۇلمەي بولۇۋاتقان ئاچلىق ئازابى، يوقسۇزلۇق دەردى ئۇنى باش ئەگدۈرەلمىگەن، بەلكى ئۇ قىينىچىلىق ئالدىدا كۆكرەك كېرىپ، تېخىمۇ ئىشتىياق بىلەن ئۆگىنىش، كىتاب ئوقۇش ئارقىلىق، تۇرمۇشتىكى بۇ بوشلۇقنى تولدۇرغان، ئىرادىسىنى تاۋلىغانىدى. لېكىن، شەۋكەتنىڭ ئىشىغا كەلگەندە، ئۇ زادىلا چىداپ تۇرالمىدى، گويا يۇزلىگەن، مىڭلىغان زەھەرلىك قۇرت ـ قوڭغۇز ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنىگە يېپىشىپ، لۆمشۇپ، نەشتەر سانجىۋاتقاندەك، ئۇنى چىدىغۇسىز بىئاراملىققا چۈشۈرۈپ قويدى. ئۇ ئازراقمۇ ناھەقچىلىككە، ئادالەتسىزلىككە چىدىمايتتى، ئۇ ھەققانىيەتچىلىك تۈيغۇسى كۆچلۈك يىگىت ئىدى. ئۇنىڭدىكى بۇ خىل چۈس، كەسكىن مىجەز ـ خاراكتېر كىچىك ۋاقتىدىن تارتىپ ئاستا ـ ئاستا يېتىلگەنىدى. ئۇنىڭ دادىسى ئابدۇللاخۇن 1953 ـ يىلىدىكى «ئۇچكە قارشى» ھەرىكەتتە تۈيۇقسىز «چوڭ يولۋاس» بولۇپ قولغا ئېلىنىدى. ئۇنى بىر مۇتتەھەم باشلىق ئوڭدا قويدى. ئابدۇللاخۇن

ئۇستا كاسسىر ئىدى، ياۋاش، ئاق كۆڭۈل ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ باشلىقى بىر كۈنى خېلى كۆپ نەق پۇلنى «جىددىي لازىم بولۇپ قالدى، ئەتە ئەتىگەندىلا ئورنىغا سېلىپ قويايلى، ھېچكىم بىلمەي قالسۇن» دەپ رەسمىيەتسىزلا ئېلىپ، ھەپتىگىچە يوقالدى، كېيىن خۇددى قىيامەتنىڭ مۇشۇكىدەك كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ تېنىۋالدى، بىچارە كاسسىر «كۆڭۈلچەكنىڭ كۆتى ئوچۇق» دېگەندەك ئېغىر كۈنىگە قالدى. شۇ ئىشتىن بىر ئاي كېيىن باشلانغان «ئۇچكە قارشى» ھەرىكەتتە، بۇ پۇل ئۇنىڭ خىيانىتى، دەپ قارىلىپ، ئىتتىك بازاردا قولغا ئېلىندى. ئۇنىڭ ئائىلىسى ئىقتىسادىي جەھەتتە ۋەيران بولدى. ئەمدىلا ئوتتۇرا مەكتەپ-كە چىققان ئاقنىيازمۇ بۇ غۇربەتچىلىكنىڭ دەردىنى تارتتى. لېكىن ئۇ قېينىچىلىق ئالدىدا تەمتىرەپ، قاقشاپ يۈرمىدى، بەلكى يەڭلىرىنى شمايلاپ، ئۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن ئۆزى چىقىش قارارىغا كەلدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ قولىدىن كېلىدىغىنى: دەم ئېلىش كۈنلىرى مەدىكار ئىشلەپ، ئادەتتىكى كۈنلەردە مايلامچىلىق قىلىش ئىدى. ئۇ شۇنداق قىلدى، لېكىن ئوقۇشقا، ئۆگىنىشكە تەسىر يەتكۈزمىدى، بەلكى تاپقان پۇلىنى دەپتەر ـ قەلەم، كىتاب ـ ژۇرنال ئېلىشقا ئىشلەتتى. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ بويىمۇ، ئەقلىمۇ ئۆسۈپ باردى. ئۇستىخانلىرى قاتتى، ئۇ ئەلا نەتىجە بىلەن تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقتى. بۇ چاغ-دىمۇ مەدىكارچىلىق بىلەن مايلامچىلىقنى تاشلاپ قويمىدى، بەلكى تېخىمۇ كۈچەپ ئىشلەپ، ئۆزىدىن ئېشىنغان پۇل بىلەن سىڭلىسىنىڭ ئوقۇش خىراجىتىنى قامدىدى. ئۇ دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىدا مەكتەپنىڭ ئىشكى ئالدىدا ئورۇن تۇتۇپ، ئۆزى ياسىۋالغان چاققانغىنە مايلامچى-لىق سانduقىنى ئېچىپ قويىاتتى ـ دە، ھەر خىل ماي ۋە چوتكىلارنى يېيىپ، ئوقۇتقۇچى ۋە ساۋاقداشلىرىغا قاراپ: «قېنى ـ قېنى، غاچ ـ غاچ ئۆتۈك، غىچ ـ غىچ بەتىنكىلەر كېلىڭلار. ياخشى ماي، ئېسىل چوتكا بار، كۆزۈڭلار قاماشقۇدەك پارقىرىتىپ مايلايمەن، پۇلى ئەرزان ...» دەپ توۋلايتتى. بۇنداق چاغلاردا، ئۇنى بەزى مىشچان ساۋاقداشلىرى «مايلامچى قاسماق» دەپ چاقىراتتى. ئۇ تېرىكمەيتتى،

چۈنكى شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ رەڭگىرويى، تەقى ـ تۇرقى راستتىنلا «مايلامچى قاسماق» قا ئوخشاپ قالغانىدى. قوپال، يىرىك قوللىرى ماي بىلەن قاراگۈلنىڭ بويىقى بىلەن مەينەتلىشىپ كەتكەن، يۈز ـ كۆز، ئۇستۇاشلىرىمۇ قارا، قىزىل، سىرىق مايلارنىڭ يۇقۇندىلىرى بىلەن ئالپاساق بولۇپ، بەئەينى دۇنيا خەرىتىسىگە ئوخشاپ قالغانىدى ...

ئۇ تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرىدىغان يىلى ئەتىيازدا، يەنى دادىسى ئاقلىنىپ، تۇرمىدىن قويۇپ بېرىلىشنىڭ هارپىسىدا، ئالتە يىلدىن بېرى كۆرۈشمىگەن دادىسى بىلەن دىدارلىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى. دادىسى شۇنچە يىلدىن بېرى قاراڭغۇ كامىردا ياتقانىدى. ساقلى ئۆسۈپ كۆكسىگە چۈشكەن، چاچلىرى گەدىنىنى ياپقان، چىرايى سارغىيىپ تىرىك مۇردىغا ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇ هەمىشە كامىرنىڭ ئۇسۇتىدىكى كىچىككىنە تۆشۈكتىن چۈشكەن يورۇق نۇرغا قاراپ ئولتۇراتتى ۋە ئىچ ـ ئىچىدىن تولغىنىپ چىققان بىر خىل ئاھۇ پىغان بىلەن قاتتىق ئۇھ تارتاتتى ...

ئاقنىياز سۈرلۈك ئىشكىلەردىن ئۆتۈپ، دادىسى ياتقان قاراڭغۇ كامىرغا كىرگەندە، ئابدۇللاخۇن چېكى يوق هەسرەت ـ نادامەت بىلەن هۆمۈدەپ تۇرۇپ ئۇنىڭدىن ئۈزۈپ ـ ئۈزۈپ ئۈچ خىل سوئال سورىدى:

ـــ ئوغلۇم، ئاسماندا قۇياش بارمۇ؟ قەيەردىن چىقىپ، قەيەرگە پېتىپ تۇاتىدۇ؟!

.....

ـــ ئوغلۇم، بازار ـ رەستىلەردە ئادەملەر بارمۇ؟ ئۇلار يولدا ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئۆتۈپ يۈرەلەمدۇ؟

.....

ـــ ئوغلۇم، باغدا ئۈزۈم ـ ئەنجۈرلەر بارمۇ؟ كىشىلەر يېيەلەمدۇ؟! ...

.....

بۇ سوئاللارغا ئاشۇ ۋاقىتسىز قېرىپ مۈكچەيگەن، هالسىرىغان بە-

چاره مەھبۇسنىڭ ئالتە يىلدىن بۇيانقى ئۇي - پىكرى، ئازاب - ئوقۇ- بىتى، ھېس - تۇيغۇسى ۋە ئارزۇ - ئارمىنى سىڭگەنىدى. بۇ ئادەم ئال- تە يىلدىن بېرى پەقەت ئىككى قېتىملا سوراققا تارتىلغان، تۇرمىدە تۆت قېتىم رەھبەر ئالماشقان بولسىمۇ، بۇ ئادەمگە ھېچ نەرسە ئال- مىشىپ باقمىغان ...

ئاقنىياز ھېچنېمە دېيەلمىدى، ئۇ يىغلايتتى، ياش ئۇنىڭ كۆزىدىن ئەمەس، پۈتۈن بەدىنىدىن چىقىۋاتقاندەك ئۆكسۈپ، تىترەپ كەتتى ... ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئادالەتپەرۋەرلىك، ھەققانىيەت تۇيغۇ- سى مانا شۇ يەردىن باشلانغان، بۇ تۇيغۇ ئاستا - ئاستا ئۇنىڭ قېنىغا سىڭىپ، ئۆزى بىلەن بىللە ئۇلغايغان، چوڭ بولغان، مۇستەھكەملەنگە- نىدى ...

ئۇ ھەمىشە بىرەر ناھەقچىلىك، ئادالەتسىزلىكلەرنى كۆرسە، دەرھال كۆز ئالدىغا دادىسىنىڭ ئاشۇ پاجىئەلىك تەقدىرىنى كەلتۈرەتتى ۋە ئۆ- زىدە غايەت زور بىر مەنىۋى قۇدرەتنىڭ پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى سېزەت- تى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، بۇ دۇنيادا ناھەقچىلىك، ئۇقۇشماسلىق دېگەنلەر ھەمىشە، ھەمە يەردە بولۇپ تۇراتتى. چۈنكى ئادەم ھەممىنى قىلىشقا قادىر ئىدى. ئادەملەر ياشاۋاتقان ئون سەككىزىنچى ئالەمدە چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىك بولۇش بىلەن بىللە يەنە ساختىلىق، رەزىللىك دېگەنلەرمۇ ئوخشاشلا مەۋجۇت ئىدى! شۇڭا ئۇ، شەۋكەتكە ئىشىنەت- تى، بۇ ئىشىنىش قانداقتۇر ساۋاقداشلىق مېھرى، دوستلۇق ھېسسىياتى دېگەن تەبىئىي يېقىنچىلىق بىلەن ئەمەس، بەلكى كىشىلىك تۇرمۇشتا ھېلىقىدەك ساقلانغىلى بولمايدىغان ناھەقچىلىك ۋە ئۇقۇشماسلىقلار تۈپەيلىدىن پەيدا بولىدىغان ئۇۋالچىلىق تۇيغۇسىدىكى ئىشىنىش ئى- دى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، ئۇ شەۋكەت تارتىۋاتقان بەھۇدە ئازاب - ئوقۇبەتلەرگە چىدىمىدى، ئۇنىڭ ئەركىنلىكتىن، بىلىم ئېلىشتىن، مۇ- ھەببەتتىن مەھرۇم بولۇپ، كىچىككىنە قاراڭغۇ «كامېر» غا قامىلىپ، تۇڭىمەس سوئال - سوراقلارغا تارتىلىۋاتقانلىقىنى تېخىمۇ كاللىسىدىن ئۆتكۈزەلمىدى. لېكىن ئۇنىڭ قولىدىن شەۋكەتنى قۇتقۇزۇش كەل-

مەيتتى، پەقەت ئويلايتتى، قايغۇروش ۋە تەت ـ تەت بولۇش بىلەن ئۆزىنى ئازابلايتتى، خالاس! شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئىچى پۇشقانلىقتىن، تەت ـ تەت بولغانلىقتىن ئادەمسىز يىراق، خىلۋەت بىر يەرگە بېرىپ، خۇددى بۆرىدەك ھۇۋلىغىسى، ئاتتەك كىشنىگىسى، كېيىكتەك بوزلىغىسى كەلدى. شۇنداق قىلسىلا، دەردكە تولغان ئىچى بىر ئاز بوشايدىغاندەك قىلاتتى. ئاخىر ئۇ، كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى ئېيتىش، بىر ئاز بولسىمۇ ئىچىنى بوشىتىش ئۈچۈن، ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان، ھۆرمەتكە سازاۋار ئوقۇتقۇچى سەلىم ئەپەندىنىڭ ياتقىغا كەلدى. ئۇنىڭ ياتقى «بويتاقلار بىناسى» نىڭ ئۈچىنچى قەۋىتىدە بولۇپ، سۇس يېشىل سىرلىق ئىشىككە ئېسىلغان كىچىككىنە ۋىۋىسكىسى ئارقىلىق باشقا ياتاقلاردىن پەرقلىنىپ تۇراتتى. بىر پارچە قېلىن قەغەزگە چىرايلىق قىلىپ يېزىلغان «رۇخسەتسىز كىرىشكە بولمايدۇ، سەلىم سادىق» دېگەن خەتلەر ھەرقانداق ئالدىراش كەلگەن ئادەمنىمۇ بىر مەھەل توختىتىپ قويىاتتى. بۇ ياتاقتا يېڭى كىرگەن ئادەم گويا ئۆزىنى كىتابخانىغا كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلاتتى. بۇ ئادەمنىڭ بىر قېتىم ئۆيلىنىپ، يەنە بويتاق بولۇپ قېلىشىغىمۇ مانا شۇ «كىتابخانا» سەۋەب بولغاندى. بىر جۈپ كۆكۈلىنىڭ ھەمىشە بىر يەردىن چىقىشى ناھايىتى تەس. لېكىن ئۇ، ھەمىشە بىر ـ بىرىگە ھەمنەپەس بولۇپ، ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن بىر ـ بىرىگە يېقىنلىشىپ كېتىشى تامامەن مۇمكىن. ئەمما سەلىم ئەپەندى بىلەن ئايگۈل شۇنداق قىلالمىدى. ئۇلارنىڭ مۇھەببىتى، تۇرمۇشى، ئائىلىسى خۇددى ئۇلۇغ شائىر پۇشكىن بىلەن ئالى ناتالىيەنىڭ مۇھەببەت مەسلىسىدىكى پاجىئەدەكلا بولدى. سەلىم ئەپەندى پۇشكىنىدەك ئۆگىنىشكە، ئىزدىنىشكە، ئىشلەشكە، ئىجاد قىلىشقا بېرىلەتتى؛ ئايگۈل بولسا ناتالىيەدەك ياسىنىشقا، پەردازغا، ئۇيناپ ـ كۈلۈشكە بېرىلەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، ھاياتنىڭ قىممىتى ۋە مەنىسى چىرايلىق كىيىم كىيىپ، زىيادە تەلەرگە بېرىش، تانسا ئويناش، ھەشەمەتلىك تۇرمۇش كەچۈرۈش ئىدى. بۇنىڭغا سەلىم ئەپەندى ماسلىشالمىدى ھەم ماسلىشىنىمۇ خالىمىدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار

نىڭ تۇرمۇش ھارۋىسى خۇددى «پاقا كۆلگە سۆرەپ، يىلان چۆلگە سۆرەپ» دېگەندەك، ئىزىدىن چىقىپ ۋەيران بولدى. ئۇلارنىڭ تۆت يىللىق ئەر ـ خوتۇنلۇق ھاياتىدىن يادنامە بولۇپ قالغان ئىككى ياشلىق قىزىمۇ ئايگۈل بىلەن كېتىپ، سەلىم ئەپەندى ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق بويتاق بولۇپ قالدى ...

ياتاقنىڭ سەرەمجانلىرى ئاددىي، لېكىن كۆركەم ئىدى. كۇمۇش رەڭ بىر كىشىلىك سىم كارىۋات بىلەن تامدىكى مىسىر پرامىدىلىرىنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن يىپەك گىلەمدىن باشقا، يوغان ئىككى جازىدىكى خىلمۇخىل يېزىق ۋە خىلمۇخىل شەكىلدىكى كىتاب ـ ژۇرناللار بۇ ياتاقنىڭ ئاساسلىق ھەم قىممەتلىك بىساتلىرى ئىدى ...

ئاقنىياز ئىشكىنى چېكىپ ياتاقىغا كىرگەندە، سەلىم ئەپەندى كىتاب ـ ژۇرناللار بىلەن تولغان يېزىق ئۈستىلىدە مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ، ئاللىقانداق بىر رۇسچە كىتابتىن خاتىرە يېزىۋاتاتتى. ئۇ ئاقنىيازنى كۆرۈپ ئىشىنى توختاتتى.

ـــ كېلىڭ ئاقنىياز، كېلىڭ! ـــ دېدى ئۇ قىزغىنلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ۋە ئۇنى ئىشىك يېنىدىكى كونا ساپاغا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى، ـــ قەھۋە ئىچەمسىز، چايمۇ؟ تارتىنماڭ ـ ھە!

ـــ رەھمەت مۇئەللىم، ـــ دېدى ئاقنىياز ساپاغا ئولتۇرۇۋېتىپ، ـ ئۇسسىمىدىم ...، ـــ ئۇنىڭ ئاۋازى زەئىپ ھەم مىسكىن ئىدى.

سەلىم ئەپەندى ئورۇندۇقىنى بېرى تارتىپ، ئاقنىيازغا يېقىنراق ئولتۇردى. ئاقنىياز ئۇنىڭغا مەدەت تىلىگەندەك تەلمۈرۈپ قاردى. ئوتتۇز بەش ياشتىن ھالقىغان، ئوتتۇرا بوي، چاچلىرى شالاڭ، ئاقۇچ يۈزلىرى ھەمىشە تاتارغاندەك كۆرۈنىدىغان، لېكىن يوغان، دۈگىلەك كۆزلىرىدىن نۇر ۋە ھارارەت يېغىپ تۇرىدىغان بۇ ئادەم دۇنيا ئەدەبىياتى دەرسى بويىچە لېكتور ئىدى. ئۇ ئوي ـ پىكرى چوڭقۇر، ھەرقانداق ۋاقىتتا ئۆزىنى تۇتالايدىغان تەمكىن، كەم سۆز ئادەم ئىدى. ئۇ لېكسىيە سۆزلىگەندە، سۆز قىلغاندا ھەرگىزمۇ مەنسى كالتە، قەسىدىسى ئۇزۇن، ئورۇنسىز گەپلەرنى قىلىشنى خالىمايتتى. ئۇنىڭ مۇنداق تەمكىنزۇن، ئورۇنسىز گەپلەرنى قىلىشنى خالىمايتتى. ئۇنىڭ مۇنداق تەمكىن

لىك بىلەن ئۆزىنى تۇتۇشى ھەممەيلەنگە سالاپەتلىك كۆرۈنەتتى. ئۇ بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەن. خەنزۇ تىل ـ يېزىقىدىن باشقا، رۇسچىنىمۇ خېلى مۇكەممەل بىلىدىغان ئىقتىدارلىق ئوقۇتقۇچى ئىدى. ئۇنىڭ لېكتورلۇق ئۇنۋانى تېخى مۇشۇ يىلنىڭ بېشىدا مائارىپ نازارىتى تەرىپىدىن تەستىقلىنىپ كەلگەنىدى. مۇشۇنىڭ بىلەن قوشۇلغاندا، تۆت يۈز قىرىق ئوقۇغۇچى بىلەن قىرىق ئالتە ئوقۇتقۇچىسى بار چوڭ فاكۇلتېتتا ئەمدى ئۈچ لېكتور بولغانىدى.

سەلىم ئەپەندى ئاقنىيازنىڭ ئۇنچىقماي، خىيال بىلەن ئولتۇرۇپ كەتكىنىگە قاراپ، ئۈچ يىل بۇرۇنقى بۇ بەگۈاش، ياۋايى يىگىتنىڭ ھازىر خېلى پىشىپ، ئويچان، مۇلاھىزىلىك ئادەم بولۇپ قالغانلىقىغا چىن كۆڭلىدىن خۇشال بولدى. ئۇلار ئۈچ يىل بۇرۇن تۇنجى قېتىم ئۇچراشقاندا، ئاقنىياز ھەقىقەتەنمۇ قوپال ۋە ياۋايى يىگىت ئىدى. شۇ چاغدا سەلىم ئەپەندى ئۇنىڭدىن :

ـــ يىگىت، قانچە ياشقا كىردىڭىز ؟ ـــ دەپ سورىغاندا، ئۇ مەنسىتمىگەندەك :

ـــ ئىشقىلىپ، كىردۇق يىگىرمە ـ ئوتتۇزغا! ـــ دېگەنىدى.

ـــ يىگىت، قانداق ياش ئۇ! ـــ دېگەنىدى سەلىم ئەپەندى ئۇنىڭ ئۆزىنى ناھايىتى ئەركىن، بىمالال تۇتىدىغانلىقىغا قىزىقىپ، ـــ ئېنىق بىرسىنى دېمەمسىز، زادى يىگىرمىمۇ، ئوتتۇزمۇ ؟

ـــ ئەپەندىم، خاپا بولمىسىلا، ئەمدى بىز ئوغۇل بالا بولغاندىكىن، سانىمايلا كىرىۋېرىپتۇق دېسىلە! ـــ دېگەندە ئەتراپتىكىلەر بىلەن بىللە سەلىم ئەپەندىمۇ كۈلۈپ كەتكەنىدى.

كېيىنكى كۈنلەردە ئاقنىياز سەلىم ئەپەندى بىلەن ناھايىتى چىقىشىپ كەتتى، ئۇنى ھەم بىر بىلىملىك ئوقۇتقۇچى، ھەم بىر پەزىلەتلىك ئادەم سۈپىتىدە ھۆرمەتلىدى ۋە ئۇنىڭغا چىن كۆڭلىدىن ئىخلاس باغلىدى. سەلىم ئەپەندى يالغۇز ئاقنىيازنىڭلا ئەمەس، پۈتۈن سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭمۇ ھۆرمىتىگە، ئىشەنچىگە سازاۋەر ئىدى. ئۇ بۇ ھۆرمەت ۋە ئىشەنچنى قانداقتۇر قۇرۇق گەپ، قۇرۇق سۆلەت ياكى تەھدىت ـ پو-

پوزىلار بىلەن ئەمەس، بەلكى راۋان نۇتقى، چوڭقۇر ۋە مېغىزلىق لېكسىيسى، ئەتراپلىق بىلىمى، خۇش پېئىل مۇئامىلىسى ۋە ئوقۇغۇچىلارنى ھەقىقىي بىلىم ئېلىشقا يېتەكلەش قىزغىنلىقى بىلەن تاپقاندى. ئۇ بىرىنچى سائەتلىك دەرستىلا ئوقۇغۇچىلارغا ئۆزىنىڭ پىكرىنى، تەلىپىنى، ئۈمىدىنى ئىزھار قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى:

ــ ئىلىم ــ پەن قانداقتۇر ئوقۇتقۇچى سۆزلەپ بەرگەنىنى يادلىۋالماسلا ئىگىلەپ كەتكىلى بولىدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى ئۇ يەككە ــ يېگانە، ھالال تەر تەلەپ قىلىدىغان جاپالىق مېھنەت، ھەركۈنى، ھەمىشە ئىشلەشنى، ئۆگىنىشنى تەلەپ قىلىدىغان كۈندىلىك مېھنەت! كىم بۇنى چۈشەنمىسە، ئۇنداقلارنىڭ باھاسى بىر تىيىن! ئۇنداقلار يۈز ياشقا كىرسىمۇ يەنىلا كىتاب ئارتىلغان ئېشەككە ئوخشاش نادانلىقتا قېلىۋېرىدۇ! ساۋاقداشلار، دائىم ئېسىگىلاردا بولسۇن، مەن سىلەرگە ئۇلۇغ يازغۇچى بالزاكنىڭ مۇنۇ ھېكمەتلىك سۆزىنى سوۋغا قىلىمەن: «كىشىلىك تۇرمۇشتىكى ئەڭ گۈزەل بۇرچ ۋە ئىنسانىيەت تۇرمۇشىدىكى ئەڭ زور بەخت ــ تېگى ــ تەكتىدىن ئېيتقاندا، ئۆگىنىش!»

مانا شۇنداق سەمىمىي تەلەپ ۋە ئۈمىدنىڭ يېتەكلىشى بىلەن ئوقۇغۇچىلاردا بىلىم ئېلىشقا، ئۆگىنىشكە بولغان ئىشتىياق، قىزغىنلىق كۈچەيگەن، يېرىم ئاچ، يېرىم توق ۋاقىتلاردىمۇ ئۇلارنىڭ قىزغىنلىقى، ئىرادىسى سۇسلاپ، بوشاپ كەتمىگەنىدى ...

ئاقنىياز خىيالدىن سەگىپ، بۇ ياتاقتا نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى، سەلىم ئەپەندىگە نېمىلەرنى دېمەكچى بولغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى ۋە خۇددى بىر سىنىڭ ئۈستىدىن دادخورلۇق ئېيتقاندەك تەلەپپۇزدا سۆزلەشكە باشلىدى:

ــ مۇئەللىم، شەۋكەتنى قارا باسقاندەكلا ئىش بولدى، ئۇنىڭغا ئۇۋال بولۇپ كەتتى! مەن ئۇنىڭغا ئىشىنىمەن، ئۇ ماڭا ھەممىنى ئېيتقان، ئۇنىڭ سەمىمىيلىدىن گۇمانلانمايمەن! ...

ــ شۇنداق، شەۋكەتنىڭ ئىشى ماڭمۇ بەك تاسادىپىي تۇيۇلدى، ــ دېدى سەلىم ئەپەندىمۇ كۆڭلىدىكىنى يوشۇرماي، ــ ئۇ

پىكىرده، ئېتىقادتا خېلى پىشقان بالا، ئۇنداق ئەخمىقانە ئىشلارنى قىلمىشى ناتايىن!

ــ مۇئەللىم، شەۋكەت ئۇستىدىكى ھېلىقى خەتنىڭ ئىشى راستمۇ؟ ــ سوردى ئاقنىياز دەرگۇمان بىلەن.

ــ مەن كۆرمىدىم، ــ دېدى سەلىم ئەپەندى چۈشەندۈرۈپ، ــ ئەمما فاكۇلتېت مۇدىرىنىڭ ئېيتىشچە، ئاشۇنداق پاش قىلىش خاراكتېرىدىكى بىر خەتنىڭ بارلىقى راست ئوخشايدۇ، ئەمما ئۇ ئىسمىسىز ئىكەن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئاقنىياز چىچاڭشىپ كەتتى:

ــ ئىسمىسىز خەتنىمۇ پاكىت سۈپىتىدە قوبۇل قىلغان بارمۇ؟ نەدە ئۇنداق قانۇن ــ نىزام بار؟ نوچى بولسا ئىسمىنى ئوچۇق يازمامدۇ؟ بۇ يەردە جەزمەن بىر ئويۇن بار ئوخشايدۇ، مۇئەللىم؟

ــ مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن، ــ دېدى سەلىم ئەپەندى خىيال بىلەن كۆزلىرىنى قىسىپ، ــ لېكىن بۇ تېخى ئوي، پاكىت ئەمەس، ھازىرچە بىز ئۇچۇن كۆزىتىش، سۈكۈت قىلىشتىن باشقا چارە يوق، ئىشنىڭ پاكار بولغاندىكىن ئېڭىشىپ كىرمەي ئامال قانچە؟ لېكىن ھەق ــ ناھەق ھامان ئايدىڭلىشىدۇ، ئاقنىياز!

ــ لېكىن مۇئەللىم، «ھەقىقەتكە يەتكۈچە، يالغان دۇنيانى يالمايدۇ» دېگەن گەپ بار، ــ دېدى ئاقنىياز پەرىشان ھالدا، ــ ھاۋاز يېتەكچىسىنىڭ ئەلپازى يامانراق تۇرىدۇ، زايىتمۇ ئاغىنىسىگە دول چىقاردى، مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، شەۋكەتنىڭ تەقدىرى قانداق بولۇپ كېتەر؟ بەكلا ئەنسىرەپ قېلىۋاتىمەن، مۇئەللىم!

سەلىم ئەپەندى ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاقنىيازنىڭ ئالدىغا كەلدى، ئۇنىڭ يەلكىسىگە يېنىك ئۇرۇپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

ــ ئۇنچىلىك ئۈمىدسىز بولۇپ كەتمەڭ، يىگىت. بىر ــ ئىككى ئادەمنىڭ نىيىتىنى بۇزۇشى بىلەن شەۋكەتنىڭ ئىستىقبالى قارىلىنىپ كەتمەيدۇ! دەرۋەقە، تۇرمۇشىمىزدا قارا نىيەت ئادەملەر، مۇغەمبەر ئادەملەر بار. ئۇلار سۇنى لېيىتىپ بېلىق تۇتماقچى بولىدۇ. لېكىن

ئۇلار هامان داغدا قالىدۇ. چۈنكى، ئۇنداق ئادەملەر ھەمىشە ئۆزلىرىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن، ئەقىللىق چاغلاپ خاتالىشىدۇ! ـــ ئۇ بىر ئاز تۇرۇۋالدى، دېرىزە ئالدىغا كېلىپ، دەسلەپ تالاغا، ئاندىن ئاسمانغا قاراپ داۋام قىلدى، ـــ بۇ دۇنيا راھەت ـ پاراغەت بىلەن جاپا ـ مۇشەققەتكە تولغان دۇنيا. لېكىن بۇ نەرسىلەر خۇددى ئاسماندىكى بۇلۇتلاردەك تۇراقسىز بولىدۇ. شۇڭا دۇنيانىڭ راھەت ـ پاراغەتلىك كۈنلىرىنىڭ ھۆزۈرىغا بېرىلىپ كېتىشكىمۇ، جاپا ـ مۇشەققەتلىك كۈنلەرنىڭ كۈلپىتىگە قايغۇروپ كېتىشكىمۇ بولمايدۇ. بۇ ئىككىسى ھايات پات ـ پات ئالمىشىپ تۇرىدۇ! ...

ئۇلار ئىككىسى ـــ ئۇستاز بىلەن شاگىرت ئەنە شۇ يوسۇندا خېلى ئۇزاق پاراڭلاشتى، شەۋكەتتىن باشلانغان گەپنىڭ ئاخىرى تۇرمۇش، ئەدەبىيات، شېئىرىيەت ... قىسقىسى، ھايات ۋە ھاياتنىڭ قىممىتى توغرىسىدىكى پەلسەپىۋى پىكىرلەر بىلەن ئاخىرلاشتى، ئاقنياز ياتاقتىن چىققاندا خۇددى قىزىق ۋە كۆڭۈللۈك بىر سەھنە ئەسىرىنى كۆرگەندەك كۆكسى ـ قارنى بوشاپ، كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالغاندى ...

× × ×

مەكتەپ تېخى ئويغانمىغان، ئەتىدىن كەچكىچە قىزىپ كېتىدىغان كەڭ سەينالارمۇ بوش ۋە خاموش تۇراتتى ...

ساۋاقداشلىرى ئويغانماستا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن بادامگۈل پۇتنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ياتاقتىن چىقتى ۋە خۇددى تاڭدا كۆتۈرۈلگەن شەپەق نۇرىنى قۇچاقلىماقچى، سۆيمەكچى بولغاندەك قوللىرىنى كۆتۈرۈپ، ساپ ۋە نەمخۇش ھاۋادىن چوڭقۇر نەپەسلەندى. ئۇ ئاياغلىرىنى «شىپ ـ شىپ» سۆرىگىنىچە ئاستا قەدەملەر بىلەن ئوقۇتۇش بىناسى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ چاقماق گۈللۈك ناۋات رەڭ كۆڭلىكى سەھەرنىڭ سالقىن شامىلىدا لىغىرلاپ ئۇچاتتى. ئۇ بىر بېـ

سىپ، ئىككى بېسىپ ئۈچ قەۋەتلىك بىنانىڭ ئارقىسىدىكى دەرەخلىككە كەلدى. خىيالىدا شۇ يەردىن بىر ئورۇن تېپىپ، مېڭىنىڭ ئوچۇق ۋاقتىدا ئازراق كىتاب كۆرۈپ، ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلماقچى ئىدى. نەدىكىنى، كۆڭلىگە ھېچنېمە سىغمىدى، كىتابنىڭ سەھىپىلىرىدە ئۇ-نىڭ كۆزىگە خەت ئەمەس، بەلكى شەۋكەتنىڭ سىيماسى كۆرۈنۈپ تۇرۇۋالدى. ئۇ ھەرقانچە قىلىپمۇ شەۋكەتتىن ۋە ئۇنىڭ بىلەن بو-لۇشاتقان غايىبانە سۆھبەتتىن ئۆزىنى تارتىپ چىقالمىدى. شەۋكەتنى كۆرۈش، ئۇنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇش ئىستىكى شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى، ئەركىنى ئەسىر قىلىۋالغانىدى. دېمىسمۇ، مانا بۇ-گۈن شەۋكەتنى كۆرمىگىنىگە توپتوغرا بىر ھەپتە بولدى. ئەگەر بۇ ئادەتتىكى بىر ھەپتە بولغان بولسا، ئۇنىڭ كارى چاغلىق ئىدى، جۇدا-لىق ھەرقانچە ئېغىر بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن كېلىدىغان ۋىسال خۇشاللىقى ئادەمنى يەنىلا خاتىرجەم ۋە ئۈمىدلىك قىلاتتى. لېكىن بۇ بىر ھەپتە ۋاقىت جەدۋىلىدىكى ھېچقانداق ھەپتىگە ئوخشىماي قالدى، ئۇنىڭ بېشى بار، ئاخىرى يوق ئىدى، ئۇنىڭدا جۇدالىقتىن كېيىنكى ۋىسالدىن ئۈمىد كۈتكىلى بولمايتتى، ئۇنىڭدا خۇشاللىق ئورنىنى ئازاب، يورۇقلۇق ئورنىنى زۇلمەت، كۈلكە ئورنىنى يىغا ئىگىلىگەنىدى. ئۇ ئەنە شۇنداق شەپقەتسىز، جۇتلۇق بىر ھەپتە بولغانلىقى ئۈچۈن بادامگۈلگە تولىمۇ ئۇزۇن، تولىمۇ كۆڭۈلسىز تۈيۈلۈپ كەتتى. ئۇ شەۋكەتنىڭ ئازابىنى، تەقدىرىنى، ئىستىقبالىنى ئويلاپ، كېچە ـ كېچە كىرپىك قاقماي تاڭنى ئاتقۇزدى. يوتقانىنى بېشىغا پۈركەپ يۇم ـ يۇم يىغلاپ، ياستۇقلىرىنىمۇ ھۆل قىلىۋەتتى. ئويلىغانسېرى ئۇنىڭ ئىچى ئاچچىق بولاتتى، ئازابتىن بادام قاپاقلىرى ئولتۇرۇشۇپ، چىرايلىق، ئوماق يۈزىمۇ تاتىرىپ قالدى. شۇ كۈنلەردە، ئۇنىڭ كاللىسى خۇددى قارا قۇيۇن كۆتۈرۈلۈپ، ھەممە نەرسىنى ئوگىتەي ـ توگىتەي قىلىۋەتە-كەن ئاسمان بوشلۇقىدەك قالايمىقان ۋە خىرە ئىدى ...

ئارقا تەرەپتىن كىمدۇر بىرسى مەستانە تاۋۇش بىلەن ئۇنى چا-قىردى :

ـــ بادامگۇل، سىز بۇ يەردە ئىكەنسىز! ...

ئۇ گەۋدىسىنى يېرىم بۇراپ ئارقىسىغا قارىدى، ئۇنىڭدىن ئۈچ قەدەم نېرىدا زايىت ھىجىيىپ تۇراتتى. ئۇ يېقىندىن بېرى بادامگۈلنىڭ پېيىدا ئىدى. خۇددى «غاز كەتسە، ئۆردەك كۆلنى ئىگىلەيدۇ» دېگەندەك، ئۇ بادامگۈلنى ئۆزىگە قانداق مايىل قىلىش، قانداق ئىنىدەكىكە كەلتۈرۈشنىڭ كويىدا كۆيۈپ ـ پىشىپ يۈرەتتى. شۇڭا بۇ يەرگىمۇ خۇددى سېزىمى كۈچلۈك ئاپىشاركىدەك بادامگۈلنىڭ ھىدىنى پۇراپ كەلگەنىدى.

ـــ ھەئە، دەرس تەكرارلاي دەپ چىقىۋىدىم، ـــ دېدى بادامگۇل بوش ۋە مسكىن ئاۋازدا.

زايىت دەرھال ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە خۇشامەتگۈيلۈق بىلەن:

ـــ ياخشى بوپتۇ، بىللە تەكرارلايلى، ـــ دېدى.

ئۇلار يېشىل چىملىق قىر ئۈستىدە يانمۇيان ئولتۇردى. زايىت كونىسىپىكىنى ئېچىپ بىر نەرسىلەرنى ئۇنلۈك ئوقۇدى. لېكىن بادامگۈلنىڭ كۆڭلى، خىيالى باشقا يەردە ئىكەنلىكىنى سېزىپ، ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭ يۈرىكىگە قول تىقىشقا ئۇرۇندى.

ـــ بادامگۈل، كۆڭلىڭىزنى بىلىپ تۇرىمەن، ـــ دېدى ئۇ گەپنى يىراقتىن ئەگىتىپ، ـــ بۇ ئىش سىزگىلا ئەمەس، ماڭىمۇ ئېغىر كەلىدى. لېكىن ئامال قانچە؟ تۇرمۇش ھەرگىزمۇ شائىرلارنىڭ شېئىرىي مىسرالىرىدەك ئۇنداق رومانتىك، رەسسامىلارنىڭ رەسىملىرىدىكىدەك ئۇنداق غايىۋى بولمايدىكەن! ئۇنىڭدا كومېدىيە بىلەن تراگېدىيە تولۇپ تۇرىدىكەن. ئاڭلىشىمچە، شەۋكەتنىڭ ئىستىقبالى پۇتۇنلەي تۇگەشكەندەك قىلىدۇ. بۇنىڭغا ھەممىمىز ئېچىنىمىز، قايغۇرىمىز، لېكىن بىزدە نېمە ئامال! چوڭ ئازغۇنلۇقنى ئۇنىڭ ئۆزى قىلدى، ھەر كىم ئۆز تەقدىرىنىڭ خوجايىنى ئەمەسمۇ؟!... «جىمغۇرنىڭ چىشى قولتۇقىدا» دېگەندەك، ئۇ بېشىنى ئېچىگە تىقىپ يۇرۇپ، شۇنچە ئىشلارنى قېتىۋ ئەمەسمۇ؟!... سىز رېئاللىققا تۇغرا قاراڭ، بادامگۈل! مەسىلىنى سەگەكلىك بىلەن كۆزەتسىڭىز، بەزى ئىشلارنىڭ تېگىگە يېتىپ قالىسىز،

بولمسا بۇنداق غەم ـ قايغۇ بىلەن ئۆزىگىزنى ئالدۇرۇپ قويۇشىگىز مۇمكىن. تولا ئويلاۋەرسىگىز تال نابۇت بولىدۇ، غەمگە پېتىۋەرسىگىز ئۆپكىگىزنى كاردىن چىقىرىسىز!...

بادامگۈل زايىتقا قايرىلىپ قارىدى، ئۇنىڭ بۇلاقتەك غەمكىن كۆزلىرى شۇ تاپتا گويا چۆچۈپ تۇرغان ئاھۇنىڭ كۆزلىرىنى ئەسلىتەتتى. ئۇ چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، زايىتقا دەردىنى تۆكتى:

ـــ غەم قىلماي، قايغۇرماي بولامدۇ، زايىت! مېنىڭ بېشىمغا كەلگەن كۈنلەر ئادەم بالىسىنىڭ بېشىغا كەلمەسۇن! تۇرمۇش مېنى نېمىشقا مۇنداق قىينايدۇ؟! مۇھەببەت باشقىلارغا خۇشاللىق، بەخت، ھۇزۇر ـ ھالاۋەت ئېلىپ كېلىدۇ، لېكىن مەن شور پېشانىغىچۇ؟! قايغۇ ـ ھەسرەت بىلەن چىدىغۇسىز نادامەت ئېلىپ كەلدى. قارىگە زايىت، مۇشۇ كۈنلەردە مېنىڭ يۈرىكىم مانا شۇ بوينۇمغا ئېسىلغان مارجانەڭ پارە ـ پارە ... مېنىڭ قەلبىمنى چۈشىنىدىغان بىرمۇ ئادەم قالمىدى!...

شۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ، بادامگۈلنىڭ كۆزىنىڭ چانىقى قىزاردى، لېكىن يىغلىمىدى. چوڭقۇر دىلئازارلىق بىلەن ئېيتىلغان بۇ سۆزلەردە ئىشق ـ مۇھەببەتنىڭ شېرىن لەززىتىگە بولغان تەقەززالىقمۇ، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق پەريادىمۇ، ئاشىق كۆڭلىنىڭ ئاھۇ زارىمۇ بار ئىدى...

ـــ ئۇنداق دېمەڭ، بادامگۈل! ـــ دېدى زايىت ئۇنىڭ قولىغا يېنىك ئۇرۇپ قويۇپ، ـــ نېمە ئۈچۈن سىزنىڭ قەلبىگىزنى چۈشىنىدىغان ئادەم قالمايدۇ؟ بار...، ـــ ئۇ: «مانا، يېنىگىزدا تۇرمامدۇ، سىزنىڭ قەلبىگىزنى مەندەك چۈشىنىدىغان ئادەم يوق، لېكىن سىز چۈشەنمەيۋاتىسىز! ...» دېمەكچى بولدىيۇ، لېكىن يەنە «ۋاقتى ئەمەس، ھازىرچە بىھۇدە گەپ قىلىپ چۆچۈتۈپ قويماي» دەپ ئويلاپ، گەپنى ياسۇەتتى، ـــ ئۇنچىلىك ئۈمىدسىز بولۇپ كەتمەڭ، مۇھەببەت بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزنىڭ ھەممە قىسمى ئەمەس، كەسىپ، غايە، ئىستىقبال دېگەن نەرسىلەرمۇ بار! بىھۇدە قايغۇرۇش، جىلە بولۇش ھاجەتسىز، قورساقنى كەڭ تۇتقاندىلا بۇ ئىشلارمۇ دەردسىز ئۆتۈپ كېتىدۇ!

ھەر ئىككىيلەن بىر پەس جىم بولدى، بادامگۈلنىڭ كۆڭلى سەل

ئېچىلغاندەك، چىرايىدىكى پەرىشانلىق، خامۇشلۇق بىر ئاز يوقالغاندى. زايىت ئەمدى ئۇنىڭدىن ئاستا سورىدى :

ــ ھاۋاز يېتەكچى سىز بىلەن سۆزلەشتىمۇ ؟

ــ ياق، ــ دېدى بادامگۈل تەئەججۈپ بىلەن، ــ مەن بىلەن سۆزلەشمەكچىمىكەن، نېمە توغرىدا ؟

ــ سۆزلىشىمەن دېگەندەك قىلغان، نېمە توغرىدا ئىكەنلىكى ماڭا تازا ئېنىق ئەمەس، ئىشقىلىپ، سىز بىلەن پىكىر ئالماشتۇرسا كېرەك. سۆزلىشىپ قالسا ئوچۇق ـ يورۇق پىكىرلىشىڭ. ئۆزىڭىزنى ـ ئۆزىڭىز چەتكە ئېلىپ، بۇرۇقتۇرما بولۇپ يۈرگەندىن، كىشىلەرگە ئارىلىشىپ، پىكىرلىشىپ، سىردىشىپ يۈرگىنىڭىز ياخشى! قايغۇ ـ ئەلەمنى كونرايدۇ، ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئادەم تىرىك ئىكەن، ھەرگىز ئۇمىدسىزلەنمەسلىك كېرەك، مۇھىمى مانا شۇ!

ئۇلارنىڭ پارىڭى ئەتىگەنلىك تاماقنا ئۇرۇلغان داڭ ئاۋازى بىلەن ئۆزۈلدى، ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى، زايىت ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېلىۋېتىپ ئاستا، لېكىن تۇيغۇلۇق بىر ئاۋازدا :

ــ يېڭى كىنولار كەپتۇ، بىللە بېرىپ كۆرەيلى، بىردەم بولسىمۇ كۆڭلىڭىز ئېچىلىپ قالار، قانداق دەيسىز ؟ ــ دېدى.

بادامگۈل بۇ تەكلىپكە ھېچنېمە دېمىدى. پەقەت بېشىنى سىڭايان قىلىپ، بىلىنەر ـ بىلىنمەس تەبەسسۇملۇق نەزەر بىلەن زايىتقا قاراپ قويدى، بۇنى ئۇ رازىلىقنىڭ بەلگىسى، دەپ چۈشەندى.

× × ×

يېگانىلىك، غېرىبلىق ۋە كۆڭۈل سۇنۇقلۇق شەۋكەتنىڭ جېنىنى قاقشاتماقتا ئىدى. ئۇنىڭ ساقاللىرى ئۆسۈپ، چاچلىرى پاخپىيىپ كەتتى، چىرايىمۇ ئۆمسلا ئۆزگەردى : قاپاقلىرى ئولتۇرۇشتى، ئىككى مەڭزى ئىچىگە كىرىپ، قاڭشىرى قىڭراقتەك ئۇچلىنىپ چىقتى. لېكىن

شۇ كۈنلەردە ئۇنى قينىۋاتقىنى، قانداقتۇر جسمانىي جەھەتتىكى خوراش ئەمەس، بەلكى روھىي جەھەتتىكى ئازاب ۋە خورلۇق ئىدى. ھاۋاز بەختسىز ئۇنىڭغا بولغان نازارەتنى كۈچەيتىۋەتتى. سوئال ـ سوراقلار كۈندۈزدىلا ئەمەس، ھەتتا كېچىلىرىمۇ خالىغان ۋاقىتتا بولۇپ تۇردى. شەۋكەتكە قاتتىق ھار كەلگىنى، تۇنۇگۈن كەچ سائەت بىردە، زايىتىنىڭ ھاۋاز يېتەكچى بىلەن بىللە كىرىپ، ئۇنى سوراقىغا تارتىش ئۈچۈن سىلكىپ، دۆشكەللەپ ئويغىتىشى بولدى. شەۋكەت يېرىم خاـ مۇشلۇقتا ئورنىدىن تۇردى، كۆزلىرىنى ئۇۋلاپ، مايكىچان ھالدا دېـ رىزە يېنىدىكى ئورۇندۇققا بېرىپ ئولتۇردى، زايىت ئۇنىڭغا يالت قىلىپ قارىدى، ئۇنىڭ چەكچەيگەن كۆزلىرىدىن ھەم خۇدۇكسىنىش، ھەم خىرىس قىلىش تەڭ ئەكس ئېتەتتى. ئۇ ئالچاڭلاپ، شەۋكەتنىڭ يېنىـ غا كەلدى ـ دە، ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىرىدى:

ـــ سەندەك خائىننى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ سوراق قىلامدىمەن، تېخى! ـــ ئۇ خۇددى ھاۋاز يېتەكچىگە سادىق قەلبىنى كۆرسەتمەكچى بولغاندەك، ئۇنىڭغا بىر قاراپ قويۇپ، ئورۇندۇقنى كۈچ بىلەن تەپتى، تۆت پۇتى ئاران يەر دەسسەپ تۇرغان ئەبجەق ئىـ رۇندۇق غىرسلاپ سۇندى، تۈيۇقسىز ئولتۇرغان شەۋكەت پالاقتىدە سېمونت يەرگە چۈشۈپ، پۇت ـ قولى سۇرۇلۇپ كەتتى، زايىتىنىڭ كۆزلىرى قورقۇنچلۇق چاقناپ، ئۇنىڭدىن تەلۈلۈك، ئەسەبىيلىك ۋە بىر خىل ۋەھشىيلىكىنىڭ سوغۇق ئۇچقۇنلىرى چاچراپ چىقىۋاتقاندەك بولۇپ كەتتى. ئۇ يەنە بولدى قىلمىدى، ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشىـ لىۋاتقان شەۋكەتنىڭ يېنىغا ئېتىلىپ كېلىپ، ئۇنىڭ پاخپىيىپ كەتـ كەن چېچىدىن قاماللاپ تۇتتى، شەۋكەتنىڭ بېشى قاڭتۇرۇلغاندەك ئۇستىگە تارتىلىپ، بوينى سوزۇلدى. ئۇ زايىتىنىڭ ئەسەبىي چىرايىغا قاراپ، مىيقىدا كۈلۈپ قويدى، زايىت تېخىمۇ چىچاڭشىپ كەتتى:

ـــ بىلىمەن شەۋكەت، بىلىپ تۇرۇپتىمەن، تېرەڭ كۈلگەن بىلەن گۆش ـ ئۇستىخانلىرىڭ كۈلمەيدۇ، بەلكى ماڭا ئۆچمەنلىك بىلەن قاراۋاتىدۇ، لېكىن مەن يەنىلا دەيدىغانىنى دەيمەن، قىلىدىغانىنى قىلـ

مەن! چۈنكى ھازىر ئىككىمىزنىڭ مۇناسىۋىتى قانداقتۇر دوستلۇق، ساۋاقداشلىق مۇناسىۋىتە ئەمەس، بەلكى ئىككى سىنىپ، ئىككى يول ئوتتۇرىسىدىكى ھايات ـ ماماتلىق مۇناسىۋىت!...

ـــ شۇنداقمۇ ؟! ـــ دېدى شەۋكەت پېتىنى بۇزماي.

ـــ شۇنداق! ـــ زايىت تېخىمۇ ھۇرپەيدى ۋە ئۇنىڭ چېچىدىن تارتىپ تۇرغۇزۇۋېتىپ داۋام قىلدى، ـــ بىلىپ قويى، تەشكىل سىنىڭ مەسىلەڭنىڭ خاراكتېرىنى ئاللىقاچان بېكىتىپ بولدى، ئەمدى سەن بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا سۆلھىگە ئورۇن يوق! ئەگەر يۇمشاققا ئۇنمىساڭ، قاتتىقمۇ قولىمىزدىن كېلىدۇ!

شەۋكەتنىڭ ئەمدى قېچىرىدىك تەرسالىقى تۇتتى.

ئەنە شۇنداق ھۆركىرەش، دۆشكەللەش يېرىم سائەتتەك داۋام قىلدى. بۇنىڭ ھەممىسىنى زايىت قىلدى، ھاۋاز بەختى بۇگۈن خۇددى زايىتتىن ئىمتىھان ئالماقچىدەك ياكى ئۇنى چېلىشقا سىلىپ قويۇپ، تاماشىسىنى كۆرمەكچى بولغاندەك، بىر چەتتە تاماكىسىنى قىڭغىر چىشلەپ، پېتىنى بۇزماي ئولتۇردى. ئۇنىڭ خىلمۇخىل قىياپەتتە ئۆزگىرىپ تۇرغان چىرايىدىن ئاللىقانداق بىر ياۋۇزلۇق چىقىپ تۇراتتى. بۇ يەردە ھاۋاز بەختىگە ئوخشاش «تاماشا كۆرۈپ» جىمجىت ئولتۇرغان يەنە بىرسىمۇ بار ئىدى. ئۇ يېرىم ئۆرە بولغان ھالدا ئۇستىگە چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ، يوتقاندىن چىقماي ئولتۇراتتى. ئۇ خېلى كۈنلەردىن بېرى نۆۋەت بىلەن شەۋكەتكە قاراپ كېلىۋاتقان جىمغۇر كۆزەتچىلەردىن ئىدى. ئۇنىڭ ئىسمى مەتكېرەم مەتقاسىم بولۇپ، ساۋاقداشلىرى ئۇنى «يا كۆكۈل ئاچىدىغان خۇشتارى يوق، يا كىشىنى خۇش قىلىدىغان ھەۋىسى يوق قېچىر» دەيىتتى. دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ يۈرىكى راستىنلا ئۇنۇمسىز يەردەك قۇرۇق، مۇھەببەتسىز ئىدى، شۇڭا بەزى كۈنلىرى كۆزى بىلەن لەۋلىرىدە ئانچە ـ مۇنچە كۆرۈنۈپ قالىدىغان كۈلكە بىلەن ھىجىيىشلىرىمۇ بەئەينى ھەيكەل ياكى رەسىملەردىكى ئادەملەرنىڭ كۈلكە ھىجىيىشلىرىدەك سوغۇق، ھېسسىياتسىز ئىدى. لېكىن بۇگۈن ئۇنىڭ خامۇش چىرايىدا ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر خىل

جىددىي ئۆزگىرىش بولۇۋاتاتتى. زايىتقا تىكىلگەن كۆزلىرى ھەيرانلىق ۋە ئەجەبلىنىش بىلەن ياناتتى، بىر نەرسە ئەكس تەسىر قىلغانىدەك چىمىلداپ كەتكەن يۈزى بەزىدە قىزىرىپ، بەزىدە تاتىراتتى.

«توۋا! ــ دەپ ئويلىدى ئۇ ئاستا ياقىسىنى تۈتۈپ، ــ بۇ ئىككىسى قەدىناس دوستلار ئىدىغۇ؟! زايىتقا نېمە بولدى؟ بۇلبۇل بىر كېچىدىلا قاغىغا ئايلانغانىدەك ئىشقۇ بۇ! ھەرقانچە بولسىمۇ، بىر نەچچە يىللىق دوستلۇقنىڭ يۈزى بولمامدۇ؟ توۋا!... توۋا دېگۈلۈك!... »

ئۆتكەن ئىشلار بىلەن شۇ تاپتا «كامېر» دا بولۇۋاتقان ئىشلار قوشۇلۇپ، مەتكېرەم مەتقاسىمنىڭ كاللىسى خۇددى قىشتىكى تۇمانىدەك تۈتۈقلىشىپ كەتتى. ئۇ قايسىبىر كىتابتىن ئوقۇغان «ياخشىلىقنى ئۆگىنىش تاغقا چىققانىدەك قىيىن ۋە ئاستا، يامانلىقنى ئۆگىنىش سۇغا سەكرىگەنىدەك ئوڭاي ۋە تېز بولىدۇ» دېگەن سۆزنى ئېسىگە ئېلىپ، چوڭقۇر خۇرسىنىپ قويدى ...

ھاۋاز بەختى بىلەن زايىت چىقىپ كەتكەندىن كېيىن «كامېر» بىر پەس تىمتاس بولۇپ قالدى. شەۋكەت ئورنىغا كېلىپ ياتقان بولسىمۇ ئۇخلىيالمىدى. يانداكى كارىۋاتتىن كېلىۋاتقان بوش ۋە ئۇزۇك ــ ئۆزۈك پۇشۇلداشتىن مەتكېرەم مەتقاسىمنىڭمۇ ئۇخلىيالمايۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. شەۋكەت سول يېنىغا ئۆرۈلۈپ، قوشنىسىنى ئاستا چاقىردى:

ــ مەتكېرەم، ئويغاقمۇسىز؟

مەتكېرەم مەتقاسىمۇ «ھەئە» دەپ بۇياققا ئۆرۈلدى.

ــ سىزدىن بىر ئىلتىماسىم، ــ دېدى شەۋكەت ئۆتۈنۈش ۋە ئىلتىجا بىلەن، ــ ئەتە مېنى ساتىراشخانىغا ئاپارسىڭىز، چېچىمنى ئالدۇرۇۋەتسەم ...

ــ نېمىشقا؟ ــ مەتكېرەم مەتقاسىم ھەيران بولۇپ سورىدى.

ــ ئۆزىڭىزمۇ كۆردىڭىز، مېنىڭ بۇ چېچىم ئۇلار ئۈچۈن تۈتقا، ساپاق بولۇپ ببرىۋاتىدۇ، يۇلۇنۇپمۇ بىر يەرگە باردى، بىراقلا ئالدۇرۇۋېتىپ قۇتۇلاي، دەيمەن!

مەتكبرىم مەتقاسىم ئۇنچىقمىدى، كۆڭلىدە شەۋكەتنىڭ ئىلتىماسىنى توغرا تاپتى، لېكىن ساتىراشخانىغا ئاپىرىش تەس ئىدى، بۇنىڭ ئۈچۈن چوقۇم ھاۋاز بەختىنىڭ رۇخسىتىنى ئېلىش لازىم ئىدى. ئۇ بىر پەس ئويلانغاندىن كېيىن :

ـــ ساتىراشخانىغا بارمايلى، ئەتە بىر ئۇستىرا تېپىپ، مەنلا ئەپقو-ياي، ـــ دېدى.

ـــ سىز ؟...

ـــ خاتىرجەم بولۇڭ، ئۇنچىلىك ئىش قولۇمدىن كېلىدۇ، ـــ دېدى مەتكبرىم مەتقاسىم ۋە ياستۇققا جەينەكلەپ ئولتۇرۇپ توساتتىن سوراپ، ـــ زايىت بىلەن ئاراڭلار قاچان بۇزۇلغان ؟

بۇ سوئال شەۋكەتنىڭ يۈرىكىگە جاققىدە تەگدى، ئۇنىڭ زەربىدىن ۋۇجۇدىمۇ سىلكىنىپ كەتتى. ئۇ خۇددى قاڭسىق مېغىز يەۋالغانىدەك چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ :

ـــ مەن مۇشۇ يەرگە سولانغان كۈندىن باشلاپ ...، ـــ دېدى قىسقىلا قىلىپ.

ـــ ھە ؟! ...، ـــ مەتكبرىم مەتقاسىمنىڭ قاشلىرى كۆتۈرۈلۈپ، كۆزى يوغان ئېچىلدى، ـــ مەن تېخى زايىتىنىڭ ئەلپازىغا قاراپ، ئاراڭلاردا خېلى بۇرۇنلا بىرەر قورساق سوقۇشى بولغان چېغى، دەپ ئويلاپتىمەن. ئەسلىدە بۇ، سىياسىي كۈرەش ئىكەن ـ دە!

ـــ شۇنداق، ئارىمىزدا ھايات ـ ماماتلىق سىياسىي كۈرەش بولۇۋاتىدۇ! ـــ دېدى شەۋكەتمۇ ئورنىدىن يېرىم ئۆرە بولۇپ، ـــ مەن زايىتنى كەلگۈسىدە خېلى يارىملىق شائىر بولۇپ قالىدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم. لېكىن ئەسلىدە، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا سىياسىئونلۇق خاراكتېر بىخ سۈرگەنىكەن! ـــ شەۋكەت بىردەم شۈك بولدى، كېيىن ئىشەنچ ۋە ھەققانىيەت تۇيغۇسى بىلەن داۋام قىلىپ مۇنداق دېدى، ـــ ئۆتنە ئالەم بۇ، مەتكبرىم مەتقاسىم، ھېچكىمنىڭ ھېچكىمدە قالمايدۇ. ئۆكۈزنىڭ بوينىغا چۈشكەن بويۇنتۇرۇق كۈنلەرنىڭ بىرىدە موزاينىڭ بوينىغا چۈشمەي قالمايدۇ. مەن سىزگە نۆشىرۋان ئادىلىنىڭ بىر تەمسىلىنى

سۆزلەپ بېرەي : «بىر ئىبرەتلىك ۋەقە مېنىڭ ئادىل بولۇشۇمغا سەۋەب بولدى، ــ دەيدۇ نۆشبىرۋان ئادىل ئۆزى توغرىسىدا ھېكايە قىلىپ، ــ ياش چېغىمدا بىر كۈنى ئوۋغا چىقتىم، ئېتىمنى ھەر تەرەپ-كە چاپتۇردۇم. قارىسام، پىيادە بۇرگەن بىر كىشى تاش ئېتىپ بىر ئىتنىڭ پۇتىنى سۇندۇردى. ئۇ كىشى بىر نەچچە قەدەم ماڭا ــ ماڭ-مايلا، مېنىڭ ئېتىم تېپىپ، ئۇنىڭ ئىككى پۇتىنى سۇندۇردى، كېيىن، ئېتىم بىر قورام تاشقا پۇتلىشىپ، ئىككى پۇتىنى سۇندۇردى. مەن بۇ ۋەقەلەرنى كۆرۈپ، ئۆز ــ ئۆزۈمگە : ‹كۆردۈڭمۇ، ئۇلار نېمە قىلىشتى ۋە نېمە كۆرۈشتى؟ ھەر كىم يامان ئىشنى قىلسا، ئۆزى خالىمىغان ئىشنى كۆرىدۇ › دېدىم ۋە شۇ ۋەقەلەردىن ئىبرەت ئالدىم ». شۇنداق، بۇ ئۆتنە ئالەم. يامان ئادەم ھەرگىزمۇ بىلىمسىز، ئەخمەقلەرنىڭ ماختىشى بىلەن ياخشى ئادەم بولۇپ قالمايدۇ، ياخشى ئادەم ھەرگىزمۇ يامان ئادەملەرنىڭ تىللىشى ۋە يامان كۆرۈشى بىلەن ئەسكى ئادەم بولۇپ قالمايدۇ!...

جىمى تىرىك جان ئۈيقۇغا پاتقان جىمجىت كېچىدە، مانا شۇ خىلۋەتتىكى پىنھان ياتاقتا بىر تۈتقۇن بىلەن بىر قاراۋۇل خېلى ئۇزاققىچە دىلكەشلىك بىلەن پاراڭلىشىپ ياتتى. مەتكېرەم مەتقاسىمنىڭ «تەپسە تەۋرىمەس مىجەزى » بۇگۈن خېلى ئۆزگەردى، شەۋكەتنىڭ سەممىي سۆزلىرى، چوڭقۇر مەنىلىك مۇلاھىزىلىرى ئۇنىڭ قەلبىدە بىھوش ياتقان ئەقىل قۇشىنى ئويغىتىۋەتتى، ئەمدى ئۇ قانات قېقىپ، پەرۋاز قىلىشقا، بۇ پايانسىز، سىرلىق ئالەمنىڭ ئېگىز چوققىلىرى بىلەن چوڭقۇر جىرالىرىغچە شۇڭغۇپ ئۇچۇشقا باشلىدى...

شەۋكەت بىردەم زايىتىنى ۋە ئۇنىڭ ئۆز تەسەۋۋۇرىدىن ھالقىپ كەتكەن قىلىقلىرىنى ئويلاپ ئازابلانسا؛ بىردەم ھەقىقىي دوستلىرىنىڭ ئۆزىگە بولغان ئەقىدىسىنى، ئىشەنچىنى ۋە ئىخلاسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، كۆڭلى كۆتۈرۈلەتتى، ئۆزىدە چەكسىز كۈچ ۋە غەيرەت سېزەتتى. مۇشۇ بىر نەچچە كۈندىن بېرى، ئاقنىياز كۈنىگە نەچچە قېتىم مۇشۇ دېرىزە ئالدىغا كېلىپ، شۇ يەرنى چۆرگىلەپ، شەۋكەتكە چاقناپ

تۇرغان كۆزىدىكى نۇر ۋە ھارارەت، توختىماي لىپىلداپ تۇرغان لەۋ-لىرىدىكى يوشۇرۇن سۆز ۋە بېشارەتلەر بىلەن ئۇنىڭ مىسكىن كۆڭلى-گە تەسەللى، ئاجىز ۋۇجۇدىغا كۈچ ۋە مەدەت بەخش ئېتىپ تۇردى. شەۋكەتمۇ ئۇنى ھەربىر قېتىم كۆرگەندە خۇددى شەپقەتلىك خىزىرغا ياكى سۆيۈنگۈچى تاغقا ئۇچرىغاندەك، مۇزلىغان يۈرىكىدە بىر خىل ھۇزۇرلاندۇرغۇچى ئىسسىقلىق، خوراپ ئاجىزلاپ كېتىۋاتقان جىسمىدا بىر خىل تۇگىمەس جاسارەت پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلاتتى. باشقىلارمۇ ئۇنى ئۇنتۇپ قالمىدى، ئۇچ كۈن بۇرۇن غۇنچەقىز دېرىزە-نىڭ كىچىككىنە تۆشۈكىدىن قولياغلىقىغا ئورالغان بىر چاڭگال پېچە-نە بىلەن بىرنەچچە تال كەمپۈتنى تاشلاپ بەرگەچ، بادامگۈلنىڭ قىز-غىن سالامىنى يەتكۈزدى. تۇنۇگۈن قازاق ساۋاقدىشى بەدەلقان بىر نەچچە تال قۇرۇت بىلەن ئېرىمچىكنى يوشۇرۇنچە قويۇپ چىقىپ كەتتى. ھەممىدىن تەسىرلىك بولغىنى، تۇنۇگۈن كەچتە سەلىم ئوپەن-دىنىڭ يوقلاپ كىرىشى بولدى. ئۇ كايىمىدى، سوئال ــ سوراقمۇ قىل-مىدى، پەقەت ئۆزى مۇھىم دەپ بىلگەن بىر نەچچە ئەھۋاللار ئۈستىدە سوغۇق قانلىق بىلەن پىكىرلەشتى، ئۇنى ھەرقانداق شارائىتتا سەمە-مىي، راستچىل بولۇشقا ئۇندىدى ۋە ئاخىرىدا، چەت ئەل يازغۇچىلىرى-نىڭ ھاياتىغا دائىر بىر پارچە خەنزۇچە كىتاب بىلەن ئىككى قاپ تاما-كىنى قويدى ــ دە، چىقىپ كەتتى. شەۋكەتنىڭ يۈرىكىدە ئاللىقانداق ئىللىق، مەيىن بىر مېھىر قالدى. بۇلارنى ئويلىسا، ھاياجاندىن ئۇنىڭ كۆز جىيىكى قىزىرىپ، بۇرنى ئېچىشقاندەك بولاتتى. خىيالىلار، ئەسلە-مىلەر، ئازاب ۋە ھاياجانلار تەرەپ ــ تەرەپتىن قاپساپ كېلىپ، شەۋ-كەتنىڭ پۈتۈنلەي ئۈيقۇسىنى قاچۇردى. يانداكى كارىۋاتتىن يېڭىلا ئۈيقۇغا كەتكەن مەتكىرەم مەتقاسىمنىڭ يەڭگىل خورىكى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. شەۋكەت بېشىنى كارىۋاتتىن ئارتىلدۇرۇپ، مۇزدەك سوغۇق تامغا تىرىدى ۋە كۆزىنى خىيالەن يۇمۇپ، ئويغا پاتتى. توساتتىن ئۇ-نىڭ كۆز ئالدىدا دادىسىنىڭ سوغ ۋە سۇرلۇك قەبرىسى پەيدا بولدى. قەبرە بارا ــ بارا يوغىنىدى ۋە تۈيۈقسىز ئۈستى يېرىلىپ، ياڭراق بىر

سادا ئاڭلانغانـدەك بولدى : «ئوغـلۇم، ساڭا ئـاپىرىن، مـېنى تاشـلاپ كەتمـەڭ!... » شەۋكـەت بۇ ئاۋازنى تـونـدى. بۇ ئـۇنىڭ مـەرھـۇم دادىسىنىڭ ھايات چاغدىكىدەك كۆچلۈك، سالماق ئاۋازى ئىدى. شـەۋ- كەت ئەندىكسىپ كۆزىنى ئاچتى، كۆزنـى يۇمۇپ ـ ئاچـقۇچە ئارىـلىقتـا ئۇنى غەپلەت ئۇيقۇسى باسقاندەك بولغانىدى. ئەمدى ئۇ تورۇسقا قاراپ يېتىپ، دادىسىنىڭ ئاشۇ قەبرىسى ۋە قەبرە بىلەن چېگرا ئارىلىقىدىكـى سوقماق يوللارنى ئويلاپ كەتتى...

شەۋكەت ئۆتكەندە، ئون كۈنلۈك رۇخسەت ئېلىپ چـۆچەككە بـار- غاندا «كېسەل» ئانىسىمۇ، تېلېگرامما ئەۋەتكەن ئاكىسىمۇ، تولۇق ئـوت- تۇرىدا ئوقۇۋاتقان سىڭلىسىمۇ ئاللىقاچان ئۆيـىنى قۇرۇقـداپ چىقـىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ يۇرتى، ئۇنىڭ مەھەللىسى مالمانلىشىپ كەتكەنـە- دى. ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ كارى يوق، ھەركىم ئۆز غېمىدە پايپاسـلاپ يۈرەتتى. چېگرا بويى تېخىمۇ قالايمىقان، كىشىلەر ئەسەبىيلىشىپ ئـۆ- زىنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلمەيدىغان دەرىجىگە يەتكەنىدى. شـەۋ- كەت ئانىسىنى، تۇغقانلىرىنى ئىزدەپ، ئەنە شۇ ھەر خىل چىراي، ھـەر خىل قىياپەت، قىسما ـ قىسما ئادەملەر مەشغۇلداپ كەتكەن چېگرا بويـە- غا كەلدى. لېكىن كەچكىچە ئىـزدەپمۇ ئۇلارنـى تاپالمـىدى، شۇ كۈنـى چېگرا بويىدا تۈنەپ قالدى، ئۇ ئانىسىنى، تۇغقانلىرىنى تاپسا، ئۇلار بـە- لەن ئوبدان بىر سۆزلەشمەكچى ئىدى. ئەتسى يەنە ئىزدىدى، چۈشكە يېقىن بىر تۇغقىنى ئۇچراپ، ئۇنىڭغا ئانىسىنىڭ خەۋىـرى بىلەن دۇئـا- يى سـالىمـىنى يەتكۈزدى :

ـــ ئاناڭ، ئاكاڭ، سىڭلىڭ سېنى ساقلىيالماي، ئىككى كۈننىڭ ئـال- دىدا قوشنا ـ قولۇملار بىلەن بىللە ئۆتۈپ كەتتى، سېنى كەلگەن ھـا- مان ئارقىمىزدىن ئۆتسۇن، دەپ تاپىلىدى، بىز بىلەن ماڭ، ئۇلارنى تە- پىۋالىمىز!

ئۇلار شەۋكەتنى بىللە ئېلىپ كېتىـمىز دەپ خېلى چىڭ تـۇردى، لېكىن شەۋكەت دەرھال ماقۇللۇق بەرمىدى.

ـــ سىلەر ئالدىرىساڭلار ئۆتۈپ تۇرۇڭلار، ـــ دېدى ئۇ تەمكىنلىك

بىلەن، ــ مەن مەھەللىگە بېرىپ، دادامنىڭ قەبرىسى بىلەن خوشلاشمسام بولمايدۇ!

ــ بولدى، ئۇ ئىشىڭنى قوي! ــ دېدى تۇغقىنى ئۇنىڭ بىسىنى يادۇرماقچى بولۇپ، ــ قۇرۇق تاش ـ تۇپراق بىلەن خوشلاشمساڭمۇ بولىدۇ، تېز ھەرىكەت قىلمساق پۇرسەت قولدىن كېتىپ قالىدۇ!

ــ قۇرۇق تاش ـ تۇپراق دېگىنىڭىز نېمىسى؟ ــ دېدى شەۋكەت بىر ئاز رەنجىگەندەك، ــ ئۇنىڭ ئاستىدا مېنىڭ دادام بار، دادام! بۇ قېتىم ئۆتۈپ كەتسەم، مەڭگۈ ئۇنى يوقلىيالمايمەن!

ــ ئەمىسە، ئۆزۈڭ بىل ...، ــ دېدى تۇغقىنى بىر ئاز قايىل بولۇپ، ــ لېكىن، تېزرەك ھەرىكەت قىلمساڭ، ئاخىر پۇشايمانىدا قالسەن، جۇمۇ!

ئانىسىنىڭ، تۇغقانلىرىنىڭ ئالدىراپ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىگە شەۋكەتنىڭ كۆڭلى بەك يېرىم بولدى. ئۇلار خۇددى «توپتىن ئايرىلغانىنى بۆرە يەيدۇ» دېگەن كونا ئەقىدىنىڭ كۇچى بىلەنلا ئاشۇنداق قىلغانىدەك تۇراتتى...

شەۋكەت چېگرا بويىدىكى سوقماق يوللار بىلەن ئايلىنىپ مەھەللىسىگە قايتىپ كەلدى، مەھەللىنىڭ كۇنپېتىش تەرىپىدىكى قەبرىستانلىققا چىقىپ، دادىسىنىڭ بېشىنى تاپتى، يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ، ئۆزى بىلىدىغان ئايەتلەر بىلەن قىرائەت قىلدى. شۇ تاپتا، دادىسىنى بېسىپ ياتقان پاتمان ئېغىرلىقتىكى سوغۇق قەبرە گويا ئۇنىڭ قەلبىنى باسقاندەك، سۇرلۇك ۋە ئازابلىق تۇيۇلدى. ئۇ كۆز يېشى ئىچىدە دادىسى بىلەن خوشلاشماقچى بولدى. قولىنى دۇئاغا كۆتۈردى، ئىچىدە نېمىلەر-نىدۇر پىچىرلىدى، ئاندىن دادىسىنىڭ قەبرىسىنى سىلاپ، ئالقىنىغا يۇققان ئەت توپىنى يۇزىگە سۇركىدى، بايا چاناقلىرىدا لىغىرلاپ قالغان كۆز ياشلىرى ئەمدى يۇزىدىكى توپا بىلەن بىللە تارام ـ تارام بولۇپ ئېقىشقا باشلىدى. ئۇ تېخىمۇ ئېزىلىپ، مۇڭلىنىپ، قەبرە بېشىدا كۇن غەربكە ئاغقۇچە ئولتۇرۇپ قالدى ...

شەۋكەت قەبرىستانلىقتىن يېنىپ، مەھەللە يولىدىكى كەڭ دالىغا

چىقتى. ئۇ يەردىن چەكسىز ئۈپۈق، پايانسىز دۇنيا تىخمۇ سىرلىق، تىخمۇ سەلتەنەتلىك كۆرۈنەتتى. ئۇ دەسلەپ كەڭ دالىغا، كېيىن سۇ-زۇك ئاسمانغا قارىدى. يىراقتا ئەگرى ـ توقاي تاغ يولى دالىيىپ ياتاتـ تى، ئاسماندا بىر ـ بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن ئاق بۇلۇتلار تاغ يا-سىغانىدى، ئۇ ئادەتتىكى تاغ ئەمەس، كۈمۈشتەك يالتىرايتتى، كەچكى شەپەق ئۇنىڭ قەددىگە يېڭىچە ھۆسن قوشتى. مانا ئەمدى بۇ قان رەڭگى بىلەن بويالغان ھەيۋەتلىك قەسىرلەردەك يېشىللىق ئالىمىدە لەيلەپ يۈرەتتى. كەچ كىرگەنسېرى ئاسمان بارغانسېرى ساپراق، ئېـ گىزرەك، كۆكۈچرەك بولۇشقا باشلىدى. تەبىئەتنىڭ سېھرىلىك قولى بىلەن خىلمۇخىل ئۆزگىرىپ، گۈزەللىشىپ كېتىۋاتقان بۇ چەكسىز دالا ۋە پايانسىز ئاسمان شەۋكەتنىڭ كۆڭلىگە ئالەمچە خۇشاللىق بېـ غىشلىدى. ئۇنىڭ تۇنۇگۈندىن بېرى غەشلىككە، داۋالغۇشقا ۋە جىد-دىيلىككە تولغان كۆڭلى ئاستا ـ ئاستا تىنجىشقا، يېنىكلەشكە باشلـ دى. ئۇنىڭ كۆڭۈل غەشلىكلىرىنى ئەنە شۇ غەمسىز، ئۆيناق تاغ سۇ-لىرى بىلەن دالا سەلكىنى ئۆزى بىلەن بىللە يىراقلارغا ئېلىپ كەتـ كەندەك دىلى يايراپ قالدى ...

شەۋكەتنىڭ كۆڭلىگە خۇشاللىق، قەلبىگە پاراغەت ۋە سۆيگۈ بەخش ئەتكەن بۇ يەر ئۇنى تۇغۇپ ئۆستۈرگەن ئانا ماكان ئىدى. ئۇ باللىق ھېسلىرى بىلەن ياشلىق ئىزلىرى قالغان بۇ يەرلەرنى كېزىپ، خۇددى مۇزىكىدەك دىلىنى يايراتقۇچى، ناخشا ـ غەزەلدەك يۈرەكنى ئۆيناتقۇ-چى، چۈشتەك تۇمانلىق خاتىرىلەرنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى. خاتـ رىلەر ئۇنى ئۆزىگە ئەسىر قىلدى، ئۇ ئۆزىنىڭ ئاشۇ خاتىرىلەر بىلەن مەڭگۈ چەمبەرچەس باغلاق ئىكەنلىكىنى، بۇ خاتىرىلەر خۇددى مانا مۇشۇ ئانا تۇپراققا يىلتىز تارتقان ھەيۋەتلىك چىنارەك، ئۆزىنىڭ ھەربىر ھۈجەيرىلىرىگە سىڭىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى ...

ئۇ چېگرا تەرەپكە ئېلىپ بارىدىغان سوقماق يولىلارغا قارىدى، ئۇ يەردە بېسىلماس بىر ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلۇق غوۋغا كۆتۈرۈلۈۋاتقانىدەك ئەنسىزلىك، پاتىپاراقچىلىق ھۆكۈم سۈرەتتى، چېگرا ئاسمىنىدا قويۇق

چاڭ ـ توزانىدىن پەيدا بولغان ئېغىر، ئاچچىق تۇمان لەيلەپ يۇرەتتى...

شەۋكەت ئۇ تەرەپكە خېلى ئۇزاق قارىدى، چوڭقۇر ئويغا پاتتى، قولاق تۈۋىدە گويا ئانسىنىڭ ئۆزىنى چاقىرغاندەك قىلغان تونۇش، يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلانغاندەك، كۆز ئالدىدا ئۇنىڭ كۆمۈشتەك ئاپئاق چاچلىق، نۇرانە چىرايى بىلەن ئىنتىزار قىياپىتى كۆرۈنگەندەك بولىدى. ئۇ غايىۋى بىر كۈچنىڭ تارتىشى بىلەن ئالدىغا ـــ چېگرا تەرەپكە قاراپ تېز ـ تېز قەدەم تاشلىدى، لېكىن ئون نەچچە قەدەم ماڭا ـ ماڭمايلا نېمە ئۈچۈندۇر يەنە توختاپ قالدى. قايرىلىپ ئارقىسىغا ـــ دادىسى ياتقان سۇرلۇك قەبرىستانلىققا تىكىلدى. گويا يوشۇرۇن بىر رىشتە ئۇنى قەبرىگە باغلىۋالغاندەك كۆڭلى يەنە شۇ تەرەپكە تارتتى، بۇ قېتىم ئۇنىڭ كۆزىگە يالغۇز قەبرە ئەمەس، بەلكى قەبرە بىلەن بىللە سۆيگەن يارى بادامگۈلنىڭ ئوماق، مۇلايىم سېيماسى تەڭ كۆرۈنگەندەك بولدى. قەبرە يېنىدا خۇددى تۇمان ئىچىدىكى پەرىشتىلەردەك غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇرغان بۇ نۇرانە سېيما ئۇنى مۇھەببەتكە، ۋاپاغا ۋە ئۆمۈرلۈك جۈپتى هالاللىققا چىللاۋاتقاندەك شۇنچىلىك سەمىمىي، شۇنچىلىك تەشنا ۋە شۇنچىلىك يېقىملىق ئىدى ... شەۋكەت ئىختىيارسىز ئارقىسىغا ئۆرۈلدى، ئېغىر پۇتلىرىنى سۆرەپ، بىر بىسىپ، ئىككى بىسىپ ئۆزىنىڭ قەبرە يېنىغا كېلىپ قالغانلىقىنىمۇ سەزمەي قالدى. بۇ چاغدا قەبرىستانلىق كەچكى شەپەقنىڭ ئاخىرقى نۇرلىرى بىلەن رەڭلىنىپ، تېخىمۇ سىرلىق، تېخىمۇ پىنھان تۇسكە كىرگەنىدى. شەۋكەت قەبرە ئالدىغا لوككىدە چۆكتى، دادىسىغا خۇددى تىرىك ۋاقتىدا گەپ قىلىۋاتقاندەك هايىجانلىق، تەسىرلىك ئاۋازدا مۇنداق دېدى:

ـــ دادا، ئۇلار كېتىپتۇ، ئانام، ئاكام، سىڭلىم كېتىپتۇ! ئەمدى مەنمۇ كەتسەم، سەن يالغۇز قالمامسەن! يىغ، مەن سېنى ۋە كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن ئانا تۇپراقنى تاشلاپ كېتەلمەيمەن، سەن بىلەن قالىمەن، مەڭگۈ يېنىڭدا قالىمەن، دادا! ...

ئۇ، شۇ كېچە دادىسىنىڭ قەبرىسى يېنىدا ئۇخلاپ تاڭنى ئاتقۇزدى.

ئەتىسى قايتماقچى بولۇپ، مەھەللىگە كىردى، قەدىم جايىنى يوقلىدى. تېخى بىرنەچچە كۈننىڭ ئالدىدا ئادەملەرنىڭ ژاراڭ ـ چۇرۇڭى، مال ـ ژارانلارنىڭ قى ـ چۈلىرى بىلەن جانلىنىپ، ھاياتلىق غوۋغالىرى بىلەن تولغان بۇ زېمىن بۇگۈن ئۆلۈكتەك جىمجىت، بوش ئىدى. ئادەمسىز ئۆيلەرنىڭ تاملىرى بىلەن يول بويىدىكى ئېگىسىز قالغان دەرەخلەرمۇ كىشىنىڭ كۆزىگە مۇڭلۇق ۋە خاموش كۆرۈنەتتى ...

شەۋكەت تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بۇ قەدىم يەرلەرنى ئاخىرقى قېتىم كېزىپ ئايلىنىپ، ھەربىر گۈل ـ گىياھ، ھەربىر تاش ـ تۇپراققىچە كۆز ئۆڭدىدىن ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭ قەلبىدە ھۆرمەت، سۆيۈنۈش ۋە ئىپتىخارلىق تۇيغۇسى بىلەن بىللە يەنە قانداقتۇر غېرىبلىق، سۇنۇقلۇق ۋە بىزارلىققا ئوخشاش چىگىش، مۇرەككەپ ھېس ـ تۇيغۇلارمۇ تەڭ باش كۆتۈردى. ئۇ بۇ يەردىن ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ، زامانداشلىرىنىڭ، ئۇرۇق ـ ئەۋلادىنىڭ ئىزىنى، خاتىرىسىنى ۋە نام ـ نىشانلىرىنى ئىزدەمەكچى بولغاندەك، ھارغىن پۇتلىرىنى تەسلىكتە سۆرەپ، مەھەللىنىڭ ھەممە يېرىنى، ھەتتا بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىنىمۇ قويماي كەزدى، ئايلىدى ...

شۇ چاغدا، ئۇنىڭ قۇلىقىغا قاتتىق دۈپۈرلىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى، ئۇ بوينىنى سوزۇپ قارىۋىدى، ساي تەرەپتىن قويۇق چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلۈپ، مەھەللىگە قاراپ كېلىۋاتقان بىر توپ مال پادىسىنى كۆردى. ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە ئۇمۇ يېقىنلاشتى، مال پادىسىدا ئات ـ كالىمۇ، قوي ـ ئۆچكىمۇ بار ئىدى. ئۇنى ئىككى ئاتلىق ئادەم شىددەت بىلەن سۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. مال ئېگىلىرى شەۋكەتنى كۆرۈپ توختىدى، ئۇنىڭ بىرسى شەۋكەتنىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ساۋاقدىشى ئىدى.

ـــ ئوھوي ! ... سەنمۇ ئۇلگۈرۈپ كەپتىكەنسەن ـ دە، شەۋكەت! ـ دېدى ئۇ ئاتتا قېيپاش ئولتۇرۇپ، ـــ نېمە، ئۆيدىكىلىرىڭ ئۆتۈپ كېتىپتۇمۇ ؟ ئۇنداق بولسا، بىز بىلەن ماڭ!

شەۋكەت چاڭ ـ توزانغا مىلىنىپ، پۇشقۇرۇپ، ھاسىراپ تۇرغان ماللارغا قاراپ سورىدى :

ـــ بۇلارنى نەگە ئاپىرىسىلەر ؟

ـــ بىز نەگە بارساق، شۇ يەرگە ـ دە! ـــ دېدى ھېلىقى ساۋاقدىشى تاماكىسىنى قىڭغىر چىشلەپ، ـــ ئۇ تەرەپتىمۇ تىرىكچىلىك كېرەكقۇ!

ـــ ئومۇمنىڭ مال ـ چارۋىلىرىنى ئېلىپ چىقىپ كەتسەڭلار بولماس ! ـــ دېدى شەۋكەت نارازى بولغان قىياپەتتە.

ـــ نېمە دەپ يۈرىسەن، شەۋكەت؟ مۇشۇ چاغدىمۇ «ئومۇمنىڭ ـ پومۇمنىڭ » دەيدىغان گەپلەر قانداق ئاغزىڭغا كەلدى؟! سەن ئۆزۈڭ چىقىپ كېتەمسەن ياكى ماۋۇ قۇرۇق مەھەللىگە مىراب بولۇپ قالامسەن ؟!

يەنە بىر مالچى ھەمراھىنى ئالدىراتتى :

ـــ ھەي، ھازىر دەتالاش قىلىدىغان ۋاقىت ئەمەس، ماڭسا ماڭسۇن، بولمىسا بىز ئۆزىمىزنىڭ يولىغا ماڭايلى ...

شۇ چاغدا، شەۋكەتنىڭ كاللىسىدا چاقماق تېزلىكىدە بىر پىكىر ئۆتتى، بۇ پىكىر ئۇنى غەيرەتكە كەلتۈردى، ئۇ ئېرىق بويىدىكى دەرەختىن بىر تال شاخنى يىرىۋېلىپ، بىر تەرەپتىن كىچىك ۋاقتىدا ئۆگەنگەن «قى ـ چۇ » بىلەن سۈرەن سېلىپ، بىر تەرەپتىن قولىدىكى شاخ بىلەن ھەيۋە قىلىپ، پادىنىڭ ئالدىدىكى يول باشلاپ ماڭغان ئاتلارنى ئۇركۈتتى، قويلارمۇ سەپنى بۇزۇپ، تەرەپ ـ تەرەپكە چاپچىدى ...

ـــ ھوي، نېمە قىلغىنىڭ بۇ ئىتنىڭ بالىسى! ـــ دەپ ئالىتاغىل ۋارقىراشقا باشلىدى ھېلىقى ساۋاقدىشى، ـــ ئاران يىغقان ماللارنى پىتىرىتىۋەتتىڭغۇ!

ـــ بۇ يەرلەرگە مال ـ چارۋا كېرەك ئەمەسمىكەن ؟! ـــ دەپ ۋارقىرىدى شەۋكەتمۇ ماللارنى ئۇركۈتكەچ، ـــ سەنلەر ئۆزۈڭنىڭ مۇساپىر بولغىنى يەتمىگەندەك بۇ تىلسىز ھايۋانلارنىمۇ مۇساپىر قىلماقچىمۇ ؟!

مال پادىسى ئىككى تەرەپنىڭ قىسىشى ۋە قالايمىقان «قى ـ چۇ »

لىرى بىلەن بېشى ئايلىنىپ، ئەمدى رەسمىي پىتىراشقا باشلىدى. يول باشلىغۇچى ئىككى ئايغىر بىلەن تامدەك يوغان بىر سەركە ئۆزلىرى يايلايدىغان يېشىل يايلاق بىلەن تاتلىق تاغ سۇيىنىڭ ھىدىنى ئېلىپ، كەلگەن تەرەپكە قاراپ چېپىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن باشقا ئات، كالا ـ قويلارمۇ بىر ـ بىرلەپ ئەگەشتى. ئىككى مالچى تەرەپ ـ تەرەپكە پىتىراپ كەتكەن مالىلارنى يىغىلماي، ئاچچىقىدا شەۋكەتكە تاشلاندى، ئۇنى تىللىدى، تەپتى، قامچە بىلەن ساۋىدى، شەۋكەت قارشىلىق كۆرسىتەلمەي ھوشىدىن كەتكەندىلا ئۇنى تاشلاپ، ئاتلىرىنى چاپتۇرغان پېتى، پىتىراپ كەتكەن مالىلارنى قايتىدىن يىغىش ئۈچۈن مەھەللىدىن چىقىپ كەتتى ...

شەۋكەتنى بىر قېرى مالچى مەھەللىدە ئۇچرىتىپ، ئۆكۈزگە ئۆڭكۈرۈپ ئۆيىگە ئېلىپ كەلدى. ئۇ بۇ يەردە ھەپتە يېتىپ قالدى ...

شەۋكەت خىيالدىن سەگىدى، سېمونت تامنىڭ سوغۇقى ئۆتۈپ ئۈيۇشقان، يېپىشقان خىياللار بىلەن گاراڭدەك بولۇپ قالغان بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئالقانلىرى بىلەن ئۇۋۇلىدى، ئاندىن ئاخشام ئۆچۈرۈپ، كارىۋىتىنىڭ بېشىغا قويۇپ قويغان يېرىم تال تاماكىنى تېپىپ تۇتاشتۇردى، ئۇنىڭ خىيالىدىن غەيرىي بىر پىكىر لىپ قىلىپ ئۆتكەندەك بولدى. ئۇ ھېلىقى ساۋاقدىشى بىلەن يەنە بىر ئادەمنىڭ كېيىنكى ئىشلىرىدىن خەۋەرسىز ئىدى، ئۇلارنىڭ پىتىراپ كەتكەن مالىلارنى قايتىدىن يىغقان ـ يىغمىغانلىقىنىمۇ، چېگرىدىن ئۆتۈپ كەتكەن ـ كەتمىگەنلىكىنىمۇ بىلمەيتتى، لېكىن ئۆزىنى قۇتقۇزۇپ قالغان ھېلىقى مالچى بوۋايىنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، شۇ كۈننىڭ ئەتىسى ئەتىگەندە چېگرىنىڭ تاقالغانلىقى مەلۇم بولدى. «ئەگەر ئۇلار ئۆتۈپ كېتەلمىگەن بولسا، ھاۋاز يېتەكچى داۋراڭ سېلىۋاتقان ئاتالمىش پاكىتنى شۇلار توقۇغانمىدۇ ـ يە؟! » بۇ غەيرىي پىكىر تېخى بىر گۇمان ئىدى. شۇنداقتىمۇ، شەۋكەت كاللىسىدا تاسادىپىي پەيدا بولغان بۇ پىكىر بەلەن ھېلىقى «ئىسىمسىز خەت» نىڭ ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر بىر مۇقەررەر باغلىنىشنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلغانىدەك بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى ...

5

هاۋاز بەختى ئۆز لېكسيىلىرىدە، قول ھەرىكىتى بىلەن ھەر خىل قاش ـ كۆز ئىشارىلىرىنى كۆپ ئىشلىتەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە بۇنداق قىلىش ئوقۇغۇچىلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ، تەسىراتنى ئاشۇرىدۇ، دەپ ئويلايتتى. لېكىن، دەل ئەكسىچە بۇ خىل بىھۇدە، ھەتتا ئاز ـ تولا تېتىقسىز ھەرىكەتلەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەقلىنى قاچۇرۇپ، بەزىدە ئۇلارنىڭ غىدىقىنى كەلتۈرەتتى. ئۇ بۇگۈن بەكمۇ قىزىپ، ھەۋەس بىلەن سۆزلىدى. سۆزىنىڭ بېشى خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىدىن باشلىنىپ، ئاخىرى نۆۋەتتىكى سىنىپىي كۈرەشنىڭ ھەر خىل ئىپادىلىرى بىلەن ئاخىرلاشتى. دەرستىن چۇشۇشكە قوڭغۇراق چېلىنغاندا، ئۇ لېكسيىسىنىڭ ئاخىرقى خۇلاسىسىنى سۆزلەۋاتاتتى:

ـــ مۇنداق بىر ھەقىقەتنى ئېسىڭلاردا مەھكەم تۇتۇڭلار: ئەزگۈچى سىنىپلارنىڭ ئەكسىيەتچى ئىدىيىسى خۇددى ئۆيگە تارالغان زەھەرلىك كۆمۈر گازىدەك كىشىلەرنى ئاستا ـ ئاستا زەھەرلەيدۇ، كىشىلەر ئۆزىنىڭ قانداق زەھەرلىنىپ ئۆلگەنلىكىنمۇ بىلمەي قالىدۇ!

ئۇ دەپتەر ـ كىتابلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ، ئالدىنقى پارتىدا ئولتۇرغان بادامگۈلگە يەنە بىر قېتىم قارىدى، بادامگۈل يەنىلا بايقى ھالەتتە ـــ خاتىرە يازماي، قولىدىكى قەلەمنى كېچىك بالىدەك ئويناپ، مەستخۇش كۆزلىرىنى ئاللىقاياقلارغا تىككىنىچە پەرىشان ھالدا ئولتۇراتتى. هاۋاز بەختى سىنىپتىن چىقىپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭغا بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا قىسقىلا مۇنداق دېدى:

ـــ بادامگۈل، ھازىر ئىشخانامغا چىقىڭ!

بادامگۈل دىككىدە چۆچۈگەندەك بولدى، بۇ سۆز گويا ئۇنى خەتەرلىك، ياماق بىر يەرگە بېرىشقا چاقىرغاندەك سوغۇق ۋە مۇدھىش تۇيۇلدى. ئۇ ساۋاقداشلىرىغا يېقىمسىز بىر نەزەر بىلەن قاراپ قويۇپ،

سىنىپتىن چىقتى، پۇتلىرىنى سۆرىگەندەك ئېغىر قەدەملەر بىلەن كـا-
رىدورنىڭ ئۇ بېشىغا كېلىپ، ھاۋاز بەختىنسىز كۆڭلى
تارتمىغان ھالدا كىرىپ كەلدى. ھاۋاز بەختى ئۇنى ساپاغا تەكلىپ
قىلدى، ئۆزى يېزىق ئۈستىلىنىڭ ئالدىدا قاڭقىيىپ ئولتۇرۇپ، گەپنى
يىراقتىن ئەگىتىپ باشلىدى :

ــ بادامگۈل، ئۆگىنىش ئەھۋالىڭز قانداقراق ؟

ــ قەدىر ــ ئەھۋال ...

ــ ياق، بۇگۈنكى روھىي كەيپىياتىڭزدىن قارىغاندا، ئانچە ياخشى
ئەمەستەك قىلىدۇ، جۇمۇ! ــ دېدى ھاۋاز بەختى ئىشەنچسىز قىيا-
پەتتە، ــ بەلكىم شەۋكەتنىڭ ئىشلىرى كاللىڭزغا تەسىر قىلغان بو-
لۇشى مۇمكىن، ئەلۋەتتە تەسىر قىلىدۇ! چۈنكى، ئۇ كىچىك ئىش
ئەمەس ــ دە! ۋەتەندىن، خەلقتىن، پارتىيىدىن يۈز ئۆرۈشتەك ئېغىر
جىنايەت! مەن سىز بىلەن خېلى بۇرۇنلا سۆزلىشىشنى ئويلىغانىدىم،
ئالدىراشچىلىقتا ۋاقىت چىقمىدى، ئاخىر بۇگۈن نېسىپ بوپتۇ ...

بادامگۈلنىڭ ۋۇجۇدىغا بىلىنەر ــ بىلىنمەس بىر خىل ئەسەبىي تىتـ-
رەك ئولاشتى. ئۇ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئېغىر ــ ئېغىر تىنغان ھالدا
جىممىدە ئولتۇراتتى. ھاۋاز بەختى بىر تال تاماكا تۇتاشتۇرۇپ، بىر ــ
ئىككىنى قاتتىق شوراپ، ئالدىرىماي سۆزىنى داۋام قىلدى :

ــ بادامگۈل، بىر ياشنىڭ سىياسىي مەيدانىنىڭ يوقلۇقى خۇددى
دەرەخنىڭ يىلتىز تارتمىغانلىقىغا ئوخشاشلا ئىش ! يىلتىز تارتمىغان
دەرەخنىڭ قۇرۇپ قالىدىغانلىقى سىزگە ئايان! مەن بۇنى سىزنىڭ نە-
زەرىيە جەھەتتىن چۈشىنىدىغانلىقىڭىزغا ئىشىنىمەن. لېكىن، ھازىرقى
نەزەرىيە مەسىلىسى ئەمەس، بەلكى نەق ئەمەلىيەت مەسىلىسى!...

بادامگۈل يۈرەكنى ئاغرىتىدىغان بۇ گەپلەرنى نائىلاجلىقتىن خۇددى
مۇقەددەس بىر يارلىقنى تىڭشىغاندەك جىممىدە ئولتۇرۇپ ئاڭلاۋا-
تاتتى ...

ــ بىلىپ قويۇڭ، ــ دەپ خېلى كەسكىن تەلەپپۇزدا داۋام قىلدى
ھاۋاز بەختى، ــ كىشىلىك ھاياتتا يالغۇز مۇھەببەتلا ئەمەس، ئەڭ مۇ-

هىمى، سياسىي هايات دېگەن بىر نەرسىمۇ بار! سىزنىڭ كۆز ئالدىڭىزدا ھەسەن ـ ھۈسەندەك جۇلالىنىپ تۇرغان بۇ تۇرمۇش گۈزەل بولۇش بىلەن بىللە يەنە ناھايىتىمۇ شەپقەتسىز، ئەگەر ئۇنىڭغا توغرا مۇئامىلە قىلالمىسىڭىز، ئۇنىڭ بازغانىدەك مۇشتۇمى سىزنى ئۇ-جۇقتۇرۇۋېتىشى مۇمكىن، ھازىر سىزنىڭ ئالدىڭىزدا ئىككى يول تۇ-رىدۇ : بىرى، ۋەتەن خائىنى بىلەن ئاخىرىغىچە ئاپاق ـ چاپاق بو-لۇپ، سىياسىي ھاياتىڭىزنى، گۈزەل ئىستىقبالىڭىزنى، ياشلىق باھار-ڭىزنى ئۇزۇل ـ كېسىل نابۇت قىلىش؛ يەنە بىرى، ئۇنىڭدىن قەتئىي چەك ـ چېگرا ئاجرىتىپ، پارتىيە تەرەپكە، خەلق تەرەپكە ئۆتۈپ، تەشكىلىنىڭ ئىشەنچىنى، گۈزەل ئىستىقبالىنى قولغا كەلتۈرۈش!

ئەمدى بادامگۈلنىڭ بوشاشقان جىسمىغا بىر خىل ئۈمىدسىزلىك بىلەن ھەسرەت تىترىكى ئولاشتى. بۇ گەپلەر ئۇنىڭغا ئېغىر تەگدى، خۇددى يالىڭاچ بەدەنگە تەگكەن كۆك چىۋىقتەك ئېغىر تەگدى، ئۇ ئىچ ـ ئىچىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان ئەلەمنى يۇتۇش ئۈچۈن كۆ-زىنى يۇمۇۋالدى، لېكىن يۇرىكىدە ئاچچىق بىر تۇيغۇ، خۇددى قاقاس چۆلدىكى كەكرى بىلەن يانتاقتىنمۇ بەتتەر ئاچچىق بىر تۇيغۇ پەيدا بولدى ...

ـــ ئىككى يولنىڭ قايسىسىنى تاللاش، قايسىسىدا مېڭىش پۈتۈنلەي ئۆزىڭىزنىڭ ئىختىيارىدا، بادامگۈل! لېكىن مەن سىزنىڭ سىياسىي تەربىيىچىڭىز، ئوقۇتقۇچىڭىز بولۇش سۈپىتىم بىلەن سىزنى ياخشى يولغا باشلاش مەجبۇرىيىتىم بار، ئۇمىدىمنى يەردە قويمايسىزغۇ، دەيمەن؟

ھاۋاز بەختى بادامگۈلدىن كۆز ئۈزمەي، خۇددى تاقا مىخدەك قادا-لىپ تۇراتتى. بادامگۈل بولسا، خۇددى يىلاننىڭ سۇرلۇك كۆزلىرى ئاستىدا قالغان قارلىغاچ بالىسىدەك شۇكلەپ، سولىشىپ قالغانىدى. ھاۋاز بەختىنىڭ ۋەز ـ نەسىھەتلىرى ئۇنى خېلى چۆچۈتتى، كۆزلىرى يوغان ئېچىلىپ، كىرپىكلىرى قىسقىراپ تىككىدە بولۇپ كەتتى. لې-كىن ئۇنىڭ قىزغۇچ، پومساق لەۋلىرى يېلىملاپ قويغاندەك ھىم ئىدى.

ـــ قانداق، گەپ قىلمايسىزغۇ؟ ـــ ھاۋاز بەختىنىڭ ئاۋازىدا بىر خىل تەھدىت ۋە يوشۇرۇن كۈچ بار ئىدى، ـــ مەيلى، بۈگۈنچە ماڭا ئوچۇق بىر نەرسە دېمىسىڭىزمۇ بولىدۇ، لېكىن بۇ گەپنى ھامان ئوچۇق قىلىشىڭىز كېرەك، سىز ئىتتىپاق ئەزاسى، ئىتتىپاق تەشكىلى ئالدىدا دېيىشىڭىز، سىزنى بىر مەزگىل كولدۇرلىتىپ يۈرگەن شەۋكەتنىڭ ئالدىدا دېيىشىڭىز كېرەك! ئېسىڭىزدە بولسۇن، مەن بۈگۈن سىز بىلەن ئۆز نامىمدا ئەمەس، بەلكى تەشكىل نامىدا سۆزلىشىۋاتىمەن. تەشكىل سىزنىڭ شەۋكەتتىن ئۈزۈل ـ كېسىل چەك ـ چېگرا ئاجرىتىپ، ئىنقىلاب مەيدانىغا قايتىپ كېلىشىڭىزنى كۈتىدۇ، قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى !...

بادامگۈل سەسكىنىپ كەتتى، مۇنداق دەھشەتلىك سۆزنى ھاۋاز بەختى شۇنچە ئاسان ۋە شۇنچە باغرى تاشلىق بىلەن ئېيتىۋاتاتتى!

ھەرقانداق ئائىلە چىرايلىق نەرسىلىرىنى مېھمانخانىسىغا تىزىپ، ئەسكى ـ تۈسكىلەرنى ئىچكىرى قازىنىقىغا يوشۇرىدۇ، خۇددى شۇنىڭدەك ھاۋاز بەختىمۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، ھارام خىياللىرىنى كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىگە يوشۇرۇپ يۈرەلەيتتى. ئۇنىڭ بايا بادامگۈلگە ناھايىتى تەنتەنە بىلەن : «شەۋكەتتىن ئۈزۈل ـ كېسىل چەك ـ چېگرا ئاجرىتىلىك، مەن سىز بىلەن تەشكىل نامىدا سۆزلىشىۋاتىمەن! ...» دېگەنلىرى پۈتۈنلەي يالغان پوپوزا ئىدى. تەشكىل ئۇنىڭغا ھېچقاچان ئۇنداق ۋەزىپىنى تاپشۇرمىغان، بادامگۈلنىڭ شەۋكەتتىن چەك ـ چېگرا ئاجرىتىش ياكى ئاجراتماسلىقىمۇ پۈتۈنلەي ئۇنىڭ شەخسىي ئىشى ئىدى. لېكىن ئۇ بۇنىڭدا، شەۋكەتكە يېڭى بىر ھۇجۇم ـــ شىددەتلىك مەنىۋى ھۇجۇم باشلاپ، روھىي جەھەتتە بويسۇندۇرۇشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى ...

بادامگۈل ھاۋاز بەختىنىڭ ئىشخانىسىدىن چىقىپ، ئۇدۇل ياتىقىغا قايتىپ كەلدى، ياتاقتا كېلىپلا ئۇنى يىغا باستى، كۆزلىرىدىن بۇلۇدۇقلاپ ياش چىقتى، ئۇ كۆپ يىغلىدى، يىغلاپ ـ يىغلاپ ياشلىرىمۇ قۇرۇپ كەتتى. ياتاقداشلىرى ئۇنىڭغا ئولاش ـ چولاش تەسەللى بەر-

دى، لېكىن ھازىر ئۇنىڭ ھېچقانداق گەپنى ئاڭلىغۇسى يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئەسەبىيلىرى تارتىشىپ، يۈرىكىدە مۇزدەك بىر نەرسە ئۆيۈپ قالغاندەك، تومۇرلىرىدىكى قانمۇ سوۋۇپ كەتكەندى. ئەتراپىدا ئۆزدىگە تەسەللى بېرىپ، كۆڭۈل ئېيتىپ تۇرغان ساۋاقداشلىرىنىڭ سەمىمىي، مۇلايىم سۆزلىرىدىن كۆرە، ھازىر ئۇنىڭ قۇلىقىدا ھاۋاز بەختىنىڭ بايا ئېيتقان يوشۇرۇن تەھدىتلىك ۋەز ـ نەسىھەت ھەم ئاگاھلاندۇرۇشلىرى قايتا ـ قايتا تەكرارلىنىپ، بېشىنى قوداڭشتىۋەتكەندى. ئاخىر ئۇ ياتاقداشلىرىغا ياش يۇقى كۆزلىرىنى تىككىنىچە ھارسىنغان ھالدا ئۆتۈندى :

ـــ سىلەرگە رەھمەت، ئەمدى مېنى يالغۇز قويۇڭلار!

ئۇ ياتاققا شۇ بېكىنىۋالغانچە كەچلىك تاماققا چىقمىدى، كەچلىك تەكرارغىمۇ بارمىدى. كارىۋىتىغا چىقىپ، خۇددى ئۆي مۇشۇكىدەك تۇگۈلۈپ، خىيالغا پېتىپ ياتتى. ئۇنىڭ خىيالىنىڭ باش ـ ئاخىرى يوق ئىدى، «ئوي ئويۇپ يەيدۇ » دېگەندەك، ئەنە شۇ تۇگىمەس، ئاچچىق ئوي ـ خىياللاردىن ئۇنىڭ ھەمىشە كۆلۈپ تۇرىدىغان يېقىملىق كۆزلىرى مۇڭلىنىپ، نۇر ـ جۇلاسىنى يوقاتقانىدى، ئېقى ئاق، قىزىل قىزىل سۇزۇك يۈزلىرىمۇ تاتىرىپ، ئۇمچەرەپ قالغانىدى ...

ئىشكىنىڭ يېنىك چېكىلىشى ئۇنى ھەسرەتلىك «خىيالخانىسى » دىن ئاستا تارتىپ چىقتى، ئۇ كارىۋىتىدا ئۆرە بولۇپ، ئۆزىنى ئانچە ـ مۇنچە تۇزەشتۇرۇپ «كىرىڭ! » دېدى. ياتاققا زايىت كىردى، ئۇ بوسۇغىدىلا تۇرۇپ، تارتىنغان، قورۇنغاندەك تەلەپپۇزدا :

ـــ كەچلىك تەكرارغا چىقمىدىڭىز، مەن سىزنى كۆپ ئىزدەپ كەتتىم ...، ـــ دېدى.

ـــ ھەئە ... چىققۇم كەلمىدى ...، ـــ دېدى بادامگۈل مەيۈس ئاۋازدا ۋە كارىۋاتتىن پۇتىنى ساڭگىلىتىپ سورىدى، ـــ بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى؟

ـــ ئۆتكەنكى ۋەدە بويىچە بۇگۈن بىللە كىنوغا بېرىپ كېلەيلى دېۋىدىم، ـــ دېدى زايىت ئۇنىڭغا يېقىنراق كېلىپ.

ـــ بارغۇم يوق، ـــ دېدى بادامگۈل كېسىلا، ـــ كۆڭلۈم ھېچنېمـ
نى تارتمايدۇ!

زايىت بۇگۈن بادامگۈلنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇنداق خىيالـغا، پەرىشـان ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى بىلەتتى. ھاۋاز بەختىنىڭ نېمـە دېگەنلىكىمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان ئىدى. شۇڭا بۇگۈن ئۇ «تۆمۈرنـى قىزىـقىدا سـوقۇش» ئۈچۈن ئـالاھـىدە كىيىپ كـىنوغا تـەكلىپ قـىـ لىۋاتاتتى.

ـــ بادامگۈل، كۆڭۈل دەرۋازىڭىزنى ئۇنداق مەھكەم ئېتىۋالماڭ! ـــ دېدى ئۇ بادامگۈلنىڭ شۇ تاپتا ھەممىدىن تەسەللىگە موھتاج ئىكەنلـىـ كىنى پەملەپ، ـــ ئۆزىڭىزنى ئەركىن، مـەغرۇر تۇتۇپ، سـەپداشلىـرىـ ڭىزغا يېقىنلىشىڭ! بىلىمەن، ھازىر سىزنىڭ ئويناشقا، كـۈلۈشكە رايـىـ ڭىز يوق. لېكىن سىز قەلب دەرۋازىڭىزنى كەڭ ئېچىۋېتـىپ، دوستلـىـ رىڭىزنىڭ، سەپداشلىرىڭىـزنىڭ ئويـۇن ـ تاماشـىسىنى كـۆرسىڭىـز، كۈلكە سادالىرىنى ئاڭلىسىڭىز، قەلبىڭىز يېنىكلەپ، كۆزىڭىز روشەنلـىـ شىپ قالىدۇ. ئۆزىڭىزنى ئۇنداق يەككـە ـ يېگانـە زۇلمەت ئىچىگە قـاـ ماپ، جېنىڭىزنى قىينىماڭ! مەن بـۇگۈن سـىزنى دەپ ئىككى بېلـەت ئېلىپ كەلدىم، بارمىسىڭىز كۆڭلۈم رەنجىپ قالىدۇ، دوستلۇقىمىزنىڭ يۈز ـ خاتىرىسى ئۈچۈن ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ!

ـــ مەن ... ئەستا ... تازا مىجەزىم يوق ئەمەسمۇ! ...، ـــ بادامگۈل تەڭقىسلىقتا قالدى. زايىتنىڭ تەسىرلىك، كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان سـۆزـ لىرى ئۇنىڭ «قاتتىق تۇرۇش» ئىرادىسىنى بوشتۇەتكەنىدى.

ـــ مانا مۇشۇ بېلەت سىزنىڭ تازا ياخشى دورىڭىز، ئەگەر مىجەزىـ ڭىز ئۆڭلانماي قالسا مېنى تىللاڭ، قارغاڭ ... بولامدۇ؟ ...

ـــ قانداق كىنو ئىكەن؟

ـــ سـوۋېت ئىتتىپاقـىنىڭ كـەڭ ئېكـرانـلىـق يـېڭـى كىنوسـى «ئەسىرداش ئادەم» ...

ـــ قايسى كۈلۈبتا؟ يىراقتا ئەمەستۇ ...

ـــ خاتىرجەم بولۇڭ، مەن سىزنى شۇنداق دەيدۇ، دەپ يېنىمىزدـ

كى يازلىق كۈلۈبنىڭ بېلىتىنى ئالغان. باللار تەكراردىن چۈشكۈچە بىزمۇ كېلىپ بولمىز ...

بادامگۈل ئورنىدىن تۇردى، كۆڭلى بەك خالاپ كەتمىسمۇ، لېكىن ھاۋا يەپ، ئۇنى ـ بۇنى كۆرۈپ، كۆڭلۈم ئېچىلىپ قالار دېگەن ئىستە بىلەن زايىتقا ئەگىشىپ ياتاقتىن چىقتى. كىنونىڭ ۋاقتى ئاز قالغاچقا، ئۇلار پاراڭمۇ قىلماي، تېز ـ تېز قەدەم بىلەن يۈرۈپ كەتتى.

دېگەندەك «ئەسرداش ئادەم» بادامگۈلنىڭ خېلى كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ قويدى، بىردەم بولسىمۇ ئاچچىق، ھەسرەتلىك خىياللاردىن قۇتۇلۇپ، ئۆزىنى يېنىك ۋە ئەركىن سەزدى. كىنونىڭ كۈلكىلىك يەرلىرى چىققاندا، باشقىلارغا قوشۇلۇپ خەندان ئۇرۇپ كۈلدى، سۆيۈشىدىغان، قۇچاقلىشىدىغان مۇھەببەتلىك كۆرۈنۈشلەر كۆرۈنگەندە، ئالقانلىرى بىلەن يۈزىنى ئېتىۋېلىپ، ھايا بىلەن يەرگە قاراپ ئولتۇردى. كىنو تۈگىگەندە، ئۇ ئۆزىنى راستىنلا كۆڭۈل ئارامى جايىغا چۈشۈپ، پىكىر ـ خىيالى نورمال ئادەملەردەك خۇش كەيپ ۋە ئازادە ھېس قىلدى. ئۇلار يول بويى دەسلەپ كىنو توغرىسىدىكى تەسىراتلارنى سۆزلەشتى، كېيىن زايىت ئاللىقاچان كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغان سۆزلىرىنى ناھايىتى ئۇستاتلىق بىلەن ئاستا ئېيتىشقا باشلىدى:

ـــ بادامگۈل، سىز بىلەن ھاۋاز يېتەكچى سۆزلەشتىغۇ دەيمەن، نېمىلەرنى دېگەنلىكىنى بىلىشكە بولارمۇ؟

ـــ ئۇنىڭ سىزگە ئالاقىسى يوق، زايىت. ھەممىسى شەۋكەت بىلەن مېنىڭ مۇناسىۋىتىم توغرىسىدىكى گەپلەر ...، ـــ دېدى بادامگۈل كۆڭۈل يارىسى تاتىلانغاندەك مەيۈس ئاۋازدا.

ـــ ئەمدى سىز قانداق ئويلاۋاتىسىز؟

ـــ بۇنى ئويلاشتىنمۇ قورقىمەن ...

ـــ راست، سىزگە ئاسان ئەمەس، ـــ دېدى زايىت ھېسداشلىق قىلغاندەك تەلەپپۇزدا، ـــ شەۋكەت ئۆزىگىمۇ قىلدى، سىزگىمۇ قىلدى، مەنمۇ دەسلەپ ئۇنىڭ مەسلىسىنىڭ خاراكتېرىنى تازا چۈشەنمەپتىكەنمەن، كېيىن قارىسام بۇ ئادەتتىكى ئىش ئەمەسكەن، ھاۋاز يې-

تەكچىنىڭ سىز بىلەن سۆزلەشكەنلىكىنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ يەردە، «قا-
رىغۇنىڭ ئارقىدىن ماڭساڭ گوداڭغا چۈشسەن» دېگەن گەپ بار
ئەمەسمۇ!؟ ــ زايىت سەل تۇرۇۋالدى، بادامگۈلنىڭ ئۇلۇغ ــ كىچىك
تىنىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، ناھايىتى پەم بىلەن داۋام قىلدى، ــ مەن
شەۋكەتنى ھەممىدىن كەچسەمۇ سىزدىن كېچەلمەيدۇ، دەپ ئويلايت-
تىم، ئەپسۇسكى رىئاللىق ــ شەپقەتسىز رىئاللىق ئۇنداق بولماي قال-
دى. ئۇ سىزنىمۇ خۇددى بىرەر تال ئەرزىمەس نەرسىنى تاشلىۋەت-
كەندەكلا تاشلاپ چىقىپ كەتمەكچى بولدى!...

بۇ سۆز بىلەن تەڭ بادامگۈلنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى.
گويا ئۆزى ئويلىمىغان، ھېس قىلمىغان مۇدھىش بىر پىكىر تۈيۇقسىز
كۆكۈل ئۆيىگە بۆسۈپ كىرگەندەك، ئۇنى ئالاقزادە قىلىۋەتتى.
«تۇۋا! ... مەن بۇ تەرىپىنى نېمىشقا ئويلىمىدىم ــ ھە؟! ... راست،
ئۇنىڭ مېنى تاشلاپ چىقىپ كەتمەكچى بولۇشقا كۆزى قىيىپتۇغۇ!؟
بۇنداق ۋاپاسىزلىق قىلىدىغان ئادەمگە كۆز يېشى قىلىپ، ئاھۇ پەريات
چېكىش ئەرزىمىدۇ؟! ...»

بادامگۈل ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە، يۈرىكى ئۈيۇشقاندەك، مۇز-
لىغاندەك سوغۇق ۋە ئاچچىق بولۇپ قالدى. ئالتۇن دەپ ئەتىۋارلاپ
كېلىۋاتقان نەرسىنىڭ بىردىنلا مىس بولۇپ قېلىشى ئۇنىڭ كۆڭلىنى
لەسسىدە قىلىپ قويغانىدى.

ئۇنىڭ خىيالى زايىتنىڭ يەنە شۇ مۇلايىم، تەسىرلىك سۆزلىرى بە-
لەن بۆلۈنۈپ، چەلەڭگۈش بولۇپ كەتتى.

ــ بۇ ئىشنىڭ سىزگە كۈتۈلمىگەن زەربە بولۇشى، چوڭقۇر
ئازاب ــ ئوقۇبەت ئېلىپ كېلىشى تەبىئىي، ــ دەيتتى زايىت ھاياجانلىق
تۇيغۇ بىلەن، ــ لېكىن ئۇنىڭلىق بىلەن ئۆزىڭىزنى يوقتىپ قويسىڭىز
بولمايدۇ. مېنىڭچە، ئادەم مۇھەببەتتە ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىغان مۇنداق
ئالاھىدە چاغلاردا بىرىنچىدىن، رىئاللىققا توغرا قاراپ، تۇرمۇشنى
سەگەكلىك بىلەن كۆزىتىشى؛ ئىككىنچىدىن، ئۆز ــ ئۆزىگە غەمخور-
لۇق قىلىش ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق، ئازابتىن، ئۆكۈنۈشتىن، چۈشكۈن

كەيپىياتتىن قۇتۇلۇشى كىبرەك. بۇنىڭغا ئېرىشىش ئانچە تەس ئەمەس. ئېيتايلۇق، ھەر كۈنى ئۆخلاش ئالدىدا پۈت ـ قولنىڭزنى ئىسسىق سۇغا چىلاڭ، ياتىدىغان ئورنىڭزنى چىرايلىق بېزەڭ؛ كىنوخانىلارغا بېرىپ، كۆڭۈل ئاچىدىغان كومېدىيىلىك، لىرىكىلىك فىلىملەرنى كۆرۈڭ، دەرستىن چۈشكەندە تالاغا چىقىپ سەيلە قىلىڭ؛ ھەر كۈنى گۈللۈكلەرنى ئالىلاپ، رەڭگارەڭ چىرايلىق گۈللەردىن، خۇش پۇراق ھاۋادىن ھۆزۈرلىنىڭ! ... شۇنداق قىلسىڭىز، تەبىئەتنىڭ بۇ مۆجىزىلىرى قەلبىڭزنىڭ چوڭقۇر يەرلىرىدە غەيلەتتە ياتقان سەزگۈلىرىڭزنى ئويغىتىپ، سىزنىڭ ۋۇجۇدىڭزنى يېڭى مۇھەببەتنىڭ شادلىقىدىن بەھرىمەن قىلالايدۇ! ...

زايىت خۇددى ياراملىق پسخولوگلاردەك ئەنە شۇنداق چىرايلىق، ياغلىما ھەم قۇتراتقۇلۇق گەپلەر بىلەن بادامگۈلنىڭ ھېسسىياتىنى تەۋرىتىشكە ۋە ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى بوشلۇقنى تولدۇرۇشقا ھەرىكەت قىلىدى. ئەمەلىيەتتە ئۇ، بۇ مەقسىتىگە مەلۇم دەرىجىدە يەتتى.

ياتاقنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، بادامگۈل ياش يۇقى كۆزلىرىنى سۈرتۈپ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىدى. بىر چاغلاردا تاغ سۇلىرىدەك شوخشۇپ كەلگەن كۆڭۈل شادلىقلىرىدىن ئەمدى ئۇنىڭدا ئەسەرمۇ قالمىغانىدى، قالغىنى پەقەت سارىسىمە، قايغۇ، ھەتتا ئاچچىق نەپرەت بولۇپ قالدى ...

× × ×

رومانتىك ھېسسىياتقا ئىگە قىزلار مۇھەببەتتىن جۇدا بولۇشنى خۇددى ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشكەندەك چوڭ ئىش بىلىدۇ. بەزىلىرى، ھاياتىم شۇنىڭ بىلەن تۈگەشتى، دەپ قارايدۇ. بەزىلىرى ھەتتا، «بۇلغۇلۇق بولدى، ئاخىرىغىچە بولسۇن» دەپ قاراپ، ئىنتايىن بولمىغۇر، ئېچىنىشلىق ئىشلارنى قىلىپ قويىدۇ. بادامگۈلنىڭ ھازىرقى روھىي ھالىتى گەرچە ئۇ دەرىجىدە بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭغا تۇنجى مۇھەببەتتە

ئۇچرىغان بۇ پېشكەللىكى ئانچە يېنىك چۈشمىدى. ئۇنىڭمۇ ھېسسىياتى زەخىم يەپ، روھى قاتتىق ئازابلاندى. ئۇ، چۈشتىن كېيىنكى ئاخىرقى دەرسنى ناھايىتى تەستە توشقۇزدى. لېكسىيە ئۇنىڭ كاللىسىغا چۈشمىگەنسېرى، مۇئەللىم شۇنچە ئېزىپ، كۆپ سۆزلىدى. ئاخىر قوڭغۇراقمۇ چېلىندى. بادامگۈل سىنىپتىن چىقىپ، ئۇدۇل كارىدورنىڭ ئۇ بېشىغا باردى، دېرىزىنىڭ ئۈيۈقىغا جەينەكلەپ، تەرلەپ قالغان ئەينەكنىڭ نەم يۈزىگە ماڭلىينى تىرەپ ئويغا كەتتى ...

ئۇنىڭ خىيالىغا ئالدىنقى كۈنى كەچتە زايىتىنىڭ كىنودىن قايتقۇچە ئېيتقان ھېلىقى گەپلىرى كىرىۋالغانىدى. ئۇ بىر تەرەپتىن، شەۋكەتنىڭ مۇھەببىتىدىن، ساداقىتىدىن گۇمانلىنىپ، ئۆزىنى تاشلاپ قېچىپ كەتمەكچى بولغانلىقىغا ئېچ ـ ئېچىدىن كايىپ نەپرەتلەنسە؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ ھەممە نەرسىدىن ئايرىلىپ، قاراڭغۇ ئۆيگە قامىلىپ، كېچە ـ كۈندۈز سوئال ـ سوراق، دەككە ـ دەشنەم يەپ قىينىلىۋاتقانلىقىغا ئېچ ئاغرىتىپ، ھېسداشلىق قىلاتتى. ئۇنىڭ كاللىسىدا گۇمان بىلەن ھېسداشلىق، سېغىنىش بىلەن بىزارلىقنى ئوخشاش نازۇك، سەزگۈر تۇيغۇلار گىرەلىشىپ، ئالمىشىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى بىردەممۇ ئارامىدا قويمايۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇگۈن ئەتىگەن ھاۋاز بەختى ئۇنىڭغا: «ئەتە شەۋكەت بىلەن كۆرۈشسىز، نېمە دەيدىغانلىقىڭىزنى ئويدان ئويلىنىڭ!» دەپ ئالاھىدە جېكىلىدى. بۇ ئىشمۇ ھازىر ئۇنىڭ قەلبىنى بېسىپ تۇرغان تاشتەك، ئېغىر، ئازابلىق تۇيۇلۇۋاتاتتى ...

بادامگۈل ئارقا تەرىپىدىن خوددى تۆگىنىڭ «شىپ ـ شىپ» ماڭغىنىدەك يۇمشاق بىر ئاياغ شەپسىنى سەزدى. ئۇ گەۋدىسىنى بۇراپ قايرىلاي دەپ تۇرۇۋۇندى، ئاياغ ئىگىسىمۇ ئۇنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى. ئۇ قولىدا بىر ژۇرنالنى تۇرتەكلەپ تۇتۇۋالغان ئاقنىياز ئىدى.

ـــ بۇ يەردە ئىكەنسىز، بادامگۈل، ـــ دېدى ئۇ دېرىزە تەكچىسىگە يۆلىنىپ ۋە ئېچ كۆيەرلىك بىلەن سۆزىنى ئاستا داۋام قىلدى، ـــ يېقىندىن بېرى ئىمتىھاننىڭ تەييارلىقلىرى بىلەن ئالدىراش بولۇپ كەتتۇق. قارىسام، روھىي كەيپىياتىڭىز تازا ياخشى ئەمەستەك قىلدىۇ،

بۇنداق كېتىۋەرسىڭىز ئىمتىهاندا يىقىلىپ كېتىسىز، بۇنى شەۋكەتمۇ خالىمايدۇ. مەن سىزگە بىر ماتېرىيال تېپىپ كەلدىم...

ــ قانداق ماتېرىيال؟ ــ بادامگۈل قىزىقىپ، ئالدىراپ سورىدى.

ــ سىز ھەمىشە كىيۇرى خانىمنىڭ گېپىنى قىلاتتىڭىزغۇ! ــ دېدى ئاقنىياز ۋە قولىدىكى ژۇرنالنى ئۇنىڭغا بېرىۋېتىپ داۋام قىلدى، ــ ئىككى قېتىم نوبىل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن بۇ ئايال ئالمىنىڭ ھاياتى ھەققەتەنمۇ قالتىس ئىكەن، مەن ئۇنىڭ تولۇق تەرجىمىھالى بېسىلغان ژۇرنالنى ئېلىپ كەلدىم، ئوبدان ئوقۇپ چىقىڭ، دۇنياۋى شۆھرەتكە ئىگە بۇ ئايالمۇ ئۆز تۇرمۇشىدا خۇددى ئاددىي ئاياللارغا ئوخشاشلا نۇرغۇن جاپا ــ مۇشەققەتلەرنى، ئازاب ــ ئوقۇبەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈپتىكەن. ئۇنىڭ ۋەتىنى مۇنقەرز بولغان، ئائىلىسى نامراتلاشقان، مۇھەببىتى بۇزۇپ تاشلانغان ... لېكىن بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ يارامليق ئادەم بولۇش يولىدىكى ئىرادىسىگە توسقۇن بولالمىغان! مەن سىزنىڭمۇ بېشىڭىزغا كەلگەن بۇ ۋاقىتلىق ئازابلارنى ئۇنتۇپ، ئۆگىنىشتىن، كەسىپىڭىزدىن مۇھەببەتلىك ماكان تېپىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن!

بادامگۈلنىڭ كۆڭلى سۆيۈنۈپ قالدى. ئادەمنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە قىلىدىغان بۇنداق ھىممەت، تەسەللى ۋە مەنىۋى ئوزۇق پەقەت ھەقىقىي، سەمىمىي دوستلارنىڭلا قولىدىن كېلەتتى.

ــ سىزگە رەھمەت، ئاقنىياز، ــ دېدى بادامگۈل كۆڭۈل تەشەككۈرىنى ئېيتىپ، ــ بۇنى چوقۇم ئوقۇپ چىقىمەن.

ئۇلار دېرىزە ئالدىدىن قايتتى، پەلەمپەيدىن چۈشۈۋاتقاندا ئاقنىياز سورىدى:

ــ شەۋكەتنىڭ يېنىغا بارىدىڭىزمۇ؟

بادامگۈل قىسقا، لېكىن ئازابلىق بىر تۇيغۇ ئىچىدە جاۋاب بەردى:

ــ ئەتە بارىمەن! ...

ــ پات ــ پات يوقلاپ تۇرۇڭ، ــ دېدى ئاقنىياز سەمىمىي دەۋەت

بىلەن، ـــ ئادەم مۇشۇنداق چاغلاردا سىنىلىدۇ. دانىشمەنلەرمۇ: «دوستلار زىنداندا ئەسقاتىدۇ، داستىخان ئۈستىدە ھەممە ئادەم دوست كۆرۈنىدۇ» دەپ ناھايىتى توغرا ئېيتقان. شەۋكەت بىھۇدە ئازاب چېكىۋاتىدۇ. ئۇ گۇمانىڭ، ئاداۋەتنىڭ قۇربانى بولۇپ قالدى. مەن ئۇنىڭ ھەقلىقىگە، پاكلىقىغا ئىشىنىمەن! ...

بادامگۈلنىڭ خىياللىرى يەنە چەلەڭگۈش بولۇپ كەتتى. ئاقنىيازنىڭ شۇنچىلىك ئىشەنچ ۋە قەتئىيلىك بىلەن ئېيتقان سۆزلىرى ئۇنىڭ داۋاغلۇپ تۇرغان كۆڭۈل كۆلىدە شىددەتلىك تەۋرىنىش پەيدا قىلدى. بۇ تەۋرىنىش ئۇنىڭ قەلبىدىكى شەۋكەتكە بولغان ھېسداشلىق تۇيغۇسى بىلەن قوشۇلۇپ، ئۇنى كەڭ ۋە ئازادە بىر ساھىلغا ئېلىپ چىققاندەك، ئۇنىڭ بۇرۇقتۇرمىلىقتا قالغان پىكىر ـ خىيالى بىلەن ئەقلى ـ ھوشىنى خىلى سەگىتىپ قويدى.

ئۇ ئاقنىيازدىن ئايرىلىپ ياتقىغا كىرگەندىمۇ، شۇ تەسىرات، شۇ ھېسسىيات بىلەن ئۆزىنى يېنىك ۋە خۇش چاغ سەزگەندەك بولدى، پىكىر ـ خىيالى ئايلىنىپ، يەنە شەۋكەتكە باغلىنىپ كەتتى ...

ھەممە جەھەتتىن يېتىلگەن قىزلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاجايىپ گەپلەر بولىدۇ. بولۇپمۇ، يىگىتلەر توغرىسىدىكى گەپلەر ئۇلارنىڭ دائىملىق پاراڭ تېمىسى بولۇپ قالىدۇ. بىر چاغلاردا، مانا مۇشۇ ياتاقتا، بەش قىز ئوتتۇرىسىدا «قانداق يىگىت ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ؟» دېگەن تېمىدا تالاش ـ تارتىش بولۇپ ئۆتكەنىدى. شۇ چاغدا بىرسى: «قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن، بەستلىك يىگىتلەر ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ» دېسە؛ يەنە بىرسى: «تۇز كۆڭۈل، ساداقەتمەن يىگىتلەر ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ» دېدى. يەنە بىرسى تۇرۇپ: «مۇلايىم، كۆيۈمچانلىرى ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ» دېسە، تۆتىنچىسى: «كەسپىچانلىقى كۈچلۈك يىگىتلەر ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ» دېدى. ئەڭ ئاخىرىدا بادامگۈل ئورنىدىن تۇرۇپ، خۇددى بىر يارلىقىنى جاكارلاۋاتقان جاكارچىدەك، مەردانە ئاۋازدا مۇنداق دېگەنىدى: «ئۇنى

دېسەگلارمۇ، بۇنى دېسەگلەرمۇ ھەممىسى بىكار. مېنىڭچە، ھەقىقىي ئەركەكلا ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ» دېگەنىدى. شۇنىڭ بىلەن قىزلار ئوتتۇرىسىدا «ھەقىقىي ئەركەك قانداق بولىدۇ؟» دېگەن مەسىلىدە يەنە تالاش ـ تارتىش باشلىنىپ كەتتى. ئۇ بىرنېمە دەپ، بۇ بىر نېمە دەپ، ئاخىر، نۇرغۇن يىگىتلەرنى «ئەر» دېيىشكە بولسىمۇ، لېكىن ھەقىقىي «ئەركەك» دېيىشكە بولمايدۇ. ھەقىقىي ئەركەك ـــ تاغنى تالقان، چۆلنى بوستان قىلغۇدەك جاسارەتكە ئىگە، قەيسەر، ئىرادىلىك يىگىتلەردۇر. بۇنداق يىگىتلەرنى يۈكسەك تاغ، چوڭقۇر دېڭىز، كەڭ ئاسمانغا ئوخشاتساڭ بولىدۇ، بۇنداق يىگىتلەر قىزلارنىڭ ھەقىقىي غۇرۇرى، ئىپتىخارى ۋە ئۆمۈرلۈك جۈپتى بولالايدۇ، دېيىشتى. بادامگۈل قەلبىدىكى مانا شۇ غايىۋى ئۆلچىمى بىلەن شەۋكەتتىن تاللىغان، ئۇنىڭ ئانچە قامەتلىك بولمىغان جۈغى كىچىك جىسمىنى، تېخى ئانچە ـ مۇنچە ئاق چېچەكنىڭ ئىزى بار بۇغداي ئۆڭ يۈزىنى ئەنە شۇ غايىۋى ئۆلچەمدىن تۇغۇلغان ئىشتىياقى بىلەن قۇچاقلىغان، سۆيگەن ۋە ئۇنىڭدىن زور بىر مەنىۋى كۈچ ـ قۇۋۋەت سەزگەنىدى. شەۋكەت ئادەتتە كەم سۆز ئىدى، ئادەتتە كەم سۆز بۇ يىگىتنىڭ قەلبىگە ئالەم سىغدىغان كەڭ قورساق، ئوچۇق ـ يورۇق پەزىلىتىنى ئۇ چىن كۆڭلىدىن يارىتىپ قالغانىدى ...

مانا ئەمدى شۇ يىگىت ـــ ئۇنىڭ غۇرۇرى، ئىپتىخارى بولۇپ تۇيۇلغان ھەقىقىي ئەركەك خۇددى بىر ناتۇان، ئاجىز قۇشلاردەك قەپسكە سولىنىپ، ئەركىدىن، مۇھەببىتىدىن، دوستىدىن، جىمى ـ جىمى نېمىسىدىن ئايرىلىپ، ئازاب ۋە نادامەت ئىچىدە ياتماقتا ... ئۇ راستىنلا گۇناھسىزمىدۇ؟ ئۇنداق بولسا، تەشكىل نېمىشقا ئۇنى تۇتقۇن قىلىدۇ؟ ئەتە كۆرۈشكەندە نېمە دەمەن؟ ئەگەر ئايرىلىشقا توغرا كەلسە، ئۇ تېخىمۇ ئازابقا قالماسمۇ؟! ...

بادامگۈل ئۆزىنى تۇتالماي نالە قىلدى. ھەي تۇرمۇش! ھەي ياشلىق! ... سەن نېمە ئۈچۈن بىگۇناھ كىشىلەرنى بۇنداق چىگىش، شەپ-

قەتسىز سوئاللار بىلەن قىينايدىغانسەن؟! ...

× × ×

تۇرمۇشتا ھەمىشە شۇنداق بولىدۇ : خۇشاللىق ئاستا كېلىپ، تېز كېتىدۇ! خاپىلىق تېز كېلىپ، ئاستا كېتىدۇ! لېكىن شەۋكەتنىڭ بېشىغا كەلگەن خاپىلىق ئاستا كېتىش تۇگۈل، خۇددى ئۇنىڭ يۈزىگە چىققان قارا سۆگەلدەك شۇ كەلگەن پېتى كەتمەيلا قويىدى. مۇشۇ كىچىككىنە، كۆرۈمسىز ئۆيدە ئۆتكەن ئون نەچچە كۈن ئۇنىڭغا گويا ئون نەچچە ئايدەك ئۇزاق ۋە زېرىكىشلىك تۇيۇلۇپ كەتتى. ئۇ ئون نەچچە كۈندىن بېرى ئاسماندا چاقناپ تۇرغان قۇياشنى كۆرمىدى، يەردە گۈللەپ ياتقان گۈل ـ گىياھلارنى پۇرىمىدى، ھەر كۈنى سەھەر ۋە كەچلەردە بوغدا تەرەپتىن سوقۇپ تۇرىدىغان لەرزان تاغ سەلكىنىدىن ھۇزۇرلانمىدى. ئۇنىڭ كۆرىدىغىنى، سوغۇق ۋە مەينەت تۆت تام؛ پۇرايدىغىنى، ئاچچىق تاماكا بىلەن قاڭسىق زەي؛ ھۇزۇرلىنىدىغىنى، كىتاب ۋە ئەركىن خىيال ئىدى. ئۇ دوست ـ بۇرادەرلىرىنىڭ كۈلكە ـ چاقچاق، ساز ـ ناخشىلىرىغا تولغان شاۋقۇن ـ سۇرەنلىك ياتاقلارنى سېغىنىدى. تىنچ، ئازادە سىنىپلاردا ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ، ئۇستازلىرىنىڭ يېقىملىق، تەسىرلىك لېكسىيىلىرىنى ئاڭلىغۇسى كەلدى، ئالىيجىسل چىراغلار چاقنىغان زاللاردا كۆڭلىدىكى قىزلار بىلەن بەل تۇتۇشۇپ، سىرلىق، لىرىكىلىق تۇيغۇلارغا باي تانسىلارنى ئويناغۇسى كەلدى ... لېكىن ھازىر ئۇنىڭغا بۇلارنىڭ ھەممىسى تولىمۇ يات، تولىمۇ يىراقتا ئىدى. ئۇ خۇددى قانات ـ قۇيرۇقى بوغۇلۇپ چىلانغان كەپتەردەك ئەركىن قانات قاقالمايتتى، ئىككى قەدەم نېرىغا خالىغانچە بارالمايتتى. ئۇ مۇشۇ بىنادىكى ھاجەتخانىغىمۇ كۆزەتچى بىلەن بىللە چىقاتتى، تاماقنى ساۋاقداشلىرى نۆۋەت بىلەن ئەكېلىپ بېرەتتى. ئۇ مۇشۇنداق تەقىب ۋە بېسىم ئاستىدا ئون نەچچە

كۈندىن بېرى، يەتتە ـ سەككىز قېتىم ئۆزىنى تەكشۈرۈش، قەلبىنى تاپشۇرۇش ماتېرىيالىنى يازدى. لېكىن ئۇنىڭ بىر سىمۇ ھاۋاز بەختىنىڭ كۆڭلىگە ياقمىدى، ھەممىسى قوپاللىق بىلەن قايتۇرۇۋېتىلدى. ئەمدى شەۋكەتنىگمۇ جەھلى قاتتى. راست گەپ كۆڭلىگە ياقمىسا ئۇ قانداق قىلىدۇ؟ يالغان گەپلەرنى توقۇپ چىقىپ، ئۆزىنىمۇ، تەشكىلىنىمۇ ئالدىسۇنمۇ؟! ... ياق، شەۋكەتنىڭ قولىدىن ھەرگىزمۇ بۇنداق كاززاپلىق، ۋىجدانسىزلىق كەلمەيدۇ! ئۇ ئۆزىگە ئاق، ئاق بولغاچقا، ھازىرغىچە يۈرىكى پوكۇلدىماي، قەددىنى تىك تۇتۇپ كېلىۋاتامدۇ! ئۇنىڭغا دادىسى: «يالغان سۆزلەپ پادىشاھ بولغاندىن، راست سۆزلەپ گادای بولغان ياخشى» دېگەن ھېكمەتنى ئوبدان ئۆگەتكەن! ...

لېكىن ھاۋاز بەختىمۇ مۇددىئاسىغا يەتمىگۈچە توختىمايدىغانىدەك قىلاتتى.

ئۇ قايسىبىر دانىشمەن ئېيتقاندەك، ئەتە قىچىشدىغان يەرنى بۈگۈن قاشلاپ قويۇشقا ئۇستا ئىدى. ئۇنىڭ ئالدىنقى كۈندىكى گەپلىرىدىن تېخىمۇ ئازابلىق، تېخىمۇ شەپقەتسىز ئىشلارنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقى بىلىنىپ قالدى. ئۇ بىرمۇنچە سىياسىي تەھدىتلىك سۆزلەرنى قىلغاندىن كېيىن، چىقىپ كېتىۋېتىپ: «بىلىپ قوي، ئەمدى سېنىڭ باشقىلارنىمۇ ئۆزۈڭگە چېتىپ نابۇت قىلىشىڭغا يول قويۇلمايدۇ! بادامگۈل ئۆزىنىڭ تەقدىرى، ئىستىقبالى توغرىسىدا قايتا ئويلاشتى. ئۇ سەن بىلەن مېڭىپ، ياشلىق باھارىنى، گۈزەل ئىستىقبالىنى ۋەيران قىلىشنى خالىمايدۇ! ...» دېدى. بۇ سۆز ھاۋاز بەختىنىڭ ئاغزىدىن ئۇنداق ئاسان ۋە ئوڭاي چىققىنى بىلەن شەۋكەتكە خۇددى كۆك چۈشۈق بىلەن يۈرىكىگە ۋاشىلىدىتىپ ئۇرغاندەك شۇنداق مۇدھىش ۋە دەھشەتلىك ئاڭلاندى. ئەگەر ئۇ شۇ كۈنلەردە بادامگۈلدىن ئايرىلىدىغان بولسا، ئۆزىنى مۇشۇنداق ئىرادىلىك، مەردانە تۇتۇپ تۇرغان مەنىۋى تۈۋرۈكىنىڭ دەل يېرىمىدىن مەھرۇم بولۇپ، تېخىمۇ قاتتىق چۈشكۈنلۈككە، ئاسارەتكە ۋە غېرىبلىققا مۇپتىلا بولاتتى.

ھازىر ئۇنىڭدا ھەممە نەرسە ـــ ئەركىنلىكمۇ، كەسىپمۇ، ئىستىقبالمۇ

تۇگىگەن، يوقالغان. پەقەت بىرلا نەرسە ــ ئىچ ـ ئىچىدىن ئۇرغۇپ چىقىپ يالقۇنجاپ كۆيىدىغان، ئادەمنى ياشاشقا، ۋاقتى كەلسە ئۆلۈشـ كىمۇ ئۇندەيدىغان سىرلىق، قىزغىن مۇھەببەتلا قالغانىدى. ئۇ مانا شۇ مۇھەببەتنىڭ خورىماس كۈچى، سۆيگۈ لەززىتىنىڭ بەخش ئەتكەن جاسارىتى بىلەن ھەرقانداق ئازاب ۋە خورلۇققا چىداپ كېلىۋاتاتتى ... لېكىن، مانا شۇ جان ئالغۇچى «لېكىن» بىلەن شەۋكەت يەنە ئويلىنىپ قالدى. ئەگەر بادامگۈل راستىنلا ئۆزىنىڭ ئىستىقبالىنى ئويلاپ، ئۇنىڭدىن چەك ـ چېگرا ئاجرىتىش قارارىغا كەلگەن بولسـ چۇ؟ ... ئۇ چاغدا، ئۇ ئۆزى جان ـ دىلى بىلەن ياخشى كۆرىدىغان بىگۇناھ بىر قىزنىڭ تەقدىرىنى، ئىستىقبالىنى ئويلىمسا بولامدۇ؟ ئۆزى بىلەن بىللە ئۇنىڭ بەختىنىمۇ نابۇت قىلسا ئادىللىق بولامدۇ؟ ھەقىقىي مۇھەببەت قانداقتۇر بىر يۈرەكنىڭ يەنە بىر يۈرەكنى چېكىپ بېقىشـ دىن چىققان سوغۇق سادا ئەمەس، بەلكى ئىككى يۈرەكنىڭ ئۆزئارا تەڭ ئۇرۇلۇشىدىن چىققان يالقۇن! ئۇنىڭدا بەخش ئېتىشلا بولىدۇكى، ھەرگىزمۇ نەپ ئېلىش بولمايدۇ! ئەگەر بادامگۈلدە راستىنلا ئۆز تەقدىرى ۋە ئىستىقبالى تۇغرىسىدا قايتا ئويلىنىش بولغان بولسا ... ئەگەر سىياسىي ھاياتى راستىنلا تەھدىتكە ئۇچراۋاتقان بولسا ... ئەگەر مۇھەببەت ئۇنىڭغا بەختتىن كۆرە، بەختسىزلىك كەلتۈرىدىغان بولسا ... ئەگەر ... ئەگەر ...

شەۋكەتنىڭ كۆز ئالدىدا سۆيگۈ لەززىتى، مۇھەببەت ئازابى، سېغىنىش دەردى، ۋىسال تەشنالىقى دېگەنلەر خۇددى قىش كۈنىدىكى تۇماندەك غۇۋالىشىپ، ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭدىن يىراقلاپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلدى ...

«كامېر» غا بىرسى چۈشلۈك تاماق ئېلىپ كىردى. ئاق كۆپمە يۈزلۈك، قاشلىرى يېپىلاڭغۇ، گازىر كۆز بۇ يىگىت ئۇنىڭ ساۋاقدىشى گايىت مايىت ئىدى. لېكىن كېيىنكى كۈنلەردە، بولۇپمۇ ياتاقلاردىكى ھاراق ـ شارابلىق ئولتۇرۇشلاردا ساۋاقداشلىرى ئۇنى قىزىقچىلىق قىلىپ، بىر نەچچە قېتىم «گىرىت مىرىت» دەپ ئاتىۋىدى، بۇ غەلىتە،

قىزىق ۋە قىسقا ئىسىم دەرھال باشقىلارنىڭ ئاغزىغا رام بولۇپ كەتتى. گايىت مايىتنىڭ ئۆزىمۇ بارا ـ بارا كۆنۈپ قالدى.

ـــ مانا سىزگە ئۇچ سەرلىك تاماق، ـــ دېدى ئۇ يېرىم قاچا سۇيۇقـ ئاش بىلەن تۇخۇمدەك چوڭلۇقتىكى بىر دانە پۇرچاق مومىسىنى ئۇسـ تەل ئۈستىگە قويۇۋېتىپ، ـــ مومىدىن ئىككىنى ئالاي دېسەم بېلىتىڭىز ئاز قاپتۇ، قورسىقىڭىز تويارمىكىن!

شەۋكەت قولىنى يۇيۇپ، ھېلىقى تاشتەك قاتتىق مومىنى سۇيـۇقـ ئاشنىڭ ئۈستىگە ئېزىپ چىلاۋېتىپ دېدى:

ـــ ھېچقىسى يوق، تويۇپ قالىمەن. ئادەم مۇشۇنداق ئاز ـ ئازدىن يېيىشكىمۇ كۆنگەن ياخشى. كۆپ يېگەن ئادەم بۇرۇن ئۆلىدۇ، دېگـەن گەپ بار. چۈنكى ئۇ ھاياتتىكى تېگىشلىك رىزقىنى باشقىلاردىن بـالـ دۇر يەپ بولغان بولىدۇ، سەئىدى شىرازىنىڭ مۇنداق بىر ئىبرەتلىك بېيىتى بار، مەن ئۇنى يېقىنىدىن بۇيان كـۆپ ئوقۇيدىغان بولـۇپ قالدىم:

«ئىچىڭنى تاماقتىن خالىي تۇت، تاكى ـــ
ئاڭا كىرەلىسۇن نۇرى مەرىپەت.
بۇرنۇڭغىچە لىقمىدە تائام تۇرسا،
قانداق سىغار ئۇنىڭغا ئىلىم ـ ھېكمەت؟!»

ـــ ياخشىكەن، قالتىسكەن! ـــ دېدى گىرىت مىرىت ھـايـاجانلـىـ نىپ، ـــ خۇددى بىزنىڭ ھازىرقى يېرىم ئاچ، يېرىم توق ھالىتىمىزنـى مەدھىيىلەپ يازغاندەك تەسىرلىك ئىكەن! ...

شەۋكـەت تامىقىنى ئەمـدىلا يەپ بولـۇپ تۇرۇشىغـا «كامىـر»غـا كلاسكوم غۇلام تورپاق بىلەن بادامگۈل كىرىپ كەلدى. بادامگۈل بـىـ لەن شەۋكەت بىر ـ بىرىگە ھەم تەقەززا بولغاندەك، ھەم ئـەندىككـەنـ دەك قاراشقىنىچە ئۈنسىز، جىمجىت تۇرۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئوڭايسىز ھالىتىنى كۆرۈپ، غۇلام بىلەن گىرىت مىرىت بىر ـ بىرىنى شەرەتلـىـ

شىپ كارىدورغا چىقتى ـ دە، ئىشكنى ئاستا يېپىپ قويدى. ئۇ ئىكىسى شۇ ھالەت، شۇ يوسۇندا خېلى ئۇزاق تۇرۇپ قالدى. بادامگۈل ئىنىڭ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ مەسۇم قىياپەتتە تۇرۇشىدىن، چىرايىدىكى مسكىنلىكتىن، مۆلدۈرلەپ تۇرغان ناتۇۋان كۆزلىرىدىن شەۋكەت ئۇچۇن ئازاب چېكىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى. لېكىن شەۋكەت بادامگۈلنىڭ تىترەپ تۇرغان جىسمىدىكى بۇ ئاجىزلىق بىلەن تارتىنىچاقلىقنى روھىي جەھەتتىكى ياتلىشىش، دەپ خاتا چۈشەندى ـ دە، ھاۋاز بەختىنىڭ ھېلىقى كۈندىكى سۆزلىرىنى قايتىدىن ئەلەم بىلەن ئېسىگە ئالدى. شەۋكەتنىڭ كاللىسىدا پەيدا بولغان بۇ پىكىر شۇ قەدەر ئېنىق، شۇ قەدەر ئىشەنچلىك ئىدىكى، ئۇ بۇنى بىر بېشارەت دەپ چۈشەندى. بادامگۈل شەۋكەتكە قارىغانسېرى ئۇنىڭ چىرايىدىكى، ۋۇجۇدىكى ئۆزگىرىشلەرنى كۆرۈپ ئىچى ئاغرىپ، ئۆپكىسى تولۇپ، گەپلىرى بوغۇزىغا كەپلىشىپ قالغانلىقتىن ھېقىقلاپ گەپ قىلالمايقالدى. گەپنى يەنىلا شەۋكەت تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئالدىن باشلىدى:

ـــ بادامگۈل، ياخشى تۇرۇۋاتامسىز؟ يوقلاپ كىرگەنلىكىڭىزگە رەھمەت! مەن كۆپ ئويلاندىم، مۇھەببەتتە شەخسىيەتچىلىك كۈچلۈك بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ياخشى كۆرگەن ئادىمىنىڭ ئىستىقبالىغا بېرىپ تاقاشقاندا، ھالاللىق بىلەن توغرا مۇئامىلە قىلمىسا بولمايدۇ. بىرسىنى ھەقىقىي، سەمىمىي ياخشى كۆرگەن ئادەم جەزمەن ئۇنىڭ بەختلىك بولۇشىنى ئويلايدۇ! مەن بىر قارارغا كەلدىم، مېنىڭ ئارقىمدىن مېڭىپ، گۈزەل كېلەچىكىڭىزنى نابۇت قىلىشىڭىزنى، كۆرۈشكە تېگىشلىك بەختتىن مەھرۇم بولۇشىڭىزنى خالىمايمەن!...

بادامگۈلنىڭ بېشىغا تۈيۇقسىز چېقىن چۈشكەندەك كۆز ئالدىقاراڭغۇلىشىپ، دەسسەپ تۇرغان زېمىنمۇ چايقالغاندەك بولۇپ كەتتى. شۇ ھامان ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە زايىتىنىڭ ھېلىقى كۈنى كەچتە ئېيتقان سۆزلىرى قايتا جاراڭلىغاندەك بولدى. «توغرا ئىكەن ـ ھە؟! ... ئۇ مېنى تاشلاپ چىقىپ كەتمەكچى بوپتىكەن! ... ئۇ ھەممىگە چىدايدىغان

كەن ... مەن ئۇنىڭ كۆڭلىدىن كۆتۈرۈلۈپتىمەن! ... » بادامگۈلنىڭ قەلبى سوۋۇغاندەك بولدى، كۆڭلىنى تۇمان قاپلىدى، شۇڭا ئۇنىڭ خىرەلەشكەن كۆزىگە ئاۋۇ پۇچۇق دېرىزىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاسمانىكى ئالتۇندەك قۇياشمۇ تاتىراڭغۇ كۆرۈنۈشكە باشلىدى ...

لېكىن ئۇ «ماقۇل » دېگەن بۇ ئاددىي گەپنى شەۋكەتكە يۈز تۇرانە ئېيتالمىدى، ئىچىدىن چوغ بولۇپ چىققان بۇ گەپ نېمە ئۈچۈندۇر بوغۇزىغا كەلگەندە كەپلىشىپ سىرتقا چىقالمىدى! بادامگۈل ئۇنىچىقمىدى، كۆزىدە داۋالغۇپ تۇرغان ئاچچىق ياشلىرىنى ئىچىگە سىڭدۈردى، يۈرىكىدىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان ھەسرەتلىك پىغانىنى تەسلىكتە باستى، ئاندىن پۈتلىرىنى ئاران سۆرەپ، ئارقىسىغا قاراپ ـ قاراپ قويۇپ «كامبر » دىن چىقىپ كەتتى. شەۋكەت ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىھوش ھالدا قاراپ قالدى ...

شۇ تاپتا «مۇھەببەتتىن، سۆيگۈدىن ئايرىلدىم » دېگەن ئىزتىراپلىق پىكىر بادامگۈلنىڭ كۆڭلى ـ كۆكسىنى ئۆرتەپ، يۈرەك ـ باغرىدا ئاچچىق بىر نادامەت ئويغاتماقتا ئىدى ...

بادامگۈل چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، شەۋكەت دەرد يۈتۈپ ئولتۇرۇپ قالدى. يېرىم ئېچىلغان ئاغزىدىن نەپەس ئېلىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى، چەكچەيگەن كۆزىمۇ مىت قىلمايتتى. سىرتتىن قارىغان كىشىگە ئۇ گويا مۇشۇ يەرگە قاتۇرۇپ قويغان مومياەدەك كۆرۈنەتتى! ...

توۋا، ئادەم نېمىدېگەن ئاجىز ـ ھە!؟ ئالەمچە ماختاش، خۇشاللىق ۋە ئويۇن ـ كۈلكىلەر سىغمان يۈرەككە مانا بۇگۈن كىچىككىنە دەرد ـ ئەلەم سىغماي، يېرىلىپ كېتىشكە تاس قالدى!...

بۇ ئىشلار شەۋكەتكىمۇ، بادامگۈلگىمۇ گويا سەھىنىدە قايسىبىر تراگېدىيىدىكى پېرسوناژلارنىڭ ئازابلىق رولىنى ئېلىۋاتقاندەك پەردە چۈشكەن ھامان ھەممە ئىش ئۆز ئەسلىگە كېلىدىغاندەك تۇيۇلاتتى ...

بۇگۈن چۈشتىن كېيىن، «كامبر » غا كۆزەتچى گايىت مايىتتىن باشقا ھېچكىم كىرمىدى. ئېھتىمال، ھاۋاز بەختى مەقسىتىگە تولۇق ۋە

ئوكۇشلۇق يەتكەنلىكتىن، شەۋكەتنى كەڭ ـ كۇشادە، ئارامخۇدا ئازابلىنىۋالسۇن دەپ، يېگى ئورۇنلاشتۇرۇش قىلمىغانىدەك قىلاتتى. دېمىسمۇ، شەۋكەت كەچكىچە ئۆزى بىلەن ئۆزى يەككە ـ يېگانە ھالدا، دەخلسىز، يەتكۈچە ئازابلىنىۋالدى.

ئۇ قاچانكى ئۇيقۇسى قېچىپ، خيال ھەم ۋەسۋەسىلەر چىرمىۋالغان ۋاقىتلاردا، مانا شۇ خىرە دېرىزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، سىرتقا قارايتتى. سىرتتىكى رەڭگارەڭ تەبىئەت ھادىسىلىرىدىن تارتىپ، سەل ـ پەل مىدىرلىغان كىچىككىنە جانلارنىڭ شەپىسىمۇ ئۇنىڭ دىققەت ـ نەزىرىنى تارتىپ، بىردەم بولسىمۇ كۆڭلىنى ئازابلىق خىياللاردىن نېرى قىلاتتى، ئۇ بۇگۈنمۇ ئۇخلىيالماي، يەنە دېرىزىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئەتراپ جىمجىت، تىرىك جاننىڭ ھەممىسى ئۇيقۇغا چۆمگەن، تەبىئەت شېرىن سۈكۈتتە ئىدى. ئۇ ئاسمانغا قارىدى، ئاسمانمۇ خامۇش كۆرۈنەتتى، نېپىز، بوزامتوڭ بۇلۇتلار ئارىسىغا مۆككەن ئايىنىڭ نىم رەڭ گەردىشى ئانچە ـ مۇنچە كۆرۈنۈپ قالاتتى...

مانا، بەختمۇ ئەمدى ئۇنىڭدىن ئۈركۈدى، ئۇنى تۇتۇپ قالمەن دەپمۇ تۇتالمايدۇ، ئۇ ئاللىقايىاقلارغا ـــ ئۇنىڭدىن يىراق، ناھايىتمۇ يىراق بولغان بەلگىسىز بىر تەرەپلەرگە قاراپ قاچىدۇ، ئەمدى ئۇنى قوغلاپ يەتكىلىمۇ بولمايدۇ، قوغلىغان بىلەنمۇ بىكار. چۈنكى، ئۇ ئۇنىڭدىن ـــ مانا مۇشۇ ئىككى يېرىم كۈادرات مېتىر قاراڭغۇ ھۇجرىغا سولانغان تۇتقۇندىن، خائىندىن ئۈركۈدى، قاچتى! ...

شۇ تاپتا، شەۋكەتنىڭ يۈرەك تارى شۇنداق چىڭ تارتىلدىكى، نەپسى بوغۇلۇپ قالغاندەك ئازابلاندى. ئۇ چىشىنى چىشىغا بېسىپ، ئىچ ـ ئىچىدىن چىقىۋاتقان تىترەك ئازابلاش بىر ئاھۇ پىغانغا قوشۇپ، ئاتا ـ بوۋىسىدىن مىراس قالغان مۇنۇ مىسرالارنى ئۇنسىز تەكرارلىدى:

«دوستلىرىم مەندىن زېرىكتى، دۇشمەنلىرىم سەن ھەم زېرىك،
بىر مىسال باردۇر ئىشەنگەن، تاغ ئارا يۈرمەس كېيىك.»

جددي ئويغا چۆمگەنلىكتىن، شەۋكەتنىڭ بۇرنىنىڭ ئۇچى تەرلەپ، كۆزلىرىنى خىرە تۇمان قاپلىغاندى. ئىچ ـ ئىچىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان بىر خىل غەزەپ ـ نەپرەت، ئازاب ۋە خورلۇق ئۇنىڭ قەلبىنى مۇجۇپ، نەپسىنى قىسىپ كەتتى. ئۇ كەڭ ۋە يورۇق دۇنيانىڭ پەقەت كىچىككىنە بىر قىسمىنلا كۆرگىلى بولىدىغان ئەبجەق دېرىزە يېنىدىن يىراق كەتتى...

× × ×

شۇ كۈنلەردە، زايىتىنىڭ چىرايىدا ھەمىشە بىر خىل كۆرەڭلىك تەبەسسۇمى جىلۋە قىلىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئورنى ئۆستى، ئورنى بىلەن بىللە كۆڭلىمۇ ئۆستى. شۇڭا ئۇ، سىركىسى سۇ كۆتۈرمەيدىغان ھالدارلاردىن بولۇپ قالغانىدى. ھاۋاز بەختى يۇقىرى ـ تۆۋەن قاتىراپ يۈرۈپ، ئاخىر ئۇنى فاكۇلتېت ئىتتىپاق باش ياچىيكسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى قىلىپ كۆتۈرۈپ چىقتى. بۇ ئۇنىڭ شەۋكەت بىلەن بولغان «پرىنسىپال كۈرەش» تە مەيدانى مۇستەھكەم، بايرىقى روشەن بولغانلىقىنىڭ مۇكاپاتى ئىدى. ئەمدى ئۇنىڭ ھوقۇق دائىرىسى كېڭەيدى، مەسئۇلىيىتى ئېغىرلاشتى. شۇڭا ئۇ، بۇ كۈرەشتە ھازىرغىچە «ئارىسالدى» بولۇپ تۇرۇۋاتقانلارغا، تېخىچە «ئويغانمىغانلار» غا خىزمەت ئىشلەپ، ئۇلارنى تېزرەك «ئىنقىلاب تەرەپ» كە قايتۇرۇپ كېلىشنى ئۆزىنىڭ ھازىرقى بىردىنبىر بۇرچى ۋە مەسئۇلىيىتى دەپ قارىدى. ئۇ شۇ نىيەت ۋە مۇددىئا بىلەن بىر نەچچە ساۋاقداشلىرىغا خىزمەت ئىشلەپ، ئۆزىنىڭ «ئەمەلدارلىق» سالاپىتىنى خېلى نامايان قىلدى ...

ئۇ بۇگۈن چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن، ياتاقتا بولىدىغان تېمىسىز، قىزغىن پاراڭلار جەريانىدا نەچچە كۈندىن بېرى كۆڭلىگە پۈككەن ئاقنىيازغا خىزمەت ئىشلەش نىيىتىنى ئىشقا ئاشۇرماقچى بولدى. ياتاقتا

دەسلەپ ئاقنىياز، زايىت ۋە سەلەي قاشاڭلار بار ئىدى، كېيىن قوشنا ياتاقلاردىن بەزىلىرى قاينىق سۇ، بەزىلىرى سۈپۈرگە ۋە بەزىلىرى تاماكا سوراپ كىرگەنلەر قوشۇلۇپ ئالتە ـ يەتتە ئادەم بولۇپ قالدى. بىر ھېسابتا بۇمۇ ياخشى بولدى، زايىتنىڭ «تەشۋىق تەربىيىسى» تېخمۇ كەڭ ۋە چوڭقۇر مەنىگە ئىگە بولىدىغان بولدى. ئۇ پۈرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، گەپنى نەسىھەتگۈيلۈق بىلەن باشلىدى:

ـــ ئاقنىياز، ئاداش، بىز ئىمتىھان ۋاقتىلىرىدا ماركسزم نەزەرىيىلىرىنى بىر سۆزلىمەي چۈشۈرمەي يادقا يېزىپ پىرەلەيمىز. لېكىن بۇرژۇئازىيىنىڭ بىرەر شېئىرى ياكى ھېكايىسى بىلەنمۇ زەھەرلىنىپ قالمىمىز! بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ سەۋەبى، بىز ماركسزمنى ئەمەلىي كۆرەش ئىچىدە تۇرۇپ ئۆگەنمىدۇق. بىز بۇ ئاجىزلىقىمىزنى ئېتىراپ قىلىشىمىز، ئاچچىق ساۋاقلارنى قوبۇل قىلىشىمىز لازىم! مېنىڭچە، ھازىرقى كۆرەش بىز ئۈچۈن ماركسزم نەزەرىيىلىرىنى ئەمەلىي ئۆگىنىشنىڭ ياخشى پۇرسىتى!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئاقنىيازنىڭ چىرايى ناخۇش تۇس ئالدى.

ـــ خاتىرجەم بول زايىت! ـــ دېدى ئۇ بۇ سۆزلەرگە قىلچە ئېرەن قىلمىغاندەك سۇس تەلەپپۇزدا، ـــ مەن تېخى بۇرژۇئازىيىنىڭ مېنى زەھەرلىگۈدەك بىرەر پارچە شېئىر ياكى ھېكايىسىگە ئۇچراپ باقمىدىم! بىر پارچە شېئىر ياكى ھېكايە بىلەن زەھەرلىنىپ قالىدىغان ئۇنداق روھىي زەئىپلىكىمۇ مەندە يوق! زايىت، ماڭا بۇنداق ياپىلاق، يۈملاق گەپلەرنى قىلماي، گېپىڭ بولسا ئۇدۇللا ئېيىت!

ـــ ئەمىسە، ئاڭلا! ـــ دېدى زايىت تەمەننا بىلەن گەپلىرىنى ئەمەرۈپقا كەلتۈرۈپ، ـــ بىلەمسەن، ئاقنىياز، سېنىڭ ئىدىيەڭ، سېنىڭ ئوبرازىڭنى يارىتىدۇ، ھەتتا تەقدىرىڭنىمۇ بەلگىلەيدۇ. شۇڭا شەۋكەتىنىڭ خائىنلىق، مىللەتچىلىك ئىشىغا سەل قارىما، ئۇنىڭدىن چەك ـ چېگرا ئىنى ئاجرات!

زايىتنىڭ يوغان، سارغۇچ كۆزلىرىدىن مەمەدانلىق، تەكەببۇرلۇق ئۇچقۇندىدى.

ـــ شۇنداقمۇ ؟! ـــ ئاقنىيازنىڭ غۇرۇرىدە ئاچچىقى كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، زاكىلىق قىلغاندەك كىنايىلىك ئاۋازدا دېدى، ـــ زايىت، مەنمۇ ساكا ئېيتىپ قويماي، ئىككىمىزنىڭ پارتا ـ ئورۇندۇقىمىز ئوخشاش، سەن ئۇ چېتىدە، مەن بۇ چېتىدە تەكشى ئولتۇرىمىز. بۇرۇنمۇ شۇنداقتى، ھازىرمۇ شۇنداق! سەن ساۋاقداشلار ئارا سۆزلەشكەندە «مەن» نىڭ ئورنىنى جايىغا قويغىن، بولامدۇ ؟ سەن بىر ئۇلۇغ زات ئەمەس، يەر شارىنىڭ مەركىزىدە تۇرۇشۇڭنىڭ ھاجىتى يوق!

بۇ سۆز بىلەن ئۇ : «سەن ئۇنداق بىلەرمەنلىك قىلما، ئۆز يولۇمنى ئۆزۈم تېپىپ ماڭىمەن!» دېگەن مەنىنى ئۇقتۇرغاندى. زايىتنىڭ تەلىپىكى يەرگە چۈشكەندەك بولدى، لېكىن ئۇ ئانچە ئۆزىنى بىلدۈرمەنلار. دىن ئەمەس ئىدى، شۇڭا تېخىمۇ ئەزۋىلەپ بۇدۇشقاقلىق قىلىشقا باشلىدى :

ـــ مەن ساكا كۆيۈنۈۋاتىمەن، ئاقنىياز، دوستلۇقىمىزنىڭ يۈز ـ خاتىرىسى ئۈچۈن سېنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇۋاتىمەن! شەۋكەتنىڭ ئىشى ھەلقۇمغا يەتتى، ئاخىرىدا بىر گەپ بولار دېسەڭ كېچىكىپ قالسەن! ئۇ چاغدا ھەممە ئىشنى بىلىپ تۇرۇپمۇ ماكا تىنىپ قويماپتۇ، دەپ مەندىن رەنجىپ قېلىشىڭ مۇمكىن. شۇڭا بۈگۈن مۇشۇ يەردە يەنە بىر قېتىم ئوچۇق ئېيتىپ قويماي، ھېسسىياتقا بېرىلىپ، پۇرسەتنى كەتكۈزۈپ قويما، كونىلاردا : «ۋاقتى ئۆتكەن قىلىچنى پوققا چاپ» دەيدىغان گەپ بار!

ئاقنىياز ئۆزىنى تۇتالماي دەس ئورنىدىن تۇردى، زايىتقا بىگىزدەك قادىلىپ تۇرۇپ :

ـــ زايىت، سەن ھەممە ئادەمنى ئۆز غېرىچىڭ بىلەن ئۆلچىمە! دوستلۇقتىن يۈز ئۆرۈيدىغان ئۇنداق ئېپلاس ئىشلار مېنىڭ بىساتىمدا يوق! بىلىپ قوي، دۇنيادىكى مىليونلىغان مەۋجۇدات ئىچىدە ئادەمنى ئادەم قىلىپ تۇرغان نەرسە ـــ سەمىمىيەت! ـــ دېدى ـ دە، زايىت بە-

لەن يەنە دەتالىشىپ يۈرۈشنى خالىمىغاندەك قولىنى سىلكىپ ياتاقتىن چىقىپ كەتتى.

پاراڭ ئۈزۈلدى. ياتاق بىر مەھەل تىمتاس بولۇپ قالدى. ئاقىنياز-نىڭ قوپاللىقى، پېشىنى قېقىپ چىقىپ كېتىشى زايىتقا قاتتىق ھار كەلدى، بۇنى ئۇ ئۆزىگە قىلىنغان بىھۆرمەتلىك، ۋاپاغا جاپا قىلىش، دەپ چۈشەندى. بۇ جىددىي كەيپىيات بىلەن تىمتاسلىقنى يەنىلا سەل-لەي قاشاڭنىڭ ئۆزىگە خاس تەلەپپۇزدا ئېيتقان كۈلكىلىك سۆزلىرى بۇزدى.

— پىس - پىس - پىس، ياخشىمۇسىز زايىت شۇجى! — دېدى ئۇ زايىتنىڭ يېنىغىراق سۈرۈلۈپ، — نام - شۆھرىتىڭىز چىقىۋاتىدۇ، ئاداش. ئۆرلەڭ، غۇلاچ كېرىپ ئۆرلەڭ! لېكىن تاغ چوققىسىغا چىقا-قاندا، كىشىلەر ماڭا نەزەر سالسىكەن دەپ گىدىيىۋالماڭ جۇمۇ! قۇرۇ-سۇن، تەكەببۇرلۇق دېگەن شەيتاننىڭ ئىشى ئىكەن!

سەلەي ئۇنى باشتا كۆتۈردى، ئاخىرى چۈشۈردى، زايىتمۇ بۇنى بە-لىپ قالدى، كەيپى ئۆزگىرىپ غۇچ - غۇچ بولۇپ تۇرغاندا ئۇنىڭغا بۇ سۆز خۇددى زەھەر - زوقۇمدەك تۇيۇلدى.

— نېمە دېگىنىڭىز بۇ؟ — دېدى ئۇ سەلەيگە تورۇڭ - تورۇڭ تې-گىپ، — مەن قاچان گىدىيىۋاپتىمەن!؟ گەپ بولسا ئوچۇق - ئاشكارا ئېيتىڭ!

— ئەمدى دەيمىنا ...، — دېدى سەلەي گەپنى چاقچاقلا-بۇراپ، — ئىنسانچىلىق، خام سۈت ئەمگەن بەندە نېمە ئىشلارنى قىل-مايدۇ دەيسىز! مېنىڭ بۇ ئەخمەق كاللامدا مۇنداق بىر پىكىر بار قاراڭ، شەۋكەتنى هەممىمىز بىلىمىز، سىز ئۇنىڭ كونا دوستى، هەرقانداق ئىش بولسىمۇ ئازراق يول قويغىنىڭىز ياخشىمىكىن، دەيمەن!

— نېمە؟! — زايىت ھەرە چاقماندەك ئەندىكىپ كەتتى، — ياق، ياق! بۇ ئۆزى ئىككى سىنىپ، ئىككى يول ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش! ئازراق يول قويساق، بىزنىڭ بۇ يەردە سوتسىيالىزم بىر ئاز كېمىيىپ،

شيۇجۇڭجۇيى بىر ئاز كۆپىيىدۇ، ئاز ـ ئازدىن يول قويۇۋېرىدىغان بولساق، بىزنىڭ بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىمىز ئۆزگىرىپ كەتمەمدۇ ؟! ...

سەلەيمۇ، باشقىلارمۇ كۆلۈۋېتىشكە تاس قالدى، بۇرۇن ئازدۇر ـ كۆپتۇر بولسىمۇ شائىرانە ھېسسىيات، شائىرانە تەلەپپۇز بىلەن سۆزلەيدىغان زايىتىنىڭ بۇگۈن خۇددى شاتۇتىغا، پاتېفونغا ئوخشاش قېلىپلاشقان سىياسىي ئىبارىلەر بىلەن قىلغان بۇ سۆزى ھاۋاز بەختىدىن ياكى يېقىنقى گېزىت ـ ژۇرناللاردىكى باش ماقالىلەردىن ئەينەن يادلىۋالغان ئۆلۈك ئۇقۇم ۋە چۈشەنچىلەر ئىدى.

ـــ مەن چۈشەنمىدىم...، ـــ دېدى سەلەي رايى قايتقان ھالدا، ـــ ياردەببىم ... كىچىككىنە بىر شەۋكەتىنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى شۇنداق چوڭمىدۇ ؟!

ـــ سىز سىنىپىي كۈرەشنى ئۇنتۇپ قالغان تۇرسىڭىز، قانداقمۇ بۇ ئىشنىڭ تېگىگە يېتەلەيسىز، سەلەي ؟! ـــ دېدى زايىت يەنە ئەستايىدىللىق بىلەن چۈشەندۈرۈپ، ـــ سىنىپىي كۆزقارىشى يوق كىشىلەر ئادەمنىڭ بىر قەۋەت تېرىسىنىلا كۆرىدۇ، سىنىپىي كۆزقارىشى بولغاندىلا، ئاندىن ئۇنىڭ يۈرىكىنى كۆرگىلى بولىدۇ!

ـــ ۋاي ـ ۋۇي ... نېمانچە قىينالغۇلۇق! ـــ دېدى سەلەي مەسخىرە قىلغاندەك چېكىسىگە بىرنى ئۇرۇپ، ـــ بىرەر سىنىڭ يۈرىكىنى كۆرۈش لازىم بولسا ماۋۇ دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ، رېنتگېنگە سالسىلا بولمامدۇ ؟!

پاراققىدە كۈلكە كۆتۈرۈلدى، زايىتىنىڭ جۇدۇنى تۇتتى، ئۇ تازا بىر تۇرۇلۇپ، سەلەيگە قاتتىق تېگىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆممەللەپ تۇرۇۋېدى، مەتكىرەم مەتقاسىم ئىشكتىن بورانداك كىرىپ، بىسمىللاسىغا «ئاقنىياز قېنى ؟» دېگەن سوئالنى قويدى.

ـــ نېمە قىلاتتىڭ ؟ ـــ قايتۇرۇپ سوئال قويدى ئاقنىيازنىڭ بىر ياتاقدىشى.

ـــ ئىشىم بار ئىدى، ـــ مەتكىرەم مەتقاسىم شۇنداق دېدى ـ دە،

چقىپ كېتىشكە تەمشەلدى. لېكىن ئۇنى سەلەي توختىتىپ قالدى.

ـــ بىردەم ئولتۇر، ئاقنىيازمۇ كىرىپ قالىدۇ، سەن بىلەن قىلىشىدىغان گەپ بار.

مەتكېرەم مەتقاسىم بىردەم ئارىسالدى بولدى، كېيىن بۇلۇڭدىكى كارىۋاتقا بېرىپ، «نېمە گەپ؟» دېگەندەك سەلەيگە قاراپ ئولتۇردى. زايىت پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ھومايغان، بىزار بولغان، رەنجىگەن قىياپەتتە لوك ـ لوك مېڭىپ چىقىپ كەتتى. شۇ چاغدا، سەلەي مەتكېرەم مەتقاسىمدىن سورىدى:

ـــ شەۋكەتنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟

ـــ نېمىشقا بۇنى سورايسەن؟ ـــ دېدى مەتكېرەم مەتقاسىم سوغۇقلا، ـــ ئۇ يەردىكى ئىشلار مەخپىي تۇرسا ...

ـــ ئوھوي.. پىس ـ پىس ـپىس، ياخشىمۇسىز ...، ـــ دېدى سەلەي مەسخىرە قىلغاندەك تۇمشۇقلىرىنى ئۇچلاپ، ـــ سىياسىي سەزگۈرلۈكىڭىز ئۆسۈپتۇ مەتكېرەم مەتقاسىم، شۇڭا سىز دائىملىق گۇندىپاي بوپتىكەنسىز مەتكېرەم مەتقاسىم، ئەمدى سىزگىمۇ ھاۋاز يېتەكچىنىڭ چوڭ ھىممەت ـ ئىلتىپاتى بار ئوخشايدۇ مەتكېرەم مەتقاسىم ... لېكىن ئېسىڭدە بولسۇن، مەتكېرەم مەتقاسىم، نەقىل قىلىنىشچە، بارلىق ھايۋانلار ئىچىدە پەقەت بەش ھايۋانلا جەننەتكە كىرىدىكەن، ئۇلار يالغۇپ ئەلەيھىسسالامنىڭ بۆرىسى، ئەسھابۇل كەھىپنىڭ ئىتى، سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆگىسى، ئەيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېشىكى، ھەزرىتى ئەلىنىڭ دۇلدۇلى. ئەمدى بۇنىڭغا سېنى قوشساق، مەتكېرەم مەتقاسىمنىڭ قېچىرى بولىدۇ. لېكىن ئاداش، قېچىر جەننەتكە كىرەلمەيدۇ، چۈنكى ئۇ ھالال بىلەن ھارامنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئاپىرىدە بولغان ناجىنس نەرسە! شۇڭا سەن سىياسىي كۆرەشتە بەك كۆچەپ كەتمە، ھەرقانچە قىلساڭمۇ جەننەتكە كىرەلمەيسەن، زايىتنى دوريالمايسەن! يەنە شۇ قېچىر پېتىڭ قېلىۋېرىسەن! ...

ياتاقتا شوخ، يېنىك كۈلكە كۆتۈرۈلدى، بىر نەچچەيلەن «تازا بار-

لىدىك » دەپ سەلەينىك سۆزمەنلىكىدىن قايىل بولۇشتى، جىمغۇر، گۆمۈش مەتكىرەم مەتقاسىمنىك ئۆزىمۇ نېمە دېيىشنى بىلەلمەي ساۋاقداشلىرىغا قوشۇلۇپ «هى ـ هى » لاپ كۈلدى. شۇ چاغدا يا-تاققا ئاقنىياز كىرىپ كەلدى، ئۇ بايا كۇتۇپخانىغا بارغان چېغى، قو-لىدا بايرۇنىنىك ئۆزىبىك يېزىقىدىكى خۇرۇم تاشلىق شېئىرلار تو-لىمى تۇراتتى.

ـــ مانا ئاقنىياز، گېپىڭنى قىلە، ـــ دېدى سەلەي مەتكىرەم مەتقا-سىمغا ئىشارە قىلىپ.

ـــ ياق، هازىر قىلمايمەن، ـــ دېدى مەتكىرەم مەتقاسىم جاھىللىق بىلەن، ـــ ئۆزى بىلەن ئايرىم قىلىشىدىغان گەپ ئۇ.

ئاقنىياز «نېمە گەپ؟ » دېگەندەك سەلەي بىلەن مەتكىرەم مەتقا-سىمغا قاراپ قويدى ۋە زايىتىنىك يوقلۇقىنى كۆرۈپ :

ـــ ئۇ قېنى؟ چالا قالغان گەپلىرى بولسا يەنە ئاڭلاي دېۋىدىم، ـــ دېدى.

ـــ ئۇنى سەلەي گەپ قىلالماس قىلىپ قويدى، ـــ دېدى ساۋاقداشلارنىك بىرسى.

ـــ ياق، ئۇ ئاسان گەپ قىلالماس بولۇپ قالمايدۇ، ـــ دېدى سەلەي ساقلى كۆكىرىپ چىقىۋاتقان ئېڭىكىنى سىلاپ تۇرۇپ، ـــ بايقاۋا-تامسىلەر، ئۇ هازىر ئۆزىگە پۇختا غوجاتام سېلىۋاتىدۇ، بۇ غوجاتام ئۇ-نى گاگارىنىنىك راكېتاسىدەك ئاسمانغا ئېلىپ چىقىشى مۇمكىن!

ـــ لېكىن ئاداش، ئېگىزدىن يىقىلسا قاتتىق چۈشۈپ كېتىدۇ ـ ده! ـــ دېدى سەلەينىك يېنىدا ئولتۇرغان «قىزىل بۇرۇن ». ئۇنىنىك ئۆڭى قارامتۇل بولغىنى بىلەن بۇرنى خۇددى قىزىرىپ پىشقان كالا بۆلدۇرگىنىنى يۇزىگە پاتۇرۇپ قويغاندەك قىپقىزىل هەم بۇدۇر ـ مۇ-دۇر ئىدى. شۇڭا ساۋاقداشلىرى ئۇنى ئىسمى ئورنىدا «قىزىل بۇ-رۇن » دەپ چاقىراتتى.

ـــ ئۇ ئۆزىنى ئەرشتە، باشقىلارنى يەردە چاغلىسا بولمايدۇ! ـــ

دېدى ئاقنىياز رەنجىگەندەك قىياپەتتە، ـــ كىچىككىنە ئەمەلنى كۆرۈپ، ئۆزىنى باشقىلارنىڭ نىجادچىسى قىلىۋالغىنىنى قارىڭ! ئۆزىنى ئۇنچە چوڭ چاغلىمىسۇن! ھەرقانداق ۋاقىتتا ئۇنىڭ پەنجىگە پەنجە قويالايمىز!

ـــ شۇ ئەمەسمۇ، ـــ دېدى سەلەي ئۇنى تېخىمۇ ئېچىتىپ، ـــ بىلىپ قويدۇق، مەن ئۇنى ئەسلىدە شورلۇق يەرنىڭ كۆكچىسىمىكىن دەپ يۈرەتتىم، قارىسام ئۇ زەيكەش يەرنىڭ بەزگەك سويمىسكەن!

بۇ پاراڭلار مەتكىرەم مەتقاسىمغا ياقمىدىمۇ قانداق، ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاقنىيازنى شەرەتلەپ، كاربىدورغا ئېلىپ چىقتى ۋە ئىچ يانچۇقىدىن تۇمارچە قىلىپ قاتلانغان كىچىككىنە بىر خەتنى چىقىرىپ:

ـــ بۇنى شەۋكەت بەردى، مېنىڭ ئېلىپ چىققانلىقىمنى ھېچكىم ئۇقمىسۇن، جۇمۇ! ـــ دەپ ئالاھىدە تاپىلىدى.

ئاقنىياز ئۇنى خاتىرجەم قىلىپ قويۇپ، كاربىدورنىڭ ئۇ بېشىغا بارىدى ۋە دېرىزە تەكچىسىگە ئولتۇرۇپ، خەتنى ئاۋايلاپ ئاچتى.

«دوستۇم، ئاقنىياز، ـــ دەپ باشلانغانىدى ئۇ، شاق، رەتلىك يېزىلغان بىر ۋاراق خەت، ـــ مەن ھەممىنى ئويلاپ قويدۇم، مېنى كۆتۈۋاتقان تەقدىر تېخىمۇ پاجىئەلىك بولۇشى مۇمكىن! لېكىن ھەر قانچە پاجىئەلىك بولسىمۇ، مەن ئۇنى كۆلكە بىلەن قارشى ئالىمەن. چۈنكى بېشىمغا كەلگەن بۇ بەختسىز، ناھەقچىلىككە پەقەت غەيرىتىم بىلەنلا تاقابىل تۇرۇشتىن باشقا ئامالىم يوق! بىلىمەن دوستۇم، دۇنيادا ھەممىدىن گۇمان يامان ئىكەن، باشقا كەلگەن ھەرقانداق ئېغىر كۆلپەتلەرنى سەۋر ـ تاقەت ۋە ئىرادە بىلەن يەڭگىلى بولىدۇ، لېكىن گۇمان كىشىنى ھالاكەت گىردابىغا ئىتتىرىدىكەن! مەن ھازىر ئورۇنسىز گۇمانلىنىڭ ئىسكەنجىسىدە قىينىلىۋاتىمەن! مۇپاسسانىنىڭ مۇنداق بىر سۆزى ئېسىمگە كېلىپ قالدى: «ئادەمنىڭ ئۇچ ھەمراھى بولىدۇ: جېنى،

سۆيگۈنى ۋە تۇرمۇش يولى! › ئويلاپ قارىسام، سۆيگىنىم مەندىن قېچىپتۇ، تۇرمۇش يولۇممۇ بوغۇلۇپتۇ، ئەمدى پەقەت بىرلا جېنىم قاپتۇ. شۇنى بولسىمۇ ئوبدانراق ئاسرىمىسام بولمىغۇدەك! ھازىر مېنى شۇنداق قاتتىق غېرىبلىق، يالغۇزلۇق ئەسىر قىلدىكى، ئۆزۈم بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشىدىغان بولۇپ قالدىم، ئېسىگىدىمۇ، چېخوپنىڭ ‹ھەسرەت › دېگەن ھېكايىسىدىكى ھېلىقى ھارۋىكەش قېرى ئوغلى ئۆلۈپ قالغان چاغدا، ھال ـ مۇڭ قىلىشىدىغان ئادىمى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، كۆڭلىدىكى دەرد ـ ھەسرىتىنى ئۆزىگە ئۈزۈن يىل ھەمراھ بولغان قىرچاڭغۇ ئېتىغا سۆزلەپ بېرىپ كۆڭلىنى بوشاتقان! كاشكى، ھازىر مېنىڭمۇ ھەسرىتىمنى سۆزلەپ بەرگۈدەك ئاشۇنداق بىرەر زۇۋانسىز ھايۋىنىم بولسىمۇ! لېكىن ئاداش، غېرىبلىق ئازابلىرى بەزىدە كىشىنىڭ ھېسسىياتىنى تېخىمۇ سەمىمىي قىلۋېتىدىكەن، چۈنكى تاشقى دۇنيادىن ئايرىلغان غېرىبلىق ھېسسىياتى كىشىلەرنى ئۆز ـ ئۆزىنى بايقايدىغان قەلب دۇنياسىغا غەرق قىلىدىكەن!...

ئاداش، يوشۇرۇن كىرگۈزگەن كىتابلىرىڭنى بەكمۇ ھۇزۇرلىنىپ ئوقۇدۇم. ‹كېلىدۇ بىر كۈن › رومانىدىكى فرۇدۇن تاڭ ئاتماس ئۇزاق كېچىلەردە ياخشى ھەمراھىم، سىردىشىم بولدى. يەنە بىر نەچچە كىتاب كىرگۈزۈۋەتكىن. خەنزۇچە، ئۆزبېكچە، قازاقچە، تاتارچە بولسىمۇ بولىدۇ. ئەگەر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تولىرسىدا ھەرقانداق ئۇچۇر، ھەرقانداق ماتېرىيال بولسا، مېنى تەمىنلىگىن، بەزى كۈنلىرى، بۇ يىل يازلىق تەتىلدە سەن بىلەن قەشقەرگە بىللە بېرىپ، ھېلىقى تەتقىقات تېمام ئۈستىدە ماتېرىيال ئىزدەش پىلانىمىزنىڭ بەربات بولۇپ كېتىش ئېھتىمالىنى ئويلىسام، ئازابتىن تولغىنىپ كېتىمەن! لېكىن مەن ئۇ نىيىتىمدىن يانمايمەن، ئاداش! ھەرقانداق شارائىتتا ئۇنى ئىشلەپ بىر باشقا ئېلىپ چىقىمەن! ھازىر ماڭا تىنچ ‹كامبىر › دا يېتىپ، كۆپرەك ئوقۇش پۇرستى تۇغۇلۇپ قالدى. ياخشى كىتاب ئىنسانغا

قانات بېغىشلايدىكەن.

قارا ئاداش، شۇ كۈنلەردە، ئىزوپ مەسەللىرىدىكى بىر سۆز يادىمغا كېلىپ قالدى: «كىشىلەرنىڭ يولۇققان بالا ـ قازالىرى ھەمىشە ئۇلار-نىڭ بىلىمىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.» راست شۇنداقكەن، تۇرمۇش ۋە ئادەملەر ھەققىدە بۇرۇنقىدىنمۇ بىلىملىك بولۇپ قالغانىدەك قىلىمەن!...»

ئاقنىيازنىڭ خەتنى تۇتۇپ تۇرغان قوللىرى ياپراقتەك تىترەپ كەتتى. بۇ بىر ۋاراق ئاددىي قەغەزگە يېرىم ئايدىن بېرى تۇتقۇنلۇق ئازابىدا ياتقان دوستىنىڭ ئالەمچە ئاھۇ پىغانى بىلەن دەرد ـ ھەسرەتى، ئارزۇ ـ تىلىكى بىلەن ئۈمىد ـ ئىشەنچى سىغقانىدى. شۇ تاپتا، گويا خەتكە بىردىنلا زۇۋان كىرىپ، شەۋكەتىنىڭ مۇڭلۇق، مىسكىن ئاۋازىنى يەتكۈزۈۋاتقاندەك، ئۇنىڭ خەتتە دېمىگەن ـ يەنە بىرمۇنچە يۈرەك سۆزلىرىنى شۇئىرلاپ ئېيتىۋاتقاندەك، ئاقنىيازنىڭ كۆزىگە قاراپ تۇرسەن؟!...» دەپ ئەيىبلەۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى...

ئاقنىيازنىڭ خەتنى تۇتۇپ تۇرغان ئۇڭلىرى يوغان، مىس رەڭ قوللىرى كىرىشىپ، ۋۇجۇدىدا بىر خىل كۈچلۈك قان شۇۋۇلداپ ئاقاتى. شۇ تۇرقىدا، ئۇ ئۆزىنى شەۋكەت قامالغان «كامىر» نى ئەسلەختەن ـ پەرەختەن قىلغۇدەك قارا كۈچكە، ئۇنى بىھۇدە قىيناۋاتقان ئادەملەرنى قىيما ـ چىيما قىلغۇدەك جاسارەتكە ئىگە تەڭداشسىز پالۋاندەك سەزدى. لېكىن ھازىر قارا كۈچ ئەسقاتمايتتى. بۇ ئىنتايىن ئۆتكۈر، سەزگۈر ھەم سەنئەتلىك كۈرەش ئىدى. ئاقنىيازنىڭ ئۆزىمۇ تېخى بۇ كۈرەشتە ئىشەنچسىز، گۇمانلىق ئادەم ئىدى. شۇڭا ئۇ ئۆزىنىڭ يەنە ئىنتايىن يارامسىز، ناقابىل ئادەم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ھەسرەتلەندى. ئۇ تۇرمۇشتىن زارلاندى، تۇرمۇشنىڭ ئۆزىنى بۇنچە قىيناپ، تاسقاپ، ئازابلاۋاتقانلىقىدىن قاتتىق ئاغرىندى. لېكىن، ئۇ

ھەرقانچە ئاغرىنسىمۇ، تۇرمۇش يەنىلا ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە قىلىدۇ. غاننى قىلمۇبرەتتى. دېمىسىمۇ، تۇرمۇش ھەممە ئادەم ئۈچۈن ئىنتايىن قىيىن ئىمتىھان ئىدى. بۇ ئىمتىھاندىن پەقەت ئۈمىدۋار، قەيسەر ۋە تەمكىن ئادەملا ئوڭۇشلۇق ئۆتەلەيتتى! مانا ھازىر شەۋكەتنىڭ ئالدىدا غەمۇ، ئاقنىيازنىڭ ئالدىغىمۇ تۇرمۇشنىڭ ئەنە شۇ قىيىن ئىمتىھانلىرى سوئالى قويۇلغانىدى!...

ئاقنىياز ئورنىدىن تۇردى، خەتنى يانچۇقىغا سېلىپ، سىرتقا چىقتى. كاللىسىدىكى چىگىش خىياللار بىلەن كۆكلىدىكى ھەسرەتنى بېسىش ئۈچۈن مەكتەپنىڭ يېنىدىكى قاۋاقخانىغا بورانداك كىردى ـ دە، تىك تۇرما قىلىپ تۆت سەر ئىچىۋالدى. چۈشتە يېگەن كاۋا قورۇمسى بىلەن قوناق مومسىنىڭ ئۈستىگە چۈشكەن تىنىق، ئۆتكۈر ھاراق تېخىمۇ كۈچىيىپ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا كۈچلۈك ھارارەت دولقۇنى قوزغىدى. قانلىرى قىزىپ، بېشى ئېسىلغاندەك بولدى، لېكىن ئۇنىڭ بېجىرىم پۈتلىرى ئۆز يولىدا ئېغىشماي، بەردەم كېتىۋاتاتتى. خىيالدىن سەگىش ئۈچۈن ئىچكەن ھاراق ئۇنى تېخىمۇ خىيالچان قىلىپ قويىدى. بىر نەچچە كۈندىن بېرىقى ئىشلار خۇددى تارىم دەرياسىنىڭ دەھشەتلىك دولقۇنى لەيپەڭ ئۇرغاندەك ئۇنىڭ مەستخۇش خىيالىدا پەيدا بولدى. شەۋكەتنىڭ تۇتقۇن قىلىنىشى، زايىتنىڭ دوستلۇقتىن يۇز ئۆرۈشى، بادامگۈلنىڭ مۇھەببەتتىن مەھرۇم قىلىنىشى، زايىتنىڭ ئۆزىنى ئاگاھلاندۇرۇشى، شەۋكەتنىڭ بايىقى دەردلىك خېتى ... ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىرمۇبىر نامايان بولۇپ، ئۇنى گاڭگىرىتىپ قويىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، ئۇ ھازىر ناھايىتى روھسىز، غەمكىن ئىدى، خۇددى جىنازىنىڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان ھازىردەك بېشىنى ساڭگىلىتىپ، ئېغىر سۈكۈت ئىچىدە كېلىۋاتاتتى...

6

ئەتراپ قاراڭغۇ، بۇلۇتلۇق ئاسماننىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىدە يۇلتۇزلارنىڭ كۆمۈش غۇنچىسى يالتىرايتتى، كامان شەكىللىك ئايمۇ زېمىنغا خىرە نۇر سېپىپ تۇراتتى.

زايىت بىلەن بادامگۈل كىنودىن ياندى، ئۇلار ئارگىنتېنانىڭ «تام كەينىدە» ناملىق كەڭ ئېكرانلىق فىلىمنى كۆرۈپ، چەت ئەلنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى، بەختلىك تۇرمۇشى ۋە رومانتىك مۇھەببەتلىرىنىڭ تەسىرىدە ئەللەيلىنىپ كېلىۋاتاتتى. يېقىندىن بېرى، بۇ ئىككىيلەننىڭ ئۇچرىشىشى، سۆھبىتى كۆپىيىپ قالدى. بولۇپمۇ زايىت تەشەببۇسكار ئىدى، كىچىككىنە بوش ۋاقىت بولسلا، بادامگۈلنى كۆز قىرىغا ئېلىپ يۈرەتتى، بادامگۈلمۇ ئۇنىڭدىن ئۆزىنى ئانچە تارتىپ يۈرمىدى، شەۋكەت بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن بىرنەچچە كۈنگىچە يېغلىغان، قاقشىغان بولسىمۇ، لېكىن ئاخىرقى ھېسابتا قەلبىنى بېسىپ تۇرغان يوغان تاش پارچىلىنىپ، خۇددى ئوتنىڭ تېشىدا كۆيۈپ، ئۇزاققىچە ئازابلانغاندىن، ئىچىدە كۆيۈپ دەرھال بىر تەرەپ بولغان ياخشى، دېگەندەك ئەھۋال شەكىللەندى، ياشلىرى ئاستا - ئاستا قۇرىدى، چىرايىمۇ بارا - بارا ئېچىلدى، يۈرىكىدىكى مۇھەببەتنىڭ ئورنىنى قانداقتۇر ئۆكۈنۈش، رەنجىش ۋە ھار ئېلىشقا ئوخشاش چىگىش، مۇرەككەپ تۇيغۇلار ئىگىلىۋالدى. ئەمدى ئۇ شەۋكەتنى بۇرۇنقىدەك قەلبىدىكى پاك ۋە يۇكسەك ئىلاھ سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى ۋۇجۇدىدىكى قاينىق سۆيگۈ ئەقىدىسىنى ئوغرىلاپ قاچقان رەھىمسىز بىر قاچاق سۈپىتىدە ئەسلەيدىغان بولۇپ قالدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، زايىتنىڭ ئۇنىڭغا ھەمىشە يېقىنلىشىپ، سۇركىلىپ، كۆڭۈل ئىزھار قىلىپ تۇرۇشى ئۇنىڭغا ئانچە غەلىتە ۋە بىھۇدە تۇيۇلمايدىغان بولۇپ قالدى. چۈنكى ئۇ ھازىر ھەرقانداق قۇرۇق ۋەز - نەسىھەتلەرگە ئەمەس، بەلكى مۇشۇنداق ئەقىل

مەلىي تەسەللىگە موھتاج ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، زايىتمۇ قانداقتۇر يات بېگانە ئەمەس، بەلكى ئۇنى ئىزچىل قوغلاپ يۈرگەن تونۇش ۋە سەگەك ئوۋچى ئىدى. قىزلار ئومۇمەن يىگىتلەرگە قارىغاندا، تەسەۋۋۇرغا باي كېلىدۇ. بادامگۈلمۇ تۇرمۇشىدىكى ئاشۇ كۈتۈلمىگەن بوشلۇقلارنى مانا مۇشۇنداق يېڭى ـ يېڭى تەسەۋۋۇرلار بىلەن تولۇقلىۋالدى.

ئۇلار قولتۇقلىشىپ مېڭىپ، مەكتەپكە يېقىنلاشقاندا، زايىت نەچچە كۈندىن بېرى ئويلاپ يۈرگەن گېپىنى چوڭقۇر بىر ئىچكى تۇيغۇ بىلەن ئېيتتى:

ـــ بادامگۈل، كىشىلەر: «قىز ـ يىگىت ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇقنى مۇھەببەت ساھىلىغا ئېلىپ بارىدىغان ئالتۇن كۆۋرۈك» دەيدىكەن. مېنىڭچە، بىز بۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈۋاتقىلى ئۇچ يىلدەك بولۇپ قالدى. ئەمدى ساھىلغا يېتىپ كەلدۇققۇ دەيمەن؟

بادامگۈل ياپتا گەپ، ئەگىتمە سۆزلەرنى قىلىشنى بىلمەيتتى، ئۇنىڭ كۆڭلى تۈز ۋە ساددا ئىدى.

ـــ بۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتكەنلەرنىڭ ھەممىسى شۇ ساھىلغا يېرىشى ناتايىن، زايىت، ـــ دېدى ئۇ كۆڭلىدىكى گەپنى ئوچۇقلا ئېيتىپ، ـــ بىزگە ئوخشاش مەڭگۈ دوستلۇق پېتى قېلىشمۇ مۇمكىن.

ـــ مېنىڭچە ئىككى جىنس ئوتتۇرىسىدا مۇنداق مەڭگۈ داۋاملىشىدىغان نوقۇل دوستلۇق بولمايدۇ! ـــ دېدى زايىت يېلىنغاندەك بىچارە قىياپەتتە، ـــ ئۇ چوقۇم مۇھەببەت ساھىلىغا ئېلىپ بېرىشى كېرەك. سىز مۇنداق ئۆزىگىزنىمۇ، مېنىمۇ قىينىماڭ، بادامگۈل! سۆيگۈ ـ مۇھەببەت دېگەننىڭ چېكى بولمايدىكەن، ئۇنى تاغلارمۇ توسۇپ قالالمايدىكەن، قاتمۇقات سىم توساقلارمۇ چەكلەپ تۇرالمايدىكەن! سىز ئەتىدىن ـ كەچكىچە مۇنداق ھەسرەت ۋە ئۆكۈنۈش بىلەنلا يۈرسىگىز، روھىي جەھەتتە قاتتىق خوراپ كېتىسىز. مېنىڭچە، ئازاب بىلەن خۇشاللىقنىڭ ئورنىنى ئالماشتۇرىدىغان ۋاقىت كەلدى. گەرچە بۇنى ئالماشتۇرۇش، قارىماققا، قىيىن ۋە سىرلىقتەك تۇيۇلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە

ئۇنچىلىك قىيىن ھەم سىرلىق ئەمەس. ئازاب بىلەن خۇشاللىقنىڭ ئورنىنى تامامەن ئالماشتۇرۇشقا بولىدۇ. دەرۋەقە، تۇنجى مۇھەببەت كىشىدىن ئايرىلىش سىزگە قاتتىق ئېغىر كەلدى، بۇنى مەنمۇ چۈشىنىمەن. لېكىن، ئادەم روھىي جەھەتتە پىشكەللىككە ئۇچرىغاندا، ئۆز ـ ئۆزىنى خۇش قىلىشنى، ئۆزىگە تەسەللى بېرىشنى بىلىشى كېرەك، پاكىتقا ئايلانغان ئىشلاردىن قۇتۇلماي ئامال قانچە؟! بۇ دۇنيادا مۇھەببەتلىشىش، مۇھەببەتتىن جۇدا بولۇش ئىشلىرى ھەر كۈنى دېگۈدەك بولۇپ تۇرىدۇ! سىز ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى ئەمەس، شۇنداقلا ئەڭ ئاخىرقىسىمۇ ئەمەس. بۇ دەۋرىمىز ئادەم ئاتىمىز بىلەن ھاۋا ئانىمىزنىكىلا جورا بولۇشىغا يول قويۇپ، باشقىلارنىڭ جورا تاللىشىغا ئىمكانىيەت بەرمەيدىغان يېڭى ئىرا دەۋرى ئەمەسقۇ ؟!...

زايىت سۆزىدىن توختاپ، بېشىنى ئېگىپ جىم بولدى. بۇ سۆزلەردە مۇھەببەتكە ئىنتىزار بىر يۈرەكنىڭ كۈچلۈك تەلەپ ـ ئىلتىجاسى بىلەن زەخىم يېگەن كۆڭۈلگە نىسبەتەن قىزغىن تەسەللى ۋە ھېسداشلىق بار ئىدى. بۇ سۆزلەر خۇددى ئېگىز ئۆگزىدىن ئۇزۇلمەي تامچىلاپ چۈشۈپ، قاتتىق يەردىمۇ كىچىك كۆلچەك پەيدا قىلغان سەۋرچان سۇدەك بادامگۈلنىڭ روھىي دۇنياسىدا تۈيۇقسىز سىلكىنىش پەيدا قىلدى. ئۇنىڭ ئازاب ۋە خورلۇق بىلەن قاتقان سوغۇق يۈرىكى قانداقتۇر بىر ئىللىق سېزىم بىلەن يۇمشىغاندەك بولدى ...

لېكىن، ئۇ ھېسسىياتىدىكى بۇ ئۆزگىرىشلەرنى زادىلا سەزدۈرمىدى، ھېلىقى تەسىرلىك، ھاياجانلىق سۆزلەرگىمۇ يا«ھەئە» ياكى «ياق» دەپ جاۋاب قايتۇرمىدى، بەلكى ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق گەپ بولمىغاندەك، ئاسماندىكى ئاي بىلەن يەردىكى چىراغلارنى تاماشا قىلىپ جىممىدە مېڭىۋەردى. ۋەھالەنكى، زايىتنىڭ تۇيغۇن يۈرىكى قىزغىدىكى داۋالغۇشلارنى سېزىۋالدى. ئۇ يەنىمۇ ئىچكىرىلەپ كىرىش ئۈچۈن كۆڭۈل دەپتىرىنى ۋاراقلاپ، تېخىمۇ تەسىرلىك، تېخىمۇ يالىقۇنلۇق مۇھەببەت سۆزلىرىنى ئاختۇردىيۇ، لېكىن يەنە ئىككىلىنىپ قالدى، ئاران تەسلىكتە تىزىپ ئۆرە قىلغان چاڭگىسىنىڭ بىرەر ئېھتىـ

ياتسزلىق ياكى ھەددىدىن ئارتۇق زورۇقۇش بىلەن بۇزۇلۇپ كېتىدىغان قورقتى. شۇنداق، بۇگۈنچە شۇنچىلىك بولغىنى تۇزۈك، گەپ ـ سۆز دېگەننىڭمۇ سىڭىپ پاتا بولغىنى ياخشى، كۆپ سۆزلىگەن كۆپ يېڭىلىشىدۇ، دېگەن گەپ بار، ئەقىللىق ئادەم كۆپ سۆزلىمەيدۇ!...

زايىت ئەمدى گەپنى باشقا تەرەپكە ـــ قىزغا يەنە بىر نۇقتىدىن خەيرخاھلىق قىلىدىغان تەرەپكە يۆتكىدى.

ـــ ئاڭلىسام، سىياسەتتىن بەرگەن چارەكلىك ئىمتىھانىدا ئۆتەلمىگەندەك قىلىسىز، راستمۇ؟ـــ سورىدى ئۇ ئىچ كۆيەرلىك بىلەن.

ـــ كىمدىن ئاڭلىدىڭىز؟ ـــ بادامگۈل ئۇنىڭغا قارىدى، ـــ ئىشقىلىپ ياخشى بېرەلمىدىم ... قانچە نومۇر ئالغانلىقىمنى بىلمەيمەن!

ـــ ئوتتۇز يەتتە نومۇر ئاپسىز! ـــ دېدى زايىت ئۇھ تارتىپ.

ـــ نېمە؟! ـــ بادامگۈل ئۆپكىدەپ زايىتقا قارىدى، ـــ ۋاي خۇدايەي، شۇنچىلىك تۆۋەنمۇ؟! قۇرۇسۇن ئۇ سىياسەت دەرسى دېگەنلىرى، نەدىكى ئاتالغۇلار، ئۇقۇملار، چۈشەنچىلەر... ئادەمنىڭ كاللىسى قوداڭشىپ كېتىدۇ!...

راست، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ھاۋاز بەختىنىڭ دەرسگە پەقەت ئىمتىھاندىن ئۆتۈش ئۈچۈنلا قاتنىشاتتى. ئەگەر ئۇلارنىڭ رايىغا قويۇپ بەرسە، بۇ دەرسكە قاتناشقانلىقىڭ ئورنىغا گېزىت كۆرۈشنى، كىتاب ئوقۇشنى، ۋەزىيەت ھەم ئېقىم مەسىلىلىرى ئۈستىدە ئەركىن ـ ئازادە سۆزلىشىشنى ئەۋزەل كۆرەتتى. چۈنكى، ئۇلار ھاۋاز بەختى ئۆتىدىغان سىياسەت دەرسىنى پۈتۈنلەي «قۇرۇق گەپ»، «گېزىت ـ ژۇرناللاردىن كۆچۈرۈۋالغان تەييار ئۇقۇم، چۈشەنچە» دەپ قارىشاتتى. شۇڭا ئانچە كۆزگە ئىلىپ كەتمەيتتى، خۇددى ئاسان قولغا كەلگەن نەرسىنى مەنسىتمىگەندەك مەنسىتمەيتتى. ئەگەر ھاۋاز بەختى ھەر قېتىم سىنىپقا كىرگەندە ئوقۇغۇچىلارنى بىرمۇبىر دىن، خۇددى تۇرمە باشلىقى جىنايەتچىلەرنىڭ ئىسمىنى ۋاراقلاپ چاقىرغاندەك يوقلىما قىلمايدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ بۇ دەرىجىدە تولۇق ۋە سەپراس ئولـ

تۇرۇشى ناتايىن ئىدى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ دەرسكە قارىتا كۆزقارىشى ئاشۇنداق بولغاچقىمىكىن، مەزكۇر دەرسنى ئۆتىدىغان ئوقۇتقۇچىنىمۇ ئانچە ئالاھىدە، مۇھىم ھېسابلىمايتتى، ناھايىتى گېزىت ـ ژۇرناللاردىكى سىياسىي ئوبزور ۋە باش ماقالىلەرنى شەرھلەپ چۈشەندۈرگۈچى جارچى دەپلا قارايتتى، ئۇنى ھەرگىزمۇ «دۇنيا ئەدەبىياتى»، «لوگىكا» ياكى «ئەدەبىيات نەزەريىسى» نى ئۆتىدىغان لېكتورلارغا ئوخشاتمايتى. بۇ ھال ھاۋاز بەختىنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلاتتى ۋە ئۆز ئابرۇيىغا قىلىنغان بىھۆرمەتلىك، دەپ قارايتتى. ئۇ ئوقۇغۇچىلاردىكى بۇنداق «سىياسەتكە سەل قاراش» ئىدىيىسىنى تۈگىتىش ئۈچۈن ئۆز دەرسىنى تېخىمۇ ئۇلۇغلاپ، پرىنسىپقا كۆتۈرۈپ، جان ـ جەھلى بىلەن ئۆتەتتى ۋە ئىمتىھانلاردا ناھايىتى قاتتىق قوللۇق قىلاتتى...

ـــ بادامگۈل، كۆڭلىڭنى يېرىم قىلماڭ، بۇ قېتىمقى ئىمتىھانلارنى ياخشى بېرەلمىگەنلىكىڭنى چۈشىنىشكە بولىدۇ، ـــ دېدى زايىت ئۇنىڭ كۆڭلىنى بەزلەپ، ـــ سىياسەت دەرسى مۇھىم دەرسلەر قاتارىدا، ئۇنىڭدىن ئۆتەلمىگەنلەرنى ئىلمىي باشقارمىغا يوللايدىغان گەپ. لېكىن مەن ھاۋاز بېتەكچى بىلەن سۆزلەشتىم، ئۇمۇ سىزگە ھېسداشلىق قىلىدۇ، بۇنىڭ بىر ئامالىنى قىلىشقا تىرىشۈاتىمەن.

ـــ ئامال بولارمۇ؟ ـــ بادامگۈل خۇددى مەدەت كۈتكەندەك زايىتنىڭ كۆزىگە ئىلتىجا بىلەن تىكىلدى. زايىت ئىشەنچ بىلەن مۇنداق دېدى:

ـــ ئامال تاپىمەن، خاتىرجەم بولۇڭ بادامگۈل، سىزنىڭ نام ـ ئابرۇيىڭىزنى قوغداش يولىدا ھەرقانداق بەدەل تۆلىسەممۇ مەيلى!

ئۇلار قىزلار ياتىقىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە توختىدى، زايىت بادامگۈلنىڭ يۇمشاق، بۇدرۇق قوللىرىنى ئىككى قولىنىڭ ئالقىنىغا ئېلىپ سىلىدى، قىستى. ئۇ، بۇ ھارارەتلىك قوللارنى خېلى ئۇزاققىچە ئاشۇنداق تۇتۇپ تۇرماقچى ئىدى، لېكىن بادامگۈل ئاستا، ئەدەپ بىلەن تارتىپ، ئۇنىڭ ئالقىنىدىن سۇغۇرۇۋالدى ۋە «خوش، رەھمەت!» دېگىنىچە ئارقىسىغا لەرزان قايرىلىپ، ياتىقىغا كىرىپ كەتتى.

× × ×

ئېيتقۇسىز ئازاب ـ ئوقۇبەتلەر دەستىدىن شەۋكەتىنىڭ قەلبى يارـ لىنىپ، بەئەينى جۇلدۇر كېپەنگە ئايلىنىپ قالدى...

ئۇنىڭغا بولغان بېسىم بىردىنلا كۈچىيىپ كەتكەندى، ھاۋاز بەختى ئۇنى مەنىۋى جەھەتتە زەئىپلەشتۇرگەندىن كېيىن، ئەمدى «ئۇزۇلـ دۇرمەي، شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىش» تاكتىكىسىنى ئىشقا سالدى. سوئال ـ سوراق كېچە ـ كۈندۈز توختىمىدى، ئۇچ گۇرۇپپا نۆۋەت بىلەن ئالمىشىپ، ئۇنىڭ «ئۇھ» دېگۈدەك ھالىنى قويمىدى. بىرىنچى گۇرۇپپىغا ھاۋاز بەختى ئۆزى مەسئۇل بولدى؛ ئىككىنچى گۇرۇپپىغا قوغداش بۆلۈمىنىڭ بىر كادىرى قاتناشتى؛ ئۈچىنچى گۇرۇپپىغا زايىت مەسئۇل ئىدى. زايىت ھازىر سېپى ئۆزىدىن رەقىبىگە ئايلانغانىدى، ئاقنىيازنىڭ، ساۋاقداشلىرىنىڭ ئەگىتىپ، ئاغرىتىپ ئېيتقان بىرمۇنچە گەپلىرى خۇددى قۇمغا يامغۇر كار قىلمىغاندەك ئۇنىڭ قېتىغمۇ كىرىپ چىقمىدى، ئۇ يەنە شۇنداق قوپال، ھەتتا ۋەھشىيلىك بىلەن شەۋكەتىنىڭ كۆزىگە كىرىۋالدى.

ئۇ ئۈچ گۇرۇپپا ئىككى سائەتتە بىردىن ئالمىشىپ، كېچە ـ كۈندۈز «جىددىي ھەربىي ھالەت» تە تۇردى. شەۋكەت چېچىنى قىردۇرۇۋېتىپ يامان قىلغانلىقىنى ئەمدى ھېس قىلدى، چېچى بار چاغدا تام ۋە ئۇسـ تەل ـ ئورۇندۇقلارغا ئۇستۇرۇلگەندە، ئۆسۈپ، پاخپىيىپ كەتكەن چاچنىڭ ھمايىسى بىلەن بېشى ئانچە ئاغرىپ كەتمەيتتى. ئەمدى پاك ـ پاكىز قىردۇرۇلغان تاقىرباش ھەربىر قېتىم تام ۋە باشقا يەرـ لەرگە ئۇستۇرۇلگەندە نېرۋىلىرى قوزغىلىپ، جېنى سىرقىراپ كېتەتـ تى. لېكىن ھازىر ئۇنىڭغا ھەممىدىن ئېغىر ۋە ئازابلىق بولۇۋاتقىنى ئۇيقۇسىزلىق ئىدى، ئۇ ئۇيقۇسىزلىقىنىڭمۇ بۇ دەرىجىدە جاننى قاقشىتىپ، ئادەمنى روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن تەڭلا كاردىن چىقىرىدىغانلـ

قىنى ئويلاپ باقمىغاندى. ئەمدى بېشىغا كېلىۋىدى، ئۆمرۇمدە بىرەر قېتىم قانغۇدەك ئۇخلاپ باققان بولغىيمىدىم دەپ ئەسلەشكە، سېغىنىشقا باشلىدى. ئۇنىڭغا ھەقىقەتەنمۇ ئۇيقۇنىڭ قەدرى ئۆتۈلدى، پۈتۈن ۋۇجۇدى تاتلىق، شېرىن ئۇيقۇنىڭ لەززىتىدە مەست بولۇپ، قاپاقلىرى ئېغىرلاشقان كۆزى ئىختىيارسىز يۇمۇلۇپ كېتىۋاتقاندا، يا ئۇنىڭ بېشىغا تاياق تېگىپ چۆچۈتۈلەتتى، يا يۈز ـ كۆزىگە مۇزدەك سۇ چېچىلىپ ئەندىكتۈرۈلەتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا تەبىئىي ۋە قانۇنلۇق پەيدا بولغان تاتلىق ئۇيقۇ سۈنئىي «دىكتاتورا» بىلەن قوغلىشىۋېتىلەتتى. ئۇ ئاستا ـ ئاستا ھالىدىن كېتىشكە باشلىدى، ئەسەبلىرى تارتىشىپ، پىكرى خىرەلەشتى، كۆزلىرىمۇ قان قۇيۇلغان پىيالىدەك يوغىناپ، قىزىرىپ، قورقۇنچلۇق تۈسكە كىردى. بىر قېتىم بېرىم كېچىدە بولۇۋاتقان سوراقتا ئۇ ئاخىر چىدىمايى، قاتتىق زارلاپ كەتتى:

ـــ مېنى بۇنداق قىينىماپ، ئۆلسۇن دەمسىلەر!؟ پۈتۈن جىسمىمنى تارتساڭلارمۇ ئەللىك يەتتە كىلوگرام كېلىدۇ، يەنە بىر نەچچە يىل ئوشۇق ياشىسام، شۇنچە چوڭ يەر شارىغا ئېغىر كېلەمدىكەنمەن!

لېكىن، ھېچكىم ئۇنىڭ زارىنى ئاڭلىمىدى، سوئال ـ سوراق، قىيىن قىستاق، ئازاب ۋە ئۇيقۇسىزلىق يەر شارىنىڭ ئايلىنىشىغا ئەگىشىپ، توختاۋسىز داۋاملىشىۋەردى. جانغا تاقاشقان ئۇيقۇسىزلىقنىڭ ئۇچىنچى سوتكىسىغا كەلگەندە، شەۋكەت كېچە ـ كۈندۈز ئۇزۇلمەي بولۇۋاتقان بۇ شەپقەتسىز قىستاشلارغا ئاخىر يان بەردى. شۇ كۈنى ئۇ تاڭ سۈزۈلۈشكە يېقىن، زايىتىنىڭ قولىدىكى ئالدىن تەييارلانغان «ئىقرارنامە» گە خامۇش ۋە ئىلەڭ ـ سىلەڭ ھالەتتە قول قويدى. ئۇ ئەمدى بوشاپ، جىمجىت بولۇپ قالغان «كامېر» دا ئارامخۇدا ئۇيقۇغا كېتەرمەن، دەپ ئويلىغانىدى، لېكىن يەنە دەرھال ئۇخلىيالمىدى، تۇمان قاپلىغاندەك خىرە كاللىسىدا، توساتتىن كىمدۇر بىرسى مۇدھىش قولىنى ئىچىگە تىقىپ، يۈرىكىنى قوچۇغاندەك، قىممەتلىك بىر نەرسىنى يۇلۇپ ئېلىپ ماڭغاندەك ئاچچىق بىر تۇيغۇ پەيدا بولدى. تۇرۇپلا يۈرىكى ئېچىشقاندەك، ئەمدىلا بېسىلغان قەلبىدە قايتىدىن سوغۇق بوران

كۆتۈرۈلگەندەك، ۋۇجۇدىدا بىر خىل زەئىپ بىئارام‌لىق ۋە تىنچسىزلىق پەيدا بولدى. ئۇ خۇددى بىر سىنى چاقىرماقچىدەك ئاغزىنى يوغان ئاچ‌تى، لېكىن لەۋلىرى گەپكە كەلمەي، ئاغزى سۇسىز قالغان بېلىقنىڭ ئاغزىدەك، ماكىلداپ قالدى. ئۇ خۇددى قەيەردىندۇر بىرەر نەرسىنى ئالماقچىدەك ئوڭ قولىنى ئېگىز كۆتۈردى، لېكىن قولىمۇ ھالسىزلىقتىن دەسلەپ ھاۋادا لەيلەپ، كېيىن ئاستا ـ ئاستا تۆۋەن چۈشۈپ كەتتى...

ئۇ كارىۋاتتا سوزۇلۇپ يېتىپ، پۈتۈن ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە كۈچ قۇدرىتىنى يىغىپ تۇرۇپ، ئۆزى ـ ئۆزىگە ئاستا شۇنداق دېدى: ھايات، مەن سېنى سۆيىمەن، مېنىڭ ساڭا بولغان سۆيگۈ ـ مۇھەببىتىمنى ھېچكىم تارتىۋالالمايدۇ! گەرچە سەندە بىرمۇنچە ئېپلاسلىقلار، ناھەق‌چىلىكلەر، رەزىللىكلەر بولسىمۇ، مېنىڭ قەلبىم، جىسمىم ئۇنىڭدىن زەخىم يېگەن، ئازابلانغان بولسىمۇ، لېكىن سەن مېنىڭ ۋۇجۇدۇمدا يەنىلا پاك، گۈزەلسەن! سېنىڭ شىددەتلىك ئېقىنلىرىڭ ئۇ ئېپلاس، رەزىللىكلەرنى ھامان يۇيۇپ، پاك ـ پاكىز ئېقىتىپ كېتىدۇ. مەن سېنى سۆيىمەن، سەن گۈزەل، سەن ھالال، سەن ئادىل! سېنىڭ شەپقەتسىز ئېقىنىڭ مېنى تېخىمۇ چىرايلىق، سەلتەنەتلىك ئىقبالغا چوقۇم ئېلىپ بارىدۇ!...

شۇ شۇنىڭلاش بىلەن ئۇنىڭ كۆكىلى ئارام تېپىپ، قەلبى يورۇغاندەك بولدى، ئۇ چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، تاتلىق ئۇيقۇغا ـــ ئۇچ سوتكىدىن بېرى ئۇنىڭدىن قاچقان، ئۇنى سۆيگىنىدىنمۇ ئارتۇق سېغىنىدۇرغان تاتلىق، شېرىن ئۇيقۇغا كەتتى...

× × ×

بادامگۈل دېرىزە ئالدىغا كەلدى، كەچكى قۇياشنىڭ قىيا چۈشۈپ تۇرغان قىزغۇچ نۇرلىرى ئۇنىڭ چاچلىرى ئۈستىدە جىلۋە قىلىپ،

قاپقارا سۇمبۇل چاچلارنى ئالتۇن رەڭگە كىرگۈزۈپ پارقىرىتىۋەتتى. ئۇ قاشلىرىنى يىمىرىپ، ئاستىنقى لېۋىنى بوش چىشلەپ، چوڭقۇر ئويغا پاتقاندى. لېكىن ئۇنىڭ ھازىرقى ئويى بۇرۇنقىدەك باش ـ ئاخىرى يوق چىگىش، ئازابلىق ئوي ئەمەس ئىدى. بەلكى تۇرمۇشى ۋە كېلەچىكى توغرىسىدا بىر قارارغا كېلەلمەي قىينىلىۋاتقان دېلىغۇللۇق ئىچىدىكى تۇراقسىز ئويلار ئىدى. ئۇ نەچچە كۈندىن بېرى ئۆزىنى دەڭسەپ، زايىتنى تازا ياخشى كۆرمەيدىغانلىقىنى بىلدى، لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر يەنە زايىتنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىسىلا دىلى يۇمشاپ، ۋۇجۇدىدا بىر خىل نازۇك سېزىم پەيدا بولغاندەك قىلاتتى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ سىياسەت ئىمتىھانىدا بادامگۈل يولۇققان ئېغىر پېشكەللىكىنى يېڭىش يولىدا كۆرسەتكەن ئىلتىپاتى، غەمخورلۇقى روھى چۈشۈپ، كۆڭلى بىئارام يۇرگەن ناتۇان قىزغا خۇددى قاتتىق جۇدۇندىن كېيىن پالىدا ئېچىلغان ئاسماندەك ئىللىق تۇيۇلۇپ كەتتى. ئۇ ئىككى كۈنلۈك ئالدىدا تۇيۇقسىز بادامگۈلنى ياتاقتىن چاقىرىپ چىقىپ، ھولۇققان، خۇشال بولغان ھالدا يانچۇقىدىن ئىككى ۋاراق قەغەزنى ئېلىپ، بادامگۈلگە كۆرسەتتى. بادامگۈل ئۇنى كۆرۈپلا تونىدى، بۇ ئۇنىڭ سىياسەت دەرسىدىن بەرگەن چارەكلىك ئىمتىھان قەغىزى ئىدى. بىرىنچى ۋاراقنىڭ چېكسىدە خۇددى زايىت ئېيتقاندەكلا قىزىل قەلەم بىلەن سەتلا يېزىلغان «37» دېگەن نومۇر تۇراتتى. بادامگۈلنىڭ يۈزى ۋىالىدە قىزاردى، بىر ھازا نېمە دېيىشنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى، كېيىن سەل ئوڭايسىزلانغان ھالەتتە:

ــ بۇنى قانداق ئالدىڭىز؟ ــ دەپ سورىدى.

زايىت ئۇنىڭ يوغان، تىنىق كۆزلىرىگە ھېرىس بىلەن تىكىلىپ تۇرۇپ:

ــ مەن دېگەنغۇ، سىز ئۇچۇن ئاسماندىكى يۇلتۇزنى ئېلىپ چۈشۈمۇ قولۇمدىن كېلىدۇ! ــ دېدى ۋە يانچۇقىدىن يەنە بىر قەغەزنى ئېلىپ داۋام قىلدى، ــ ھەممە سوئاللارنىڭ جاۋابىنى يېزىپ قويدۇم، مانا بۇنى دەرھال ئۆز قەلىمىڭىز بىلەن كۆچۈرۈپ، ئىمتىھان ئېلىنغان

كۈندىكى چېسلانى سېلىپ، ماڭا بېرىڭ، بۈگۈندىن قالمىسۇن، ئەمدى نومۇرىڭىز 98 بولىدۇ!

بۇلارنى ئويلىسا، بادامگۈلنىڭ قەلبىدە زايىتقا نسبەتەن ھەقىقەتەنمۇ بىر خىل ھۆرمەت تۇيغۇسى بىلەن كۆڭۈلنى ئىللىتىدىغان ئىسسىق بىر سېزىم پەيدا بولاتتى ... بادامگۈل ئەنە شۇنداق ئەبجەش تۇيغۇلار دولقۇنىدا تەۋرىنىپ خىياللار سۈرەتتى، زايىتنىڭ سۆز ھەم ھەرىكەتلىرى ئۇنىڭ ساددا خىيالىدا تەكرارلىنىۋەردى ...

قىزلارنىڭ ھېسسىياتى ھامان بىر تەرەپلىمىلىكتىن خالىي بولالمايدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ يىگىت تالاشتا كۆڭۈل بۆلىدىغان تەرىپى، كۆپرەك يىگىتلەرنىڭ تەن قۇرۇلۇشى، سالاپىتى، ئىقتىدارى قاتارلىق جەھەتلەر بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ھېسسىي تۈسى قويۇقراق بولىدۇ، بىرەر يىگىتنىڭ بىرەر تەرىپى ئۇنىڭغا ياراپ قالدىمۇ بولدى، ئۇنىڭ كىچىكىنە ئارتۇقچىلىق ۋە ئەۋزەللىكلىرى ئۇنىڭغا يوغان، چىرايلىق ۋە يۈكسەك كۆرۈنۈپلا قالماي، بەلكى يەنە خېلى - خېلى ئەيىب - نۇقسانلىرىمۇ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى بىلەن ئۇنىڭغا يېقىپ كېتىدۇ، ھەتتا ئۇنى ئاستا - ئاستا ئۆزىگە مەپتۇن قىلىۋالىدۇ.

شۇ كۈنلەردە، بادامگۈلنىڭ كۆز ئالدىدا زايىت ئەنە شۇنداق خىرەلىكتىن روشەنلىككە، تۆۋەنلىكتىن يۈكسەكلىكە قاراپ ئۆزگىرىشكە باشلىغان ئادەمگە ئايلىنىۋاتاتتى...

ياتاقتا غۇنچەقىزنىڭ كىرىشى بىلەن ئۇنىڭ خىيالى چېچىلىدى. غۇنچەقىزنىڭ كىرىشىمۇ بىر ھېسابتا ياخشى بولدى. بادامگۈل ئۆزى بىلەن ئۆزى ئويلاپ، چېكى يوق ئويلار دەشتىدە سەرسان بولۇپ يۈرگۈچە، كۆڭۈل سىرىنى دوستىغا ئېيتىپ، ئۇنىڭ پىكىر - مەسلىھەتىنى ئېلىپ باقمامدۇ! توغرا، دوست دېگەن مۇشۇنداق ۋاقىتتا ئەسقاتىدۇ، ئۇنىڭغا ھەممىنى ـــ دېلىغۇللۇق، تىت - تىتلىق ۋە كۆزى قورقۇشتىن تارتىپ، ھۆرمىتى، مايىللىقى ۋە قىزىقىشىغىچە بولغان ئۇي - خىياللىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېيتىش كېرەك. بەلكى دوستىدىن تېخىمۇ ياخشىراق ئەقىل چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس!....

شۇ خيال بىلەن ئۇ غۇنچەقىزغا يېقىندىن بېرىقى كۆكۈل سىرلىرى-نىڭ هەممىسىنى ئېيتتى. غۇنچەقىز قاش - كۆزلىرىنى، تىل ۋە لەۋلىرىنى، قىسقىسى يۈزىدىكى مەنىۋى تۇيغۇلارنى بىلدۇرىدىغان هەممە ئەزالىرىنى ئوينىتىپ تۇرۇپ، جىددىي ۋە ئەستايىدىل ئاڭلىدى، ئاڭلاپ بولۇپ بىر هازا ئويغا پاتتى، كېيىن بادامگۈلنىڭ قولىنى تۇتۇپ، ئۇنىڭ خيالچان كۆزلىرىگە تىكىلىپ تۇرۇپ :

— ئاداش، بۇ ئىشتا ئەڭ ياخشىسى، مانا مۇشۇنى ئوبدان تەكشا! — دېدى بىگىز قولى بىلەن بادامگۈلنىڭ يۇرىكىنى نوقۇپ تۇرۇپ، — ئاخىرقى قارارنى ساڭا مانا مۇشۇ چېقىرىپ بېرىدۇ. چۈنكى مۇهەببەت دېگەن بۇ نېمە بەككە - يېگانە، شەخسىي ئىش! بىر يىگىت بىلەن بىر قىزغىلا تەئەللۇق بولغان پاك، مۇقەددەس تۇيغۇ! مۇهەببەتتىن ئىبارەت بۇ نازۇك، مۇرەككەپ مۇزىكىنى ياخشى چېلىش هەقىقەتەن تەس، لېكىن بىر قېتىم چېلىپ بۇزۇپ قويسا، يەنە باشقىدىن قايتا چالسا بولىدۇ. ئەگەر راستتىنلا مېنىڭ پىكرىمنى ئالماقچى بولساڭ، مېنىڭ پىكرىم مۇنداق : دۇنيادا بارى تېپىلۇر، بارى تېپىلماس. بارى تېپىلۇر، ۋاپادارى تېپىلماس! سەن بۇ سۆزنىڭ تەمىنى بىر قېتىم تېتىدىڭ! شۇڭكەت سۆيۈشكە ئەرزىيدىغان ياخشى يىگىت ئىدى، لېكىن ئۇ يېرىم يولدا يېقىلىپ، ئاراڭلار بۇزۇلدى، بۇنىڭدا سەن ئەيىبلىك ئەمەس. ئەمدى ئۇ ئورنىدىن قوپالامدۇ، قانداق قوپىدۇ، بۇ بىزگە نامەلۇم. ئىشقىلىپ، ئۇنىڭ ئىستىقبالى قاراڭغۇلاشتى! بىز مۇهەببەتنى دەپ جەمئىيەتنى، ئىستىقبالنى ئويلاشمساق بولمايدۇ، چۈنكى بىزنىڭ جەمئىيىتىمىز كۆرەش بىلەن تولغان، سىياسىي سەزگۈرلۈكى يۇقىرى جەمئىيەت. ئەمدى، زايىتقا كەلسەك، مەن ئۇنى ياماں دېيەلمەيمەن، ئۇ كۈندىن - كۈنگە يۇقىرى ئۆرلەپ، فاكۇلتېتتىكى تۆتىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ئەگەر تاسادىپىي كۆز تېگىپ، شېخى يېرىلىپ كەتمىسىلا ئۇنىڭ ئىستىقبالىنى پارلاق دېيىشكە بولىدۇ. ئەمدى ئاخىرقى قارارنى مەن كۆرسەتكەن هېلىقى يېرىگىدىن سورا! مەسلىھەتىم : ياپىسام پىشارمۇ، كۆمسەم پىشارمۇ دەپ ئارىسالدىلىقتا يۈرىۋەرمە، بەزىدە تەۋەككۈل قىل-

لىشقا توغرا كېلىدۇ، چۈنكى قىزلارغا پۇرسەت ھەمىشە كېلىۋەرمەيدۇ، ياخشى پۇرسەتنى قولدىن كەتكۈزۈپ، كېيىن نادامەت يەپ قالمغىن!

غۇنچەقىز بىلەن بولغان شۇ سۆھبەتتىن ئۇچ كۈن كېيىن، بادامگۈل زايىت بىلەن ئاي سەيلىسىگە چىقىپ، ئۇنىڭ شېرىن ـ شېكەر، ياغلىما گەپلىرى بىلەن يەتمىش پۇشتىنى شىپى كەلتۈرۈپ بەرگەن ۋەدە ـ قەسەملىرىگە ئاخىر ئىشەندى ۋە شۇ سائەتتىن باشلاپ، ئۇنىڭ ئۆمۈر-لۈك سۆيگۈنى بولۇپ قالدى. خۇددى بالزاك قايسىبىر ھېكايىسىدە «ساختا مۇھەببەت ھەققىي مۇھەببەتكە قارىغاندا تەسىرلىك بولىدۇ» دېگەندەك، زايىتىنىڭ مۇھەببىتى ھەققەتەن ناھايىتى تەسىرلىك بولدى، بادامگۈل بۇنداق زور قايىل قىلىش كۈچىگە ئىگە تەسىر ئالدىدا ئاستا ـ ئاستا يۇمشىدى، ئەسىرگە ئېلىندى. بۇ ئىش خۇددى ئاچا يولىنىڭ دوقمۇشىغا كېلىپ گاڭگىراپ قالغان ئادەمنى كىم بۇرۇن يېتەكلىسە، شۇنىڭ ئارقىسىدىن كەتكەندەكلا ئىلاجسىز يۈز بەردى. زايىتىنىڭ يوغان ئېچىلغان كۆز قارىچۇقىدا خۇددى باھار چېچەكلىرى جىلۋە قىلغاندەك بىر خىل شادىيانە شادلىق ئەكس ئېتەتتى. ئۇ خۇشاللىقتىن تېرىسىگە پاتماي قالدى، ئۇنىڭ بادامگۈلنىڭ قولىنى تۇتۇپ سەكرەگۈسى، ئۇنىڭ ئەتراپىدا پىرقىراپ ئۇسسۇل ئوينىغۇسى، ناخشا توۋلىغۇسى كېلەتتى. ئاخىر ئۇ، ھاياجىنىنى بېسىش ئۈچۈن يېنىدىكى بادامگۈلنى خۇددى بىر تورپاقنى يېقىتقۇدەك كۈچ بىلەن يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ پىرقىراتتى ...

7

ئاقنىياز ئەزەلدىن ئۆزىنى ياساشقا قىزىقمايتتى، كىيىملەرنىمۇ سالپا ـ سۇلپا كىيۈۋېرەتتى. لېكىن قاچانكى، غۇنچەقىزنى ياخشى كۆرۈپ قالدى، شۇنىڭدىن بېرى ئۆزىنىمۇ سەزمىگەن ھالدا كىيىم ـ كېچەكلىرىنى تۈزەشتۈرىدىغان، بۇرۇت ـ ساقاللىرىنى پات ـ پات قىرد-

دىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى قانداقتۇر پالانى ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى كۆڭلىدە پەيدا بولغان يۇكسەك مۇھەببەت ئۇچۇن ئىدى.

ئۇ بۇگۈن چۈشتىن كېيىنكى ئىككى سائەتلىك «جۇڭگو ئەدەبىياتى» دەرسىدىن چۈشۈپ، دەسلەپ چېچىنى ياساتتى، كېيىن مۇنچىغا باردى. مۇنچىدىن چىقىپ سائىتىگە قارىۋىدى، كەچلىك تاماققا يەنە بىر سائەتتەك ۋاقىت بارلىقىنى كۆرۈپ، ياتاقتا كىردى، ياتاقتا ھېچكىم يوق، ئازادە ئىدى، ئۇ ياستۇقىنىڭ ئاستىدىن بىر نەچچە ۋاراق قاتلانغان، پۈرلەنگەن قەغەزلەرنى ئالدى، بۇ قەغەزلەر ئۇنىڭ قايسى ۋاقىتتا ئىلھام كەلسە، شۇ ۋاقىتتا دەرھاللا يېزىپ قويىدىغان پارچە - پۈرات شېئىرلىرى بىلەن تولغانىدى. بايا مۇنچىدا، ئىسسىق سۇنىڭ تۈيۇقسىز كۆچىيىپ كېتىشى بىلەن ئۇنىڭ قولى كۆيۈپ، دەرھال ئۆزىنى چەتكە ئالغان ۋە شۇ ھادىسە تۈپەيلىدىن كاللىسىدا يېڭى بىر شېئىرىي پىكىر پەيدا بولغاندەك قىلغانىدى. ئەمدى ئۇنى رەسمىي بىر شېئىر شەكلىگە كىرگۈزۈش ئۈچۈن، دېرىزە ئالدىغا قويۇلغان ئۇستەل يېنىغا كەلدى. سىرلىرى ئۆچۈپ، پۈتلىرى لىڭشىپ قالغان بۇ كونا ئۇستەلنى يەنە قايسىبىر كەپسىز، بىغەرەزلەر پىچاق، قەلەمتىراچلىرى بىلەن سىجاپ، ئويۇپ، سىلىق يۈزىنى مودۇر - چوقۇر قىلىۋەتكەن، ئەسلىدىكى سارغۇچ رېڭى ئۇستىگە يەنە كۆك ۋە قىزىل سىياھلارنى تۆكۈپ، بۇلغاپ، بەئەينى نائۇستا رەسسام سىزغان چۈشىنىكسىز ماي بوياق رەسىمدەك قىلىۋەتكەنىدى. ئاقنىياز ئۇستەلگە يېڭى بىر گېزىتنى يېپىپ سالدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھېلىقى قەغەزلەر بىلەن قەلەمنى قويۇپ جەينەكلەپ ئولتۇردى ۋە دېرىزىدىن سىرتقا قارىغىنىچە شائىرانە خىيالغا كەتتى، ھەرھالدا ئىلھام تېزلا كەلدى، ئۇ قەلەمنى كىتىرلىتىپ، باش كۆتۈرمەيلا تۆت مىسرانى راۋان يېزىۋەتتى، ئۇ ئاخىرقى سوئال بەلگىسى بىلەن ئۇنىدەش بەلگىسىنى ئەمدىلا قويۇپ تۇرۇۋېدى، بىر قىزىنىڭ كاردىوردا تۇرۇپ «ئاقنىياز ئاكا» دەپ چاقىرغان يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئاقنىياز ئىتتىك قەلەمنى قويۇپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى،

بۇ غۇنچەقىز ئىدى، ئۇنىڭ ئاۋازى ئاقنىيازنىڭ قۇلىقىغا بەكمۇ سىڭىشىلىق ئىدى، ھەرقانداق يەردىن ئاڭلىسا ئاسانلا تونۇۋالاتتى ۋە بۇ ئاۋاز بىلەن يۈرىكىگە ئىسسىق بىر ئېقىم كىرگەندەك ھۇزۇرلۇق ھېس قىلاتتى. مانا شۇ مۇلايىم، تاتلىق ئاۋاز كارىدور تەرەپتىن يەنە ئاستا ئاڭلاندى:

ـــ ئاقنىياز ئاكا...

ئاقنىياز ئالدىراپ ئىشكىنى ئېچىپ، كارىدورغا چىقتى، غۇنچەقىز ئۇنىڭدىن بەش ـ ئالتە قەدەم نېرىدا، ئىككى تەرەپتىكى ياتاقلارغا بۇيۇنداپ قاراپ كېلىۋاتاتتى.

ـــ مانا مەن، غۇنچەقىز...، ـــ دېدى ئاقنىياز ياتاقنىڭ ئىشىكىنى يوغان ئېچىپ قويۇپ، ـــ بىزنىڭ ياتاقنى ئۇنتۇپ قاپسىز ـ ھە؟

غۇنچەقىز كەكلىكتەك يورغىلاپ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە خىجىل بولغاندەك قىزىرىپ تۇرۇپ:

ـــ ئۆتكەندە بادامگۈل بىلەن كەلگەندە تازا دەققەت قىلماپتىكەن، مەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھەممىسى بىر خىل ئىشىك، ئۆيى دەڭە! ـــ دېدى.

ـــ شۇنداق، بولۇپمۇ سىز بۇ تەرەپلەرگە ئاسان كەلمەيسىز، ـــ دېدى ئاقنىياز ھولۇققان، ھاياجانلانغان ھالدا، ـــ قېنى مەرھەمەت، ياتاققا كىرىڭ!

غۇنچەقىز ئەركىن، بىمالال قەدەملەر بىلەن ياتاققا كىردى ۋە ئۇدۇل ئۇستەل يېنىغا كېلىپ ئاقنىيازنىڭ بايىقى قەغەزلىرىگە ئىختىيارسىز كۆز يۈگۈرتتى.

ـــ شېئىر يېزىۋېتىپسىز ـ دە، ـــ دېدى ئۇ قىزىقسىنىپ، ـــ كۆرۈشكە بولامدۇ؟

ـــ ئەمدى... بۇنى تېخى بايىلا يازغان ...، ـــ دېدى ئاقنىياز دۇدۇقلاپ، ـــ كۆرسىڭىز ... مەيلى ... زاڭلىق قىلماڭ ...

ـــ سىزدەك كاتتا شائىرنى زاڭلىق قىلىپ ھۆددىسىدىن چىققىلى بولامدۇ، ئاقنىياز ئاكا، ـــ دېدى غۇنچەقىز ۋە ھېلىقى قەغەزنى قولىغا

ئېلىپ، ئۇنلۇك ئوقۇشقا باشلىدى :

قولى كۆيسە كىشىنىڭ،
ئوتتىن قاچار يىراققا.
يۈرەك كۆيسە ھەيرانمەن،
يېقىنلىشار نېمىشقا؟!

ـــ پاھ!... بىر سى يۈرىكىڭىزنى پىژىلدىتىپ كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ ـ ده؟ ـــ دېدى غۇنچەقىز سەمىمىي، ساددىلىق بىلەن، ـــ بىلىشكە بولارمۇ، كىم ئۇ، بىزنىمۇ تونۇشتۇرۇپ قويۇڭ!

ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى، كۈلكە بىلەن تەڭ ئەمدى كۆتۈرۈلۈش-كە باشلىغان يۈمران كۆكسىمۇ سىلكىنىپ كەتتى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئاقنىيازمۇ كۈلدى، لېكىن ئۇنىڭ كۈلكىسى دەرد ئىچىدە چىقىۋاتقان ئازابلىق كۈلكە ئىدى. توۋا، دۇنيادا ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئادەمنىڭ ئاغزىدىن ئاشۇنداق كۆتۈلمىگەن، بىھۇدە سۆزلەرنى ئاڭلاشتىنمۇ ئازاب-لىق ئىش بارمىدۇ؟!...

ئاقنىياز قىز زادىغا بولغان تۇنجى قېتىملىق ئاشىقانە يۈرىكى، مەج-نۇنلارچە سەمىمىي قەلبى بىلەن غۇنچەقىزنى ياقتۇرۇپ قالغانىدى.

«نازۇكلۇق» ئاياللارنىڭ تەبىئىتى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدە-كى بىر خىل كۈچ! ئۇلار مانا شۇ نازۇكلۇقى بىلەن مەن ـ مەن دېگەن كۈچلۈك ئەرلەرنىمۇ بويسۇندۇرۇۋالالايدۇ! ئاقنىياز ئوقۇش ۋە كەسپىنى ئويلاپلا ھېچكىمگە كۆڭۈل بەرمەسلىكنى ئۆز ـ ئۆزىگە قاتتىق ۋەدە قىلغانىدى. لېكىن قاچانكى، غۇنچەقىز بىلەن ئۇچراشتى، ھېلىقى «قاتـ-تىق ۋەدە» سىمۇ خۇددى ئىسسىقتا قالغان ماتاڭدەك يۇمشاپ كەتتى، شەۋكەتنى ئۇزىتىش ئۈچۈن مۇشۇ ياتاقتا ئۆتكۈزۈلگەن ھېلىقى ئولتۇ-رۇشتىن كېيىن، ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئوت تۇتاشتى، كۆيدى، كۈل بولـ-دى، تىترەپ تۇرغان جىسمىنى يەرگە ئۇرۇپ قاقشىدى ...لېـ-كىن، ھېچكىم پەرۋا قىلمىدى! ئاقنىياز ئۆزىچە كۆيۈپ، «مەشۇقسىز

ئاشق » قا ئايلىنىپ قالدى. ئۇ غۇنچەقىز بىلەن ھەمىشە خىيالىدا سىردىشاتتى، چۈشىدە قۇچاقلاپ سۆيەتتى، ئوڭىدا بولسا، ئىشق ئوتىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ئۇنى كۆرسە قىزىرىپ، ۋۇجۇدى تىترەپ، يىراق تىنلا سەپسالاتتى، غۇنچەقىزنىڭ كېلىشكەن سەيلانە قامىتىگە، خاتىرجەم، بەھۇزۇر قەدەم بېسىشلىرىغا قاراپ، تېخىمۇ ئاشىق بىقارار بولاتتى. ئاقنىيازنىڭ قەلبىدىكى مۇھەببەت خۇددى ئۇلۇغ داستانلاردا تەرىپلەنگەندەك سەمىمىي، پاك ۋە ئالىيجاناب مۇھەببەت ئىدى. ئۇ غۇنچەقىزنى ھەرقانچە ئەسلىسىمۇ، سېغىنسىمۇ، لېكىن بۇنى پەقەت قەلبىدىلا بىلەتتى، ئارزۇلار ئالىمىدە ھېس قىلىپ يۈرەتتى...

ــ ئوھوي ... ماۋۇ يەردە يەنە بىر شېئىرمۇ بارىكەنغۇ! ــ دېدى غۇنچەقىز پۈكلەنگەن قەغەزلەرنىڭ ئارىسىدىن بىر ۋاراقنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ، ــ بۇ تېخىمۇ ئېسىل ئوخشايدۇ.

ئۇ ئۆزىچە ئىنتوناتسىيىگە كەلتۈرۈپ، بۇ شېئىرنىمۇ ئۇنلۈك ئوقۇشقا باشلىدى:

تالە ــ تالە، چاچلىرىڭ تالە،
يۇمران لەۋلەر ياقۇت پىيالە.
سەن ئۆزگىلەرگە بىر بەرگى بولساڭ،
مەن ئۇچۇن،
ئەبەدىلئەبەد ــ
كۆكتە يۇلتۇز،
زېمىندا لالە!

ــ پاھ ــ پاھ ... سۆيگەن قىزنىڭىزنى پەرىشتىگە ئايلاندۇرۇۋېتىپسىزغۇ ئاقنىياز ئاكا! ــ دېدى غۇنچەقىز شۇنداق سادىدا ۋە تۇز كۆگۈللۈك بىلەن، ــ ئەمدى ئۇنى كۆرۈش ئارزۇيۇم تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتتى، ئۇ كىم؟ مېنى چوقۇم تونۇشتۇرۇپ قويۇڭ، جۇمۇ! بىز ياخشى دوستلاردىن بولۇپ كېتىمىز!

ئاقنىياز بىر نەچچە قېتىم ئاغزىنى ئۆمەللەپ، يۈرەكلىك ھالدا : «ئۇ سىز، بۇ شېئىرلارنىمۇ سىزگە ئاتاپ يازغان!» دېمەكچى بولدىيۇ، لې-كىن يەنە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، تىلىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان بۇ يۈرەك سۆزىنى زورلۇق بىلەن تەسلىكتە ئىچىگە يۇتۇۋەتتى. ئۇ ئۆزىنى بۇ ئازابلىق خىياللاردىن نېرى قىلىش ئۈچۈن شېئىرلار بىلەن ھەپىلىشىپ تۇرغان غۇنچەقىزدىن سورىدى :

— غۇنچەقىز، ئاڭلىشىمچە بادامگۈل بىلەن زايىت جۈپ بولۇپ قا-لغانمىدىڭ قىلىدۇ، راستمۇ ؟

— راست! — دېدى غۇنچەقىز ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى تېز - تېز قې-قىپ، — بىر - بىرىگە خالىغان ۋاقىتتا مۇھەببەت ئىزھار قىلىش — ھازىرقى زامان ياشلىرىنىڭ نورمال ھوقۇقى!

بادامگۈلنىڭ يېڭى تۇرمۇشى توغرىسىدىكى بۇ شۇم خەۋەر ئاقنىياز-نىڭ قەلبىدە ھەسرەتلىك بىر غۇسسە ئويغاتتى.

— ئۇغۇ شۇنداق، — دېدى ئۇ غۇنچەقىزغا جاۋابەن زەئىپ ئاۋازدا، — لېكىن مەن زايىتىنىڭ بادامگۈلگە بولغان مۇھەببىتىنىڭ خۇددى كۈز ۋاقتىدىكى بۇلۇتلاردەك ئاسانلا پەيدا بولۇپ، يەنە ئاسانلا تارقاپ كېتىشىدىن، شۇنداقلا جۇلالىنىپ، پارقىراپ چىققان ھەسەن - ھۈسەننىڭ يەنە لىپلا قىلىپ يوقاپ كەتكىنىدەك غايىب بولۇپ كېتى-شىدىن ئەنسىرەيمەن!

— ئاقنىياز ئاكا، سىزمۇ بىلىسىز، — دېدى غۇنچەقىز ئويلانغان ھالدا، — مۇھەببەت ئىشىدا ھەركىم ئۆزى ھۆكۈم قىلىدىغان گەپ! بەلكىم، بادامگۈل مەلۇم ۋاقىت چۈشىنىپ باقار ...

ئاقنىياز قوشۇمسىنى تۇرۇپ، كۆڭلىدىكى ئاچچىقنى بېسىپ، غۇنۇ-چەقىزغا مۇنداق دېدى :

— غۇنچەقىز، سىزدىن بىر ئىلتىماسىم، بۇ ئىشتىن شەۋكەت خە-ۋەرلىنىپ قالمىسۇن، ئۇ ئەمدى كۆتۈرەلمەيدۇ!

— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن، — دېدى غۇنچەقىزمۇ ھېسداشلىق بىلەن، — بىر مەزگىل ئۇنىڭدىن مەخپىي تۇتايلى!

غۇنچەقىز ئەمدى شېئىر يېزىلغان قەغەزلەرنى قويدى ۋە كىچىككىنە خۇرۇم سومكىسىدىن ئىككى پارچە نەرسىنى چىقىرىپ، ئاقنىيازغا ئۇزاتتى:

— بۇنىڭ بىرسى تۇرغۇن ئاكامدىن كەلگەن خەت ئىكەن، — دېدى ئۇ پۈكلەنگەن، سارغۇچ بىر كونۋېرتنى كۆرسىتىپ، — خەت خالتىسىدا تۇرۇپتۇ، سىز كۆرمىگەن ئوخشايسىز ...

— تۇرغۇننىڭ خېتى!...، — ئاقنىيازنىڭ كۆزلىرى خۇشاللىقتىن ئويناپ كەتتى، — ئاخىر خەت كەپتۇ ـ دە! ئەجەبمۇ سېغىنىۋېدىم...

راست، ئۇ تۇرغۇننى قاتتىق سېغىنغانىدى. بولۇپمۇ زايىتىنىڭ كۆڭۈل ئاللىقى، دوستلۇقتىن يۇز ئۆرۈشى قاتارلىق ئازغۇنلۇقلىرى بىلىنگەندىن كېيىن، تۇرغۇننىڭ قەدىرى تېخىمۇ قاتتىق ئۆتۈلدى، ئۇنىڭ زايىت توغرىسىدىكى ئالدىن كۆرەر سۆزلىرى ئاقنىيازنىڭ قۇلقى تۈۋىدە قايتىدىن جاراڭلاپ، ئۇنىڭ تۇرغۇنغا بولغان ئىخلاس، ئېتىقادىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتكەنىدى. ئۇ خەتنى ئىنتىلىك قولىغا ئېلىپ، كونۋېرتنى يىرتماقچى بولۇۋېدى، غۇنچەقىز ئېغىز ئېچىپ قالدى:

— ئاقنىيازئاكا، خەتنى كېيىنرەك ئوقۇڭ، سىزگە دەيدىغان يەنە بىر مۇھىم ئىشىم بار. يېقىندا سۇلتاندىن خەت كەپتىكەن، ئۇ مەندىن بىر پارچە نەسىر يېزىپ ئەۋەتىشنى سوراپتۇ، ئۇمۇ ساگو① دا ئەدەبىيات ئوقۇيدۇ ئەمەسمۇ، بەلكىم مەندىن ئىمتىھان ئېلىپ، كەسپىي سەۋىيەمنى تەتقىق قىلماقچى بولسا كېرەك، «جۇدالىق» دېگەن تېمىدا بىر نەسىر يازدىم، كۆرۈپ باقسىڭىز، چەت ئەلگە «ئېكسپورت» قىلىدىغان «مال» بولغاچقا، سۈپەت ئۆتكىلىدىن ئۆتەلمەي قالمىسۇن، دەيمەن، سىزنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم، مالال كۆرمەي كۆرۈپ بېقىڭ، ئىشلەيدىغان يېرى بولسا، يەنە ئىشلەيمەن! خوش ئەمسە، مەن كەتتىم ...

ئاقنىياز تۇرغان ئورنىدا تۇرۇپلا قالدى، چىقىپ كېتىۋاتقان غۇنچەقىزنىڭ ئارقىسىدىن ئۇزىتىپ قويۇشمۇ خىيالىغا كەلمىدى. كاللىسى

① تاشكەنتتىكى ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتى.

پىرقىراپ، قەلبىدە بوران كۆتۈرۈلگەندەك، سوغۇق، يېقىمسىز بىر تۈيغۇ ئۇنى پۈتۈنلەي ھالىدىن كەتكۈزگەندى. ئۇ ئۇنىڭ ژۇجۇدىدا تۇساتتىن پەيدا بولغان غايىبانە رەشك تۈيغۇسى ئىدى!...

ئاھ، خۇدا! سەن مېنى نېمە كويلارغا سېلىۋاتىدىغانسەن! بۇ دۇنيادا بىرسىنى ياخشى كۆرۈپ، ياخشى كۆرگەنلىكىنى ئوچۇق ئېيتالماي، يېنىدىكى تۇرغان سۆيگۈ ـ مۇھەببىتىنى قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىگە سېلىپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئازابلىنىش ـ بەند قىلىۋېتىشتىنمۇ ئېغىر ئىش بارمۇ ؟! بۇ خۇددى قارىغۇ ئادەمنىڭ قىزىق ئويۇنىغا كىرىپ، كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلارنىڭ ھېچقايسىسىنى كۆرەلمەي، ئەتراپىدىكى كىشىلەر ـ نىڭ قىزغىن چاۋاكلىرىنى ئاڭلاپ، تىت ـ تىت بولغىنىدەك ئازابلىق، نادامەتلىك ئىش ئەمەسمۇ ؟! تېخى بۇنى ئاز دېگەندەك، ماۋۇ ئىشنى كۆرمەمدىغان! دۇنيادا ئۆزۈڭ ياخشى كۆرىدىغان ئادەمنىڭ ساڭا ئەمەس، بەلكى باشقا بىرسىگە جۇدالىق دەردىدە يازغان يۇرەك سۆزلىرى بىلەن سۆيگۈ ئىزھارىنى كۆرۈشتىنمۇ دەھشەتلىك، خورلۇق ئىش بارمۇ ؟!... بۇ خۇددى قېرى، ناتۇۋان مومايلارنىڭ «مەن كۆيەرمەن بالامغا، بالام كۆيەر بالىسىغا» دەپ زارلىغىنىدەك ھەسرەتلىك ئىش ئەمەسمۇ ؟!...

ئاقنىياز غەمكىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، دېرىزىدىن يىراققا قارىدى، تاغ تەرەپتە ھاۋا تۇمانلىشىپ، ئاسمان لاي سۇدەك بوزىرىپ كېلىۋاتاتتى. تەبىئەتمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلدى، ئۇ دېرىزە ئالدىدىن نېرى كېتىۋېتىپ، قولىدا سقىملاپ تۇرغان تۇرغۇنىنىڭ خېتى ئېسىگە كەلدى ژە كونۇبرتنى ئالمان ـ تالمان يىرتىپ، خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى :

«دوستۇم ئاقنىياز! ھايات دېگەن شۇنداق نەرسە ئىكەن، ئادەم بالىسىغا ھەمىشە بىر نەرسە كەمدەك، يېتىشمەيۋاتقاندەك بىلىنىدىكەن. سەن مېنىڭ بىر جاپادا تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ شۇ يېتىشمەيۋاتقان نەرسىنى قولغا كەلتۈرسەڭ، يەنە بىر سى بارەدەك قىلىدىكەن، ھامان بىر نەرسىنىڭ كەملىكىنى ھېس قىلىپ ئۆ-

تىدىكەنسەن! كونىلار ئېيتقان : بىر يېرى كەم دۇنيا، دېگەن شۇ ئوخشايدۇ! مەن ئۇرۇمچىدىكى چاغدا ھەمشە يۇرتنى، ئاتا ـ ئانامنى ئەسلەپ بىئارام بولاتتىم، ئۇلارنىڭ يېنىغا قايتىپ كەلسەملا ھەممە ئىش ھەل بولىدۇ، خاتىرجەم ياشايمەن، دەپ ئويلىغانىدىم. كىم بىلسۇن، بۇ يەرگە كېلىپ ھەپتە ئۆتمەي، يەنە ئۇرۇمچىنى، مەكتەپنى، سىلەرنى سېغىنىدىم!... كۆڭلۈمدە ھەممشە بىر نەرسە كەمدەك، يېتىشمەيۋاتقاندەك ھېس قىلىمەن! دوستۇم، راستتىنى ئېيتسام، بۇ يەرگە كېلىپ تېخىمۇ ئازاب ئىچىدە قالدىم. ئېسىگىدىمۇ، ھېلىقى بىر كۈنى كەچلىك تەكرار-دىن كېيىن ئىككىمىز سىنىپتا قېلىپ، شۆھرەتلىك يازغۇچىمىز زۇنۇن قادىرنىڭ ‹ماغدۇر كەتكەندە› دېگەن ھېكايىسىنى ئوقۇپ، خېلى ۋاقىتقىچە شۇنىڭ تەسىردە سۆزلەشكەنىدۇق. شۇ چاغدا سەن : ‹بىزنىڭ كاج تەلەي ئەجدادلىرىمىز نېمە كۈنلەرنى كۆرمىگەن ـ ھە؟! خۇداغا شۈكۈر، ئاللا ئۇ كۈنلەرنى بىزگە نېسىپ قىلمىدى، ئۇ كۈنلەر كەلمەسكە كەتتى!...› دېگەنىدىڭ. مەنمۇ شۇنداق ئويلىغانىدىم. لېكىن كىم بىلسۇن، ئاداش، مىلادىيە 20 ـ ئەسرنىڭ 62 ـ يىللىرىدىكى يېزىمىزدا مەن ئۇنداق كۈنلەرنىڭ بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ باقماپتىكەنمەن! لېكىن شۇنداق كۈنلەر راستتىنلا بولۇۋاتىدۇ، مەن ۋە مېنىڭ يۇرتداشلىرىم باشقا ئاكا-ئۆتكۈزگەنىدەك قىسما ـ قىسما ئىشلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ، باقى ۋە باھاردەك ئادەملەر ئەتراپىمىزدا لۆمۈلدەپ يۈرىدۇ! زېرىكتۇرۇپ قويسامۇ، مەن ساڭا بىزنىڭ گۈزىدا يېقىندا نامراتلىق، ئاچارچىلىق تۈپەيلىدىن يۇز بەرگەن بىر ئىشنى سۆزلەپ بېرەي، ئىلھامىڭ قوزغىلىپ قالسا بىرەر پارچە ئېپىك شېئىر ياكى ھېكايە يازامسەن تېخى!

بىزگە قوشنا دادۇيدە، قاسىم كۆتەك دەيدىغان ئىشچان، بېجىرىم بىر دېھقان بار ئىدى. ئۇ يېقىندا ‹ماۋجۇشىغا ئۇماچ ئېچ-

كۆزگەن › دېگەن جنايەت بىلەن بەش يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىندى. نېمىدېگەن دەھشەت ـ ھە؟! سەن بۇنى ئاڭلاشنى خالامسەن؟ ئەمىسە قۇلاق سال، ئىش مۇنداق بولغان : قاسىم كۆتەكنىڭ خوتۇنى ئۆلۈپ كېتىپ، ئىككى بالا بىلەن بويتاق قالىدۇ، كېيىن يەنە ئىككى بالىسى بار خوتۇن بىلەن توي قىلىدۇ، ئالتە جان ئادەمگە دادۇيدىن ھەر ئايدا ئەللىك جىڭ ئارپا، يەتمىش جىڭ قوناق، ئون ئۇچ جىڭ تېرىق بېرىدۇ. بۇنى يەتكۈزۈش ئۇچۇن خوتۇنى ھەركۈنى ئىككى ۋاخ ئۇماچ چالىدۇ. قاسىم كۆتەكنىڭ مىجەزى سوغۇقجان بولغاچقا، ئۇماچنى ئىچۈۋېرىپ، قورساق ئاغرىقىغا قالىدۇ. ئۇ بىر كۈنى كەچكىچە سۇ تۇتۇپ ئۆيگە كەلسە، خوتۇننىڭ يەنە ئۇماچ ئەتكەنلىكىنى كۆرۈپ چېچىلىدۇ : ‹خوتۇن، ھەر كۈنى ئۇماچ ئېتەمسىلەر، سوغۇقۇم ئېشىپ، ئاغرىمدىن شالىم ئاقىدىغان، قورسىقىم كۆلدۈرلايدىغان بولۇپ قالدى، باشقا نەرسە ئەتسەڭلار بولمامدۇ؟! › دەيدۇ. خوتۇنمۇ ئۇھ تارتىپ : ‹ھۆكۈمەت بەرگەن نەرسە شۇ تۇرسا، مەندە نېمە ئامال، بۇنى مەندىن سورىماي، ئاۋۇ كاتتا كىشىدىن سوراپ باقسىلا! › دەپ تامدىكى ماۋجۇشىنىڭ يوغان رەسمىنى كۆرسىتىدۇ. قاسىم كۆتەك رەسمىگە بىرئاز قاراپ تۇرۇپ، ئاندىن جان ئاچچىقىدا : ‹ئاتا، ماۋجۇشى ئاتا! سىلە شۇ كۈنلەردە نېمە يەيدىغانلا؟ بۇ تۇگىمەس ئۇماچ بىزنىڭ ھالىمىزنى كەتكۈزدىغۇ! ـــ دەيدۇ ۋە بىر قوشۇق ئۇماچنى ئۇنىڭ ئاغزىغا تەگكۈزۈپ تۇرۇپ، ـــ سىلىمۇ خۇدانىڭ داغ سۈيىگە چالغان بۇ ئۇماچتىن كېچىككىنە ئېچىپ باقسىلا! › دەيدۇ. بۇ چاقچاقسىمان ئىش ئۆتۈپ، ھەپتىدىن كېيىن ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى بالا ئارىسىغا كىرىپ ئۇرۇشۇپ قالىدۇ، قاسىم كۆتەكنىڭ جۇدۇنى ئۆرلەپ، خوتۇننىڭ بىر نەچچىنى ئۇرىدۇ، خوتۇنى ئاچچىقىغا پايلىماي ئۇدۇل دادۇيگە بارىدۇ ۋە كۆڭلى قارىلىق قىلىپ، قاسىم كۆتەكنىڭ ھېلىقى ‹ماۋجۇشىغا ئۇماچ

ئىچكۈزگەن › لىك ۋەقەسىنى شۇجىغا ئېيتىپ قويىدۇ. بۇ پەۋ-قۇلئاددە خەۋەر شۇ ھامان بەئەينى گۇر - گۇر بوراندەك ئاۋۋال گۇڭشې رەھبەرلىكىگە، ئاندىن ناھىيە رەھبەرلىكىگە يەتكۈزۈلدۇ. ئەتىسى پۈتۈن دادۇي قوزغىلىپ كېتىدۇ، ئۈچ يۈز توقسان ئائىلىدىن مىڭغا يېقىن ئادەم يىغىلىدۇ. ئىككى خەلق ئەسكىرى قاسىم كۆتەكىنى تۈتۈپ كېلىدۇ، ھېلىقى ئۇماچ يۇقى قېتىپ قالغان ماۋجۇشىنىك رەسىمنىمۇ پاكىت سۈپىتىدە ئېلىپ كېلىدۇ، شۇنىك بىلەن قوراللىق خەلق ئەسكەرلىرى قاسىم كۆتەكىنىك گەجگىسىدىن بېسىپ تۈرۈپ، مىڭلىغان ئادەم ياڭراق شوئارلارنى توۋلاپ تۈرۈپ، قاسىم كۆتەكىنى شىددەتلىك كۈرەش قىلىدۇ ۋە ھېلىقى ‹ماۋجۇشىغا ئۇماچ ئىچكۈزۈش › جىنايىتىنى ئىقرار قىلدۇرىدۇ!...

دوستۇم، شۇ كۈنى مەنمۇ كۈرەش يىغىنىغا قاتناشتىم، قاتنىشىپ چوڭقۇر ساۋاققا ئىگە بولدۇم، ساۋاتسىز، نادان ئادەملەرنىك قانداق بولىدىغانلىقىنى تۇنجى قېتىم ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ ھەيران قالدىم. شۇ ھامان ئېسىمگە سەئىدى شىرازىنىك مۇنۇ ئىككى مىسرا شېئىرى كەلدى:

ئەگەر تەربىيە كۆرمىسە ئادەم،
ئېشەك بولۇپ قالار يۈزگە كىرسىمۇ ھەم!

مېنىڭچە، بۇنداق ئادەملەر ۋە ئۇلارنىك قىلغان ئىشى خۇددى يانارتاغدىن شىددەت بىلەن ئېقىپ چۈشكەن ماگما ئۆز يولىدا ئۇچرىغان ھەممە نەرسىنى — جىمى گۈزەللىكنى، يېشىللىقنى، ھاياتلىقنى كۆيدۈرۈپ، ئېقىتىپ كەتكەندەك ئىنتايىن قارام، تەلۈە ۋە شەپقەتسىز بولىدىكەن! شۇ يەردە ناھىيىنىك، گۇڭشېنىك رەھبەرلىرى تۈشمۇتۇشتىن سۆزلىدى، نېمە دېدى دېمەمسەن، ئاجايىپ گەپلەر بولدى: بىزگە قانداقتۇر ئاشلىق شۇجى،

ئاشلىق دۇيجاڭ دېگەنلەر ئەمەس، بەلكى سوتسيالىزمنىڭ ئىنقىلابچى شۇجى، ئىنقىلابچى دۇيجاڭلىرى كېرەكمىش! توۋا دەيمەن، ھازىر بىزنىڭ بۇ يەردە ئاش ئەۋلىيا، نان پەيغەمبەر تۇرساا! كاشكى، قورسقىمىز توق بولسىچۇ!..

ئاداش، راستتىنلا بۇ يەردە تاغار ئۆرە ئەمەس، گۆش ـ ياغ دېگەننى ئاددىي پۇقرالار چۈشىدىمۇ كۆرمەيدۇ، شۇڭا خوتۇن خەق دېگەننىڭ قاپىقى ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالغان. جاھان شۇنچە كەڭ بولسىمۇ، كەش پۈتنى قىستىغاچقا، كىشىلەر ئازادە يول ماڭالماس بولۇپ قالغان!... بىر دېھقان قوشاقچىنىڭ مۇنۇ بىر كۇپلېت شېئىرىنى ئوقۇپ باقسىڭ، بەلكى يېزىلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى، قىياپىتى كۆز ئالدىڭغا كېلىپ قالار :

خام چاپانغا پالاس ياقا،
توكۇر ئېشەككە شاكال تاقا،
ئورۇق ئىنەككە دىڭگىل بۇقا،
قاتتىق نانغا سوغۇق سۇ،
يىرتىق قاپقا سۇيۇق پوق!

دوستۇم، تۇرمۇش تولىمۇ مۇرەككەپ، سىرلىق نەرسە ئىكەن! يېقىندا بىر كىتابتىن ئامېرىكا يازغۇچىسى مارك تىۋېننىڭ مۇنداق بىر ھېكمەتلىك سۆزىنى كۆردۇم : ‹تۇرمۇش ـــ بەخت بىلەن ئازابتىن تەركىب تاپقان بىر تەسۋى.› مەن تەسۋىنىڭ ئۇرۇقچىلىرىنى ساناپ چىقتىم، بىر تەسۋىدە بىر يۈز بىر ئۇرۇقچا بولىدىكەن، مېنىڭچە بۇنىڭ قىرىق بىر تېلى بەخت، ئاتمىش تېلى ئازاب بولسا كېرەك. لېكىن ئازاب مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ئادەم ئۆچۈن بىر خىل مەنىۋى بايلىق بولۇشى مۇمكىن. سەن ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش يولىدا تىركىشىسەن، كۈرەش قىلىسەن، نەتىجىدە ئاز ـ تولا غەيرەتلىك، ئەقىللىك، ئىرادىلىك بولۇپ

قالسەن! يېقىندا مەھەللىمىزدىكى بىر بوۋاي ئېتىز قىرىدا پاراڭ-لىشىپ ئولتۇرۇپ مۇنداق بىر گەپنى قىلدى : «دۇنيادا ئاچچىق يۇتقان ئۇلۇغ، يۈك كۆتۈرگەن ئۇلۇغ، تاتلىقنى ھەممە ئادەم يۇ-تالايدۇ! » مەن بۇ گەپنى بىر ھېكمەت سۆيىتىدە خاتىرەمگە يې-زىپ قويدۇم!

دوستۇم، مەن مەكتەپتىكى چاغدا نۇرغۇن نەرسىلەرنى كې-تابتا كۆرگەنىدىم. شۇڭا خىيال، پىكىرلىرىمۇ ناھايىتى روماڼ-تىك، غايىۋى بولۇپ قاپتىكەن. بۇ يەرگە كەلگەن قىسقىلا ۋاقىت ئىچىدە نۇرغۇن ئەمەلىي نەرسىلەرنى چۈشەنگەندەك بولدۇم. تۇرمۇش دېگەن يەتتە ئۆلچەپ بىر كېسىدىغان كىيىم ئەمەس ئىكەن، ئەتراپىڭدا مەۋجۇت بولغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ساڭا تەۋە ئىكەن، ھېچنېمىدىن، ھەتتا ئەڭ ئەسكى، ئازابلىق نەرسىلەردىنمۇ ئۆزۈڭنى قاچۇرالمايدىكەنسەن! بىز مەكتەپتە كۆپ ئاڭلايدىغان رېئاللىققا توغرا قاراش، دېگەن شۇ ئوخ-شايدۇ!

ھە راست، شەۋكەت قايتىپ كەلدىمۇ، تىنچلىقتۇ؟ يېقىندا بۇ يەردە «ئىلى ـ چۆچەك ۋەقەسى » دېگەندەك گەپلەر پەيدا بولۇپ قالدى. مەن شەۋكەتتىنىڭ ھەرقانداق شارائىتتا ئۆزىنى باش-قۇرالايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن! ئۇنىڭدا شۇنداق ئىقتىدار ۋە جا-سارەت بار!

خوش، دوستۇم، خەتنى كۆپ يېزىۋەتتىم، ئەپۇ قىل، كۆڭ-لۈمدە يىغىلىپ قالغان گەپلىرىمنى ئېيتقۇم كەلدى.

ساڭا ۋە سەن ئارقىلىق شەۋكەتكە، زايىتقا، بادامگۈل ھەم غۇنچەقىزلارغا كامالىي سالام بىلەن دوستۇڭ : تۇرغۇندىن.

1962 ـ يىل، 7 ـ ئىيۇن، قۇمباغ »

ئاقنىياز خەتنى ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككى قېتىم ئوقۇدى، ئوقۇپ بو-لۇپ چوڭقۇر ئۇھ تارتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تۇرغۇنىنىڭ خۇش پې-

ئىل، كۆكۈلچەك، بەزىدە ئازراق تەرسالىقى بار تۇرگۇن مىجەزلىك قىـ
يابىتى تېخىمۇ يۇكسەك سالاپەت بىلەن نامايان بولدى. قۇلىقى تۇۋىدە
بولسا، ئۇنىڭ چوڭقۇر مۇلاھىزىلىك سۆزلىرى بىلەن ئۆتكۈر، ئېنىق
پىكىرلىرى قايتا جارانلاپ ئۇنى دوستلۇققا، ئېجىللىققا، تېخىمۇ ساپ
ۋىجدان بىلەن ياشايدىغان ئىنسانىي پەزىلەتكە دەۋەت قىلىۋاتقانىدەك
تۇيۇلدى. خەتتىن ئۇنىڭ يېقىملىق، مەردانە ئاۋازى ئاڭلانغانىدەك
بولدى، بۇ ئاۋاز ئاقنىيازنىڭ كۆكلىنى يىراقتىكى مۇڭلۇق يېزا ـ
سەھرالار بىلەن كاج تەلەي دېھقانلارنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ كەتتى...

8

شەۋكەتنىڭ مەسلىسى بۇگۈن فاكۇلتېت رەھبەرلىكى ئىچىدە قو-
يۇلدى. يىغىنغا فاكۇلتېت مۇدىرى ياقۇپ كەرىمنىڭ تەكلىپى بىلەن
لېكتور ئۇنۋانى بار ئۇچ ئوقۇتقۇچىمۇ قاتناشتى. بۇنىڭ بىرسى سەلىم
ئەپەندى ئىدى.

يىغىندا، ئالدى بىلەن ھاۋاز بەختى شەۋكەت مەسلىسىنىڭ جەريا-
نى، خاراكتېرى ۋە ئۇنىڭ ئىقرار قىلىش ئەھۋالىنى تەپسىلىي تونۇش-
تۇرۇپ، ئاخىرىدا مۇنداق دېدى:

ـــ يولداشلار، شەۋكەت بىلەن بولغان كۆرەش ھەقىقەتەنمۇ كەس-
كىن، جىددىي بولدى، مەن بۇنىڭدىن جەمئىيىتىمىزدە يۈز بېرىۋاتقان
رەڭگارەڭ سىنىپىي كۆرەشلەرنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ھايات ـ ماماتلىق ئۆت-
كۈر كۆرەش ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم چوڭقۇر بىلىۋالدىم، ئەگەر
ئۇلار تۇرىدىكەن، بىز تۇرماسلىقىمىز لازىم. مەن يەنە شۇنىمۇ چوڭقۇر
ھېس قىلدىمكى، بىزنىڭ بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىمىز ھەرگىزمۇ بۇرژۇئا-
زىيە ھەم شىۋجېڭجۇيىنىڭ مايىسلىرىنى ئۆستۇرىدىغان پارنىك بولۇپ
قالماسلىقى كېرەك! بىز ياشلىرىمىزنىڭ قەلبىگە ئىنقىلاب مايىسىنى
تېخىمۇ كۆپ ۋە چوڭقۇر تېكىپ، ئۇلارنى ئېسىل سۈيەتلىك پولات

قىلىپ چېنىقتۇرۇشىمىز لازىم. شۇ چاغدىلا ئۇلاردىن ھەرقانداق مەسئۇلىيەت ئىشلىسەك، ئۇ مەسئۇلىيەت ئەبەدىي ئۆتكۈر، چىڭ، داتلاشماس بولالايدۇ!

بۇ سۆزلەر ھاۋاز بەختىنىڭ چۈشەنچىسى، تەسىراتى ھەم تەنتەنىلىك چاقىرىقى بولدى. لېكىن بۇنى يىغىنغا قاتناشقان توققۇز ئادەمنىڭ ھەممىسى ئوخشاش قوبۇل قىلىپ كەتمىدى، بەزىلەر قايىللىق بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى، بەزىلەر كۆزىنى يۇمۇپ، ئۇخلىغاندەك جىمجىت قىياپەتتە ئولتۇردى، بەزىلەر بولسا، چەكچەيگەن كۆزلىرى بىلەن ئەتراپقا ئالاق - جالاق قاراپ قويدى. بۇ سۆز ياقۇپ كەرىمنىڭ كۆڭلىگىمۇ ئانچە خوپ كەلمىدى بولغاي، ئۇنىڭ ئاق سېرىق يۈزى قىزىرىپ، قاڭشارلىق بۇرنى ئۇستىدە ئۇششاق تەر تامچىلىرى تەپچىرەپ چىقتى.

— قېنى ئەمسە، مەسلىنىڭ دەل ئۆزىنى سۆزلىشەيلى، — دېدى ئۇ تۇڭىمەس نەزەرىيە، ۋەز - نەسىھەتلەردىن بىزار بولغاندەك چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ، — ئوقۇغۇچى شەۋكەتكە يېزىلغان جىنايەت - گۇناھلار توغرا، دەل بوپتۇمۇ، دەلىل - ئىسپاتلار تولۇق، ئىشەنچلىكمۇ؟ كۆرۈلىدىغان چارە مۇۋاپىق، لايىقمۇ؟ مەكتەپ پارتىيە كومىتېتىغا يېزىلىدىغان ماتېرىيال قانداق يېزىلىشى كېرەك؟... مانا مۇشۇ ئەمەلىي مەسىلىلەر ئۇستىدە ئوچۇق - ئاشكارا پىكىرلىشەيلى. ھەرقانداق پىكىر بولسا بەرسەك بولىدۇ.

ياقۇپ كەرىمى ئۇزۇن يىللىق خىزمەت تارىخىدا ئەمەلىي ئىشلەش، ئەستايىدىل ئىشلەش، قول ئاستىدىكىلەرگە كۆيۈنۈش، تالانت ئىگىلىرىنى ئاسراش ئارقىلىق، مۇئەييەن ئىناۋەت، نوپۇز ۋە سالاپەت تىكلىگەن ئادەم ئىدى. ئۇ 1936 - يىلىغىچە ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ شەرق فاكۇلتېتىدا ئوقۇپ، خېلى چوڭقۇر بىلىم ئىگىلىگەچكە، بىلىمنىڭ، بىلىم ئەھلىنىڭ قەدرىگە يېتەتتى ۋە ئۆزىمۇ ھازىر بىر تەرەپتىن، فاكۇلتېتنىڭ رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئىشلەپ، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇيغۇر فولكلور تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتاتتى...

ئۇنىڭ سۆزى يىغىننى جانلاندۇردى، ھەممەيلەن شەۋكەتنىڭ مە-

سلسىنى دەۋر قىلغان ھالدا ئويلاشقا، پىكىر يۈرگۈزۈشكە باشلىدى. ئالدى بىلەن سەلىم ئەپەندى سۆز ئېلىپ مۇنداق دېدى :

ـــ بىزنىڭ بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىمىز تالانت ئىگىلىرىنى تەربىيىلەپ يېتىلدۈرىدىغان ئالتۇن بۆشۈك، دۇنيادىكى مەشھۇر ئالىي بىلىم يۇرتلىرى ئۆز تارىخىدا، ئېينىشتىيىن، ماريە كيۈرىلارغا ئوخشاش زور بىر تۈركۈم ئىلىم ـ پەن گىگانتلىرىنى تەربىيىلەپ چىققان! بىزنىڭ زىممىزدىمۇ ئەنە شۇنداق يارىملىق، تالانتلىق ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەش ۋەزىپىسى بار. بۇنىڭ ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئاشۇنداق مايىسلارنى بايقاش، پەرۋىش قىلىش ۋە ئاۋايلاپ ئۆستۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. شۇڭكەتنىڭ مەسلىسگە كەلسەك، ئۇچ يىللىق ئوقۇش تارىخىدا، ئۇ ئۆزىنىڭ خېلى يارىملىق، جۈرئەتلىك ۋە ئىستىقبالىلىق ياش ئىكەنلىكىنى نامايان قىلغانىدى. ئەپسۇسكى، ئۇنى كۈتۈلمىگەن بىر پالاكەت باسقانىدەك قىلىدۇ. ھازىر بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئۇنى ئىتتىرىپ ۋەيران قىلىش كېرەكمۇ ياكى تارتىۋېلىپ قۇتقۇزۇش كېرەكمۇ؟ دېگەن جىددىي مەسىلە تۇرىدۇ. مېنىڭچە، يەنىلا تارتىۋېلىپ قۇتقۇزۇش مۇھىم! ئەمدى ئۇنىڭ كونكرېت مەسىلىلىرىگە كەلسەك، بىرىسى «چەتكە قاچماقچى بولغانلىقىم راست» دەپ ئىقرار قىلغانلىقى ھەقىقىي ئىقرارمۇ ياكى قىيىن ـ قىستاقنىڭ كۈچى بىلەن بولغان يالغان ئىقرارمۇ؟ يەنە بىرسى، ئۇنىڭغا «يەرلىك مىللەتچى» دېگەن قالپاقنى كىيگۈزۈش مۇۋاپىقمۇ، مۇۋاپىق ئەمەسمۇ؟ مېنىڭچە مۇۋاپىق ئەمەس. چۈنكى، ئۇ بىر ساددا ئوقۇغۇچى، ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇنىڭ مىللەتچى بولۇشىغا ئاساس بولغان ھېلىقى سۆزنى ئۇ «ۋەزىيەت تەربىيىسى» ئۆگىنىشىدە ئوچۇق ـ ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئوقۇتقۇچى، ساۋاقداشلىرىدىن چۈشەنچە سورىغان، كېيىن بۇنداق سۆز يا كى ھەرىكەتلەرنى ھېچقانداق يەردە تەكرارلىمىغان! دېمەك بۇ، ئۆگىنىش ۋە ئىزدىنىش ئۇستىدە كېتىۋاتقان بىر ئوقۇغۇچىنىڭ ئىدىيىسىدىكى مەسىلە، پىكىر قىلىش جەھەتتىكى مەسىلە. بۇنى رەسمىي سىياسىي قالپاق قىلىپ كىيگۈزۈش ئۇۋالچىلىق، ناھەقچىلىك بولىدۇ! ئاخىرقى پىكرىم، شەۋ-

كەتكە كۆرۈلمەكچى بولغان «مەكتەپتىن قوغلاپ، قانۇنىي جازاغا تار-تىش» دېگەن چارە ناھايىتى ئېغىر ھەم نامۇۋاپىق بولۇپ قالغان! سەۋەب، بىرسى، ئۇنىڭ ئۇستىدە يېزىلغان ھېلىقى «چەتكە قاچماقچى بولدى» دېگەن ئىسىمسىز خەت پاكىت سۈپىتىدە پۈت تىرەپ تۇرالمايدۇ؛ يەنە بىرسى، ئۇنىڭ ئۆزى مانا ھازىر ۋەتەن قوينىدا تۇرۇپتۇغۇ! ئۇ ئۆز ۋاقتىدا تەشكىلىي رەسمىيەت بىلەن يۇرتىغا بارغان ۋە ئانىسى، تۇغقانلىرىدىن ئايرىلىپ، بىر ئاز كېچىكىپ بولسىمۇ يەنە ئۆزى قايتىپ كەلگەن! بۇ پاكىت ھەممىدىن ئۇستۈن تۇرىدۇ!

سەلىم ئەپەندىنىڭ سۆزى تۇگىگىچە ھاۋاز بەختى خۇددى قوقاسقا دەسسىۋالغاندەك ئولتۇرالماي قالدى. ئاچچىقتىن ئىچى تىتىلداپ، چىشلىرى گەز ـ گەز بولۇپ كەتتى. بۇنى ئاز دېگەندەك ياقۇپ كەرىمنىڭ مۇنۇ سۆزى ئۇنى تېخىمۇ ئوسال ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى:

ـــ ئەگەر قېيىن ـ قىستاق بىلەن قىلىنغان ئىقرار بولسا، بۇ ئۇنىڭ ھەقىقىي گېپى ئەمەس، بەلكى ئۇنى ئازابلىغان تاياق ـ توقماقنىڭ گېپى بولۇپ قالىدۇ!

يەنە بىرەيلەن بۇ سۆزنى تېخىمۇ قۇۋۋەتلەپ كۈچەيتىۋەتتى:

ـــ تاياق ـ توقماق، قېيىن ـ قىستاق دېگەنلەر قانۇنغا قىلچە ياردەم بەرمەيدۇ. ئەكسىچە ئۇنى قوپاللاشتۇرۇپ، ئىزىدىن چىقىرىدۇ!

ـــ نەدە ئۇنداق ئىش بار ئىكەن؟! ـــ دېدى ھاۋاز بەختى تېرىكىكەن، ھولۇققان ھالدا، ـــ ھېچكىم ئۇنى تاياق ـ توقماق ئىشلىتىپ، قېيىن ـ قىستاققا ئالغىنى يوق! پاكىت ئالدىدا ھەممىنى ئىقرار قىلىشقا مەجبۇر بولدى. ئەمدى ئۇنى بىز بۇ يەردە ئولتۇرۇۋېلىپ، خىيالىمىزغا كەلگەن گەپلەر بىلەن ئىنكار قىلىشقا باشلىساق، ئۇ چاغدا سىنىپىي كۈرەش، لۇشيەن كۈرىشى دېگەنلەر نەگە كېتىدۇ؟! بىز ئۆز مەيدانىمىزنى يوقتىپ، دۈشمەنلەرنىڭ جارچىسىغا ئايلىنىپ قالمامدۇق؟

ـــ قايسى پاكىت، پاكىت توغرىسىدا گەپ قىلمامسىز؟! ـــ دېدى سەلىم ئەپەندى تەمكىنلىك بىلەن، ـــ سىزنىڭ قولىڭىزدىكى بار ـ يوق پاكىت ھېلىقى ئىسىمسىز خەتتۇ؟! ئۇنى تەكشۈرۈپ دەللىلدىڭىز-

مۇ؟ ياق، ھاۋاز بەختى، ئۇنداق قىلمىدىڭىز ھەم قىلالمايسىز! بىز ھەر-قانداق ۋاقىتتا ھېسسىياتقا بېرىلمەسلىكىمىز كېرەك. ھېسسىياتتا ئەقىل - ئىدراك بولمايدۇ، ئەقىل - ئىدراكنىڭ مۇۋاپىق يېتەكلىشى بولمىغاچقا، ھېسسىيات بەزىدە بىزنى ھەر كويلارغا سالىدۇ، شۇڭا ئادەم ئالدىراپ ھېسسىياتقا بېرىلمەسلىكى، ئەقىل بىلەن ئىش قىلىشى كې-رەك! بايا «تاياق - توقماق ئىشلىتىپ، قېيىن - قىستاققا ئالمىدۇق» دېدىڭىز، لېكىن ئۇچ سوتكا ئۇخلاتماي، سوئال - سوراققا ئېلىش نې-مىنى چۈشەندۈرىدۇ، بۇ روھىي جەھەتتە قېيىن - قىستاققا ئېلىش ئەمەسمۇ؟!

— سىز! ... سىز زادى نېمە دېمەكچى!؟ — دېدى ھاۋاز بەختى دىكىنىپ تۇرۇپ، ئاچچىقىدا ئۇنىڭ ساقالسىز ئاپئاق يۈزىدىن تارتىپ بويۇنلىرىغىچە قىزىرىپ، ئېسىلىپ كەتتى، — بىلەمسىز، سىزدەك ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كاساپىتىدىن شەۋكەتكە ئوخشاش ساددا ئوقۇغۇ-چىلار چەتكە چوقۇنۇپ، سىياسەتتىن، نىشاندىن چەتنەپ، ئېزىپ كې-تىۋاتىدۇ! ئۇنى سىز يەنە قانات ئاستىغا ئېلىپ، داۋاملىق ئازدۇرماقچى بولۇۋاتىسىز، لېكىن بۇنىڭغا ئەمدى يول قويغىلى بولمايدۇ! بىلىپ قو-يۇڭ، سەلىم ئەپەندى، بولمايدۇ! شەۋكەتنى ئەمدى سىز ئەمەس، بىز قۇتقۇزۇپ قالالمىز، قانۇن يولى بىلەن قۇتقۇزىمىز!...

ھاۋاز يېتەكچى ھەممە ئىشتا ئۆزىنىڭ توغرا دەيتتى، يەردىن ئاسماـ-نغىچە ئۆزىنى ھەقلىق ھېسابلايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، سەلىم ئەپەن-دى بىلەن ھەرقانداق يىغىندا، ھەرقانداق مەسىلىدە پىكرى بىر يەردىن چىقماي تۇتۇشۇپ قالاتتى...

«شامال چىقمىسا دەرەخ لىڭشىمايدۇ» دېگەن سۆز تەبىئەت دۇنيا-سىغا ماس كەلگەن بىلەن بەزىدە كىشىلىك ھايات دۇنياسىغا ماس كەلمەيمۇ قالىدىكەن. بۇ ئىش سەلىم ئەپەندى بىلەن ھاۋاز بەختىنىڭ مۇناسىۋىتىدە ئىسپاتلىنىپ قالدى. ھاۋاز بەختى بۇ فاكۇلتېتقا يۆتكىلىپ كېلىپلا نېمە ئۈچۈندۇر، سەلىم ئەپەندىنى دەسلەپ يوشۇرۇن، كېيىن ئاشكارا يامان كۆرۈپ قالدى. بۇنىڭدىن سەلىم ئەپەندى بەخەۋەر ئە-

دى. ئۇ ھاۋاز بەختى بىلەن سەمىمي خىزمەتداشلىق مۇناسىۋىتىدە بولدى، ھەتتا بەزىدە، ئۇنى يېڭى كەلدى، دەپ زورمۇزور يېقىنلىشىپ، خىزمەتتە، كەسىپتە ياردەم بەرمەكچى بولدى. لېكىن بۇ ئىشلار ئۇنىڭ ياخشى نىيىتىنىڭ ئەكسىچە، يامان نەتىجە پەيدا قىلدى. ھاۋاز بەختى ئۇنى «ئۆزىنى كۆرسىتىۋاتىدۇ، مېنى كۆزگە ئىلمىدى» دېگەندەك گەپلەر بىلەن ئۆزىدىن يىراقلاشتۇردى ۋە پۈرسەت بولسىلا ئۇنىڭغا قىرىچە، يېنىچە تېگىدىغان بولۇۋالدى. شۇنىڭدىن كېيىن سەلىم ئەپەندى بىلدىكى، ئۇ ھاۋاز بەختىنىڭ فاكۇلتېتتىكى «چوڭ رەقىبى» بولۇپ قالغانىدى. دەرۋەقە، ھاۋاز بەختىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى قاتتىق ھەسەتخورلۇق تۈيغۇسى ئۇنى شۇ كويغا سالغانىدى. ئۇ فاكۇلتېتقا كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، سەلىم ئەپەندىنىڭ ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىكى ئىناۋىتىنىڭ يۇقىرىلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى، فاكۇلتېت مۇدىرى ياقۇپ كەرىمنىڭمۇ ئۇنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى بىلدى، ئۇنىڭ كەسىپتە كۇچلۇك، بىلىملىك ئىكەنلىكىنىمۇ سەزدى، شۇنىڭ بىلەن ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ھەسەت ئوتى تۇتىشىپ، سەلىم ئەپەندىنى كۆرسىلا كۆزى قىزىرىپ، كاللىسى قوداڭشىيدىغان بولۇپ قالدى. دانىشمەنلەر توغرا ئېيتىپتىكەن: ھەسەتخور ئادەملەر جاھان شۇنچە كەڭ بولسىمۇ، كەڭلىك ھېس قىلمايدۇ، ئۇلار باشقىلارنىڭ ئۆزىدىن كۇچلۇك ئىكەنلىكىنى كۆرگەن ھامان، ئۆچلۇك قىلىپ، ئازابتىن تولغىنىپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ نىشانى ھەمىشە ـــ قابىلىيەت، نام ـ ئابروي، ئورۇن ۋە مەرتىۋە جەھەتىلەردە ئۆزىدىن يۇقىرى ۋە ئەۋزەل بولغانلارغا قارىتىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەڭ قورقىدىغىنى، باشقىلارنىڭ ئۆزىدىن ئۇستۇن تۇرۇشى ۋە ئېشىپ كېتىشى!...

لېكىن ھاۋاز بەختى ئۇنىڭغا ھەرقانچە ھەسەت قىلسىمۇ، ئۇنىڭ ئۆزىدىن ئۇستۇن تۇرۇشى ۋە ئېشىپ كېتىشىدىن ھەرقانچە قورقسىمۇ، سەلىم ئەپەندىنىڭ بىلىمى، ئىقتىدارى، خۇي ـ پەيلى ھامان ئۇنىڭ يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈپ تۇرىۋەردى، ئۇنىڭ تىنىم تاپماي ئۆگىنىشى، قېتىرقىنىپ ئىزدىنىشى ھامان ئۇنى نەچچە ھەسسە ئالغا ئاشۇرۇۋەتتى.

بۇ هال هاۋاز بەختىنى تېخىمۇ دەردتە، ئەلەمدە قويدى، شۇڭا ئۇ ھەمـ شە سەلىم ئەپەندىنىڭ كۆزىگە تىكەن، يولىغا يىكەن بولۇشىنى ئويلايتتى...

يىغىندا تالاش ـ تارتىش كۈچىيىپ كەتتى، بەزىلەر سەلىم ئەپەنـ دىنى ياقلاپ، ئۇنىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلىدى. بەزىلەر ھاۋاز بەختىگە مـا ـ يىل بولۇپ، ئۇنىڭ پىكرىگە قوشۇلدى. بولۇپمۇ، فاكۇلتېت پارتىيە يـا ـ چېيكىسىنىڭ شۇجىسى ھاۋاز بەختىنىڭ پىكرىنى تەكىتلەپ: «ۋەتەنـ دىن يۇز ئۆرۈش جىنايىتىنى كەچۈرۈشكە بولمايدۇ، شەۋكەتكە قاتتىق چارە كۆرۈپ، ئىبرەت قىلىش كېرەك!» دېدى. شۇنىڭ بىلەن يىغىن روشەن ھالدا ئىككى قاشقا بۆلۈنۈپ كەتتى. بۇ خىل ئەھۋالدا بىر قارارغا كېلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا ياقۇپ كەرىمى ئاخىرىدا سۇلھى بىلەن مۇنداق تەكلىپ بەردى:

ـــ تالاش ـ تارتىشنىڭ بولغىنى ياخشى، تالاش ـ تارتىش بولـ غاندا ھەق ـ ناھەق ئېنىق ئايرىلىدۇ. مېنىڭچە، ئوخشاشمىغان پىكىرـ لەرنىڭ ھەممىسنى ئۆز پېتى مەكتەپ پارتكومىغا يوللايلى، ئاخىرقى قارارنى شۇلار چىقارسۇن!

بۇ پىكىر يىغىندىكىلەرنىڭ ھەممىسگە ياقتى، دوكلاتنى شۇ يوـ سۇندا يېزىپ، يۇقىرىغا يوللاش قارار قىلىندى.

9

ئىككى سوتكىدىن بېرى توختىماي يامغۇر يېغىۋاتاتتى. بۇ، شارـ قىراپ ياغقان تۆكمە يامغۇر ئەمەس يىكى شامال ئارىلاش كەلگەن ئۆتكۈنچى يامغۇرمۇ ئەمەس، خۇددى ئاسماننىڭ تۈگىمەس يېشىدەك سىم ـ سىم يېغىۋاتقان ئاق يېغىن ئىدى. ئىس تارتىپ كەتكەن مەينەت پاختىدەك قارامتۇل، بوزامتۇل بۇلۇتلار بىردە تۈرۈلۈپ، بىردە يېيىـ لىپ، ئاسمان يۈزىنى بەئەينى يۇندى چاچقاندەك سەتلەشتۈرۈۋەتكەـ نىدى. كىشىلەر ئەنە شۇ تۇتۇق، سۆرۈن، كۆڭۈلسىز ئاسمانغا قاراپ،

ئۇ يەردە قاچاندۇر كۈندۈزى قۇياش، كېچىسى ئايمۇ چىققان بولغىمىدى، دەپ غەشلىك ئىچىدە ئەسلەپ كېتەتتى.

يامغۇر كىشىلەرگە كۆڭۈلسىزلىكلا ئەمەس، ئاپەتمۇ ئەكېلىشكە باشلىدى، نۇرغۇن ئۆيلەردىن تامچە ئۆتۈپ، بەزىلىرى خەتەرلىك ھالغا كېلىپ قالدى، شەھەرنىڭ ئارقا كوچىلىرىدىن ئەنسىزلىك، سارىسىمە، داد ـ پەرياد ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. گېزىت ۋە رادىئولارمۇ بۇ قېتىمقى يامغۇر ئاپىتىنىڭ زىيىنى ۋە ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارە ـ تەدبىرلىرى توغرىسىدا توختىماي سۆزلەشكە باشلىدى...

تەبىئەتنىڭ پەيلى بۇزۇلغان مانا شۇنداق جۇدۇنلۇق كۈندە، زايىتىنىڭمۇ تۈيۇقسىز ئەلپازى ئۆزگىرىپ قالدى. ئۇ شەۋكەت ئۇستىدە يېڭى بىر ئىشقا تۇتۇش قىلىۋاتاتتى. ئالدىنقى كۈنى ھاۋاز بەختى ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق مۇڭداشتى، شەۋكەتنىڭ مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىنغان توققۇز كىشىلىك ھېلىقى يىغىنىنىڭ ئەھۋالىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى ۋە دەرھال بىرەر شەكىل بىلەن مەكتەپ پارتكومىغا تەسىر كۆرسىتىش-نىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئەسكەرتتى. زايىت شۇ كۈنى ئۇزاق ئويلىدى، پىلان تۈزدى، ئاخىر ئىتتىپاق ئەزالىرى نامىدىن يېزىلىدىغان بىر پارچە «تەلەپنامە» نىڭ كوپىيىسىنى ئىشلەپ چىقتى. ئەمدى ئۇنى پاراللېل ئىككى سىنىپتىكى بارلىق ئىتتىپاق ئەزالىرىنى يىغىپ، شۇ يەردە ئوقۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئىمزا قويۇشنى قولغا كەلتۈرۈش لازىم ئىدى. ئۇ شۇ مەقسەتتە بۈگۈن چۈشتىن كېيىن، پاراللېل ئىككى سىنىپتىكى يىگىرمە يەتتە ئىتتىپاق ئەزاسىنى بىرلەشمە دەرسخانىغا يىغىپ پەۋقۇلئاددە يىغىن ئاچتى. يىغىنىنىڭ بېشىدىلا يوغان بىر تاختا ئاق قەغەزگە خۇش خەتچىلەپ يېزىلغان «تەلەپنامە» ئۇنلۈك ئوقۇلدى، ئۇنىڭدا شەۋكەتنىڭ خائىنلىق، مىللەتچىلىك جىنايەتلىرى پرىنسىپقا كۆتۈرۈلۈپ يېزىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا دەرھال مەكتەپتىن قوغلاپ، قانۇن بويىچە چارە كۆرۈش تەلىپى ئوتتۇرىغا قويۇلغاندى. «تەلەپنامە» ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، زايىت بارلىق ئىتتىپاق ئەزالىرىنىڭ ئۇنىڭغا ئاكتىپ قول قويۇشنى تەلەپ قىلدى ۋە ئۇلارنى قوز-

غاش نىيتىده تەنتەنىلىك ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

ـــ بارلىق ھەقىقىي، سادىق ئىتتىپاق ئەزالىرى! بىز شەۋكەتنىڭ ۋەتەندىن يۇز ئۆرۈش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق سېلىش-تەك ئىتتىپاق ئەزالىرىغا يات بولغان جىنايى قىلمىشلىرىنى قاتتىق ئە-يىبلىشىمىز كېرەك! بۇ «تەلەپنامە» ئىتتىپاق ئەزالىرى نامىدىن يېزىل-دى، ھەربىر ئىتتىپاق ئەزاسى ئۆزىنىڭ مەيدانى، پوزىتسىيىسى ۋە بۇر-چىنى ئويلاپ بېقىشى كېرەك! بۇنىڭ ئۆزى ئۆتكۈر سىنىپىي كۆرەش، بۇ ھەرگىزمۇ بىزنىڭ ئەدەبىياتتىكى لىرىكا بىلەن خىمىيىدىكى كىسلو-رود توغرىسىدا بېرىدىغان ئىمتىھانىدەك، ئاددىي ئىش ئەمەس! ھازىر بىزدىن نەق تۇرمۇشتىكى، ئۆز ئىچىمىزدىكى جىددىي كۆرەشنىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرى ئىمتىھان ئېلىۋاتىدۇ! ئەپسۇسكى، ھازىر بەزىلەر ئىنقىلاب قىزىل بايرىقىنىڭ لەپىلدەۋاتقانلىقىنىلا كۆرۈپ، دۈشمەنلەر-نىڭ قىلىچىنى بىلەۋاتقانلىقىنى كۆرمەيۋاتىدۇ!...

زايىتنىڭ كۆزىدىن غالىبلارغا خاس بىر خىل مەغرۇرلۇق بىلەن تە-مەننا كۈلكىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

يىغىندا، زايىتنى چۆرىدەپ توپلىشىۋالغان بىر غۇۋمەك ئوقۇغۇ-چىلارنىڭ شەۋكەت ئۇستىدىكى قەھر ـ غەزەپ، دەرد ـ شىكايەت ھەم ۋەز ـ نەسىھەت بىلەن قىلغان سۆزلىرى خۇددى بورانلىق كۈن-دىكى ئورماندەك ۋىژىلداپ، گۈركىرەپ، بىرلەشمە دەرسخانىنى پاتە-پاراق قىلىۋەتتى. شۇ چاغدا، خۇددى پورۇقلاپ قاينىۋاتقان قازانغا يو-غان بىر پارچە مۇز تاشلىغاندەك، كۈتۈلمىگەن بىر ئەھۋال يۈز بەردى.

ـــ ھەي زايىت! سەن نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟! ـــ خۇددى تۈيۇق-سىز بومبا پارتلىغاندەك كۆتۈرۈلگەن بۇ ئاۋاز ھەممەيلەننى ھەيران قال-دۇردى، بۇ ئورنىدىن لوگىدە تۇرۇپ، زايىتقا تۇرگۈنلۈك بىلەن تە-كىلىپ تۇرغان ئاقنىيازنىڭ كەسكىن ئاۋازى ئىدى، ـــ بۇ ئوچۇقتىن ئوچۇق ئادەم ئالداپ، تەشكىلگە بېسىم ئىشلىتىش ئەمەسمۇ؟! بۇ مۇ-نەۋۈەز ئىتتىپاق ئەزالىرىنى ياكى ئۈچتە ياخشى ئوقۇغۇچىلارنى سايلايدىغان سايلام ئەمەسمۇ؟! ھەركىم ئۆز پىكرىنى سۆزلەشكە ھو-

قۇقلۇق! بۇنداق تەشكىللىك، پىلانلىق ئىش قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ئەتىگەندىن بېرى، خۇددى شاتۇتىغا ئوخشاش، سىنىپ، سىنىپي كۇ-رەش، ھايات ـ مامات كۈرىشى دەۋەردىڭ! سېنىڭ سەپسەتەڭ بويىچە ئېيتقاندا، بىزنىڭ بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىمىز پۈتۈنلەي سىنىپي دۈشمەن-لەر بىلەن تولۇپ كەتكەن ئوخشامدۇ؟! مېنىڭچە، سىنىپي كۈرەش ئۆتكۈر دېسە، ھەممە يەردە شۇنداق دېگىلى بولمايدۇ، مەكتەپنىڭ ئەھۋالى مېنىڭچە، باشقىچە ...

ـــ قانداق باشقىچە؟! ـــ بايا خۇددى كومىشرىغا تۈيۈقسىز كاللا يېگەن ئادەمدەك ئېسىنى يوقىتىپ قويغان زايىت ئەمدى بىر ئاز ئۆزىنى ئوڭشاپ، ئاقنىيازغا غەزەپ بىلەن ھۇرپەيدى، ـــ سەن ئىنتىپاق تەشـ-كىلىگە ھۆرمەتسىزلىك قىلىۋاتسەن ئاقنىياز، ئىنتىپاق ئەزالىرى ئارد-سىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىۋاتسەن! بىلىپ قوي، بۇ ئىشىڭ ساڭا ياخشـ-لىق ئېلىپ كەلمەيدۇ!

شۇ تاپتا، ئاقنىياز بىلەن زايىت بەئەينى بىر ـ بىرىنى چوقۇش ئۈچۈن تۇمشۇق سوزۇپ تۇرغان ئىككى سوقۇشقاق خورازغا ئوخشاپ قالغانىدى.

ـــ بولدى، ئۇنچە ئۆپكەڭنى قاقما، زايىت! ـــ دېدى ئاقنىياز ھەم مەسخىرە، ھەم جىددىي تەلەپپۇزدا، ـــ بىلىمەن، سەن تېرىككەك، مەن بولسام سەندىنمۇ بەتتەررەك، چۈنكى مەن قىزىل مۇچنى كۆپرەك يەپ چوڭ بولغان جۇمۇ! سەمىگە سەپ قويساي، سەن ھازىر ئىگىسى نېمە دېسە شۇنى دورايدىغان شاتۇتىغا، پاتېفونغا ئايلىنىپ قېلىۋاتسەن! ئاغزىڭدىن كەچكىچە «ئىنقىلاب، كۈرەش» دېگەن گەپ چۈشمەيدۇ! بىلەمسەن، ئىنقىلاب، كۈرەش دېگەن زادى نېمە؟! مېنىڭچە، ئىنقىلاپ، كۈرەش دېگەن بۇرژۇئازىلار مېڭىپ باقمىغان يولدا مېڭىش، بۇرژۇئازىلار يارىتالمىغان مۆجىزىلەرنى يارىتىش دېمەكتۇر! بولدى، سەن بىلەن دە-تالاش قىلىدىغانغا ۋاقتىم يوق. ھازىر ئادەم قۇتقۇزۇش مۇھىممۇ، ئا-دەمگە چارە كۆرۈش مۇھىممۇ؟ يولداشلار، ئويلاپ بېقىڭلار، مۇشۇ تاپتا مەكتەپتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ، ئەتراپتىكى ئاھالىلەرنىڭ

ئەھۋالى چاتاق، ئاق يېغىن ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىنى ۋەيران قىلىۋەتتى. بۇنداق ھالقىلىق پەيتتە، بىز ياشلار، ئىتتىپاق ئەزالىرى سىنىپىي قېرىنداشلىرىمىزنىڭ بالايىئاپىتىگە قاراپ تۇرساق بولامدۇ؟! بىز ئاۋۇال ئادەمنى قۇتقۇزايلى!...

ئاقنىيازنىڭ چىرايىدىكى قەتئىيلىك، ئاۋازىدىكى ئۆتكۈر تەنە ۋە قۇتراتقۇلۇق زايىتنى تەمتىرىتىپ قويدى. ئۇنىڭ بۇ سۆزى بەئەينى قىزغىن، تەنتەنىلىك چاقىرىقتەك زايىتنىڭ نەچچە كۈندىن بېرى كۆيۈپ ـ پىشىپ قىلغان ئىشنى بىردەمدىلا بىر تىيىن قىلىۋەتتى. ئىتتىپاق ئەزالىرى ئىچىدە جىددىي تەۋرىنىش بولدى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى «خەلقنى ئايەتتىن قۇتقۇزۇش كۈرىشى» گە ئاتلىنىشقا ھازىرلاندى، «تەلەپنامە» گە قول قويۇش بىر چەتتە قايرىلىپ قالدى.

ئەلەم ۋە غەزەپ تەسىرىدىن پۈتۈن بەدىنگە بەزگەك تىترىكى ئولىشىپ كەتكەن زايىت ئۆزىنى تۇتالمىدى، قوللىرىنى ئارۇڭا ـ سارۇڭا شىلتىپ، ئەسەبىيلىك بىلەن ۋاقىراشقا باشلىدى:

ـــ سەن ئاقنىياز، بىلىپ قوي، ئىتتىپاق يېغىنىنى بۇزدۇڭ! ئىتتىپاق ئەزالىرى ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك سالدىڭ! ۋەتەن خائىنى، مىللەتچى شەۋكەتكە چاپان يېپىپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن دېلو ئاغدۇرۇڭ! سەنمۇ بۇ جىنايەتلىرىڭدىن قېچىپ قۇتۇلالمايسەن! بىلىپ قوي، ئاقنىياز! بىزنىڭ دەۋرىمىز ئۇلۇغ، پىرىنسىپال كۈرەش دەۋرى! كىمدە كىم ئۇنىڭدىن سەللا چەتنەيدىكەن ئۇزۇل ـ كېسىل غۇلايدۇ!...

زەردە بىلەن ئېيتىلغان بۇ ئاچچىق گەپلەر ئاقنىيازنىڭ يۈرىكىنى ئەڭ چوڭقۇر يېرىدە بېھوش ياتقان غەزەپ ـ نەپرىتىنى بىردىنلا ئويغىتىۋەتتى.

ـــ سەن ماڭا ھۆركىرىمە، زايىت! ئاچ بۆرىدەك ھۆركىرىمە! ـــ دېدى ئۇ تېخىمۇ جۇدۇنى ئۆرلەپ، ـــ دوستۇم ئۈچۈن قىلىشقا تېگىشلىك ھەرقانداق ئىشنى قىلىمەن! سەنچۇ، سەن شۇ ھۆركىرەشنى، قۇرۇق ۋالاقلاشنى، دونكىخوتلۇق قىلىشنى بىلىسەن! مەن بولسام ئىش قىلىمەن، يۈرۈڭلار كەتتۇق!

ئاقنىياز شۇنداق دېدى ـ دەپ شاقىدە ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، بىر-لەشمە دەرسخانىدىن گۇس ـ گۇس دەسسەپ چىقىپ كەتتى. ئۇ كا-رىدورىدىن ئۆتۈپ، پەلەمپەينىكى يېنىغا كەلگەندە ئارقىسىغا قارىدى، ئۇ-نىڭ ئارقىسىدىن ئون ئۈچ ئوقۇغۇچى خۇددى باھار قارلىغىچىدەك تە-زىلىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار ئوقۇتۇش بىناسىدىن ئۆتۈپ، چوڭ دەرۋا-زىنىڭ يېنىغا كەلگەندە ئۈچ ئوقۇغۇچى ئۆزئارا كۇسۇرلىشىپ، ئارىسا-دى بولۇپ قالدى. ئاقنىياز ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ، «بىرەر ئىش بو-لىدىمۇ؟» دەپ سورىۋىدى، ئۇلار ئىچ كۆيەرلىك بىلەن مۇنداق دېيىش-تى:

ـــ بىز سىزنى ئويلاۋاتىمىز، ئاقنىياز! زايىت مۇشۇ ئىشقا باھانداپ، ھاۋاز يېتەكچىنىڭ قولى بىلەن سىزنى تېخىمۇ چوڭقۇر ئەۋرەزگە ئىت-تىرىۋەتمىسۇن، دەيمىز!

ـــ خاتىرجەم مېڭىۋېرىڭلار، ـــ دېدى ئاقنىياز ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىپ، ـــ ئەگەر ئۇ مېنى راستىنلا ئىتتىرىمەن دېسە، ئۇ ئەۋرەز-گە ئۇنىڭ ئۆزى بىلەن بىللە چۈشىمەن!

شۇ ئارىلىقتا، ئۇلارنىڭ يېنىدا تۇراق پەيدا بولۇپ قالدى. ئوتتۇرا بوي، قارىمۇتۇق كەلگەن بۇ يىگىتنىڭ چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ، چا-نىقىغا پاتقان كۆزلىرى ياغ سەپكەن سۈدەك نۇرسىز پىلدىرلاپ قالغا-نىدى. قارا چىبەرقۇت كەمزۇلىنىڭ يېقىسى كىر ۋە مايدىن قېتىپ كەتكەن، تۇگمىسىمۇ يەكپاي ئېتىلگەنىدى. ئۇ ئون نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا دوختۇرخانىدىن چىققان بولسىمۇ، لېكىن دەرسكە تولۇق قاتـ-ناشمايتتى، كۆپرەك ياتاق بىلەن تاماقخانا ئارىلىقىدا لەيلەپ يۈرەتتى. بەزىلەر ئۇنىڭ غەلىتە، بىر قىسما ھەرىكەتلىرىگە قاراپ، «ئېلىشىپ قال-دىمۇ، نېمە؟» دەپ گۇمانىمۇ قىلىشاتتى.

ـــ سەن نېمىدەپ كەلدىڭ، تۇراق؟ ـــ سورىدى ئاقنىياز قولىنى ئۇنىڭ يەلكىسىگە قويۇپ.

ـــ سىلەر نېمىدەپ كەلدىڭلار؟ ـــ تۇراق ياندۇرۇپ سورىدى، ـــ سىلەر نېمىدەپ كەلگەن بولساڭلار، مەنمۇ شۇنى دەپ كەلدىم.

ـــ بـز يامغۇر ئـاپـتـىگە ئـۇچرىـغان ئـائىلـىلـەرنى قـۇتـقۇزغـلـى بارىمىز، ـــ دېدى ئاقنىياز ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ، ـــ سەن ياتاقتا بې-رىپ دەم ئال...

ـــ ئۇ يەردە نان بارمۇ؟ بىز ئۇلارنى قۇتقۇزساق بىزگە ئاش ـ نان بېرەمدۇ؟ ـــ تۇراقنىڭ كۆزلىرى پارقىراپ، ئۇيناپ كەتتى، ـــ مەنمۇ بېرىپ ئىشلەي، ماڭمۇ نان بەرسۇن ...

ـــ ياق، تۇراق، ئۇلار بىزگە ئاش ـ نان بەرمەيدۇ، ـــ ئاقنىيازنىڭ كۆڭلى بۇزۇلغاندەك ئاۋازىمۇ مسكىن چىقتى، ـــ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىمۇ قىيىن، بىز ئۇلارغا خالىس ئىشلەيمىز! سەن ياتاقتا كېتىپ دەم ئېلىپ تۇرغىن، ھېلى تاماق ۋاقتى بولىدۇ، ماقۇلمۇ!

تۇراق سالپىيىپ قالدى، ئاش ـ نان بەرمەيدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇلار بىلەن بىللە بېرىشقىمۇ قىزىقمىدى، ئۆزىچە بىر نېمىلەرنى غىڭشىپ ئاقنىيازلاردىن يىراقلاپ كەتتى. ئون نەچچە ئوقۇغۇچى مەكتەپ دەرۋازىسىدىن چىقتى، بىرسى «قاياققا ماڭمىز؟» دەپ سورىۋىدى، سەلەي قاشاڭ دەرھاللا :

ـــ يۈرۈڭلار، ماۋۇ سىنىپي كۆرەش يوق كوچىدىن ماڭايلى!ـــ دەپ مەكتەپنىڭ ئالدىدىكى تۆۋەن مەھەللىگە باشلاپ كەتتى.

ئون تۆت ئوقۇغۇچى ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ، يېرىم كۈن قەيـ-سەرلىك بىلەن ئىشلىدى. ئادەتتىكىچە تامچە تۆتكەن ئۆيىلەرنىڭ ئـۆگـ-زىسىگە چىقىپ، لاي ـ پاتقاققا مىلىنىپ، تۆشۈك، يوچۇقلارنى ئەتتى، قېيىپ قالغان سۇلارنى چۆشۈردى، خەتەرلىك ئۆيلەرنىڭ مال ـ مۈـ-لۈك، بىساتلىرىنى بىخەتەر جايلارغا يۆتكىدى. قېرى، مېيىپ، كېسەلـ-لەرنى ھاپاشلاپ بىخەتەر جايلارغا كۆچۈردى. ئىشقىلىپ، يامغۇر ئاپـ-تىگە ئۇچرىغان خەلقنىڭ دەردىگە دەرمان بولىدىغان ئىشلارنىڭ ھەمـ-مىسىنى قىلدى، ھۆلچىلىكتىن، مەينەتچىلىكتىن، جاپادىن، چارچاشتىن قورقمىدى، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا ئەكس ئەتكەن تاشقىن غەيرىتى چاڭـ-قان، ئەپچىل ۋە قەيسەر ھەربىكەتلىرىدە ئىپادىلەندى. بىر چاغدا ساۋاقداشلارنىڭ بىر نەچچىسى چارچاپ ھالىدىن كېتىپ، ئاقنىيازغا :

ـــ ئەمدى بىر ئاز دەم ئالايلى، ئاداش! ـــ دېگەندە، ئاقنياز چاقچاققا يۆلەپ :

ـــ دەم ئېلىۋاتىمىزغۇ، قولۇڭ بىلەن پۇتۇڭ ھەرىكەتلىنىپ تۇرسلا بولدى! ـــ دەپ ئۇلارنى يەنە يېڭى ئىشقا سەپەرۋەر قىلدى.

ئۇلار بىر نەچچە ئائىلىنى قۇتقۇزۇپ، ئاخىرىدا ئوڭچى قالپىقى بار بىر زىيالىينىڭ ئۆيىگە كەلگەندە، ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قېلىشتى. ئۆي ئىگىسى ئەللىك نەچچە ياشقا كىرگەن ئادەم بولسمۇ، لېكىن ئېغىر يۈرەك كېسىلى بار ئىدى، بالىلىرىنىڭ ھەممىسى قىز بولغاچقا، تورۇستىكى تامچە ئۆتۈۋاتقان يەرلەرنى ئېتىش، ھويلىغا كۆلدەك توشۇپ كەتكەن سۇلارنى سىرتقا توشۇشتا ئامالسىز قالغانىدى. ئاقنىياز ئارتۇقچە ئويلاپ تۇرمىدى، ھەمراھلىرىغا «بۇمۇ ئادەمغۇ، دەرھال ئىشقا كىرىشكىلار!» دەپ بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئۆزى ئالدى بىلەن ھويلىدىكى سۇنى چىقىرىش ئۈچۈن «كۆلچەك» كە كىردى.

ھەش ـ پەش دېگۈچە ئوڭچى قالپىقى بار زىيالىينىڭمۇ ئۆيى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇپ قېلىندى، ئۇ ئادەم ئاقنىياز باشلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ، كۆز يېشى قىلغان ھالدا رەھمەت ئېيتتى.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار كەچ كىرگۈچە بىر مەھەللىدىكى ئون يەتتە ئائىلىنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ، ياتار يېرى يوق بەش ئوغۇل، ئۈچ قىز بالىنى ئەگەشتۈرۈپ مەكتەپكە قايتىپ كەلدى. ئاقنىياز ھارغان، ماغدۇرسىزلانغان ھالدا لىڭشىپ كېلىۋاتاتتى، تېخىچە يامغۇر تامچىپ تۇرغان غىلتاڭ يول ئۇنى بىرده ئوڭغا، بىرده سولغا تېيىلدۇراتتى. ھاۋا نەم ۋە سوغۇق بولسمۇ، لېكىن ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزلىرى خۇددى قىزىغان تونۇردىن ھېلىلا چىققاندەك ھىل ـ ھىل قىزىرىپ، تەرلەپ كەتكەنىدى. ئۇ قىزلار ياتىقىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، غۇنچەقىزنى چاقىرىپ، ئۈچ قىزنى ئۇنىڭغا تاپشۇردى ۋە بىر نەچچە كۈنگىچە ئۇلارنىڭ ئورنىدىن، گېلىدىن خەۋەر ئېلىشنى جېكىلىدى. بەش ئوغۇلنى ئۆزى بىلەن ياتاقتا ئېلىپ كەلدى. بۇ چاغدا، بىر ساۋاقدىشى ھەم ئەجەبلەنگەن، ھەم ھېسداشلىق قىلغان تەلەپپۇزدا مۇنداق دېدى :

ـــ ئاقنىياز، ئاداش، بۇ بالىلارنى ياتقۇزۇشتىغۇ قىينالماسمىز، يوتقان ـ كۆرپە بار، ئۆزىمىزنىڭ يەتمىسە، ئۆيگە كېتىپ كەلمىگەن بىر نەچچە قاچاقلارنىڭ يوتقان ـ كۆرپىلىرىمۇ كارىۋاتنىڭ ئاستىدا تۇرىدۇ. لېكىن ... لېكىنزە، قورساقنىڭ ئىشنى قانداق قىلىمىز؟ «كانايىنى ياغلىغىلى ياغ يوق، سۇنايىنى ياغلىغىلى نەدە؟» دېگەندەك ئىش بولارمىكىن؟ ...

ئاقنىياز كېسىپلا جاۋاب بەردى:

ـــ«كۆڭلۈڭ دۇرۇس بولسا، ساتىمۇ ئايۇان ـ ساراي» دېگەن گەپ بار. قورساققىمۇ بىر ئامال تېپىلىپ قالار، ئاللا ئىگەم هەممە ئادەمنى ئۆز رىزقى بىلەن ياراتقان!...

10

شۇ كۈنلەردە، شەۋكەت خېلى ئازادىلىككە چىقىپ قالدى. هېلىقىدەك بىھۇدە سوئال ـ سوراق، تاياق ـ دەشنەملەر توختىدى. هاۋاز بەختى بىلەن زايىتمۇ ئۇنى قايتا ئىزدەپ ئاۋارە قىلمىدى. ئۇ هازىر مەكتەپ پارتكومىنىڭ ئاخىرقى قارارىنى كۈتۈپ يېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭغا يەنە شۇ مەتكىرەم مەتقاسىم بىلەن گايىت مايىت كۆپرەك هەمراھ ئىدى. هازىر بۇ ئىككىسى ئۇنىڭ «خەۋپلىك سىنىپىي دۈشمەن» ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ، ئۇنىڭ بىلەن بۇرۇنقىدەكلا كۈلكە ـ چاقچاقلىشىپ، يېقىنچىلىق، دىلكەشلىك بىلەن ئۆتۈۋاتاتتى. ئالدىنقى كۈنى كەچتە گايىت مايىت ئۇنى يوشۇرۇنچە ئۆزى بىلەن بىللە «ئارشىن مال ـ ئالان» تىياتىرىغا ئېلىپ باردى. هەيۋەتلىك خەلق تىياتىرىدا ئۇيغۇرچە ئويناللغان بۇ كومېدىيىلىك داڭلىق ئەسەر شەۋكەتنىڭ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى دەرد ـ ئەلەم بىلەن بۇرۇقتۇرما بولۇپ كەتكەن مىسكىن روھىنى ئۇرغۇتۇپ، كۆڭلىنى ئالەمچە شاد ـ خۇراملىققا چۆمدۈردى. ئۇ ئويۇندىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، هاياجىنىنى، تەسىراتىنى باسالماي،

بىردەم كىچىك بالىدەك سەكىرەپ ئويناقلايتتى، بىردەم تىياتىرنىڭ شوخ، يېقىملىق ناخشىلىرىنى دوراپ توۋلايتتى، بىردەم ئۇنىڭدىكى ئۆتكۈر ھەجۈيى سۆزلەرنى كىملەرگىدۇر قارىتىپ تەكرارلايتتى. ئىشقىلىپ، بۇگۈن ئۇ خۇشاللانغان، سۆيۈنگەن، ئارام تاپقانىدى. ئۇنىڭ ئۆز يېشىغا ماس كەلمەيدىغان بۇنداق غەلىتە قىلىقى گايىت مايىتقا زادىلا ئەجەبلىك تۇيۇلمىدى. ئۇ بۇنى گويا ئۇزۇن ۋاقىت تار ۋە قاراڭغۇ ئۆيگە سولانغان توخۇ بىردىنلا كۈن نۇرى چاقناپ تۇرغان كەڭ يەرگە قويۇۋېتىلگەندە، ئۆزىنى ئۇچرىغانلا يەرگە ئۇرۇپ، پالاقشىپ، جىسمىنىڭ قان بولۇپ كېتىشىدىن قورقمىغاندەك، ھەرقانداق بىر جانلىقتا بولۇشقا تېگىشلىك ئەركىنلىككە، يورۇقلۇققا، ئازادلىككە نىسبەتەن ئىنتىلىش، سېغىنىش ۋە بېسىلغۇسىز تەشنالىق دەپ چۈشەندى. شۇ ئاخشىمى شەۋكەت تولىمۇ تاتلىق، شېرىن ئۇخلىدى، چۈشىدە ئۆزى ئارزۇسىدىكى مال ـ ئالاننىڭ رولىغا چىقىپ، كوچىمۇ كوچا يۈرۈپ، گۈلچېھرىنى ئىزدەپ تاپقاندەك مۇھەببەتلىك كۆرۈنۈشلەرنى كۆردى ۋە ئويغىنىپلا بادامگۈلنى ئەسلەپ كەتتى. ئەسلىمە ۋە خاتىرىلەر بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭغا سۆيگۈ ۋىسالىنىڭ ھالال ۋە شېرىن شارابىنى ئىچكۈزۈپ، ئۇنىڭ غەمكىن دىلىنى ھۇزۇرلاندۇرسا؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭغا شەپقەتسىز جۇدالىقنىڭ ئاچچىق نەشتىرىنى ئۇرۇپ، ئۇنىڭ زەخىم يېگەن كۆڭلىنى تېخىمۇ پاراكەندە قىلاتتى... «ئۇ ھازىر نەدىدۇر؟ نېمە ئىش قىلىۋاتقاندۇ؟ ئۇ مېنىمۇ ئويلامدىغاندۇ ياكى مۇشۇ چەك ـ چېگرا ئاجراتقان پېتى يىراقلىشىپ كېتەرمۇ؟... ئاھ خۇدا!... مۇھەببەت دېگەندە ۋىسالدىن كۆرە جۇدالىق، خۇشاللىقتىن كۆرە ئازاب، بەختتىن كۆرە بەختسىزلىك كۆپ ئىكەنغۇ! يامغۇر ھاۋا ئېچىلىش بىلەن توختايتتى، لېكىن مۇھەببەت يامغۇرى مەڭگۈلۈك بولىدىغان ئوخشامدۇ!؟...»

خىياللار ـــ ئۈمىد بىلەن ئۈمىدسىزلىك، ئازاب بىلەن خۇشاللىق، سېغىنىش بىلەن بىزارلىق گىرەلىشىپ كەتكەن چىگىش خىياللار ئۇنى خېلى كۈنلەرگىچە ساراسىمگە، بىئارامليققا سالدى. لېكىن ئۇ، ھېسسىز

سىياتى زىيادە ئۆرلەپ كەتكەن بۇنداق چاغلاردا ئەقىل بىلەن ئۆزىنى تۇتالايدىغان تەمكىن يىگىت بولغاچقا، كۆڭلىدىكى غەشلىك بىلەن پاراكەندىچىلىكلەرنى باش چۆكۈرۈپ كىتاب ئوقۇش ۋە مەسىلىلەرنى مۇلاھىزە قىلىش بىلەن يېڭىپ كەتتى.

بۇگۈن چۈشتىن كېيىن، دىجورنىلىك نۆۋىتى يەنە مەتكېرەم مەتقاسىمغا كەلدى. ئۇ «كامېر» غا كىرىپ، شەۋكەت بىلەن قىسقىلا سالاملىشىپ قويۇپلا كارىۋىتىغا يانپاشلىدى ۋە «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى» كونسىپىكتىنى خالار ـ خالماس ۋاراقلاشقا باشلىدى.

ـــ ئىمتىھان يېقىنلىشىپ قالغان ئوخشىمامدۇ؟ـــ سورىدى شەۋكەت خاتىرە دەپتىرىدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ.

ـــ ھەئە، ـــ دېدى مەتكېرەم مەتقاسىم كونسىپىكتىن كۆز ئۇزمەي، ـــ كېلەر ھەپتىنىڭ ئىككىنچى كۈنى «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى» دىن ئىمتىھان ئالماقچى.

ـــ ھازىر قايسى دەۋرنى ئۆتۈۋاتىدۇ؟ ـــ شەۋكەت ئۆزىچە قىزىقىپ سورىدى.

مەتكېرەم مەتقاسىمۇ دەرس ئوقۇش تازا خۇشياقمايۋاتقان ۋاقىتتا بۇنداق بىر پاراڭچىنىڭ چىققانلىقىدىن خۇشال بولغاندەك، كونسىپىكتىنى بىر چەتكە تاشلاپ قويۇپ، ئورنىدىن تۇردى.

ـــ زەلىلى دەۋرى ئەدەبىياتىنى ئۆتۈۋاتىدۇ. ئۇ چاغدىكى ئاتاقلىق شائىرلارمۇ كۆپ ئىكەن. خىرقەتى دەمدۇ، سالاھى دەمدۇ، خاراباتى دەمدۇ، ئىشقىلىپ، ئون نەچچىگە بارىدىكەن، ئەسەرلىرىمۇ كۆپ.

ـــ شۇنداق، بۇ ئون ئالتىنچى ئەسىر بىلەن ئون يەتتىنچى ئەسىر ئارىلىقىدىكى خوجىلار بىلەن جۇڭغارلار دەۋرىنى كۆرسىتىدۇ، ـــ دېدى شەۋكەت خىيالچان ھالدا، ـــ بۇ دەۋر ھەقىقەتەنمۇ مۇرەككەپ، كۆپ ۋەقەلەر يۈز بەرگەن تىنچسىز دەۋر. بۇ چاغدىكى جەنۇبىي شىنجاڭ جاھىل خوجىلار تەرىپىدىن «ئاق تاغلىق»، «قاراتاغلىق» دەپ ئىككى مەزھەپكە بۆلۈنۈپ، ئۆزئارا قانلىق جېدەل ـ ماجىرا تۇغدۇرۇۋاتقان؛ جۇڭغارلار ئوچۇق ـ ئاشكارا بۇلاڭچىلىق قىلىپ، جۇڭغا-

رىيەگە سۇرگۈن قۇل كۆچۇرۇۋاتقان پاجىئە ئوچىقىغا ئايلانغانىدى. ئاياق خوجا ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ چارەك كەم بىر ئەسىرگە يېقىن ھۆكۈمرانلىق قىلىشى، خەلقنى پاراكەندە قىلىدىغان ئۇرۇشلارنى ئېلىپ بېرىشى نەتىجىسىدە، تەسەۋۋۇپلۇق، ساختا كارامەتچىلىك، ئەۋلىيالىرەسلىك ھەممە يەرنى قاپلاپ كەتكەن، تەقۋادارچىلىق ئاساسىدىكى دىنىي شېئىرىيەت ۋە خۇشامەتچىلىك ئاساسىدىكى ئوردا ئەدەبىياتى قانخور خوجىلار ھاكىمىيىتى بىلەن ئۇنىڭ دىنىي ئالدامچىلىقلىرىنى كۆچەپ مەدھىيىلەپ، ئەدەبىيات ساھەسىنى خىرەلەشتۈرۈۋەتكەنىدى. مانا شۇنداق چىدىغۇسىز، قالايمىقان، ئەنسىز شارائىتتا، خىرقەتى، زەللى، نۆبىتى، خاراباتى، ئەرشى قاتارلىق بىر تالاي شائىرلار ئەل ـ يۇرتنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرىگە نەزەر سېلىپ، خۇددى بۇرۇقتۇرمىلىق ئىچىدە كىشىنىگەن تۇلپاردەك جاھالەت ئۇستىدىن ئىسيان كۆتۈرۈپ چىقتى، ئۇلار يۇرەك قېنىدا يېزىلغان ساپ ۋە ئۆتكۈز مىسرالىرى بىلەن خەلقنىڭ نىجاتلىققا بولغان ئارزۇسىنى ئەكس ئەتتۈردى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ «سەپەرنامە»، «مۇھەببەتنامە ۋە مېھنەتكامە»، «گۈل ۋە بۇلبۇل» قاتارلىق ئۆلمەس ئەسەرلىرىدە، تارىخىي ھەقىقەت بىلەن ئىجتىمائىي ئادالەتنى تەشۋىق قىلدى ۋە ئىنسانىي مۇھەببەت بىلەن گۈزەللىك، ئۇلۇغلۇق، ياخشىلىق، ھەقىقەت ھەم ئادالەتنى ئوخشاشمىغان نۇقتىدىن كۆرسىتىپ بەردى!...

شۇ دەۋر ئەدەبىياتى توغرىسىدىكى قىسقا، مېغىزلىق بۇ سۆزلەر شۇ ھامان مەتكىرەم مەتقاسىمنىڭ كاللىسىغا ئورناپ قالدى. ئۇ كونسېپكىنى ئوقۇيمۇ بۇنچىلىك يەكۈنگە ئىگە بولالمىغان بولاتتى. لېكىن ئۇ، تۇرۇپلا يەنە ئەجەبلەندى.

ـــ بۇ دەرسىنى سۆزلىگەندە سىز سىنىپتا بولمىسىڭىز، ئەجەب ئوبدان بىلىۋاپسىزا؟ ـــ دېدى ئۇ ھەيرانلىقىنى باسالماي.

شەۋكەت كۈلۈپ كەتتى، ئۇنىڭ كۈلكىسى قىزغىن ۋە سەمىمىي ئىدى.

ـــ بىلىم ئېلىشنى سىنىپ بىلەنلا چەكلەپ قويغىلى بولمايدۇ، مەتـ

كېرەم مەتقاسىم! ــ دېدى ئۇ كۈلكسىنى توختىتىپ ئوچۇق كۆڭۈل-لۈك بىلەن، ــ مېنىڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى دەل مۇشۇ تېمىنى ئۆگىنىپ، تەتقىق قىلىۋاتقىنىمغا يېرىم يىلدىن ئاشتى. مەن بۇ-نى ئوقۇش پۈتتۈرۈش دىسسېرتاتسىيىسى قىلىپ يېزىشقا تەييارلىق قە-لىۋاتاتتىم، كۈتۈلمىگەن يەردىن بۇ پېشكەللىككە يولۇقۇپ، پىلانلىرىم ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كەتتى...

شەۋكەت چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ سۆزدىن توختىدى. مەتكېرەم مەتقاسىمۇ خۇددى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى كونا يارىنى تاتىلاپ قويغاندەك، ئوڭايسىز بىر ھالدا جىممىدە ئولتۇرۇپ قالدى. بىر ئاز سۈكۈتتىن كېيىن، شەۋكەت سۆزىنىڭ تېمىسىنى بىراقلا يۆتكەپ، ئۆزىنىڭ كىنوغا بېرىش ئىستىكىنى بىلدۈرۈش نىيىتىدە مۇنداق سورىدى:

ــ مەتكېرەم مەتقاسىم، ئەتراپتىكى كىنوخانىلاردا يېڭى كىنولار قويۇلۇۋاتامدۇ؟

ــ قويۇلۇۋاتىدۇ، ــ دېدى مەتكېرەم مەتقاسىم ئالمان ـ تال-مان، ــ يېنىمىزدىكى «ج س د ج»[1] كۈلۈبى بىلەن ئەخمەتجان كو-چىسىدىكى يازلىق كۈلۈبتا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ «يېڭى بىر سەھەر»، «ئۇلۇغ گراژدان»، «ئۇچ يۈز يىل مۇقەددەم»، «خەتەرلىك ئەگىم»؛ جۇڭگونىڭ «داجى ۋە ئۇنىڭ ئاتىسى»، «پارتىيە قىزى»، «ھەممە قۇشلار كۈنگە قاراپ ئۇچماقتا» دېگەن كىنولىرى قويۇلۇۋاتىدۇ.

ــ سىز قايسىنى كۆردىڭىز؟

ــ ھەممىنى كۆردۈم. ئىشقىلىپ، قورسىقىم ئېچىپ كەتسىلا، كە-نوغا بېرىپ ۋاقتىنى ئۆتكۈزدۈم!

ــ سىزگە قايسى كىنو يارىدى؟

مەتكېرەم مەتقاسىم كۆزىنى قىسىپ، ئېڭىكىنى سىلاپ، بىرئاز ئويلاندى.

ــ ھە... ھېلىقى ...، ــ دېدى ئۇ بىر ھازادىن كېيىن قولى بىلەن

① «جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتى»

بىر نەرسىنى كۆرسەتكەندەك ئىشارە قىلىپ، ـــ ھېلىقى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ «خەتەرلىك ئەگىم» دېگەن كىنوسى ياخشىكەن، ماڭا يارىدى. ۋەقەلىكى ناھايىتى ئاددىي دەڭە: رادىئو ئىستانسىسىنىڭ بىر ئايال مۇخبىرى يېرىم كېچىدە خىزمەتكە بېرىش ئۈچۈن يولغا چىقىدىكەن، خەتەرلىك بىر ئەگىم بار جايغا كەلگەندە، ئارقىسىدىن كەلگەن بىر يۈك ماشىنىسىنىڭ كوزۇپى سوقۇۋېتىپ، ئېغىر يارىدار بولىدىكەن. شوپۇر ئۇنىڭدىن پۈتۈنلەي خەۋەرسىز بولغاچقا كېتىۋېرىدىكەن، كېيىن بىر ئىنژېنېر پىكاپ بىلەن خەتەرلىك ئەگىمدىن ئۆتكەندە، بىر-سىنىڭ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ، پىكاپىنى توختىتىدىكەن ۋە قانغا مىلەنگەن بىر ئايالنى كۆرۈپ، بولدىلا، ئۆزۈمگە پالاكەت تېپىۋالماي، دەپ ماشىنىسىنى ھەيدەپ كېتىدىكەن. ئۇنىڭ شەخسىيەتچىلىكى ئارقىسىدا ھېلىقى ئايال مۇخبىر ۋاقتىدا قۇتقۇزۇشقا ئېرىشەلمەي ئۆلۈپ كېتىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئەسەر سۈژېتى ئاستا ـ ئاستا قانات يېيىپ، ھەر خىل خاراكتېردىكى ئادەملەر مەيدانغا چىقىدىكەن، فىلىمدىكى ھەممە ۋەقە ئاشۇ «خەتەرلىك ئەگىم» نى چىڭ تۇتقا قىلىپ ئىشلەنگەن، مۇھىم ۋەقەلىكمۇ خەتەرلىك ئەگىمدە يۈز بەرگەن...

ـــ راست، ياخشىكەن، ـــ دېدى شەۋكەت غايىبانە قىزىقىش بىلەن، ـــ كىنونىڭ ئىسمىمۇ مەنىلىك ئىكەن. دېمىسىمۇ، ھەرقانداق يوللاردا خەتەرلىك ئەگىم بولىدۇ، ئەگەر ئېھتىيات قىلمىسا، ئات ـ ئۇلاغ، ھارۋا ـ ماشىنىلار بۇنداق خەتەرلىك ئەگىم بار جايغا كەلگەندە، خېيىم ـ خەتەرگە ئۇچرايدۇ. مېنىڭچە، ھەرقانداق ئادەمنىڭ ھايات تىدىمۇ خەتەرلىك ئەگىملەر بولىدۇ. ئادەممۇ خەتەرلىك ئەگىمگە دۇچ كەلگەندە، ئوڭايلا بىرەر تەسىرگە ئۇچرايدۇ. ئومۇمەن، كىشىلىك ھاياتتىكى «خەتەرلىك ئەگىم» ھەرقانداق كىشىنىڭ ئىدىيىسىنى سىناپ بېغان سىناق تېشى بولۇشى مۇمكىن. بۇنداق چاغدا ھېچقانداق يوشۇرۇن نەرسە بولمايدۇ، ھەممە نەرسە ئاشكارىلىنىدۇ.

شەۋكەت بۇ سۆزنىگە يېقىندىن بۇيانقى ئەملىي تەسىراتى بىلەن ئاچچىق ساۋاقلىرىنى يۇغۇرۇۋەتكەندى. مەتكىرەم مەتقاسىمۇ ئۇنىڭ-

دىن ئاللىقانداق بىر نەرسىلەرنى چۈشەنگەندەك، بېشىنى لەرزان لىڭشىتىپ قويدى.

شەۋكەت ئەمدى مەقسىتىنى ئوچۇقلا ئېيتتى:

ــ مەتكېرەم مەتقاسىم، بۇگۈن مېنى ئاشۇ كىنولارنىڭ بىرەرسىگە ئاپىرىپ كەلمەمسىز؟ نېمە ئۈچۈندۇر ئىچىم سىقىلىپ تۇرىدۇ...

مەتكېرەم مەتقاسىم كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ بىرئاز ئويلانىدى ۋە دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ قويۇپ:

ــ بوپتۇ، بارساق بارايلى، ــ دېدى رازىلىق بىلدۈرۈپ، ــ لېكىن سەل تەخىر قىلىڭ، ساۋاقداشلار كەچلىك تەكرارغا كىرىپ كەتسۇن، ئاندىن ماڭايلى!

ئۇلار ئىككىسى شۇنداق دېيىشىپ دېرىزە ئالدىغا كەلدى ۋە كەچلىك تەكرارغا چىلىنىدىغان قوڭغۇراقنى ئاڭلاش ئۈچۈن قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ تۇرۇشتى.

× × ×

يورۇق، ئازادە سىنىپتا كەچلىك تەكرار كېتىۋاتاتتى. ئوتتۇزغا يېقىن ئوقۇغۇچىنىڭ ئىشى، كەيپىياتى ئوخشاش ئەمەس ئىدى. بەزىلەر ئەتىكى دەرسىنىڭ كونسپېكلىرىنى ۋاراقلىسا، بەزىلىرى رومان ئوقۇيتتى، بەزىلەر شېئىر يازسا، بەزىلەر ئىككى ــ ئۈچتىن بولۇۋېلىپ، پەس ئاۋازدا نېمىنىدۇر مۇلاھىزە قىلاتتى. تېخى مۇشۇنداق غاۋۇر ــ غۇۋۇر ئىچىدە تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەنلەرمۇ بار ئىدى. دېرىزە تەرەپكە قويۇلغان پارتىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ــ بىرىگە يانمۇ يان ئولتۇرغان ئىككىسى ئەنە شۇنداق خىرامان ئۇيقۇغا كەتكەنلەر ئىدى. ئۇنىڭ بىرسى ــ پاكار بوي، پۇتى تاشمايماق بولغاچقا، سەل ئالچاڭلاپ ماڭىدىغان، چېچىنى سول چېكسىدىن ئايرىپ، ئىككى تەرەپكە ياتقۇزۇپ تارايدىغان، كىم يېتىلسە ئارقىسىدىن كېتىۋېرىدىغان تۆگە مىجەز، ساددا

يىگىت ساۋۇت ئىدى. ساۋاقداشلىرىنىڭ بەزىلىرى ئۇنى «ساۋۇت پىستەك» دېسە، بەزىلىرى «ساۋۇت داپ» دەپ ئاتايتتى. ھەر ئىككىسى ئىسمىغا ئۇ كۆنۈك ئىدى. ئۇ ھازىر ئېشەك تېرىسىدىن كېرىلگەن قوپال بىر داپنى بېشىغا قويۇپ، ئەتىكى دەرس، ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىمتىھان دېگەنلەرنىمۇ خىيالىغا كەلتۈرمەي، غەمسىز ئۇيقۇغا كەتكەنىدى؛ يەنە بىر سى ــ ئېگىز بوي، يوغان كۆزلىرى لاپ ــ لاپ قارايدىغان، قارا-مۇتۇق، كۆڭۈلچەك يىگىت ھېلىم ئىدى. ئۇنى ساۋاقداشلىرى ئومۇم-يۈزلۈك «ھېلىم غېجەك» دەپ ئاتايتتى. ئۇمۇ ھازىر غېجىكىنى دېرىزە تەكچىسىگە يۆلەپ قويۇپ، يېنىك پۇشۇلدىغىنىچە ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغاندا، ئۇلار ياكى بىر-بىر يەردىكى تۇيى، بەزمە، ئولتۇرۇشتا بولۇشىغا نەغمىكەشلىك قىلىپ، شۇ يەردىن ھېلىلا قايتىپ ئۇدۇللا سىنىپقا كەلگەن ياكى ئەمدى راسا بىر ئۇخلىۋېلىپ، تەكراردىن كېيىن بىر-بىر يەرگە بېرىپ، يېرىم كېچىگىچە ساز چېلىپ، ناخشا توۋلاپ قورساق باقماقچى!...

دەل شۇ چاغدا، سىنىپقا تۇيۇقسىز ھاۋاز بەختى كىرىپ كەلدى، ئۇنىڭ كىرىشى بىلەن بايا قالايمىقان، ئىختىيارىي يۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئوپۇر ــ توپۇر بولۇپ جاي ــ جايلىرىغا بېرىپ ئولتۇردى. كىم-دۇر بىرسى ھېلىم غېجەك بىلەن ساۋۇت داپنىمۇ تۇرتۇپ ئويغىتىۋەتتى. ھاۋاز بەختى قولىنى ئارقىغا تۇتقىنىچە گىدىيىپ، ئۇياقتىن ــ بۇياقا ماڭدى. ئوقۇغۇچىلار جىمجىت ھالدا قولىدىكى كونسېپىك، خاتىرە ۋە كىتابلارنى شۇرلاپ ئوقۇشقا باشلىدى. ھاۋاز بەختى سىنىپنى بىر ئايلىنىپ چىقىپ، توساتتىن تەھدىتلىك بىر تەلەپپۇزدا مۇنداق دېدى:

ــ سىلەرنىڭ سىنىپتا ئېقىمغا قارشى تۇرغۇچى قەھرىمانلار پەيدا بوپتۇ، قالتىسقۇ! ــ ئۇ بىردىنلا ئاغزىنى يوغان ئېچىپ قېقىلاپ، ھالاپ كۈلدى، ئۇنىڭ بۇ كۈلكىسىدە كىمنىدۇر كەمسىتىپ، مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك بىر خىل كۆرەڭلىك بار ئىدى، ئۇ ھەممەيلەنگە سوغۇق نەزەر بىلەن بىر قۇر قاراپ چىقىپ، ئارقىدىكى پارتىدا خۇددى ئۆرۈك

كۆتىكىدەك مەزمۇت ئولتۇرغان ئاقنىيازغا كەلگەندە، چىپىدە توختاپ، كۆزلىرىنى تېخىمۇ چەكچەيتىپ داۋام قىلدى، ـــ سىز، يولداش ئاقنىياز، ھەقىقەتەنمۇ ئۇلگە بولۇۋاتىسىز، بەكمۇ ئۇلگە بولۇپ كەتتىڭىز! قانداق، بۇگۈنمۇ پىشىڭىرنى قېقىپ، چالۋاقاپ چىقىپ كېتەمسىز ـ يە!؟

بۇ سۆزلەرنىڭ زەھەرلىك تەنە ۋە مەسخىرە ئىكەنلىكى روشەن ئىدى. ھاۋاز بەختى بۇ يەردە ئاقنىيازنىڭ ئۆتكەن كۈنى ئىتتىپاق ئەزالىرىنىڭ يىغىنىدىن ئون نەچچە ساۋاقدىشىنى باشلاپ، يامغۇر ئاپتىدە قالغانلارنى قوتقۇزۇش ئۈچۈن چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئەيىبلەۋاتاتتى. زايىت بۇ ئەھۋالنى شۇ كۈنى كەچتىلا ھاۋاز بەختىگە يەتكۈزگەن ۋە يىغلىغۇدەك بولۇپ، ئاقنىياز ئۇستىدىن دادخورلۇق ئېيتقاندى. شۇ چاغدا، ھاۋاز بەختى بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭغا تەسەللى بەرسە، بىر تەرەپتىن : «زايىت، ئېسىڭىزدە بولسۇن، تۇرمۇش خۇددى بەيگە ئېتىغا ئوخشايدۇ، بەيگىگە چۈشۈش تاماشا كۆرۈش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى رەقىبىنى يېڭىش ئۈچۈن!» دەپ ئۇنى قوتراتقان ۋە بۇ مەسىلىنى دەرھال فاكۇلتېت ئىتتىپاق باش ياچېيكىسى نامىدىن مەكتەپ ئىتتىپاق كومىتېتىغا يازما ماتېرىيال قىلىپ يوللاشنى ئېيتقاندى. بۇگۈن ئۇ يەنە ئۆزىنى تۇتۇپ تۇرالماي، پۈتۈن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالدىدا ئاقنىيازنىڭ راسا بىر «ھەيۋىسى» نى ئۇرۇش ئۈچۈن يامان ئەلپازدا سىنىپقا كىرگەنىدى.

ـــ سىز ئاقنىياز، شۇنداق بىر جىددىي سىنىپنى كۆرەش، شۇنداق بىر چوڭ ھەق ـ ناھەق كۈرىشى ئالدىدا ئۆزىڭىزنى نەدە قويىدىڭىز ؟! ـــ دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ھاۋاز بەختى كەسكىن سوئال ـ سوراق بىلەن، ـــ سىزدە سىياسىي مەۋقە، سىنىپىي مەيدان دېگەن نەرسىلەر بارمۇ، يوقمۇ ؟! سىز تېخى بىرمۇنچە كىشىلەرنى ئاپەتتىن قوتقۇزدۇم، دەپ بۇ جىددىي مەسئۇلىيەتتىن ئاسانلا قوتۇلۇپ كەتمەكچىمۇ ؟! ئۇنداق ئوڭاي ئىش يوق! سىزنىڭ ئۇ قىلغىنىڭىز بەئەينى پوقنى ئوسۇرۇق بىلەن ياپماقچى بولغاندەكلا ئەخمىقانە ئىش!... ـــ

ئۇ يەنە شۇنداق قولىنى ئارقىغا تۇتقان پېتى بىر تەرەپتىن ئاغزى بېسىلماي سۆزلەپ، بىر تەرەپتىن ناھايىتى سالماق قەدەم بىلەن پۇتىنى قاتتىق بېسىپ ئاقنىيازنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭ پارتىسىدا ئېچىقلىق تۇرغان ئۆزبېكچە «شەرق يۇلتۇزى» ژۇرنىلىنىڭ يېڭى بىر سانىنى كۆرۈپ، تېخىمۇ چىچاڭشىپ كەتتى، ــ سىز... سىز زادى نېمە قىلماقچى؟! كېلەر ھەپتە سىياسەتتىن ئىمتىھان تۇرسا، سىز بۇ چەت ئەلنىڭ غەلىتە ژۇرنىلىنى ۋاراقلاپ ئولتۇرۇپسىزغۇ؟! ئاقنىياز، سىزدىكى بۇرژۇئا تۇيغۇلىرى بىلىنمەستىن نام ـ شۆھرەتكە، ئاخىر ئاستا ـ ئاستا قاينىق سىياسىي ھاياتتىن چەتنەشكە ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ. بۇ ئىنتايىن خەتەرلىك جۇمۇ! ... قېنى، مەن بىر كۆرۈپ باقاي، سىز لېكسىيىلەرىدىن خاتىرە يازامسىز؟ خاتىرىڭىز بارمۇ؟ ...

ئاقنىياز ئېرىنچەكلىك بىلەن پارتا ئىچىدىن بىر دەپتەرنى چىقاردى، قارىماققا بۇنى دەپتەر دېگىلىمۇ بولمايتتى، باسما زاۋۇتىنىڭ قېيىنىدا قەغەزلىرىنى قېلىن قىلىپ تۇپلىۋالغان تار، ئۇزۇنچاق بىر دەپتەرچە ئىدى. يەنە كېلىپ، ئۇنىڭدا بىر ئەمەس، بىرنەچچە خىل دەرسنىڭ قىسقا ـ قىسقا سۆزلەر بىلەن يېزىلغان ئىخچام خاتىرىسى بار ئىدى. ھاۋاز بەختى دەپتەرچىنى قولىغا ئالدى ۋە خۇددى ئۇنىڭدىن يىرگىنىگەندەك، كۆزىدىن نېرى تۇتۇپ ئۇ يەر، بۇ يېرىنى ۋاراقلىدى ھەم بىردىنلا ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىراپ كەتتى:

ــ ئېيتىڭە، سىز جەمئىيەتكە نېمە بىلەن چىقىپ كەتمەكچى؟! مۇشۇنداق چۈپرەندە نەرسىلەر سىزنىڭ ئۇنىۋېرسىتېتتىن ئالغان بىلىمىڭىزنىڭ خاتىرىسىمۇ؟!

ئاقنىياز ئەدەپ بىلەن ئورنىدىن تۇردى ۋە:

ــ مۇئەللىم، ئالەم چەكسىز، بىلىشىمۇ چەكسىز! ــ دېدى ئۆزىنى تۇتقان ھالدا، ــ ئۇنىۋېرسىتېتتىن بىر توقاي خاتىرە ۋە كونسېپكلارنى ئېلىپ جەمئىيەتكە چىقىش بىلەن بىزنىڭ بىلىشىمىزنى تۇلۇگىدى دېگىلى بولمايدۇ! بىلىمنىڭ ئەڭ چوڭقۇر، ئەڭ ئەمەلىي قىسمى تېخى جەمئىيەتتە. مەن ئۇنىۋېرسىتېتتىن بىر ساندۇق دەپتەر، كونسې-

پىك ئەمەس، بەلكى توغرا ئەقىل، ياخشى ئەخلاق ۋە ساغلام بەدەننى ئېلىپ چىقىپ كەتسەملا بولدى!...

دەرۋەقە، ئاقنىيازنىڭ ھەرقانداق لېكسىيىلەردىن ئۆزىگە خاس خاتىرە قالدۇرۇش ئۈسۈلى بار ئىدى. ئۇ دەرس ۋاقتىدا باش كۆتۈرمەي، سۆزمۇسۆز، جۈملىمۇجۈملە خاتىرە يېزىشنى ياخشى كۆرمەيتتى. بەلكى ئوقۇتقۇچىلار لېكسىيە سۆزلىگەندە، قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ، ئىخلاس بىلەن ئاڭلايتتى، كېيىن ئوقۇتقۇچىنىڭ سۆزلىگەنلىرىنى مۇلاھىزە قىلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى جەۋھەرلىرىنى يىغاتتى، مەركىزىي ئىدىيىسىنى خۇلاسىلەپ، ئاخىرىدا ئەنە شۇ «چۈپرەندە» دەپتىرىگە ئىخچام يېزىۋالاتتى. ئۇ باشقا ساۋاقداشلىرىغمۇ مەسلىھەت بېرىپ: «ئوقۇتقۇچى نېمە دېسە، شۇنى ئەينەن كۆچۈرۈپ يېزىۋېلىشنىڭ ئۆزى تېپىك دوگمىچىلىق! ھازىرغۇ كۆچۈرۈپ، يادلاپ بىر ئىش قىلارسەن، كېيىن جەمئىيەتكە چىققاندا قانداق قىلىسەن؟ ئۇ چاغدىمۇ ساڭا ئوقۇتقۇچىلار سۆزلەپ بېرەمدۇ؟ يەلكەڭدە ئۆزۈڭنىڭ كاللىسى بولۇشى كېرەك!» دەيتتى.

ھاۋاز بەختى ئاقنىيازنىڭ سۆزىدىن مەڭدەپ قالدى، بىر نەرسە دېيىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللىدىيۇ، لېكىن ئاغزىدىن گەپ چىقماي، لەۋلىرى قىيسىيىپ كەتتى. شۇ ھامان ئۇنىڭ كاللىسىدىن: «بۇ بەكمۇ تۇيغۇن نەرسە ئىكەن، تۇيغۇن ئادەم خەۋپلىك بولىدۇ» دېگەن خىيالىار چاقماق تېزلىكىدە ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ ئاخىر سەل ـ پەل ئۆزىنى بېسىپ، مىيىقىدا كۈلۈپ، زەھەرخەندىلىك بىلەن مۇنداق دېدى:

ـــ سىز بەكمۇ گەپدان، بىلەرمەن ئىكەنسىز، ئاقنىياز! لېكىن ئۇنچە كېرىلىپ، گىدىيىپ كەتمەك! ئىت ئۆگزىگە چىقۋالسمۇ، بەربىر ئىگىسىدىن پەس تۇرىدۇ!

ئاخىرقى سۆز ئاقنىيازنىڭ يىگىتلىك غۇرۇرىغا قاتتىق تەگدى. ئۇ كەمسىتىلگەندەك، ھاقارەتلەنگەندەك، چوڭقۇر خورلۇق ھېس قىلدى. ئەمدى ئۇ، كۆز ئالدىدا گىدىيىپ، ئۆزىنى بىلمەي تۇرغان بۇ ئادەمنىڭ

قانداقتۇر ئوقۇتقۇچىلىق ئىززەت ـ ھۆرمىتى دېگەنلەرنىمۇ بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، ئۇچ قىرلىق بىگىزدەك تۇرۇلۇپ، «سىزدەك سالاپەتلىك ساختا ئىت باقارلاردىن ئۆگزىگە چىقىۋالغان ۋاپادار ئىت ئۇستۇنرەك تۇرىدۇ!» دەپ، بېشىغا كەلگەننى كۆرمەكچى بولۇپ تۇرۇۋېدى، تۇيۇقسىز قوڭغۇراق چېلىنىپ، كەيپىيات ئۆزگەردى، سىنىپ ئىچى ئوپۇر ـ توپۇر بولۇپ كەتتى. ھاۋاز بەختى غالىبلاردەك مەيدىسىنى كېرىپ، تەمەننا كۈلكىسى بىلەن ھەجىيىپ سىنىپتىن چىقىپ كەتتى، ئاقنىياز ئەلەمدىن بوغۇلۇپ، خۇددى يىلتىزىغا ئورغاق تەگكەن قىياقتەك لەسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى ...

× × ×

زايىتىنىڭ مەكتەپ ئىتتىپاق كومىتېتىغا يوللىغان ماتېرىيالى ئۈلارنىڭ خېلى دىققەت ـ ئېتىبارىنى قوزغىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ھاۋاز بەختىنىڭ بۇ ئىشقا بۇۋاستە قول تىقىپ، ئاقنىيازنى سىياسىي، ئەخلاقىي جەھەتتىن قارىلاپ، ئەيىبلىشى بۇ يەردە كۈچلۈك سادا پەيدا قىلدى. ھاۋاز بەختى ئىتتىپاق كومىتېت شۇجىسى بىلەن سۆزلەشكەندە، ناھايىتى ئۇستاتلىق بىلەن مۇنداق دېدى:

ـــ توغرا، ئاقنىياز دەرستە ياخشى، شېئىر يېزىشتىمۇ ئىقتىدارى بار. لېكىن، ئۇنىڭ سىياسەت بىلەن كارى يوق. ئەگەر ئۇ مۇشۇنداق كېتىۋەرسە چوڭ چاتاق چىقماي قالمايدۇ! ئۆگەنگەن بىلىمنى نەگە ئىشلىتىشنى بىلمەي قالىدۇ! چاتاقتۇ چىقتى، بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ چوڭى چىقىشى مۇمكىن. ئىتتىپاق باش ياچېيكىسىنىڭ ماتېرىيالىنى كۆرگەنسىز، ئۇنىڭدا يېزىلغانلارنىڭ ھەممىسى پاكىت، ئەمەلىيەت! ھازىر ئۇ تېخىمۇ تەلۈلىشىپ، سىنىپتا خۇددى پىلىخانۇپتەك ئولتۇرىدىغان، ئوقۇتقۇچىنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتى دېگەنلەرنى پىسەنتىگىمۇ ئىلمايدىغان بولۇپ قاپتۇ! ئەگەر ئۇنى ۋاقتىدا سەگىتىپ، باشقىلارغا قاتتىق

تىق ئىبرەت قىلمسا، نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ يامان تەسىرى بىـ
لەن سىياسىي، ئەخلاقىي جەھەتتىن بۇزۇلۇپ كېتىدۇ!...

مانا شۇنداق ماتېرىيال يوللاش، چۈشەندۈرۈش ۋە ئېزىپ ئىچۈـ
رۈشكە ئوخشاش قاتمۇقات خىزمەتلەر بىلەن ئىتتىپاق كومىتېتى ئاخىر
ئاقنىيازغا «ئىتتىپاقتىن قوغلاش» جازاسى بېرىشنى قارار قىلدى.
ئۇلار قارارنى تەييارلاپ، مانا ئېلان قىلىمىز، ئەنە ئېلان قىلىمىز، دەپ
تۇرغان ۋاقىتتا، كۇتۇلمىگەن بىر مۆجىزىلىك ئىش يۈز بەردى.
ئۇرۇمچى تىيانشان رايونلۇق پارتكوم بىلەن خەلق ھۆكۈمىتى نامىدىن
مەكتەپكە بىر تەشەككۈرنامە بىلەن بىر دۇخاۋا لەۋھە كېلىپ قالدى.
تەشەككۈرنامىدە، ئاقنىياز باشلىق ئون تۆت ئوقۇغۇچىنىڭ بېرىم كۈن
قەيسەرلىك بىلەن ئېلىشىپ، يامغۇر ئاپىتىدە قالغان ئون يەتتە ئائىلە
بىلەن سەككىز بالىنى قۇتقۇزۇۋالغانلىق ۋەقەسى تەپسىلىي بايان قىلـ
نىپ، ئۇلارنىڭ بۇنداق خالىس، پىداكارلىق روھىغا مەدھىيە ئوقۇلغان،
رەھمەت ـ تەشەككۈر ئېيتىلغانىدى. چىرايلىق ئىشلەنگەن قىزىل دۇـ
خاۋا لەۋھەدە بولسا، «ئەقلىي، ئەخلاقىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن تەڭ
يېتىلگەن ياراملىق ئوقۇغۇچىلارنى تەربىيىلىگەن مەكتەپ رەھبەرلىكـ
گە تەقدىم» دېگەن سەلتەنەتلىك خەتلەر يېزىلغانىدى. بۇنداق ئىككى
ئەتىۋار بۇيۇمنىڭ تاسادىپىي كېلىپ قېلىشى مەكتەپ رەھبەرلىكى ئـ
چىدە چوڭ تەسىر قوزغىدى. ئۇلار بۇنى خەلقنىڭ، جەمئىيەتنىڭ ئۆزـ
لىرىگە بولغان يۈكسەك باھاسى، مەدھىيىسى ۋە قىزغىن ئالقىشى، دەپ
چۈشەندى ۋە ئۆزلىرى ئۈچۈن مۇنداق چوڭ شان ـ شەرەپ ئېلىپ
كەلگەن ئاقنىياز باشلىق ئون تۆت ئوقۇغۇچىدىن چوڭقۇر ئىپتىخارـ
لىق، مىننەتدارلىق ھېس قىلىشتى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەكتەپ
پارتكوم شۇجىسى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى رەھبەرلىكىگە مەزكۇر ئون تۆت
ئوقۇغۇچىنى چوڭ يىغىن ئېچىپ تەقدىرلەش ۋەزىپىسىنى تاپشۇردى.
شۇنداق قىلىپ ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ ئاقنىيازغا چارە كۆرمەكچى بولـ
غان ھېلىقى ئاتالمىش قارارى خۇددى تاغدىن تاشقىنلاپ چۈشكەن
ئۇلۇغ سۇ ئۆز يولىدىكى ھەممە غەلدە ـ غەشتىلەرنى تامام ئېقىتىپ

كەتكەندەك، شەپسىزلا بېسىلىپ قالدى، ھېچكىم ئۇنىڭ قايتا ئېغىزغا ئېلىشقا جۈرئەت قىلالمىدى!

فاكۇلتېتتىكى تەقدىرلەش يىغىنى ئەتىسلا ئېچىلدى. يىغىنغا پۈتۈن ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ئوقۇغۇچىلار تولۇق قاتناشتى، ھەممەيلەن خۇشال ھەم قىزغىن ئىدى، پەقەت ئىككى ئادەم ـــ ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدا چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ ناخۇش ئولتۇرغان ھاۋاز بەختى بىلەن ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا سالپىيىپ خاموش ئولتۇرغان زايىتلا خاپا ۋە روھسىز ئىدى. يىغىندا ياقۇپ كېرىمى ئاقنىياز باشلىق ئون تۆت ئوقۇغۇچىنى ھۆرمەت بىلەن مۇنبەرگە چىقاردى، مەمنۇنلۇق بىلەن بىرمۇبىر تونۇشتۇردى ۋە ئۇلارغا گۈلدۇراس ئالقىشلار ئىچىدە مەكتەپنىڭ، فاكۇلتېتنىڭ رەھبەت ـ تەشەككۇرىنى ئېيتتى. ئاخىرىدا، بارلىق ئوقۇغۇچىلارغا ئۆزىنىڭ ئۈمىد ـ ئىستىكىنى بىلدۈرۈپ مۇنداق دېدى:

ـــ ساۋاقداشلار، ھەرقانداق بىر ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۆزىنىڭ تۇرمۇشىنى، ھايات يولىنى نۇرلاندۇرۇپ تۇرىدىغان بىر غايە، ئەقىدە بولۇشى لازىم. غايە، ئەقىدە ياشلارغا نىسبەتەن، بولسىمۇ بولىدىغان، بولمىسىمۇ بولىدىغان بېزەك ئەمەس، بەلكى سىلەرنىڭ ۋۇجۇدۇڭلاردىكى مەنىۋى تۈۋرۈك! تۈۋرۈك بولمسا، ئۆي ـ ئىمارەت ئۆرە تۇرمىغاندەك، غايىسىز، ئەقىدىسىز ئادەممۇ كىشىلىك ھايات يولىدا نىشانسىز ئېزىپ يۈرىدۇ! سىلەر جەمئىيەتكە چىققاندا، ھازىرقىدىنمۇ يۇكسەك، جاپالىق ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش ۋەزىپىلىرىگە دۇچ كېلىسىلەر. بۇ ھال سىلەردىن تېخىمۇ ئۇلۇغۋار غايە، تېخىمۇ مۇستەھكەم ئەقىدە، تېخىمۇ مول پەن ـ مەدەنىيەت بىلىملىرىنىڭ بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ. مەن سىلەرنىڭ ئەڭ قىممەتلىك، ئەتىۋار ياشلىق باھارىڭلارنى ئۆگىنىشكە، ئەھمىيەتلىك ئىشلارنى قىلىشقا سەرپ قىلىپ، غايىلىك، مەنىلىك ئۆتكۈزۈشۈڭلارنى تىلەيمەن ھەم ياشلىق باھارىڭلارنىڭ گۈزەل، پارلاق بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن!...

ياقۇپ كېرىمى ئالدىدىكى ئىستاكاندىن بىر يۇتۇم چاي ئوتلاپ تۇ-

رۇۋېدى، بىر سى تامدىن تارىشا چۇشكەندەكلا ۋارقىراپ ئورنىدىن تۇردى :

— پىكىر!... رۇخسەتمىكىن!... بۇ يىغىنغا نېمە ئۈچۈن ئاشپەزلەر كەلمەيدۇ ؟ ئۇلارمۇ كەلسۇن!

ھەممەيلەن ھەيرانلىق بىلەن ئورنىدىن قوزغىلىپ، سۆزلىگۈچىگە قارىدى. ئۇ كۆزلىرىنى مىت قىلماي پارقىرىتىپ، يادىغان، تاتارغان چىرايىدىن غەلىتە ئىپادىلەرنى كۆرسىتىپ تۇرغان تۇراق ئىدى. ئۇنىڭ بۇ يىغىنغا قاچان كىرگەنلىكىنىمۇ ھېچكىم بىلمەيتتى. يېقىندىن بېرى، ئۇنىڭ روھىي كەيپىياتىدا جىددىي ئۆزگىرىش بولۇۋاتاتتى. گەپلىرى چەلەڭگۈش، پىكرى خىرە ئىدى. سۆزلەپ كېتىۋېتىپ ئازاتتى، باغدىن سۆزلەۋېتىپ، تاغقا كېتىپ قالاتتى. ئورا كۆزلىرى ھەمىشە قىزارغان، ئېلىشاڭغۇ كۆرۈنەتتى. بۇرۇنقى بېجىرىم جىسىمىمۇ بارغانسېرى زەئىپلىشىپ، يۈز سۆڭەكلىرى پولتىيىپ چىققان، قاڭشىرىمۇ قىڭراقتەك تىكلىشىپ كەتكەنىدى. سەلەي قاشاڭنىڭ تېلى بىلەن ئېيتقاندا، ئۇ ھازىر ئىشكىنىڭ قىسلىچىقىدا قالغان ئاۋاقلاردىن بولۇپ قالغانىدى.

— مېنى ئاشپەزلەر بوزەك ئەتتى! — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى تۇراق پەلىپەتىش سۆزلەپ، — ئۇلار مېنى ئاشخانىدىن قوغلاۋاتىدۇ... كۆكتاتنىڭ شۆپۈكلىرىنى يىغقىلى قويمىدى... ئۇلار مېنىڭ تامىقىمنى يەپ كەتتى... ئۇلار يىغىنغا كەلسۇن... ھەممىمىز تىللايلى ئۇلارنى... ئۇلار ماڭا بەرمەي يەپ كەتتى...

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، خۇددى بىر نەرسىدىن چۆچۈپ، ئەندىكىكەندەك، بالىلارنىڭ قىستا ـ قىستاڭ ئارىسىدىن ئالمان ـ تالمان سۈغۇرۇلۇپ چىقىپ :

— قورسىقىم ئېچىپ كەتتى... ۋاي ـ ۋاي... ئاشخانىغا بارمەن... نان... نان...، — دېگىنىچە دۈگجۈپ زالدىن چىقىپ كەتتى.

يىغىن مەيدانى بىر ھازاغىچە جىمجىت سۈكۈتكە چۆمۈپ كەتتى...

11

«قىزلار، قېچىڭلار! تۇراق سارايڭ كېلىۋاتىدۇ، ئەنە كېلىۋاتىدۇ، قېچىڭلار!...» راست، ئۇ كېلىۋاتاتتى، ئالچاڭلاپ، غەلىتە ھەجىيىپ، غالدا ـ غۇلدۇڭ دەسسەپ كېلىۋاتاتتى. بۇگۈن ئۇنىڭ چاچلىرى تېخمۇ پاخپايغان، پاخالدىن تارتىپ توزغاققىچە يېپىشىپ، تېخمۇ كىر، مەينەتىلەشكەن، يۈزىنى ئالا ـ بۇلماچ بويياپ، چەت ئەلنىڭ سېرىك ئار-تىسلىرىدىنمۇ ئۆتەر كۆلكىلىك بولۇپ قالغان...

راست، ئۇ ئەمدى سارايڭ بولۇپ قالغاندى، ھازىر ئۇنى ھەممەيلەن بۇرۇنقى «تۇراق توشقان» دېگەن چىرايلىق، تېتىك ئىسمى ئورنىغا «تۇراق سارايڭ» دېگەن قوپال، ئېچىنىشلىق ئىسىم بىلەن ئاتايتتى. ئۇ ئەتىگەندىن كەچكىچە ياتاق بىلەن تاماقخانىنىڭ ئارىسىدا سوكۇلداپ، قاچانلاردۇر يادلىۋالغان بىر شېئىرنى بەزىدە ئۇنلۇك، بەزىدە خىرە ئاۋازدا دېكلاماتسىيە قىلىپ يۈرەتتى:

بىر قاراپلا ساق دېمە، مەن بىر قۇرۇق ئىسكىلىت،
تومۇرلاردا قېنىم قاتقان، گۆشلىرىم كۆيگەن ئىست!
يىلىكلىرىم قۇرۇپ پۈتتى، ئۇستىخىنىم بولدى قاق،
يۈرىكىمدىن ئۆچتى يالقۇن، مەن دېمەتلىك ياشقا باق!...

بەزى كۈنلىرى ئۇ مۇشۇ شېئىرنى ئوقۇپ جىممىدە ئولتۇرۇپ، كۆزلىرىدىن مۆل ـ مۆل ياش تۆكەتتى، بۇنداق چاغلاردا ئۇنى كۆر-گەن ساۋاقداشلىرىنىڭمۇ ئىچى سىيرىلىپ كېتەتتى...

ئۇ قورسىقى ئاچقان ھامان تاماقخانىغا كېلىپ، ئاشپەزلەر بىلەن ئېيتىشاتتى. پەشخۇنغا دۆۋىلەپ قويغان قوناق مومىسىنى، داش قازاندا قايناۋاتقان ئۇماچ ياكى سۇيۇقئاشلارنى كۆرۈپ، ئۆزىنى تۇتالماي قازان

بېشىغا كىرىش ئۇچۇن ئېتىلاتتى، ئاشپەزلەر كىرگۈزمىسە، ئاغزىغا كەلگەن گەپ بىلەن تىللايتتى، ئاخىر ئۇلارنىڭ بىرەرسى ئۇزۇن ساپلىق چۆمۈچنى كۆتۈرۈپ چىققاندا، يەنە ئامالسىز يىراققا قاچاتتى ۋە تاماقخانىنىڭ ئەتراپىدا پىرقىراپ، كۆكتات شۆپۈكلىرى ئارىسىدا تاشلىنىپ قالغان پارچە ـ پۇرات سەۋزە، ياڭيۇ، قىزىلچىلارنى ئىزدەپ تېپىپ، شۇ پېتىلا قاساپ، كاسىلدىتىپ يەپ كېتەتتى...

ئۇ بەزىدە قىزلارنىمۇ قوغلايتتى، لېكىن قوپاللىق قىلمايتتى، بەلكى ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ: «ماڭا نان بېرىڭلار، نان بەرسەڭلار سۆيۈپ قويىمەن...» دەيتتى تېخى! شۇڭا، قىزلار ئۇنىڭ ئۆزلىرىگە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن هامان ئۇنىڭ تەلۈلۈك بىلەن قۇچاقلىۋېلىشىدىن قورقۇپ قاچاتتى، لېكىن يانچۇقلىرىدا بىرەر تال كەمپۈت ياكى پېچىنىلەر بولسا، يېقىن كەلمەي تاشلاپ بېرەتتى. ئىشقىلىپ، ئۇ ئۇنچىلىك قەبىھ، غالجىر ساراڭلاردىن ئەمەس ئىدى، دوستلىرىنى، ساۋاقداشلىرىنى تونۇيتتى، ئۇلار گەپ قىلسا، ياۋاشلىق بىلەن ئاڭلايتتى، لېكىن قورساققا كەلگەندە، ئۇنى ئاجايىپ بىر قۇدرەتلىك ئىلاهىي كۈچ ئۆز ئىسكەنجىسىدە قاتتىق باشقۇرۇپ كېلىۋاتاتتى.

تۇراقنىڭ «ساراڭلىق ئىشى ـ ئىزلىرى» كۆپەيگەنسېرى، فاكۇلتېت رەھبەرلىكى بۇ مەسىلىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش ئۈستىدە باش قاتۇردى. تۇنۇگۈن ئېچىلغان ئوقۇتقۇچىلار يىغىنىدىمۇ بۇ مەسىلە ئۆزلۈكىدىن ئوتتۇرىغا چۈشتى. يىغىندا، يەنە شۇ هاۋاز بەختى هېچكىمنىڭكىگە ئوخشاشمايدىغان ئالاهىدە بىر پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بىرمۇنچە غۇلغۇلا پەيدا قىلدى:

ـــ مەن تۇراقنىڭ هەقىقىي ساراڭ بولۇپ قالغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن! ـــ دېدى ئۇ جىددىي ئەلپازدا، ـــ ئۇنى كاللىسى ئېلىشىپ، روهى جەهەتتە ساراڭ بولۇپ قالدى دېگەندىن كۆرە، «جاهان سارىڭى» دېگەن تۇزۇك! ئەجەبا، بىزنىڭ تالاي ئەجدادلىرىمىز يىگىرمە بەش مىڭ يوللۇق ئۇزۇن سەپەردەك ئاشۇنداق ئازابلىق، مۇشكۈل ئىنقىلاب شارائىتىدىمۇ، ئاچارچىلىقتىن ساراڭ بولۇپ قالمىغان! ئەمدى

كېلىپ، مۇشۇنداق بەختلىك دەۋردە، كىچىككىنە ۋاقىتلىق قىينىچىلىق شارائىتىدا ساپساق بىر ياش سارائ بولۇپ قالامدۇ ؟! ئۇ سارائ ئەمەس، ئۇ مۇشۇنداق قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، ھازىرقى ۋەزىيەتكە نارازىلىق بىلدۈرمەكچى، ئۇنىڭ غەرىزى ئىنتايىن ياماندا! بىز بۇ ئىشنى تەكشۈرۈپ، ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ، ئۇنى ھازىرقى ۋەزىيەت تەرىبىسى ئۈچۈن جانلىق دەرسلىك قىلىشىمىز كېرەك!

بۇ پىكىر كىشىلەرنىڭ تەسەۋۋۇرىدىن ھالقىپ كەتكەچكە، بەزىلەر ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ، بەزىلەر دەمالىلىققا تېگىشىگە يېتەلمەي، كۈسۈر ـ كۈسۈر بىلەن ئولتۇرۇپ قالدى. بۇنىڭغا قارشى بىرىنچى پىكىرنى يەنە سەلىم ئەپەندى ئوتتۇرىغا قويدى :

ـــ مېنىڭچە، يولداش ھاۋاز بەختىنىڭ پىكرىنى سىياسىي سەزگۈر-لۇكنىڭ چېكىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكى دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. دەر-ۋەقە ئۇرۇش يىللىرىدا، بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز ئۆز ۋەتىنى ۋە ئۆز سە-نىپىنىڭ ھاياتلىقى ئۈچۈن ئاچارچىلىققا چىداپ، زور قۇربانلارنى بەر-گەن. بۇ ئەلۋەتتە شۇ چاغدا ياشىغان خەلققە تارىخنىڭ يۈكلىگەن مەسئۇلىيىتى! لېكىن، نورمال تىنچ شارائىتتا، ئادەم جىسمانىيىتىنىڭ ھامان چېكى بولىدۇ، ھەددىدىن ئارتۇق چارچاش، يىرىم ئاچ، يېرىم توق تۇرمۇش ۋە تىنچسىز، قىستا ـ قىستاڭ تۇرار جاي شارائىتى كە-شىلەرنى ئاسانلا غەمكىن، ئىرادىسىز، چۈشكۈن قىلىپ قويىدۇ! بۇنداق شارائىتتا، بەزىلەرنىڭ سەپتىن چۈشۈپ قېلىشى، بەزىلەرنىڭ تۇراقسىز ئوخشاش سارائ بولۇپ قېلىشى ئەجەللىنەرلىك ئىش ئەمەس! چۈنكى ھازىرقى زامان جەمئىيىتى تەرەققىياتى تېز، رىقابەت جىددىي، ئەلالىرى ئۆتۈپ، ناچارلىرى چۈشۈپ قالىدىغان يېڭى جەمئىيەت!

ھاۋاز بەختى ئولتۇرالماي قالدى، سەلىم ئەپەندىنىڭ سۆزى تۈگە ـ تۈگىمەيلا چالۋاقاپ كەتتى :

ـــ بۇنداق دېيىش ئىنقىلابىي ئەنئەنە بىلەن ئىنقىلابىي روھنى چەتكە قاقىۋېتىش! ئىنقىلابىي ئەنئەنە بىلەن ئىنقىلابىي روھ ئېغىزغا ئې-لىنمىسا، جەمئىيەتتىكى، مەكتەپتىكى نۇرغۇن ئىشلارنى چۈشەندۈرگە-

لى بولمايدۇ! مەن يەنە ئۆز پىكرىمدە تۇرىمەن، تۇراقنىڭ ئىشى يەكـ كە ـ يېگانە ئىش ئەمەس، بەلكى ئۇ بىر تۇركۈم يامان ئادەملەرنىڭ ھازىرقى ۋەزىيەتكە نارازىلىق بىلدۈرۈۋاتقانلىقىنىڭ تىپىك ئىنكاسى! ئۇنىڭ ھەمىشە ئوقۇيدىغان ھېلىقى شېئىرى، ئايرىم يەرلەردە قىلىدىغان گەپ ـ سۆزلىرى ھەم دوختۇرنىڭ ئۆتكەنكى دىئاگنوزى مېنىڭ پىكـ رىمنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلايدۇ!...

بىر نەچچە ئوقۇتقۇچىلار سەۋرسىزلىك بىلەن ۋارقىرىشىپ كەتتى :

ـــ تۇراقنىڭ سارىڭ ياكى سارىڭ ئەمەسلىكىنى تالىشىشنىڭ نېمە ھاجىتى!؟

ـــ توغرا، ھازىرقى تېببىي پەن شۇنىمۇ ئايرىيالمامدۇ ؟!

ـــ سارىڭ بولماي نېمە ئۇ ؟

ـــ قىپقىزىل سارىڭ...

ـــ ھاي ـ ھاي ... ھاقارەت بولۇپ قالدى...

ـــ ئەمسە نېمە دەيمىز ؟

ـــ ئېلىشىپ قاپتۇ دەيلى...

ـــ ھەببەللى... ئۇنى قانداق قىلىمىز ؟

ـــ يۇرتىغا كەتكۈزۈۋېتەيلى...

ـــ ياق، داۋالىتايلى...

يىغىن خېلى ۋاقىتقىچە ئەنە شۇنداق ئەركىن، كەڭتاشا پىكىرلىشىش ئارقىلىق تۇراقنى يەنە بىر قېتىم تەكشۈرتۇش، ئاخىرقى قارارنى دوخـ تۇرلارنىڭ پىكرىگە قاراپ چىقىرىش يەكۈنى بىلەن ئاخىرلاشتى.

شۇ يىغىندىن ئۈچ كۈن كېيىن، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا «تۇراق سارىڭنى يۇرتىغا قايتۇرىدىكەن» دېگەن گەپ ـ سۆز كۆپىيىپ قالـ دى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇنىڭ يۇرتداشلىرى، سىنىپداشلىرى، يـا ـ تاقداشلىرى ئۇنىڭ بىلەن كۆپرەك بىللە بولۇپ پاراڭلىشىدىغان، ئـۇ ـ نىڭ بىلەن بىللە ئۆتكەن كۆڭۈللۈك، قۇۋناق كۈنلىرىنى ئەسلىشىدىغان بولۇپ قالدى. بولۇپمۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ بىلەن ئۈچ يىل بىر يـا ـ تاقتا ياتقان گايىت مايىت ئۇنىڭدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغانـدەك

غەمكىن، خامۇش بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ساۋاقداشلىق مېھىر ـ مۇھەببىتىگە تولغان بىر تالاي ئەسلىمە، خاتىرىلەر خۇددى تۈنۈگۈن ياكى بۈگۈن بولغاندەك، شۇنداق ئېنىق ھەم تەپسىلىي ئۆتۈشكە باشلىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى ئاجايىپ بىر ۋەقە مەڭگۈ ئۇنىڭ ئېسىدىن چىقمايتتى. بۇ يىل ئىككىنچى ئاينىڭ باشلىرىدىكى سوغۇق، جىمجىت بىر كېچىدە، تۇراق ئۆنىدەرەپ ئويغىنىپ كەتتى، ئۇنىڭ ۋارقىرىشىدىن گايىت مايىتمۇ ئويغاندى.

ـــ ئويغىتۋەتتىم ـ ھە، ئاداش! ـــ دېدى تۇراق خىجىل بولغاندەك ۋە يوتقانىنى يەلكىسىگە تاشلاپ، باداشقان قۇرۇپ ئولتۇردى، ـــ تازا بىر چېكىشۋالمايلىمۇ! قورساقنىڭ ئاچقان يېرىگە بارسۇن!

گايىت مايىت تەكىيىگە جەينەكلەپ ئۆرە بولدى، ئۇلارنى دېرىزىدىن ئۇدۇل چۈشۈپ تۇرغان ئاي نۇرى يورۇتۇپ تۇراتتى. تۇراق تاماكا خالتىسىنى، يانچۇقىنى قېقىشتۇرۇپ يۇرۇپ، باشمالتاقتەك يوغان بىر تاماكا ئوردىدى، قەيەردىندۇر ئىككى ـ ئۈچ تال يېشىل گۈڭگۇرتلۇك سەرەڭگە تېلىنى تاپتى، ئۇنى دەسلەپ كەشىنىڭ چەمگە، كېيىن كارىۋاتنىڭ ياغىچىغا سۈركەپ يۇرۇپ تەسلىكتە ياقتى، تاماكىسىنى تۈتاشتۇرۇپ، ئارقا ـ ئارقىدىن بىر نەچچىنى قاتتىق شورىدى ـ دە، يۆتىلىپ قېقىلىپ كەتتى.

ـــ ئەمدى سەن بىر شورىغىنە، ئاداش، ئاتتىن چۈشكەندەك يېرىكەن! ـــ دېدى ئۇ تاماكىنى گايىت مايىتقا ئۇزىتىپ.

ـــ بايا ئەجەب ۋارقىراپ كەتتىڭا، تۇراق، ـــ دېدى گايىت مايىت ئاچچىق، قاڭسىق تاماكىنى ھۇزۇر قىلىپ شورىغاچ، ـــ چۈشۈگدە بەرەر جانان تاشلاپ كەتكەنمىدى ـ يە؟

ـــ جانان؟ ھى... ھى ...، ـــ تۇراق دىمىغىدا كۈلۈپ قويدى، ـــ بۇ كۈنلەردە جانان خىيالىڭغا كىرەمدۇ؟ ئوگۇمدىمۇ، چۈشۈمدىمۇ ئويلايدىغىنىم، كۆرىدىغىنىم نان ئەۋلىيا بىلەن ئاش پەيغەمبەر، ئاداش! بايىمۇ شۇ، چۈشۈمدە ئالدىمغا بىر لېگەن بەتتە پولۇ كەپتۇ دېگىنە...

ـــ ئاپلا!... ئۆزۈڭ يالغۇز يېدىڭما؟ ـــ دېدى گايىت مايىت لىكـ

كىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ، ــ مېنى نېمىشقا ئويغاتمىدىڭ؟

ــ راست، سېنى ئويغاتسام بوپتىكەن، بەلكىم ئىككىمىز ھېلىقى مەخلۇققا تەڭ كېلىپ، پولۇنى تارتىۋالاركەنمىز...

ــ نېمە، يېيەلمىدىگما؟ بىرسى تارتىۋالدىما؟! ــ خۇددى رېئاللىقتا بولۇۋاتقان ئىشلاردەك، ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا ھولۇقۇپ سورىدى گاـ يىت مايىت.

ــ ھەئە، يوغان مۇڭگۈزلۈك بىر نەرسە ــ كالىمۇ، تۆگىمۇ، ئىشقىـ لىپ، چۆچەكلەردىكى يالماۋۇزدەك بىر نەرسە نەدىندۇر پەيدا بولىدى دېگىنە، مەن ئاشقا قول ئۇزاتقىچە، لېگەندىكى پولۇنى ئىككى يالماپىلا تۇگەتتى، ھەي!... داغدا قويدى كاساپەت!...

تۇراقنىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ يىغىلىپ كەتتى، ئىشتىيى ئېچىلىپ، قورساقلىرى تارتىشقاندەك بولدى. چۇش دېگەنمۇ قىزىق، ئادەم كېـ چسى نېمىنى ئويلاپ ياتسا، شۇنى چۈشەيدىكەن! شۇ كۈنلەردە، تۇراقنىڭ چۈشىگە راستىنلا ئاش ـ نان‌دىن باشقا ھېچ نەرسە كىرـ مەيتتى. چۈشەشنىغۇ چۈشەيتتى، لېكىن ئۇنىڭ بىرەر قېتىمىمۇ تاماققا ئاغزى تەگمەيتتى، يېيىش ئۈچۈن تەييارلانغان ۋاقىت، خۇددى «ئىت توشقانغا يەتكەندە، سىيگىسى كەپتۇ» دېگەندەك ياكى ھېلىقىدەك مۇڭگۈزلۈك مەخلۇقلاردىن بىرەرسى كېلىپ يەپ قاچاتتى، ياكى بوران چىقىپ ئۆچۈرۈپ كېتەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئانچە ـ مۇنچە ئاچچىقان قورسىقى تېخىمۇ قاتتىق ئېچىپ، ئۇيقۇسىنىمۇ ھارام قىلاتتى.

ــ ئەمدى ئۇخلىيالمايمىز، ئاداش! ــ دېدى تۇراق ئاغزىدىكى سېـ رىق سۇنى غۇرت ـ غۇرت يۇتۇپ تۇرۇپ، ــ مەن ساڭا بىر ھېكايە ئېيتىپ بېرەي: قايسىبىر دۆلەتنىڭ كاتتا پادىشاھى بىر كۈنى ۋەزىرى بىلەن شاھمات ئويناپتۇ. ۋەزىرى ئويۇن ئارىلىقىدا پادىشاھقا شۇنداق دەپتۇ: «كېرەملىك شاھىم، بېشارەتلەردىن مەلۇم بولدىكى، دۆلىتىمىزـ دە قاتتىق قەھەتچىلىك يۈز بېرىپ، خەلقىنىڭ بېشىغا ئاچارچىلىق ئاپىتى چۈشىدىغاندەك تۇرىدۇ». پادىشاھ ئويۇنغا قىزىقىپ كېتىپ، دەسلەپ بۇ سۆزگە ئېرەنسىمەپتۇ، كېيىن تاسادىپىي خىيالىغا كېلىپ قېلىپ،

كېچىچە قەھەتچىلىك، ئاچارچىلىق ئۇستىدە ئويلاپتۇ ۋە يېرىم كېچىدە ئويغىنىپ كېتىپ، قورسقىنىڭ قاتتىق ئاچقانلىقىنى بىلىپتۇ، ھەرقانچە قىلىپمۇ نەپسىنى باسالماي، ئاخىر ئاشپەزلەرنى ئويغىتىپ، تاماق ئەتكۈزۈپ يەپتۇ!... مانا كۆردۈڭمۇ گىرىت مىرىت، ھېچقاچان قورساقنى ئويلىمايدىغان پادىشاھنىڭمۇ قەھەتچىلىك، ئاچارچىلىق دېگەن گەپلەرنى ئاڭلاپ قورسقى ئېچىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭغا قارىغاندا، قەھەتچىلىك ۋاقىتلاردا ئادەمنىڭ قورسقى ئالاھىدە ئاچسا كېرەك!

ــ ھازىر سېنىڭمۇ ئاچتىمۇ؟ ــ گايىت مايىت ئۆزىدىكى ئاچلىق تۇيغۇسىنى بېسىش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن سورىدى.

ــ ئاچتىمۇ دەيسەنغۇ! ــ دېدى تۇراق ۋە بوينىنى سوزۇپ دېرىزىدىن ئاسمانغا قارىدى، تىنىق ئاسماندا يوپيورۇق ئاي بىلەن ئاقۇچ بۇلۇتلار لەززان ئۇزۇپ يۈرەتتى، ئۇ دېرىزىنىڭ ئۈدۈلىغا كېلىپ قالغان ئاق پاختىدەك يوغان بىر پارچە بۇلۇتنى كۆرسىتىپ داۋام قىلدى، ــ ئەگەر خۇدا راست بولسا، ھازىر بىر مۆجىزە يارىتىپ، ئاشۇ بۇلۇتنى يوغان بىر نانغا ئايلاندۇرۇپ بەرسە، ئىككى قوللاپ تۇتۇپ، قاساپ ــ قاساپ بىر يەپ تويسام، ئاندىن خۇدا جېنىمنى ئېلىپ كەتسىمۇ رازى ئىدىم!...

ــ نېمە دەيدىغانسەن، تۇراق! ــ دېدى گايىت مايىت كارىۋاتتىن پۇتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ، ــ ئۇنداق گەپلەرنى ئاز قىل، ئادەم كەچكىچە شۇ گەپ، شۇ خىيالدىلا يۈرسە تېخىمۇ ئازابلىنىپ كېتىدىكەن. سېنىڭ ھېلىقى ئىشىڭ ئەپلەشتىمۇ؟

ــ قايسى ئىشنى دەيسەن؟

ــ دوختۇرغا كۆرۈنۈپ، نورما كۆپەيتىش ئىشىچۇ؟

ــ ھە، ھېلىقى ئىشنى ــ دە! ــ ئۆتكەندە، كىمدۇر بىرسى تۇراققا راستىنمۇ ياكى قىزىقچىلىق قىلىپمۇ، ياكى قەستەن ئۇنى ئەخمەق قىلىش ئۈچۈنمۇ ئەيتاۋۇر «دوختۇرغا بېرىپ، قورسقىمدا قۇرت بار دەپ سەڭ، نورماڭنى كۆپەيتىپ بېرىدۇ» دېگەنىدى، ــ باردىم، خېلى چوڭ دوختۇر بىلەنمۇ كۆرۈشتۇم دېگىنە، لېكىن ئەپلەشمىدى، دوختۇر

نېمە دەيدۇ ـ دە : «ئاۋۇال قورسقىڭدىكى قۇرتنى تەكشۈرىمىز، تۆتىنچى قۇرتى بولسا بولمايدۇ، كالتە مەددە قۇرتى بولسىمۇ بولمايدۇ، ئۇزۇن، ياپىلاق مەددە قۇرتى بولۇشى كېرەك. شۇنداق بولۇپ قالسا، قۇرتنىڭ ئۇزۇن ـ قىسقىلىقىغا قاراپ، بىر يېرىم جىڭدىن ئۈچ جىڭغىچە نورمال قوشۇپ بېرىمىز » دەۋاتىدۇ! ئاڭلىدىڭمۇ، ئۇنداق دېگۈچە، قورسقىڭدا لەھەڭ ياكى ئەجدىها بولۇشى كېرەك، دېسىچۇ، كىسپۈرۈشلار!...

ئۇلار ئاشۇنداق ئۆزىنى، ۋاقتىنى ئالدايدىغان پاراڭلار بىلەن تاڭ ئاتقانلىقىنىمۇ تۇيماي قېلىشتى. تاڭ شەپىقىنىڭ هارارەتسىز، سۈزۈك هال رەڭ نۇرى دېرىزىدىن بۆسۈپ كىرىپ، ياتاقنى يورۇتۇۋەتتى...

شۇ سۆھبەتتىن ئۈچ كۈن كېيىنكى جىمجىت يېرىم كېچىدە، تۇراق يەنە ئۆندىرەپ ئويغىنىپ كەتتى. ئويغىنىپلا ئاچلىق ۋەھىمىسىنى سەزدى، ئاچلىق ئۇنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى قارماپ تارتىۋاتقاندەك، تېخىمۇ ئاچچىق سۈيىنى چىقىرىش ئۈچۈن تولغاپ سقىۋاتقاندەك ئازابلاۋاتاتتى. بۇگۈن ئۇنىڭ روهىي كەيپىياتىمۇ باشقىچە ئىدى. ئۆز جىسمىدىن، ئەقىل ـ ئىدراكىدىن سىرتتا تۇرۇۋاتقان غەيرىي بىر ئىلاهىي كۈچ ئۇنى باشقۇرۇۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇ خۇددى بىرسى كوماندا بەرگەندەك لىككىدە ئورنىدىن تۇردى، قاراڭغۇدا تەمتىرىمەي ئىشكنى ئاچتى ۋە يالاڭغىداق، يالاڭۇاشتاق، كۇسار بىلەن مايكىدىن باشقا هېچ نەرسە يوق هالدا سىرتقا چىقتى. تېخى يېڭىلا ياغقان يۇپقا سېرىق قار بىلەن پۈتۈن جاهان كۆمۈشتەك يالتىراپ كەتكەنىدى. ئۇ، زېمىنغا ئاق شايىدەك تەكشى يېيىلىپ ياتقان ئەنە شۇ ئىزسىز، يۇمشاق قار ئۈستىگە سالماق ئىزلىرىنى قالدۇرۇپ، بەئەينى زۆرۈر ئىشى بار ئادەمدەك، تېز ـ تېز يۈرۈپ كەتتى. چوڭ يولغا چىققاندا بولسا، يۈگۈرۈشكە باشلىدى. يولدا ئادەم تۇگۈل، ماشىنىلارنىڭمۇ ئايىغى ئۈزۈلگەنىدى. ئاندا ـ ساندا ئۇچراپ تۇرىدىغان يول ياقىسىدىكى ئاسما چىراغلار بەئەينى كېسەل ئادەمنىڭ كۆزىدەك خىرە پىلدىرلاپ تۇراتتى. هاۋا شۇنچىلىك ئوچۇق ۋە ساپ ئىدىكى، كۆكتە يالتىراپ تۇرغان يۇلتۇزلار بىلەن يەردە كىيىمسىز، يەككە ـ يېگانە هالدا يۈگۈرۈپ كېـ

تۇاتقان ئاشۇ ئادەم ئوتتۇرىسىدا زەرىچىمۇ غۇبار يوق ئىدى. قىرو چۈشكەندەك يالتىراپ تۇرغان دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلارنىڭ ياپراق بەرگىلىرىدىن ئاخىرقى سېرىق قارنىڭ ساپ ۋە سوغۇق پۇرىقى كېلەتتى. تېمپېراتۇرا يەنىلا نۆلدىن تۆۋەن بولغاچقا، يالىڭاچ بەدەن تۇگۈل، چاپان كىيگەن ئادەمنىڭمۇ گەجگىسى قورۇلاتتى.

تۇراق ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ بىر خىل تېزلىكتە يۇگۇرۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ نىشانى ئېنىق ئىدى، ئۇ بۇگۈنكى چۈشىدىمۇ تاماق كۆردى، يەنە يېيەلمىدى، ئەلەم ۋە غەزەپتىن يېرىلاي دەپ تۇرغانىدا، تېببىي ئىنستىتۇتتىكى تولۇق ئوتتۇرىدا بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلىرى ئۇنى چاقىرغاندەك قىلدى، ئويغىنىپ كەتكەندىن كېيىنمۇ ئۇلارنىڭ قول ئىشارىتىنى كۆرگەندەك، ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولدى. ئۇلار ئۇنى ئۆتكەن ھەپتە ياتىقىدا ئۆيلىرىدىن كەلگەن مايلىق توقاچ، قۇرۇتۇلغان گۆشلەر بىلەن ئوبدان مېھمان قىلغانىدى. ھازىر تۇراقنىڭ كۆز ئالدىدا شۇ نەرسىلەرنىڭ كۆلەڭگىسى، ئاغزىدا شۇ نەرسىلەرنىڭ تەمى بار ئىدى. شۇڭا ئۇ كېچىنى، قورقۇشنى، سوغۇقنى ۋە چارچاشنى سەزمەيۋاتاتتى، كاللىسىدا بىرلا خىيال ـــ تېببىي ئىنستىتۇتقا قانچە تېز بارسام شۇنچە ياخشى، ساۋاقداشلىرىمنى تېپىپ قورسىقىمنى تويغۇزىمەن، دەيدىغان بىرلا خىيال ھۆكۈمران ئىدى. بۇ خىيال ئۇنى ھازىر ئەقلىدىن ئازدۇرۇپ، ئوتقىمۇ، سۇغىمۇ كىرىشكە تەييار تۇرغان قورقۇمسىز بىر تەلۇنگە ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى...

ئۇ بەزىدە يۇگۇرۇپ، بەزىدە سوكۇلداپ، بەزىدە مېڭىپ ئىككى يېرىم سائەت دېگەندە، تېببىي ئىنستىتۇتقا يېتىپ كەلدى. لېكىن، مەكتەپنىڭ ئىچىگە كىرىپ، بىر خىل رەڭ، بىر خىل پاسوندىكى رەت ـ رەت بىنالارنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، تەمتىرەپ قالدى، ئۆتكەندە كىرگەن ياتاق بىناسى قايسى بولغىيدى؟ ئۇ، ئۇچ قەۋەتلىك بىر بىنانىڭ يان ئىشىكىنى ئىتتىرىۋىدى، تاقاقلىق چىقتى، يەنە بىر سىنىڭ ئوتتۇرىدىكى ئىشىكنى ئىتتىرىۋىدى، ئۇمۇ ئىچىدىن تاقاقلىق چىقتى. تۇراق ئاي نۇ-

ری تەكشى سېپىلگەن يوپيورۇق مەكتەپ ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا دوقۇرۇپ، قايسى بىناغا كىرىشنى بىلەلمەي تەمتىرىگەن ھالدا ئايلىنىپ قالدى. شۇ چاغدا، ئۇنى بىنالارنىڭ ئارىسىنى ئايلىنىپ يۈرگەن قېرى كۆزەتچى كۆرۈپ قالدى. كۆرۈپ قالدىيۇ، قورقىنىدىن ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ، يىراقتىن زەن سالدى. بىردەملىك كۆزىتىشتىن كېيىن كۆزەتچى ئۆز - ئۆزىگە شۇرلىدى: «يائاللا!... دەل ئۆزى شۇ، شەك - شۇبھىسى يوق، ئۆتكەنكىگە ئوپمۇئوخشاش، ئۆلۈكخانىدىن تىرىلىپ چىققان روھ بۇ!» كۆزەتچى قورقتى، قورقانسېرى پۈت - قولىرى لاكاسلاپ ئولتۇرۇپ قالدى. ئۆتكەن ئايدىمۇ ئۇ بىر قېتىم مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى. سۈتتەك ئايدىڭ كېچىدە، ئاشۇنداق قىپيالىگاچ بىرسى توساتتىن پەيدا بولۇپ، ئالتاغىل ژارقىرىغىنچە ئۇياقتىن - بۇياققا چېپىپ يۈرگەن، كۆزەتچى بۇنى سىراڭ قىياپىتىگە كىرىۋالغان ئوغرى بولسا كېرەك، دەپ قورقۇپ قوغداش بۆلۈمگە تېلىفون بەرگەن، ئۇ يەردىن ئىككى قوراللىق ئادەم كېلىپ، ئۇنى تۇتقان، كېيىن تەكشۈرۈپ قارىسا، ئۆلۈكخانىدا تىرىلىپ قالغان «ئۆلۈك» بولۇپ چىققان. ئەسلىدە ئۇ، شوك كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئادەم بولۇپ، دوختۇرلار ئېھتىياتسىزلىقتىن «ئۆلۈپتۇ» دەپ ھۆكۈم قىلىپ، مەكتەپ دوختۇرخانىسىنىڭ ئۆلۈك قويىدىغان ئۆيىگە ئاپىرىپ قويغان. كېيىن ئۇ، ئاستا - ئاستا ھوشىغا كېلىپ، ئۆزىنىڭ بىر مۇنچە ئۆلۈكلەر بىلەن بىللە تۇرغانلىقىنى كۆرگەن ۋە بۇ دەھشەتلىك كۆرۈنۈشتىن قورقۇپ، سىراسىمگە چۈشكەن ھالدا ژارقىرىغىنچە ئۆلۈكخانىنىڭ دېرىزىسىنى بۇزۇپ قېچىپ چىققان!...

بۇگۈنمۇ كۆزەتچىنىڭ كۆز ئالدىدا شۇ ۋەقە، كاللىسىدا شۇ ئىش قايتا نامايان بولۇپ، ئۇنى يەنە بىر قېتىم ئالاقزادە قىلىۋەتتى. ئۇ ئاران تەسلىكتە ئورنىدىن تۇردى، دەرەخنىڭ سايىسى، بىنالارنىڭ دالدىسى بىلەن مېڭىپ، قوغداش بۆلۈمگە باردى. يەنە ئىككى قوراللىق ئادەمنى باشلاپ، تۇراقنى تۇتۇش ئۈچۈن شەپە چىقارماي بېسىپ كەلدى.

تۇراقنى تۇتۇش ئانچە تەسكە چۈشمىدى، سوغۇق، چارچاش، ۋە ئاچ-لىق ئۇنى ئاللىقاچان ھالىدىن كەتكۈزۈپ قويغانىدى. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى بەزگەكتەك تىترەپ جالاقلايتتى، كۆزلىرى ۋەھىمىلىك چەكچىيىپ، جاۋغىيىدىن كۆپۈك بۇرۇغۇپ قالغانىدى...

ئۇ ئۆزىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئېسىنى يىغىپ، نەدىن، نېمىدەپ كەلگەنلىكىنى ئاران ئېيتىپ بېرەلىدى، ئەتىسى تېببىي مەكتەپتىكى ساۋاقداشلىرى ئۇنىڭ يېنىغا كىردى. بۇ چاغدا ئۇ، پۈتۈنلەي ئېسىنى يوقتىپ، ئوت ـ ئالەش ئىچىدە قىزىپ ياتاتتى. ئۇ ساۋاقداشلىرىنى كۆرۈپلا ئەسەبىيلىك بىلەن: «كېتىڭلار، نېرى كېتىڭلار! سىلەر مېنى ئاتقىلى كەلدىڭلار!» دەپ ۋارقىرىدى. چۈشكە يېقىن، ئۇنىڭ ئۇنۇ-ۋېرسىتېت ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدىكى ساۋاقداشلىرى چىقىپ، ماشىنا بىلەن ئۇنى قايتۇرۇپ كىردى ۋە مەكتەپنىڭ يېنىدىكى «دوستلۇق» دوختۇرخانىسىدا ياتقۇزدى.

ئۇ ئىككى سوتكىدىن كېيىن ھوشىغا كەلدى، ئۇنىڭ ئۆپكىسىگە، بۆرىكىگە قاتتىق سوغۇق تەگكەنىدى. بىر مەزگىللىك داۋالاشتىن كې-يىن، ئۇ ئۆزىگە مەسئۇل بولغان دوختۇرنىڭ كېسەل تارىخىغا دائىر سوئاللىرىغا مۇناسىق جاۋاب بەردى: «دوختۇر، سىزگە راستىنمنى ئېيى-تاي، مېنىڭ زادىلا قورسىقىم تويمىدى، چىدىيالمىدىم. بىر كۈنى بىر ئادەمدىن: ساراڭلار دوختۇرخانىسىدا تويغۇچە تاماق بېرىدىكەن، دې-گەن گەپنى ئاڭلاپ قالدىم. شۇنىڭ بىلەن مەنمۇ ‹ساراڭ بولۇۋېلىپ، شۇ يەرگە بېرىپ قورساق باقاي› دېگەن ئويغا كەلگەنىدىم!...»

شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇنىڭ ئۈستىدە «قورساق ساىرىگى» دېگەن گەپلەرمۇ ئانچە ـ مۇنچە تارقىلىپ يۈردى. ئۇنىڭ ئۆپكىسى، بۆرىكى خېلى ئۇزاق داۋالاشتىن كېيىن ئەسلىگە كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن نا-زۇك نېرۋىلىرى خۇددى قاتتىق بوراندا زەربىگە ئۇچرىغان سۈمبۈل نوتىلىرىدەك، تەلتۆكۈس ئەسلىگە كېلەلمىدى. ئۇ بۇ يىل 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا دوختۇرخانىدىن قايتىپ چىققاندىمۇ، ئوڭ بىلەن ساراڭنىڭ

ئارىلىقىدىكى مەجنۇنغا ئايلىنىپ قالغانىدى...

12

ئاقنىياز دەرستىن چۈشۈپ، كۇتۇپخانىغا بېرىش ئۈچۈن ئالدىراش كېتىۋاتقاندا، فاكۇلتېت ئوقۇغۇچىلار ئۈيۈشمىسىدىكى بىر سى تۇۋلاپ توختاتتى:

ــ ئاقنىياز، سىزگە خەت!

ئۇ چىپىدە توختاپ، ئارقىغا بۇرۇلدى، ھېلىقى ئوقۇغۇچى ئۇنىڭغا بىر پارچە خەتنى سۇنۇپ تۇراتتى. ئاقنىياز خەتنى ئالدى، تۇرغۇندىن كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، تېخىمۇ سۆيۈنۈپ كەتتى، ئالدىراشچىلىقتا كونۇبرتنىمۇ قىيپاش يىرتىپ قويدى:

«... دوستۇم ئاقنىياز! خېتىڭنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ، يازمىشلىرىڭدىن ۋاقىپ بولدۇم. شەۋكەتكە ئېچىم ئاغرىدى، ئۇنىڭغا ئۈۋال بوپتۇ. مېنىڭ بىلىشىمچە، ئۇنىڭ كۆڭلى بىزنىڭ مەھەللىنىڭ ئارقىسىدىكى تاغدەك ئوچۇق - يورۇق ئىدى. يۈرىكىمۇ خۇددى ئاشۇ تاقىر تاغدەك، تېشىدا كۆرۈنۈپ تۇراتتى! خەير، بۇمۇ تەلۇە تەقدىرنىڭ ۋاقتىلىق چاقچىقى بولۇپ قالار! دېمىسىمۇ، ھازىر ھەممە يەردە سىنىپىي كۈرەش تارى قاتتىق تارتىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ‹تارس› قىلىپ ئۈزۈلۈپ كېتىشتىن قورقۇۋاتىمەن. چۈنكى، ماركسزىم نەزەرىيىسى بويىچە، ھەرقانداق نەرسە چېكىدىن ئاشسا، ئەكسىگە قايتىدۇ ئەمەسمۇ؟ يېقىندا، بىزنىڭ گۈڭشېدىكى ساي مەھەللىسىدە سىنىپىي كۈرەشنىڭ ئاجايىپ بىر ‹يېڭى يۈزلىنىشى› بولۇپ ئۆتتى. سەن شائىر بولغاچقا، رېئال تۇرمۇشىمىزدىكى بۇنداق ‹يېڭى ئىشلار› نى ئاڭلاپ قوي: ئۇ يەردە زۇنۇن پاشا ئىسىملىك بىر دۈيجاڭ بولىدىغان، كىشى

لەر ئۇنى ئارقىسىدىن «زۇلۇم پاشا» دەپمۇ ئاتايدىكەن. ئۇ ئەتە-رەتنىڭ خېلى ياراملىق بىر كالىسنى ئىككى يىل شەخسىي ئىش-لىتىپ، جۇلۇقىنى چقىرىۋېتىپتۇ. كالا يېغىر بولۇپ، كۆزى چا-پاقلىشىپ، ئۆلەرمەن بولۇپ قالغاندا، ئەترەتتىكى شايىت پاڭقاي ئىسىملىك بىر پومپىشچىكقا بېرىپ: «بۇ كالىغا سەن ئىگە بولـ-سەن، كوللېكتىپنىڭ ھەرقانداق ئىشىغا ئىشلىتىسەن، ئەمما ئۆل-تۈرۈپ قويساڭ، ئىككى كالا تۆلەيسەن!» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىچارە پومپىشچىك (ئاپلا، بۇ گەپنى خاتا قىلدىم ـ ھە!) زۇنۇن پاشانىڭ بۇيرۇقىنى ئاللانىڭ ئەمرىدەك قوبۇل قىلىپ، كېچە ـ كۈندۈز كالىنىڭ يېنىدىن نېرى بارماپتۇ، ئۆلۈپ قېلىشىدىن قورقۇپ، ئۆزى يېمەي يېگۈزۈپ، ئىچمەي ئىچكۈزۈپتۇ، بىر نەچچە ئاي بولدى دېگەندە، كالا بايقۇش ئاستا ـ ئاستا ئەسـ-لىگە كېلىپ، ماي تامغۇدەك سەمرىپتۇ، تۇكلىرى پارقىراپ، كۆزلىرىمۇ چاقنايدىغان بوپتۇ. بىر بازار كۈنى شايىت پاڭقاي ئۇنى ئۆزى بىلەن بىللە بازارغا ئاپىرىپ ئايلاندۇرۇپتۇ. مۆرىتى كەلگەندە، شۇنى ئېيتىپ قويماي ئاداش، بۇ يەردىكى دېھقانلار-نىڭمۇ خاراكتېرى ئالاھىدە: ئاچ قالسىمۇ ئارپا يېمەيدۇ؛ يالاڭ ئاياغ قالسىمۇ چورۇق كىيمەيدۇ؛ پىيادە قالسىمۇ مىنمەيدۇ؛ پۇلى بولمىسىمۇ بازاردىن قالمايدۇ!

شايىت پاڭقاي بازارنى بىر قۇر ئايلىنىپ بولغاندىن كېيىن، كالىنى يولنىڭ دوقمۇشىدىكى بىر دەرەخكە باغلاپ قويۇپ، ئۆزى ئۇششاق ـ چۈششەك سودىلىققا كېتىپتۇ. شۇ چاغدا، بازار ئايلىنىپ يۈرگەن ھېلىقى دۈيجاڭ زۇنۇن پاشا كالىنى يىراقتىنلا كۆرۈپ تونۇپتۇ ۋە شۇ يەردىلا ۋارقىراپ كېتىپتۇ: «بۇ پومپىش-چىك كوللېكتىپنىڭ كالىسنى شەخسىي ئىشقا سېلىپ بازارغا ئېلىپ كىرىپتۇ، ئۇنىڭ ئىت كاللىسىنى يانجىش كېرەك!...» كىم بىلسۇن، شۇ چاغدا كالىمۇ دۈيجاڭنى تونۇپ قاپتۇ، بۇ تىلسىز ھايۋان دۈيجاڭنىڭ ئۆزىنى ئۇزۇن ۋاقىت قاتتىق ئىش-

لەتكەن، ئازابلىغان، ئاچ قويغان ۋە خورلىغان قىلمىشلىرىنى ئەسلەپ، كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، دەرغەزەپكە كەپتۇ ـ دە، باغلاقلىق يېرىدىن يۇلقۇنۇپ، ئارغامچىنى ئۈزۈپ، دۈيجاڭغا قاراپ ئېتىلىپتۇ ۋە ئۇنى بازاردا قوغلاپ يۈرۈپ ئۇسۇۋېرىپتۇ، تېپىپتۇ... ئەگەر شايىت پاڭقاي ۋاقتىدا يېتىپ كەلمىگەن بولسا، ئەسەبىيلەشكەن كالا زۇنۇن پاشانى چوقۇم ئۆلتۈرۈپ قويىدىكەن. خۇداغا شۈكۈر، ئاز ـ تولا قان تۆكۈلگەن بولسىمۇ، قاتىللىق ۋەقەسى يۈز بەرمەپتۇ...

ئەتىسى بۇ ئىش پۈتۈن گۈڭشىغا تارقىلىپ، يېقىندىن بۇيانقى ئەڭ يېڭى ۋە ئەڭ ئالاھىدە خەۋەر تەرىقىسىدە غۇلغۇلا قىلىندى. گۈڭشې ۋە دۈي كادىرلىرى ساي مەھەللىسىگە دەۋرەپ كېلىپ، چوڭ يىغىن ئاچتى، شايىت پاڭقاي قاتتىق كۈرەشكە تارتىلدى، كۈرەش يىغىندا گۈڭشې شۇجىسى ناھايىتى جىددىيلەشكەن، خاپا بولغان ھالدا مۇنداق دېدى:

‹خالايىق، ھازىر سىنىپىي كۈرەش ئۆتكۈرلىشىپ شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، دۈشمەنلىرىمىز ھايۋاندىن پايدىلىنىپ، بىزگە ھۇجۇم قىلماقتا! جاھىل پومبىشچىك شايىت تىلسىز كالىنى ئۆزىگە كۆندۈرۈپ دۈئا ئوقۇتۇپ، ئىنقىلابىي كادىرلارغا زىيان-كەشىلىك قىلىشنى ئۆگەتكەن! پومبىشچىكنىڭ قولىدا زەھەرلەنگەن بۇ كالا ئاخىر بىزنىڭ ئىنقىلابىي كادىرىمىز زۇنۇن پاشانى ئۇسسۇپ ئېغىر يارىلاندۇرغان! مانا بۇ سىنىپىي كۈرەشنىڭ بىزنىڭ گۈڭشىدىكى يېڭى ئىپادىسى، يېڭى يۈزلىنىشى!...›

كۈرەش يىغىنى يېرىم كۈن ئېچىلدى، يىغىنىڭ ئاخىرىدا ئاتمىش يەتتە ياشلىق شايىت پاڭقاي مىلتىقىنىڭ پاينىكى، كەمەرنىڭ توقسى بىلەن ئۇرۇپ ـ سوقۇلۇپ شۇ يەردىلا قولغا ئېلىندى!... ھېلىقى ‹زەھەرلەنگەن› بىچارە كالىمۇ ھۆكۈمنىڭ سىرتىدا قالمىدى، ئۇنىڭ يەنە ‹دېلو› پەيدا قىلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، قاسساپقا سېتىلىپ، بوغۇزلىنىش قارار قىلىندى!

ئاقنياز، خېتىمنىڭ مۇشۇ يەرلىرىنى ئوقۇۋېتىپ قانداق تەسىراتقا كەلگەنلىكىڭنى بىلىمەن. مەنمۇ ساڭا ئوخشاشلا، ئەتىراپىمدىكى ئاشۇنداق تۇرمۇشتىن شۇنى ھېس قىلىدىمكى، نادانلىق، مەنۇى گادايلىق بەئەينى ئىنسان جىسمىدىكى مەڭگۈ يوپۇق تازىلىغىلى بولمايدىغان كىرغا ئوخشايدىكەن!... خۇددى ئوبۇلقاسىم پىردەۋسىنىڭ :

نادانلىق زارلايدۇ ھەقتا تاغۇتاش،
نادانغا تەنتەنە بولمايدۇ يولداش!
دېگىنىدەك بولىدىكەن!

سەن خېتىڭدە، زايىت توغرىسىدا سۆزلەپ كېلىپ، كىمدۇر بىرسىنىڭ ئىككى مىسرا شېئىرىنى نەقىل قىپسەن :

ئەي يارەنلەر، قورقما شەيتاندىن،
شەيتان چىقتى بۇ كۈن ئىنساندىن!

تولىمۇ جايىغا چۈشۈپتۇ. شەيتان دېگەن بۇ مەلئۇن ئۆز زامانىسىدە ئاللا تەرىپىدىن جەننەتتە ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا ئۈچۈن ياسالغان ئەدەن باغچىسىغا يىلان سۈرىتىدە كىرىپ، ئۇلارنى ئازدۇرۇپ، چەكلەنگەن مېۋىنى يېگۈزۈپ، ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىنىڭ جەننەتتىن قوغلاپ چىقىرىلىشىغا سەۋەبچى بولىتىكەن. بۈگۈنكى كۈندىمۇ ئۇ، ئادەملەر ئارىسىدا ھەر خىل سۈرەت، ھەر خىل رەڭدە پەيدا بولۇپ، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ پاكلىقىنى، ئېجىللىقىنى، سەمىمىيلىكىنى بۇزۇۋاتىدۇ. زايىتقا ئوخشاشلارنى راستتىنلا ‹دوستلۇق، ساداقەت، مۇھەببەت› دېگەندەك چىرايلىق كىيىملەرنى كىيىۋالغان ئالدامچى، ساختىپەز، ۋاپاسىز شەيتان دېسە بولىدۇ! راستتىنلا ئۇنىڭ كۆڭلىگە شەيتان ئۇۋا ساپتىكەن، ھەرقانداق شۇملۇقلارنى قىلىشتىن يانمايدىغان ئوخشايدۇ! ئۇنىڭ يۈزسىز، نامەردلىكىنى ئاڭلاپ، بىر كېچە ئۇخلىيالمىدىم، كۆز ئالدىمدىن نۇرغۇن ئىشلار ئۆتتى. مېنىڭچە، ئۇنداق ۋىجدانىنى، غۇرۇرىنى سېتىپ، نام ـ مەنپەئەتكە ئېرىشكۈچىلەرنىڭ

نەزەر دائىرىسى ئىنتايىن تار بولىدۇ. ئۇلار بۇگۈننىلا بىلىپ، كەلگۈسى بىلەن كارى بولمايدۇ. نەتىجىدە، مىسقال پايدىنى دەپ، تۇمەنلىگەن كىرىمدىن قۇرۇق قالىدۇ. بۇنداق ئادەملەر ماڭە ـ ماڭە ئاخىر ببرىپ شەخسىيەتچى، قارانىيەت، سوغۇق، شەپقەتسىز ئادەمگە ئايلىنىپ، نە مېھىر ـ مۇھەببەت ۋە نە دوستلۇق دېگەنلەردىن مەھرۇم بولۇپ، يەككە ـ يېگانە ھېلىم دىۋانە بولۇپ قالىدۇ!

ياخشى دوست كىشىگە ئۇلۇغ خەزىنە، دېگەن گەپ بار! مېنىڭچە، ھەقىقىي دوستلۇق پەقەت سەمىمىي، كەمتەر ئادەملەر ئارىسىدىلا پەيدا بولىدۇ ۋە ئۆزئارا قىلىنغان ئىززەت ـ ھۆرمەت بىلەن كۆچىيىدۇ، شۇڭا ئۇ ئىنتايىن پاك ۋە مۇقەددەس تۇيغۇ!

يېقىندا، بىر قەدىمىي كىتاب قولۇمغا چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭ بىر يېرىدە دوستلۇق ھەققىدە مۇنداق يېزىپتۇ:

«ئالىيجاناب كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق سۈزۈك سۇدەك تازا بولىدۇ، چاكىنا كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق شارابتەك لەززەتلىك بولىدۇ؛ ئالىيجانابلار ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق «سۈزۈك» بولغاچقا، ئۇ تېخىمۇ مۇستەھكەملىنىدۇ؛ چاكىنا كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق «لەززەتلىك» بولغاچقا، ئۇ ئاخىر بۇزۇلىدۇ.» شۇنىڭغا قارىغاندا، بىزنىڭ زايىت بىلەن بولغان ئۇچ يىللىق دوستلۇقىمىز كېيىنكى تېپقا كىرىدىكەن، ئۇنىڭ بۇزۇلۇشىمۇ مۇقەررەر ئىكەن! ئەسلەپ قارىسام، بىر چاغلاردا زايىت گورکىينىڭ «بورانقۇش قوشقى» نى يادقا ئېلىپ، سىنىپتا، ياتاقتا ۋاقىراپ ئوقۇپ يۈرەتتى. ئۇ ئۇنىڭ نېمىسگە قىزىققان بولغىيتتى؟! بورانقۇشغىمۇ ياكى پىنگۋىنغۇمۇ؟ ئەمدى قارىسام، ئۇ پىنگۋىنغا قىزىقىپتىكەن!

دوستۇم، شەۋكەتنى ھەقىقەتەن قارا باسقانىدەكلا ئىش بويتۇ، ئۇنىڭدا شۇنداق بىر ئۇلۇغ مۇھەببەت، سالاپەت ھەم تەسىر بار ئىدى. بىزدىچۇ؟ مەندە پەقەت ئىنتىلىش، سەندە ئىلھام،

زايىتتا بولسا، ئۇلۇغ نەزەرىيە سۆزلەشلا بار ئىدى. شەۋكەت ئۆز ۋاقتىدا بىز تۆت دوستنىڭ مەنىۋى تۇۋرۇكىمىز ئىدى! ئېسىڭدىمۇ، ئۇنىڭ گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلغان ماقالىلىرىنى سىنىپتا ئوقۇپ مۇھاكىمە قىلغاندا، سەلىم ئەپەندى نېمە دېگەندى؟ ‹شەۋكەتنىڭ ماقالىلىرىدە، تولستويچە راۋان ئۇسلۇب بىلەن تۇرگىنىۋچە لىرىك ھېسسىيات بار... › مانا بۇ تەلەپچان بىر ئۇستازنىڭ ئۆز شاگىرتىغا بەرگەن ئادىل باھاسى، ئۇمىدى ھەم قىزغىنلىقى ئىدى! ئۇنىڭ ھېلىقى ۋاقىتتا، ئىستىلستىكا مۇئەللىمى تاپشۇرغان ‹پەزىلەت ›، ‹روھ ›، ‹مەنىۋى كۈچ › دېگەندەك تېمىلار ئاساسىدا يېزىپ، بىرلەشمە دەرسخانىدا ئوقۇپ ئالقىشلانغان ماقالىسىدىكى مۇنۇ سۆزلەر ھېلىغىچە يادىمدا تۇرۇپتۇ: ‹... بىز ياشاۋاتقان ناچار، پايدىسىز مۇھىت بەلكىم بىزگە ناھايىتى چوڭ ئامەت كەلتۈرۈشى مۇمكىن. ناچار شارائىت بىزنىڭ تىرىشىپ ئالغا ئىلگىرىلىشىمىزنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى بولۇپ قالىدۇ. ئېھتىمال، بىتخەۋبىن گاس بولغاچقىلا ئەڭ يېقىملىق، مەشھۇر سىمفونىيىلەرنى ئىشلەپ چىققاندۇ، ئەگەر دوستويېۋسكى ئۆز ۋاقتىدا غايەت زور روھىي ئازابقا دۇچ كەلمىگەن بولسا، يىگىرمە ئالتە كۈندە ‹قىمارۋاز › دەك مەشھۇر ئەسەرنى يېزىپ چىقالمىغان بولاتتى. ئازاب ۋە بېسىم ئەينى ۋاقىتتا، بىر خىل قۇدرەتلىك مەنىۋى كۈچ!... ›

مانا شۇنداق ئۇمىدۋار، ئىرادىلىك ياخشى بىر ئوقۇغۇچىنىڭ بۇگۈنكى كۈندە تۇيۇقسىز تۇتقۇن قىلىنىپ، سوراقتا تارتىلىۋاتقانلىقىغا ھېچ ئەقلىم يەتمەيۋاتىدۇ! دانىشمەنلەر توغرا ئېيتىپتىكەن:

ئېشەك ھالۋا دېدى، يېدى ساماننى،
پەلەك پەرق ئەتمىدى ياخشى ـ يامانىنى!

ئاقنىياز، مەن ھەمىشە مۇنداق ئويلايمەن: ئادەم ھامان بىر كۈنى يىقىلىدۇ، لېكىن ئۇ يەرگە ئەمەس، ئەل ـ ئاغىنىسىنىڭ قۇچىقىغا يىقىلالىسا، مانا ئۇ، ئۆز قەدىر ـ قىممىتىنى تاپقان بولىدۇ! شەۋكەت يىقىلىپتۇ (گەرچە ۋاقىتلىق بولسىمۇ!)، مۇشۇنداق چاغدا مەن ئۇنىڭ يېنىدا بولالمىغانلىقىم ئۈچۈن، بەكمۇ ئەپسۇسلاندىم. لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن، سېنىڭ بولغانلىقىڭدىن كۆڭلۈم توق بولدى. ئۇ سېنىڭ يېنىڭدا، سېنىڭ قۇچىقىڭدا تۇرۇپتۇ. سەن ئۇنىڭ ھالىغا يېتىسەن، ئۇ سەن بىلەن ئۆزىنى كۈچلۈك، مەغرۇر سېزىدۇ، چۈنكى سەمىمىي دوستلۇقىڭ ئۆزى تەڭداشسىز كۈچ ـ قۇۋۋەت! ئۇنىڭغا مېنىڭ يالقۇنلۇق سالىمىم بىلەن بىللە ئۆمەر ھەييامنىڭ مۇنۇ ئىككى مىسرا بېيىتىنى يەتكۈزۈپ قوي:

جاپا ـ ئازاب چېكىپ ئادەم ھۆر بولۇر،
سەدەپتە قامىلىپ قەتىرە دۇر بولۇر!

يىراقتا بولساممۇ، كۆڭۈل رىشتىمىز ئۈزۈلگىنى يوق، مەن ئۇنىڭ قايغۇ ـ ئازابلىرىغا تەڭ ئورتاق!...

مەن ھازىر ناھىيىلىك پىلانلاش ئەتىرىتىدە ۋاقىتلىق ئىشلەۋاتىمەن، مەكتەپتە ئۆگىنىپ قويغان خەنزۇچىلى ئەسقاتتى، ئالاكالتەك كۆتۈرگەن بىر نەچچىسىگە تىلماچلىق قىلىمەن، ئىشىمىز جاپالىقراق، ئەتىگەندە بىر ـ ئىككى ناننى بەلگە تۇگۇپ ئۆيدىن چىققانچە، گۈڭشېمۇ گۈڭشې، يېزىمۇ يېزا يۈرىمىز!...

ھازىرچە خوش.

ساڭا ۋە شەۋكەتكە ساقلىق، ئامانلىق، خۇشاللىق تىلەپ قالغۇچى ناقابىل دوستۇڭ:

تۇرغۇن

1962 ـ يىل 23 ـ ئىيۇن، ئېگىزيار گۈڭشې»

ئىككىنچى قىسىم

ئىجتىھات، نان، سۆيگۈ...

1

كۈنلەر... ئەنە شۇ قىسمەتلىك كۈنلەر خۇددى ئاپئاق چوقۇلۇق بوغدا تېغى ئۈستىدىكى يېنىك بوز بۇلۇتلارغا ئوخشاش كەينى-كەينىدىن ئۆتمەكتە...

شەۋكەت «كامېر» دىن ئازاد قىلىندى. مەكتەپ پارتكومى ئۇنىڭ ئۈستىدىن «دېھقانچىلىق مەيدانىغا چۈشۈرۈلۈپ، ئەمگەك بىلەن ئۆز-گەرتىلىدۇ» دېگەن ھۆكۈمنى چىقاردى. ئۇ تەبىئەتنىڭ كەڭ قوينىغا قايتتى، نەچچە ۋاقىتتىن بۇيانقى روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىكى قىسلىشتىن جىددىيلەشكەن نېرۋىلىرى بۇ گۈزەل ۋە كەڭ بوشلۇققا چىقىپ خېلى ئارام تاپتى. ئەركە تەبىئەت، خۇشال ئەمگەك، نورمال ئىنسانىي مۇناسىۋەتتىن ئۇنىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلدى، روھى ئۇرغۇدى، ئىچكى دۇنياسى گويا باھار پەسلىدىكى چۈغلۇق تاڭدەك يوپيورۇق، ئىللىق بولۇپ قالدى...

ئۇ «كامېر» دىن بوشتىلىپ، ئەمگەككە قاتناشقان كۈننىڭ ئەتىسى ئاقنىياز ئۇنى يوقلاپ كەلدى. كەڭ دالىدا ئىشلەۋاتقان ئەر - ئايال ئىشلەمچىلەر خېلى كۆپ ئىدى، تومۇزنىڭ ھىل - ھىل تەپتى بەدەننى قىزدۇرۇپ، يۈزلەرنى يېلىنجىتاتتى. مايكىچان بولۇپ كۆكتاتلىقتا ئىشلەۋاتقان شەۋكەت يىراقتىنلا ئاقنىيازنى كۆرۈپ، قىرغا چىقتى، ئىككىسى قوللىرىنى گىرەلەشتۈرۈپ، ئېرىق بويىدىكى دەرەخ سايىسىغا كەلدى، دەسلەپ ئوچۇملاپ سۇ ئىچتى، كېيىن تاماكا ئوراپ چەكـ

كەچ پاراڭغا چۈشتى. ئاقنىياز بۇگۈن نەچچە ۋاقىتتىن بېرى سىر تۈ-
تۈپ كەلگەن كۆڭۈلسىز ئىشنى ئوچۇق ئېيتىش قارارىغا كەلگەنىدى،
شۇڭا قولىدىكى ئاچچىق تاماكىنى ئارقا ـ ئارقىدىن بىرنەچچىنى
شوراپ، شۇنىڭ كۈچى بىلەن ئاخىر ئېغىز ئاچتى:

ـــ ئاداش... شەۋكەت... ئەمدى... ئېغىر كەلسىمۇ... بادامگۈلنى
كۆڭلۈڭدىن پۈتۈنلەي چىقىرىۋەت!... ئۇ... ئۇ... زايىتىنى تېپىۋال-
دى!...

بۇ گەپلەردىن شەۋكەتنىڭ دىلى خۇن بولۇپ كەتتى، لېكىن
ئۇزاققا بارماي، بۇ خىل دىلى خۇنلۇق باشقا نەرسىگە ـــ ئۆزىنى بە-
لىشكە، تەسەللىگە ۋە كۆڭۈلنى ئەركىلىتىدىغان بىر خىل خۇشخۇي
بەزلەشكە ئايلاندى. ئۇ خۇددى تومۇرلىرىدا شۇۋۈلداپ ئېقىۋاتقان
ئىسسىق قانلىرىنى سوۋۇتماقچى بولغاندەك، ئىككى قولىنى ئېرىقتىكى
سوغۇق سۇغا بېغىشغىچە چىلاپ بىر ھازا جىممىدە تۇردى. كېيىن
قولىنى سۇدىن ئېلىپ، قانسىراتقان ئۆپكىدەك قىزىرىپ كەتكەن ھۆل
قول بىلەن دەسلەپ تاقىر بېشىنى، كېيىن يۈزىنى سىلاپ تۇرۇپ
مۇنداق دېدى:

ـــ كېرەك يوق، ئاداش... پېشانەمگە پۈتۈلگەن قىسمەت شۇ ئوخ-
شايدۇ. بۇ دۇنيادىن ئارمان بىلەن كېتىدىغان ئوخشايمەن! بوپتۇ، دۇنـ
يادا ئارمانسىز ئادەم بارمۇ؟ ئېيتىشلارغا قارىغاندا، خۇدامۇ ئادەم ئاتىنى
مۇكەممەلرەك يارىتالمىغانلىقىدىن ئارماندا ئىكەن!...

ئاقنىياز شەۋكەتنىڭ مۇڭلۇق، ئويچان كۆزلىرىگە قاراپ خىيالغا
پاتتى. بۇ كۆزلەر بىر نەچچە يىللىق دوستلۇق يولىدا بىرەر قېتىممۇ
سەمىمىيەتسىزلىك ۋە قىزغىنىش بىلەن ئالىيىپ باقمىغانىدى. بۇ كۆز-
لەر دوستلارغا نىسبەتەن ھامان سەمىمىي، مېھرىبانلىق بىلەن يالقۇنجاپ
تۇراتتى.

ـــ مەنمۇ سېنىڭ بۇ ئىشلارغا توغرا قارىيالايدىغانلىقىڭغا ئىشىنە-
تتىم، ـــ دېدى ئاقنىياز خىلى ئۇزاق سۈكۈتتىن كېيىن، ـــ مۇھەببەت
تولىمۇ پاك، مۇقەددەس بىر ھېسسىيات، شۇڭا ئۇنىڭدا گۇلدەك

چىراي، شېرىن ـ شېكەر سۆز، ئېسىل سۇغات بولمىسمۇ بولۇۋېرىدۇ. بىراق، زادى كەم بولسا بولمايدىغىنى، قوش يۈرەكنىڭ بىر ـ بىرىنى چۈشىنىشى! ھەرھالدا، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى چۈشىنىش دەل ۋاقتىدا بولدى، بولغاندىمۇ، مۇجمەل ئەمەس، ئۇزۇل ـ كېسىل بولدى!

شەۋكەت بېشىنى لىڭشىتىپ ئورنىدىن تۇردى، ئۇزايىدىن ئەمدى ئۇنىڭ بۇ ھەقتە گەپ قىلغۇسىمۇ، گەپ ئاڭلىغۇسىمۇ يوقتەك قىلاتتى. ئايرىلىدىغان چاغدا ئاقنىياز ئۇنىڭغا بىر ئىشنى تاپىلىدى:

ـــ ئۆگۈنلۈككە شەنبە ئىكەن، بىر نەچچىمىز سېنىڭ يېرىم ـ يار-تا ئەركىنلىككە چىققانلىقىڭنى تەبرىكلەپ «قارشى ئېلىش زىياپىتى» قىلماقچى! كەچلىك تاماقتىن كېيىن بىزنىڭ ياتاققا بارغىن!

ـــ يولداشلارغا يەنە سېلىق ساپسەن ـدە! ـــ دېدى شەۋكەت ئاقنىيازغا مەنىلىك قاراپ، ـــ نېمە قىلاتتىڭلار ئاۋارە بولۇپ، كۆرۈشۈپ تۇرغاندىكىن بولمىدىمۇ!

ـــ بۇمۇ ساۋاقداشلارنىڭ ساڭا بولغان كۆڭلى، ـــ دېدى ئاقنىياز كېتىۋېتىپ، ـــ ئۇنتۇپ قالما ـ ھە، شەنبە كەچ...

دېگەندەك، شەنبە كەچ قىزغىن ئۆتتى. ئاقنىيازنىڭ ياتىقىدىكى «زىياپەت» كاتتا ھەم تەنتەنىلىك بولدى. ئون نەچچە ساۋاقداش كىچىككىنە شىرەنى چۆرىدەپ قىستا ـ قىستاڭچىلىق ئىچىدە ئولتۇراتتى. شىرە ئۈستىگە قالايمىقان قويۇلغان «نازۇ نېمەت» لەردىن قارىغاندا، كىم نېمە تاپسا، شۇنى ئەكېلىپ قويغاندەك قىلاتتى. پارچە ـ پۇرات نانلاردىن تارتىپ، خىلمۇخىل كەمپۈتلەرگىچە، تۇرۇپ بىلەن تەرخەمەكتە قىلىنغان خام سەيدىن تارتىپ، پىنتوزا بىلەن كاۋىدا قورۇلغان پىششىق قورۇمىغىچە، ئىچىگە قۇرت چۈشكەن گۈلە ـ قاقتىن تارتىپ، چىش ئۆتمەس بولۇپ كەتكەن ئېرىمچىك، بوغۇرساقلارغىچە، پېچەتلىك ھاراقلاردىن تارتىپ، پارچە ھاراقلارغىچە، «شەرەپ» ماركىلىق پاپىروستىن تارتىپ، مۇچ ياغچىدىن سوقۇپ ياسالغان ئاچچىق تاماكىغىچە ھەممە ... ھەممىسى بار ئىدى. قارىماققا ئاددىي ـ

ساددا، غورىگىل كۆرۈنگەن بۇ داستىخان، ئەمەلىيەتتە، مۇشۇ كىچىك-كىنە ئۆيدە گىرە بولۇپ ئولتۇرغان ئون نەچچە ياشنىڭ ئوتلۇق يۈرەكى — بىر - بىرىگە بولغان ھۆرمەت - ھىممىتى ۋە سەمىمىي - سادا-قىتى ئىدى. شۇڭا ئۇلار — بىمەك - ئىچمەك چۆپچىل بولسمۇ، غۇر-بەتچىلىك ھېس قىلمايتتى، ياتاق كىچىك بولسمۇ، قىستاڭچىلىق سەزمەيتتى، ئۇلار ھەممىنى كۆڭۈل كۆزى بىلەن كۆرۈپ، ئىخلاس تارازىسى بىلەن ئۆلچەپ، شۇنداق قىزغىن، بايا‌شات ھەم بەھۇزۇر ئولتۇراتتى...

بۇ گۈنكى ئولتۇرۇشنىڭ ساقىيسى سەلەي قاشاڭ ئىدى، ئۇ كىچىككىنە ئەينەك رومكىدىن تارتىپ، كۆرۈشكا ۋە ساپال تاۋاقلارغىچە قۇيۇلغان ھاراقنى ھەممەيلەنگە تارقىتىپ، ئاخىرقى بىر سىنى ئۆزى ئالدى ۋە «تۇنجى قەدەھ نۇتقى» نى سۆزلەشكە باشلىدى:

— پىس - پىس - پىس، ياخشىمۇسىز ئاغىنىلەر! بىلىپ قويۇڭلار، پېقىر قاشاڭ بۇ گۈنكى «زىيا‌پەت» نىڭ قانۇنلۇق ساقىيسى بولىدۇ. بىز بۇ گۈن «كامبر» دىن بوشتىلىپ، «مەيدان» غا چۈشۈرۈلگەن ئاغىنىمىز، بۇرادىرىمىز، ساۋاقدىشىمىز شەۋكەتنىڭ يېرىم ئەركىنلىككە ئېرىشكەنلىكىنى تەبرىكلىمەكچى، ياشسۇن ئەركىنلىك! بۇ گۈن بىز يەپ - ئىچىپ، ئويناپ - كۈلۈپ، كۆڭۈل ئاچىمىز. شۇ-ڭا، بۇ گۈن ھاراقنى ياخشى ئىچىپ بەرمىسەڭلار، مانا مۇشۇ قورۇمدىكى پىنتوزا بىلەن بوينۇمغا سىرتماق سېلىپ، ئالدىڭلاردا ئۆلۈپ بېرىمەن! قېنى ئەمىسە، كۆتۈردۇق، ھەممىڭلارنىڭ سالامەتلىكى ھەم ئىمانىمىزنىڭ قۇۋۋىتى تېپىشى ئۈچۈن خوشا!...

سەلەي قاشاڭنىڭ بۇنداق قىزىق، يۇمۇرلۇق سۆزلىرىنىڭ كۈچى بىلەن بىرىنچى، ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى رومكىلار غىدىڭ - پىدىڭسىز ئېچىلىپ كەتتى. قانلار قىزىپ، يۈزلەر قىزاردى، تىللار راۋانلىشىپ، گەپ - سۆزلەر كۆپىيىشكە، ۋاراڭ - چۇرۇڭ ئەۋجىگە چىقىشقا باشلىدى. گايىت مايىت يوغان ھېجىردىكى ھاراقنى قولىغا ئېلىپ:

— قېنى ئاغىنىلەر، بۇ گۈن ئىچتۇق، چاۋىمىزنىڭ يېغىنى زاكوسكا

قىلىپ ئىچتۇق! ـــ دېۋىدى، ئارقىدىنلا سۇلايمان قىزىل بۇرۇن :
ـــ ئىچسەڭمۇ، قورساققا ئازراق كالتە چەم سېلىۋېلىپ ئىچمەمسەن! قاسماق دوپپاڭنى پۇراپ ئىچۈۋېرىپ، ئەتىسى زەردەڭ قاينىسا، ۋىجدانىم قاينىدى، دەپ سوقۇشماستىن باشقا ئىش يوق! ـــ دەپ ئۇنىڭ بىلەن رومكا سوقۇشتۇرۇشتىن يالتايدى.
ـــ غەم قىلما، قىزىل بۇرۇن، ـــ دېدى سەلەي يەنە ئوتتۇرىغا چىقىپ، ـــ ھېلى كاتەكتىكى چارخورازنى سويىمەن، ئۇچەي ـ باغرىنى سېنىڭ ئامرىقىڭ روشەنگۈل ئۆپكە ـ ھېسىپ قىلىپ قۇيىدۇ، تېرىسىنى سەن بۇ يىل قىشتا جۇۋا تىكتۇرۇپ كىيىسەن، قانداق؟
بىر سىنىڭ «ۋەيت!...» دېيىشى بىلەن ئومۇمىي كۈلكە كۆتۈرۈلدى، كۈلكە بىلەن تەڭ قىزىل بۇرۇن ئالدىدىكى ھاراقنى سىلكىنىپ تۇرۇپ تەسىلىكتە ئىچىۋەتتى. ئەمدى ئاقنىياز يوغان رومكىدىكى ھاراقنى قولىغا ئالدى.
ـــ ئاغىنىلەر، يەنە بىر كۆتۈرەيلى، ـــ دېدى ئۇ سالماق، لېكىن بىر خىل ھېسسىياتلىق تۇيغۇ بىلەن، ـــ ھاراق ئىچىپ مەست بولۇشمۇ ئادەم ئۇچۇن بىر خىل لەززەت بېغىشلايدۇ، ئۇ سېنى چەكسىز خىيالىلار دۇنياسىغا تاشلايدۇ، سەن ئۇ يەردە ئاجايىپ ـ غارايىپ مەنزىرىلەرنى كۆرىسەن، كۆڭلۈڭ كۆتۈرۈلىدۇ...
ـــ دېمەك، سەن بۇگۈن نەۋائىي ھەزرەتلىرى ئېيتقاندەك، مەي ئىچىدىن يار ئەركىسىنى كۆرىدىكەنسەن ـ دە! ـــ دېدى سەلەي قاشاڭ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، ـــ بوپتۇ، بۇگۈن ئەمىسە روھىمىز بىر ھوش بولغۇدەك ئىچەيلى، سەنمۇ ئاشۇ ئاجايىپ ـ غارايىپ مەنزىرىلەرنى غۇنچەقىز بىلەن تاماشا قىلغىن!
ھەممەيلەن ھاراقلىرىنى قولىغا ئېلىپ ئىچەيلى دەپ تۇرغاندا، خۇددى تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەك مەتكېرەم مەتقاسىم ۋاقىرىدى :
ـــ توختاڭلار، بۇنداق ئاسان ئىچۈۋېرىدىغان گەپ يوق، ئۇ شىر ئوقۇپ بەرسۇن!
بۇ تەكلىپ ھەممەيلەنگە ياقتى، ئۇلار قوللىرىدىكى ھاراقنى يەنە

جايغا قويۇپ چۇرقىراشتى :
ـــ توغرا، شېئىر ئاڭلايلى!
ـــ ئوقۇ، ئاقنىياز!
ـــ مايا‌كوۋېسكىدەك ئوقۇ!
ـــ ياق، پوشكىندەك ئوقۇسۇن!
كۆچلۈك، تىنىق هاراق ئاقنىيازنىڭ ۋۇجۇدىدا هارارەت دولقۇنى پەيدا قىلغانىدى، ئۇنىڭ يۈزلىرى خوراز تاجسىدەك قىزىرىپ، كۆز‌لىرى مەستانىلىشىپ كەتكەنىدى، بۇنداق چاغدا، ئۇ تېخىمۇ سالاپەت‌لىك بولۇپ كېتەتتى.
ـــ ماقۇل، ئوقۇسام ئوقۇدۇم! ـــ دېدى ئۇ ۋە قولىدىكى رومكىنى‌مۇ قويماي، ئۆزىنى ئەركىن تۇتۇپ، دولقۇنلۇق ئىنتوناتسىيە بىلەن بىر كۇپلېت شېئىر ئوقۇدى :

يەتتە رەت يۇيساڭمۇ دەريادا ئىتنى،
يەنىلا ئىپلاستۇر بولسا ئۇ هامان.
ئەيسانىڭ ئېشىكى مەككىگە بارسا،
قايتقاندا يەنىلا ئېشەكتۇر هامان!

ـــ قالتىس ئوقۇدۇڭ!
ـــ پاھ، پاھ!...
ـــ ياخشى شېئىر ئىكەن!
ـــ ۋاھ! ۋاھ!...
مەستلەرگە خاس قى ـ چۇلار، ئالىتاغىل ۋارقىراشلار ياتاقنى بىر ئالدى. ئاشۇنداق تەرتىپسىز، ئەبجەش ئاۋازلار ئىچىدىن كىمدۇر بىر‌سىنىڭ بوغۇق، لېكىن ۋەزمىن خىتابى هەممىنى بېسىپ چۈشتى :
ـــ هېساب ئەمەس، ئاقنىياز ئۆزىنىڭ شېئىرىنى ئوقۇسۇن!
بىرسى ئۇنىڭغا سوئال قويدى :
ـــ ئەمىسە، هازىر ئوقۇغىنى كىمنىڭكى؟

ـــ كىمنىڭ بولاتتى، شەيخ سەئىدىنىڭ شېئىرى، ئۇ بىزگە ئۆزدىنىڭ يازغىنىنى ئوقۇپ بەرسۇن!
ـــ توغرا، ئۆزۈڭنىڭكىنى ئوقۇ!
ـــ مۇھەببەت لىرىكىسىنى ئوقۇسۇن!
ـــ ئوقۇمامسەن، هوي! قارا، ئۇنىڭ ئېشەك ھەيدەيدىغان تاياقتەك دىگگىيىپ تۇرغىنىنى!
ـــ ئۇ ھازىر شېئىر توقۇۋاتىدۇ!
ـــ تېز ئوقۇ ئاقنىياز، بولمىسا هەممىمىزنىڭ ھارىقىنى ئىچسەن!
ئاقنىياز لىككىدە بېشىنى كۆتۈردى، ھاراقتىن قىزىرىپ خۇمارلاشقان كۆزلىرىنى يوغان ئاچتى، لېۋىنى يالاپ، تۆكۈرۈكىنى يۇتتى، ئاندىن قولىدىكى رومكىنى هەممەيلەنگە دوملاپ قويۇپ، يېقىملىق، هاياجانلىق ئاۋاز بىلەن تېخى يېقىندىلا يازغان بىر كۇپلېت شېئىرىنى زوق ـ شوخ بىلەن ئوقۇپ كەتتى:

سەندىدۇر كۆزلىرىم، سەندىدۇر كۆكۈل،
سەن ئۆمرۈم كۆكىدە پارلىغان قۇياش،
سەندىدۇر ئىشەنچىم، سەندىدۇر يۈرەك،
سەن باركى، كۆزلىرىمگە يولىمايدۇ ياش...

شېئىرنىڭ سېھرىي كۈچى بىلەن جىمجىت بولۇپ كەتكەن سورۇننى سەلەي قاشاڭنىڭ مەستانە ئاۋازى بۇزۇۋەتتى:
ـــ ئاھ، غۇنچەقىز، قايدا سەن دىلدار...
سېنى دەپ ئۆزۈمنى ئۇنتۇدۇم بىكار...
شوخ، خەندان كۈلكە كۆتۈرۈلدى، ئاقنىيازنىڭ ئۆزىمۇ سەلەينىڭ چېچەن ۋە چاقچاقلىقىغا قايىل بولۇپ كۈلۈپ كەتتى، كۈلگەندىمۇ، يۇرىكىدىن چىقىرىپ، دىلكەشلىك بىلەن قەھ ـ قەھ ئۇرۇپ كۈلدى.
راست، سەلەي ئۇنىڭ يۈرىكىدىكىنى تاپقانىدى. ئۇنىڭ يۈرىكىدە

كى غۇنچەقىزغا بولغان زوقلىنىش ئاستا ـ ئاستا شېرىن تەلەپكە ئايلانغاندى، تەلەپ بولسا، ئازرۇغا؛ ئازرۇ ھېسسىياتقا؛ ھېسسىيات بولسا، ئاخىر ببرىپ سۆيگۈگە ئايلانغاندى! لېكىن شۇ كۈنلەردە، ئۇ «مەشۇقسىز ئاشىق» لىقىنىڭ ئازابىنى يەتكۈچە تارتىۋاتاتتى! بۇنداق «مەشۇقسىز ئاشىق» بولۇش ئاقىنيازنى بارا ـ بارا قىزنىڭ قەلب قەسرى ئالدىدىكى غايىبانە بىر دىۋانىگە ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى. لېكىن ئۇ، غۇنچەقىزغا بولغان بۇنداق پاك، يالقۇنلۇق مۇھەببىتىنى ئاشىقانە قەلبىدە پىنھان ساقلاپ كېلىۋاتاتتى!

ـــ ئاقىنياز، ئاداش! سەن غۇنچەقىزغا بولغان ھېسسىياتىڭنى خۇدىدى چېخوپنىڭ غىلاپ بەندىسىدەك نىقابلاپ كېلىۋاتسەن! ـــ دېدى يەنە شۇ سەلەي دوستانە ئىچ كۆيەرلىك بىلەن، ـــ مۇنداق يوشۇرۇن كۆيۈپ ـ پىشىپ يۈرۈپ، ئاخىر يۈرىكىڭنى كاردىن چىقارمىغىن! يەكى كەپتەرگە ئېتىلغان لاچىندەك ھۇجۇمغا ئۆت ياكى ئوتنى تارتىپ، ھارارەتنى پەسلەت!

ـــ مېنىڭ پىشانەمگە پۈتۈلگەن تەقدىر شۇ ئوخشايدۇ، سەلەي! ـــ دېدى يۈرىكىدىكى يۈزىگە تېپىپ تۇرىدىغان، كۆڭلىدە كىرى يوق بۇ يىگىت تەقدىرگە تەن بەرگەن قىياپەتتە، ـــ مەن خۇددى شېكسپىر ئېيتقاندەك مۇھەببەتتىن ئىبارەت بۇ لەززەتلىك ئازاب ئىچىدە تولغىنىپ يۈرۈۋېرىدىغان ئوخشايمەن!

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، قولىدىكى ھاراقىنى بىر تىنىق بىلەنلا ئىچىۋەتتى.

ـــ ھەي سەلەي، سەن ئاۋۋال ئۆزۈڭنىڭ غېمىنى يېگىنە! ـــ دېدى ھاراق بىلەن تەڭشىلىپ قىيامىغا يەتكەن گايىت مايىت كۆزلىرىنى ئۇچبۇرچەك قىسىپ، ـــ سەن ئويلاپ باقە، ئىشق ـ مۇھەببىتى يوق ئادەمنى ئادەم دېگىلى بولامدۇ؟ ئۇنداق ئادەم بەئەينى شەپەرەڭگە ئوخشاش بۇ نۇرلۇق دۇنيانى قاراڭغۇ گۆردەك ئۆتكۈزىدۇ، دەرھال قىز تاپ، سەنمۇ بىرسىگە كۆيۈپ باق!

سەلەي ئورنىدىن يېرىم قوزغىلىپ، كىچىككىنە پىستە كۆزلىرىنى

مىت قىلماي چەكچەيتىپ، گايىت مايىتقا ھەيران بولغاندەك قىزىقىپ قاراپ مۇنداق دېدى :

— ۋاي - ۋاي - ۋاي!... پىس - پىس -پىس، ياخشىمۇسىز، ئارىمىزدىن يەنە بىر «ھېسسىيات پەيغەمبىرى» چىقتىمۇ، نېمە؟ بىلىپ قوي، گىرىت مىرىت! ماڭا ئوخشاش يىلىكى توشقان، بۇقاپاتاك يىگىتنى كۆرسە، ھەرقانداق قىز دېگەن ھەشقىپىچەكتەك يۆگىشۋالىدۇ، جۇمۇ! لېكىن مەن ئۆزۈمنى قاتتىق تۇتۇپ يۈرۈۋاتىمەن. چۈنكى، مەن ئۇچراۋاتقان قىزلارنىڭ بەدەن قۇرۇلۇشى تېخى مېنىڭ ئۆلچىمىمگە توشقىنى يوق!...

ئارىدىن بىرسى قىزىقىپ سورىدى :

— سېنىڭ ئۆلچىمىڭ قانداق؟ ئېگىزمۇ، پاكارمۇ، ئورۇقمۇ، سېمىزمۇ؟

— مەن ياخشى كۆرىدىغان قىزنىڭ بەدەن قۇرۇلۇشى مۇنداق بولۇشى كېرەك، — دېدى سەلەي ئورنىدىن تۇرۇپ ۋە قوللىرىنى ئارۋاڭ - سارۋاڭ شىلتىپ تۇرۇپ داۋام قىلدى، — كۆكرەكلىرى تەكشى يېتىلگەن بولۇش، بېلى ئىنچىكە، مۇسكۇللىرى ئېلاستىك بولۇش، ياغ ئاز بولۇش، ئاقسىل كۆپ بولۇش، ساغرىسى تولۇق بولۇش، بىلەك ۋە پاچاقلىرى تۇز ۋە ماسلاشقان بولۇشتىن ئىبارەت!

— ھەي، قاشاڭ، ئاۋۋال ئۆزۈڭگە باق، ئاندىن ناغرا قاق، دېگەن گەپ بار جۇمۇ! — دېدى قىزىل بۇرۇن قولىدىكى ياغاچ چوكىنى شىلتىپ تۇرۇپ، — ھەي، بىچارە دوستۇم، رەڭگارەڭ بولاي دەيمەن، ھېچنېمە رەڭ بولالمايمەن، دېگەندەك سەن تېخى قىزلارغا ئۆلچەم قويۇپ يۈرەمسەن! ئۆزۈڭگە بىر قارىغىنا، تۇرقۇڭ ئەنە شۇ، بۇ سالپاڭ قۇلاقلىرىڭنى كېسىۋەتكىلى بولمىسا، بۇ چوقۇرلىرىڭنى قارا سۇۋاق بىلەن سۇۋاپ سىلىقلىغىلى بولمىسا...

بىرسى «ۋەيت!...» دەپ ۋارقىرىۋىدى، شۇنىڭ بىلەن تەڭلا

پاراق ـ پاراق كۆلكه كۆتۈرۈلـدى، سـهلـهيـنـلىك ئـۆزىـمۇ كـۆلـۈپ كەتتى...

بۇنىڭ ئىچىدە، ھاراقنىمۇ بۇقۇرۇپ ـ بۇقۇرۇپ ئىچىپ، كۆلكىنـى مۇ مۇرادىغا يەتكۈزۈپ كۆلۈپ، پۈتۈن سورۇننىڭ پەيزىنى ئوغرىلاپ، ھەممىدىن تىمەن ۋە ھەممىدىن سەگەك ئولتۇرغىنى شەۋكەت ئىدى. بۇگۈن ئۇنىڭ راستىنلا كۆڭلى ئېچىلدى، دىلى يايرىدى، ئويلاپ قالـ رىسا، ئۇنىڭ دوستلىرى، ساۋاقداشلىرى، تەڭتۇشلىرى بىلەن مـۇـ شۇنداق كۆڭۈللۈك جەم بولۇپ، دىلكەشلىك بىلەن ھەمسۆھبەت بـولـ مىغىنىغا خېلى ئـۇزاق ۋاقىتلار بـويتۇ. بۇ جـەريانىدا ئۇ، خـۇشاللـىق، كۆلكە، چاقچاق دېگەنلەرنى ئۇنتۇپ قالغىلى تاس قاپتۇ! بۇگۈن ئـۇ، گويا ئۆز ئەكسىگە، ئۆز ماھىيىتىگە، ئۆز توپىغا قايتـقاندەك، شۇنـداق خۇشال ھەم رازى بولۇپ قالدى. شۇڭا ئۇ، پۈتۈن سورۇننىڭ پەيزىنى ئوغرىلاپ، شۇنچە ئىچسىمۇ مەست بولماي، چاقچاقنىڭ، قىزىقچىلىـقـ نىڭ، كۆلكىنىڭ قەنتىنى چېقىپ، ھۇزۇرلىنىپ ئولتۇراتتى...

ئەمدى قايسىدۇر بىر سىنىڭ تەكلىپى بىلەن ئولتۇرۇش ساز، نـاخـ شىغا قاراپ يۈزلەندى. ياتاقتا كونا بولسىمۇ پەدە، تارىلىرى جايىدا بىر دۇتار بار ئىدى. بۇگۈن بۇ يەردە ھېلىـم غېجەك بىلەن سـاۋۇت داپ بولمىسىمۇ، لېكىن بۇنىڭ ئىچىدىكى بىر نەچچىسى دۇتار ھەۋەسكارلـرى ئىدى، ئالدى بەش ـ ئالتە، كەينى ئىككى ـ ئۈچ ناخشىغا چېلىپ ئېيتالايتتى.

ـــ قېنى، دۇتارنى كىم چالىدۇ؟ ـــ دېدى ئاقىنياز كـارىۋاتنىـڭ بېشىغا ئېسىلغان دۇتارنى قولىغا ئېلىپ، ـــ سەن چالامسەن، گىرىـت مىرىت؟

ـــ ياق، قىزىل بۇرۇنغا بەر، ـــ دېدى گايىت مايىت بىر كەمپۇتنى خۇددى ئات قوناق يېگەندەك كوسۇلدىتىپ چـاياناپ تۇرۇپ، ـــ ئـۇ مەندىن ياخشى چالىدۇ، مەن ناخشىغا ياندىشاي.

دۇتارنى قـىزىل بۇرۇن ئـالدى، ئۇياق ـ بـۇيىقـىغا قاراپ قويـۇپ،

خەرەكنى تۆكۈرۈپ تۈرغۇزدى. ئاندىن قۇلاقنى بىردەم ئالدىغا، بىر-دەم كەينىگە تولغاپ يۈرۈپ، سازلاشقا باشلىدى. سازلاپ بولۇپ، خۇددى ئۇستا سازەندىلەردەك، تېز ۋە چاققان ھەربىكەتلەر بىلەن ئالـ-لىقانداق بىر مەرغۇلغا تىرىكشىتىپ بېقىپ، ئاندىن «نېمىگە چالـ-مىز؟» دېگەن مەنىدە يېنىدىكىلەرگە قارىدى.

— كۆكۈل پادىشاھ، نېمىنى خالىساڭ شۇنىڭغا چال! — دېدى بىرسى.

— ياق، ئۇ «بۇۋاپا» نى چالسۇن، — دەپ ئېتىراز بىلدۈردى يەنە بىرسى، — ھەممىمىز ئېيتىمىز!

قىزىل بۇرۇننىڭمۇ ياخشى كۆرىدىغان ھەم ھەۋەس بىلەن ئېيتىدى-غان ناخشىسى شۇ ئىدى. شۇڭا ئۇ، باشقىلارنىڭ ئاغزىدىن چىقىپ بولغۇچە، دۇتارنى قورسىقىغا تىرەپ، پائۇزا ئۇرۇشقا باشلىدى. ساز مۇكۈلۈق، ناخشىمۇ مۇڭ ئىچىدىن تۆرەلگەن ئارزۇ-ئارمانىدەك، مىسكىن ھەم پىغانلىق ئىدى...

سەنمۇ قىلدىڭ بۇۋاپا،
مېنى قىلماس دېمىگىن.
نېمە كويلاردا يۈرسەن،
مېنى بىلمەس دېمىگىن.

نېمە قىلدىم مەن ساڭا،
بۇۋاپالىق قىلغىلى.
يۈرىكىمگە دەرد سېلىپ،
باغرى تاشلىق قىلغىلى!

مەستمەن، مەستانىمەن،
مەست بولمىسام ئىچەمدىمەن!
مەستلىكىمگە پايلىماي،
ياقام يىرتىپ يىغلامدىمەن!...

ناخشىنىڭ دەسلەپكى مىسرالىرىنى قىزىل بۇرۇن ئېيتقان بولسىمۇ، ئاخىرىغا كەلگەندە، گويا تورۇسنى ئېچىۋەتكۈدەك شاۋقۇنلۇق بىر ئومۇمخورغا ئايلىنىپ كەتتى...

ناخشا شەۋكەتنى ئەسىر قىلىۋالدى، ئۇ گويا ئۆزىگە تۇيۇقسىز قانات پەيدا بولۇپ قالغاندەك، پايانسىز كۆككە قاراپ پەرۋاز قىلماقچى بولدى. شۇ تاپتا، ئۇنى بۇ دۇنيانىڭ ھەممە قىسمەتلىرى — ئۇ كۆرگەن خۇشاللىقمۇ، خاپىلىقمۇ، راھەتمۇ، ئازابمۇ، ئۇمىدمۇ، ئۇمىدسىزلىكمۇ، مۇھەببەتمۇ، نەپرەتمۇ تەرەپ — تەرەپتىن يوپۇرۇلۇپ كېلىپ قورشىۋالغانىدى...

ناخشا ئۇزۇلمەي، بىر — بىرىگە ئۇلىنىپ، شادلىق بىلەن ھەسرەتكە تولغان يۇرەكلەردىن ئۇزۇلمەي چىقىۋەردى. ئۇ خۇددى تاشلىقلاردىن يېرىپ چىقىپ، يىراقلارغا ئوقچۇغان ۋە ئۆز يولىدا نۇرغۇن قاقاسلىقلارنى گۈللەپ — ياشناتقان مۆلدۈر بۇلاقلارغا ئوخشاش، بۇ يەرگە توپلانغان بىر مۇنچە يېرىم ئاچ، يېرىم توق يىگىتلەرنىڭ چاڭقاق قەلبى بىلەن ھالسىز جىسمىنىمۇ تويۇندۇرۇپ، سەگىتىپ ئۆتمەكتە ئىدى...

2

ئادەم تەكشىلىكتە تۇرغاندا، ئاران بەش كۆادرات كىلومېتىر ئۇپۇقنى كۆرەلىشى مۇمكىن. ئەگەر ئۇ بىر مېتىر ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ قارىسا، ئون كۆادرات كىلومېتىر، ئۇنىڭدىن يۇقىرى كۆتۈرۈلسە، تېخىمۇ يىراقنى كۆرۈپ، نەزەر دائىرىسى بىردىنلا كېڭىيىپ كەتكەندەك بولىدۇ.

بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار موسكۋا كىنو ستۇدىيىسى ئىشلىگەن رەڭلىك ھېكايە فىلىم «قىرىق بىرىنچى» نى كۆرۈپ، ئەنە شۇنداق تۇيغۇ ۋە ھېسسىياتتا بولدى...

ئۇرۇمچىگە يېقىندا كېلىپ، ئىچكى جەھەتتە قويۇلۇۋاتقان بۇ كىنو-نى سەلىم ئەپەندىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن 64-يىللىق 1 - ۋە 2 - سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى تۈنۈگۈن كەچتە كۆرگەندى. سەلەي قاشاڭ كىنودىن چىقىپلا ئۆز تەسىراتىنى مۇنداق ئىپادىلىدى:

— ئەر - ئايال پۈتۈن بىر يەر شارىنى قاق يېرىمىدىن ئىگىلىگەن-لىكى ئۈچۈن، ئۇلار بىر - بىرىگە شۇنچە تەقەززالىق بىلەن ئىنتىلىپ، شارنىڭ يەنە بىر يېرىمىغا قوينىنى ئاچىدىكەن، مۇھەببەت دېگەن مانا شۇ!...

تەبىئىتى ئېغىر، كالا مىجەز مەتكىرەم مەتقاسىمۇ كىنونىڭ سېھرىي كۈچى بىلەن مەست بولۇپ كېتىپ، يېنىدىكى ھەمراھلىرىغا ھاياجان بىلەن مۇنداق دەپ سالدى:

— بىزنىڭ كىنولىرىمىزدا ئىشقىي ھېسسىيات دېگەن نەرسىلەر يوق، بىزنىڭ يازغۇچىلىرىمىز ھەمىشە دوگماتىزم ۋە ئەقىلىي ھۆكۈم-لەرگە تايىنىپلا ئىجاد قىلىدۇ. مانا بۇ كىنونى قاراڭلار، خەقلەر باش-قىچە يازىدىكەن، بۇنى بىزگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، يېڭى بىر ئۇقۇم دې-يىشكە بولىدۇ، ئۇنىڭدا ئۇرۇشنىڭ ئوبرازى، ئۇرۇشنىڭ سىمۋولى دې-گەنلەر ئاجايىپ گۈزەل شېئىرىي پىكىر ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن...

— ھەي، كاشال گەپ قىلما! — دېدى ئۇنىڭ ھەمراھى سۇلايمان قىزىل بۇرۇن جىددىي تەلەپپۇزدا، — بىلەمسەن، سېنى بۇ كىنوغا ماختاپ بەرسۇن دەپ ئەكىرمىدى، بەلكى ئىبرەت ئالسۇن، سىياسىي سەزگۈرلۈكىنى ئۆستۈرسۇن، دەپ ئەكىردى جۇمۇ!

يەنە بىرسى ئۇنىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلىدى:

— راست، بەزىلەر بۇ كىنونى «بۇرژۇئا ئىنسانپەرۋەرلىكى» بىلەن «بۇرژۇئا شەخسىيەتچىلىكى» كۈچەپ تەرغىب قىلىنغان ھازىرقى زامان شيۇجېڭجۇيىسىنىڭ سەنئەتتىكى ئەۋرىشكىسى دەۋېتىپتۇ. ئەسلىدە، ھاۋاز يېتەكچى «بۇ كىنونى ئوقۇغۇچىلار كۆرۈشكە بولمايدۇ» دەپ بىزنىڭ كۆرۈشمىزنى توسۇپتىكەن، لېكىن سەلىم ئەپەندى

«ئوقۇغۇچىلارنىڭمۇ نەزەر دائىرىسى كېڭىيىدۇ...» دەپ بىزنى ئۆزى تەشكىللەپ ئەكىرىپتۇ...

بۇلارنىڭ پارتىغا يېڭىلا كېلىپ قىستۇرۇلغان گايىت مايىت چالۋاقىغاندەك مۇنداق دېدى:

— كىم نېمە دېسە دەۋرمەمدۇ، ئىشقىلىپ، مەن يامان دېمەيمەن! ھەر كىمنىڭ ئۆز ئالدىغا گۈزەللىك قارىشى بولىدۇ. ئاڭلىسام، بۇ كىنو 1957-يىلى پارتىدا ئۆتكۈزۈلگەن «گانا خەلقىغا كىنو فېستىۋالى» دا، پەۋقۇلئاددە دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشىپتىكەن. ياخشى بولمسا، خەقلەرمۇ ئۇنداق كاتتا مۇكاپات بەرمەستى!...

قىزىل بۇرۇن ئۇنىڭ پىكرىگە ئۆكتە قويۇپ:

— ھەي گىرىت مىرىت، بۇ مۇكاپاتىنىڭ پارتىدەك قېرى جاھاز-گىرلىكنىڭ ئۇۋىسىدا بېرىلگەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، يەنە ياخشى دەيسىنا؟! ئەگەر ئۇ پارتىدا ئەمەس، بېيجىڭ، ھاۋانا ياكى تىرانادا بېرىلگەن بولسا، ئاندىن ياخشى دېسەڭ بولاتتى، ئەخمەق!...

كىنودىن چىقىپلا باشلانغان بۇ تالاش ـ تارتىش، مۇنازىرە ياتاققا بارغاندىمۇ بېسىقمىدى. ياشلار يېڭىلىققا قىزىقىدۇ، ئىنتىلىدۇ، بۇ جەھەتتە ئۇلار ئۆز پىكرىنى ئۆتكۈزۈش، قايىل قىلىش ۋە شەرھلەشتە ناھايىتى قەيسەر، ناتىق ۋە بىلىملىك بولۇپ كېتىدۇ. شۇ كۈنى، بىر نەچچە ياتاقتا خېلى ۋاقىتلارغىچە چىراغ ئۆچمىدى، «قىزىق بىرىنچى» كىنوسى ئۇلارنىڭ ئۇۋىسىغا سۇ قۇيۇۋەتكەندەك تىنچسىز بولۇپ كەتتى. ياتاقنىڭ ئوچۇق ئىشىك ـ دېرىزىلىرىدىن غاژ ـ غۇژۇلار، تەنە ـ مەسخىرىلەر، ئۆكتە قوپۇش ۋە چالۋاقاشلار خۇددى پوجاگۈزەدەك پاراسلاپ ئېتىلىشقا باشلىدى.

ئاقنىيازنىڭ ياتىقىغا ئون نەچچە ساۋاقداش توپلىشىۋالغانىدى. سەلەي قاشاڭ، گايىت مايىت، غۇلام تورپاق، قىزىل بۇرۇن، مەتكېرەم مەتقاسىم قاتارلىقلار ئىككى قاشقا بۆلۈنۈپ مۇنازىرىلىشىۋاتاتتى. ئاقنىياز كارىۋىتىدا يانپاشلاپ، ھېچكىمگە ئارىلاشماي، كىتاب كۆرگەن بولۇپ ياتاتتى.

ـــ هەي، بىغەرەز، سەن ئويلاپ باقە، ـــ دېدى گايىت مايىت ئاۋازى پۈتۈپ كەتكەچكە خىرقىراپ، ـــ ماليۇتكىمۇ، گېئوروخ ئوتروكمۇ ئادەمغۇ، ئادەم بولغاندىمۇ، يات جىنسلىق ئىككى ئادەمغۇ! مۇھەببەت دېگەن ئادەم تۈگۈل، ھايۋانلاردىمۇ بار. ئاتلارنىڭ بىر ـ بىرىگە قاراپ كىشنەشلىرى، كالىلارنىڭ ئىز قوغلاپ مۆرەشلىرى، ئېشەكلەرنىڭ قۇلاقلىرىنى شىكىتايتىپ ھاكىراشلىرى ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان كۆڭلىنى، ئىشقىنى ئىزھار قىلىشى ئەمەسمۇ؟

ـــ هەي! ... سەن بۇ گېپىڭ بىلەن ماھىيەتلىك بىر پەرقنى ئىنكار قىلىۋەتتىڭ، سارا! ـــ دېدى قىزىل بۇرۇن جىلە بولۇپ، ـــ بىلىپ قوي، ئادەمدە ئىشق ـ مۇھەببەت، ھايۋانلاردا بولسا، تەبىئىي خۇسۇسىيەتلا بولىدۇ، جۇمۇ!

ـــ ئۇنىڭ ئىنكار قىلغىنى يالغۇز ئۇلا ئەمەس، ـــ دەپ قىزىل بۇرۇنغا بولۇشتى غۇلام تورپاق، ـــ ئۇ ئەڭ مۇھىم بولغان يەنە بىر نەرسىنى ـــ سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى جىددىي پەرقنى ئىنكار قىلىۋەتتى. ئۇنىڭچە بولغاندا بىز قانداقتۇر، پرولېتارىيات ئادەملىرى، بۇرژۇئازىيە ئادەملىرى، ئىنقىلابىي ئادەملەر، ئەكسىلئىنقىلابىي ئادەملەر دەپ ئايرىپ ئولتۇرمىساقمۇ بولىدىكەن، شۇنداقمۇ؟! ئۆز دۈشمىنىنى ئۇنتۇش، ئۆز دۈشمىنىنى سۆيۈش ـــ بۇ كىنودىكى ئاتالمىش ئىنسانپەرۋەرلىك ۋە ئادەمگەرچىلىك! ئۇ بۇنىڭ بىلەن نېمە دېمەكچى؟ ئەگەر ئىنقىلابىي گىراژدانلار ئۇرۇشى بولمىغان بولسا، بۇ ئىككى «ئادەم» ئۆزئارا مۇھەببەت باغلاپ، بەختىيار ئۆتكەن بولاتتى، دېمەكچى! دېمەك: بۇ فىلىمدە تۇرمۇش قوپاللىق بىلەن بۇرمىلانغان بولۇپلا قالماستىن، بەلكى يەنە ئىنقىلاب ۋە ئىنقىلابىي ئۇرۇش «ئىنسانىيەتسىز» دەپ ھاقارەت قىلىنغان!

گايىت مايىت قايىل بولمىدى، ئۇ تېخىمۇ ئەزۋەيلەپ، ئۆزىنىڭ يېڭى پىكرىنى شەرھلىدى:

ـــ مېنىڭچە، كىشىلەرنىڭ بەخت ـ سائادىتىدە ئوچ ئامىل بار.

بىرسى، مۇھەببەت؛ بىرسى، تىنچلىق؛ يەنە بىرسى، ھەقىقەت! مانا مۇشۇ ئۇچ ئامىل ھازىرلانغاندىلا، ئاندىن كىشىلەر ھەقىقىي، مەڭگۈلۈك بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىدۇ. «قىرىق بىرىنچى» فىلىمىدە، ئىنسانلارغا ئورتاق بولغان مانا شۇ غايە ۋە ئارزۇ ـ ئىستەك سەنئەت يولى بىلەن نامايان قىلىنغان!

ـــ توغرا، توپتوغرا!ـــ دېدى سەلەي قاشاڭ قوللىرىنى يېنىك ھەركەتلەندۈرۈپ، ـــ ئەر ـ ئاياللار ئوتتۇرىسىدا ھەمىشە ئىشق ـ مۇھەببەت بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇ ئىشق ـ مۇھەببەتنىڭ كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان ئەڭ سىرلىق، گۈزەل مىنۇتلىرى بولىدۇ، بىزنىڭ كىشىلەرگە كۆرسىتىدىغىنىمىز دەل ئەنە شۇ قىممەتلىك، گۈزەل مىنۇتلار!...

ـــ ھەي، قاشاڭ، نېمىدەپ جۆيلۈۋاتسەن؟...

ـــ سەنچۇ، تورپاق!...

ـــ ھەي، توختىغىنە، مېنىڭ گېپىم تۈگىمىدى...

ـــ سەن، توختا، ۋالاقىتەگكۈر...

كۆزلەر ئالايدى، شۆلگەيلەر چاچرىدى، ئېغىزلار مايماقلاشتى، چىرايلار پۈرلەشتى. لېكىن بۇنداق ئايىغى چىقماس گەپ ـ سۆزلەر بىلەن قاتتىق قايناشلار ئۆز پېتىچە قېلىۋەردى.

ئەگەر، قوشنا ياتاقلاردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ «ئۇيقۇمىزغا تەسىر يەتتى» دېگەن نارازىلىقى ۋە ئۆكتىسى بولمىغان بولسا، بەلكىم ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلۇق مۇنازىرە تېخىمۇ قىزىپ، تۈن نىسپىدىن ئېشىپ كەتكەن بولاتتى...

لېكىن، مۇنازىرە يېرىم يولدا توختاپ قالمىدى، ئۇچ كۈندىن كېيىن رەسمىي، تەشكىللىك ھالدا يەنە ئېلىپ بېرىلدى. پارالليل ئىككى سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئۇقتۇرۇشقا بىنائەن بىرلەشمە دەرسخانىغا توپلاندى. فاكۇلتېت مۇدىرى ياقۇپ كېرىمى، سىياسىي يېتەكچى ھاۋاز بەختى، سەلىم ئەپەندى ۋە «ئەدەبىيات نەزەرىيىسى» ئوقۇتقۇ-

چىسى ئۆمەر شېرىپ بىلەن «لوگىكا» مۇئەللىمى شەمشىدىن قاتار-لىقلارمۇ سىرتتىن قاتناشتى. كلاسكوم غۇلام تورپاق يېغىنىنى باش-قۇردى.

— ساۋاقداشلار، — دېدى ئۇ مۇنبەرگە چىقىپ، — بىز ئۆتكەن-دە، سەلىم مۇئەللىمنىڭ ئۈيۇشتۇرۇشى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ھې-كايە فىلىمىنى «قىرىق بىرىنچى» نى كۆردۇق، مۇئەللىم بىزگە بۇنى كۆرسەتكەنە، نەزەر دائىرىنى كېڭەيتىش، نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۇرۇش ۋە پەرق ئېتىش ئىقتىدارىنى ئۆستۇرۇشنى مەقسەت قىلغان. دېگەندەك، كىنونى كۆرگەندىن كېيىن، يولداشلار ئۆزلۇكى-دىن ناھايىتى قىزغىن بەس ـ مۇنازىرىلەرنى قىلىشتى. بىرمۇنچە ئوخشاشمىغان پىكىر ۋە نەزەرىيىۋى قاراشلار ئوتتۇرىغا چىقتى. مې-نىڭچە، بۇنداق جانلىق بەس ـ مۇنازىرىلەر بىزنىڭ ئالڭ ـ سەۋىيە-مىزنى، بىلىم قۇرۇلمىمىزنى، تەپەككۇرىمىزنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا پايدىلىق. بۇگۈن بىز شۇ كىنو ھەقىدىكى كۆزقاراشلارنى يەنمۇ چوڭقۇرراق، سىستېمىلىقراق ئوتتۇرىغا قويۇش ئۈچۈن، بۇ يېغىنىنى ئاچتۇق. ھەممەيلەننىڭ ئاكتىپ، قىزغىن پىكىر بايان قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن!

بىر پەس جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. ئۆتكەنكى قىزغىن مۇنازى-رىچىلەرمۇ بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويۇپ، شۇكلەپ قېلىشتى.

چۈنكى، ئۇلار بۇ يەرنىڭ كوچا ياكى ياتاق ئەمەسلىكىنى، ئۇ يەر-لەردىكىگە ئوخشاش ئاغزىغا كەلگەنچە ۋارقىراپ ـ جارقىراپ سۆز-لەشكە بولمايدىغانلىقىنى، ھەرقانداق پىكىر ياكى كۆزقاراشلارنى مەلۇم قائىدە ـ قانۇنغا سېلىپ، نەزەرىيىۋى ئاساسلار بىلەن شەرھىلەشنىڭ لازىملىقىنى ياخشى بىلەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ يەردە فاكۇلتېت مۇ-دىرىدىن تارتىپ، داڭلىق ئوقۇتقۇچىلارغىچە ئولتۇرۇپتۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئازراقلا كەتكۈزۈپ قويساڭ، سېنىڭ بىلىمىڭدىن، ئىدىيەڭ-دىن، كۆزقارىشىڭدىن گۇمانلىنىدۇ، ئاخىر ئۆزۈڭمۇ ئىشەنچسىز ئادەمگە ئايلىنىپ قالسەن! ئەڭ ياخشىسى، غىت قىسىپ ئولتۇرغان تۈ-

زۇك! سۆزلەشكە خۇمارداپ قالغانلار سۆزلىسۇن، ئاڭلاپ ئولتۇرۇشقا مۇ ئادەم كېرەك!...

بىر ھازا جىملىقتىن كېيىن بىرىنچى توپنى يەنىلا زايىت ئاتتى، ئۇ ئۆزىنى كۆرسىتىشكە بولىدىغان مۇنداق كاتتا سوروۇنلاردا ھەرگىزمۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەيتتى. ئۇ ئورنىدىن تۇردى، قولى بىلەن چېچىنى تاراپ قويۇپ، فاكۇلتېت مۇدىرى بىلەن ھاۋاز بەختىگە ئالاھىدە نەزەر بىلەن غىلمىيىپ قارىدى، ئاندىن گېلىنى قىرىپ، يۇتقۇنۇپ، ئالدىرىماي، ئاۋازىنى ئەمرىمەرۇپقا كەلتۈرۈپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— مەن «قىرىق بىرىنچى» نى كۆردۈم، بەزى ئۇستازلار بىلەن پىكىر ئالماشتۇردۇم ۋە بىرنەچچە كۈندىن بېرى چوڭقۇر ئويلاندىم. مېنىڭچە، بۇ فىلىمنى ھازىرقى زامان شيۇجېڭجۇيىسىنىڭ سەنئەتتىكى ئەۋرىشكىسى دېيىشكە بولىدۇ. بۇ فىلىمدە تارقىتىلغان بۇرژۇئا ئىنسانىيەرۋەرلىكى پۇراقلىرى ھازىرقى زامان شيۇجېڭجۇيى لۇشيەنىنى، سوتسيالىزمدىن كاپىتالىزمغا «تىنچ ئۆزگىرىش» دىن ئىبارەت سىياسىي تەلەپنى سەنئەت ۋە ئىدىئولوگىيە ساھەلىرى ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن! — ئۇ سەل توختىدى، قولىدىكى كىچىككىنە قەغەزگە لەپىدە بىر قارىدى، ئۇنىڭدا ئېيتماقچى بولغان پىكىرلىرىنىڭ مۇھىم نۇقتىلىرى تىزىس قىلىنغانىدى، — بۇ فىلىمدە، پەقەت شەخسىي بەخت ـ سائادەتلا ھەقىقىي ۋە مەڭگۈلۈك‌تۇر، ئۇ ھەممىدىن ئەلا، دېگەن چېرىك بۇرژۇئا شەخسىيەتچىلىكى تەشۋىق قىلىنغان. كىنو-دىكى مالىيۇتكىدىن ئىبارەت چۈشكۈنلىشىپ كەتكەن ئايال جەڭچىنىڭ ئوبرازى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىنقىلابىي خەلقى ۋە ئىنقىلابىي قەھرىمانلىرىغا نىسبەتەن قانداق ھاقارەت ئەمەسمۇ؟! ئاپتور بۇ ئايالنى دەسلەپ شۇنداق قەھرىمان، قەيسەر قىلىپ كۆرسەتمىدۇ، كېيىن ئۇنى بۇلۇشىغا خۇنۇكلەشتۈرۈپ، بىر ئاق ئوفىتسېرنىڭ شەرمەندە ئاشنىسىغا، ئەركە ـ نازاق، شاللاق خوتۇنىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. دېمەك، ئەسەرنىڭ بېشىدىكى كومموزىنزم ھەقىقىتى ۋە كۆچمىنىڭ سىمۋولى بولغان مۇنەۋۋەر جەڭچى مالىيۇتكا ئاخىرىغا بېرىپ سىنىپىي دۇشمەن

گېئوروخ ئوتروك بىلەن مۇھەببەت باغلاپ، ئۆز ئەسىرىنىڭ ئەسىرىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇ ئىنقىلابنىڭ خائىنى ئورنىغا چۈشۈرۈپ قويۇلىدۇ. پۈتۈن فىلىم ئۇلۇغ گىراژدانلار ئۇرۇشىغا قارشى بىر خىل پۇشايمان بىلەن مازاقلاش پۇرىقىنى تارقىتىدۇ. شۇڭا بۇ فىلىمنى ئىنقىلابىي ئۇرۇشنىڭ پۇشايمانناممسى ۋە توۋىنامسى دېيىش كېرەك! بىز بۇنى ئۆزىمىزنىڭ «ئاق چاچلىق قىز»، «قىزىل بايراق شەجەرەسى» قاتارلىق فىلىملەردە ئىپادىلەنگەن ئەمگەكچىلەرنىڭ فېئودال پومېشچىكلار سىنىپىغا قارشى مۇقەددەس غەزەپلىرى؛ «دۇڭسۇڭرۇي»، «شياڭگەنلىڭ چوققىسى» قاتارلىق فىلىملەردە ئىپادىلەنگەن ئىنقىلابىي جەڭچىلەرنىڭ جاھانگىرلىك ۋە ئەكسىيەتچىلەرگە بولغان چوڭقۇر ئۆچمەنلىكى، ئۇلارنىڭ ئۇلۇغ ۋە پىداكارانە روھى، ئېگىلمەس ـ سۇنماس ئىنقىلابىي ئىرادىسى بىلەن سېلىشتۇرساق، ئۇنىڭدىكى ئىددىيىنىڭ ئىنتايىن چۈشكۈن، روھنىڭ ئىنتايىن زەئىپ، ھېسسىياتنىڭ ئىنتايىن قورقۇق، پۈچەكلىكىنى كۆرىمىز. دېمەك، «قىرىق بىرىنچى» ناملىق بۇ زەھەرلىك فىلىمدە، كىشىلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە دۈشمەن يوق، دۈشمەن ـــ ئۇرۇش دېمەكتۇر، دېگەن ئىنتايىن زىيانلىق بىر سەپسەتە تەرغىب قىلىنىپ، قانداقتۇر «ئادەمگەرچىلىك»، «ئىنسان تەبىئىتى»، «ئىنسانىي مۇھەببەت» دېگەندەك بۇرژۇئازىيىنىڭ كونا مالليرى بازارغا سېلىنغان. بۇ فىلىمنىڭ يازغۇچى ۋە رېژىسسورلىرى بۇرژۇئازىيە ئالدىدا تىز پۈكۈپ، زاۋاللىققا يۈز تۇتقان غەرب بۇرژۇئازىيە ئەدەبىياتىنىڭ خەپرۇكلىرىدىن ئەپيۇن ياساپ، سوۋېت خەلقىنى ۋە بىزنى زەھەرلىمەكتە. شۇڭا بىز شۇنداق جىددىي سىناق ئالدىدا ھەر ۋاقىت ھوشيار ۋە سەگەك تۇرۇشىمىز، ئۇلارنىڭ ئەپت ـ بەشىرىسىنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئېچىپ تاشلاپ، سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات سەنئىتىمىزنى قوغدىشىمىز لازىم! سۆزۈم تۈگىدى...

خېلى كۆچلۈك چاۋاك ساداسى كۆتۈرۈلدى، لېكىن تەكشى ئەمەس ئىدى. ۋاقتىمۇ ئانچە ئۇزاققا سوزۇلمىدى، پەقەت ھاۋاز بەختىلا ھەمەلەن توختىغاندىمۇ يەنە ھاياجىنىنى باسالمايى، خۇشاللىق بىلەن

چاۋاك ئۇرۇۋاتاتتى. زايىت ئورنىغا ئولتۇرۇۋېتىپ، ئۇنىڭغا قاراپ قويدى، ئۇنىڭ چىرايىدىن، كۆزىدىن ۋە پۈتۈن تۇرقىدىن خۇددى جىددىي ئىمتىھاندا ئۇتۇپ چىققان ئوغلى ياكى ئىنىسىدىن رازى بولغاندەكدەك بىر خىل خۇشاللىق، قايىللىق ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. زايىتنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىرنەچچە ئوقۇغۇچىلار سۆزلىدى، ئۇلارنىڭ سۆزى قىسقا ـ قىسقا ئىدى، تەلەپپۇزى، مۇقامىمۇ زايىتنىڭكىدىن چوڭ پەرق قىلمايتتى. ئۇلار سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن، سىنىپ ئىچى يەنە بىر پەس جىملىققا چۆكتى. سەلەي قاشاڭ بىلەن مەتكىرەم مەتقاسىم ھەدەپ بويۇنداپ، ئاقنىيازغا قارىدى ۋە قاش ـ كۆزلىرىنى ئويناتىپ، بىرنەرسە دېمەمسەن، دېگەندەك ئىشارەتلەرنى قىلدى. ئۇلار ئاقنىيازنىڭ سۆزلىسىلا ياخشى سۆزلەيدىغانلىقىنى، چوقۇم زايىتقا قارشى مۇقامدا گەپ قىلىدىغانلىقىنى بىلىشەتتى. لېكىن بۇگۈن ئاقنىيازنىڭ سۆزلەش نىيىتى يوق ئىدى، «قىرىق بىرىنچى» توغرىسىدىكى كۆزقاراشلىرىنى ئاۋۋال شەۋكەت بىلەن ئوبدان پىكىرلىشىپ، كېيىنرەك بىرەر پارچە ئىلمىي ماقالە قىلىپ يېزىش ئويىدا ئىدى. ئەمدى بولمىدى، زايىتنىڭ كۆرەڭ ئاۋازى، گىدىيىپ تۇرۇشلىرى، ئالاھىدە تەييارلىق بىلەن تېزىس تۈزەپ سۆزلىشى ئۇنىمۇ بىرنەرسە دېيىشكە ئۇندىدى، بولۇپمۇ ھاۋاز بەختىنىڭ بىمەنە قىلىقلىرى، ئۇنىڭ تېخىمۇ چىشىنى قېرىشتۇرۇپ قويدى. ئۇ ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، پارتىغا تىرىۋالغان يوغان ئۇگىلىك قوللىرى ھاياجاندىن سېزىلەرلىك تىترەۋاتاتتى.

ـــ ئادەم قەيەردە چوڭقۇر ئويغا پاتسا، شۇ يەردە يېڭى پىكىر، يېڭى ئەقىل تاپىدىكەن، ـــ دەپ سۆزىنى باشلىدى ئۇ تەمكىنلىك بىلەن، ـــ مەن «قىرىق بىرىنچى» نى كۆرۈپ، شۇ كېچىسى ئۇزاققىچە ئۇخلىيالماي، نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلىدىم، بىرمۇنچە ماتېرىياللارنى كۆردۈم، يەنە ئويغا پاتتىم. بۇ كىنودا زادى نېمە دېمەكچى؟ مېنىڭچە، بۇنىڭدىكى تۈپ ئىدىيە، شۇ دەۋردىكى ئىچكى ئۇرۇش قالايمىقانچە-

لىقلىرىنى، بولشېۋىكلارنىڭ باتۇرلۇقىنى يېزىش بىلەن بىر قىزنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى مەدھىيىلەشتىن ئىبارەت! لېكىن، بىز ئۇنى بۇرژۇئازىيىنىڭ «ئىنسانپەرۋەرلىكى»، «ئىنسان تەبىئىتى» دېگەنلەرنى تەشۋىق قىلغان، دەپ ئەيىبلەۋاتىمىز! ھەقىقىي ئەھۋال زادى قانداق؟ ھەممىمىزگە مەلۇم، ئىنسان تەبىئىتى ـــ ئادەمنىڭ تەبىئىي خۇسۇسىيىتى بىلەن ئىجتىمائىي خۇسۇسىيىتىدىن ئىبارەت ئىككى تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئادەملەر ئارىسىدىكى ئەر ـ خوتۇنلۇق مۇھەببەت، ئاتا ـ بالىلىق مۇھەببەت، قىز ـ يىگىتلىك مۇھەببەت ھەم ئادەملەرنىڭ گۈزەل نەرسىلەردىن ئورتاق لەززەتلىنىشى، زوقلىنىشى قاتارلىقلار ئەلۋەتتە ئىنسانلارنىڭ تەبىئىي خۇسۇسىيىتى بولىدۇ. بوغدا كۆلىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىدىن، قەشقەرنىڭ شېرىن ئانىرىدىن، تۇرپاننىڭ تاتلىق ئۈزۈملىرىدىن ھەرقانداق مىللەت، ھەرقانداق سىنىپتىكى ئادەملەر ـــ مەيلى گاداي ياكى پومېشچىك بولسۇن، مەيلى ئىشچى ياكى كاپىتالىست بولسۇن ئورتاق لەززەتلىنىدۇ. ئىجتىمائىي خۇسۇسىيەت ئەلۋەتتە ئۇنىڭ سىنىپىي مەيدانى، دۇنيا قارىشى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھەرقانداق بىر كونكرېت ئادەمدە بۇ ئىككى خىل خۇسۇسىيەت ئۆزئارا گىرەلىشىپ كەتكەن بولىدۇ. شۇڭا ئادەم مۇرەككەپ نەرسە، ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىمۇ ئىنتايىن چوڭقۇر ھەم نازۇك، ئەدەبىيات ئادەمنى يازىدىغان، ئۇنىڭ ئەڭ نازۇك ئىچكى تۇيغۇلىرىنى ئىپادىلەيدىغان پەن بولغاچقا، ئۇ ئادەم تەبىئىتىدىكى ئەنە شۇ نەرسىلەردىن ئۆزىنى قاچۇرالمايدۇ. مېنىڭچە، «قىزىق بىرىنچى» فىلىمىدە، ئادەم تەبىئىتىدىكى مانا شۇ خۇسۇسىيەتلەر ناھايىتى توغرا ھەم ماھىرلىق بىلەن گىرەلەشتۇرۇپ ئەكس ئەتتۈرۈلگەن! ـــ ئاقنىياز چوڭقۇر تەنتۇالدى، پىكىرلەر ئۇنىڭ كاللىسىغا خۇددى مارجان تىزىلغىدەك شۇنداق ئېنىق ۋە دانە ـ دانە كېلىۋاتاتتى. ئۇ سۆزلىگەنسېرى قىزىشتى، قىزىق قېنى تومۇرلىرىدا شۇۋۇلدايتتى، ـــ بىز ئىنسان تەبىئىتى ئۈستىدە ئىزدىنىشته، ئۇنىڭ ياخشى تەرىپى بىلەن يامان تەرىپىنى، ياخشىلىق بىلەن يامانلىق ئارىلىشىپ كەتكەن ھەم بىر ـ بىرى بىلەن

تىركىشۈاتقان تەرىپىنى، شۇنداقلا ياخشى - ياماڭ دېگەن سۆزگە يېغىنچاقلاشقا بولمايدىغان نازۇك، سىرلىق، يوشۇرۇن ۋە ئەجەش تەرەپلەرنى چوڭقۇر چۈشىنىشىمىز كېرەك. قىسقىسى، ئادەم دېگەن شۇنداق نېمە، ھەم كۆچلۈك، ھەم ئاجىز، ھەم گۈزەل، ھەم خۇنۈك، ھەم ئۇلۇغ، ھەم چاكىنا. مېنىڭچە، بۇ كىنودا ئادەم تەبىئىتىدىكى مانا شۇنداق قارىمۇقارشىلىقلارنىڭ يۇغۇرۇلمىسى توغرا ۋە ئوبرازلىق ئىپادىلەپ بېرىلگەن! بىزمۇ ئەسەرلىرىمىزدە نېمە ئۈچۈن ئاشۇنداق زىددىي بار قەھرىمانلارنى يازالمايمىز؟! دۇنياغا مەشھۇر يازغۇچىلار شۇنداق يازغانغۇ! شولوخوپنىڭ «ئېچىلغان تىنچ» رومانىدىكى داۋىدوۋ ئوبرازى ئەنە شۇنداق ئەمەسمۇ؟ كومموۇنىستنىڭ غايە نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئۇ ناھايىتى يۇكسەكلىكتە تۇرىدۇ. لېكىن، ئۇ يەنىلا تىرىك ئادەم بولغانلىقى ئۈچۈن، ئېرىق - ئۆستەڭ بويلىرىدا كۆكلى تارتقان قىز - چوكانلار بىلەن ئەيش - ئىشرەت قىلىدۇ. داۋىدوۋنىڭ قىممىتى ھەرگىزمۇ شۇ يەرلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغانلىقىدا ئەمەس، بەلكى ئەڭ ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئادەملىكىدە! مەن بۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە داۋاملىق ئىزدىنىپ، تەتقىق قىلىۋاتىمەن. ھازىرچە پىكرىم شۇ، توغرىمۇ، خاتامۇ ئۆزۈڭلار ئويلاپ بېقىڭلار! چېخوۋنىڭ بىر گېپىنى ئېسىڭلارغا سېلىپ قوياي: «پىكىر دېگەن خەققە تېگىپ بېرىدىغان خوتۇن ئەمەس!»

گۈلدۈراس چاۋاك كۆتۈرۈلدى، بولۇپمۇ سەلەي، گايىت مايىت، مەتكېرەم مەتقاسىم دېگەنلەر دوپپىسىنى ئاسمانغا ئاتقىلى تاس قېلىشتى. سەلىم ئەپەندىنىڭمۇ چىرايى ئېچىلىپ، ھاياجاندىن كۆزلىرى يالتىراپ كەتتى. ئۇ بىر ئوقۇغۇچىسىنىڭ ھەقىقىي بىلىم ئېلىش يولىدىكى بۇنداق سەمىمىي، ئەستايىدىل ئىزدىنىشىدىن، ئۆزىنىڭ يېڭى، مۇستەقىل پىكرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتىكى بۇنداق دادىل، ئوچۇق - يورۇقلۇقىدىن چوڭقۇر ئىپتىخارلىق ھېس قىلدى.

لېكىن، ئاقنىيازنىڭ پىكرىگە قارشى ئۈيەر - بۈيەردىن نارازى غۇ-

دۇراشلارمۇ ئاڭلاندى :

ـــ بۇ ئۆزى ئاق باندىتنى مەدھىيلەپ، شەھۋانىيلىكىنى تەرغىب قىلغان سېرىق ئەسەرگە مەدھىيە ئوقۇش بولدىغۇ!

ـــ بۇرژۇئا «ئىنسانپەرۋەرلىكى» گە ئالتۇن تاج كىيگۈزدى ئۇ!

ـــ سىنىپىي كۆرەشنى ئىنكار قىلغان ئەسەرنى ئاشۇنداق دېسە بولامدۇ، قانداق گەپ بۇ ؟!

ـــ شۇنداق گەپ بۇ ئاغىنە، چېچىلما! ـــ بىر بۇلۇڭدىن سەلەي قاشاڭنىڭ كىنايىلىك ئاۋازى ئاڭلاندى، ـــ بۇ ئۆزى قارىمۇ قارشىلىقنىڭ ئۇستىگە قۇرۇلغان دۇنيا. شۇڭا، ئىگەممۇ ئېكەكىنى دوقاققا، هوناقنى پوقاققا ياراتقان!

دەرسخانىدا، بايىقى سۆزلەرنىڭ تەسىرى ۋە سالمىقى بىلەن ئۆزئارا كۇسۇرلىشىش ۋە داۋالغۇش بولۇپ كەتتى. شۇ ئارىلىقتا كىمدۇر بىرسى :

ـــ ئەمدى سەلىم ئەپەندى سۆزلەپ بەرسە قانداق؟ ـــ دەپ تەلەپ قىلىۋىدى، شۇ هامان تۇشمۇتۇشتىن :

ـــ توغرا، سەلىم مۇئەللىمنىڭ پىكرىنى ئاڭلايلى!

ـــ سەلىم مۇئەللىم سۆزلەپ بەرسۇن! ـــ دېگەن ئاۋازلار ياڭراپ كەتتى.

سەلىم ئەپەندى ئارىسالدى بولۇپ ئولتۇرۇپ قالدى، سۆزلەي دېسە، ئۆز سۆزىنىڭ تالاش ـ تارتىشقا يەكۈن بولۇپ قېلىپ، باشقىلارنىڭ ئەركىن ـ ئازادە پىكىر قىلىشىغا توسقۇن بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى، سۆزلىمەي دېسە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ لەۋزى يەردە قېلىپ، يەغىنىڭ كەيپىياتىغا تەسىر يېتەتتى. شۇڭا، ئۇ بىر قارارغا كېلەلمەي تۇرغاندا، فاكۇلتېت مۇدىرى ياقۇپ كېرىمى ئۇنىڭغا «سۆزلەڭ» دېگەندەك باش ئىشارىتى قىلدى.

سەلىم ئەپەندى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەلىپى، مۇدىرنىڭ ئۇندىشى بىلەن ئاخىر مۇنبەرگە چىقتى. سەلىم ئەپەندى ئۇستا ناتىق ئىدى، ئۇ ئۆزىدە

نىڭ ئاڭلىغۇچىلارنى رام قىلغۇچى مەردانە ئاۋازى، مۇلايىم، شوخ خسلىتى ۋە سالاپەتلىك سىيماسى بىلەن ھەممىنى جەلپ قىلاتتى.

— ساۋاقداشلار، — دېدى ئۇ ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغان ئوقۇغۇچىلارغا مېھىر بىلەن قاراپ، — بۈگۈن مەن ناھايىتى خۇشال بولدۇم، سىلەرنىڭ ئويلاشقا، سۆزلەشكە ۋە ئىزدىنىشكە شۇنچىلىك جۇرئەت قىلغانلىقىڭلاردىن خۇشال بولدۇم. مەن ئويلايمەن، بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى بىرەر كىتاب، بىرەر كىنو ۋە بىرەر كلاسسىك ئەسەر توغرىسىدا چوڭقۇرراق بىر چۈشەنچە بېرەلمىسە، بىرەر پارچە ئىلمىي قىممىتى بار ماقالە يازالمىسا، كۈن بويى قۇرۇق گەپ قىلىپ، سىياسىي شوئارلار بىلەنلا ھەپىلىشىپ ئۆتسە، ئۇنى قانداقمۇ ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى دېگىلى بولىدۇ؟! ئۇ جەمئىيەتكە چىققاندا، زادى نېمە ئىش قىلىپ بېرەلەيدۇ؟ قەدىمكىلەر توغرا ئېيتقان: «تالىپ ياغىچاق سۆرىسە ئالىم بولالمايدۇ!» ھەممىڭلارغا مەلۇم، ئىنسانىيەت بىردىنكى ئىزنى بىرى بېسىپ ئالغا كېتىۋېرىدۇ. بىزنىڭ ئالدىمىزدا نۇرغۇن ئەجدادلار ئۆتمىدىمۇ؟ بۈگۈنكى كۈندە ئۇلار قەدىمكى ئادەملەرگە ئايلاندى، بىزمۇ يىراق بولمىغان كەلگۈسىدە قەدىمكى ئادەملەرگە ئايلىنىپ كېتىمىز، پەقەت ئەسلىگۈدەك ئىش قىلالىساڭلا، شۇنداق بولىسەن، بولمىسا، تارىخ سېنى پاك ـ پاكىز ئۇنتۇپ كېتىۋېرىدۇ. چەتئەلدىن ئالساق، گومبر، دانتى، پوشكىن، بالزاك، تولستوي؛ ئۆزىمىزدىن ئالساق فارابى، نەۋائىي، يۈسۈپ خاس ھاجىب، مەھمۇد قەشقەرى دەۋرلىرىدە، ئۇلار بىلەن بىللە ياشىغان زامانداشلار ئازمىدى؟ ئەلۋەتتە ئاز ئەمەس، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنتۇلۇپ، پەقەت ئاشۇلارلا ئىنسانىيەت قەلبىدىن ئۆچمەي كېلىۋاتىدۇ. ئادەم ئۇچۇن تاج ۋە باشقىلار زىننەت بولالمايدۇ، بەلكى ئۇنىڭغا زىننەت ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى بىلىم! شۇڭا، ئادەم يەرگە دەسسىگەنىكەن، چوقۇم ئىز قالغۇدەك چىڭ دەسسىشى كېرەك، بولمىسا يەر يۈزىدە ھايات يۈرگەنلىرى ئۆزىنى ئۆزى ئۇنتۇپ كېتىدۇ.

نىڭ ئەھمىيىتى بولماي قالىدۇ! ـــ سەلىم ئەپەندى سۆزىدىن توختاپ، ئالدىدىكى ئىستاكاندىن بىر يۇتۇم چاي ئوتلىدى، سىنىپ شۇنداق جىمجىت ئىدى، ئوقۇغۇچىلارمۇ ئۇنىڭ سۆزىنى ناھايىتى ئىشتىياق بىلەن ئاڭلاپ ئولتۇراتتى، سەلىم ئەپەندى ھال رەڭ يېپەك ياغلىقى بىلەن ئاغزىنى سۈرتۈۋېتىپ، سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ بايا ساۋاقداشلار «قىرىق بىرىنچى» كىنوسى ئۈستىدە ئۆزلىرىنىڭ ھەر خىل پىكىر ۋە قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. مېنىڭچە، بۇ مەسىلە ئۈستىدە ئوخشاشمىغان پىكىر ۋە تالاش ـ تارتىشنىڭ بولغىنى ياخشى. بىز تارىختىن بۇيان، «ئىنسان ۋە ئىنسان تەبىئىتى» توغرىسىدا سۆزلىدۇق، ئەمەلىيەتتە، بۇمۇ ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت جەھەتتىكى باشقا نۇرغۇن ھادىسىلەرگە ئوخشاش ئىنسانىيەتنىڭ كاپىتالىزم باسقۇچىدا ئېرىشكەن مېۋىلىرى بولۇپ، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئۆزىگىلا خاس نەرسىلەر ئەمەس، شۇنداقلا بۇ نەزەرىيىنىڭ ھەممىسلا شاكالى، ھەممىسلا پرولېتارىياتقا كېرەكسىز، زىيانلىق نەرسىلەرمۇ ئەمەس! شۇنداق ئىكەن، نېمە ئۈچۈن ئىنسان تەبىئىتى سۆزلىنىش بىلەنلا، كىشىلەرنىڭ سىنىپىلىكى ئىنكار قىلىنغانلىق بولىدىكەن؟ پرولېتارياتنىڭ سىنىپىلىكى بىلەن ئىنسان تەبىئىتى چېتىشالمايدۇ، دەپ كىم ئېيتىدۇ؟! ماركسمۇ ئۆزى توغرىسىدا: «ئىنسانغا خاس بولغان نەرسىلەر ماڭا يات ئەمەس» دېگەنغۇ! بەزىلەر ئۈچۈن، كىشى بىلەن كىشى ئوتتۇرىسىدىكى ئاداۋەت، ئۆچمەنلىك ۋە نەپرەت ئۇلارغا ئەڭ زۆرۈر ئەخلاق ھېسابلاندى! كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرىنى قارغىشى ۋە كىشىلەرنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەت ئىچىدىكى نالىسى ئۇلار ئۈچۈن ئەڭ يېقىملىق مۇزىكا كۈيى بولدى. بىر ئادەمنىڭ قەدىر ـ قىممىتى نېمە تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ؟ ئەلۋەتتە، شۇ كىشىنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. بىز تۇلپارنى ئۇنىڭ قىممەت باھالىق ئېگەر ـ جابدۇقى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ جاسارىتى ھەم يۈگۈرۈكلۈكى ئۈچۈن ماختايمىز! شۇنداق ئىكەن، بىز نېمە ئۈچۈن شەيئى ـ ھادىسىلەرنى ئۆز

قىممىتىگە ئاساسەن باھالىمايمىز ؟! بىزنىڭ بىلمەكچى بولغىنىمىز، ھەرگىز غىلاپ ئەمەس، بەلكى غىلاپ ئىچىدىكى خەنجەرنىڭ قىممىتى ئەمەسمۇ ؟! لېكىن ئۇزۇندىن بۇيان، بىزدە ۋە بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزدا، ئەدەبىي ئەسەرلىرىمىزدە، بىر كىشىنىڭ قىممىتىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكىنى شۇ كىشىنىڭ ھەقىقىي ئەخلاق ـ پەزىلىتى ۋە قابىلىيىتى تەرىپىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ سىنىپىي كېلىپ چىقىشى، سالاھىيىتى، ستاژى ۋە ئورنى تەرىپىدىن بەلگىلەپ كېلىۋاتىدۇ! نەتىجىدە، بىزنىڭ كىنولىرىمىزدا، ئەسەرلىرىمىزدە مەيدانغا چىققان پېرسوناژلار قانداقتۇر روھى پەرۋاز قىلىپ تۇرىدىغان، ئەمما جىسمانىيىتى قېتىپ قالغان، ئىدىيىسى يۈكسەك، ئەمما ھېسسىياتى قۇرۇق شەخسلەر بولۇۋاتىدۇ. ئىنجىلدا : «مەڭگۈ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ئۈچ نەرسە بار : ئىمان، ئۈمىد ۋە مۇھەببەت، بۇلاردىن ئەڭ ئۇستۈن تۇرىدىغىنى يەنىلا مۇھەببەت!» دېگەن سۆز بار. مېنىڭچە، بۇ يەردىكى مۇھەببەت كەڭ مەنىدىكى ئىنسانغا بولغان مۇھەببەتنى كۆرسىتىدۇ. ئەيسا پەيغەمبىرنىڭ مۇھەببىتى شۇنداق بولدىغۇ! ئۇ ئىنسانلارغا بولغان مۇھەببىتىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن، ئۆز جېنىنى قۇربان قىلىپ، كرېستقا مىخلىنىشقا رازى بولدى...

سەلىم ئەپەندىنىڭ سۆزى شۇ يەرگە كەلگەندە، ھاۋاز بەختى ئولتۇرالمايلا قالدى. ئۇ گويا دۇمبىسىدە بۇرگە ياكى چوسىدەك بىر نەرسە ئۆمىلەپ، چېقىپ يۈرگەندەك، ھەدەپ بوينىنى تولغاپ، يەلكىسىنى قېقىپ، زادىلا ئارام تاپالمىدى، ئىچ ـ ئىچىدىن چىقىۋاتقان بىر ئاچچىق تۈيغۇ دەرھال چىرايىغا چىقىپ، ئەپتى ئۆڭۈنى تېخىمۇ خۇنۇك ۋە سۇرلۇك قىلىپ قويدى. شۇ تاپتا ئۇ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، قوللىرىنى شىلتىپ، سەلىم ئەپەندىنى سۆزدىن توختاتماقچى، ئۇنى «ئوقۇغۇچىلارنى زەھەرلەپ، ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش يولىغا ماڭدىدىڭ» دەپ ئەيىبلىمەكچى بولدى، لېكىن يەنە چىشىنى چىشىغا بېسىپ ئەلەم بىلەن ئولتۇرۇپ قالدى. چۈنكى، ئورنىدىن تۇرغانىكەن، سۆزلىشى كېرەك، سۆزلىگەنىكەن، سەلىم ئەپەندىنى لەت قىلىشى كېرەك!

ئەمما هازىر ئۇنىڭدا سەلىم ئەپەندىنى لەت قىلغۇدەك مادار يوق ئىدى. ئۇ «ئىنسان تەبىئىتى»، «ئىنسانپەرۋەرلىك» دېگەنلەرنىڭ ياخشى نەرسە ئەمەسلىكىنى، ئۇنىڭ ئۆزى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان «سىنىپ ۋە سىنىپىي كۈرەش» دېگەن مۇرەككەپ، نازۇك ئۇقۇملار بىلەن زادىلا چېقىشالمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ، ئەمما قانداق ياخشى ئەمەس، قانداق چېقىشالمايدۇ؟ دېگەن مەسىلىگە كەلگەندە، ئۇ چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدۇ. بايا سەلىم ئەپەندى ئۆز پىكرىنى شەرھلەپ مارکسنىڭ بىر جۈملە سۆزىنى نەقىل قىلغاندا، ئۇ ھەتتا دىڭگىدە چۆچۈپ كەتتى. ئىنجىلدىن مىسال كەلتۈرگەندە بولسا، تېخىمۇ ھەيران قالدى. چۈنكى ئۇ «ئىنجىل» دېگەن گەپنى ئانچە ـ مۇنچە ئاڭلاپ قالغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىلىم ۋە تەلىماتلاردىن پۈتۈنلەي خەۋەرسىز ئىدى. سەلىم ئەپەندىنىڭ سۆزى تۈگەپ، بىرلەشمە دەرسخانىدا چاۋاك ۋە ئالقىش سادالىرى ياڭراۋاتقان ۋاقىتتىمۇ، ھاۋاز بەختى يەنە شۇ ئۆز پىكرىنىڭ ھەلەكچىلىكىدە ئاچچىق يۈتۈپ، ئەلەم چېكىپ ئولتۇراتتى. يىغىندىن كېيىن، ئۇ ياقۇپ كېرىمنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى ۋە ئۇنىڭغا سوغدىشىپلا ئىشخانىسىغا كىردى.

ـــ مۇدىر، بۈگۈنكى يىغىن ئەپلەشمىدى، سەلىم ئەپەندى ئوقۇغۇچىلارنى زەھەرلەپ كەتتى! ـــ دېدى ئۇ خۇددى كىچىك بالا دادىسىغا دادخورلۇق ئېيتقاندەك بىچارە قىياپەتتە، ـــ بۈگۈن ئۇ ئۆزىنىڭ ئاق مۇتەخەسسىس بولۇش بىلەنلا قالماي، بەلكى ئوقۇغۇچىلارنىمۇ ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش يولىغا باشلاۋاتقانلىقىنى تولۇق ئاشكارىلىدى. ئەمدى بۇنىڭغا سۈكۈت قىلىپ تۇرۇشقا بولمايدۇ، مۇدىر! دەرھال ئۇنىڭ ماتېرىيالىنى رەتلەپ پارتكومغا يوللايلى!...

ـــ شۇنداق ئېغىرمۇ؟! ـــ ياقۇپ كېرىمى بۇلغار تاشلىق ئورۇندۇقىدا بەخرامان ئولتۇرۇپ، ھولۇقماي سورىدى.

ـــ مېنىڭچە ئېغىر! ـــ دېدى ھاۋاز بەختى بايىقى جىددىيلىكىنى قىلچە بۇزماي، ـــ ئەگەر يەنە يول قويۇپ كېتىۋېرىدىغان بولساق، فاكۇلتېتىمىزدا ئىدىيە ۋە نەزەرىيە جەھەتتە بىرمۇنچە قالايمىقانچىلىقلار

پەيدا بولىدۇ. ئوقۇغۇچىلارنىمۇ باشقۇرالماي قالىمىز!

ـــ مۇنداق دەڭ! ـــ ياقۇپ كېرىمى قولىدىكى قىزىل قېرىنداشنى يېزىق ئۈستىلىدىكى قېلىن ئەينەكىكە ئاستا ئۇرۇپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى ۋە كۆزلىرىنى يېرىم ـ يارتا يۇمۇپ خىيالغا كەتتى. ئۇنىڭ سەلىم ئەپەندىنىڭ بايىقى سۆزى توغرىسىدىكى پىكرى ھاۋاز بەختىنىڭ كىگە ئانچە ئوخشاشمايتتى. گەرچە، ئۇ ئىچىدە سەلىم ئەپەندىنى بىر ئاز تاپتىن چىقىپ كەتتى دەپ ئەيىبلىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ سۆزىنى ھاۋاز بەختى ئېيتقاندەك، ئوقۇغۇچىلارنى زەھەرلىگەن قارا سۆز، دەپ قارىمايتتى. ئەگەر شۇنداق دېيىلگەن تەقدىردىمۇ، سەلىم ئەپەندىدەك ئازادلىقتىن كېيىن يېتىشكەن، پارتىيە ئۆز قولى بىلەن تەربىيىلىگەن، بىلىملىك، ئىقتىدارلىق بىر ئوقۇتقۇچىنى يەنىلا ئاسراش، يېتەكلەش ۋە تەربىيىلەشكىلا بولاتتى، ھە دېسىلا ئۇنىڭغا «ئاق» ياكى «بۇرژۇئازىيە» دېگەندەك قورقۇنچلۇق قالپاقلارنى كىيگۈزۈپ، نابۇت قىلىشقا بولمايتتى!

ـــ ئۇنىڭ سۆزىنى مەنمۇ ئاڭلىدىم، ـــ دېدى ياقۇپ كېرىمى ئاخىر خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، ـــ مېنىڭچە، بۇ يەنىلا ئىلمىي مەسىلە. ئىلىم ـ پەندىكى بەس ـ مۇنازىرە ئارقىلىق تەدرىجىي ئايدىڭلاشتۇرىدىغان مەسىلە. بۇنى فاكۇلتېت نامىدىن ماتېرىيال قىلىپ يوللاشنىڭ ھېچقانداق ھاجىتى يوق. ئەگەر پىكرىڭىز بولسا، سەلىم ئەپەندىنىڭ ئۆزى بىلەن سۆزلىشىپ، ھەق ـ ناھەقنى ئايدىڭلاشتۇرساڭلار بولىدۇ. مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭمۇ ئاشۇنداق تالاش ـ تارتىش، ئۆگىنىش ئارقىلىق بۇ مەسىلەرنى ئوبدان بىر تەرەپ قىلالايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن!

ھاۋاز بەختى گويا تەخسىسى قولىدىن چۈشۈپ كەتكەن بىچارىدەك ئوڭايسىز ھالغا چۈشۈپ قالدى. ئۇ فاكۇلتېت مۇدىرىنىڭ ئۆز تەلىپىنى بۇنداق سىپاگەرچىلىك بىلەن رەت قىلىشنى ئويلىمىغانىدى.

ـــ بوپتۇ، فاكۇلتېت نامىدىن ماتېرىيال يوللاشقا بولمىسا، مەن جىن شۇجى بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشىمەن، ـــ دېدى ئۇ دوق قىلغاندەك

چالۋاقاپ، ـــ كېيىنكى ئىشقا ئۆزىڭىز مەسئۇل بولسىڭىز بولىدۇ، مۇدىر!

ـــ بولىدۇ، سۆزلىشىڭ، ـــ دېدى ياقۇپ كېرىمى خاتىرجەم هالدا، ـــ فاكۇلتېت نامىدىن ئەمەس، شەخسىي نامىڭىزدىن سۆزلەشسىڭىز بولىدۇ. كېيىنكى ئىشقا ئەلۋەتتە مەن مەسئۇل، هاۋاز بەختى!

ئۇلار سوغۇقلا خوشلاشتى، هاۋاز بەختى جىددىيلەشكەنلىكتىن بوسۇغىغا پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قالدى.

3

كۆركەم تاڭ شەپىقى سەھەرنىڭ سۈس تۇمانىنى قىزىللىققا پۈركىدى، ئۇنىڭ زەر تالالىرى دېرىزىدىن ئاستا شۇڭغۇپ كىرىپ، ئاقنىيازنىڭ يۈز ـ كۆزىنى غىدىقلىدى. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ، بېشىنى كۆتۈردى، ياتاقداشلىرىنىڭ بەزىسى پۇشۇلداپ، بەزىسى خورەك تارتىپ، سەھەرنىڭ شېرىن ئۇيقۇسىنى ئۇخلاۋاتاتتى. ئاقنىياز دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ قويۇپ، دەرهال كىيىنىشكە باشلىدى. بۇگۈن يەكشەنبە ئىدى، يەكشەنبە تاماق ئىككىگە ۋاخ بولغاچقا، نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار كۈن چاشكا بولغۇچە ئېغىناپ ئۇخلايتتى. كېيىن بازارغا چىقىپ، كىنوغا كىرىپ، كۈننى ئۆتكۈزەتتى. ئاقنىياز بۈگۈن مەدىكار ئىشلەپ، ئازراق پۇل تېپىش خىيالىغا كەلگەنىدى. يېقىندىن بېرى ئۇنىڭ يانچۇقى قۇرۇپ قالدى، ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن كەلگەن قەلەم هەققىلىرىمۇ خەجلىنىپ تۈگىدى. ئۇ بىر نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا غەيرەتكە كېلىپ، غۇنچەقىزنى كىنوغا تەكلىپ قىلىۋىدى، لەۋزى يەردە قالمىدى، غۇنچەقىز ئۇنىڭ بىلەن خۇددى ئاكىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغانىدەك، شۇنداق قىزغىن، مۇلايىم ۋە دوستانە هالەتتە ئولتۇرۇپ كىنو كۆردى. ئۇنىڭ بىلەن ئۆزىنى ئەركىن ـئازادە تۇتۇپ پاراڭلاشتى، هەتتا ئاقنىياز بەزىدە هاياجاندىن هولۇقۇپ، تەمتىرەپ قالغاندا، ئۇ ئاق كۆ-

گۈللۈك بىلەن ئۇنىڭ قولىنى ياكى بىلەكلىرىنى تۇتۇپ، شوخلۇق، دىلكەشلىك بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىگە تەسكىن بەردى. ئۇ ئاقىنىيازنى چىن كۆڭلىدىن ھۆرمەت قىلاتتى، ئۇنىڭ بىلىملىك، ئاق كۆڭۈل، مەردانە يىگىت ئىكەنلىكىدىن سۆيۈنەتتى، ئۇنى گويا ئۆز ئاكىسىنى ياخشى كۆرگەندەك، بىر خىل ئىپتىخارلىق، ئىخلاسمەنلىك تۇيغۇسى بىلەن ياخشى كۆرەتتى. لېكىن بۇ مۇھەببەت ئەمەس ئىدى، بەلكى ھايات يولدىكى ۋاپادار دوستلارنىڭ بىر - بىرىگە بولغان ھۆرمىتى ۋە ئەقىدىسىدەك ساپ ۋە غەرەزسىز ھېسسىيات ئىدى، غۇنچەقىزنىڭ ھېسسىياتى، نازاكىتى، سالاپىتى، قىسقىسى، بارلىق يۈرۈش - تۇرۇش، سۆز - ھەرىكىتىدە ئەنە شۇنداق كۈچلۈك، دوستانە مەنىۋى دولقۇن بار ئىدى. ۋەھالەنكى، ئاقىنىيازنىڭ ئاشىقانە يۈرىكى بۇ دولقۇنىنىڭ شىددەتلىك ھۇجۇمىدا تىنماي چايقىلاتتى. ئاقىنىياز ئەقىللىق، تۇيغۇن يىگىت ئىدى. ئۇ گەرچە غۇنچەقىزنىڭ مەڭگۈ ئۆزىگە تەۋە بولمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ روھى ۋە جىسمى ئاللىقاچان باشقا بىرسىگە تەئەللۇق بولۇپ كەتكەنلىكىنى، غۇنچەقىزنىڭ پەقەت ئەدەپ ۋە ھۆرمەت يۈزىسىدىنلا، ئۆزى بىلەن يېقىن ئۆتۈۋاتقانلىقىنى بىلسىمۇ، لېكىن ئۇ، يەنىلا قىز زاتىغا بولغان تۇنجى مۇھەببەتنىڭ تەلۋە ئىسكەنجىسىدىن چىقالماي، غۇنچەقىزنىڭ بىرمەردەملىك شېرىن سۆھبىتىدىن، شوخ بېقىشلىرىدىكى ناز ۋە ھارارەتتىن، بۇلبۇلدەك قېقىنداپ كۈلۈشلىرىدىكى سېھرىي تەبەسسۇمدىن ئۆزىگە بىر خىل روھىي مەدەت ۋە تەسەللى ئېلىپ كېتىۋاتاتتى. مانا شۇنداق چاغلاردا، ئۇ مۇھەببەتنىڭ ھەقىقەتەنمۇ رەھىمسىز ھۆكۈمران، شەپقەتسىز خاقان ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ قانداقتۇر چەك - چېگرا، قائىدە - نىزام دېگەنلەرنى بىلمەيدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ پەقەت ئۆزىگە خاس ئالاھىدە قائىدە - نىزاملىرى بارلىقىنى چۈشىنىپ، ئۆزىنىڭ تەلەيسىز تەقدىرىگە تەن بېرىپ ئۆتەمەكچى بولاتتى.

ئۇ غۇنچەقىزنى يەنە بىر قېتىم كىنوغا تەكلىپ قىلىشنى ئويلىدى.

شۇنداق قىلغاندا، يۇرىكىدىكى كۆيۈك ھارارىتى بىر ئاز پەسلەپ، بىر نەچچە كۈنگىچە ئۆزىدە بىر خىل روھىي كۈچ ۋە قانائەت تۇيغۇسى پەيدا بولاتتى. لېكىن شۇ كۈنلەردە، يانچۇق قۇرۇق ئىدى. بىر قىزنى كىنوغا تەكلىپ قىلغانىكەن، ئەدناسى، تۆت موچەنگە ئىككى بىلەت ئېلىشى، ئېچ پۇشۇقى چىقىرىش ئۈچۈن، ئىككى موچەنلىك گازىر ئېلىشى، بۇنىڭ سىرتىدا يەنە يانچۇقتا، كىنودىن چىقىپلا ئۇسسۇزلۇقنى بېسىش ئۈچۈن گاز سۇيى ياكى مېۋە سۇيى ئىچىدىغانغا بەش ـ ئالتە موچەندەك پۇل بولۇشى كېرەك. لېكىن ئۇنچىلىك پۇل ھازىر ئاقنەيازدا يوق. بىر ئايدا بىر قېتىم بېرىدىغان ئۈچ يۈەن تۇرمۇش پۇلىمۇ يەنە ئون ئىككى كۈندىن كېيىن تارقىتىلىدۇ، تېخى ئۇ تارقىتىلغىچە چاچلار ئۆسىدۇ، كىيىملەر كىرلىشىدۇ، تاماكىمۇ تۈگەيدۇ. دېمەك، ئۇ پۇلمۇ ساتىراشقا كېتىدۇ، مۇنچىغا تۆلىنىدۇ، سوپۇن ئالىدۇ، تاماكا ئالىدۇ... ۋاي خۇدايىمەي!... قۇرۇسۇن بۇ نامرات ئوقۇغۇچىلىق! تىيىننى تىينگە ئۇلاشتۇرالماي، موھتاجلىق، غۇربەتچىلىكتە ئۆتەمدۇ كىشى!؟...

ئاقنىياز مانا شۇ موھتاجلىقتىن ئازراق بولسىمۇ قۇتۇلۇش ئۈچۈن، بۇگۈن يەكشەنبىدە مەدىكار ئىشلەش قارارىغا كەلگەنىدى. ئۇ ھەمراھلىرىنى ئويغىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن ياتاقتا ئاستا، يەڭگىل ھەرىكەت قىلىپ، كىيىملىرىنى كىيىدى، يۇزىنى چالا ـ بۇلا يۇيدى ۋە ئاخشام تەييارلاپ قويغان يېرىم نانىنى داغ سۇغا چىلاپ ئىچىپ، راھەتلىنىپ بىر كېكىردى ـ دە، ياتاقتىن چىقتى. سەھەرنىڭ ھاۋاسى ساپ ۋە سالقىن ئىدى، ئۇ ئازادە نەپەسلىنىپ، غۇلاچ تاشلاپ ماڭاتتى. يۇمشاق، بۇجغۇر چاچلىرى يېنىك شامالدا يەلپۇنۇپ، ئاق خەسە كۆڭلىكى پىرىلداپ ئۇچاتتى. ئۇ يوغان قەدەملەر بىلەن تېز ـ تېز مېڭىپ، دۆڭكۆۋۈرۈكتىكى مەدىكار بازىرىغا بىرەمدە يېتىپ كەلدى. بۇ يەرده ياقا يۇرتلاردىن ئېقىپ كەلگەن ھەقىقىي ئىشلەمچىلەرمۇ، لاغايلاپ كۈن ئۆتكۈزىدىغان بىكار تەلەپلەرمۇ بار ئىدى. بىر چاغدا، ئۇلارنىڭ

يېنىغا بېشىغا چىمەندوپپا، ئۇستىگە ئاق كەمزۇل كىيگەن، ئەللىك ياشلار ئەتراپىدىكى ئاق پىشماق بىر ئادەم كەلدى. ئۇ مەدىكارلارنى بىر قۇر كۆز ئۆگىدىن ئۆتكۈزدى، كۈچ ۋە دىتىنى بىلمەكچى بولغاندەك، رەڭگرويىغا، پۇت ـ قوللىرىغا زەن سېلىپ قارىدى، ئاخىر ئاقنىياز ئۇنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈندىمۇ قانداق، ئۇدۇللا ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭ مۇلايىم يۇزىدىن چىقىپ تۇرغان باللارغا خاس ساددىلىق بىلەن ھالاللىقنى كۆرۈپ، كۆڭلىنى توختاتقان ھالدا سورىدى:

ــ ئۇكام، ئىشلەمسىز؟

ــ ھەئە، ئىشلەي دەپ كەلدىم.

ــ نېمە ئىش قىلالايسىز؟

ــ ھەممە ئىشنى قىلىمەن! ــ دېدى ئاقنىياز ئۇگىلىرى بۆرتۈپ چىققان يوغان، كۈچلۈك قوللىرىنى يېيىپ.

ــ تام سۇۋايمىز، سۇۋاق لاي ئېتەلەيدىغانسىز؟ ــ ھېلىقى ئادەم يەنە ئەزۋەيلەپ سورىدى.

ــ ئېتىمەن ئاكا، ئون نەچچە ياش ۋاقتىمدىن تارتىپ لاي بىلەن ھەپىلەشكەنمەن!

ــ ياخشى، ئۇنداق بولسا بۇگۈن كارامىتىڭىزنى كۆرىدىكەنمىز ــ ده، ــ دېدى ھېلىقى ئادەم ئاقنىيازنى خاتا تاللىمىغانلىقىدىن خۇشال بولۇپ، ــ ھويلىنىڭ تاملىرى زەيلەپ كەتكەن، شۇنى ئۇلايسىز، ياخشى ئىشلىسىڭىز، چۈشتە بىر ۋاخ تاماق بىلەن بىر كوي بېرىمەن.

ــ ئاكا، خاتىرجەم بولۇڭ، ئىشنى سىز رازى بولغۇدەك ياخشى قىلىمەن، ــ دېدى ئاقنىياز ئۇنىڭ بىلەن بىللە ماڭماقچى بولۇپ، ــ لېكىن بىر كوي سەل ئاز بولۇپ قالدى، بىر يېرىم كوي بېرىڭ، بولامدۇ؟

ھېلىقى ئادەم بىر ئاز تۇرۇپ قالدى، كۆزلىرىنى قىسىپ بىر نەرسىلەرنى ئويلىدى ۋە ئاخىر مۇجمەلرەك قىلىپ:

ــ قېنى، ئاۋۋال ئىشلەڭ، ــ دېدى مېڭىشقا تەمشىلىپ، ــ سىز

مېنى رازى قىلسىڭىز، ئىنشائاللا، مەنمۇ سىزنى رازى قىلىمەن!

ئاقنىياز ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى، ئۇلار «بوغدا مۇنچىسى» نىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، جەنۇبىي يولغا چىقتى ۋە ئۇ يەردىن تۆت كۆۋرۈك تەرەپكە قايرىلىپ كەتتى. بۇ ئادەمنىڭ ئۆيى ئاشۇ يەردىكى بىر خالتا كوچىدا ئىدى. ئاقنىياز بېغىررەڭ سىردا سىرلانغان قوش قاناتلىق ئىشىكتىن كىرىپلا، كۆڭلى ۋاللىدە ئېچىلغاندەك بولۇپ كەتتى. ئۇچ ئېغىز ئۆيى بار ئازادە هويلا پاكىز هەم كۆركەم ئىدى. هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى رەڭگارەڭ گۈللەر بىلەن جۇلالىنىپ تۇرغان چاققانغىنە گۈللۈك ئادەمنىڭ كۆزىنى چاقاتتى. قىزىلتاجى، گۈلىيەسمەن، ئەجدىهاگۈل، ئەنبەرگۈل ۋە قىزىل، ئاق، هال رەڭدىكى ئەتىرگۈللەر بەس ـ بەستە پورەكلەپ ئېچىلىپ، هويلىغا كۆڭۈلنى غىدىقلىغۇچى خۇشبۇي هىد چېچىپ تۇراتتى. گۈللۈكنىڭ چەت ـ چۆرىسىگە تىكىلگەن كاۋىلارمۇ ياپراق چىقىرىپ، پىلەك يېيىپ، ئۆگزىگە تارتىلغان يىپلارغا بىرەر غۇلاچچە يۆگىشىپ چىققانىدى. ئىشقىلىپ، تاماشىرى ئارتىلغان، گۈللۈكى تۇجۇپىلەپ پەرۋىش قىلىنغان، هەممە نەرسىلەر دىت بىلەن جاي ـ جايىغا قويۇلغان رەتلىك، پاكىز بۇ هويلىغا قارىغاندا، بۇ ئۆيدە قانداقتۇر گۈزەللىككە ئامراق، تەبىئەتنى سۆيىدىغان چېۋەر، ئىشچان بىرسىنىڭ بارلىقىنى جەزم قىلغىلى بولاتتى.

ـــ بىزنىڭ ئۆي مۇشۇ ئۇكام، ـــ دېدى هېلىقى ئادەم ئاقنىيازنىڭ دىققىتىنى بۆلۈپ، ـــ قىلىدىغان ئىش ئەنە ئاۋۇ يەرلەرنى ئۇلداش، ـــ ئۇ قولى بىلەن هويلا تاماشىرىنىڭ زىيلەپ كەتكەنلىكتىن هاكلىرى ئۇركۈپ، قارا سۇۋاقلىرىمۇ تۆكۈلۈپ تۇرغان ئۇلىنى كۆرسەتتى، ـــ لاينى مانا مۇشۇ يەرگە ئازراق ئورەڭ كولاپ ئېتىسىز، ئەنە ئاۋۇ يېڭى توپا، سامان، مانا كەتمەن، سۇ ئاۋۇ يەردە...

هويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا ئىككى ـ ئۈچ تاغار كەلگۈدەك ئەت توپا، بىرەر مىشكاپ سامان تۇراتتى، سۇمۇ گۈللۈكنىڭ يېنىدىكى تۇرۇبىدا تەييار ئىدى. ئاقنىياز دەرهال ئىشقا چۈشۈپ كەتتى، دەسلەپ كەتمەنىنى غۇلاچلاپ چېپىپ، لاي ئورىكىنى كولىدى، ئاندىن سەندەل كە-

شىنى، كۆڭلىكىنى، شىمىنى سېلىپ تاشلاپ، مايكا ۋە كۇسار بىلەنلا لاي ئېتىشكە باشلىدى. ئۇ ئىشنى شۇنداق كۇچ ۋە دىت بىلەن ئىشلەدىكى، گۈللۈكنىڭ يېنىدا ئۇنىڭغا قاراپ، چاي ئىچىپ ئولتۇرغان ئۆي ئىگىسىمۇ چىن كۆڭلىدىن تەسىرلىنىپ كەتتى. چۈنكى ئۇ، سامان ئارىلاشتۇرۇلغان لاينى كەتمەن بىلەنلا ئەمەس، بەلكى تىزىغىچە پاتقاققا چۆكۈپ، پېتىقداپ، چەيلەپ ئېتىۋاتاتتى. بۇنداق ياخشى پىشۇرۇلغان، ئۆزلۈك لايدا سۇۋالغان يەرنىڭ ھەم سىلىق، ھەم مەزمۇت بولىدىغانلىقىنى ئۆي ئىگىسى ياخشى بىلەتتى. شۇڭا ئۇ، ئاقنىيازدىن بەكمۇ رازى بولدى ۋە تەسىرلەنگەنلىكىدىن ئۇنى بىردەم ئارام ئېلىپ، چاي ئىچىشكە تەكلىپ قىلدى.

ـــ ئۇكام، كىچىككىنە دېمىگىزنى ئېلىپ، بىرەر پىيالە چاي ئىچىۋېلىڭ.

ـــ رەھمەت ئاكا، تېخى چارچىمىدىم، ـــ دېدى ئاقنىياز چاچلىرىنىڭ ئارىسىدىن سىرغىپ ئېقىۋاتقان تەرلەرنى بىلىكى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ، ـــ ئاۋۋال لاينى ئوبدانراق پىشۇرۇۋالاي...

نۇرغۇن كۈچ ۋە ئەجىردىن كېيىن لايمۇ تەييار بولدى. ئاقنىياز بىر ئاز دېمىنى ئېلىپ، بىر ـ ئىككى پىيالە چاي ئىچىپ، ئەمدىلا تام ئۇلىداشقا كىرىشۈىدى، سىرتتىن قانداقتۇر بىر سىنىڭ تونۇش ئاياغ تىۋىشى ئاڭلانغاندەك بولدى. ئاياغ تىۋىشى يېقىنلاشقانسېرى ئاقنىياز ئۇنىڭ قۇلىقىغا ناھايىتىمۇ سىڭىشلىق، تونۇش ئاۋاز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. «كىمدۇر بۇ؟ غۇنچەقىز بولۇپ قالمىسۇن يەنە؟ ياق، ئۇ بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدۇ؟...» ئاقنىياز ئويلاپ، قىياس قىلىپ، بىرەر پىكىرگە كەلگۈچە، تاقىلدىغان ئاياغ ئىگىسى ـــ بېشىغا پىستە رەڭلىك كاپرون ياغلىق چىگگەن، ماڭلاي چاچلىرىنى بۇدۇر قىلىپ، كىچىكىنە خۇرۇم سومكىسىنى پۇلاڭلاتقان ھالدا ھويلىغا كىرىپ بولدى. ئاقنىياز ئۇنىڭغا قاراپلا داڭ قېتىپ قالدى.

ـــ ئاقنىياز، سىز...

ـــ سىز ...غۇنچەقىز ...

ھەر ئىككىسى بىر ـ بىرىگە قارىغىنىچە بىر دەقىقە ئۇنسىز تۇرۇپ قالدى. ئاقنىيازنىڭ چىرايى ئۆڭۈپ، تاتارغاندەك، چەكچەيگەن كۆز-لىرى قانداقتۇر بىر ئوڭايسىزلىق، خىجىللىق تۈيغۇسى بىلەن پارقىراپ كەتكەندەك بولدى. لېكىن غۇنچەقىزنىڭ جەرەنىنگىكىدەك دۈگىلەك، يوغان كۆزلىرى خۇشال ۋە ئوتلۇق ئىدى، خۇددى سەبىي باللارنىڭ-كىدەك غەرەزسىز پارقىرايتتى. ئۇ دەرھال ئۆزىگە كېلىپ، ئاقنىيازنى ئوڭايسىز ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، ئالدىراپ ـ تېنەپ سۆز-لەشكە باشلىدى:

ـــ مېنىڭ ئۆيۈم مۇشۇ، ئاخشام ھەدەمنىڭكىدە قونۇپ قالغان، دادام سىزنى تېپىپتۇ ـ دە، ئەجەب ياخشى بوپتۇ...

ئۆي ئىچىدىن ھېلىقى ئادەمنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـــ غۇنچەقىز، كەلدىڭمۇ قىزىم!

غۇنچەقىز ئاقنىيازغا «ھازىرلا چىقىمەن» دەپ قويۇپ، دادىسى، ئانىسى بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ھويلىدا يالـ-غۇز قالغان ئاقنىياز خۇددى بىر سىر تۈيۇقسىز كومىشىرنىغا كېلىشتۇرۇپ مۇشت قويغاندەك، سىلكىنىپ ئېسىگە كەلدى. ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر، قو-لىدىكى سۇۋاق سايمانلىرىنى تاشلاپ، ئەتراپىغا ئەلەڭلەپ قارىدى، يا-يا سېلىپ تاشلىغان كىيىملىرىنى ئىزدىدى، لېكىن كىيىمى كۆرۈنـ-مەيتتى، بەلكى ئۇنى ھېلىقى ئادەم پاكىزەك تۇرسۇن، دەپ ئۆيگە ئە-كىرىپ قويدىمىكىن؟ ئاقنىياز ئالدىراپ قالدى، ئەمدى كۈتۈپ تۇ-رۇشقا بولمايتتى، غۇنچەقىز يەنە ھويلىغا چىقىپ قالسا، بۇ يەردىن قۇ-تۇلۇش تەس ئىدى. شۇ تاپتا، ئاقنىيازنىڭ كاللىسىدا بىرلا پىكىر ـــ ئۆزى ياخشى كۆرگەن قىزنىڭ ئۆيىدە مەدىكار ئىشلەشتىنمۇ ئارتۇق خورلۇق بارمۇ، دېگەن غەلىتە بىر پىكىر ھۆكۈمران ئىدى. بۇ پىكىر زادى نەدىن كەلدى، ئۇنىڭغا قانداق تەسىر قىلدى، ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. بەلكىم بۇ يىراقتىكى غايىبانە كۈندىشى سۇلتاننى ئويلاپ، ئۆزىگە سې-

لىشتۇرۇپ شۇنداق پىكىرگە كەلگەندۇ...

راست، بايا ئۇنىڭ كاللىسىدىن ـــ غۇنچەقىزنى كۆرگەن ئاشۇ مەنۇتتا ـــ شۇنداق بىر پىكىر غىللىدە ئۆتكەندەك قىلغانىدى: ئەجەبا، ئۇ چەت ئەلدە ئوقۇپ، ياغ ئىچىدىكى بۆرەكتەك ئەركىن ـ ئازادە يۈرسۇنۇ، مەن بۇ يەردە مەدىكار ئىشلەيمەن!... غۇنچەقىزنىڭ ئۇنىڭ دىن مېھرىنى ئۇزەلمەسلىكى ئۇنىڭ ئاشۇ ئەۋزەل شارائىتى ئەمەسمۇ؟ مەن ئۆزۈمنى قايسى دەرىجىگە چۈشۈرۈپ قويدۇم ـھە!.. ئاھ خۇدا، بۇ ھايانتا نېمە ئۇچۇن خۇشاللىقتىن ئازاب كۆپتۇ! نېمە ئۇچۇن، جاۋابتىن سوئال كۆپتۇ!؟...

ئاقنىياز ئاشۇنداق چىگىش ۋە ئازابلىق خىياللارنىڭ قىسسىي بىلەن ئىشنى تاشلاپ قېچىش قارارىغا كەلدى. لېكىن كىيىمچۇ؟ ئاپلا، ماۋۇ پېشكەللىكنى! ئۇ ئالدىراپ، تىت ـ تىت بولۇپ تۇرغاندا، ئىچكىرىكى ئۆينىڭ ئىشكى غىچىرلاپ ئېچىلغاندەك قىلدى، ئاقنىياز غۇنچەقىزغا يەنە كۆرۈنۈپ قېلىشنى خالىمىدى، ئۇ كىيىم ـ كېچەك، ئۈيات ـ نومۇس دېگەنلەرنى پۈتۈنلەي كاللىسىدىن چىقىرىپ، ئۆزىنى ئىشككە ئاتتى!

خۇداغا شۈكۈر، ئۇنىڭغا خالىي، خىلۇەت يول تېپىلدى. ئۇ شاراپ سۇ ئېقىۋاتقان «ياشلار ئۆستىگى» نى بويلاپ، يۇقىرىغا ماڭدى. ئاندا ـ مۇندا ئۇچراپ قالىدىغان كىشىلەر ئۇنىڭ يېرىم يالىڭاچ تۇرقىغا قاراپ «تەنھەرىكەتچى ئوخشايدۇ» دېگەن خىياللار بىلەن ئۆتۈپ كېتەتتى. ئاقنىياز ئۆستەڭدە پۈت ـ قوللىرىنى يۇيۇپ، بىر پەس ئارام ئېلىش ئۈچۇن سېمونت قاشقا چىقىپ ئولتۇردى. ئەمدى ئۇنىڭ كاللىسىدا يەنە يېڭى پىكىر تۇغۇلدى. سۆيگۈ ـ مۇھەببەتنىڭ نازۇك يەرلىرىنى ئويلاپ، يىگىتلىك غۇرۇرىغا ئېلىپ، غۇنچەقىزنىڭ ئۆيىدىن قېچىشنىغۇ قاچتى، ئەمدى نەگە بارماقچى؟ كۆپكۈندۈزدە مۇشۇ پېتى ـــ ئېيىقتەك يېرىم يالىڭاچ ھالدا مەكتەپكە قايتىشقا بولامدۇ؟ قىزلار ئۇچراپ قالسا قانداق قىلىدۇ؟ ساۋاقداشلىرى كۆرسە نېمە دەيدۇ، ئەگەر سەلەي قاشاڭ ئۇنى مۇشۇ پېتى كۆرۈپ قالسا، شۇ ھا-

مانلا «ئاقنىياز كىيىم ـ كېچەكلىرىنى قىماردا ئۇتتۇرۇپتۇ» دەپ لەتە-
پە توقۇپ تارقىتىشتىن يانمايدۇ! ھەي ئاقنىياز، ساڭا مەدىكار ئىشلە-
شى، پۇل تېپىپ قىزلارنى كىنوغا ئەكىرىشنى كىم قويۇپتۇ!؟ كىتابخانى
ئوقۇپ، شېئىرخانىنى يېزىپ، گۈلنى دېرىزىنىڭ سىرتىدىن پۇراپ يۈ-
رۈشەرسەڭ بولماسمىدى؟!...

ئۇ، ئۆز ـ ئۆزىگە كايىغانمۇ بولدى، لېكىن ئىش ئۆتۈپ كەتكەنده
پۇشايمان قىلىش ئەخمەقلىق ئىدى. ئاقنىياز ئورنىدىن تۇرۇپ ئەتراپقا
قارىدى، غەرب تەرەپتە ئۇنىڭ كۆزىگە مۇتەللىپنىڭ قېلىن قارىياغاچ-
لىقى كۆرۈندى. بۇ يەر ئۇنىڭغا تونۇشلۇق ئىدى، بىر نەچچە قېتىم
ساۋاقداشلىرى بىلەن دەرس تەكرارلاشقا كەلگەنىدى. ئۇ شۇ يەرگە
بېرىپ، كۈننىڭ كەچ بولۇشىنى كۈتۈش قارارىغا كەلدى، قارا ئۆغۇ
چۈشكەنده مەكتەپكە بىمالال قايتالايتتى، ياتىقىغىمۇ خاتىرجەم ئۆسۈپ
كىرەلەيتتى...

ئۇ يەنە شۇ ئۆستەڭنى ياقىلاپ مېڭىپ، ھايالىشمايلا مۇتەللىپنىڭ
قارىياغاچلىقىغا كېلىۋالدى. قارىياغاچلىق سالقىن ھەم خلۇەت ئىدى.
تارام ـ تارام ئېرىقلاردىن شىلدىرلاپ سۇزۇك سۇ ئېقىپ تۇراتتى.
تەرەپ ـ تەرەپكە چاتاقلاپ، يېيىلىپ ئۆسكەن قېرى، باراقسان دە-
رەخلەرنىڭ ئاسما شاخلىرى بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ، گىرەلىشىپ، قا-
رىياغاچلىقنى قارا ئۆغۇلاشتۇرۇۋەتكەنىدى. ھەر خىل قۇشلار پىرىلداپ
ئۇچۇپ، چىرايلىق تىللىرى بىلەن ۋىچىرلىشاتتى، بولۇپمۇ دەرەخلەر-
نىڭ ئېگىز، قويۇق شاخلىرى ئارىسىغا يوشۇرۇنۇۋالغان بۇلبۇللارنىڭ
خەندان ئۇرۇپ سايرىشى بۇ يەرنى ئادەمنى ھۇزۇرلاندۇرىدىغان سىر-
لىق تۇيغۇلار ئالىمىگە ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى. ئاقنىياز قارىياغاچلىق-
نىڭ ئىچكىرىسىگە كىردى، ئېرىق بويىدىكى يېشىل چىملىققا سوزۇلدى
ۋە پوكىننى نەم يەرگە يېقىپ، بۇلبۇللارنىڭ سايرىشىدىن ھۇزۇرلىنىپ
ياتتى. قويۇق دەرەخزارلىق، سالقىن ھاۋا، بۇلبۇل ۋە ئۇنىڭ سايرىشى،
بۇنىڭغا قوشۇلۇپ، ۋۇجۇدىنى ئوت ـ ئاتەش بولۇپ كۆيدۇرۇپ يۇر-

گەن مۇھەببەت سەۋدالىقى، غايىبانە كۈنداشلىك قاتارلىقلار ئۇنىڭ قەلبىدە كۆتۈرۈلۈپ، مەۋج ئۇرۇپ، ناھايىتى چوڭقۇر ۋە نازۇك شېئىرىي پىكىرلەرنى ئويغاتتى. پىكىرلەر پىشىپ، تاۋلىنىپ، شۇنداق چىرايلىق مسرالارغا ئايلاندى ۋە بۇ مسرالار ئۇنىڭ كۆڭۈل خاتىرىسىدىن بىرمۇ بىر ئۆتۈشكە باشلىدى:

بۇلبۇلۇڭ كەپتۇ جېنىم سېنى سېغىنىپ،
چىللىۋال بۇلبۇلچە سايراپ قېشىڭغا.
قانچە چۆل ـ دەشتلەرنى باسقاندۇ ھېرىپ،
سۆيۈ ئۇنىڭ مەڭزىگە، قوندۇر بېشىڭغا!
.....

ئۇنىڭ سەگەك، ئۆتكۈر كاللىسىدا مۇشۇنداق شېئىرىي پىكىرلەردىن بىرقانچىسى پەيدا بولدى ۋە ئۇلار ئاستا ـ ئاستا مسرالارغا ئايلىنىپ، ئۇنىڭ كۆڭۈل دەپتىرىگە يېزىلدى...

كۈن تىكلىشىپ، چىگگى چۈشتىن خەۋەر بەردى، ھەركۈنى ئۇچ ۋاخ تاماققا ـــ گەرچە غورىگىل ۋە ئاز ـ ئاز بولسىمۇ كۆنگەن قورساق ئەمدى تارتىشقاندەك، ئاچقاندەك بولدى. ئۇنىڭ كۆزىگە ھەرخىل نانلار بىلەن تاماقلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى، ئۇ ئويلىماسلىققا، كۆرمەسلىككە تىرىشىپ، پىكرىنى باشقا ياققا قاچۇرغان، كۆزىنى يۇمۇۋالغان بولسىمۇ، لېكىن داستىخانغا تىزىلغان خۇش پۇراق نانلار بىلەن تەخسە، چىنىلەرگە تولدۇرۇلغان ھەر تۈرلۈك مەززىلىك تاماقلار ئۇنىڭ باش ـ كۆزى ئەتراپىدا پىرقىراپ ئايلىناتتى، ئۇچاتتى. بۇ خىيالىي مەنزىرىلەر ئۇنىڭ تېخىمۇ ئىشتىھىنى ئېچىپ، شۆلگەي بەزلىرىنىڭ خىزمىتىنى كۈچەيتۈەتتى، ئۇنىڭ ئاغزىغا ئىختىيارسىز سېرىق سۇ كەلدى ۋە ئۇنى دەممۇ دەم غۇرتۇلدىتىپ يۇتۇشقا باشلىدى. ئاخىر ئۇ بىر ئاز بولسىمۇ نەپسىنى بېسىش ئۈچۈن، ئېرىقتىكى مۇزدەك سۇدىن ئوچۇملاپ ئىچتى. لېكىن بۇ ھەرگىزمۇ تاماقنىڭ ئورنىنى باسالمايتتى،

شۇنداق بولسمۇ، ئۇ «قورسقىمنى لىقلىۋالدىم» دېگەن ئالداش تۇيغۇسى بىلەن ئۆزىنى بەزلەپ، مەلۇم ۋاقىتنى ئۆتكۈزدى. كۈن غەربكە ئاغدى، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئاقنىيازنىڭ ئاچلىق ئازابىمۇ ئەۋجىگە چىقتى. ئەمدى ئۇنىڭ ئاشقازىنى تۆۋەنگە تارتىشىپ، قورسقىنى خۇددى قۇرت ـ قوڭغۇزدەك بىر نەرسىلەر چېقىۋاتقاندەك، ئازابلىق بىر تۇيغۇ پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئۇ ياتقان يېرىدىن ئۆرە بولۇپ، بىر تۇپ كاداڭ قارىياغاچقا يۆلەندى، ئۇنىڭ يوغان غولىنى بوغماق ـ بوغماق ئۆسىملەر قاپلاپ كەتكەچكە، ئاقنىيازنىڭ دۇمبىسىنى ئاغرىتىتى، لېكىن ئۇ ھازىر بۇنداق جىسمانىي ئاغرىقنى سەزمەيتتى. ھازىر ئۇنىڭ پۈتۈن نېرۋىلىرىنى ئىگىلىۋالغان نەرسە ئاچلىق ۋە ئۇنىڭ زەھەرىدەك ئاچچىق ئازابى ئىدى. ئۇنىڭ شۇنداق بېجىرىم تېنى ئاستا ـ ئاستا ماغدۇرسىزلىنىپ كېتىۋاتاتتى، شۇنداق ئۆتكۈر، روشەن پىكرىمۇ بارغانسېرى خىرەلىشىپ «نان» دېگەن بىر ئۇقۇمنىڭ دائىرىسىدىن نېرى ئۆتەلمەيۋاتاتتى. شۇ ئەسنادا، ئۇنىڭ ئېرىقتىكى سۇغا تىكىلىپ تۇرغان خىيالچان كۆزى تۆۋەن ئېقىمدىن پىلتىڭلاپ ئۈزۈپ كەلگەن بارماقچىلىك ئىككى بېلىققا چۈشتى. ئۇ ئۆزىگە ئەرمەك تاپقاندەك خۇشال بولۇپ، ئېرىققا ئېگىشتى ۋە بىردەم بولسمۇ ئاچلىقنى ئۇنتۇش ئۈچۈن، بېلىقنىڭ سۇدىكى ئەركىن، غەمسىز ھەرىكەتلىرىنى تاماشا قىلىشقا باشلىدى. كىچىككىنە بېلىقنىڭ ھاياتلىق ئۈچۈن، ياشاش ئۈچۈن ئېقىمغا قارشى شىددەت بىلەن پىلتىڭلاپ ئۈزۈۋاتقانلىقى، ئۆز يولىدا ئۇچرىغان نەرسىلەر ئىچىدىن ناھايىتى مۇشەققەت بىلەن يەم تېپىپ يەۋاتقانلىقى ۋە قاپقارا قۇمچاقلار بىلەن نېمىلەرنىدۇر تالىشىپ ئېلىشىۋاتقانلىقىغا قاراپ ئولتۇرۇپ، ئاقنىيازنىڭ بىردىنلا تەپەككۇرى جانلاندى. پىكىر يوللىرى ئېچىلىپ كەتتى. شۇ ھامان ئۇنىڭ ئېسىگە تېخى يېقىندىلا ئوقۇغان ئامېرىكا يازغۇچىسى جېك لوندۇننىڭ «ھايات مۇھەببەت» دېگەن مەشھۇر ھېكايىسى كەلدى. بۇ ھېكايىنى ئۇ بىر ئەمەس، ئۈچ قېتىم ئوقۇغان، ئۇنىڭدىن ھاياتنىڭ قىممىتىنى، گۈزەللىكىنى سەزگەن، ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن باتۇرلۇق ۋە قەيسەرلىك

بىلەن مەردانە ياشاشنىڭ لازىملىقىنى ھېس قىلغان. قىسقىسى، ئۇنىڭ-
دىن ھاياتلىق ئۈچۈن، ياشاش ئۈچۈن تۈگىمەس - پۈتمەس مەنىۋى
كۈچ - قۇۋۋەت ئالغانىدى. بايىقى بېلىقلارغا قاراپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ
كۆز ئالدىغا ھېكايىدىكى ئاچلىق دېۋىسى بىلەن، ئاغرىق ئازابى بىلەن،
شەپقەتسىز تەبىئەت بىلەن، يىرتقۇچ ھايۋانلار بىلەن يەككە - يېگانە
جەڭ قىلىپ، ئاخىرقى تىنىقى قالغۇچە ھاياتلىق ئۈچۈن كۈرەشكەن
قەيسەر، ئىرادىلىك ئەزىمەتنىڭ يارقىن سىيماسى كەلدى. ئاقنىياز ئۇ-
نىڭدىكى جاسارەت، ئىرادە ۋە كۈچ - قۇۋۋەتتىن ئىنسان ۋۇجۇدىدە-
كى يوشۇرۇن كۈچ ۋە ئىقتىدارنىڭ تەڭداشسىزلىقىنى ھېس قىلغانە-
دى. ئۇ ئادەم بىر نەچچە كۈن ئاچ قالغاندا جاننى ساقلاش ئۈچۈن
ئاخىر جىلغىدا ئۆملەپ يۈرۈپ، ئوت - چۆپلەرنى، ياۋا گىياھلارنى
خۇددى كالىدەك يالماپ يېگەن، كۆلچەكتىكى بارماقتەك تەڭگە بې-
لىقلارنى تۈتۈپ خام پېتى چاينىغان، كەكلىك ئۇۋىسىدىن ئەمدىلا
تۇخۇمنى يېرىپ چىققان كەكلىك بالىلىرىنى تۇتۇپ، تىرىك پېتىچىلا
ئاغزىغا سالغان، كەكلىك بالىلىرى ئۇنىڭ چىشلىرى ئارىسىدا خۇددى
تۇخۇم شاكىلدەك قىرسىلىغان، ئۇ يەنە ھاياتلىق ئۈچۈن، يىرتقۇچ
بۆرىلەر غاجىلاپ تاشلىۋەتكەن بۇغا بالىسىنىڭ ئۇستىخانلىرىنى ئاغزى-
غا سېلىپ، چىشلىرى سۇنۇپ كەتكۈچە چاينىغان، شورىغان، ھەتتا
ئۇستىخانىنى تاش بىلەن يانجىپ، ئاچ كۆزلۈك بىلەن يۇتقان...
شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئۆزىنى پايلاپ يۈرگەن كېسەل بۆرىنىڭ ھەر خىل
خىرىسلىرىغا تاقابىل تۇرغان، ئاخىر ئۇنى يېيىش ئۈچۈن ئاغزىنى
ئاچقاندا، بۆرىنىڭ كېكىردىكىدىن چىشلەپ ئۆلتۈرگەن... ياشاش بۇ
ئادەم ئۈچۈن شۇنداق مۇشكۈل، ئازابلىق بولسىمۇ، ھايات ئۇنىڭغا
شۇنداق دەرىە- ئەلەم ۋە كۈلپەتلەرنى ئاتا قىلسىمۇ، ئۇ يەنىلا مەڭگۈ
ئارام تاپىدىغان، قىينىلىش، ئازابلىنىش ۋە بارلىق پېشكەللىكلەردىن
بىراقلا قۇتۇلىدىغان ئۆلۈمنى خالىمىغان! نېمىشقا خالىمىغان؟ چۈنكى،
ئۇنىڭ تېنى بىلەن جېنىنى بىر - بىرىگە باغلاپ تۇرغان ھايات رىش-
تىسى شۇقەدەر مۇستەھكەم، شۇ قەدەر شىرىن ئىدى. ھايات گۈزەل-

لىككە، كۆچ ـ قۇۋۇەتكە، جۇشقۇنلۇققا تولغان تېتىك، ساغلام ھايات ئىدى. ئۇ شۇنچە يىل ياشاپ، شۇنچە ئازاب ـ ئوقۇبەتلەرنى چەككەن-دىن كېيىن، ئۆلۈپ كېتىشنى تولىمۇ قاملاشمىغان ئىش ھېسابلايتتى. تەقدىر ئۇنىڭغا ھەرقانچە شەپقەتسىزلىك قىلغان، جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغان بولسىمۇ، ئۇ ئۆلۈمگە بويسۇنۇشنى خالىمىدى. ئۆلۈمنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، قەيسەرلىك بىلەن ئېلىشتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، ماڭا شۇنداق باتۇرلۇق، مەغرۇرلۇق بىلەن ياشاش ھېسابىغا، ھايات تېخىمۇ چىرايلىق، تېخىمۇ مەنىلىك، تېخىمۇ قىممەتلىك بولاتتى!...

ئاقنىياز جېك لوندۇننىڭ قەلىمىدىن چىققان بۇ يالقۇنلۇق ئوبرازنى ۋە ئۇ ھەقتىكى سەمىمىي، تەسىرلىك بايانلارنى ئەسلەپ، كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۆزىدە يېڭى بىر كۈچنىڭ پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىدى-كە باشلىدى، ئۇ ئۆزىنى قەلبىدىكى ئاشۇ غايىۋى ئادەم بىلەن سېلىش-تۇرۇپ، چوڭقۇر خىجىللىق ۋە بىئارامىلىق ھېس قىلدى. راست ئەمەسمۇ، ئۇ ئادەم ھەپتە ئاچ قالغان، ئۇنى ئاز دېگەندەك، تەبىئەتنىڭ شەپقەتسىز سىناقلىرىغا، يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ مۇدھىش خىرىسلىرىغا دۇچ كەلگەن. شۇنداق ھالەتتىمۇ، ئۇ يەنە قاتمۇ قات ئازاب ـ ئوقۇ-بەتنى، جاپا ـ مۇشەققەتنى، ئاخىر بېرىپ ئۆلۈمنى يېڭىپ ھاياتقا، تە-رىكلىك كۆرۈنگەن ساھىلغا، ئىنسانلار ئارىسىغا قاراپ، قۇم ئۈستىدە بەئەينى يارىلانغان تاشپاقىدەك تولغىنىپ، سۆرىلىپ ئالدىغا ئۆمىلە-گەن! ئۇنىڭغا قارىغاندا، ئاقنىيازنىڭ يېرىم كۈن ئاچ قېلىشى نېمىتى!؟ ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى بارمۇ بۇنىڭ!؟ ئۇ تېخى خلۇەت دەرەخلىكتە، سالقىن ئېرىق بويىدا، ئازراقمۇ كۈچىنى خوراتماي، ئازادە دەم ئېلىپ ياتمامدۇ!...

ئاقنىياز ئەنە شۇنداق جانلىق، تەسىرلىك خىياللارغا بېرىلىپ، ئۆزىنى ئەنە شۇنداق يارقىن، يۈكسەك ئوبرازلارغا سېلىشتۇرۇپ ئولـ-تۇرۇپ، كۈننىڭ ئاللىقاچان پاتقانلىقىنى، قارىياغاچلىقنى گۈگۈم قاراڭغۇلۇقى قاپلىغانلىقىنى سەزمەي قالدى...

ئەتسى ئەتىگەندە، ئۇنىڭ ياتىقىدا غۇنچەقىز پەيدا بولدى. ئۇنىڭ قولىدا ئاقنىيازنىڭ تۇنۇگۈنكى كىيىملىرى تۇراتتى. چىرايلىق قاتلانغان كۆڭلەك بىلەن شىم يۇيۇلۇپ دەزمالالانغانىدى.

ــ نېمە قىلغىنىڭىز ئۇ ئاقنىياز؟! ــ دېدى غۇنچەقىز دوماراپ، ــ بىزنىڭ ئۆيدىكى تۇرمىدەك ھەممىنى ئۇنتۇپ قېچىپسىزغۇ؟

ئاقنىياز نېمە دېيىشنى بىلمەي قىزدىن كۆزىنى قاچۇردى. ئۇ ئۆزدىنىڭ تۇنۇگۈنكى قىلىقىنىڭ زادى نېمە ئۈچۈنلۈكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيتتى.

ــ كەچۈرۈڭ، غۇنچەقىز، ــ دېدى ئۇ ئەيىبكارلاردەك مىسكىن ئاۋازدا، ــ نېمە قىلغانلىقىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن!...

بۇ سۆز ھەرھالدا غۇنچەقىزغا چىن ۋە سەمىمي تۇيۇلدى، دېمىسىمۇ تۇرمۇشتا، ئادەم بەزىدە ئۆزىمۇ بىلمەي قىلىپ سالىدىغان ئىشلار ئازمۇ؟ شۇڭا ئۇ، چىرايىنى سەل ـ پەل ئېچىپ، ئازراق تارتىنغان، قورۇنغان ھالدا، دادىسىنىڭ تۇنۇگۈنكى ئامانەت گېپىنى يەتكۈزدى:

ــ تۇنۇگۈن سىز قېچىپ كەتكەندىن كېيىن، دادام دەسلەپ خاپا بولدى، كېيىن بىرنەرسىنى چۈشەنگەندەك، ئۆيدىكىلەرگە، «قالتىس يىگىت ئىكەن، ياخشى يىگىت ئىكەن، قاراڭلار، ئوقۇۋېتىپمۇ ئۆزىنى خار قىلماي، كۆچىنى خار قىپتۇ، بۇنداق ھالال، غۇرۇرلۇق يىگىت كەم تېپىلىدۇ» دەپ سىزنى بەك ماختاپ كەتتى! ــ دېدى، لېكىن دادىسىنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا «بالا قىلىۋالسا بولغۇدەك يىگىت ئىكەن» دېگەن گېپىنى يوشۇرۇپ قالدى.

ئاقنىياز ئۇچۇن غۇنچەقىزنىڭ ئاغزىدىن شۇنچىلىك ماختاش گەپلەرنى ئاڭلاشمۇ يېتىپ ئاشاتتى.

ــ دادىڭىزنىڭ ياخشى كۆڭلىگە رەھمەت، ــ دېدى ئۇ غۇنچەقىزنىڭ قولىدىكى كىيىملىرىنى ئېلىۋېتىپ، ــ ئېيتىپ قويۇڭ، دادىڭىز مەندىن رەنجىمىسۇن! سىزگىمۇ رەھمەت، كىيىملىرىمنى يۇيۇپ ئاۋارە بوپسىز!

— ئەرزىمەيدۇ، خوش، مەن كەتتىم!
ئۇلار سوغۇق كۆرۈشۈپ، ئىسسىق خوشلاشتى.

4

ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بۇگۈنكى پارتىيە ئۆگىنىشىدە، سەلىم ئەپەندى بىلەن ھاۋاز بەختى يەنە تۇتۇشۇپ قالدى. ئۆگىنىش دەسلەپ گېزىت ئوقۇشتىن باشلىنىپ، ئاخىرى فاكۇلتېتنىڭ نۆۋەتتىكى ۋەزىيىتى ئۈستىگە كەلگەندە ھاۋاز بەختى سۆزلەپ مۇنداق دېدى:

— ئوقۇغۇچىلارنىڭ سەۋىيىسىنى نوقۇل مەدەنىيەت نۇقتىسىدىن ئۆلچىگەندە، خاتا بولىدۇ. ئەگەر شۇنداق قىلىنسا، بۇ پرولېتارىيات ئۆلچىمىنى بۇرژۇئازىيىنىڭ جېڭىگە سالغانلىق بولىدۇ. لېكىن، ھازىر بىزدە شۇنداق ئىش يۈز بەردى، بەزى ئوقۇغۇچىلار ھە دېسلا ھېكايە، شېئىر، ماقالە يېزىشقا بېرىلىپ، سىياسىي بىلەن كارى بولمايۋاتىدۇ. بەزىلەرگە قەلەم ھەققى دېگەن ئىشكىتىنمۇ، دېرىزىدىنمۇ، تۈكۈلۈكتىن مۇ كىرىپ، ئۇلارنى چېرىك بۇرژۇئا تۇرمۇش يولىغا باشلاۋاتىدۇ. بەزىلەر تېخى تەپ تارتماستىن: «بىز ئوقۇتقۇچىلاردىن ئېشىپ كەتتۇق، يەنە ئېشىپ كېتىمىز!» دەپ گىدىيىپ يۈرۈشۈۋاتىدۇ...

— ئۇنىڭ نېمىسى يامان!؟ — دەپ ھاۋاز بەختىنىڭ سۆزىنى قاپ بەلدىن بۆلۈۋەتتى سەلىم ئەپەندى، — ئوقۇغۇچىلار بىزدىن ئېشىپ كەتسە، بىز ئۇنىڭدىن خۇشاللىق، ئىپتىخارلىق ھېس قىلىشىمىز، ئۇلارغا دېيەك قويۇپ، پىشاڭ قىستۇرۇپ، تېخىمۇ ئېشىپ كېتىشى ئۈچۈن تۈرتكە بولۇشىمىز لازىم. شۇنداق قىلىش — ھەقىقىي بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ خۇشاللىقى، ئارزۇسى، بەختى!...

— سىز ئالدىرىماڭ، مەن سۆزلەپ بولاي! — دېدى ھاۋاز بەختى ئۆڭۈپ، تاتىرىپ، — مەن بۇلارنى ھازىر فاكۇلتېتىمىزنىڭ سىياسىي تۇرمۇشىدا ساقلىنىۋاتقان ناچار، زىيانلىق ئىللەت دەپ قارايمەن. ئەگەر بىز بۇنى تەدبىر قوللىنىپ چەكلىمىسەك، تۈزەتمىسەك، بىزنىڭ

مەنىۋى تۇرمۇشىمىز بۇلغىنىدۇ، ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش ئەۋج ئېلىپ، قىزىللىشىش توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ...

— قانداق تەدبىر قوللىنىمىز؟ — كىمدۇر بىرسى تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەكلا سورىدى.

— مېنىڭچە، — دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ھاۋاز بەختى چوڭ سىياسىئونلاردەك كۆرەڭ قىياپەتتە، — تەدبىر ناھايىتى ئاددىي: بىرىنچىدىن، ھاكۇلتېتتا سىياسىي ئۆگىنىشنى كۈچەيتىشىمىز، بۇنى ئۇقۇغۇچىلار ئىچىدىمۇ، ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدىمۇ ئۇزۇن مۇددەت ئېلىپ بېرىشىمىز لازىم؛ ئىككىنچىدىن، ھازىر ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا كەڭ ئەۋج ئېلىپ كەتكەن تانسىنى چەكلىشىمىز لازىم. مېنىڭچە، تانسا مەيدانى — مۇھەببەتلىشىش سورۇنى، تانسا ئويناشنىڭ ئۆزى ئىشقۇازلىق!...

بۇ گەپ بىلەن تەڭ يېغىن مەيدانى داۋالغۇپ، جانلىنىپ كەتتى، ئۇ يەر - بۇ يەردىن ئەجەبلەنگەن، دېلىغۇل بولغان، قوللىغان ھەم نارازى بولغان پىكىرلەر كۆتۈرۈلدى:

— تانسىنى چەكلەش؟!...

— بۇ قانداق بولار؟...

— توغرا. چەكلىمسە، بۇلغىنىش بولىدۇ!

— ئادەمگە مەنىۋى تۇرمۇش كېرەك ئەمەسمۇ؟

— قورساق تويمايۋاتسا، ئويۇن - كۈلكىگە نەدە ھەۋەس!

— ئەمسە، يىغلاش كېرەكمۇ؟!...

.....

— ھازىر قىينىچىلىق دەۋرى، — دەپ رەسمىي سۆز ئالدى سەلىم ئەپەندى، ئۇ ھاۋاز بەختىنىڭ بايىقى تانسا توغرىسىدىكى «ئۇلۇغ سۆز» لىرىگە قارشى تېغىمۇ تېغ ھوجۇمغا ئۆتكەندى، — ماددىي جەھەتتە بىز ئوقۇغۇچىلارنى قانائەتلەندۈرەلمەيمىز. ئەمدى ئۆزىمىزنىڭ قولىدىن كېلىدىغان مەنىۋى جەھەتتە ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى بېيىتىشنىمۇ چەكلىسەك، ئۇ چاغدا مەكتەپتە قانداق ۋەزىيەت شەكىللىنىدۇ؟

بۇرۇقتۇرمىلىق، غەيۋەت ـ شىكايەت ئەۋج ئالىدۇ! قورسىقى تويماۋاتقاننىڭ ئۇستىگە، ئازراق ئويۇن ـ تاماشىنىمۇ چەكلەش ـــ دەل ئۆلگەننىڭ ئۇستىگە تەپمەك بولىدۇ! ئەمما مۇھەببەتلىشىش مەسلىسىگە كەلسەك، ئادەم مەلۇم ياشقا يەتكەندە، جەزمەن مۇھەببەتلىشىدۇ، تۇيقىلىدۇ، بۇ فىزىئولوگىيىلىك ئېھتىياج، شۇنداقلا جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجى! بۇ ھەرگىزمۇ كىمنىڭدۇر ئىرادىسى بويىچە، ئۇنداق ياكى بۇنداق بولىدىغان ئىش ئەمەس! مۇھەببەت تۇرمۇشنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان بىر قىسمى. كىشىلىك ھاياتتا مۇھەببەت بولمىسا، خۇددى كۆك ئاسماندا قۇياش، زېمىندا گۈل بولمىغانغا ئوخشاش، تۇرمۇش قاقاسلىققا ئايلىنىپ قالىدۇ. يىگىرمە ياشتىن ھالقىغان ياشلار دەل «كۆيۈپ قېلىش»، «مۇھەببەتكە تەشنا بولۇش» دەۋرىدە تۇرغان بولىدۇ. ھەقىقىي مۇھەببەت كىشىگە ئىلھام ۋە كۈچ ئاتا قىلىدۇ، كىشىلىك ھاياتقا تېخىمۇ گۈزەل مەنىلەر بېغىشلايدۇ، مۇھەببەت كىشىلىك ھاياتتىكى ئەڭ شوخ، ئەڭ گۈزەل كۈي!... تانسىنى چەكلەش بىلەن ئۇنى توسۇپ قالغىلى، ئۇجۇقتۇرۇۋەتكىلى بولارمۇ؟ مېنىڭچە بۇ ئەخمىقانە ئۇرۇنۇش!

ـــ سىز... سىز سەلىم ئەپەندى... نېمە دەۋاتىسىز!؟ ـــ ھاۋاز بەختى ئاچچىقلاپ، دۇدۇقلاپ، ئولتۇرالماي قالدى، ئەلپازىدىن ئۆز پىكرىنى توغرا، توغرا بولغاندىمۇ، ئاسماندىن ـ يەرگىچە توغرا دەيدىغان بىر خىل تەلۈە جاھىللىق چىقىپ تۇراتتى.

ھېسسىياتى سۇس، مىجەزى قوپال كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش تۇيغۇسى ھامان مېھىر ـ شەپقەتسىز ھەم مەنىسىز بولىدۇ. بۇنداق ئادەملەر خۇددى رەڭگارەڭ گۈل ـ گىياھلار ئېچىلغان يېيىل يايلاقتا پەقەت ئوت ـ چۆپىنلا كۆرىدىغان ئات ـ كالىغا ئوخشاش، گۈزەللىككە، ئېجىللىققا، قىزغىنلىققا تولغان ھاياتتىن تولۇق بەھرە ئالالمايدۇ! بىزنىڭ ھاۋاز بەختىمۇ ئەنە شۇ خىلغا مەنسۇپ ئادەم بولغاچقا، ئۇ قايناپ ـ تاشقىنلىققا چۆمگەن بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىدىكى ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ گۈزەل ۋە يوللۇق ئىنتىلىشلىرىنى چۈشەنمەيتتى، ئۇلارنىڭ

مەنىۋى ھاياتتىكى ئوي ـ خىيال، تەلەپ ـ ئارزۇلىرى ئۇنىڭغا بىگانە ئىدى. ياشلارغا خاس جۇشقۇن، قىزغىن ۋە رومانتىك تۇرمۇش ئۇسۇلىنىڭغا ھەمىشە تىنچسىز، ھەددىدىن ئاشقان ھەم يولسىزلىق بولۇپ تۇيۇلاتتى. شۇڭا ئۇ بايىقى پىكرىنى ناھايىتى ئىشەنچلىك ۋە داغدۇغىلىق ھالدا يەنە ئوتتۇرىغا قويىدى:

ـــ تانسىنى چەكلەش كېرەك!

ئۇ ئۆزىنىڭ قەتئىي پىكرىدىن، مەغرۇر ئاۋازىدىن ھەۋەسلىنىپ كۇلدى، لېكىن كۇلكە ئۇنىڭ ئاغزىدىلا ئىدى، ئىچىدە بولسا، سەلىم ئەپەندىنى چاينىپ پۇركۇۋەتكۇدەك ئۆچمەنلىك بار ئىدى!

ئۆگىنىش ۋاقتى توشۇشقا ئاز قالدى. تانسا توغرىسىدىكى پىكىرلەر بىر يەردىن چىقمىدى، ئىككى خىل پىكىرنىڭ قارىمۇقارشىلىقى خېلى كەسكىن ئىدى. ھەممەيلەن فاكۇلتېت مۇدىرىغا قارىدى، ئۇ مۇشۇ يەرنىڭ كاتتىسى بولغاچقا، قائىدە بويىچە، بىر نەرسە دېيىش كېرەك ئىدى. ئۇ سائىتىگە قاراپ قويۇپ قىسقىلا سۆزلىدى:

ـــ يولداشلار، ئادەم ئاددىي بولىدۇ، لېكىن ئۇنى تەربىيلەپ يېتىشتۇرۇش ئاددىي ئىش ئەمەس! مېنىڭچە، تۇرمۇشتا مەمۇرىي بۇيرۇق بىلەن چەكلىگىلى بولمىغان نەرسىلەر بار، چەكلىگىلى بولمايدىغان نەرسىلەرمۇ بار. تانسا توغرىسىدىكى پىكىرلەرنى مەكتەپ رەھبەرلىكىگە دوكلات قىلىپ كۆرەيلى. چۈنكى، بۇ فاكۇلتېتىمىزدىكى ئىش ئەمەس، مەكتەپ خاراكتېرلىك ئىش. بەلكىم بىزنىڭ پىكرىمىز ياخشى بىر تەكلىپ بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس!

× × ×

ھاۋاز بەختى كەچلىك تامىقىنى يەپلا ياتاق ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. ئۇ يەردە چۈشتە كۆرۈشكە ئۇلگۈرمىگەن بۇگۈنكى گېزىتلەر بار ئىدى. ئۇ ئادەتتى بويىچە، دەسلەپ گېزىتنىڭ بىرىنچى بېتىگە كۆز يۈگۈرتتى، ئەگەر ئۇ يەردە باش ماقالە ياكى بىرەر مۇھىم يېغىنىڭ

خەۋىرى بولسا، ئۇ چالا قويماي ئوقۇيتتى، ئادەتتىكى خەۋەرلەر بولغان بولسا، ماۋزۇلىرىنى ئوقۇپ قويۇپلا ئۆتۈپ كېتەتتى. بۇگۈنكى گېزىتنىڭ بىرىنچى بېتى ئۇنىڭ مەيلىنى تارتالمىدى، ئۇ دەرھاللا ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ئۇچىنچى بەتنى ئاچتى. ئۇ يەردىكى «بىلىم يۇرتى» سەھىپىسىدىن نۇرغۇن يېڭى نەرسىلەرنى بىلىۋالاتتى. مانا، بۇ گۈنمۇ ئۇنىڭ كۆزىگە يېڭى ۋە قىزىقارلىق ماۋزۇلار چېلىقتى: «كۇن نېمە ئۈچۈن ئەتىگەن ۋە كەچتە چوڭ كۆرۈنىدۇ؟»، «پوچتىدا نېمە ئۈچۈن يېشىل رەڭ بەلگە قىلىنىدۇ؟»، «قۇلاق كولاشنىڭ زىيىنى»، «ئاچچىقسۇنىڭ پايدىسى»... لېكىن ئۇنىڭ دىققىتىنى شۇ سەھىپىنىڭ ئاخىرىدىكى «نېمە ئۈچۈن پاراخوت غەربكە ماڭغاندا بىر سوتكا يېگىرمە تۆت سائەتتىن ئۇزۇن، شەرققە ماڭغاندا يېگىرمە تۆت سائەتتىن قىسقا بولىدۇ؟» دېگەن ماۋزۇ تارتىۋالدى. ئۇ «بۇنداق نەرسىلەرنى بىلىپ قويغانلىقىڭ زىيىنى يوق، بىرەر قېتىملىق سۆزلىمگە قىستۇرۇپ قويسام، كىشىلەر ھەيران قالمامدۇ!» دەپ ئويلاپ، ئۇنى ئالدىراش ئوقۇشقا باشلىدى: «1519-يىل 9-ئاينىڭ 20-كۈنى بەش دانە ئىسپانىيە پاراخوتى ماگىلاننىڭ يېتەكچىلىكىدە، سالىكار پورتىدىن غەربىي شارغا سایاھەتكە چىقىدۇ، ئۇلار دېڭىز، بوران ۋە دولقۇن بىلەن ئېلىشىدۇ...»

شۇ يەرگە كەلگەندە، ئىشىك غىچ قىلىپ ئېچىلىپ، ئۆيگە زايىت كىرىپ كەلدى.

— چاقىرىپتىكەنسىز، مۇئەللىم، — دېدى ئۇ ئىشىكنىڭ يېنىدا ئۆرە تۇرغىنىچە.

— ھە، ھە... توغرا، سىزنى كېلىپ كەتسۇن دېۋىدىم، — دېدى ھاۋاز بەختى قولىدىكى گېزىتنى چاي ئۈستىلىگە تاشلاپ، — قېنى ئولتۇرۇڭ، مانا بۇ يەرگە...

زايىت ئۇنىڭ يېنىدىكى ساپاغا ئولتۇردى. ھاۋاز بەختى تاشقىرىقى ئۆيگە بويۇنداپ ۋارقىرىدى:

— ھوي قىزىم، ئاپىڭىزغا دەڭ، چاي تەييارلىسۇن.

ـــ رەھمەت مۇئەللىم، ئۆيدىكىلەرنى ئاۋارە قىلماڭ، ـــ دېدى زايىت تۇزۇت بىلەن، ـــ مەن تاماق يەپلا كەلدىم.

ـــ ئەمسە، پاراڭلىشۇبرەيلى، ـــ دېدى ھاۋاز بەختىمۇ تەكەللۇپ قىلمايلا، ـــ قانداق، تۇرمۇش ئىشىدا خاتىرجەم بولغانسىز؟ ھازىر ئادامگۈل بىلەن مۇناسىۋىتىڭلار قانداقراق؟

ـــ خېلى ياخشى، ـــ دېدى زايىت ئانچە قانائەت قىلمىغاندەك قىياپەتتە، ـــ ھەر ھالدا شەۋكەتتىن ئۈمىدىنى ئۈزگەندەك قىلىدۇ...

ـــ خاتىرجەم بولۇڭ، ئۇ ئەمدى سىزگە ئوڭچە قالدى، ـــ دېدى ھاۋاز بەختى ئۇنى ئىلھاملاندۇرۇپ، ـــ لېكىن ئېسىڭىزدە بولسۇن، سىز ئۇنى تولا ماختاپ قۇلاقلىرىنى پاڭ قىلىۋەتمەڭ، كەپتەرنىمۇ چالا پوكان باقمىسا، قاپاق شالدىرلاتقاندا ئۆگزىگە چۈشمەيدىغان بولۇۋالىدۇ! ئەمدى رەسمىي گېپىمىزگە كېلەيلى، بۈگۈن سىزنى چاقىرتىشىم، بەزى ئىشلارنى سىز بىلەن مەسلىھەتلىشىش. ئاڭلىسام، بەزىلەر بىزنى «سول» چېللىق قىلىۋاتىدۇ، دەپتۇ. توغرا بىز سولچىلار، بىز شەيئىلەرنىڭ ئالغا قاراپ تەرەققىي قىلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ئاكتىپ ئىجتىمائىي كۈچ. بىز سىنىپىي كۆرەش بىلەن شۇغۇللىنىمىز. سىنىپىي كۆرەش ھەرگىزمۇ ئابستراكت ئۇقۇم ئەمەس، بەلكى ئۇ، ئەڭ باي، ئەڭ جانلىق ۋە كىشىنى ئەڭ ھاياجانغا سالىدىغان تۇرمۇش مەزمۇنىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىزگە قارشى تۇرىدىغانلار بىزنىڭ دەل مانا مۇشۇ كۆرەشچان ئىرادىمىزدىن ۋە پرولېتارىياتقا خاس قەتئىيلىكىمىزدىن قورقىدۇ! ـــ ئۇ بىر ئاز تۇرۇۋالدى، بايا ئۆچۈرۈپ قويغان تاماكىسىنى قايتا تۇتاشتۇرۇپ دەم بىلەن ئىچىگە تارتتى ۋە ئىچ ـ ئىچىدىن تولغىنىپ چىقىۋاتقان كۆكۈچ ئىسلارنى پۈۋلەپ بولۇپ، زايىتتىن تاسادىپىيلا سورىدى، ـــ سىز «خۇشى گۈرۈھى» توغرىسىدا ئاڭلىغانمۇ؟

ـــ ھەئە، گېزىت ـ ژۇرناللاردىن ئازراق ئوقۇغان.

ـــ مانا شۇ «خۇشى گۈرۈھى» ئەدەبىيات ساھەسىدە ئۇزۇن يىل ياشلارنى زەھەرلەپ كەلگەن «نوپۇزلۇق ئەرباب»، ـــ دېدى ھاۋاز

بەختى كۆزلىرىدىن بىر خىل نەپرەت ۋە ئۆچمەنلىك ئۇچقۇنلىرىنى چاچرىتىپ، ــ ئەنە شۇنداق «كاتتا كىشىلەر» گە پەقەت ئىككى نە-پەر «ئاددىي كىشى» تاقابىل تۇرۇشقا جۈرئەت قىلىپ، خۇشى گۈ-رۈھىنىڭ بۇرژۇئا ئىدىئالىزمىغا ئوت ئېچىپ، ئاخىر «چوڭ مەخلۇق» ئۇستىدىن غالىب كەلگەن. بىزنىڭ بۇ يەردىمۇ ئۆزىنى «بىلىملىك، مۇتەخەسسىس» دەپ ئاتىۋالغان بىر «ئەرباب» بار. بەزى نادان ئو-قۇغۇچىلارنىڭ نەزىرىدە، ئۇ شۇنداق قارىلىۋاتىدۇ، لېكىن بىزنىڭ نە-زىرىمىزدە، ئۇ «ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش» يولىغا قاراپ كېتىۋاتقان بۇرژۇئازىيىنىڭ كىچىك بىر جارچىسى. ئەمما ئۇنى كىچىك دەپ، سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ، چۈنكى ئۇ، مۇنبەردىن، لېكسىيىلەردىن ۋە بەزى ئوقۇغۇچىلارنىڭ قارىغۇلارچە چوقۇنۇشىدىن پايدىلىنىپ، نۇرغۇن پاك، سەبىي ياشلارنى زەھەرلەپ كېتەلەيدۇ. ئۆتكەنكى بىرلەشمە دەرسخانىدا «قىرىق بىرىنچى» فىلىمى توغرىسىدىكى مۇھاكىمىدە شۇنداق بولدىغۇ! شىۋجېڭجۇيىنىڭ ئەدەبىياتتىكى ئەۋرىشكىسى بولغان ئاشۇنداق چوڭ زەھەرلىك چۆپنى ئاشكارا ماختاش كىچىك ئىش ئەمەس! قانداق دېدىم؟

ــ توغرا مۇئەللىم، ناھايىتى توغرا ئېيتتىڭىز، ــ دېدى زايىت ئۇنىڭغا دوست تارتىپ، ــ سەلىم ئەپەندىنىڭ شۇ كۈنكى سۆزى نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلارنىڭ كاللىسىنى قايدۇرۇۋەتتى، نەزەرىيىۋى ئاساسى خېلى ئوبدان ئوقۇغۇچىلارمۇ تېڭىرقاپ قالدى...

ــ مەن بۇ ئەھۋاللارنى جىن شۇجىغا ئۇجۇر ـ بۇجۇرىگىچە قوي-ماي ئېيتتىم، ــ دېدى ھاۋاز بەختى تېخىمۇ دېدىللىشىپ، ــ ئۇ ئادەم بۇنىڭغا ناھايىتى دىققەت قىلدى ۋە يازما ماتېرىيال تەييارلىشىمنى تاپە-لىدى. مېنىڭچە، بىز سەلىمنىڭ لېكسىيىلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ با-قايلى، بولۇپمۇ سىز ئۇنىڭ سىنىپتىكى سۆزلىرىگە زەن سېلىڭ...

بۇ سۆز زايىتنىڭ پىكرىنى جانلاندۇرۇپ، ئەسلىمسىنى كۈچەيتە-ۋەتتى، ئۇ بىردەم چوڭقۇر ئويغا پاتتى، كۆزلىرىنى قىسىپ، قاشلىرىنى يىمىردى، كېيىن بىردىنلا روھلىنىپ، خۇددى ئالتۇن تېپىۋالغانىدەك

هولۇقۇپ سۆزلەپ كەتتى :

ـــ بۇ گېپىڭىز بىلەن بىر ئىش ئېسىمگە كەلدى، مۇئەللىم، ناھايىتى ئېنىق ئېسىمگە كەلدى، سەلىم ئەپەندى تېخى يېقىندىلا دەرس سۆزلەۋېتىپ، مۇنداق بىر گەپنى ئېيتقانىدى، ئويلاپ قارىسام، بۇ گەپنىڭ تېگىدە گەپ باردەك قىلىدۇ...

ـــ قانداق گەپ؟ ـــ ھاۋاز بەختى قۇلقىنى دىڭ قىلىپ، زايىتقا يۈزلەندى. زايىت بىر تەرەپتىن ئەسلەپ، بىر تەرەپتىن سۆزلەشكە باشلىدى :

ـــ مۇنداق گەپ، ئۇ مۇنداق دېگەنىدى : «يازغۇچى، شائىرنىڭ مېڭىسى قوي قوتىنى بىلەن توخۇ كاتىكىنىلا ئويلايدىغان ئادەتتە مېڭىسى ئەمەس، شۇنداقلا سەندەل بىلەن بازغانىنىلا كۆزلەيدىغان ئادەتتە ئىشچىنىڭمۇ مېڭىسى ئەمەس، يازغۇچى، شائىر دۇنيانى ئويلايدۇ، ئۇنىڭ مېڭىسىگە ئالەم سىغىدۇ، قەلبى چوڭقۇر ھەم چەكسىز دېڭىزغا ئوخشايدۇ!...»

ـــ مانا، مانا! ـــ ھاۋاز بەختى قوللىرىنى كېرىپ، خۇشال بولۇپ كەتتى، ـــ ئەكسىيەتچى دېمىگەندىمۇ، زەھەرلىك سۆزنىڭ نەق ئۆزى. قارىگە، بۇ ئىشچى، دېھقان، ئەسكەر دېگەن شەرەپلىك نامنى ئاشكارا ئىنكار قىلىش، مەسخىرە قىلىش ئەمەسمۇ!؟ ئىشچىلار چوڭ ئىمارەتلەرنى سېلىپ بەرمىسە، دېھقانلار ئاشلىق يېتكۈزۈپ بەرمىسە، بىزنىڭ بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىمىز مەۋجۇت بولۇپ تۇرالامدۇ؟! بىز ئازراق بىر نەرسىنى بىلۈپلىپلا ئۇلارنى كۆزگە ئىلمىساق بولامدۇ؟! بۇ دەل بۇرژۇئا ئىدىيىسى بولماي نېمە؟! قانداق كىشىلەر ئۆزلىرىنى دېھقانلاردىن زېرەك، ئىشچىلاردىن ئەقىللىق دەپ چاغلايدۇ؟! دەل بۇرژۇئازىيە، چىرىگەن بۇرژۇئازىيە! بولدى، مۇشۇنىڭ ئۆزىلا سەلىمنىڭ ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش يولىغا ماڭغان بۇرژۇئا زىيالىيسى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاشقا يېتىپ ئاشىدۇ. سىز زايىت، بۇلارنى تېزدىن رەتلەپ، بىر ماتېرىيال قىلىپ يېزىپ چىقىڭ، ئاندىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىمزاسىنى قويدۇرۇڭ، قانچە كۆپ بولسا شۇنچە ياخشى! قانداق، بۇنى

چىلىك ئىشنى قىلالامسىز؟

ـــ ئەلۋەتتە قىلىمەن، مۇئەللىم، ـــ دېدى زايىت ئىخلاسمەنلىك بىلەن، ـــ ئۆز ۋاقتىدا شەۋكەت، ئاقنىيازلارنىڭ مەكتەپكە پاتماي كۆرەڭلەپ كېتىشى ئاشۇ سەلىم ئەپەندىنىڭ يانتاياق بولۇشىدىن بولغان، شەۋكەتتەك تۇغقىشتى، ئەمدى ئاقنىيازنىمۇ كۆرىمىز!

ـــ شۇنداق، چوڭ دەرەخ يىقىلسا، مايمۇنلارمۇ توزۇيدىغان گەپ! ـــ دېدى ھاۋاز بەختى، ـــ بولىدۇ ئەمىسە، ئەتىدىن باشلاپ ئىشقا كىرىشىڭ، ئېسىڭىزدە بولسۇن، ئەگەر تور سېلىنمىسا، بېلىق كۆلدە ياشاۋېرىدۇ، جۇمۇ!

زايىت خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى، ھاۋاز بەختى ھېلىقى گېزىتنى قولىغا ئېلىپ بايا ئوقۇيالماي قالغان يەرگە كۆز يۈگۈرتتى، لېكىن كاللىسىغا ھېچ نەرسە چۈشمىدى، كۆزى گېزىتتە بولغان بىلەن خىيالى سەلىم ئەپەندىدە ئىدى...

5

ئۇچ يېرىم قەۋەت بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى بىر نەچچە تۇتاش ياتاقنىڭ چىرىغى يېنىق ئىدى. قارىغاندا، بۇ ياتاقتىكى ئوقۇغۇچىلار نېمە ئۈچۈندۇر مىللىي ئاشخانىدا بولۇۋاتقان كاتتا تانسىغا بارمىغانىدەك قىلاتتى. گاۋ شۇجى ئۇدۇل بىناغا كىرىپ، ئاشۇ ياتاقلارنى نىشانلاپ ئىككىنچى قەۋەتكە چىقتى.

ئىشىك يەڭگىل چېكىلدى، ئىچكىرىدىن بىر سىنىڭ سوزۇپ ئېيتقان «مەرھەمەت» دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. گاۋ شۇجى ئىشكىنى ئېچىپ ياتاقتا كىردى، تۆت بۇلۇڭغا تۆت كارىۋات قويۇلغان تارغىنە ياتاقتا ئالتە ئوقۇغۇچى بىر خىل مالىمانچىلىق ئىچىدە تۇرۇشاتتى، ياتاقمۇ ھەر خىل تاماكىنىڭ ئاچچىق ۋە قاڭسىق ئىسلىرىغا توشۇپ كەتكەنىدى. ئوقۇغۇچىلار گاۋ شۇجىنىڭ بۇنداق كۈتۈلمىگەن تەشرىپىدىن ھەيران بولۇپ، قانداق ھەرىكەت ۋە قىياپەتتە بولغان بولسا، شۇ پېتى

داڭ قېتىم تۇرۇپ قېلىشتى. بىر سى كارىۋىتىدا قىيىپاش يېتىپ، سامان تەكىيىنى قۇچاقلاپ، خۇددى سۆيگىنى بىلەن مۇھەببەتلىشىۋاتقاندەك ھاياجانلىق ھالەتتە ئىدى، يەنە بىر سى ياتاقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۆرە تۇرغان پېتى شەپكىسىنى قىڭغىر كىيىپ، ئىككى قولىنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ، گويا چوڭ بىر شائىرنىڭ يالقۇنلۇق شېئىرلىرىنى دېكلاماتسىيە قىلىۋاتقاندەك تەسىرلىك ھالەتتە ئىدى... ئىشقىلىپ، ئالتىسى ئالتە خىل چىراي ۋە ئالتە خىل ھەرىكەتتە ھەم كۈلكىلىك، ھەم يۇمۇرلۇق قىياپەتلەردە ئىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر سى ــ قانداقتۇر بىر كونسېپتكىنى سقىملىغان پېتى بۇلۇڭدىكى كارىۋاتتا باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرغان گۆمۈش چىراي گايىت مايىت تېخىمۇ ئەجەللىنەرلىك ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. قورقۇش، ۋەھىمىدىن ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، لەۋلىرى خۇددى دۇرۇت ئوقۇۋاتقاندەك، ئىختىيارسىز مىدىلداپ كەتتى، قولىدىكى كونسېپتكىنى ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ئۈياقا ــ بۇياققا تولغاۋېرىپ يىرتۇەتكىلى تاس قالدى...

كۆڭ رەڭلىك سارجىدىن كاستۇم ــ بۇرۇلكا كىيىپ، ئەجدىھا گۈللۈك گالستۇك تاقىغان گاۋ شۇجى بىر قارىماققا، ناھايىتى خۇش چىراي، قەددى ــ قامەتلىك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بېشىدىكى قارا سوكنادىن تىكىلگەن پارتىيە شەپكىسى بىلەن پۈتىدىكى لاتا خېيى ئۇستىدىكى كاستۇم ــ بۇرۇلكىلارغا ئانچە ماسلاشمىغاندەك، ئۇنى مەتۇ چىراي قىلىپ كۆرسىتىپ تۇراتتى.

ــ نېمىشقا تانسىغا چىقمايسىز، ياتاقتا توڭگۈز تورپىقى ئويناپ ئولتۇرىسىلەر؟ ــ دېدى گاۋ شۇجى ئىشكىنىڭ يېنىدىكى كارىۋاتقا ئولتۇرۇۋېتىپ، ــ سىلەر ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغۇ دەيمەن، ئەدەبىياتچى دېگەن گۈزەللىكنى سۆيمەمدۇ؟ تانسا، ناخشا ــ مۇزىكا دېگەن نەق گۈزەللىكنىڭ ئۆزى، ئۇنىڭدىن بەھرە ئېلىشنى بىلمەمسىلەر ــ يا؟

ــ بىلىمىز، تازا بىلىمىز!

بىر ــ ئىككى ئوقۇغۇچى شۇنداق دېگەچ، بايىقى چۆچۈگەن، ھو-

دۇققان قىياپەتلىرىنى ئۆزگەرتىپ، ئەركىنرەك نەپەس ئېلىشتى.

ــ ئەمسە، نېمە ئۈچۈن تانسىغا چىقمىدىڭلار؟ ــ گاۋ شۇجى بۇ سوئالنى جىددىي تەلەپپۇزدا سورىغان بولسىمۇ، ئەمما چىرايى ئوچۇق ۋە ئىللىق ئىدى.

ئوقۇغۇچىلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ، بىردەم جىم بولۇپ قېلىشتى. بىر ھازادىن كېيىن، ئاردىدىن كىمدۇر بىرسى غەيرەتكە كېلىپ مۇنداق دېدى:

ــ گاۋ شۇجى، بىزنىڭغۇ ئوتتەك تانسا ئويىنىغىمىز بار، لېكىن مۇ-ئەللىم... بىزنىڭ سىياسىي يېتەكچىمىز تانسىغا بېرىشىمىزنى چەكلەپ قويدى... كىم بارسا، ئەخلاق نومۇرىدىن قىرقىيمەن دېدى... شۇڭا ياتاقتا توڭگۇز تورپىقى ئويناپ كۆڭلىمىزنى ئېچىۋاتىمىز....

گاۋ شۇجىنىڭ قويۇق قاشلىرى يىمىرىلىپ، كۆزى قىسىلدى.

ــ قايسى مۇئەللىم ئۇ؟ ــ دەپ سوغۇققىنە سورىدى ئۇ.

ئوقۇغۇچىلار بولغۇلۇق بولدى، دېگەندەك، سىياسىي يېتەكچىنىڭ ئىسمىنى ئوچۇقلا ئېيتىشتى:

ــ ھاۋاز بەختى...

ــ ھاۋاز بەختى؟ ــ گاۋ شۇجى بىر نەرسىنى ئېسىگە ئالماقچى بولغاندەك خېلى ئويلاندى ۋە ئاخىرىدا «بولدى قوي!» دېگەندەك قو-لىنى سوغۇق شىلتىپ قويۇپ داۋام قىلدى، ــ ھە، بىلدىم، ئەمدى ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىماڭلار، تانسىغا بېرىشىڭلارغا مەن رۇخسەت قىلە-مەن، ئەگەر سىلەردىن «نېمە ئۈچۈن باردىڭ!؟» دەپ سوراپ قالسا، «گاۋ ئىسىملىك بىرسى ئاتايىن ياتاقتا چىقىپ، بىزنى مەجبۇرىي بار-غۇزدى» دەپ ماڭا ئارتىپ قويۇڭلار، بولامدۇ؟ ــ ئۇ ئوقۇغۇچىلارغا بىر ـ بىردىن قاراپ چىقىپ، چوڭقۇر بىر ئىچكى تۈيغۇ بىلەن سۆزد-نى داۋام قىلدى، ــ ساۋاقداشلار، ئەسلىدە، سىلەرگە ناھايىتى ئوبدان يېگۈزۈشىمىز، كىيگۈزۈشىمىز كېرەك ئىدى، سىلەرگە قانچە قىلساق ئەرزىيتتى، چۈنكى سىلەر 60ـيىللارنىڭ ئەۋلادى، بىزنىڭ نۇرغۇن ئەجدادلىرىمىز، جۇملىدىن ئۆزۈممۇ سىلەرنى بەختلىك كۈنلەرگە ئې-

ېشتۇرىمىز، دەپ قان تۆككەن! لېكىن ھازىر دۆلەتنىڭ بېشىغا كەل-
گەن ۋاقىتلىق قىيىنچىلىق تۇپەيلىدىن، قولىمىز قىسقا بولۇپ قالدى،
شۇ سەۋەبتىن، سىلەرمۇ ئېغىر سىناقلارغا دۇچ كەلدىڭلار، گەرچە
ئاراڭلاردىكى بىر قىسىملار ئۇمىدسىزلىك، چۈشكۈنلۈك بىلەن سەپتىن
چۈشۈپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن كۆپچىلىكىڭلار تەقدىرىڭلارنى دۆ-
لەتنىڭ، خەلقنىڭ تەقدىرى بىلەن باغلاپ، ۋەتىنىمىزنى قۇدرەت تاپ-
قۇزۇش يولىدا جاپاغا چىداپ ئىلىم ـ پەن ئۆگىنىۋاتىسىلەر، سىلەر-
نىڭ نامىڭلار چوقۇم تارىخنامىلەرگە يېزىلىدۇ، ئەۋلادلارمۇ سىلەرنى
ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالىدۇ. مەن بايا نېمە ئۈچۈن سىلەرنى تانسىغا
تەكلىپ قىلدىم؟ بىز ھازىر ماددىي جەھەتتە نامرات ھالەتتە تۇرۇۋاتە-
مىز، سىلەرمۇ يېرىم توق، يېرىم ئاچ ئۆتۈۋاتىسىلەر، ماددىي جەھەتتە-
كى بۇنداق بوشلۇقنى ھەر خىل مەنىۋى پائالىيەتلەر بىلەن تولدۇرمە-
ساق بولامدۇ؟ كوللېكتىپ كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى ئادەمنىڭ
روھىنى ئۇرغۇتۇپ، كۆڭۈل غەشلىكلىرىنى يوقىتىدۇ، ناخشا ـ مۇزىكا
ئادەمدە تېتىك، جۇشقۇن خاراكتېر يېتىلدۈرىدۇ. شۇڭا، دەرستىن
سىرتقى ۋاقىتلارنى ھەر خىل كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى بىلەن
خۇشال ـ خۇرام ئۆتكۈزۈڭلار، شۇنداق قىلغانىدا، ئاچلىقنىڭ، ئۇ-
مىدسىزلىكنىڭ ئازابىنى يېڭىپ، ھەمىشە كۆتۈرەڭگۇ ھالەتتە تۇرالاي-
سىلەر!...

گاۋ شۇجىنىڭ ئۇمىدۋار، سەمىمىي سۆزلىرى ئوقۇغۇچىلارغا
چوڭقۇر تەسىر قىلدى، ئۇلار راستىنلا خۇشال بولدى، كۆڭلى تاغ-
دەك كۆتۈرۈلدى، خۇددى ئەقىللىق ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز «بۇغداي نې-
نىڭ بولمسا، بۇغداي سۆزۈڭ يوقمىدى!» دېگەنىدەك، بۇ يېقىملىق
سۆزلەر ئۇلارغا دەل ۋاقتىدا بېرىلگەن بۇغداي نېنىدەك شېرىن، لەز-
زەتلىك بىلىندى. ئۇلار بايىقى ئاچلىق ئازابىنى بىردەم بولسىمۇ ئۇنۇ-
تۇش ئۈچۈن، خىيالىغا كەلگەن ئىشلارنى قىلغان قىلىقلىرىدىن ئۆزلە-
رىچە ئۈيىلىپ، دەرھال تانسىغا بارماقچى بولدى، گاۋ شۇجىمۇ ئوقۇ-
غۇچىلار بىلەن خوشلىشىپ چىقىپ كەتمەكچى بولغانىدا، تۇيۇقسىز

كۆزى گايىت مايىتنىڭ تېخچە ھاڭۇبقىپ تۇرغان قىياپىتىگە چۈشۈپ، ئىختىيارسىز ئۇنىڭدىن سورىدى:

— سەن بىلەن ئىككىمىز كونا تونۇشقۇ، دەيمەن؟

بۇ سۆزلەر ناھايىتى تەبىئىي ھەم سىلىق ـ سىپايە ئېيتىلغان بولسىمۇ، لېكىن گايىت مايىت نېمە ئۈچۈندۇر تېخىمۇ ھولۇقۇپ كەتتى، چىرايى تاتىرىپ، كۆزلىرى ۋەھىمە بىلەن كېڭەيدى. گاۋ شۇجى ئۇنىڭدىكى بۇ ئۆزگىرىشلەرنى سېزىپ، دەرھال تەلەپپۇزىنى ئۆزگەرتتى:

— كونا تونۇش دېگەن بىر ـ بىردىن بۇنداق تارتىنىپ، قېچىپ يۈرسە بولمايدۇ، ئىسمىڭ نېمىتى؟

گايىت مايىت ئۆزىنى ئوڭشاپ ئېغىز ئاچقۇچە يېنىدىكى ساۋاقدىشى ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ دېدى:

— بۇنىڭ ئىسمى گىرىت مىرىت...

— نېمە ـ نېمە؟ گىرىت مىرىت؟ — گاۋ شۇجى قىزىقىپ سورىدى، — بۇ ئۇنىڭ ئەسلىي ئىسمى ئەمەستۇ، بىرەر سىگلار ئۇنىڭغا ئاشۇنداق ئىسىم قويۇپ قويغان ئوخشىمامسىلەر؟

— تاپتىڭىز گاۋ شۇجى، — دېدى ھېلىقى ئوقۇغۇچى قايىل بولۇپ، — بۇنىڭ ئەسلىي ئىسمى گايىت مايىت...

— مۇنداق دېگىنە، — دېدى گاۋ شۇجى كۈلۈپ، — ئىسمىڭدىن قارىغاندا، تۇرپان ياكى توقسۇن تەرەپلەردىن ئوخشىمامسەن؟

— راست ئېيتتىڭىز گاۋ شۇجى، ئۇ تۇرپان ئاستانىدىن، — دېيىشتى ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ توغرا قىياس قىلغانلىقىدىن ھەيران بولۇپ.

ئەمەلىيەتتە، بۇنداق قىياس ۋە ھۆكۈمنى پەقەت كۆزىتىش ھەم پىكىر قىلىش ئىقتىدارى كۈچلۈك ئادەملەرلا قىلالايتتى.

گاۋ شۇجى خوشلىشىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى ۋە ھەممەيلەن بىلەن قول ئېلىشىپ كېلىپ، گايىت مايىت بىلەن خوشلاشقاندا، ئۇنىڭ قولىنى ئۇزۇنراق ھەم چىڭراق قىستى:

ـــ بۇگۈن تېخمۇ يېقىن تونۇشلاردىن بولۇپ قالدۇق، ئەمدى مېنى ئۇرمايدىغانسەن؟...

گايىت مايىت نېمە دېيىشنى بىلمەي ئاغزىنى ئاچقىنىچە تۇرۇپ قالدى، ئاڭغىچە گاۋ شۇجى ھەممەيلەننى يەنە بىر قېتىم تانسىغا بېرىشقا دەۋەت قىلىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

ياتاقتا يەنە مالىمانچىلىق باشلاندى، گاۋ شۇجى بىلەن گايىت مايىت ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن «ئاجايىپ بىر ئىش» دىن خەۋىرى يوق ئىككى ئوقۇغۇچى گايىت مايىتقا يېپىشۋېلىپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا نېمە ئىش بولغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىشكە ئالدىرايتتى. گايىت مايىت چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىدى، بايا گاۋ شۇجى كىرىش بىلەنلا جىددىيلىشىپ، تارتىشىپ كەتكەن نېرۋىلىرى ئەمدى بوشاپ، ئۆز جايىغا چۈشتى. ئۇ ئىككى ساۋاقدىشىنىڭ قىستىشى بىلەن ۋەقەنىڭ تەپسىلاتىنى سۆزلەشكە باشلىدى...

گاۋ شۇجىنىڭ مىجەزى قىزىق ئىدى، مەكتەپ رەھبەرلىرى بىلەن پىشقەدەم ئوقۇتقۇچىلار ئۆچۈن قۇرۇلغان ئالاھىدە كىچىك ئاشخانا تۇرسا، ئۇ كۆپ هاللاردا، ئوقۇغۇچىلار ئاشخانىسىغا كىرىۋېلىپ، بىلىار بىلەن تالىشىپ ـ تارتىشىپ تاماق يەيتتى ۋە شۇ جەريانىدا ئەھۋال كۆزىتىپ، مەسىلە تېپىپ، بار ئىمكانىيەت ئاساسىدا تاماقنى قانداق ياخشىلاشنىڭ چارە ـ تەدبىرلىرى ئۈستىدە ئىزدىنەتتى. ئۇ يەنە كادىرلارنىڭ ئايرىم مۇنچىسى تۇرسا، بىزدە ئۇ يەرگە كىرمەي، ئوقۇغۇچىلار مۇنچىسىغا كىرىۋالاتتى ۋە شۇ باھانىدە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەر خىل سادالىرىنى ئاڭلاپ، ئۆز خىزمىتى ئۈستىدە ئويلىناتتى. ئۆتكەندە، ئۇ يەنە ئوقۇغۇچىلار مۇنچىسىغا كىرىپ، بىر چەتتە يۇيۇنۇشقا باشلىدى، مۇنچا ئىسسىق پار بىلەن تولغاچقا، ئادەملەر بىر ـ بىرىنى ئاسانلىقچە پەرق ئېتەلمەيتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھەممەيلەن قىپيالىڭاچ، يۈز ـ كۆزلىرىدە سوپۇن مازغاپلىرى بولغاچقا، بىر ـ بىرىنى تېخمۇ تونۇيالمايتتى. ئوقۇغۇچىلار مۇنچىسى قىيا ـ چىيالىق، ئەنسىز بىر دۇنيا ئىدى. بىرلىرى ئالتاغىل ناخشا توۋلاۋاتقان، بىرلىرى

قىزىق لەتىپە ئېيتىۋاتقان، بىرلىرى قىز ـ ئاياللار تـوغرىسـدا ئەپسانـە سۆزلەۋاتقان، ئىشقىلىپ، كىم نېمىنى خالسا، شۇنى قىلىپ باقىدىغـان ئەركىن، پىنھان يەر ئىدى. كۈلكە ـ چاقچاقلار راسا ئەۋجىگە چىققان بىر پەيتتە، گايىت مايىتنىڭمۇ قىزىقچىـلىق قـىلغۇسى كـېلىپ، يـۈز ـ كۆزىدىكى سويۇن مازغاپلىرىنى ھاپىلا ـ شاپىلا يۇيدى ـ دە، يېنىـدا يۈيۈنۈۋاتقان ساۋاقدىشىنىڭ يالىڭاچ كاسسىسىغا شـاپىلاقلاپ تـۇرۇپ ۋارقىرىدى :

ـــ قاراڭلار ئاغىنىلەر، ھېكىم گويەنىڭ قوڭىغا، نېمىدېگەن ئـاق، نېمىدېگەن سېمىز!... پـاھ! پـاھ!... قىز بولغان بولساڭ ئۆزۈملا ئالاتـتىم ـ دە، سېنى!... ـــ ئۇ بىر تەرەپتىن ۋارقىراپ، بىر تەرەپتىن شاـپىلاقلايتتى.

«ھېكىم گويەي» :

ـــ ۋاي ـ ۋاي!... ئەدەپسىـزلىكقـۇ بۇ!... ـــ دېگـىنىچە، بـاش ـ كۆزىدىكى مازغاپلارنى ئېرىتىپ، تۇيۇقسىز شاققىدە ئارقـىغا ئۆرۈلـدى، گايىت مايىتنىڭ يەنە بىر قېتىم شاپىلاقلاش ئۈچۈن كۆتۈرگەن قولى ھاۋادا لەيلەپ قالدى، ھەيرانلىقتا ئۇنىڭ ئاغـزى كامارداك ئېچىلىـپ، كۆزلىرى چەكچەيدى، چۈنكى ئۇنىڭ ئالدىدا قىپيالىڭاچ پېتى ئەجـەبـلەنگەن، قىزىقسىنغان ھالدا تۇرغان ئادەم ئۇنىڭ ساۋاقدىشـى «ھېكـىم گويەي» بولماستىن، بەلكى مەكتەپنىڭ ئابرۇيلۇق، سالاپەتلىك بـاشـلىقى گاۋ شۇجى ئىدى.

گايىت مايىت جىددىيلەشكىنىدىن قولىدىكى «ئىپارخان» ماركىلىق سويۇن بىلەن نىمكەش لۆڭگىنىمۇ تاشلاپ، مۇنچىدىن چىقىشقا ئالدىـرىدى، لېكىن گاۋ شۇجى يەنە ھېچ ئىش بولمىغاندەك :

ـــ يىگىت، قـاچما، بېرى كـەل، بىر ـ بىرىمىزنـى يـۈيۈپ قويـايـلى! ـــ دەپ ئۇنى توۋلىدى، لېكىن بۇ چاغدا خىجىللىق ۋە قورقـۇشـتىن ئۆڭسۈلى ئۆچكەن گايىت مايىت ئاللىقاچان مـۇنچىدىـن چىقىـپ بولغانىدى. بۇ ئىشنى كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانـلار ھەر خىل تـەھلىل قـىلىشتى، بەزىلەر «ھېچ گەپ يوق، يوغان بىر شۇجى بىزدەك مىتىرقـلار

بىلەن بىللە مۇنچىغا چۈشكەندىكىن، ئۆزىنىڭ شورى ئۆزىگە!» دەپ، گايىت مايىتقا تەسەللى بېرىپ، كۆڭلىنى ياسىدى، لېكىن سەلەي قاشاڭ قەستەن ئۇنى قورقۇتماقچى بولۇپ: «سەن قاراپ تۇر ئەخمەق، شۇنداق كاتتا شۇجىغا ئەدەپسىز چاقچاق قىلغانلىقىڭنىڭ جاجىسىنى كۆرىسەن، تېخى! شۇجىنىڭ قوڭىغا شاپىلاقلاپسەن ـ ھە؟!» دەپ ئۇنىڭ كۆڭلىگە ۋەھىمە سېلىپ قويدى. شۇنىڭدىن بېرى، گايىت مايىت ئۆز بېشىغا كېلىدىغان بىرەر پېشكەللىكىنىڭ يۈز بېرىشىنى كۈتۈپ، ئەنسىزلىك ئىچىدە يۈرەتتى. بۈگۈن گاڭ شۇجىنىڭ ئۆز ياتقىغا شۇنداق تۇيۇقسىز ۋە بىمەھەل كىرىپ كېلىشىنى ئۇ دەسلەپ، سەلەي قاشاڭ دېگەندەك يامانلىققا جوراپ، خېلى ساراسىمگە چۈشكەندى، كېيىن گاڭ شۇجىنىڭ شېرىن ـ سۇخەن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ كۆڭلى ئاستا ـ ئاستا جايىغا چۈشتى...

6

زايىت يېقىندىن بۇيانقى ئامىتىنىڭ ياخشى بولۇۋاتقانلىقىنى، مۇھەببەت سەۋدالىقىدىكى ئاچچىق تۇيغۇلارنىڭ تۆگەپ، ۋىسال هارپىسىدىكى تاتلىق تۇيغۇلارنىڭ ئاستا ـ ئاستا كۆپىيىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، ئۇ بادامگۈلنى خۇددى قولدىن چىقىرىپ قويۇشتىن قورقاندەك، ئۆزىدىن بىرەممۇ نېرى قىلمايتتى. ئۇلار دەرسلەرنى بىللە تەكرارلايتتى، ئىمتىهانغا بىللە تەييارلىق قىلاتتى، كىنو ـ تانسىلارغا بىللە باراتتى، بۇنداق ئۆزۈلمەس، تەكرار پائالىيەتلەر بارا ـ بارا ئۇلارنىڭ قەلبىنى تېخىمۇ مەھكەم تۇتاشتۇرىدىغان ئىسسىق قان ـ تومۇرغا ئايلاندى!

بۈگۈنكى شەنبە كېچىسىنى قانداق ئۆتكۈزۈش توغرىسىدا، ئۇلار تۈنۈگۈنلا پۈتۈشۈۋالغانىدى. زايىتنىڭ قاتتىق تەلەپ قىلىشى بىلەن بادامگۈل بۈگۈن «قىزىل بىنا» دا بولىدىغان كۆڭۈللۈك تانسىدىنمۇ، «دوستلۇق» كىنوخانىسىدا قويۇلىدىغان چەت ئەلنىڭ «ئاق كېچە»

ناملىق كىنوسىدىنمۇ ۋاز كېچىپ، ئۇنىڭ بىلەن «رومانتىك سەيلە» گە چىقىشقا رازى بولغانىدى. ئۇلار كەچلىك تاماقتىن كېيىن، ئۆزلىرىنى بىر قۇر تۇزەشتۇرۇۋېلىپلا، مەكتەپنىڭ ئارقا ئىشكىدىن چىقىپ كەتتى.

بادامگۈل بۇگۈن ئۇستىگە ئۆرۈك سېرىقى چىتتىن ئويما ياقىلىق كۆڭلەك كىيىپ، بېشىغا ئات باغرى رەڭگىدىكى نېپىز رومالچە تاشلىۋالغانىدى. ئۇزۇن، قاپقارا ئىككى ئۆرۈمە چېچى تېقىمىدا يىلانىدەك سويلاپ تۇراتتى. ئۇنى ئوڭ تەرەپتىن قولتۇقلىۋالغان زايىت بولسا، بۇرۇت ـ ساقىلىنى پاكىز قىرغان، ھەمىشە سالۋاراپ تۇرىدىغان چېچىنى ئاندا ـ مۇندا مايلاپ، ئۇستۇاشلىرىنىمۇ خېلى تۇزەشتۇرۇۋالغانىدى.

بۇنداق خالىي، يالغۇز، جىمجىت كېچىلەردە، ئاشىق ـ مەشۇقلار نىڭ كۇنى تۇغۇلىدۇ، ئۇلار سۆزلىشىپ ھارمايدۇ، خۇشاللىق بىلەن دېيىشمىگەن گېپى قالمايدۇ! بۇ ئىككىسىمۇ دەسلەپ مەكتەپنىڭ، سىنىپنىڭ، ساۋاقداشلىرىنىڭ، كېيىن جەمئىيەتنىڭ، ئىچكىرىنىڭ، دۇنيانىڭ گەپلىرىنى قىلىشتى ۋە ئاخىرىدا، ئۆزلىرىنىڭ تەقدىرى، ئىستىقبالى ۋە مۇھەببىتى توغرىسىدا سۆزلىشىپ مېڭىپ، چەت بىر مەھەللىگە كېلىپ قالغانلىقىنىمۇ سەزمەي قېلىشتى. ئانچە چوڭ بولمىغان بۇ مەھەللە چەت ـ چۆرىسىگە كۆز يەتكۈسىز ئېتىزلىقلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىدى. مەھەللە بۇرۇنلا ئۇيقۇغا چۆمگەندەك جىمجىت ھەم خاموش كۆرۈنەتتى. ئاندا ـ مۇندا ئۆيلەرنىڭ پەنجىرىسىدىن غۇۋا چىراغ نۇرلىرى لىپىلداپ تۇراتتى، ئەتراپىدىكى ئېتىزلىقلارنىڭ ئۆيەر ـ بۇ يېرىگە ئەھيا قىلىنغان جىگدىلىك بىلەن قويۇق بونجالىقلار يېراقتىن قارىيىپ كۆرۈنەتتى.

ـــ نەگە كەپقالدۇق، زايىت؟ ـــ سورىدى بادامگۈل سەل ئەندىكىكەندەك كەيپىياتتا، ـــ نېمانداق تىنچ، سۈرلۈك يەر بۇ؟

زايىت ئۇنى تىنچلاندۇرۇشقا ئۇرۇندى:

ـــ ئادەم ياشاۋاتقان يەرمۇ سۈرلۈك بولامدۇ! قارىگە! ئاۋۇ ئۆيلەر-

دىكى تىرىك جانلارنى، بىز ھازىر مەكتەپنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىدە ئىكەنمىز، ماۋۇ مەھەللىدىن ئۆتۈپ...

زايىتىنىڭ گېپىي ئاغزىدا قالدى. توساتتىن ئالدى تەرەپتىكى بىر ھويلىدىن ئىتنىڭ قاۋىغان ئاۋازى ئاڭلىنىۋىدى، ئارقىدىنلا خۇددى دوست تارتقاندەك، ئۇلارنىڭ تۆت تەرىپىدىن بىرمۇنچە ئىتلارنىڭ ئېگىز ـ پەس قاۋىغان، ھاۋشىغان ۋە خىرىس قىلغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. بادامگۈل قورقۇپ كەتتى، زايىتمۇ «غالجىر ئىتلار-نىڭ ئارىسىدا قالدۇقمۇ، نېمە؟» دېگەن ئوي بىلەن جىددىيلىشىپ قالدى. لېكىن يېنىدا ياخشى كۆرگەن قىزى بولغاچقىمۇ، دەرھال ئۆزىنى تۇتۇپ، باتۇر، قورقۇمسىز يىگىتلەردەك قىياپەتتە بادامگۈلنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ:

ـــ قورقماڭ، يۈرۈڭ، ئۆزىمىزنى دالىدىغا ئالايلى، ماۋۇ ئېرىقنىڭ ئىچى بىلەن مېڭىپ، جىگدىلىككە بېرىۋالايلى! ـــ دېدى ـ دە، بادام-گۈلنى يېنىك سۆرىگەن پېتىي ئېرىقنىڭ ئىچى بىلەن جىگدىلىككە قاراپ يۈگۈردى. ئىتلارنىڭ بەس ـ بەستە قاۋىغان ئاۋازى بىردەم يې-قىنلىشىپ، بىردەم يىراقلىشىپ، ئۇ ئىككىسىنىڭ ئەتراپىدا ئۇچۇپ يۈ-رەتتى. ئۇلار جان ـ جەھلى بىلەن يۈگۈرۈپ جىگدىلىككە كېلىۋال-دى، ئەمدى بىرەر ئىت كۆرۈپ قالمىسلا، خەتەردىن قۇتۇلغانىدى. زايىت بىر دوڭغاق جىگدىگە يۆلىنىپ، ھاسىرىغان پېتىي ئۇھ تارتتى، بادامگۈل قورققىنىدىن ھولۇقۇپ، ئاغزىغا گەپمۇ كەلمەي قالغانىدى...

مۇھەببەت بەزىدە ئادەمنى قورقۇمسىز باتۇرلارغا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ، بەزىدە بولسا، يوپۇرماقنىڭ شىلدىرلىشىدىنمۇ چۆچۈيدىغان توخۇ يۈ-رەك قىلىپ قويىدۇ. بادامگۈل نېمە ئۈچۈندۇر، كۆكۈل تىزگىنىنى زايىتقا تۇتقۇزغاندىن كېيىن، ئەنە شۇنداق قورقاق بولۇپ قالغانىدى، ھەمىشە نېمىدىندۇر ئەندىككەندەك، بىر خىل ۋەھىمە ئىچىدە ياشايە-تى. بۇرۇنقىدەك ئۆزىنى ئەركىن، بىمالال ھەم مەغرۇر تۇتىدىغان روھلۇق، جۇشقۇنلۇقتىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى...

ئىتلارنىڭ ھاۋشىشى يىراقلاپ، سەل ـ پەل بېسىقتى، ئۇنىڭ ئۇر-

نىغا قاراڭغۇ تۇن ئاستا ـ ئاستا بېسىپ كەلدى، ئەتراپ ئادەمسىز جىمجىت بوشلۇققا ئايلاندى. ھاۋا تازىلىنىپ، ئوت ـ چۆپ، گۈل-گىياھلارنىڭ پۇرىقى تارقالدى، قاراڭغۇلۇققا چۆككەن جىگدىلىكتىن ئاندا ـ ساندا قۇشلارنىڭ خامۇش سايراشلىرى ئاڭلاندى...

ـــ ئەمدى قايتايلى، زايىت، ـــ دېدى يۈرىكى بىر ئاز ئىزىغا چۈشكەن بادامگۈل، ـــ نېمىدېگەن ئەنسىز يەر بۇ!

ـــ قورقۇپسىز ـ ھە؟ ـــ زايىت ئاستا قولىنى سوزۇپ، بادامگۈل-نىڭ بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترەپ تۇرغان بۇدرۇق بارماقلىرىنى تۇتتى، ـــ قورقماڭ، يېنىڭىزدا مەن بار...

زايىت بىر خىل بېسىلغۇسىز تەشنالىقنىڭ كۈچى بىلەن بادامگۈلنى ئۆزىگە تارتتى. ئۇلارنىڭ قوللىرى گىرەلىشىپ، ئىسسىق، ھاياجانلىق تىنىقلىرى بىر ـ بىرىنىڭ يۈزىگە ئۇرۇلدى. ئۇلار يەنە كېچىككىنە مىدىرلىسا، يۈرەكلىرىمۇ، لەۋلىرىمۇ بىر ـ بىرىگە قوشۇلۇپ، سۆيگۈ ئىشقى بىلەن ئىرماش ـ چىرماش بولۇپ كېتەتتى. لېكىن نېمە ئۈچۈن، ھەر ئىككىسى ئاشۇ كېچىككىنە ئارىلىق قالغاندا، گويا ئۇ يەر ھالقىپ ئۆتۈش تەس بولغان چوڭقۇر بىر ھاڭدەك، چىپچىندە توختاپ قېلىشتى. شۇ دەقىقىدە زايىتنىڭ كۆز ئالدىغا شەۋكەت كەلدى، تېخى يېقىنقى ۋاقىتلارغىچە بۇ بۇدرۇق قوللارنى ئاشۇ تۇتۇپ، بۇ چىرايلىق، ئىسسىق لەۋلەرگە شۇ ۋەتەن خائىنى سۆيگەن ئەمەسمىدى؟! ماڭا تەئەللۇق بولغان بۇ سۆيگۈ ـ مۇھەببەتتىن نېمە ئۈچۈن شەۋكەت دېگەن چۆپرەندە ئالدىن بەھرىمەن بولىدۇ؟!... زايىتنىڭ گېلىغا بىر نەرسە غىق قىلىپ تىقىلغاندەك بولدى، يۈرىكىنى ھەسەت ۋە كۈندىشلىق ئوتى كۆيدۈردى، ئەلەم ۋە ئازاب ئەسرىدىن پۈتۈن بەدىنىگە بەزگەك تىترىكى ئولىشىپ كەتتى...

شۇ دەقىقە، بادامگۈلنىڭ كۆز ئۆڭىدىمۇ شەۋكەت گەۋدىلەنگەندى. ئۇنىڭ جۇغى كىچىك، ئەمما سالاپەتلىك، مەردانە سىيماسى ھېلىقى كېچىككىنە بوشلۇقتا پەيدا بولۇپ، بادامگۈلنى ئەيىبلەپ، مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك، ئەزەلدىن ئۆزىگە تەئەللۇق بۇ سۆيگۈ لەززىتىدىن

بىگانە بىر سىنىڭ بەھرىمەن بولماقچى بولۇۋاتقانلىقىغا قارشى چۇقان كۆتۈرۈۋاتقاندەك، پەرىشان، ئەمما غەزەپلىك ھالەتتە ئىككىسىنى تو-سۇپ تۇراتتى...

بادامگۈلنىڭ نۇرلۇق، ئاق ـ قارىسى ئېنىق خۇشال كۆزلىرى مۇڭ-لىنىپ، بىردىنلا بۇلۇت توسقان قۇياشتەك تۇمانلاشتى. ئۇ ھەم تە-ئەججۇپ، ھەم قانداقتۇر بىر ئىچكى ھەسرەت بىلەن كۆز ئالدىدا پەيدا بولغان خيالىدىكى شەۋكەتكە ناخۇش قاراپ قالدى...

بادامگۈل يۈرىكىنىڭ ھولۇقۇشىنى بېسىش ئۈچۈن، چىشىنى چې-شىغا چىڭ بېسىپ، زايىتىنىڭ چاڭگىلىدىكى بارماقلىرىنى ئاستا يۇ-مۇۋالدى...

بۇلۇتلۇق ئاسمانغا ئاي چىقتى، ئۇ ھەربىر پارچە بۇلۇت ئارىسىدىن شۇڭغۇپ چىقىپ، نۇرلۇق جامالىنى كۆرسەتكەندە، جىمجىت، خىلۋەت جىگدىلىككە سۈرمە رەڭلىك نۇرىنى چېچىپ ئۆتەتتى...

شۇ چاغدا، زايىت بىلەن بادامگۈل خيال ۋە ئەسلىمىلەر ئىسكە-لىسىدىن تېزلا يۇلقۇنۇپ چىقىپ، بايىقى تاغ سۈلىرىدەك شوخشۇپ كەلگەن قىزغىن ھېسسىياتى بىلەن كۆڭۈل شادلىقلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. زايىت يۈرىكىگە خىتاب قىلدى: بۇ مېنىڭ سۆيگۈ ـ مۇ-ھەببىتىم، ئاران قولغا كەلتۈرگەن بەختىم! ئىتنىڭ ئاغزى تەگكەنگە دەريا سۈيى بۇلغىنامتى؟ ئۇ ئەمدى مېنىڭ، ئۇ ماڭا تەئەللۇق، ھەمە-سى ماڭا تەئەللۇق!...

بادامگۈلمۇ بىر خىل زەئىپ، لېكىن سەممىي ئاۋاز بىلەن ئۆزىگە شۈبرلىدى: تۇرمۇشتا بىر ئۆمۈر مەمنۇن بولغۇدەك سۆيگۈ ـ مۇھەب-بەتكە كىم ئېرىشىپتۇ؟! مۇھەببەتلىشىش، جۇدا بولۇش، يەنە مۇھەب-بەتلىشىش ـــ ئەلمىساقتىن بېرى بولۇۋاتقان ئىشقۇ! مەن خۇدا ئال-دىدا، ۋىجدانىم ئالدىدا گۇناھ قىلمىدىم، گۇناھ دېيىلسە، ئۇ ماڭا ئەمەس، باشقىلارغا تەئەللۇق!...

شۇ خياللار كۆڭلىدىن ئۆتكەن بادامگۈلنىڭ كۆزلىرى چاقناپ، كىرپىكلىرى پىلدىرلاپ، يۈزىگە مۇلايىم تەبەسسۇم يۈگۈردى، ھېقىق-

تەك سۈزۈك لەۋلىرى بەزىدە يىمىرىلىپ، بەزىدە يېيىلدى. ئۇ كىرپىك-لىرىنى تېز ـ تېز قېقىپ، ئىللىق نەزەر بىلەن زايىتقا لەيپىدە قاراپ قويدى. زايىتمۇ ئۇنىڭغا ھېرىسمەنلىك بىلەن ئىنتىلىپ، مۆلدۈرلەپ قارىدى. بادامگۈلگە ئۇنىڭ مانا مۇشۇنداق مۆلدۈرلەپ قارىشىلا ياقاتى. بۇ ئادەتتىكى مۆلدۈرلەش ئەمەس، بەلكى مۇھەببەتكە، يېلىنىشكە ۋە سىرلىق تۇيغۇلارغا تولغان ئاجايىپ يېقىملىق، تەسىرلىك مۆلدۈرلەش ئىدى...

ئۇلارنىڭ قوللىرى قايتىدىن گىرەلەشتى، دەل شۇ چاغدا، يەنە ھېلىقى بىر توپ لەنتى ئىتلارنىڭ نەدىندۇر ھاۋشىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ، ئۇلارنىڭ شېرىن چۈشىنى بۇزۇۋەتتى. بادامگۈل يەنە قورقۇشقا، زايىت جىددىيلىشىشكە باشلىدى. ئىتلارنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپ، قاۋۇشى كۈچەيگەندە، زايىت بادامگۈلنى ئۆزىگە يېقىن تارتىپ سورىدى:

ـــ قورقۇۋاتامسىز؟

ـــ ھەئە، ـــ دېدى ئۇ ۋە زايىتنىڭ بىلىكىنى چىڭ تۇتتى، بارماقلىرىغا يىگىتنىڭ يۈرەك سوقۇشى ئېنىق بىلىنگەندەك قىلدى، بىر خىل ئاجىز سۆيگۈ ھېسسى بارا ـ بارا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغىمۇ بۆسۈپ كىرىشكە باشلىدى، ئۇ ئاستا پىچىرلىدى، ـــ زايىت، سىز مېنى قوغدايسىز... سىز يېنىمدا بولسىڭىزلا قورقۇش ھېس قىلمايمەن!...

ـــ شۇنداق، بادامگۈل، بىز ھازىر ھېچ نەرسىدىن قورقمايمىز! سۆيگۈ ـــ تۇرمۇشنىڭ يۇقىرى پەللىسى، دېگەن گەپ بار، بىز ھازىر مۇشۇ پەللىدە كېتىۋاتىمىز. مېنىڭچە، بۇ پەللىدە تۇرغان ئادەملەر ئۇچۇن، پەقەت بەخش ئېتىش، ھەمىنى ئۇنتۇش بۇرچىلا بولىدۇ. ئېسىڭىزدىمۇ، شېكسپىرنىڭ جولېتتاسى مۇنداق دېگەنغۇ: «مېنىڭ مۇھەببىتىم دېڭىزدەك چەكسىز ۋە چوڭقۇر، سىزگە بەخش ئەتكىنىم قانچە كۆپ بولسا، ئۆزۈممۇ شۇنچە باي بولىمەن، چۈنكى بۇنىڭ ھەر ئىككىسى تۈگىمەس ـ پۈتمەستۇر!»

بۇ قېتىم ئىتلار جىگدىلىككە يېقىنلا يەردە پەيدا بولدى، مەھەللە ئىتلىرى سىرتتىن كەلگەن يات بىر ئىتنى قوغلىغان بولسا كېرەك،

جىگدىلكىنىڭ يېنىدىن بىر ـ بىرىنى قوغلىغان، ھاۋشىغان، خىرىس قىلغان پېتى توپۇرلىشىپ ئۆتتى، شۇ چاغدا، بادامگۈل ئىختىيارسىز ھالدا ئۆزىنى زايىتىنىڭ قۇچىقىغا ئاتتى، زايىت غۇلىچىنى كەڭ يېيىپ، ئۇنى باغرىغا چىڭ باستى، ئۇنىڭ تەشنا لەۋلىرى قىزنىڭ تىتىرەپ تۇرغان مەڭزىگە تەگكەندە، ئۇ بۇگۈندىن باشلاپ، ئۇنىڭ تەقدىرىنىڭ خوجايىنى بولغانلىقىنى ھەقىقىي ھېس قىلدى...

ئۇلار ئۆزاققىچە قۇچاقلاشتى، سۆيۈشتى، يەنە قۇچاقلاشتى، يەنە سۆيۈشتى. ھېسسىيات بارا ـ بارا قىيامىغا يەتتى. يېشى، تېنى، خىيالى ۋە تەلىپى ۋايىغا يەتكەن بۇ بىر جۈپ يات جىنس خۇددى بىر ـ بىرىگە تەقەززالىق بىلەن ئىنتىلىپ، قوشۇلۇش ئۈچۈن بىر ـ بىرىگە قوينىنى ئېچىپ تۇرغان ئىككى پارچە يېرىم شارەڭ تەبىئىي ھالدا يېقىنلىشىپ كەتتى. زايىت ئۆزىنى تۇتالماي قالدى. ئۇنىڭ قولى بادام-گۈلنىڭ قوغۇشۇندەك ئېرىشكە باشلىغان تەسرچان، ئىسسىق بەدىنىدە ئەركىن ھەرىكەتلىنىشكە باشلىدى...

ـــ زايىت... ئۆتۈنۈپ قالاي، ئۇنداق قىلماڭ ... ۋاقتى ئەمەس...، ـــ بادامگۈل بۇ گەپلەرنى خۇددى باچكىنىڭ بوقۇلدىشىدەك مۇلايىم ئاۋازدا دېدى.

ـــ بادامگۈل، جېنىم... سىز قاچان بولمىسۇن مېنىڭ... مېنىڭ! ـــ زايىتنىڭ ئاۋازىمۇ بىھوشلۇق ھالەتتە چىقىۋاتقاندەك، تەسىرلىك، ھاياجانلىق ئىدى.

بادامگۈل تېپىرلاپ قالدى، ئۇ بارلىق كۈچى بىلەن ئۆزىنى تۇتۇشقا، يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان شېرىن تۇيغۇلارنىڭ ئەقىل ـ ھوشىنى بىھوشلاندۇرۇپ قويۇشىدىن ساقلىنىشقا شۇنچە ئۇرۇنسىمۇ، لېكىن ئۇ شۇ تاپتا، ئۆز ئەركىدىن، ئىرادىسىدىن ئاستا ـ ئاستا مەھرۇم بولۇپ، ھېسسىياتنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالغانىدى. ھېسسىيات ھۆكۈمران ئورۇنغا چىققان بۇنداق پەيتتە، ئەقىلمۇ، غۇرۇرمۇ ئاجىزلىشىپ، تۇمۇرلىرىدىكى شۇنچە ياۋاش، مۇلايىم قانلار بەئەينى پارتلاش ئالدىدا تۇرغان ماگمىدەك قىزىپ، قۇتراپ ھەمىنى كۆيدۈرۈشكە، ۋەيران قىلىشقا تەييار ئىدى...

ئاي يەنە بۇلۇتلار ئارىسىغا كىرىپ كەتتى، جىگدىلىك تېخىمۇ خا-
لىي، تېخىمۇ تىمتاس بولۇپ قالدى. يېقىن ئەتراپتىكى ېبدىلىكتىن
ئۈيقۇسىرىغان كەكلىكنىڭ ئاندا ـ ساندا تاماق قاققان ئاۋازى ئاڭلا-
نىپ تۇراتتى...

زايىت بىلەن بادامگۈلنىڭ نەزىرىدە، شۇ تاپتا، دۇنيادا ئۆزلىرىدەك
بەختيار ئادەم يوق ئىدى. ئۇلار ھازىر گىرەلەشكەن، سۆيۈشكەن،
ئۆزلىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا، بۇ مەۋجۇت دۇنيادىن ئايرىلىپ، خۇددى
يەڭگىل قاناتلىق قۇشلاردەك، كۆپكۆك ساماۋى ئاسماندا پەرۋاز قىلا-
تتى. سۆيگۈ ھارارىتى بىلەن ئېرىشكە باشلىغان ۋۇجۇدلىرىنى پۈتۈنلەي
ئىلاھىي تۇيغۇلار ئىلكىگە تاپشۇرغانىدى...

7

كونىلارنىڭ: «خەت ـــ يېرىم دىدار» دېگىنى راست ئىكەن.
تۇرغۇنىنىڭ بۈگۈن كەلگەن خېتى ئاقنىيازنى بەئەينى ھېيت ـ بايرام
خۇشاللىقىغا چۆمدۈردى:

«ئاقنىياز، ساڭا ئاپىرىن ئېيتىمەن، دوستۇم! ‹شىنجاڭ گې-
زىتى› نىڭ يېقىنقى ‹ئەدەبىيات گۈلزارى› سەھىپىسىگە چىققان
ئۇچ شېئىرىڭ ياخشى يېزىلىپتۇ، ھەقىدادىغا يەتكۈزۈپ يېزىپ-
سەن! شېئىرىڭنى مەنلا ئەمەس، ئوقۇغانلا ئادەم ماختاشتى، شۇ
باھانىدە مەنمۇ سېنى ‹دوستۇم، ساۋاقدىشىم› دەپ يەتكۈچە
ماختىنىۋالدىم. يېزىمىزدىكى نۇرغۇن ياشلار ئىككىنچى شېئىر-
دىكى مۇنۇ كۈپلېتنى يادلىۋاپتۇ:

‹سەھەردە كۈن بولۇپ سىڭسەم كۆزۈڭگە،
نۇرىدىن گۈل بولۇپ ئۇنسەم يۈزۈڭگە.
قاچسەن نېمىشقا مەندىن يىراقلاپ،
رەنجىمنى سەپەرداش قىلىپ ئۆزۈڭگە!›

شېئىرلىك ھەقىقەتەنمۇ ھېسسىياتلىق يېزىلغان، ئاداش! مې-
نىڭچە، ھازىر بىزدە كۆپلىگەن شائىرلارغا تەگىشەن بىر كې-
سەل : ئۇلار ئوقۇرمەننى تەسىرلەندۈرۈش ئورنىغا، كۆپرەك ئۆز
كەچۈرمىشلىرىگە، سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ئۇقۇملارغا مەھلىيا
بولۇپ كېتىدۇ. ئېسىڭدىمۇ، بىر قېتىم سەلىم ئەپەندى شېئىرد-
يەت ئۇستىدە ناھايىتى مەنىلىك قىلىپ : «بىر پارچە شېئىردا
كوممۇنىزم سۆزىنى ئەكسىل يارقىن سۈپەتلەر بىلەن بىرنەچچە قې-
تىم تەكرارلاشقا بولىدۇ، لېكىن بۇنىڭغا بىلەن كوممۇنىزم يو-
لى يېقىنلاپ قالمايدۇ!» دېگەنىدى. ئويلاپ قارىسام، ئۇ ناھايىد-
تىمۇ توغرا ئېيتىپتىكەن. ھەرقانداق ئېسىل شوئارۇازلىق، بايان-
چىلىق ھەرگىزمۇ ئاددىي ۋە سەمىمىي ھېس ـ ھاياجاننىڭ
ئورنىنى باسالمايدىكەن! ھېسسىياتتا ھەقىقەتەنمۇ زور كۈچ ۋە
ئىلھام بولىدىكەن، ئۇنىڭ كۈچى ئادەمنى ئالغا يېتەكلىسە، ئىل-
ھامى ئادەمنى يۈكسەكلىككە كۆتۈرىدىكەن! سەن بۇ ئۇچ شې-
ئىرغا ھەقىقىي ئىجادىيەتچىگە خاس يۈرەك قېنىڭنى سەرپ
قىپسەن! ئەمما، ئاداش، ئۇچىنچى شېئىرىڭنى ئوقۇپ، بىر ئاز
ئويلىنىپ قالدىم. ئۇ بادامگۈلگە قارىتىلغاندەك قىلامدۇ،
قانداق؟ ئەلۋەتتە، شەۋكەت، بادامگۈل ۋە زايىتلارنىڭ ئىشىدىن
خەۋەرسىز ئادەملەر ھەرگىزمۇ ئۇنداق ئويلىمايدۇ، بەلكى شېئى-
رىڭنى دوستلۇق، مۇھەببەت ۋە ۋاپا توغرىسىدىكى ئەخلاقىي،
پەلسەپىۋى پىكىرلەر ئىكەن، دەپ قارايدۇ. لېكىن مەن ئۇنىڭدىن
بادامگۈلنىڭ سايىسىنى كۆرگەندەك قىلدىم. ئەگەر سەن
راستىنلا شۇنداق ھېسسىياتتا يازغان بولساڭ، ئۇ چاغدا، بادام-
گۈلگە بەرگەن باھايىڭ تازا ئاقىلانە بولماي قالىدۇ. مېنىڭچە،
ئۇنى شەۋكەتكە ۋاپاسىزلىق قىلدى، دېگەندىن كۆرە، مۇھەبـ-
بەتتە ئىرادىسىزلىك قىلدى، دېگەن تۈزۈك! بىر تەرەپتە ياخشى
كۆرگەن ئادەمنىڭ تۇتقۇنلۇق ھالىتى؛ يەنە بىر تەرەپتە، تەشـ-

كىلىنىڭ قاتتىق سىياسىي بېسىمى؛ يەنە بىر تەرەپتە، مۇھەببەت ئوغرىسىنىڭ قارماق يېمى! ئۇچ تەرەپتىن تەڭلا قاپساپ كەلگەن بۇنداق روھىي بېسىمغا ياغ ئىچىدىكى بۆرەكتەك، غەمسىز، رەزىل تەس! ئومۇمەن، قىزلار ئوغۇللارغا قارىغاندا، باغرى يۇمشاق، ھېسسىياتچان، تەسەۋۋۇرغا باي كېلىدۇ، ھاۋاز يېتەكچى بىلەن زايىت قىزلار پىسخىكىسىدىكى بۇنداق ئالاھىدىلىكتىن پايدىلانماي قالارمۇ؟! دوستۇم، ھەرقانداق ئادەمنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە قەلەم ـ سىياھلار بىلەن ئىپادىلەش مۇمكىن بولمايدىغان نۇرغۇن مەزمۇنلار بولىدۇ. ئۇلار شۇ كىشىنىڭ ھېسسىياتى، ۋەھىمىسى، ئېتىقادى، ئاجىزلىقى ۋە گۈمانى، خۇشاللىقى ۋە قايغۇسى قاتارلىقلار بولۇشى مۇمكىن. بۇ شۇ كىشىنىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق سىرى ھەم يوشۇرۇن ئېڭى بولىدۇ. بۇنى تەلەتۆكۈس ئاشكارىلاش ھەقىقەتەنمۇ تەس، ئەگەر ئاشكارىلاشقا جۇرئەت قىلغاندا، ئادەمدە چوقۇم بىر خىل ئىچكى جاسارەت پەيدا بولىدۇ. ۋەھالەنكى، بادامگۈلدەك غۇرۇرلۇق، ئىچى كۆچەلۈك قىزلاردىن بۇنى كۈتۈش بەئەينى سەدەپ قۇلۇلسى ئىچىدىن گۆھەر ئالماقچى بولغاندەكلا قىيىن ۋە مۇشكۈل! بۇنداق ئادەملەر ھەممىنى ئىچىگە سىڭىپ، ئۆز ـ ئۆزىدىن بۇرۇقتۇرما بولۇپ، ئاخىر تۈيۇقسىز پارتلىغان يانار تاغدەك، ھەممىنى بىراقلا ئاشكارىلايدۇ!...

دوستۇم، تۇرمۇشتىكى يېتىشسىزلىكلەر بەزى ھالدا تۇرمۇشقا نىسبەتەن بىر خىل گۈزەل ھېسسىيات ۋە چوڭقۇر خاتىرە ئاتا قىلىشى مۇمكىن. ئۇچىنچى شېئىرىڭ مەندە ئاشۇنداق تەسىرات قالدۇردى! بولدى، شېئىرلىرىڭ توغرىسىدىكى ماختاشنى شۇنچىلىك يازاي! مارك تۋېن: «بىر ئېغىز چىرايلىق ماختاش بىلەن ئىككى ئاي ياشىۋالالىشىم مۇمكىن» دەپتىكەن. مەن سېنى بىر ئېغىز ئەمەس، بىر نەچچە ئون ئېغىز ماختىۋەتتىم!

ئەمدى ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتسە، غەرەزلىك ئۇچۇرۇش بولۇپ قالمىسۇن يەنە! مەن ھەمىشە ئاللادىن : تىرناق ئاستىدىن كىر ئىزدەيدىغان تۆھمەتخور ئادەملەر بىلەن بىللە بولۇپ قېلىشتىن ساقلىغىن، دەپ تىلەيمەن! بۇنداق ئادەملەر خۇددى ئاچچىق، تەلۈە شۈرغاندەك، ئىنسان قەلبىنى مۇزلىتىدۇ، نابۇت قىلىدۇ!...

خوش، ئەمدى يېڭى گەپكە كېلەيلى. ھاۋاز يېتەكچى بارمۇ؟ نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟ (بۇنداق تۇيۇقسىز سوئالمىدىن ھەيران بولما، يېقىندا ئۇ ئادەم چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ، خۇددى قارا باسقاندەك...) ئېھتىمال، يەنە شۇ سەلىم ئەپەندى بىلەن ئۇزەكگە سوقۇشتۇرۇپ يۈرگەندۇ؟ قىزىق ئادەم ـ ھە! ئۇنىڭغا ھەقىقەتەن ئىچىم ئاغرىيدۇ! ئەگەر ئۇنىڭ مۇناسىۋەتشۇناسلىقى تىكى ئاشۇ يۈكسەك ئىقتىدارى بىرەر پايدىلىق ئىلىم ـ پەن ئىشلىرىغا سەرپ قىلىنغان بولسىدى، ئۇ جەزمەن ئەتراپىدىكى زامانداشلىرىدىن خېلىلا ئۇزۇپ كەتكەن بولاتتى! لېكىن، ئۇ لۇغ ئەدەب شېكىسپىر «يېشىل كۆز ئالۋاستى» دەپ ئاتىغان ھەسەت ئوتى ئۇنىڭ ئىقتىدارىنى كاردىن چىقاردى. ھەسەت دېگەنغۇ ھەممە ئادەمدە ئازدۇر ـ كۆپتۇر بولىدىكەن، لېكىن شۇنداقتىمۇ، ھەرقانداق ئادەم ئالدى بىلەن ئۆزىنى بىلىشى كېرەك ـ دە! دۇنيادا ئۆزىنى بىلگەن ئادەمدىن ئارتۇق ئەقىللىق مەخلۇق بولمىسا كېرەك! بۇنىڭدىن ئىككى مىڭ يىل ئىلگىرى، دانىشمەن سوقرات ئەۋلادلارغا «ئۆز ـ ئۆزىنى بىلىش» توغرىسىدا نەسىھەت قىپتىكەن. ۋەھالەنكى، پەن ـ تېخنىكا ئاجايىپ تەرەققىي قىلغان، ئالەم كېمىسى باشقا ئاسمان جىسىملىرىدىكى مەدەنىيەتنى تەكشۈرۈشنى باشلىۋەتكەن بۇگۈنكى كۈندىمۇ، بەزى ئادەملەرنىڭ ئۆزىنى بىلىشى ۋە چۈشىنىشى تېخىچە بالىلار باغچىسىدىكى گۆدەكلىك ھالىتىدە تۇرماقتا! سوقرات ئېيتقان ئۆز ـ ئۆزىنى بىلىش ـــ ئەسلىدە، بىزنىڭ قەلبىمىزنى

تېخىمۇ پاراسەتلىك، ھاياتىمىزنى تېخىمۇ قىممەتلىك قىلاتتى. شۇڭا، ئۆز ـ ئۆزىنى بىلىشنى بۇ دۇنيادىكى ئەڭ زور دانىشمەنلىك، دەيدىكەن! مەن يېقىندا، بالزاكنىڭ خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان بىر كىتابىنى ئوقۇپ، ئۇنىڭدىكى مۇنداق بىر سۆزنى خاتىرەمگە يېزىپ قويدۇم، سەنمۇ ئاڭلاپ باققىن: «تەڭرى بىزنى يارىتقاندىن كېيىن، بىز ئۆزىمىزنى يەنە قايىتىدىن يارىتىپ، تەڭرىگە قارشى ئىش قىلمىز!» ئويلاپ قارىسام، بۇ ناھايىتىمۇ چوڭقۇر مەنىلىك سۆز ئىكەن. ئەسلىدە، تەڭرى بىزنى ناھايىتى پاك يارىتقان، لېكىن بىز ئالا كۆڭۈللۈك، ساختىلىق، ھەسەتخورلۇق، سۇيىقەستچىلىك قاتارلىق رەزىل ئىشلارنى قىلىپ، ئۆزىمىزنى بۇلغايمىز. شۇنداق يۇمشاق كىچىك تىلىمىزنى بىر مىنۇت غەيۋەت ـ شىكايەتلەرنى، نى ـ نى يامان گەپلەرنى قىلىشقا كۆندۈرىمىز؛ شۇنداق نازۇك، ساپ نېرۋىلىرىمىزنى كېچىسى دەم ئالدۇرماي، يامان ئىشلارنى ئويلاشقا، شۇم خىياللارنى سۈرۈشكە ئۆگىتىمىز... شۇنداق قىلىپ، تەڭرىنىڭ ئىرادىسىگە، ھۆكمىگە قارشى ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىپ، تەڭرىگە قارشى چىقىمىز! مەن ھاۋاز بەختىنىڭ ئوبرازىدىن، ۋۇجۇدىدىن بۇنىڭ ھەممىسىنى كۆردۈم. ئۇ ئۆزىنى قايتىدىن يارىتقان، يارىتقاندىمۇ، خېلى بېجىرىم يارىتقان ئادەم ئىكەن!... يېقىندا مەھەللىمىزدىكى قېرى بىر دېھقان ئېرىق بويىدىكى قۇمۇلاڭدا ئولتۇرۇپ، مۇنداق بىر كۈلكىلىك تەمسىلنى ئېيتىپ بەردى: بىر دۆلەتمەن باي بار ئىكەن، ئۇ ياشىنىپ قالغىنىغا قارىماي، ياش بىر چوكاننى توقاللىققا ئاپتۇ. ھەر كۈنى بىر خوتۇنىنىڭ يېنىغا كىرىدىكەن ۋە خوتۇنىنىڭ قۇچىقىغا بېشىنى قويۇپ يېتىدىكەن. بىر كۈنى چوڭ خوتۇنى ئېرىنىڭ ئاقىرىشقا باشلىغان ساقىلىغا قاراپ، بىر خىيالغا كەپتۇ: «ئەگەر بۇنىڭ ساقىلىدىكى ھەممە قارا ساقاللارنى يۇلۇپ تاشلاپ، ئاق ساقاللارنىلا قويسام، كىچىك خوتۇن ئۇنى قېرىكەن، دەپ چاندۇ، ئېرىم پۈتۈنلەي ماڭا قالىدۇ.» شۇنىڭ بىلەن ئۇ، باينىڭ ساقىلىدىكى قارا سا-

قاللارنى بىر ـ بىرلەپ يۇلۇپتۇ. لېكىن ئۇ كۈنى تۈگىتەلمەپتۇ. باي ئەتىسى، كىچىك خوتۇنىنىڭ يېنىغا كىرىپ، ئۇنىڭ قۇچىقىغا باش قويۇپ ئۇخلاپتۇ. كىچىك خوتۇنىمۇ ئۇنىڭ ساقلىغا قاراپ بىر خيالغا كەپتۇ: «ئەگەر بۇنىڭ ساقلىدىكى ئاقلارنى پۈتۈنلەي يۇلۇپ تاشلاپ، قارىسىنلا قويسام، ئۇ چوقۇم ئۆزىنىڭ ياشلىقىنى ئويلاپ، چوڭ كۈشەندەمدىن چېنىپ، پۈتۈنلەي ماڭا قىلىدۇ.» شۇنىڭ بىلەن ئۇ، ئېرىنىڭ ساقلىدىكى ئاقلارنى يۇلۇشقا باشلاپتۇ... شۇنداق قىلىپ، چوڭ خوتۇن قارا ساقالنى يۇلۇپتۇ، كىچىك خوتۇن ئاق ساقالنى يۇلۇپتۇ، يۇلا ـ يۇلا ئاخىر بېرىپ ئېرىنى سېپسىدام كوسا قىلىپ قويۇپتۇ...

قارىغىنە ئاقنىياز، بۇ نېمىدېگەن ئىبرەتلىك تەمسىل ـ ھە!؟ بۇ تەمسىلنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، مەن ھەمىشە بىزنىڭ ئىشلىرىمىزنىڭمۇ ئاشۇنداق ھەسەتخورلۇق، كۆرەلمەسلىك، ئىچى قارىلىق بىلەن ھېلىقى كوسا بولۇپ قالغان باينىڭ ساقلىدەك، زىيانغا ئۇچراپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيدىغان بولۇپ قالدىم. لېكىن مەن ئويلايمەن، تارىختا، تۇرمۇشتا رەزىللىككە، ھەسەتخورلۇققا تايىنىپلا ئۆز ئىشىدا مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ئادەم بولمىسا كېرەك!...

ئاقنىياز، دوستۇم، خەتنى يەنە كۆپ يېزىۋەتتىم، بىزار بولمىغىن، راستىنى ئېيتسام، بۇ يەردە ئويلىغانلىرىمنى ئورتاقلاشقۇدەك ئادەم يوق. كاللا دېسەم، پاقالچاق دەيدىغانلار كۆپ. شۇڭا خەت ئارقىلىق بولسىمۇ سەن بىلەن سىرداشقۇم، مۇڭداشقۇم كېلىدۇ! سەلەي قاشاڭنىڭ يېڭى چاقچاق، لەتىپىلىرى بولسا، يېزىپ ئەۋەتكىن، بەكمۇ ئاڭلىغۇم كەلدى. خېتىڭنى كۈتىمەن، مەكتەپتىكى يېڭىلىقلار توغرىسىدا كۆپرەك يازغىن. سېنى، شەۋكەتنى سېغىنىپ قالغۇچى كەمىنە دوستۇڭ:

تۇرغۇن

1962ـيىل 29ـئىيۇن، بۆرەك مەھەللىسى.»

8

زايىت بۇ قېتىمقى «دۇنيا ئەدەبىياتى» ئىمتىھاندا يەقىلغىلى تاس قالدى. ئىمتىھان چەك ئېلىش ئۇسۇلى بويىچە ئېغىزچە ئېلىنغاچقا، ھەقىقەتەنمۇ تەس ھەم مۇشكۇل ئىدى. ئۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەپەككۇر ئىقتىدارى بىلەن نۇتۇق قابىلىيىتىنى سىنايدىغان سۇئالۇك سوروۇن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، ئۇزۇن كەتكەن كاربىدورنىڭ يېرىمى غۇژمەك ـ غۇژمەك بولۇۋالغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاللىقانداق نام، ئىسىم ۋە يىللارنى ئۇنلۇك، ئالدىراش تەكرارلىشىدىن بەئەينى يېپ بازىرىغا ئوخشاش غاژ ـ غۇژ بولۇپ كەتكەنىدى، جىددىيلىكتىن ئۇلارنىڭ سۆزلىرى بىر ـ بىرىنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى. بۇنىڭ ئىچىدە، قىزلارنىڭ كەيپىياتى تېخىمۇ جىددىي ئىدى. كىمدۇر بىرسى، بۇنداق تەكرارلاشتىن بېشى ئاغرىپ زارلاشقا باشلىدى:

ـــ قۇرۇپ كەتسۇن شۇ «دۇنيا ئەدەبىيات» لىرى! ئوقۇيمەن، ئوقۇيمەن، نەدىكى خۇدا ئۇرغان ناملار، يىللار، ئەسەرلەر... ھېچبىرى ئېسىمدە قالمايدۇ، بۇنىڭ بىزگە نېمە كېرىكى؟!...

ـــ نېمە بولدىڭىز ئايزىم ئوماق؟ ـــ دەپ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى زايىت، ـــ چېچىلىپ قاپسىزغۇ، قورقماڭ، بۇنداق ئىمتىھانلار ئادەمنىڭ ھەقىقىي بىلىمىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرمەيدۇ. ئۇ پەقەت تەلەي سىناش بېلىتىگە ئوخشاشلا بىر ئىش! كىم بىلىدۇ، تەلىيىڭىز ئوڭدىن كېلىپ، ئاسان چەكتىن بىرسى چىقىپ قالامدۇ، تېخى!

ـــ خۇدايىم دېگىنىڭىز كېلەر، زايىت، ـــ دېدى ھېلىقى قىز خۇداغا تەۋىنغاندەك قىياپەتتە، ـــ تەلىيىم كېلىپ ئاسانراق سوئاللار چىققاي ئىلاھىم...

ئۇ ئىسمىنىڭ دەرھال چاقىرىلىپ قېلىشىدىن قورقانىدەك، سىنىپنىڭ يېنىدىن نېرىراققا كەتتى ۋە بىرنەچچە ئوقۇغۇچىلار يوچۇق

ماراپ توپلىشۋاتقان ئىشككە ئەنسىزلىك بىلەن پات - پات قاراپ قويدى...

ئىمتىھان نەتىجىسىدىكى يۇقىرى - تۆۋەنلىك بىلەن ياخشى - يامانلىقنىڭ ئۆز تەقدىرى، ئىستىقبالى ۋە شان - شۆھرىتى بىلەن چەمبەرچەس باغلىق ئىكەنلىكىنى ھېچكىمنىڭ ئوقۇغۇچىلاردەك ئۇنداق چوڭقۇر ھەم بۇاستە ھېس قىلالمايدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مانا شۇ نەتىجىسى بىلەن يىلدىن - يىلغا، ئايدىن - ئايغا، كۈندىن - كۈنگە گۈزەل كېلەچەككە قاراپ، ئاستا - ئاستا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىقىنى، ھايات تۇيۇقسىز تېخىمۇ چوڭقۇر يىلتىز تارتىۋاتقانلىقىنى ناھايىتى ئوبدان ھېس قىلىدۇ! شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئىمتىھاندىن ھەم قورقىدۇ، ھەم ئۇنىڭغا قارشى جان - جەھلى بىلەن ئېلىشىدۇ!

ئىشكىنىڭ يېنىدا تۇرغان بىرسى زايىتنى توۋلىدى:

— زايىت، تېز كىر، نۆۋەتنىڭ كەپتۇ!

بايا قىزلارغا تەسەللى بېرىپ، ئۆزىنى خېلى تەمكىن تۇتقان زايىت ئەمدى ئىسمى چاقىرىلىش بىلەن تەڭ يۈرىكى «جىغىدە» قىلىپ، پۈت - قوللىرى بوشاشقاندەك بولۇپ قالدى. لېكىن ئۇ، بۇنداق چاغلاردا ئۆزىنى تۇتۇشقا، روھىدىكى زەئىپلىكنى سىرتىغا چىقارماسلىققا خېلى ئۇستا ئىدى. شۇڭا ئۇ، ساۋاقداشلىرىنىڭ ئارىسىدىن يېرىپ ئۆتۈپ، سىنىپنىڭ ئىشكىنى يوغان ئاچتى. كىرىپلا ئۇنىڭ كۆزىگە چېلىققىنى، ئىمتىھان ئېلىش ئۈچۈن قېتىپ ئولتۇرغان ئۈچ ئوقۇتقۇچىنىڭ ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشى بولدى. ئۇلار دېرىزە بىلەن دوسكىنىڭ ئارىلىقىدىكى بۇلۇڭغا كۆندىلەكتە قويۇلغان ئورۇندۇقلاردا سالاپەت بىلەن ئولتۇراتتى. ئىمتىھان ئىگىسى بولغان سەلىم ئەپەندى ئوتتۇرىدا، كۆزەتكۈچى بولۇپ كىرگەن «ئەدەبىيات نەزەريىسى» ئوقۇتقۇچىسى ئۆمەر شېرىپ بىلەن «لوگىكا» مۇئەللىمى شەمشىدىن ئىككى تەرەپتە ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى سىرىق سىرلانغان ئۈستەلدە ئىمتىھان سوئاللىرى يېزىلغان چەكلەر تەكشى يېيىقلىق

تۇراتتى. بۇ چەكلەر دۇم قويۇلغان بولۇپ، ھەممىسى بىر خىل رەڭ بىلەن بىر خىل چوڭلۇقتىكى ئۆلچەملىك قەغەزلەر ئىدى.

ــ كېلىڭ زايىت، قېنى چەكتىن بىرنى ئېلىڭ! ــ دېدى سەلىم ئەپەندى ئۈستەلنى ئىشارە قىلىپ.

زايىت قەدەملىرىنى يوغان ئېلىپ، چىڭ ــ چىڭ دەسسەپ ئۈستەلنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە قولىنى سوزۇپلا ئۈدۈل كەلگەن چەكتىن بىرنى ئالدى. ئۇ ئورۇندۇق تەرەپكە كېتىۋېتىپ، چەكتىكى سوئاللارغا قارىدى، قارىدى ــ يۇ، رەڭگى ئۆچۈپ، بېشى پىرقىراپ كەتتى. چۈنكى، چەككە يېزىلغان تۆت سوئالنىڭ بىرسىنى چالا ــ بۇلا بىلگىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغانلىرى ئۇنىڭغا پۈتۈنلەي ناتونۇشتەك ئىدى، ئۇ ئامالسىز چەكنى ئالماشتۇرۇش خىيالىغا كەلدى، ئەگەر ئالماشتۇرمىسا، بۇ قېتىمقى ئىمتىھاننى نۆلگە تاپشۇرۇپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا ئۇ ئورنىغىمۇ بارماي، چەكنى ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن ئارقىغا ياندى.

ــ چەڭ ئالماشتۇرامسىز؟ ــ سورىدى سەلىم ئەپەندى ئۇنىڭ دومسىيىپ تۇرۇشىغا قاراپ، ــ بولىدۇ، ئالماشتۇرۇڭ، لېكىن بىر نومۇرنى نابۇت قىلمىسىز ــ دە! بۇ قائىدىنى بىلەرسىز؟

زايىت ئەلۋەتتە بىلەتتى، چەڭ ئالماشتۇرۇلسا، شۇ ھامان بىر نومۇر قىرىلاتتى. ئۇ ئىككىنچى چەكنى ئالدى ۋە چەتتىكى بىر ئورۇنغا بېرىپ ئولتۇردى. بۇ قېتىمقى چەكمۇ يەنە كۆڭۈلدىكىدەك بولمىدى. ئۇ شۇنچە ئويلاپ، ئاران ئىككى سوئالغا جاۋاب بېرەلەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ چەكتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، خۇددى بىرەرسىدىن مەدەت كۈتكەندەك، ئاۋۇال ئوقۇتقۇچىلارغا، ئاندىن ئەتراپىدىكى ساۋاقداشلىرىغا تەلمۈرۈپ قارىدى. شۇنچە چوڭ سىنىپتا تۆت ئوقۇغۇچى تۆت بۇرجەكتە ئولتۇراتتى. ئۇلار بىلەن سۆزلەشكىلىمۇ، بىرەر نەرسىنى ئىما ــ ئىشارەت بىلەن سوراپ بىلگىلىمۇ بولمايتتى. زايىت ئۆزى بىلەن بىللە ئىمتىھان بېرىشكە تەييارلىنىپ ئولتۇرغان تۆت ئوقۇغۇچىنىڭ بىرسىنىڭ ئاقنىياز ئىكەنلىكىنى شۇ چاغدىلا كۆردى. ئۇ دېرىزە تە-

رەپتىكى بۇلۇڭدا قولىدىكى چەككە قاراپ، چوڭقۇر خىيال بىلەن ئولـ
تۇراتتى. زايىت ئۇنىڭدىن دەرھال كۆزىنى قاچۇرۇپ، قولىدىكى
چەككە قارىۋالدى.

ــ ۋاقىت توشۇپ قالدى، قېنى قايسىڭلار چىقىسىلەر! ــ دېدى
سەلىم ئەپەندى سائىتىگە قاراپ قويۇپ.

ھەربىر ئوقۇغۇچىنىڭ چەكنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، چارەك
سائەت ئويلىنىش ۋاقتى بولاتتى، دەسلەپ چەك ئالغانلارنىڭ ۋاقتى
توشقانىدى. سىنىپ ئىچىنى بىر پەس جىمجىتلىق قاپلىدى، بۇ جىم-
جىتلىق بەكمۇ تىنچ ۋە سۈرلۈك ئىدى.

ــ مەن چىقاي! ــ دېگەن كۆتۈرەڭگۇ ئاۋاز بىلەن بايىقى سۈر-
لۈك جىمجىتلىقمۇ بۇزۇلدى، بۇ ئاقنىياز ئىدى.

ــ بولىدۇ، كېلىڭ!ــ سەلىم ئەپەندى ئۇنى ئالدىغا چىقىشقا ئىشا-
رەت قىلدى. ئاقنىياز ئالدىغا چىقىپ، قولىدىكى چەكنى سەلىم ئەپەن-
دىگە بەردى ۋە ئۆزى ئۈچ ئوقۇتقۇچىنىڭ ئالدىدا سوئالنىڭ سورىلى-
شىنى كۈتۈپ ئۆرە تۇردى.

ــ ئەمىسە، قۇلاق سېلىڭ: بىرىنچى سوئال، ــ دېدى سەلىم
ئەپەندى ئاقنىياز بايا بەرگەن چەككە قاراپ تۇرۇپ، ــ «ياۋروپا رو-
مانتىزم ئەدەبىياتىنىڭ ئالاھىدىلىكى نېمە؟ ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەكىللە-
رى كىملەر؟»

ئاقنىياز بېشىنى يېرىم كۆتۈرۈپ، كۆزىنى دېرىزىگە تىككەن ھالدا
جاۋاب بېرىشكە باشلىدى:

ــ ياۋروپا رومانتىزم ئەدەبىياتىنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇ
كلاسسىزمنىڭ بارلىق نىزام ـ ئۆلچەملىرىنى ئىنكار قىلىپ، رېئاللىققا
ئەھمىيەت بەردى، كۆرەشكە ئىنتىلدى، ئۇ باي تەسەۋۋۇرغا، چوڭقۇر
ھېسسىياتقا، ئاممىباب تىلغا ۋە ئەركىن ئۇسلۇبقا ئىگە... ياۋروپا رو-
مانتىزم ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسلىق ۋەكىللىرى: گېرمانىيىلىك خولدېر-
لىن، گېينرىخ گېينى؛ ئەنگلىيىلىك بايرۇن، شىللى؛ فرانسىيىلىك ستال
خانىم؛ روسىيىلىك پۇشكىنلاردىن ئىبارەت.

ـــ ياخشى، ـــ دېدى سەلىم ئەپەندى رازىمەنلىك بىلەن، ـــ ئەمدى ئىككىنچى سوئالغا جاۋاب بېرىڭ: «جەھەننەم خاتىرىسى» بىلەن «كىچىك ناپولېئون» كىمنىڭ ئەسىرى، قاچان يېزىلغان؟

ـــ «جەھەننەم خاتىرىسى» روسىيىنىڭ 19ـ ئەسىردىكى ئاتاقلىق يازغۇچىسى دوستويېۋسكىنىڭ رومانى، 1862ـ يىلى يېزىلغان؛ «كىچىك ناپولېئون» فرانسىيىنىڭ 19ـ ئەسىردىكى ئاتاقلىق رومانتىزم يازغۇچىسى ۋىكتور گيۇگونىڭ ئەسىرى، 1852ـ يىلى يېزىلغان!

ئاقنىياز سوئاللارغا دۇدۇقلىماي، ئېنىق ۋە توغرا جاۋاب بېرەتتى، ئۆزىمۇ تەمكىن ھەم بەھۇزۇر ئىدى. ئۇ كېيىنكى «ئوتتۇرا ئەسىر ئىران ئەدەبىياتى» غا تەئەللۇق ئۇچىنچى سوئالغىمۇ، ھىندىستان يازغۇچىسى تاگورنىڭ شېئىرىي ئىجادىيىگە تەئەللۇق تۆتىنچى سوئالغىمۇ خۇددى ئۇستا ناتىقلاردەك راۋان ھەم جارانگلىق سۆزلەر بىلەن جاۋاب بەردى. ھەرقانداق بىر ئوقۇتقۇچى ئۆز ئوقۇغۇچىسىنىڭ ئۆگىنىشكە، بىلىمگە بولغان ئىنتىلىشىدىن، ئىشتىياقىدىن ۋە شۇ يولدا قولغا كەلتۈرگەن كىچىككىنە نەتىجىسىدىن خۇشاللانماي، پەخىرلەنمەي قالمايدۇ، ئاقنىياز ئۇنىڭ بۇ ئۇنكى تۆت سوئالغا بەرگەن جانلىق، ئەركىن جاۋابى، تېز ۋە ئۆتكۈر تەپەككۇرى يالغۇز سەلىم ئەپەندىنىلا ئەمەس، بەلكى كۆز-زەتكۈچىلەرنىمۇ قايىل قىلدى، خۇشال قىلدى. ئاقنىياز ئۆگىنىشتە ھەقىقەتەنمۇ كۈچلۈك ئىدى. بىرمۇ قىيىن مەسىلىگە دۇچ كەلگەندە، ھامان ئۇنى قويۇپ بەرمەي، ئۇنىڭدىن ئېنىق بىر جاۋابقا ئېرىشمىگۈچە تىنىم تاپمايتتى. بىرىنچى يىللىق ۋاقتىدىكى خەنزۇ تىل ـ يېزىقىنى ئۆگىنىشتىمۇ، ئۇ ئەنە شۇنداق روھ بىلەن سىنىپ بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرغانىدى...

ئاقنىياز سىنىپتىن خۇددى چېلىشتا يەڭگەن پالۋاندەك، خۇشال ھەم مەردانە چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىر ئوقۇغۇچى سوئاللارغا جاۋاب بېرىشكە باشلىدى. زايىت تېخىچە بېشىنى قاشلاپ، بىردەم ئاسمانغا، بىردەم يەرگە قارىغىنىچە تىت ـ تىت بولۇپ ئولتۇراتتى. سوئالنىڭ ئىككىسىگە يېرىم ـ يارتا جاۋاب تاپقاندەك بولدى،

يەنە ئىككىسى ھەرقانچە ئويلىسىمۇ خىيالىغا كەلمەيۋاتاتتى، ھەتتا مۇئەللىمنىڭ شۇنداق بىر دەرسنى ئۆتكەنلىكىنىمۇ ئېسىگە ئالالمايۋاتاتتى...

دەرس تەكرارلاشتا، زايىتىنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسۇلى بار ئىدى، ئىمتىھان يېقىن قالغانىدا، ئۇ ئىككى كېچىلىك تاماكا، ئاز ـ تولا ئۇخلاتمايدىغان دورا غەملىۋېلىپ دەرس تەييارلايتتى. بۇنداق ئۇسۇلىنىڭ پايدىسىنى ئۇ خېلى كۆپ كۆرگەنىدى. لېكىن، بۈگۈن شۇ ئۇسۇلدا قىلغان تەييارلىقلىرىمۇ ئەسقاتمىدى. ئەمەلىيەتتە، ئۇ كونسېپىك ئوقۇيمەن، ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلمەن، دەپ بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ، كۆزىنى دەپتەردىن ئۈزمىگەن بولسىمۇ، لېكىن كۆڭلى ئاللىقانداق يەرلەردە پالاس قېقىپ يۈرگەنىدى...

زايىت ھەرقانچە ئارقىغا تارتسىمۇ بولمىدى، باشقىلار سۆزلەپ تۇرگەتتى، ئەمدى نۆۋەت ئۇنىڭغا كېلىپ قالغانىدى. ئۇ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئالدىغا چىقتى، قولىدىكى چەكنى سەلىم ئەپەندىگە خۇددى يىرگىنچلىك بىر نەرسىنى بېرىۋاتقاندەك، چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ ئۈزاتتى. سەلىم ئەپەندى چەككە قاراپ تۇرۇپ بىرىنچى سوئالنى سورىدى:

ـــ «پارتىز كوممۇنىسى ئەدەبىياتى» قانداق پەيدا بولغان؟

ـــ ئۇ... پارتىز ئەدەبىياتى... ياق، كوممۇنىسى ئەدەبىياتى...، ـــ زايىت قورقۇشقا، قورقانسىرى دۈدۈقلاشقا باشلىدى، ـــ شۇنداق پەيدا بولغانكى، فرانسىيە پرولېتارىياتىنىڭ دۇنيادا... دۇنيادىكى تۇنجى ھاكىمىيىتىنى يارىتىش... ياق، تىكلەش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى جەريانىدا پەيدا بولغان... ئۇ يېڭى ئىدىيە، جەڭگىۋار كەيپىيات بىلەن تولغان ئەدەبىيات...

خۇداغا شۈكرى، زايىت دۈدۈقلىسىمۇ، تەمتىرىسىمۇ، ھەرھالدا بۇ سوئالغا جاۋاب بەردى.

ـــ ھودۇقماڭ، ئالدىرىماڭ، ـــ دېدى سەلىم ئەپەندى ئۇنىڭغا مەدەت بېرىپ، ـــ ئەمدى ئىككىنچى سوئالغا جاۋاب بېرىڭ: «گىلگا-

مش » ئېپوسى قايسى زامان ئەدەبىياتىغا مەنسۇپ؟

زايىت. كۆزىنى چىملىدىتىپ، لېۋىنى يالاپ نېمە دېيىشنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى، ئاغزىدىكى تۈكۈرۈكىنى ھەربىر يۇتقاندا، بۇغدىيىكى يۇقىرى ـ تۆۋەن غىرتىلداپ كېتەتتى. ئۇنىڭ شۇنداق بىر ئاسان سوئالغا جاۋاب بېرەلمىگەنلىكىدىن، كۆزەتكۈچىلەرنىڭمۇ ئىچى پۇشۇپ كەتتى. بۇنىڭ جاۋابى سوئالدىنمۇ قىسقا ئىدى، ناھايىتى «قەدىمكى زامان بابىل ئەدەبىياتىغا مەنسۇپ » دېسىلا ئىش پۈتەتتى، ھە!... زايىت، كاللاڭ قوشۇقلۇققا چىقىپ قالغانمۇ سېنىڭ!؟...

ئۈچىنچى سوئال سورالدى :

ـــ چېچكوۋ قانداق تىپ؟ كىمنىڭ، قايسى ئەسىرىدىكى پېرسوناژ؟

ھەرھالدا، بۇ سوئالغا «گوگۇل »، «ئۆلۈكجانلار » دېگەندەك يېرىم ـ يارتا جاۋابلار بېرىلدى، ئەمدى تۆتىنچى سوئالغا كەلگەندە، زايىتنىڭ يەنە ئاغزى يەملىنىپ قالدى.

ـــ بالزاكنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى قانچە باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ؟ «جىمجىت جىلغىدىكى گۈلسامساق » قايسى باسقۇچقا تەئەللۇق ئەسەر؟

ئەگەر، ئۇ ئازراقلا كۆڭۈل قويۇپ تەييارلىق قىلغان بولسا، بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىش ئويۇن ـ چاقچاقنىڭ ئورنىدىكى ئىش ئىدى. لېكىن ئۇ يەنە گۆشىيىپ، دومسىيىپ تۇرىۋەردى.

ـــ بۇ قېتىمقى ئىمتىھانغا ياخشى تەييارلىق قىلالماپسىز ـ ھە؟ ـــ دېدى سەلىم ئەپەندى ئېچىنىش تۇيغۇسى بىلەن، ـــ ئەمدى سىزگە قانچە نومۇر قويساق بولار!

ـــ تەييارلىقىنغۇ قىلاتتىم، مۇئەللىم، لېكىن باش ياچىيكىنىڭ ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتىپ...

ـــ شۇنداقمۇ؟ ـــ دېدى سەلىم ئەپەندى غۇرۇرلىنىپ كېتىپ، ـــ سىزنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىشىڭىزغا قارشى ئەمەسمەن! لېكىن، شۇنى بىلىشىڭىز كېرەككى، ئوقۇ-

غۇچى دېگەننىڭ بىردىنبىر، مۇقەددەس ۋەزىپىسى ـــ ئۆگىنىش، كىتاب ئوقۇش، دەرس ئاڭلاش! سىلەر ئۇچۇن ئۆگىنىشلا دائىملىق، ئىنچىكە، ھەقىقىي ئەمگەك بولىدۇ! لېكىن سىز ئۆزىڭىزنىڭ ۋەزىپىسىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك قىلىسىز، زايىت! دەرۋەقە، ئاجىزلىق دېگەن ھەممە ئادەمدە بولىدۇ، بەلكى سىز چوقۇنىدىغان ئادەملەرمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. لېكىن، رېئاللىققا توغرا قارىيالمايدىغان ئادەم ـــ ھامان ئاجىز، ئىقتىدارسىز كېلىدۇ. ئادەم ئۆزىدىكى نۇقسانىنى يوشۇرۇپ يۈكسەك پەزىلەت ھاسىل قىلىشى مۇمكىن ئەمەس!...

زايىت كۆرۈنۈشتە بۇ گەپلەرنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلاۋاتقاندەك، ئۆزىنىڭ ئىمتىھانىنى ياخشى بېرەلمىگەنلىكىگە پۇشايمان قىلغاندەك بىر چارە قىياپەتتە تۇرسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا كۈچلۈك بىر ئۆچمەنلىك ئوتى لاۋۇلداۋاتاتتى: «سەن تېخى ماڭا نەسىھەت قىلىپ كېتىۋاتامسەن، سەلىم ئەپەندى! ئۆزۈڭگە پەخەس بول، پەيمانىڭ توشتى سېنىڭ! بەلكىم بۇ بىزنى ئاخىرقى قېتىم قىينىپ ئىمتىھان ئېلىشىڭ بولۇپ قالار! سېنىڭ دەرسىڭدىن ئۆتەلمىگەنگە يامان ئوقۇغۇچى بولۇپ قالمايمەن! ئىدىيىدە ئىلغار، سىياسىي جەھەتتە ئىشەنچلىك بولسامۇ، پارلاق ئىستىقبال مېنىڭكى!...»

زايىت كارىدورغا چىقىپلا، ئۇ يەر ـ بۇ يەردە توپلىشىپ تۇرغان ساۋاقداشلىرىغا ئۆزىچە قايناپ سۆزلەپ كەتتى:

ـــ بۇ سەلىم ئەپەندى دېگەننىڭ كاللىسى ئاللىقانداق «ئىسكى ـ ۋىسكى» دېگەنلەر بىلەن تولۇپ كەتكەن ئادەم ئىكەن! ئۇنىڭ دىلى، تىلى پۈتۈنلەي ئەجنەبىي قېلىپىدا سۇغرىلىپتىكەن. ھە دېسىلا يۇنان-رىم، ئوتتۇرا ئەسىردىن، قەدىمكى بابىلدىن سۆز ئاچىدۇ، بىزگە بۇنداق چەت ئەلنىڭ قەغەز دۆۋىلىرى ئارىسىدىن تېرىۋالغان پارچە ـ پۇرات نەرسىلەرنى بىلىم قىلىپ بېرىپ، نېمە قىلماقچى؟ ئۇ كىمگە كېرەك بولۇپ قاپتۇ؟!...

ئۇنىڭ يېنىدىكى توپتا بىر نەچچەيلەن بىلەن پاراڭلىشىپ تۇرغان ئاقنىياز بۇ چۆرۈمە ـ چۆچەك گەپلەرنى ئاڭلاپ تۇرالماي قالدى.

ئۆتكەنكى تالاشتىن كېيىن، بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يوشۇرۇن نىزا پەيدا بولۇپ، بىر - بىرى بىلەن گەپلەشمەي ماي تارتىشىپ يۈرەتتى. ئاقنىياز شۇ تاپتا، ئۇ ئاداۋەتلەرنىمۇ ئۇنتۇپ، ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئاچچىق ئارىلاش دوق قىلدى:

— نېمە دەۋاتسەن، زايىت!؟ ئۆزۈڭ ئىمتىھاننى ياخشى بېرەلمەي، ئەمدى مۇئەللىم بىلەن ئىلىمنى قارىلاۋاتامسەن؟! بىلىپ قوي، دۇنيادا ئەڭ دەسلەپ بارلىققا كەلگەن ئاۋازسىز كىنودىن تارتىپ ھازىرقى ئەڭ يۇقىرى ئېلېكترونلۇق مېڭگىچە بولغان كەشپىياتلارنىڭ ھەممىسىنى ئاشۇ «ئېسكى - ۋېسكى» لار ئىجاد قىلغان، ئەمدى شۇنى سۆزلىمەي، سېنى سۆزلەمدۇ؟! دۇنيادا «تراگېدىيە ئاتىسى»، «كومېدىيە ئاتىسى» دەپ نام ئالغان ئارستوفىن بىلەن ئېسكولوسلارمۇ قەدىمكى يۇنانلىق ئەمەسمۇ؟!

— توغرا، توغرا دېدىڭىز، ئاقنىياز، — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىدى بىر ئوقۇغۇچى دەرھاللا، — ھەرقايسى مەملىكەتلەردىكى نۇرغۇن ئادەملەر ئاشۇ «ئېسكى - ۋېسكى» لارنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن، پۈتۈن ئۆمرىنى سەرپ قىلىۋاتامدۇ!

زايىت خۇددى سوقۇشقاق خورازدەك ئاقنىيازغا ھۇرپەيدى:

— مەن سەلىم ئەپەندىنىڭ گېپىنى قىلىۋاتسام، ساڭا نېمە دەز كەتتى؟! ئۇنداق «ئېسكى - ۋېسكى» لارنى بىلمەيمۇ، سىنىپىي كۈرەش قىلغىلى، سوتسىيالىزم بىلەن شۇغۇللانغىلى بولامدىكەن!؟

— بولىدۇ، نېمىشقا بولمايدۇ! — دېدى ئاقنىياز كىنايىلىك كۈلۈپ، — يېزىدىكى ساۋاتسىز دېھقانلارمۇ، زاۋۇت - كانلاردىكى قارا قورساق ئىشچىلارمۇ سىنىپىي كۈرەش قىلىپ، سوتسىيالىزم بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدىغۇ! ئۇنداق بولسا، سەن بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىغا نېمە دەپ كەلدىڭ؟! شۇلار بىلەن بىللە بىر تەرەپتىن كەتمەن چېپىپ، كۆمۈر قېزىپ؛ يەنە بىر تەرەپتىن، كەڭ - كۈشادە سىنىپىي كۈرەش قىلىپ يۈرسەڭ بولمامتى!؟...

ئوقۇغۇچىلار پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى، بۇ كۈلكىدە ئاقنىيازنى

قوللاش، زايىتنى مەسخىرە قىلىشتەك ئاچچىق بىر تۈيغۇ يوشۇرۇنغا-نىدى.

— سەن!... سەن...، — دېدى زايىت جىلە بولغىنىدىن دۇ-دۇقلاپ، — سەن زادى نېمە دېمەكچى؟!

— ھە، مەن! — دېدى ئاقنىياز يەنە شۇ تەمكىنلىكى بىلەن، — مەن نېمە دەيتتىم، باشقىلارنىڭ سايىسىدە قولغا كەلتۈرگەن شان - شەرەپ ساختا بولىدۇ، پەقەت ئۆز كۈچىگە تايىنىپ قولغا كەلتۈرگەن شان - شەرەپلا ھەقىقىي بولىدۇ، دېمەكچىمەن، بىلدىڭمۇ!؟

زايىت كۆپۈپ، بوغۇلۇپ، ئاقنىياز بىلەن ئېلىشماقچى بولغانىدەك ئەلپازدا دىكتىنىپ تۇرۇۋىدى، يېنىدىكى بىر ئاغىنىسى ئۇنىڭ قولىدىن ئاستا تارتىپ سىرتقا ئېلىپ ماڭدى، ئۇ كېتىۋېتىپ چالۋاقىدى:

— بىلىپ قوي ئاقنىياز! ھەقىقىي شان - شەرەپنىڭ كىمگە مەنسۇپ بولىدىغانلىقىنى تېخى كۆرىمىز!

— تۇغرا زايىت، تېخى كۆرىمىز! — دېدى ئاقنىيازمۇ سالماق ئاۋازدا.

ئىمتىھان داۋام قىلماقتا، ياخشى بەرگەنلەر كۈلۈپ، ھەجىيىپ؛ نا-چار بەرگەنلەر قايغۇرۇپ، سالپىيىپ سىنىپتىن ئۆزۈلمەي چىقىپ تۇردى. كۈلۈپ - ھەجايىغانلار ھامان كۆپ سانلىق ئىدى، شۇڭا ئۇلارنىڭ خۇشال كۈلكە سادالىرى ئىمتىھان ۋەھىمىسى بىلەن سۇرلۇك بولۇپ كەتكەن كارىدورنى قىزغىن ۋە جانلىق تۇسكە كىرگۈزگەنىدى...

9

قىزىل بىنانىڭ ئالىيىشىل چىراغلىرى چاراقلاپ يېنىپ، ئوچۇق دېرىزىلەردىن شوخ مۇزىكا ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. بۇگۈن بۇ زالدا كاتتا تانسا ئۈيۇشتۇرۇلغانىدى. ئاقنىياز بىلەن سەلەي قىزىل بىنا تەرەپكە كېلىۋېتىپ، يېرىم يولغا كەلگەندە توختاپ قېلىشتى.

ـــ هەي ئاقنىياز، تانسىغا مۇشۇنداقلا كىرسەك بولماس، ـــ دېدى سەلەي، ـــ ئازراقتىن قېلىن دورىسى ئىچىۋالمايمزمۇ!

ـــ ئىچسەكقۇ بولاتتى، ـــ دېدى ئاقنىياز لەۋلىرىنى يالاپ، ـــ لېكىن پۇل قېنى، مەندە بىرنەچچە موچەنلا بار، سەندە بارمۇ؟

ـــ توختا، قاراپ باقاي، كولاشتۇرسام مەندىنمۇ بىر نەچچە موچەن چىقىپ قالار، ـــ دېدى سەلەي ۋە يېڭى كىيگەن كۆڭلىكى بىلەن شىمىنىڭ يانچۇقلىرىنى تىنتىلاپ يۇرۇپ، بىرنەچچە موچەنلىك قەغەز پۇل بىلەن بىرنەچچە پۇڭلۇق تىيىنلارنى تېپىپ چىقتى ۋە نوچىلىق بىلەن قولىنى شىلتىدى، ـــ كەتتۇق، مانا پۇل دېگەن، قاۋاقخانىغا مارش!

ئۇلار مەكتەپنىڭ يېنىدىكى كىچىككىنە قاۋاقخانىغا كىردى، پەشتاقا يۆلىنىپ تۇرۇپ، تۆت سەردىن هاراق بۇيرۇدى. بوينىغا لۆڭگە سېلىۋالغان قېرى، ئازغىن بىر بوۋاي تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن پارچە هاراق كوزىسىغا كەمچەن سېلىپ، ئىككى هېجىرغا تۆت سەر-دىن هاراق قۇيدى. ئاقنىياز بىلەن سەلەي هېجىرلارنى «خوشە» دەپ سوقۇشتۇرۇۋېتىپ، تىك تۇرما قىلىپلا ئىچتى ـ دە، قولىنىڭ دۈمبەسى بىلەن ئاغزىلىرىنى ئېرتىپ، «چىرت» قىلىپ تۇكۈرۈۋېتىپ، قاۋاقخانىدىن چىقتى. شۇ تاپتا، ئۇلار ئۆزلىرىنى گويا دۇنيادىكى ئەڭ غەمسىز، دۆلەتمەن، خۇشال ئادەملەر هېسابلايتتى. ئۇلار بىر ـ بىرىنى قولتۇقلىشىپ، يىراقتىن ئاڭلىنىۋاتقان مۇزىكىغا ئاللىقاندىق بىر ناخشىلارنى تەڭكەش قىلىپ غىڭشىپ، قىزىل بىنا تەرەپكە كېلىشكە باشلىدى.

ئۇلار زالغا كىرگەندە، كۆركەم، ئازادە زال خۇددى باهار تاشقىنىدەك خۇشال ـ خۇراملىققا چۆمگەنىدى. چىرايلىق، پۇزۇر كىيىنىۋالغان قىز ـ ئوغۇل ئوقۇغۇچىلار هېسابسىز ئىدى، ئۇلار گويا ئۇۋۇسىغا سۇ كىرگەن چۈمۈلىلەردەك قىم ـ قىم بولۇپ كەتكەن، باش ـ ئايىغى يوق ئىدى. مۇزىكانتلار زالنىڭ بىر چېتىدىكى خلۇەتتە گىرە بولۇپ ئولتۇرۇشاتتى. بۇ ئىككىيلەن مۇۋاپىقراق ئورۇن تېپىش ئۈچۈن

ئەتراپقا بويۇنداپ، سول تەرەپكە سلجىپ تۇرۇۋېدى، ئۇلارنىڭ ئالـدىدىن گايىت مايىت چىقىپ قالدى ۋە سەلەينىڭ تېخى بۇگۈن كـېـگەن يېڭى شەتلەڭگە كۆڭلىكىگە قاراپ چاقچاق قىلدى :

ـــ پاھ، كۆرمەي قاپتۇق سەلەيجان، يېڭى كـۆڭلەك كـېيىپسـەن، مۇبارەك بولسۇن، قانچىگە ئالدىڭ؟

سەلەيمۇ بوش كەلمىدى، چاقچاققا چاقچاق بىلەن جاۋاب بەردى :

ـــ كۆڭلەكنىڭ ئۆزىنى تۆت سوم يەتمىش تىيىنغا ئـالدىم، ساڭـا ئوخشاش مۇبارەك بولسۇن دېگەنـگە تۆت موچـەن بەردىم، يارىـشىپتـۇ دېگەنگە ئۈچ موچەن بەردىم، ھېسابلاپ باقە، قانچە بوپتۇ؟

ئۇچىلىسى كۈلۈشتى، ئۇلار يـەنە گەپكـە ھازىرلـىنىپ تۇرۇۋېـدى، تۇيۇقسىز كۆتۈرۈلگەن تانگونىڭ ياڭراق ئاۋازى زالنى بىر ئالدى، مۇـزىكىنىڭ شوخ، يېقىملىق رىتمى ھەممەيلەنـنىڭ ۋۇجۇدىـدا بىر خـىل قوزغاتقۇچى كۈچكە ئايلىنىپ، ئـۇلارنى ئويىنـاشقا، سەكـرەشكە، پـىـرقىراشقا ئۈندەيتتى، زال بىردەمدە جۇپ ـ جۇپ قىز ـ يىگـىتلەرنـىڭ ماھارەت كۆرسىتىدىغان، سىرىشىدىغان مۇھەببەتلىك سورۇنىغا ئـايـلىنىپ كەتتى...

ئاقنىياز كىمنىدۇر ئىزدەيتتى، ھاراقنىڭ ھارارىتى بىلەن قىزىرىـپ، تېخىمۇ نۇرلىنىپ كەتكەن كۆزلىرى زالنىڭ ئەڭ يىراق بۇلۇڭلىرىغىچە تىكىلەتتى. ئۇ ئاخىر ئىرىقى تەرەپتە بىرسىنى كۆردى. كۆردىيۇ، گويا بەدىنىگە توك تەگكەندەك، جىغىدە بولۇپ، يۇرىكى سېلـىپ كەتتـى. ئاقنىياز ئۇنىڭدىن كۆزىـنى ئۈزمەي تـىكىلـىپ تۇراتتـى. ئۇنىڭ كـۆز ئۆڭىدە جىلۋىلىنىپ تۇرغان بۇ جەلپكار قىز ئاددىي، لېكىن يارىشىملىق كىيىملەر بىلەن رەڭگارەڭ چىراغ نۇرىدا تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كەتكەن غۇنچەقىز ئىدى. ئاقنىياز ئاستا ـ ئاستا سلجىپ، ئۇنىڭ يېنىغا بېرىـۋېلىش ئۈچۈن، مۇزىكانتلار بار يەردىن ئەگىپ ئۆتمەكچى بولۇپ تۇـرۇۋىدى، نەدىندۇر ھېلىم غېجەك ئۇنى چاقىرىپ قالدى :

ـــ ئاقنىياز، بېرى كېلىڭە، مۇھىم ئىش بار...

ئاقنىياز ئامالسىز ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇ مۇزىكا چېلىش نۆۋىتىنى

گارمونچىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئۆزى يېنىدىكى ناتونۇش بىرسى بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇراتتى.

ــ تونۇشۇپ قېلىڭلار ئاقىنىياز، بۇ كىشى، ــ دەپ يېنىدىكى ئادەمنى كۆرسەتتى ھېلىم غېجەك، ــ ئاتاقلىق كومپوزىتور رەجەپ شادى بولىدۇ، تانسا بارلىقىنى ئاڭلاپ كەپتىكەن، ئازراقتىن ئىچىشىپ ئولتۇردۇق...

ئاقىنىياز ئاتاقلىق كومپوزىتورنىڭ كاستۇم ـ بۇرۇلكا ياراشقان جۇغى كىچىك، ئەمما تېتىك بەستىگە، سالۋاراپ تۇرغان قويۇق چېچىغا، ئاق، ياغاق يۈزىگە، ھەربىر گەپ قىلغاندا، قاش ـ كۆزلىرىنى ئوينىتىپ قويىدىغان شەھۋانە قىلىقلىرىغا قاراپ بىر نەرسىنى سەزگەندەك، مىڭىقىدا كۈلۈپ قويدى ۋە:

ــ بۇ كىشىنىڭ ئۆزىنى كۆرمىگەن بولساممۇ، مۇزىكا ئەسەرلىرىنى ئاڭلىغان، ــ دەپ ئۇنىڭغا قولىنى سوزدى، ــ بۇگۈن ئوبدان تونۇشۇپ قالدۇق، مېنىڭ ئىسمىم ئاقىنىياز!

ــ بۇ بىزنىڭ فاكۇلتېتتىكى نامدار شائىر!... ــ دېدى ھېلىم غېجەك مۇزىكا قېپىغا يوشۇرۇپ قويغان بىر بوتۇلكا ئالما ھارىقىنى ئېلىۋېتىپ.

ــ مۇنداق دەڭ، ياخشى بولدى، ــ دېدى رەجەپ شادى يەلكىلىرىنى لىكىلدىتىپ، ــ مەن مۇزىكا يازمەن، سىز شېئىر يازىسىز، تازا ئوبدان ماسلاشقۇدەكمىز!

رەجەپ شادىنىڭ كەيپى خۇش، ئۆزى بەك تەكەللۇپچان ئىدى. ئۇ ئاقىنىيازنى بىقىنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، يېقىندىن بېرى نېمىلەرنى يازغانلىقى ۋە يازماقچى بولغانلىقى، ئاقىنىيازنىڭ ئۆزىگە ماسلىشىپ، ياخشى ناخشا تېكىستلىرى يېزىپ بېرىشىنى كۆتىدىغانلىقى توغرىسىدا ئاغزى بىسلىماي سۆزلەپ كەتتى ۋە سۆز ئارىلىقىدا، پىيالىگە توشقۇزۇلغان ھاراقنى بەئەينى چاڭقاپ كەتكەن ئوتۇنچىدەك، بۇقۇرۇپ ـ بۇقۇرۇپ ئىچىشكە باشلىدى، ھارارىتى ئازراق ئۆرلىگەندى، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، مىجەز ـ خۇلقىدىكى زەئىپ، سۈيۈق يەرلىرىمۇ ئاشكارىلىنىشقا باشلى-

دى. ئەمدى ئۇ ئاقنىيازنىڭ يەلكىسىگە گىرە سېلىپ :

ــ ئۇكام، ئۆزۈمنىڭ ئۇكىسى، ــ دەپ پو ئېتىشقا باشلىدى، ــ سىز شېئىر يېزىڭ، مەن مۇزىكا دېگەننىچۇ... چايكوۋسكىدەك ... بىتخوۋېندەك ئىشلىۋېتىمەن!.... ئالەم ھاڭ ـ تاڭ قالىدۇ... بىر كېچىدە بىر مەشھۇر مۇزىكا دەڭە!...

ئاقنىيازنىڭ چىشلىرى كىرىشىپ، غىجىقى كەلگەنلىكتىن بەدىنى تىكەنلەشكەندەك بولۇپ كەتتى. ئاخىر ئۇ، بايا بۇ كومپوزىتورنى كۆرۈپلا خىيالىغا كەلگەن بىر گەپنى پوسۇققىدە ئېيتىۋەتتى :

ــ ئاكا، شېئىر لازىم بولسا، مەن يېزىپ بېرەي، لېكىن سىز ئادەمنىڭ يۈرىكىگە تەگكۈدەك، بىرەر مۇڭلۇق مۇزىكا ئىجاد قىلىپ باقسىڭىز بولمامدۇ ؟! «تارىم ناخشىسى»، «دوستلۇق كۈيى»، «ساڭا مەدھىيە» دېگەن مۇزىكىلىرىڭىز ساپلا غىلدىر ـ غىلدىر، دەستىكى ـ دەستەك، شادەستەك ... دېگەندەك مۇڭسىز، تەسىرسىز مۇزىكىلار، ئەمما ھازىرقى تۇرمۇشىمىزنىڭ ئۆزى مۇڭ تۇرسا، سىزنىڭ مۇزىكانىتلىق ھۈجەيرىلىرىڭىز بۇنى سەزمەمدۇ ؟! ياخشى مۇزىكا، ياخشى كۈي ئادەمنىڭ يۈرىكىدىكى ھەسرەت بىلەن ئەلەمنى ئالىدۇ، ھاياتنى ئاسرايدۇ!...

رەجەپ شادىنىڭ ھاراقنىڭ تەسىرىدىن ئۇچىۇرجەك بولۇپ قىسلىغان كۆزلىرى بۇ گەپ بىلەن تەڭ دىڭگىدە چەكچىيىپ، ئېسلىغان يۈزىمۇ ئۆڭۈپ ئالىپاساق بولۇپ كەتتى.

ــ ھەي بالا! ... سىز نېمە دەۋاتىسىز ؟ سىز نېمىنى بىلىسىز ؟! ــ دېدى ئۇ بەئەينى قۇيرۇقىغا نۆشىدىل قىستۇرۇلغان ئېشەكتەك چىڭشىپ، ــ مېنىڭ مۇزىكىلىرىمغا تىل تەگكۈزگەن ئادەم تۇزكور بولىدۇ جۇمۇ! سىزدە ئازراقمۇ مۇزىكا تۇيغۇسى دېگەن نەرسە يوق ئىكەن. بىلەمسىز، بىلمىسىڭىز بىلىپ قويۇڭ : مېنىڭ مۇزىكىلىرىمنى ئاڭلىغان ئادەمنىڭ ئۆلگەن ھۈجەيرىلىرى تىرىلىدۇ، ئۆلۈۋاتقانلىرى بولسا ياشىرىدۇ!

ــ مۇنداق دەڭ، بىلمەي قاپتۇق! ــ دېدى ئاقنىياز تەنە ئارىلاش

كۆلۈپ، ــ سىزنىڭ مۇزىكىلىرىڭىز ئەسلىدە ھەرەمنىڭ زەمزەم سۇيى، جەننەتنىڭ مېھرىگىياھى ئىكەن ـ دە!

ــ ھەببەللى، شۇنداق دېسىڭىز بولىدۇ! ــ دېدى رەجەپ شادى قوللىرىنى ئېگىز ـ پەس شىلتىپ.

ئاقنىياز ئىچىدە كۈلدى، كۆلگەندىمۇ، بۇنداق ئۆزىنى بىلمىگەن، ھاماقەت ئادەملەرنىڭ ئارسىزلىقىدىن بىزار بولۇپ، نەپرەت بىلەن كۈلدى. ئەگەر شۇ چاغدا، ھېلىم غېجەك رەجەپ شادىنى چاقىرىپ قالمىغان بولسا، بۇنداق ئۈياتسىز پو ئېتىش بىلەن ئاچچىق كىنايە، مەسخىرىلەر خېلى داۋاملاشقان بولاتتى.

ــ سىزگە تەلەپ كەپتۇ، رەجەپ شادى، ــ دېدى ھېلىم غېجەك ئۇنى ئورنىدىن تۇرۇشقا ئىشارەت قىلىپ، ــ بىر ـ ئىككى ناخشا ئېيتىپ بەرسۇن، دەپتۇ.

ــ چاتاق يوق... ناخشا توۋلاپ تۇرەلگەن يېگىت بىز! ــ دېدى ئۇ كۆرەڭلىك بىلەن زالدىكىلەرگە قاراپ، ــ دۇتار بارمۇ؟

ــ بار، مانا.

رەجەپ شادى نەقىشلىك دۇتارنى قولىغا ئالدى، بىر پەس سازلاپ، تىرىڭشىتىپ، ئاندىن ھېلىم غېجەككە قاراپ شۇنىلىدى:

ــ قايسىنى ئېيتسام بولار؟ كونىسىنمۇ، يېڭىسىنمۇ؟

ھېلىم غېجەك بىر نەرسە دېگۈچە ئۇنىڭ يېنىدىكى گارمونچى جاۋاب بەردى:

ــ ياخشىسىنى ئېيتىڭ!

رەجەپ شادى ئۇنىڭغا يەر ئاستىدىن ئالىيىپ قويۇپ، خىيالىغا تۇيۇقسىز كەلگەن بىر ناخشىنىڭ پائۇزىسىنى ئۇردى. ئۇنىڭ ئاۋازى خىرگەي ئىدى، شۇڭا ناخشىنى بوغۇلۇپ تۇرۇپ ۋارقىرايتتى:

بۇلبۇللار سايرىسا، گۈلشەنلەر ئارا،
كەلدىمۇ يارىم دەپ، سېنى سورايمەن!
ئامرىقىم ئىشقىڭدا كۆيگەن يارىڭ مەن،
تەلمۈرۈپ ھەر تاڭدا يولىغا قارايمەن!

ۋالىس ئاھاڭدا ئوقۇلۇۋاتقان بۇ سوزۇلما ناخشىغا تەڭكەش قىلىپ تانسىغا چۈشكەن بىرنەچچە جۈپ قىز ـ يىگىتلەر مەيدانغا لەرزان پىرقىراشقا باشلىدى...

رەجەپ شادى بۇ ناخشىدىن كېيىن، «كۆز ئۇيقۇدا» دېگەن يەنە بىر ئېزىلەڭگۈ ناخشىنى ئېيتتى. ناخشا تۈگىگىچە زالدىكى بايىقى قايناملا ـ تاشقىنلىق كەيپىيات خېلىلا سۈسلاپ قالدى. لېكىن ئۇنىڭ ناخشىسىدىن كېيىنلا ئوتتۇرىغا چىققان گارمونچى يىگىتنىڭ شوخ، يېقىملىق جىرلىرى بىلەن زال ئىچى يەنە جانلىنىپ، تانسا قىزىپ كەتتى. ئاقنىياز غۇنچەقىزنى ئىزدىدى. ئۇ بايىقى جايىدىمۇ، باشقا يەردىمۇ كۆرۈنمەيتتى. بىر چاغدا، ئۇنى بىرسى قارا دېگەندەك، مەيدانغا قارىۋىدى، غۇنچەقىزنىڭ بېلىدىن قورۇپ، تانگو ئويناۋاتقان رەجەپ شادىنى كۆردى. بۇ ماختانچاق، بىزەڭ ئادەمنىڭ قاچانلاردا غۇنچەقىزنى تېپىۋالغانلىقىغا ئاقنىيازنىڭ ئۆچلۈكى، كۈندىشلىقى كەلدى. تېخى ئۇنىڭ ساغرىسىنى تولغاپ، غىتىڭشىپ ئويناشلىرىنى كۆرەي! بۇنى ئاز دېگەندەك، ئۇ يەنە غۇنچەقىزغا تۈمشۇقلىرىنى يېقىن سوزۇپ، بىر نەرسىلەرنى دەيتتى ۋە ئۆزىچە ئاغزىنى كالچايتىپ، هاماقەتلەرچە كۈلەتتى.

مۇزىكا توختىدى. ئاقنىياز غۇنچەقىزنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن، قىسقىچىلىقلاردىن سۈغۇرۇلۇپ ئۆتۈپ، ئۇلار تەرەپكە قاراپ سىلجىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ يېنىغا باراي دەپ قالغاندا، يېڭى مۇزىكا بىلەن ناخشا باشلىنىپ كەتتى، رەجەپ شادى يەنە غۇنچەقىزنى تارتىپ مەيدانغا چۈشۈۋالدى. ئاقنىياز ئۇلاردىن كۆز ئۈزمەي، ئەلەم بىلەن تۇرۇپ قالدى. تانسا يېرىملاشقاندا، كۈتۈلمىگەن بىر ئىش يۈز بەردى: غۇنچەقىز نېمە ئۈچۈندۇر رەجەپ شادىنىڭ قولىدىن سىلكىنىپ بوشاندى ۋە تانسا ئويناۋاتقانلارنى نېرى ـ بېرى ئىتتىرىپ، يۈزىنى تۇتقان پېتى مەيداندىن يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى.

ئاقنىياز ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىدى ۋە سىرتقا چىققاندىلا يېتىشۋالدى.

— نېمە بولدى غۇنچەقىز؟ — دېدى ئۇ ھولۇقۇپ، — بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟

— تازىمۇ بىر قىلىقى سەت، قېلىن ئادەم ئىكەن ئۇ! — دېدى غۇنچەقىز ئېسىدەپ، — مېنى نېمە كۆردىكىن!...

ئەلەم ۋە خورلۇقتىن غۇنچەقىزنىڭ شوخ ۋە يېقىملىق ئاۋازىمۇ ئۆزگىرىپ كەتكەندى. ئىككى مۇرىسىنىڭ يەڭگىل سىلكىنىشىدىن يىغا تۇتۇۋاتقانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى.

— ھە، بىلدىم! — دېدى ئاقنىياز غەزەپتىن چىشلىرىنى غىرسلىتىپ، — ئەمدى كىرمەمسىز؟

— ياق، ياتاقتا كېتىمەن، خوش...

— مەن ئاپىرىپ قويايى.

— رەھمەت، ئاۋارە بولماڭ، يېقىنلىغۇ...

غۇنچەقىز يۈگۈرۈپ دېگۈدەك تېز مېڭىپ ئۇزاپ كەتتى، ئاقنىياز ئارقىسىغا قايتىپ، تانسا مەيدانىغا كىردى ۋە سەلەينى تېپىپ بىر چەتكە تارتتى:

— سەن ئاۋۇ ئاتاقلىق كومپوزىتورنى ھازىرلا سىرتقا باشلاپ چىقە، مۇھىم ئىش بار!

— نېمە قىلسەن، نېمىدەپ باشلاپ چىقمەن؟ — سورىدى سەلەي ھېچنېمىنى چۈشەنمەي.

— سىزنى بىر قىز چاقىرىۋاتىدۇ، دەپلا باشلاپ چىق! قالغىنىنى چىققاندا كۆرىسەن، — ئاقنىياز شۇنداق دېدى ـ دە، بۇرۇلۇپلا سىرتقا چىقىپ كەتتى. سەلەي مەيداننى بىر ئايلىنىپ رەجەپ شادىنى تاپتى، ئۇ يەنە بىر قىزنىڭ قولىنى تۇتۇپ، ھەر خىل ئەپسانە گەپلەر بىلەن ئۇنىڭمۇ كاللىسىنى ئايلاندۇرۇپ تۇراتتى. سەلەي ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ، كاستۇمىنىڭ پېشىدىن ئاستا تارتتى ۋە پەس ئاۋازدا مۇنداق دېدى:

— سىزنى سىرتتا بىر قىز چاقىرىۋاتىدۇ، ھازىرلا چىقسۇن، دەيدۇ!

— كىمكەن ئۇ! — رەجەپ شادى سەلەيگە سوغۇقلا نەزەر تاشلاپ سورىدى.

— چىققاندا بىلمەمسىز، ئاكا. ئىشقىلىپ بىر قىز سىزنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ!

— راستمۇ؟ — بىر خىل ھارام نىيەت ئۇنىڭ كۆڭلىنى قۇتراتتى، — كەچۈرۈڭ قىزچاق، مەن سىرتقا چىقىپلا كىرەي، — دېدى ئۇ يېنىدىكى ھېلىقى قىزغا ئۆزرە بىلەن، — ھازىرلا كىرىمەن، سىز بىلەن تېخى قانغۇدەك تانسا ئويناپمىز، جۇمۇ!

ئۇ شۇنداق دەپ قويۇپ سىرتقا ماڭدى، سەلەيمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. ئۇلار ئىشكنىڭ ئالدىدىكى قويۇق دەرەخلىككە كەلگەندە توختىدى.

— قېنى ئۇ قىز؟ — سورىدى رەجەپ شادى ئەتراپقا ئەلەڭلەپ قاراپ.

— مانا مەن! — ئارقا تەرەپتىن ئاقنىيازنىڭ غۇدۇدۇڭ ئاۋازى ئاڭلاندى ۋە شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆچلۈك قولى رەجەپ شادىنىڭ مۈرسىدىن ئامبۇردەك قىستى.

— ۋاي... ۋاي.. نېمانداق قاتتىق قول بۇ! — رەجەپ شادىنىڭ ئوقرەك سۆڭكى ئاغرىپ، بېلى تولغىنىپ كەتتى، — كىمسەن ئۆزۈڭ؟!

— ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ھەممە نېمىسى يۇمشاق، دەپ ئويلاپتىكەنسىز ـ دە، ئاتاقلىق كومپوزىتور! — دېدى ئاقنىياز ئۇنىڭ يەلكىسىدىن تېخىمۇ قاتتىق قىسىپ، — بىلىپ قويۇڭ، مۇشۇنداق تولغاندۇرۇۋېتىدىغان قاتتىق نەرسىلىرىمۇ بار، جۇمۇ!

— ھەي! ... سىز ھېلىقى ئاقنىياز دېگەن شائىر ئوخشىمامسىز؟ — دېدى رەجەپ شادى ئارقىسىغا قىيىپاش قاراپ، — نېمە بولدى؟ بىز بايا ئوبدانلا تونۇشۇپ قالغانتۇققۇ؟!

ـــ نېمە بولغانلىقىنى ئۆزىڭىز بىلىسىز، ھۆرمەتلىك كومپوزىتور! ـــ دېدى ئاقنىياز ئاچچىق تەنە بىلەن، ـــ ھاڭگىلىقىنى ئاز قىلمىڭ، بىزنىڭ ھاڭگىلارغا ئۇچراپ قالسىڭىز، سىزنى ئاختا قىلىۋەتمەسۇن يەنە!

رەجەپ شادىنىڭ ئاچچىقى كەلدى، بۇ سۆزلەرنى ئۇ ئۆزىگە قىلىنغان قاتتىق ھۆرمەتسىزلىك دەپ چۈشەندى. شۇڭا ئاقنىيازنى بىردىنلا سەنلەپ چالۋاقىدى:

ـــ ھەي!... سەن كىمگە گەپ قىلىۋاتسەن؟! مەن سېنى تەربىيە كۆرگەن ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىمكىن دېسەم، كوچىلاردا يۈرگەن لالما لۇكچەككە ئوخشايدىكەنسەنغۇ!

ئەمدى ئاقنىيازنىڭ جۈدۇنى تۇتتى، بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى.

ـــ تەربىيە كۆرگەن ئادەم سەندەك بولسا، ئەپتىڭگە لەنەت! تەربىيە دېگەن نەچچە خىل بولىدۇ، بىلەمسەن؟ مانا ماۋۇمۇ تەربىيىنىڭ بىر تۈرى! ـــ ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، غەزەپتىن تۇگۈلگەن مۇشتى بىلەن رەجەپ شادىنىڭ ئاغزىغا بىرنى سالدى. ئۇ ئىككى مېتىر يەرگە قاڭقىپ بېرىپ پالاققىدە يەرگە يېقىلدى. «ۋاي ـ ۋايجان...» دەپ ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى، ئاغزىنى تۇتقان قولىغا ئىسسىق بىر نەرسە تەگكەندەك ۋە شۇ ھامان بېشى پىرقىرىغاندەك بولۇپ، يەنە جايىدا يېتىپ قالدى. ئاقنىياز يەنە ئۇنىڭ يېنىغا بېرىشقا تەمشىلىۋىدى، سەلەي دەرھال قولىدىن تارتىپ، ياتاق تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى.

تانسا مەيدانىدىن كۆتۈرۈلگەن شوخ مۇزىكا بىلەن يېقىملىق ناخشا ئاۋازى خېلى يەرلەرگىچە ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن لەيلەپ كەلدى:

ئاي توسايدۇ يۈزىنى،
يۇلتۇز قىسار كۆزىنى.
كىمدۇر ماڭا تەلمۈرۈپ،
يا ئېيتمايدۇ سۆزىنى!
.....

× × ×

ئەتسى ئاقنىيازنى نەس باستى، رەجەپ شادى ئۆچ ئېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئېسىلىۋالدى. ئۇ يېقى مەكتەپ قوغداش بۆلۈمى، بۇ يېقى ئىلمي باشقارمىغىچە ئەرز قىلىپ، ئۇنىڭغا چارە كۆرۈپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. ئۇ قولياغلىقىغا ئورىۋالغان ئىككى دانە قان يۇقى چىشنى ئۇدۇل كەلگەنلەرگە كۆرسىتىپ:

ــ مانا قاراڭلار، ئاقنىياز دېگەن لۇكچەك ئىككى چىشىمنى سۇندۇرۇۋەتتى، ئىناۋىتىمنى تۆكتى، تۆلەپ بەرسۇن! ــ دەپ دادخورلۇق ئېيتتى.

بۇ ئىش ھاۋاز بەختى بىلەن زايىتقا بولۇپ بەردى. زايىتنىڭ گۈل-قەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ ئەمدى ئاقنىيازنى يانپاشقا ئېلىشنىڭ پەيتى كەلدى، دەپ ئويلاپ، يۇقىرى ـ تۆۋەندە ئۇنىڭ ئۈستىدىن يەتكۈچە شىكايەت قىلىپ، قارىلاشقا باشلىدى. «قاراڭلار ئۇنى! تېخى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى، شائىرمىش! ــ دېدى ئۇ باش ياچىيكا يىغىندا قاياپ، ــ تۇفى! دۆڭكۆۋۈرۈكنىڭ لۇكچەكلىرىمۇ ئۇنىڭدىن نومۇسلۇقراق! ئۇ بىزنىڭ شەنىمىزگە داغ چۈشۈردى، مەكتەپتە ئاھانەت كەلتۈردى!...»

ئاقنىياز دەسلەپ ئۆز سىنىپىدىكى ساۋاقداشلىرى ئالدىدا، كېيىن ئىتتىپاق ئەزالىرى ئېچىدە، ئۆزىنىڭ شۇ كۈنكى قىلىق قانلىقىنى، قو-پاللىقىنى ۋە چوڭلارغا قىلغان ھۆرمەتسىزلىكىنى زور بىر روھىي سىلكىنىش بىلەن تەكشۈرۈپ ئۆتتى. ئەمدى ئۇنىڭغا قانداق چارە كۆرۈش مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىنۇاتاتتى. دەل شۇ چاغدا، غۇنچە-قىز كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، ھاۋاز بەختى بىلەن زايىتنىڭ ئاقنىيازغا «ئىتتىپاقتىن قوغلاش» چارىسىنى بېرىش پىلانىنى تىرىپە-رەن قىلىۋەتتى.

ــ ئۇنىڭدا گۇناھ يوق، چارە كۆرىمىز دېسەڭلار، ماڭا كۆ-رۈڭلار! ــ دېدى قىز فاكۇلتېت بويىچە ئېچىلغان ئىتتىپاق يىغىنىدا

مەردانىلىك بىلەن، ـــ سىرتتىن كەلگەن بولمىغۇر بىر ئادەم تانسا تەرتىپىنى بۇزسا، قىزلارنى بوزەك ئېتىپ، ئەخلاقسىزلىق قىلسا، بىر ئوغۇل ساۋاقداش ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۇنىڭ ئازراق ئەدىپىنى بېرىپ، قىزلارنى قوغدىسا، يەنە ئۇنىڭغا جازا بېرىلەمدۇ؟ بۇنى قانداقمۇ ئادىل-لىق دېگىلى بولىدۇ؟ بىزنىڭ ئىگىمىز بارمۇ، يوقمۇ؟!...

غۇنچەقىزنىڭ سۆزىدىن كېيىن، بىر نەچچە قىز تۇشمۇ تۇشتىن سۆز ئېلىپ، ئۇنى قوللىدى، ئاقنىيازنىمۇ ئاقلاپ، گەرچە ئۇنىڭ ئىشى سەل چېكىدىن ئېشىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئاجىزلارنى قوغداش يولىدىكى ھەققانىي ئىش، دەپ ئۇنىڭغا مەدھىيە ئوقۇشتى. بۇ پىكىر-لەرمۇ ئۆز پېتى رەھبەرلىككە يېتىپ باردى. شۇنىڭ بىلەن زايىتىنىڭ مۇددىئاسى تولۇق ئىشقا ئاشماي قالدى، غۇنچەقىزنىڭ ئوتتۇرىغا چى-قىشى بىلەن رەجەپ شادىمۇ قارىسىنى كۆرسەتمەي قويدى. ئاخىر كېلىپ، بۇ ئىش خۇددى «دەۋاگەر سۇس بولسا، قازى مۇتتەھەم كې-لىدۇ» دېگەندەك ھالغا چۈشۈپ قالدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئازراق قان تۆكۈلگەنلىكى ئۈچۈن، ئاقنىيازنىڭ ئۈچ ئايلىق تۈرمۈش پۇلى توخ-تىتىلىپ، ئۇنى رەجەپ شادىنىڭ داۋالاش ھەققى ئۈچۈن بېرىش قارار قىلىندى...

10

مەكتەپ بويىچە ئېچىلغان «ۋەزىيەت تەربىيىسى» چوڭ يىغىنى ئۇزاق داۋام قىلمىدى. گاۋ شۇجى پىشقان ناتىق ئىدى، ئۇنىڭ سۆزىدە، ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا سوزۇلغان ۋەز ـ نەسىھەتلەر، قۇرۇق چاقىرىق، ئۇلۇغ شوئارلار يوق ئىدى. بۇنداق كاتتا سورۇنلاردا، ئۇ ھەمىشە ئىخچام، مېغىزلىق سۆزلەيتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىكى سەممىي پو-زىتسىيە، چوڭقۇر مەنە، جانلىق، قىزغىن پىكىرلەر ئاڭلىغۇچىلارنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە رام قىلىۋالاتتى. بۇگۈنمۇ ئۇ شۇنداق تەسىرلىك ۋە ھاياجانلىق سۆزلىدى، خەلقئارا ۋەزىيەتتىن تارتىپ، ئىچكى ۋەز-

يەتكىچە، مەكتەپ ۋەزىيىتىدىن تارتىپ، نۆۋەتتىكى قىينىچىلىق ئەھۋاللىرىغىچە بولغان شۇنداق كۆپ ۋە مۇرەككەپ مەسىلىلەرنى ئۇ شۇنداق راۋان ھەم چۈشىنىشلىك، شۇنداق ئاددىي ھەم يۇمۇرلۇق قىلىپ سۆزلىدى، ئاڭلىغۇچىلارمۇ بىر قېتىم پۇخادىن چىققاندەك كۆڭلى ئازادە بولۇپ قالدى. گاۋ شۇجى بىر سائەتكە سوزۇلغان سۆزنىڭ ئاخىرىنى مۇنداق سەممىي ئۈمىدۋارلىق بىلەن تۈگەتتى:

— بىر ئەلگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، مىللىي جاسارەت بولۇش كېرەك، بىر شەخسكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ۋىجدانىي جاسارەت بولۇش كېرەك! مۇنداق جاسارەت بولمىسا، قىينىچىلىق دەۋرىنىڭ ئۆتكىلىدىن بۆسۈپ ئۆتكىلى بولمايدۇ! يولداشلار، بىزنى غەلبىە تەنتەنىلىرىلا ئەمەس، بەلكى تېخىمۇ جاپالىق كۈرەش تەنتەنىلىرى كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. شۇڭا بىز ئىشەنچ بىلەن ئېيتىمىزكى، ۋەزىيەت ياخشى، قىيىنچىلىق ئاز ئەمەس، ئىستىقبالىمىز پارلاق!

يىغىن ئۈزاققا سوزۇلغان گۈلدۈراس ئالقىشلار بىلەن تۈگىدى. دەسلەپ ئوقۇتقۇچىلار، ئاندىن ئوقۇغۇچىلار زالدىن چىقىشقا باشلىدى. ئۇپۇر — توپۇر، قىستاڭچىلىق ۋە تاراق — تۇرۇقلار ئون مىنۇت تەك داۋام قىلدى. زالدا ئەڭ ئاخىرى يەتتە — سەككىز ئوقۇغۇچىلا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاقنىياز، سەلەي ھەم گايىت مايىتلار بار ئىدى. ئۇلار تەرەپ — تەرەپكە تارىلىپ، ئورۇندۇقلارنىڭ ئارىلىرىدا تىمىسقىلاپ، ئوقۇتقۇچى، خىزمەتچىلەرنىڭ بايا چېكىپ تاشلىۋەتكەن تاماكا قالدۇقلىرىنى تېرىشتۇرۇپ يۈرەتتى. ئۇلار تېز، ئەپچىل ھەرىكەتلەر بىلەن ئورۇندۇقلارنىڭ ئارىسىدا باش كۆتۈرمەي يۈرۈپ، بىردەمدە بىرەر چاڭگالدىن تاماكا كۆتەكلىرىنى تېرىۋالدى.

— بۇگۈن تاماكىدىن مول ھوسۇل ئالدۇق! — دېدى سەلەي زالدىن چىقىۋېتىپ، — يۈرۈڭلار، ئاۋۇ يەرگە بېرىپ، تامغا يۆلىنىپ تۇرۇپ، بىر — ئىككىدىن چېكىشۋالايلى!

ئۇلار زالنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئۆتۈپ، تام تۈۋىگىلا زوڭزايدى. ھەرقايسىسى ئۆزىنىڭ ئالدىغا قويلىغلىقىنى يېيىپ، ئۈستىگە چاڭگىلىدىكى

تاماكا كۆتەكلىرىنى ئۇۋاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە، ئاچچىق كۆك تاماكىدىن تارتىپ، قاڭسىق پاپىروسقىچە بار ئىدى.

ــ مۇشۇنداق يىغىندىن ھەپتىدە بىر قېتىم ئېچىلىپ تۇرسا، بىزمۇ تاماكىسىز قالمايدىكەنمىز جۇمۇ ئاغىنىلەر، ــ دېدى گايىت مايىت قولياغلىقىدىكى تاماكىنى دەڭسەپ كۆرۈپ.

ــ پاھ، پاھ، پاھ!... نېمىدېگەن مەززىلىك، نېمىدېگەن خۇش-پۇراق، ــ دېدى سەلەي يېڭىلا ئورنىغان تاماكىنى راھەت بىلەن ئىچىگە شوراپ، ــ بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي سورتلۇق «مودەن» دىن تارتىپ، مۇچ، پىدىگەننىڭ ياغىچىنى قوشۇپ ياسىغان «توشقان» غىچە بارئىكەن ئەمەسمۇ!

ــ «ئەبجەش» دېگەن شۇ! ــ دېدى ئاقنىيازمۇ تاماكا ئوراۋاتىپ، ــ چەت ئەللەردە، «ئەبجەش ھاراق زىياپىتى» دېگەن زىياپەتلەر بار ئىكەن. بىزمۇ بۇگۈن «ئەبجەش تاماكا زىياپىتى» قىلدۇق!

سەلەي تاماكىنى چېكىپ بولۇپ، چوڭقۇر خىيال بىلەن ئولتۇرۇپ قالدى.

ــ خەپ، خەپ!... ــ دېدى ئۇ بىر ھازادىن كېيىن ئۇھ تارتىپ، ــ مەنمۇ كادىر بولۇپ مائاش ئالارمەن، شۇ چاغدا، ھەر ئايلىق مائاشىمنىڭ بىر قىسمىغا بىرەر تاغار تاماكا ئېلىپ، ئىشخانامنىڭ، ئۆيۈمنىڭ بىر بۇلۇڭىغا تىكلەپ قويۇپ، كىرىپ ـ چىققان ھەرقانداق ئادەمگە ئالدى بىلەن: «مەرھەمەت، بىرەر تال چېكىۋېلىڭ، تاماكا، قەغەز، سەرەڭگە مەندىن، پەقەت تۇكۇرۇكلا ئۆزىڭىزدىن!...» دەپ خالىغانچە تاماكا چەكتۈرۈپ، مۇشۇ كۈنلىرىمدىكى شۆپۈك تېرىپ، غازاڭ قوشۇپ چەككەن يوقسۇزلۇقلىرىمنىڭ ئۆچىنى ئالمسام، ھەرگىز پۇخادىن چىقمايمەن!...

سەلەينىڭ بىچارىلىك بىلەن ئېيتقان بۇ سۆزلىرى، شۇ تاپتا، ئاقنىيازغىمۇ، گايىت مايىتقىمۇ ئورتاق ئىدى. ئۇلار ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقان مۇنداق ئېغىر، قىسمەتلىك كۈنلەرنىڭ تېزرەك تۈگىشىنى، ئاچلىق، غۇربەتچىلىك ئىچىدە تۇرۇۋېمۇ، خۇددى دېڭىزنىڭ چوڭقۇر

تەكتىگە شۇڭغۇپ ئۇنچە ـ مارجان سۇزگەن غەۋۋاسلاردەك، بىلىم ئۇچۇن، كەسىپ ئۇچۇن، ئۆزلىرى ئارزۇ قىلغان گۈزەل كېلەچەك ئۇچۇن، ھەرقانداق مۇشكۈللەرگە بەرداشلىق بېرىپ ئۆتكۈزۈۋاتقان قىيىن تۇرمۇشلىرىنىڭ يىراق بىر تارىخقا ـــ شەرەپلىك، ئۇنتۇلماس تارىخقا ئايلىنىپ قېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن ئۈمىد قىلىشاتتى...

ئۇلار يەنە تاماكا ئوردىدى، بايا چەككەن بىر تال بىلەن خۇمارى بېسىلماي يەنە چەكتى، چېكىپ ئولتۇرۇپ پاراڭغا چۈشتى.

ـــ مەن دەيمەن ئاغىنىلەر، بۇ گاۋ شۇجى دېگەن ئادەمنىڭ ئاغزى قۇيۇچتەك، قورسىقى دەريادەك ئىكەن، ـــ دېدى گايىت مايىت بايىقى يىغىننى ئەسلەپ، ـــ نېمىدېگەن بىلىم، نېمىدېگەن سۆز ئۇ!...

ـــ ئۇقۇغانىنىڭ شاراپىتى دېگىنە! ـــ دېدى سەلەيمۇ ئۆز تەسىراتىنى سۆزلەپ، ـــ بۇ ئادەم ئازادلىقتىن بۇرۇن، يەنىئەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا، ئازادلىقتىن كېيىن موسكۋادىكى «لومونوسوۋ ئۇنىۋېرسىتېتى» دا ئوقۇپتىكەن ئەمەسمۇ! شۇڭا كونىلار: «كۆچى بار بىرنى يېڭىدۇ، بىلىمى بار مىڭنى» دەپ توغرا ئېيتقان. مەن بۇگۈن گاۋ شۇجىنىڭ سۆزىدىن «خەلقئارا شيۇجىڭجۇيى ئېقىمى»، «كاپىتالىزمنىڭ تىرىلىشى» دېگەن گەپلەردىن ئانچە قورقۇپ كەتمىسمۇ بولىدىغانلىقىنى چۈشىنۇالدىم. شۇ ئەمەسمۇ، بەزىلەر ھە دېسىلا ئۇ ئىزىم، بۇ ئىزىم دەپ، ئىسرىقتىن قورققان جىندەك، ئادەمنى يۈرەكئالدى قىلىۋەتتى. مېنىڭچە، بۇ دۇنيادا مەيلى سوتسىيالىزم بولسۇن، مەيلى كاپىتالىزم بولسۇن ھەممىسىدە ئادەملەرنىڭ قىلىدىغىنى، ئوخشاشلا ئۈچ ئىش: يەيمىز ـ ئىچىمىز، گەندە بولىدۇ؛ قالايمىز ـ كۆيدۇرىمىز كۈل بولىدۇ؛ تۇغۇلمىز ـ ئۆلىمىز جەسەت بولىدۇ. دۇنيانىڭ بارىدىغان يېرى مانا شۇ!

ـــ ھەي قاشاڭ، سەن نېمە دەۋاتىسەن؟ ـــ دېدى گايىت مايىت ھەيران بولغاندەك چەكچىيىپ، ـــ گاۋ شۇجى نەدە ئۇنداق دېدى، سەن ئۇنىڭ سۆزىنى بۇرمىلاۋاتىسەن، جۇمۇ!

ـــ مانا، مانا! شيۇجىڭجۇيى دېگەننى چەت ئەلدىن ئىزدىمىسەكمۇ،

ئۆز ئىچىمزدىنلا چىقتى ئەمەسمۇ؟ ــ دېدى ئاقنىياز كۈلۈپ، ــ سەن سەلەي، يېنىمزدىلا ئۇخلاۋاتقان شيۇجىڭجۇيى ئىكەنسەن!

ــ نېمە دېسەڭلار دەڭلار! ــ دېدى سەلەي غېمىدىمۇ يوق تاما-كىسنى شوراپ، ــ ئىشقىلىپ، گاۋ شۇجى: «شيۇجىڭجۇيى، كاپىتا-لىزم دېگەنلەردىن قورقۇپ كېتىشنىڭ ھاجىتى يوق، ئۇنىڭ ماھىيىتىنى ئوبدان چۈشىنىش كېرەك!» دېدى.

ــ ماھىيىتى نېمىكەن، سەن دەپباقە؟ ــ سوردى گايىت مايىت ئۇنىڭغا سىناش نەزىرى بىلەن قاراپ.

ــ ماھىيىتى نېمە بولاتتى، بىرسى دۇنيا تاپسا، بىرسى خالتا تە-كىدۇ، دېگەن گەپ! ــ دېدى سەلەي مەنىلىك قىلىپ، ــ بۇ دۇنيا-نىڭ ئىشلىرى ئەنە شۇنداق بىر ــ بىرىگە كۈشەندە!

ئۇلار مۇنداق تۈگىمەس پاراڭلار بىلەن تاماكا چېكىپ ئولتۇرۇۋې-رىپ، ئاران يېغقان تاماكىلىرىنى تۈگىتىپ قويۇشتىن قورقتى، خېلە-دىن بېرى زوڭزىيپ ئولتۇرغاچ، پۇتلىرى تېلىپ، بەللىرىمۇ ئاغرە-دى. شۇڭا ئۇلار ئىختيارسىز ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى.

ــ بولدى، پاراڭنىڭ داۋامىنى ئاخشاملىققا ياتاقتا قىلايلى، ــ دې-دى ئاقنىياز مېڭىشقا تەمشىلىپ، ــ سەلەي، ئاڭغىچە سەن «خەلق گېزىتى» نىڭ يېقىنقى باش ماقالىلىرىنى كۆرۈپ قويغىن جۇمۇ! بول-مىسا، شيۇجىڭجۇيىنىڭ سادىق جارچىسى بولۇپ قالسەن!

ئاقنىياز بۇ گەپنى ئەستايىدىل ئېيتتىمۇ ياكى چاقچاق قىلىپ ئېيت-تىمۇ، چىرايىدىن بىر نەرسىنى بىلگىلى بولمايتتى. ئۇ شۇ گەپنى قە-لىپلا، كۈتۈپخانا تەرەپكە ماڭدى. سەلەي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن غۇدۇراپ قالدى:

ــ ئەگەر بىر ــ ئىككى باش ماقالىنى ئوقۇپلا، كوممۇنىزمنىڭ سادىق جەڭچىسى بولغىلى بولسا، ئاسانكەنغۇ!...

× × ×

«ۋەزىيەت تەربىيىسى» يەغنى ئىككى كۈندىن كېيىن، فاكۇلتېت بويىچە ئېچىلدى. فاكۇلتېت مۇدىرى ياقۇپ كېرىمى يەغىنى باشقۇرىدى. ئۇمۇ قىسقا ۋە مەزمۇنلۇق سۆزلەپ، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى مۇنداق گەپلەر بىلەن تۈگەتتى:

ــ يولداشلار، ساۋاقداشلار، تۇرمۇشنىڭ ئالتۇن مىدالى هامان خەتەرلىك دولقۇنلارنى باتۇرلۇق بىلەن كۆتۈۋالىدىغان هەم ئۇنى قەتئىي يېڭىپ چىقىدىغانلارغا بېرىلىدۇ. غالىبلار هامان كەسكىن هەرىكەت قىلىدۇ، ئۆزىنىڭ نىشانىغا قاراپ، جاسارەت بىلەن ئالغا باسىدۇ. سىلەرنىڭ نىشانىڭلار زامانىۋى ئىلىم ــ پەن ئىگىلەش!

ياقۇپ كېرىمنىڭ سۆزىدىن كېيىن هاۋاز بەختى مۇنبەرگە چىقتى. ئۇنىڭ چىرايى جىددىي، ئاۋازى جەڭگىۋار ئىدى. سۆزىنى قوللۇ ۋە باش هەرىكەتلىرى بىلەن تېخىمۇ جانلاندۇرۇپ سۆزلەيتتى:

ــ ئۆتمۈش قانداق ئىدى، هازىر قانداق بولدى؟ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاسمان ــ زېمىن پەرق بار. بىز ئالەمچە ئالغا باستۇق، تەرەققىي قىلدۇق، گۈللەپ ياشنىدۇق. بىزنىڭ بۇنداق ئۇلۇغ مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىزگە هېچقانداق ئەجنەبىيلەر ئارىلاشقىنى يوق، ئۇلۇغ داهىمىز كۆرسەتكەندەك، بىز پەقەت ئۆز ئەقلىمىز، ئۆز كۈچىمىز بىلەن بۇ شان ــ شەرەپكە ئىگە بولدۇق. لېكىن بۇنىڭدىن بەزىلەرنىڭ كۆزى قىزىرىۋاتىدۇ، ئۇلار بىزنىڭ بەختىمىزنى كۆرەلمەيۋاتىدۇ! شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز هەمىشە، هەممە يەردە سىنىپىي كۆرەش مەۋجۇت، بەلكى ئۇ ناهايىتى ئۆتكۈر، دەيمىز! مەن سىلەرگە شۇنداق ئېيتمەنكى، بىر چىنە تىنىق سۇدىمۇ كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان مىكروبلار بولىدۇ. پۈزەك هەمىشە شال مايسىلىرى بىلەن ئوخشاش ئۆسىدۇ. هازىرقى ۋاقىتتىكى دۈشمەنلەرمۇ دەل ئاشۇنداق! ماركسىزمغا قارشى چىقىدىغانلار هامان ماركسىزم قىياپىتىگە كىرىۋالىدۇ. هازىر بىزدىكى بەزى ئوقۇتقۇچىلارمۇ لېكسىيە مۇنبىرىدىن پايدىلىنىپ، ساغلام بولمىغان، هەتتا زەهەرلىك پىكىرلەر بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ساپ قەلبىنى بۇلغاشقا ئۇرۇنۇۋاتىدۇ!...

بۇ سۆزلەر ئېيتىلغاندا، مەجلىسخانىدا يېنىك تەۋرىنىش بولدى، گويا پارتا ـ ئورۇندۇقلارغا جان كىرگەندەك، غاچۇر ـ غۇچۇر، غىرس ـ غىرس قىلغان ئاۋازلار ئەۋجىگە چىقتى. ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەئەججۇپتىن كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئاغزىلىرى كۇسۇر-لىدى. ھاۋاز بەختىنىڭ يېنىدا بىر نەرسىلەرنى يېزىپ، سىزىپ ئولتۇرغان ياقۇپ كېرىمنىڭ دەپتەردىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭغا ھەم قىزىقىش، ھەم ھەيرانلىق بىلەن ئاغزىنى يېرىم ئاچقان ھالدا قاراپ قويدى...

ھاۋاز بەختىنىڭ شوئارغا، تەھدىتكە، ۋەز ـ نەسىھەتكە تولغان ئۇزۇندىن ئۇزۇن سۆزى ئاخىر تۈگىدى، تۈگىگەندىمۇ، ئاڭلىغۇ-چىلارنى زېرىكتۈرۈپ، بىزار قىلىپ تۈگىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، ھاۋاز بەختىنىڭ تەكلىپى بىلەن ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلى زايىت سۆزگە چىقتى. ئۇ مۇنبەردە تۇرۇپ، تۆۋەندىكىلەرگە ئالاھىدە نەزەر بىلەن بىر قۇر قاراپ چىقتى، ئۇنىڭ بۇ قارىشىدا، بىر خىل كۆرەڭلىك بىلەن تەمەننا تۇيغۇسى بار ئىدى. ئۇ خۇددى پاتېفونغا ئوخشاش، شۇنداق ئاھاڭ ۋە شۇنداق زوق ـ شوق بىلەن سۆزلىدىكى، ئۇنى ئالاھىدە دىق-قەت بىلەن تىڭشاپ ئولتۇرغان ھاۋاز بەختى ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ، ئۆز شاگىرتىنىڭ بۇنداق زېرەك ھەم ناتىقلىقىدىن، سۆزىدىكى سىياسىي روشەنلىك بىلەن جەڭگىۋارلىقىنىڭ بۇنداق قويۇق ۋە يۇك-سەكلىكىدىن مەمنۇن بولۇپ كەتتى. ئۇ بەزىدە لەۋلىرىنى شۇراپ، كۆزلىرىنى مەستانىلەشتۈرۈپ، ئۇنىڭ سۆزلىرىگە بولغان قايىللىقى بىلەن ھاياجىنىنى يوشۇرالمىدى.

ـــ ئىنقىلابىي ئەجدادلارنىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكىنى، بەختىيار سوتسىيالىزملا ئەمەس، تېخىمۇ مۇھىمى، ئۇلۇغ تارىخىي ھايات! ـــ دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ئۇ جاراڭلىق ئاۋازدا، ـــ مەن بۇنى يېقىندىن بۇيان، ئۇلۇغ پارتىيىمىزنىڭ شانلىق تارىخىنى ئۆگىنىش ئارقىلىق چوڭقۇر چۈشەندىم! ـــ قارىماققا، قالتىس دەبدەبىلىك سۆزلەرنى قىلغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە، بۇنداق بەھۇدە سۆپەتلەر

سۆزىنىڭ مەنىسىنى پۈچەكلەشتۈرۈپ، ھەقىقىي تەسىرىنى يوقىتىپ قويىاتتى، ئۇ ئەمدى سۆزىنى ئۆزى ئۇستىدىكى ئەمەلىي گەپكە يۆتەكەپ، يىغىندىكىلەرنىڭ، بولۇپمۇ ئوقۇتقۇچى ۋە رەھبەرلەرنىڭ ئىشەنچىنى قولغا كەلتۈرۈش تەرەپكە بۇرىدى، ـــ مەن باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇيدىغان چېغىمدا، بىر پۈڭ پۇلنى گۆھەردەك كۆرەتتىم، ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندا، بىر موچەننى كۆزگە ئىلمايدىغان بولدۇم. ئۇنۇبرسىتېتقا كەلگەندە بولسا، بىر نەچچە يۈەننىمۇ كۆزگە ئىلمايدىغان، بەتخەجلىك بىلەن كەلسە ـ كەلمەس خەجلەيدىغان بولۇپ كەتتىم. بۇ مېنىڭ ئىدىيە ۋە ھېسسىياتتا ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىمنىڭ دەللىلى! مەن قىزىل بايراق ئاستىدا ئۆسكەن بىر ياش. ئەجدادلىرىمىز تارتقان جاپانى تارتقىنىم يوق. كۆرەش يىللىرىنىمۇ باشتىن كەچۈرمىدىم. شۇڭا مېنىڭ ئۆزگىرىپ كېتىشىم ناھايىتى ئاسان. شۇڭا ئۆزۈم تەشەببۇسكارلىق بىلەن جاپالىق ئىشلارنى تېپىپ، ئەمەلىي كۆرەش داۋامىدا، جاپا ـ مۇشەققەتكە چىداپ كۆرەش قىلىش روھىمنى تاۋلاپ، شىۇجىڭجۇيلىشىپ ئۆزگىرىپ كەتمەيدىغان ئىنقىلابىي ئىزباسارلاردىن بولۇپ چىقىشىم كېرەك! ئەگەر بىز ھەمىشە راھەتلىك تۇرمۇشنىلا قوغلىشىپ، نام ـ ئاتاق چىقىرىش ئۇستىدىلا ئويلانساق، بۇرژۇئا شەخسىيەتچىلىكىنىڭ سېسىق پاتقىقىغا چوڭقۇر پاتقان بولمىز، بۇنداق غايە ۋە ئىستىقبالنى قوغلاشقاندا، مۇقەررەر شىۇجىڭجۇيلىق يولىغا مېڭىپ قالمىز! مەن ئويلايمەن، ئىنقىلاب يۈكى ھەرقانچە ئېغىر بولسىمۇ، ئادەمنى بېسىۋالالمايدۇ، لېكىن شېكەر يالىتىلغان زەھەر ئوقى ئادەمنى ئاسانلا يىقىتىپ قويىدۇ! مەن شۇنداق قەسەم قىلمەنكى، سوتسىيالىزمدىن كومۇنىزمغا بارىدىغان داغدام يولنى ئۆزۈمنىڭ ساپ يۈرەك قېنىم ۋە ھالال ئىككى قولۇم بىلەن تۇتاشتۇرىمەن!...

بۇ سۆزگە ئەلۋەتتە، بىرىنچى بولۇپ ھاۋاز بەختى چاۋاك چالدى، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ دەسلەپ ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن، كېيىن ئومۇمىيۈزلۈك

چاۋاك ساداسى كۆتۈرۈلدى، لېكىن چاۋاك تەكشى ئەمەس ئىدى، بەزىلەر قىزغىن چالاتتى، بەزىلەر بولسا، خۇددى ئالقانلىرىنىڭ قىچقىنى باسماقچىدەك، قوللىرىنى ئۈزۈپ ـ ئۈزۈپ ئۇرۇپ قويياتتى...

يىغىن تۈگىگەندىن كېيىن سەلەي نېمە ئۈچۈندۇر ئىشىك تۈۋىدە زايىتىنى ساقلاپ تۇردى، ئۇ بىرنەچچە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئارىسىدا قولىرىنى ئارۇڭاڭ ـ سارۇڭاڭ قىلىپ سۆزلىگىنىچە، ئالچاڭشىپ مېڭىپ ئىشىك تۈۋىگە كەلگەندە، سەلەي خۇددى تۈلۈمدىن توقماق چىققاندەك:

ـــ پىس ـ پىس ـ پىس، ياخشىمۇسىز، زايىت شۇجى! ـــ دېدى كونا ئادىتى بويىچە يەلكىلىرىنى قىسىپ، ـــ ئاداش، بۈگۈن ئەجەبمۇ قالتىس سۆزلىدىڭ. ۋاي ـ ۋاي ـ ۋاي!... ئاجايىپ تەھلىل، ئۇلۇغ مۇلاھىزە بولدى دېگىنە! لېكىن بۇرژۇئا شەخسىيەتچىلىكى توغرىسىدىكى گېپىڭ تازا جايىغا چۈشمەي قالدى!...

ـــ قانداق جايىغا چۈشمەي قالدى؟! ـــ سورىدى زايىتىنىڭ يېنىدىكى ھەمراھى ئەجەبلەنگەندەك قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ.

ـــ قانداق دەمسەن؟ شەخسىيەتچىلىك دېگەن كىمدە يوق؟! ـــ دېدى سەلەي قولىنى شىلتىپ، ـــ كىشى دېسە، لەۋمۇ يۇمۇلايدۇ؛ ئۆزۈم دەپ باقە، لېۋىڭ بىر ـ بىرى بىلەن ھىملىشىپ كېتىدۇ. ھەرە جېنىدىمۇ شىرنىسى يوق گۈلگە قونمايدۇ ـ دە!

زايىت سەلەينىڭ قەستەن قۇسۇر ئىزدەپ، ئېغىزدا ئۇچۇرغان بولۇپ، ئەمەلىيەتتە يەرگە ئۇرۇۋاتقانلىقىنى سەزدى ۋە كونا ـ يېڭى دەردى بىراقلا قوزغىلىپ، جاۋغايلىرىدىن تۆكۈرۈك چاچرىتىپ جاۋراپ كەتتى:

ـــ سەلەي، سەن قاچانغىچە مېنىڭ سۆزلىرىمدىن قۇسۇر، ئىشلىرىمدىن ئېۋەن ئىزدەپ يۈرىسەن؟! بىلىپ قوي، سېنىڭ بۇنداق تېتىقسىز گەپلىرىڭنى تولا ئاڭلاپ ھۆ بولۇپ كەتكەنمەن! سەن ئۆتكەن كۈنى بىرمۇنچە قىز ـ ئوغۇللارنىڭ ئالدىدا مېنى تەپ تارتماستىن: «ئوغۇت شائىرى» دەپسەن! سەن بەك ھەددىڭدىن ئېشىپ كەتتىڭ،

سەلەي! مېنى راستتىنلا شۇنداق دېدىڭمۇ؟! بۇ گەپ ئاغزىڭغا قانداق پاتتى؟!

ـــ دېمەيچۇ، پاتمايچۇ!؟ ـــ دېدى سەلەي پەرۋاسىزلىق بىلەن ئۇنى تېخمۇ ئېچىتىپ، ـــ سېنىڭ شۇنچە ئۇزۇن مىسرالىرىڭ قىستا ـ قىستاڭ گېزىتلەرگە پېتىۋاتسا، مېنىڭ ئۇنچىلىك گېپىم ئاغزىمغا پاتمامتى!؟ «ئوغۇت شائىرى» دېگەن ئىسىمنى مەن ساڭا قويمىدىم، ئۆزۈڭ ئۆزۈڭگە قويدۇڭ! نېمىشقا دەمسەن، ھەر يىلى باھار ۋە كۈز كېلىشى بىلەنلا، خۇددى كاماردىن جانلىنىپ چىققان ھۆپۈپىتەك، پۈتۈن گېزىت ـ ژۇرناللارنى ئالا قويماي، «بوۋاي ۋە ئوغۇت»، «ئوغۇتچىلار ناخشىسى»، «ئوغۇت ۋە باشاق» دېگەندەك شېئىرلار بىلەن توشقۇزۇۋېتىسەن، بۇلارنى مەن يازمىغاندىمەن!؟

ـــ ئۇ دېگەن تەشۋىقات! ـــ دېدى زايىت جىلە بولغىنىدىن چىشلىرى كىرىشىپ.

سەلەيمۇ بوش كەلمىدى:

ـــ ھەببەللى، مېنىڭمۇ تەشۋىقات! پەقەت شەكلى ئوخشاشمايدۇ، بىرسى گېزىت ئارقىلىق، بىرسى ئېغىز ئارقىلىق! بوپتۇ زايىت، خاپا بولغان بولساڭ، بۇنىڭدىن كېيىن سېنى «ئوغۇت شائىرى» دېمەي، «پۇشكىن II» دەي، بولامدۇ!؟

ـــ دېسەڭ بولىدۇ، ـــ دېدى زايىت قىلچە خىجىل بولماي، ـــ پۇشكىنمۇ بىر بېشى بار ئادەمغۇ! پەقەت ئۇ موسكۋادا ياشىغان، مەن ئۇرۇمچىدە ياشاۋاتىمەن، ئۇ رۇس، مەن ئۇيغۇر، پەرقىمىز مانا شۇ خالاس!

ـــ قارا، زايىت! تەپ تارتماي دەۋاتقان گېپىڭنى! يۈزۈڭ ئازراقمۇ چىملىدىمىدىما؟! سېنىڭ پەرقىڭ پەقەت ئىككى يەر، ئىككى مىللەت بولغانلىقىڭدىما؟! بىلىپ قوي، پۇشكىن دېگەن ئۆز ئىجادىيىتى بىلەن روسىيىدە ھەيۋەتلىك بابىل مۇنارى[1]نى تىكلىگەن ئادەم! سەنچۇ؟

---

① بابىل مۇنارى ـــ ئىنجىلدا رىۋايەت قىلىنىشچە، نوھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ تەڭرىگە ئاتاپ سالغان كاتتا مۇنارى.

سەن ئۇرۇمچىدە ئەمەس، ئاۋۇ تۆگە قۇلىقىدەك يۇرتۇڭدىمۇ، كىشىلەر ئەسلىگۈدەك بىرەر مازار تۇرغۇزالمايسەن! تاپقان پۇلۇڭغا قەغەز، قەلەم، سىياھ سېتىۋېلىپ، كۈن بويى ئىشكىنى تاقاپ يازساڭمۇ، پۈشكىنىڭ «قىزىلگۈل» دېگەن شېئىرىنىڭ بىر مىسراسىغا تەڭ كەلگۈدەك شېئىر يازالمايسەن! چۈنكى ئۇنىڭ شېئىرىدا ئوغۇت پۇرىقى يوق!

زايىتىنىڭ جان -پېنى چىقىپ كەتتى، كۆزلىرى چەكچىيىپ، بۇرنىنىڭ ئۇچى قىزاردى، ئۇ ئەلەمدىن يېرىلغۇدەك بولۇپ سەلەيگە ھۇرپەيدى، لېكىن جىلە بولغىنىدىن ئاغزىغا گەپمۇ كەلمەي، دۇدۇقلاپ كەتتى:

— سەن... سەن زۇۋاندىراز قاشاڭ! ئادەمگە چاياندەك زەھىرىڭنى تىقما، ئىپلاس تىللىرىڭنى يىغىۋال!...

سەلەي پۇخادىن چىقتى، ئۇنىڭ تېرىكىپ، جىلە بولۇپ، ئۆتى تاشقۇدەك ھالغا كېلىپ قالغانلىقىدىن خۇشال بولدى. «ئەجەب بابلىدىم - ھە؟! مېنى دېسەڭ ئەلەمدىن يېرىلىپ كەت! — دەپ ئىچىدە كۈلدى ئۇ، — يىغلا، قاقشا! سېنىڭ شۇ ھالىتىڭنى كۆرۈش مەن ئۈچۈن راھەت!...» ئۇ ئۇزۇندىن بېرى، زايىتنى ئاشۇنداق پەرىشان، ناخۇش ھالدا كۆرۈشنى ئارزۇ قىلغانىدى. چۈنكى ئۇنىڭ كۈندىن - كۈنگە دىمىغى ئۆسۈپ، گىدىيىپ كېتىۋاتقانلىقى، گەپ - سۆز، مۇناسىۋەتلەردىمۇ ئۆزگىرىپ، بەردە ماڭايمۇ، ئاسماندىمۇ، دېگەندەك كۆرەڭ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقى سەلەينىڭ زادىلا كۆزىگە سىغمايكۆڭلىدە بىر خىل نەپرەت ۋە ناقايىللىق تۈيغۇسىنى پەيدا قىلغانىدى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭ ئۆزىگە ئىختىدا قىلىپ غۇرۇرمەك بولۇۋالغان بىر توپ يېقىنلىرىنىڭ ئالدىدا، ئاشۇنداق ئوسال ۋە بىچارە ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقى سەلەينى ھەقىقەتەنمۇ خۇشال قىلغانىدى. ئۇ مەقسىتىگە يەتكەنلىكى ئۈچۈن ئەمدى سۆزىنىڭ تانابىنى دەرھال بوشاتتى، كېتىۋېتىپ چاقچاققا يۆلىگەندەك مۇنداق دېدى:

— زايىت، ئاداش! سەن ئۇيغۇر تىلىدا تىللاشتىن باشقىنى بىلمەيدىكەنسەن - ھە! سېنى نيۇيورکقا ئاپىرىپ قويسا، كېنىندىنى راسا

بىر تىللاپ، يۇخادىن چىقىپ كەلسەڭ بولغۇدەك!

زايىت بايىقى پېتى ـــ چەكچەيگەن، ھۇرپەيگەن ھالدا تۇرۇپ قالدى. سەلەينىك بالا تەگكۈر ئاغزىغا تەڭ كەلگىلى بولمايدىغانلىقى ئۇنىڭغا ئەزەلدىن روشەن ئىدى!...

11

ھاۋاز بەختىنىڭ قۇلقى شۇنداق سەزگۈر ئىدىكى، ئۆزىنىڭ بەدىنىدىكى تومۇرلاردا ئېقىۋاتقان قانىنىڭ شۇرۇلدىشىنى، دولقۇنىنى ئاڭلىيالايتتى. ئۇ مانا شۇ تۇغما سەزگۈرلۈكى بىلەن يېقىن ئارىدا مەكتەپ رەھبەرلىك قۇرۇلمىسىنىڭ تەڭشىلىدىغانلىق خەۋىرىنى بىلىۋالدى. يۇقىرىدىن كەلگەن بۇ شەپە دەسلەپ يوشۇرۇن، كېيىن ئاستا ـ ئاستا ئاشكارىلاندى. ھاۋاز بەختى ھەم خۇشال، ھەم ئالدىراش ئىدى. ئۇنىڭ خۇشاللىقى ـــ بۇ قېتىم جەزمەن ئۆز ئىقتىدارىم ۋە سالاپىتىمگە لايىق ئەمەل تاجى كىيىمەن، دېگەن شېرىن تەمە ئىدى؛ ئالدىراشلىقى بولسا، بۇ قۇتلۇق ئىش ئۈچۈن قانداق سوۋغا تەقدىم قىلىش ھەلەكچىلىكى ئىدى. ئۇ ئويلاپ ـ ئويلاپ ئاخىر بىر يول تاپتى، دەرھال بىر پارچە ماقالە يېزىپ، گېزىتتە ئېلان قىلىش كېرەك، ئۇ ھەم ئۆتكۈر، ھەم دەۋر ئېقىمىغا ماس بولۇشى كېرەك، شۇنداق بولغاندا، ئۇ يالغۇز سېنىڭ قەلەم قۇۋۋىتىڭنى كۆرسىتىپلا قالماي، بەلكى سېنىڭ سىياسىي ئېڭىڭنى، سەزگۈرلۈكۈڭنى ۋە سادىقلىقىڭنىمۇ نامايان قىلىدۇ، تارىخ بېتىدە ئىزىڭ قالىدۇ، نامىڭ ئۆچمەيدۇ!....

ئۇ، شۇ نىيەت بىلەن ئىككى كېچە ئۇخلىماي ماتېرىيال كۆردى. بۇنداق چاغلاردا، ئۇنىڭ كاللىسى سازلىشىپ، پىكىر يوللىرى ئېچىلىپ كېتەتتى. بۇ ئادەتنى ئۇ، ئۆز ۋاقتىدا «ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى تەربىيىلەش ۋە ئۆستۈرۈش» چاقىرىقىنىڭ شاراپىتى بىلەن مىللەتلەر ئىنستىتۇتىغا بېرىپ، ئىككى يىل خەنزۇچە ھەم ئومۇمىي پەن ئوقۇغىنىش؛ پارتىيە مەكتىپىگە بېرىپ، بىر يىل ماركسىزم نەزەريىسىنى

ئۆگىنىش جەريانىدا يېتىلدۈرگەنىدى. ئۇ كۆرگەن ماتېرىياللىرىدىن نۇرغۇن خاتىرە قالدۇردى. كېيىن ئۇنى بىر - بىرىگە يېيىشتۇرۇپ، كىرىشتۇرۇپ، خۇددى پارچە - پۈرات لەختەكلەردىن بىر چىرايلىق قۇراق چاپان تىككەن ئۇستا تىككۈچىدەك، ئۇچ كۈن ئىچىدە، خېلى ۋەزنى بار بىر پارچە ماقالىنى پۈتكۈزۈپ چىقتى، ماقالە ئۆزىگىمۇ يارىدى. ئەمدى يەنە بىر قېتىم باش قاتۇرۇپ، ئۇنىڭغا «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى پرولېتارىيات ئىنقىلابىنى تەرىيىلەيدىغان يالقۇنلۇق ئوچاق» دېگەن سەلتەنەتلىك ئىسىمنىمۇ قويدى. كېيىن ئۇنى تېخىمۇ مۇستەھكەم بولسۇن دېگەن نىيەتتە، سىياسىي مائارىپ فاكۇلتېتىدىكى بىر يېقىنىغا كۆرسەتتى.

— ماقالىگىز ياخشى يېزىلىپتۇ، ھاۋاز بەختى! — دېدى ئۇ بىر ئوقۇپ چىقىپلا، — قويغان مەسىلىگىز ھەم يېڭى، ھەم ئۆتكۈر، ئۇنىڭ ئۇستىگە، ناھايىتى ۋاقتىدا يېزىلىپتۇ! بۇ سىزگە چوقۇم يۇكسەك شان - شەرەپ كەلتۈرىدۇ!

بۇ ماختاشلار ھاۋاز بەختىگە ياقتى، قانائەت ھاسىل قىلدۇردى. ئۇ ماقالىنى شۇ كۈنىلا گېزىتخانىغا ئۆزى ئاپاردى ۋە تەھرىر بۆلۈم مۇدىرىغا بېرىۋېتىپ، كەمتەرلىك بىلەن مۇنداق دېدى:

— بۇ ئۇزۇن ۋاقىتلىق ئويلىنىشنىڭ مەھسۇلى! كۆرۈپ بېقىڭلار، پارتىيە گېزىتىنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇن كېلەر، دەپ ئويلايمەن! ئەگەر پىكرىڭلار بولسا، مەن يەنە ئۆزگەرتىشكە تەييار!

سالاپەتلىك بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ بۇنداق كەمتەر، مۇلايىم پوزىتسىيەسىدىن تەسىرلەنگەن بۆلۈم مۇدىرى ماقالىنى ناھايىتى تېزلا كۆرۈپ، بىر تەرەپ قىلدى. بايرىقى روشەن، مۇقامى يۇقىرى، ۋەزنى ئېغىر بۇنداق ماقالىلەرنىڭ بازىرى ئىتتىك ئىدى. ماقالە ئۇچ كۈندىن كېيىن گېزىتنىڭ كۆرۈنەرلىك سەھىپىسىدە بېسىلىپ چىقتى. ھاۋاز بەختىنىڭ ئاغزى قۇلىقىغا يەتتى، زايىتقا ئوخشاش ئىخلاسمەن مۇرتلارمۇ گېزىتنى كۆتۈرۈۋېلىپ، ھاۋاز بەختىنى ئوبدانلا بازارغا سالدى، ئۇنىڭ ھەم سىياسەتتە، ھەم كەسىپتە پىشـ

قان، ئىقتىدارلىق زىيالىي ئىكەنلىكىنى يەتكۈچە ماختاشتى. ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدىمۇ ئۇنىڭ ماقالىسى فاكۇلتېتتىن ھالقىپ غۇلغۇلا قوزغىدى. بولۇپمۇ، ماقالىنىڭ ئاخىرىدىكى ئاپتورنىڭ ئىرادىسى بىلەن ۋەدىسى ئىپادىلەنگەن: «مەكتەپ ئىنقىلابىي ئىشلارنىڭ ئىز باسارلىرىنى يېتىشتۇرىدىغان مۇھىم بازا. بۇ يەردە بۇرژۇئا مائارىپ ئىدىيىسى ئوتتۇرىسىدا جىددىي كۈرەش بارماقتا. مەن بۇ بازىدا كۆكرەك كېرىپ تۇرۇپ، گەجدىن ئىبارەت قورالنى چىڭ تۇتۇپ، بۇ كۈرەشنى ئاخىرىغىچە ئېلىپ بارىمەن!...» دېگەن ئابزاس كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ، ئويلاندۇرۇپ قويدى. بەزىلەر بۇنىڭدىن بىر خىل سىياسىي تەھدىتنى سەزگەندەك بىئارام بولۇشتى، بەزىلەر بولسا، بىر خىل ئۆتكۈر پوروخ ھىدىنى ھىدلىغاندەك، ۋەسۋەسىگە چۈشۈپ قالدى. چۈنكى ئۇلار قىسقىغىنا ھاياتىدا، تالاي قېتىم بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بوران ـ چاپقۇنلۇق سىياسىي ھەرىكەتلەرنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتىپ، يۈرەكئالدى بولۇپ كەتكەنلەر ئىدى. ئۇلارنىڭ تەجرىبىسىدىن قارىغاندا، ھەرقانداق شەپقەتسىز سىياسىي كۈرەش ھامان ئالدى بىلەن گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان ئاشۇنداق يوشۇرۇن بېشارەتلەر ئارقىلىق پەيدا بولاتتى. «بۇ يەردە.... جىددىي كۈرەش بارماقتا!...» مۇئەللىمنىڭ كۆزدە تۇتقىنى نېمىدۇر؟! راستتىنلا كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ئىككى يول، ئىككى سىنىپ ئوتتۇرىسىدا جىددىي كۈرەش بولۇۋاتامدۇ ـ يە؟! ئۇنىڭ ۋەكىللىرى كىمدۇر، ئەگەشكۈچىلىرى چۇ؟ ... ۋاي خۇدايىمەي!... يەنە نېمە ئىشلار بولۇپ كېتەر!...

ماقالىدىكى كىچىككىنە بىر ئابزاس سۆز كىشىلەرنى خۇددى «سۇتتىن ئاغزى كۆيگەن قېتىقنى پۈۋلەپ ئىچىدۇ» دېگەندەك، ئەنە شۇنداق ئەندىشىگە، ۋەسۋەسىگە سېلىۋەتكەنىدى، لېكىن ھاۋاز بەختى بۇنىڭدىن قورقمايتتى، ئەگەر بىرسى ئۇنىڭدىن: «سېنىڭ كۆزدە تۇتقىنىڭ زادى كىم؟ نېمە ئىش؟» دەپ سوراپ قالسا، ئۇ ئىككىلەنمەيلا: «كىم بولاتتى، سەلىم ئەپەندى! مانا ماۋۇ ماتېرىيالنى كۆرۈڭلار!» دەپ، ئۇنىڭ سۆز ۋە لېكسىيىلىرىدىن يۈلۈپ ئېلىپ، پرىنـ

سىپقا كۆتۈرۈپ تەھلىل قىلىنغان ماتېرىياللارنى تاشلاپ بېرەتتى ۋە ئۇلارغا : «بىر تامچە سۇدىمۇ قۇياشنىڭ نۇرى ئەكس ئېتىدۇ!» دەپ سىنىپىي كۆرەشنىڭ يوغان داۋالغۇرىنى چۈشەندۈرەتتى. بۇنىڭغا ئەل-ۋەتتە ھېچكىم پالان دېيەلمەيتتى. چۈنكى ۋەزىيەت نازۇك، سىنىپ مەۋجۇت، كۈرەش مەۋجۇت ـ دە!

ھاۋاز بەختى بۇگۈن مەكتەپنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جىن رۇگۈنى يوقلاش خىيالىغا كەلدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، پۇرسەت پىشىپ يېتىل-گەن، پەيت كەلگەنىدى. ئۇ نەچچە ئايدىن بېرى تەييارلىغان سوۋغا ـ سالاملىرىنى يوغان بىر قارا سومكىغا سالدى. ئۇنىڭ ئىچىدە «مو-دەن» ماركىلىق ئالىي تاماكىدىن تارتىپ، بېلىق گۆشى كونسېرۋا-سىغىچە، ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن «جۇيەچىڭ» ماركىلىق ئالىي ھاراقتىن تارتىپ، قايماقلىق پېچىنىگىچە بار ئىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاسان تېپىلمايدىغان ئەتىۋار، قىممەت باھالىق يېمەك ـ ئىچمەكلەر ئىدى. ھاۋاز بەختى بۇنى تەييارلاش يولىدا خېلى كۆپ رېيازەت چەكتى. پۇلنى تەييارلىغاندا مال تېپىلمىدى، مال تېپىلغاندا پۇلى كې-مىدى، خوتۇن ـ بالىلىرىنىڭمۇ رىزقىنى بوغۇپ، يوشۇرۇن نارازىلىق-نى قوزغىدى. شۇنداق بولسىمۇ، مۇددىئاسىغا يېتىش ئۈچۈن، چىشى-نىڭ كىرىنى شوراپ، يېمەي ـ ئىچمەي يۈرۈپ، ئاشۇنچىلىك نەرسە-لەرنى ئاران تەستە تەييارلىغانىدى...

ئۇ قاراڭغۇ چۈشكەندە، بىنالارنىڭ دالدىسى بىلەن مېڭىپ، مەكتەپ باشلىقلىرى ئۈچۈن ئالاھىدە تام چۆرۈپ سېلىنغان بىر قەۋەتلىك ئۆيلەرگە كەلدى ۋە ئۆزىگە تونۇش ئىشىكتىن غىپلا قىلىپ كىرىپ كەتتى. ئۇ كىرگەندە، جىن شۇجى چىغ يەلپۇگۈچ بىلەن ئۆزىنى يەل-پۈپ، تېلېۋىزور كۆرۈپ ئولتۇراتتى. ئۇ ئەللىك بەش ياشتىن ھالقى-غان، كۆزلىرى يوغان، ئەمما نۇرسىز، بىر تۇتام يىرىك پىتەك چېچى ماڭلىيىغا چۈشۈپ تۇرىدىغان، ئاقۇچ ياپلاق يۈزلۈك، دوغلاق ئادەم ئىدى. ئۇ ھاۋاز بەختىنى كۆرۈپ، كونا قەدىناسلاردەك خۇشال بولۇپ كەتتى ۋە ئۇنىڭ قولىدىن يېتىلىگىنىچە مېھمانخانىغا باشلىدى. ئالدىغا

كەمپۇت ـ پىچىنە، مېۋىلەرنى تىزدى، چاي قۇيدى، تاماكا تۇتتى. بۇنداق قىزغىن ئىلتىپاتتىن ھاۋاز بەختى تېخىمۇ ھاياجانلىنىپ، ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدى، ئاغزىدىن «خوش ـ خوش»، چىرايىدىن كۈلكە ـ تەبەسسۇم كەتمىدى...

ـــ بايا سىزنى ئويلاپ ئولتۇراتتىم، ـــ دېدى جىن شۇجى تاماكىسىغا چاقماق چېقىۋېتىپ، ـــ سىزدە ئىلگىرىلەش تېز بولۇۋاتىدۇ، ياخشى ئىش قىلىۋاتىسىز. ئۆتكەندە، فاكۇلتېتتا سۆزلىگەن سۆزىڭىز نىڭ روھىنى ئاڭلاپ خۇشال بولغانىدىم، بۇ قېتىم گېزىتكە چىققان ماقالىڭىز توغرىسىدىكى باھالارنى ئاڭلاپ، تېخىمۇ خۇشال بولدۇم، سىز پۈتۈنلەي ھەقلىق، بىزنىڭ دەۋرىمىزدە، ئىلىم ـ پەن مەيلى ئىجتىمائىي ياكى تەبىئىي بولسۇن، ئۇ ياكى بۇرژۇئازىيىگە بېقىنىپ، بۇرژۇئازىيە سىنىپى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ؛ ياكى پرولېتارىياتقا بېقىنىپ، پرولېتارىيات سىنىپى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ئىككىنىڭ بىرى!

ـــ لېكىن جىن شۇجى، ـــ دېدى ھاۋاز بەختى بىچارە قىياپەتتە دادخورلۇق ئېيتىشقا باشلاپ، ـــ بۇنداق گەپلەر بەزىلەرنىڭ قۇلىقىغا ياقمايۋاتىدۇ، بۇنداق گەپنى قىلغۇچىلارنى يامان كۆرۈۋاتىدۇ...

ـــ كىم، كىملەر ئۇ؟ ـــ چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ سورىدى جىن شۇجى.

ھاۋاز بەختى خۇددى بىرسى ئاڭلاپ قالىدىغاندەك، جىن شۇجىنىڭ تەرەپكە بويۇنداپ تۇرۇپ، پەس ئاۋازدا دېدى:

ـــ فاكۇلتېتنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇۋالغان ياقۇپ كېرىمى بىلەن ھېلىقى ئەجنەبىيلەرگە چوقۇنۇپ، ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش يولىغا ماڭغان سەلىم ئەپەندى...

ـــ ياقۇپ جۇرنىمۇ، شۇنداقمۇ؟

ـــ شۇنداق، ئۇ سوۋېتتە ئوقۇغاچقا، شېۋجىڭجۇيىنىڭ تەسىرى تېخىمۇ ئېغىر، دەڭە!...

ـــ ھىم ... بۇ تەرىپىمۇ بار، توغرا!...

ـــ ئۇنىڭ ئۇستىگە، قېرىپ كاللىسىمۇ كونىراپ قالدى، شۇڭا سەل ئەپەندىنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئويناپ، ئۇنىڭ ھەمايىچىسىگە ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ!...

ـــ ھىم! .... يامانغا يانتايىاق بولدى دەڭ! بىر رەھىمسىزلىك كادىر ـ ھە!؟...

ھاۋاز بەختسىز سۆھبەتنىڭ ئەينى مۇددىئاسىدىكىدەك راۋان يۈرۈشۈۋاتقانلىقىدىن خۇشال بولۇپ، ئەجدىھا گۈللۈك پىيالىدىكى چايىنى سۈمۈردى. تەملىك، خۇش پۇراق چاي ئۇنىڭ يايراپ كېتىۋاتقان ۋۇجۇدىغا تېخىمۇ لەززەتلىك ھۇزۇر بېغىشلىدى.

ـــ مىلتىقنىڭ ستۇولى كۆرۈنگەنىكەن، جەزمەن ئۇنى بەتلەۋاتقان ئادەم بار! ـــ دېدى جىن شۇجى تەبىئىتىگە سىڭىپ كەتكەن زىيادە سەزگۈرلۈك بىلەن، ـــ ھەمىشە ھوشيار بولۇشىمىز، كۈرەشنىڭ مۇرەككەپ، ئەگرى ـ توقاي ۋە كەسكىن بولىدىغانلىقىنى تولۇق مۆلچەرلىشىمىز لازىم. سىز ياخشى ئىشلەۋاتىسىز، تېخىمۇ ياخشى ئىشلەڭ، پارتىيە تەشكىلى ئۇنتۇپ قالمايدۇ. تىزگىن تۇتۇش ھەرگىزمۇ بىر ئادەمگە بەخشەندە ئەمەس، ئۇ ھامان ئۆزگىرىپ، ئالمىشىپ تۇرىدۇ، سىز تېخى ياش، گۈزەل ئىستىقبال ئالدىڭىزدا...

ـــ قىرىق ياشقا كىرەي دەپ قالدىم، جىن شۇجى، ـــ دېدى ھاۋاز بەختى بىر خىل ئۆكۈنۈش، تەمە ھەم سىناش ئارىلىشىپ كەتكەن مۇرەككەپ ھېسسىيات بىلەن، ـــ قىرىق ياش دېگەن تاش قورال دەۋرىدىكى ئىنسانلار ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى چېكى، چوڭ ئىشتىن ئۈمىد يوق!...

ـــ ئۇنداق ئۈمىدسىزلەنمەڭ، ـــ دېدى جىن شۇجى ئۇنى قېقىتىپ، ـــ ھازىر ئاتوم دەۋرى، قىرىق ياش دېگەن ئىنسانىنىڭ ئوتتۇرا ياشلىق قىران دەۋرى. نى ـ نى ئىشلار مانا شۇ دەۋردە ۋۇجۇدقا چىقىدۇ، سىزدىن كۈتىدىغان ئۈمىدىمىز چوڭ، جۇمۇ!...

بۇ گەپ بىلەن ھاۋاز بەختىنىڭ گېلىغا بىر نەرسە غىق قىلىپ تىقىلغاندەك بولدى، ھاياجاندىن ئۆزىنى زورىغا تۇتۇپ، بەئەينى كىچىك

باللاردەك خۇشال بولۇپ كەتتى. جىن شۇجىنىڭ ھىممەت ـ شاپائەتىگە قانداق جاۋاب قايتۇرۇشنى ئويلاپ، قىلغىلى قىلىق تاپالماي قالدى. شۇ تاپتا ئۇ ئاللانىڭ بېخىللىق قىلىپ، ئۆزىگە كېچىككىنە بىر قۇيرۇق قوشۇپ بەرمىگەنلىكىدىن قاتتىق ئۆكۈندى. ئەگەر تۇلكە ئىگىكىدەك چىرايلىق قۇيرۇقى بولغان بولسا، ھېچ بولمىغاندا، ئىت يالىكى ئېشەكنىڭكىدەك كىچىككىنە كالتە قۇيرۇقى بولغان بولسىمۇ، ئۇنى ھازىر دەرھال ئىشقا سېلىپ، جىن شۇجىنىڭ ئارقا ـ ئالدىدا شىپاڭلىتىپ، كېيىن ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزلىرىنى، قول ـ پۇتلىرىنى شۇنداق سىپايىلىك بىلەن سىلاپ ـ سىيپاپ، خۇشامەتگۈيلۇقنىڭ ھەممە خىللىرىنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ كۆرسەتكەن بولاتتى، ئەتتەڭ!... بۇگۈن پەقەت شۇلا كەم بولۇپ قالدى!...

ـــ ئۆتكەندە دېگەن ماتېرىيال قانداق بولدى؟ ـــ سورىدى جىن شۇجى ھاۋاز بەختىنىڭ شېرىن خىيالىغا پېتىپ كەتكەنلىكىگە قاراپ، ـــ كىم ئىدى، سەلىم نېمە؟

ـــ سەلىم ئەپەندى...

ـــ ھە ـ ھە، شۇنىڭ ماتېرىيالىغۇ، دەيمەن.

ـــ ھەئە، شۇنىڭ ماتېرىيالى، ـــ دېدى ھاۋاز بەختى دەرھال يانچۇقىدىن بىر نەچچە بەتلىك قەغەزنى ئېلىپ، ـــ بۇ ئۇنىڭ يىغىندا قىلغان خاتا سۆزلىرى بىلەن لېكسىيىلىرىدىكى زەھەرلىك پىكىرلەرنىڭ بىر قىسمى. بىز يەنە داۋاملىق رەتلەۋاتىمىز، لېكىن ماڭا ياقۇپ كېرىمى پۇتلىكاشاڭ بولۇۋاتىدۇ...

ـــ ئىنقىلاب قىلغاندا قىيىنچىلىق بولىدۇ، ـــ دېدى جىن شۇجى ئۇنى رىغبەتلەندۈرۈپ، ـــ لېكىن ئۇنىڭدىن قورقماسلىق كېرەك. قىيىنچىلىق ھەمىشە غەلىبىگە ھامىلدار، غەلىبە قىيىنچىلىقنى يېڭىش داۋامىدا دۇنياغا كېلىدۇ. بىزنىڭ قىيىنچىلىققا بېرىدىغان جاۋابىمىز ـــ مەڭگۈ غەلىبە! ياقۇپ كېرىمى پۇتلىكاشاڭ بولسا، ھازىرچە بىر چەتكە ئاستا ئىتتىرىپ قويۇڭ، بىرەر ئىشقا يولۇقسىڭىز ئۇدۇل مېنى تېپىڭ!

ـــ رەھمەت جىن شۇجى، ئەمدى ياخشى بولدى، ـــ دېدى ھاۋاز بەختى تېخىمۇ تەسىرلىنىپ، ـــ مەن سىزنى ئەزەلدىن سۆيۈنگەن تېغىم، دەپ قارايتتىم، بۇگۈن تېخىمۇ ئىشەندىم. سىز ماڭا يار ـ يۆلەك بولسىڭىزلا، ھېلىغۇ ياقۇپ جۇرىن، سەلىم ئەپەندىلەر ئىكەن، ئاسماندىكى ئايىنى يۇلۇپ چۈشۈشكىمۇ قۇربىم يېتىدۇ!...

ـــ ئىشىنىمەن، ـــ دېدى جىن شۇجى ئۇنى تېخىمۇ ئۈمىدلەندۈرۈپ، ـــ تەشكىل سىزنىڭ جاسارىتىڭىزگە، ئىقتىدارىڭىزغا ئىشىنىدۇ، سىزدەك ئىشەنچلىك ئىزباسارلىرىمىز بولغاچقا، بىزمۇ خاتىرجەم!...

ھاۋاز بەختى بىردىنلا ئۈمىدلەندى، ئۆزىدە ئاجايىپ مۆجىزىلەرنى يارىتالايدىغاندەك ئۇلۇغ بىر كۈچ سەزدى. شۇ تاپىتا ئۇ، تەسەۋۋۇردىدىكى خىيالىي كۆرۈنۈشلەرنى رېئاللىق دەپ بىلگەن ھەم ئۇنىڭ ئۈستىگە غايىنىڭ ھەشەمەتلىك باغ ـ ئىرەملىرىنى سېلىپ، شۇنىڭ ئىچىدە پاراغەتكە چۆمۈپ ئولتۇراتتى. لېكىن ئۇ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە، تۈيۇقسىزلا ئېسىگە كېلىپ، ئۆزىنىڭ قانداقتۇر ھەشەمەتلىك باغ ـ ئىرەمدە ئەمەس، بەلكى دەشت ـ باياۋان ئىچىدىكى بىر پارچە يېگانە بوشلۇقتا تۇرغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى...

12

كەچكى تىنىق ئاسمانغا ئاي چىقتى، ئۇ خۇددى بەختلىك قىزلارنىڭ نۇرلۇق يۈزىدەك پارقىرايتتى، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئاستا ـ ئاستا يۈز ئاچقان زەڭگەر ئاسمانىنىڭ ھەممە يېرىدە دۇردانە يۇلتۇزلارمۇ چاقناشقا باشلىدى، ياز ئاسمىنى گۈزەل ۋە ھەيۋەتلىك تۇسكە كىردى...

ياتاق بىناسىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى ئۇچبۇرجەكلىك قاپچىغاي بۇگۈن كېچە باشقىچە جانلىنىپ كەتكەندى، گويا ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنىڭ بىر قىسمى بۇ يەرگە كۆچۈپ چۈشكەندەك، بىر نەچچە يەردە ۋال ـ ۋۇل ئوت يالقۇنى كۆرۈنەتتى. كىملەردۇر ئوتنىڭ يېنىدا

تىمسقىلاپ، بىر ئىشلارنى قىلىپ يۈرەتتى...

ـــ ھەي سەلەي، ئەپلەشتىمۇ؟ ـــ بۇ گايىت مايىتنىڭ ئاۋازى ئىدى.

ـــ ئەپلەشتى، سېنىڭچۇ؟ ـــ سەلەي قايتۇرۇپ سورىدى.

ـــ مېنىڭ چۆگۈنۈم قاينايدەپ قالدى...

ـــ ھەي!... بۇ كاساپەت ئوت ماڭغىلا يۈگۈرەيدىغۇ!... ـــ بىر بۇ-لۇڭدىن مەتكىرەم مەتقاسىمنىڭ جىلە بولۇپ غودۇڭشىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـــ ھەي، ئەخمەق قېچى! ئوچاقنىڭ دۈتخانىسىنى ئاچمامسەن! ـــ ئۇنىڭ يېنىغا كەلگەن قىزىل بۇرۇن كۈلۈپ كەتتى.

ئۇلار تاش ۋە كېسەكلەردىن كىچىك ـ كىچىك ئوچاق ياساپ، چۆگۈن ـ كۈرۈشكىلاردا سەۋزە ـ چامغۇر قايىنىتىۋاتقان قورساق مەستانىلىرى ئىدى.

تۇنۇگۈن ئاقنىيازغا ژۇرنال تەھرىر بۆلۈمىدىن خېلى كۆپ قەلەم ھەققى كەلگەنىدى، ساۋاقداشلىرى ئۇنى «يۇيمىز» دەپ چىڭ تۇ-رۇۋالدى. ئاقنىياز پۇلنى چىقارغان بولسىمۇ، بازارغا ببرىپ، پۇل خەجلەيدىغان يەر تاپالمىدى. پەشخۇنلارغا تىزئوتكەن ئىسسىق ناندىن ئالايلى دېسە، ئاشلىق بېلىتى يوق؛ ئاشخانىغا كىرىپ، بىرەر قاچىدىن لەڭمەن يەيلى دېسە، سەنجىڭ [1] يوق... ئاخىر ئۇلار ئاغزىدىكى شۆل-گەيلىرىنى يۇتۇپ، مەكتەپكە نائۇمىد قايتىپ كېلىشتى. ياتاقتا كىر-گەندە، سەلەينىڭ كاللىسىغا بىر ئەقىل كەلدى:

ـــ ئاغىنىلەر، بېلەتلىك نەرسىلەرنى يېيەلمەي، قورساق بەك ئېچىپ كەتتى، ئەمدى بېلەتسىزنى بولسىمۇ يەيلى، قانداق؟

ـــ بېلەتسىز نېمە بار؟

ـــ سەۋزە ـ چامغۇر بار.

---

① سەنجىڭ ـــ تاماقخانىلاردا ئىشلىتىلىدىغان مەخسۇس بېلەت.

ـــ ياڭيۇمۇ بار تېخى!...
ـــ بۇ كېچىده ئۇ نەرسىلەرنى نەدىن تاپىمىز؟
ـــ تاپىمىز! ـــ دېدى قىزىل بۇرۇن ئىشەنچ بىلەن، ـــ پۇللا بولسا، يەمەندىن ـ يەسىرگىچە بارساقمۇ تاپىمىز.
ـــ ئاقنىياز، پۇلۇڭنى ئەكە! ـــ دېدى سەلەي ئورنىدىن تۇرۇپ، ـــ ئەمسە، مەن بىلەن بېرىڭلار، مېڭىڭلار، داۋان گۇڭشىغا بېرىپ، دېھقانلارنىڭ ئۆيىدىن سېتىۋالىمىز!
ـــ توغرا، ئۇلارغا پۇل كېرەك، بىزگە بولسا، سەۋزە ـ چامغۇر!
پۇتۇن بىنادىكىلەر ئۇخلاپ، جاھان تىنچىغان ۋاقىتتا، ئۇلار بايا تېپىپ كەلگەن ئەنە شۇ بىر نەچچە جىڭ سەۋزە ـ چامغۇر ۋە ياڭيۇلارنى پىشۇرۇش ئۈچۈن، ياتاقنىڭ كەينىدىكى بۇ جىمجىت خىلۋەت يەرنى قىزىتىۋەتكەنىدى....
ئاقنىياز پۇل چىقارغانلىقى ئۈچۈن، خۇددى بەگزادىلەردەك قىياپەتتە، ھېچ ئىشقا ئارىلاشماي، ئايغا قاراپ شائىرانە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ يېنىدا بۇ «كەچكى زىياپەت» كە ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان شەۋكەتمۇ گۈزەل ياز كېچىسىنىڭ ئارامبەخش ھۇزۇرى بىلەن مەست بولۇپ ئولتۇراتتى.
بىر چاغدا، ئاقنىياز خىيالدىن سەگىپ، سەلەينى چاقىردى:
ـــ سەلەي، پىشتىمۇ؟ تېزرەك ئىلىپ كەلسەڭچۇ!
ـــ ئەمدى قاينىسا پىشامدۇ، ـــ دېدى سەلەي ئوتنى پۈۈلەۋېتىپ، ـــ بىر ئاز تەخىر قىل.
ئاقنىياز بىتاقەتلىك بىلەن يەنە توۋلىدى:
ـــ بولدىلا، چامغۇر بىلەن ياڭيۇ قاينىۋەرسۇن، سەۋزىنى سۈزۈپ كەل، خامنىمۇ يەيدۇغۇ كىشى!
ـــ سەۋزىنى مەن سۈزۈپ باراي، مېنىڭ قاينىغىلى خېلى بولدى، ـــ دېدى گايىت مايىت ۋە چوكا ـ قوشۇقلارنى ئىشقا سېلىپ، بىر قەلەي تەخسىگە بىر نەچچە باش سەۋزىنى سۈزۈپ كەلدى.
ـــ كېلىڭلار، ھەممەيلەن كېلىڭلار!ـــ دېدى ئاقنىياز يانچۇقىدىن

كىچىك ياپىلاق بوتۇلكىلىق ھاراقتىن بىرنەچچىنى چىقىرىپ، ــ چۆگۈنلەر ئۇ يەردە قاينىۋەرسۇن، بىزمۇ بۇ يەردە قاينايلى!

ھەممەيلەن ئاقنىيازنىڭ ئەترايىدا گىرە بولۇپ ئولتۇردى. ساپال ھېجىرغا قۇيۇلغان ھاراقنى قولدىن ـ قولغا ئۆتكۈزۈپ ئىچىشتى، چالا پىشقان سەۋزىنى پۇۋ ـ پۇۋلەپ زاكۇسكا قىلدى. ھاراق بىر نەچچە نۆۋەت ئايلانغاندىن كېيىن، كۆڭۈللەر كۆتۈرۈلۈپ، پاراڭ قىزىشقا باشلىدى.

ــ مەن دەيمەن ئاغىنىلەر، ــ دېدى ئاقنىياز كۆڭۈل سىرىنى ئېيىتىپ، ــ كاللاڭغا بىر نەرسە كىرىۋالدىمۇ، ئۇ سېنىڭ قۇلقىڭنىمۇ، كۆزۈڭنىمۇ يەيدىكەن. بۇگۈن دوستلۇق كىنوخانىسىنىڭ ئالدىغا بارسام، كانايدىن : زۇڭلۇشيەن ياشسۇن، دايۇۋجىن ياشسۇن، خەلق گۇڭشېسى ياشسۇن! دەپ توۋلاۋېتىپتىكەن، دەسلەپ بۇ سۆزلەر مېنىڭ قۇلقىمغا نېمە دەپ ئاڭلاندى دېسەڭلار، غۇنچەقىز ياشسۇن، ياشسۇن غۇنچەقىز!... دېگەندەك ئاڭلاندى، جۇمۇ...

ــ يەنە شۇ غۇنچەقىزنىڭ گېپىمۇ، ئاقنىياز ؟! ــ دېدى سەلەي بۇ سۆزلەردىن بىزار بولغاندەك تەلەپپۇزدا، ــ سەن ئۆزۈڭنى ئۇنداق بەھۇدە قىينىما! سېنى ياخشى كۆرمەيدىغان ئۇنداق بىر نېمىنى ئۇنتۇپ، سېنى ھەقىقىي ياخشى كۆرىدىغان قىزدىن بىرنى تاپ، ئاداش! دۇنيادىكى گۈزەللەر يالغۇز غۇنچەقىزلا ئەمەس، كىم بىلىدۇ، بۇگۈن بىر «زۆھرە» يۇلتۇزنى قولدىن چىقىرىپ قويۇپ، ئەتە بىر «چولپان» يۇلتۇزغا ئېرىشەمسەن، تېخى!

ــ ئۇنۇت دەمسەن ؟! ــ دېدى ئاقنىياز ھەسرەتلىك كۈلۈپ، ــ ئۇنداق ئوڭاي ئىش نەدە، سەلەي! بېشىڭغا كەلگەن قايغۇ ـ ئەلەمنى، ھەتتا خۇشاللىقنى ئۇنتۇپ كېتىشىڭ مۇمكىن، كۆرگەن كىنو، ئوقۇغان كىتابلىرىڭنى، ھەتتا قولۇڭغا كەلگەن مال ـ دۇنيالارنى ئۇنتۇپ كېتىشىڭ مۇمكىن، لېكىن مۇھەببەتنى قانداق ئۇنتۇپ كەتكىلى بولىدۇ!؟ مۇھەببەت دېگەن سۇبيېكتىپ جەھەتتە، سېنىڭ ئىرادەڭدىن، ئوبيېكتىپ جەھەتتە، ئىجتىمائىي رېئاللىقتىن ھالقىپ كېتىدىكەن!

ـــ سەن ئۇنى ھازىرمۇ ياخشى كۆرەمسەن؟ ـــ سوردى گايت مايت بىر ئاز ئەجەبلەنگەندەك. ئۇنىڭ خىيالىچە، قىز ئۇنى ياخشى كۆرمىگەندىكىن ئۇنىڭ قەلبىدىكى مۇھەببەتمۇ ئاللىقاچان كۆيۈپ ئۆچكەن ئوتتەك سوغۇق كۈلگە، ھەتتا ئاچچىق نەپرەتكە ئايلىنىپ كېتىشى كېرەك ئىدى!

ـــ ھەئە، ھازىرمۇ ياخشى كۆرىمەن! ـــ دېدى ئاقنىياز يۈرىكىدىكى غۇنچەقىزغا تەئەللۇق بولغان ھەممە نەرسىنى ئاشكارىلاپ، ـــ مەن ئۇنى ھازىرمۇ ساپ، سەمىمىي مۇھەببىتىم بىلەن مەجنۇنلارچە ياخشى كۆرىمەن! ئۇنىڭ يىگىتى بارلىقىنى بىلىپ تۇرۇپمۇ ياخشى كۆردۈم. چۈنكى، مۇھەببەت دېگەندە، چەك ـ چېگرا، تام ـ توساق دېگەن نەرسىلەر بولمايدىكەن. سىلەر ئېيتقاندەك، «مەشۇقسىز ئاشىق» بولۇش پېشانەمگە پۈتۈلگەن قىسمەت ئوخشايدۇ! لېكىن، مەن مۇھەببەت بىر ئادەمنىڭ ئومۇمىي ھاياتىدا ئۇنچىلىك مۇھىم ئورۇننى ئىگىلىمەسلىكى كېرەك، دەپ قارايمەن! بۇ يەردىكى ھالقىلىق مەسىلە ـــ مۇھەببەتنىڭ تۇتقان ئورنىنى بىلىشتە. ئۇ بەختلىك، بەختسىز تۇرمۇشنىڭ ھەممىسى ئەمەس، پەقەت بىر قىسمىنلا تەشكىل قىلىدۇ! شۇڭا غۇنچەقىز مېنىڭ قەلبىمدە، تۇرمۇشۇمدا پەقەت مەلۇم سالماقنىلا ئىگىلەيدۇ. مېنىڭچە، مۇھەببەت كىشىلىك تۇرمۇش سىمفونىيىسىنىڭ گۈزەل بىر بابىدىنلا ئىبارەت، خالاس! كىشىلىك تۇرمۇشتا، ئادەم كۆڭۈل بۆلىدىغان ئىشلار ناھايىتى كۆپ. كەسىپ، غايە، ئىستىقبال دېگەنلەر سېنىڭ كۈرەش قىلىش نىشانەڭ بولمىسا بولمايدۇ! سىلەر ئويلاپ بېقىڭلار، ھۆكۈمەت بىزنىڭ ھەر بىرىمىزنى ئۈچ يۈز دېھقانىنىڭ بىر يىلىق كىرىمى ھېسابىغا ئوقۇتۇۋاتىدۇ، بىز بۇنىڭغا بىلىم ئۆگىنىپ، كەسىپ ئىگىلەپ، لايىقىدا جاۋاب بەرمىسەك، ئىنسانىلىق بۇرچىمىز نەدە قالىدۇ؟!...

ئاي نۇرى تۆكۈلۈپ تۇرغان خىلۋەت قاپچىغاي شۇ دەقىقىدە تىمتاس بولۇپ قالدى، ئىچىلىۋاتقان ھاراقمۇ كەلگەن يېرىدە توختىدى. ئاقنىيازنىڭ يۈرەك سۆزى ئۇلارنى گويا بىھوشلۇقتىن ئويغىتىپ، گۇ-

زەل بىر غايىۋى مەنزىلنىڭ چېتىگە باشلاپ كەلگەندەك ھاياجانلاندۇرغاندى، شۇ چاغدىلا ئۇلار، ئاقنىيازنىڭ نېمە ئۈچۈن بىر قىزنى مەجنۇنلارچە ياخشى كۆرۈپ، تېگىشلىك سۆيگۈگە ئېرىشەلمەيمۇ، يەنە ئۆزىنى يوقاتمىغانلىقىنىڭ سىرىنى چۈشەنگەندەك، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى بۇنداق تەڭداشسىز مەنىۋى قۇدرەتنىڭ مەنبەسىنى تاپقاندەك بولدى. شۇڭا ئۇلار ئەمدى مۇھەببەت ۋە غۇنچەقىز توغرىسىدا قايتا ئېغىز ئاچمىدى. ئاقنىيازنىڭ ھەرگىزمۇ مۇھەببەت سەۋدايىسى بولۇپ قالمايدىغانلىقىغا ئىشەندى.

— قېنى، ئىچەيلى ئاغىنىلەر! — دېدى قىزىل بۇرۇن ئاغزىنى تامشىپ، — ھەي سەلەي، ئىچكەچ لەتىپە ئېيتقىنە، ئەجەب مەسچىتتە ئولتۇرغاندەك تىمتاس بولۇپ كەتتۇق.

— يېڭى لەتىپە يوق، — دېدى سەلەي ئېرىنىپ، — ھەممىسىنى ئاڭلاپ بولدۇڭلار، شەۋكەت بىر نېمە دېسۇن، ئۇزۇن بولدى ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىغلى!

— توغرا، شەۋكەت بىر نېمە دېسۇن!

ھەممەيلەن تەڭلا ئۇنىڭغا يېپىشتى.

— مەن نېمە دەيمەن، ئاغىنىلەر، — دېدى شەۋكەت تەڭقسىلىقتا، — لەتىپە توقۇشنى بىلمەيمەن، ناخشا ئېيتىشمۇ قولۇمدىن كەلمەيدۇ... ئەمدى شۇ...

— ھە، توغرا، ئەمدى شۇ... ئەمدى شۇنى دە! — ئاقنىياز ئۇنىڭ ساپقىغا ئېسىلدى.

— ئەمسە، يېقىندا كۆرگەن ماتېرىياللىرىمدىن خاتىرىلىۋالغان بىر ـ ئىككى تېپىشماقنى ئېيتىپ بېرەي، تاپامسىلەر؟ — دېدى شەۋكەت قولىدىكى ھاراقنى ئىچىۋېتىپ.

— ئېيتە، تاپايلى!

— زېھىن سىنايدىكەنمىز ـ دە!

شەۋكەت ئاۋازىنى رۇسلاپ، دانە ـ دانە قىلىپ مۇنداق دېدى:

— دۇنيادا شۇنداق بىر نەرسە بار كى، ئۇ ئەڭ ئۇزۇن ھەم ئەڭ

قىسقا؛ ئەڭ تېز ھەم ئەڭ ئاستا؛ ئەڭ تار ھەم ئەڭ كەڭ؛ ئەڭ ئېتىبارى يوق ھەم ئەڭ ئېچىندۇرىدۇ؛ ئۇ بولمىسا، ھېچ ئىشنى باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايدۇ؛ بارلىق چاكىنا نەرسىلەرنى يوقىتىدۇ؛ بارلىق ئۇلۇغ نەرسىلەرگە ھاياتلىق بەخش ئېتىدۇ، ئۇ نېمە؟

— ۋاي - ۋۇي، شەۋكەت! — دېدى سەلەي پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپ، — سېنىڭ ئۇ ئېيتقىنىڭ تېپىشماقمۇ ياكى ھاۋاز يېتەكچىنىڭ سىياسەتتىن چىقارغان ئىمتىھان سوئالىمۇ؟

— راست دەيمىنا، — دېدى مەتكېرەم مەتقاسىمۇ ئاڭقىرالماي، — خۇددى گراماتىكىنىڭ ئىمتىھان سوئالىدەك، قارىمۇ قارشى مەنىلىك سۆزلەرنى تىزىپ قويدۇڭ!

دەرۋەقە، شەۋكەت ئېيتقان بۇ تېپىشماق ئۇلارنىڭ بۇرۇندىن ئاڭلاپ كەلگەن «ئۆزى بىر، كۆزى مىڭ» ياكى «پۇتى ئۈزۈن، بوينى قىسقا» دېگەندەك ئادەتتىكى تېپىشماقلىرىغا ئوخشاشمايتتى. بۇنىڭدا، قانداقتۇر چوڭقۇر بىر ئىلمىي ھېكمەت بىلەن مەلۇم پەلسەپىۋى پىكىر بارمۇ قىلاتتى. ئۇلار خىيالىغا كەلگەن نۇرغۇن نەرسىلەرنى دەپ باقتى، ئويلاپمۇ دېدى، ئويلىمايمۇ دېدى، ھېچقايسىسى تاپالمىدى، ئاخىر ئاقنىياز «بولدى، شەرىمزنى بەردۇق، ئۆزۈڭ ئېيتىپ بەر» دەپ تۇرۇۋالدى. شەۋكەت بۇ قېتىن تېپىشماقنىڭ جاۋابىنى بىر ئېغىز گەپ بىلەن ئېيتىپ، ھەممەيلەننى ھەيران قالدۇردى:

— ۋاقىت!

— ۋاقىت؟

— شۇنداق، بۇ تېپىشماقنىڭ جاۋابى: ۋاقىت! ئوبدان ئويلىساڭلار، تېگىگە يېتسىلەر!

ئۇلار بىر - بىرىگە قاراپ، جىم بولۇشتى. لېكىن كۆڭلىدە، كاللىسىدا جىددىي پىكىر كېتىۋاتاتتى.

— راست، ۋاقىت ئىكەن، — دېدى سەلەي بىر ھازادىن كېيىن ھولۇققان ھالدا، — دۇنيادا ۋاقىتتىن ئۈزۈن نەرسە يوق، ئۇنىڭ چېكى بولمايدۇ؛ شۇنداقلا، ۋاقىتتىن قىسقا نەرسە يوق، ھەرقانداق ئىش،

پىلان، ئارزۇ ـ ئارمان ۋاقتىتىن ئېشىپ قالىدۇ، ھېچكىم ئورۇنداشقا ئۇلگۈرەلمەيدۇ!

ـــ توغرا، ئىشچانلار ئۇچۇن ۋاقىت تېز ئۆتىدۇ، ـــ دېدى قىزىل بۇرۇنمۇ ئويلىنىپ، ـــ بىكار تەلەپلەر ئۇچۇن ۋاقىت ناھايىتى ئاستا بىلىنىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا ھېچكىم ئۇنىڭغا ئېتىبار قىلمايدۇ، لېكىن ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ھەممە ئادەم ئېچىنىدۇ!

ـــ بۇ يالغۇز تېپىشماقلا ئەمەس، ھېكمەت ئىكەن، ـــ دېدى ئاقنىياز خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، ـــ راست، ئۆلگەندىن كېيىن ئەسلەشكە ئەرزىمەيدىغان چاكىنا ئادەملەرنى ۋاقىت كىشىلەرنىڭ قەلبىدىن پاك ـ پاكىز يوقىتىۋېتىدۇ. ئۇلۇغلارنى بولسا، ئۆز باغرىدا مەڭگۈ ساقلايدۇ!...

قىزىق پاراڭ، كۆڭۈللۈك سۆھبەت بىلەن ھاراقمۇ ئىچىلىپ بولاي دېدى. بۇنداق سورۇندا ھەركىم ئۆزىنىڭ ماھارىتىنى، ئىقتىدارىنى ناماياں قىلىشقا ئالدىرايتتى. ھېچ بولمىسا، بىرەر يېڭىلىق بىلەن باشقىلارنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇرۇشنى ئويلايتتى. گايىت مايىت پات ـ پات يانچۇقىغا قولىنى سېلىپ، بىر نەرسىنى تۇتۇپ قويياتتى، كۆڭلىدە، «بۇنى كۆرسىتەيمۇ، قانداق!» دېگەن ئارىسالدى پىكىر ھۆكۈم سۈرەتتى. ئاخىر ئۇنى ساۋاقداشلىق، دىلكەشلىك مېھىر يەڭدى. يانچۇقىدىكى تۆت پۈكلەنگەن قەغەزنى ئالماقچى بولۇپ قولىنى سالدى، ئەمما قەغەزنى ئېلىشتىن بۇرۇن، لەرزان، ئەمما دولقۇنلۇق ئاۋازدا مۇنۇ بىر كۇپلېت شېئىرنى ئوقۇدى:

«ئەۋلادلاردىن ئەۋلادلارغا قالغانمەن،
بىر مەنىدە خىلمۇخىل نام ئالغانمەن.
يا مىللەتلىك، يا سىنىپلىك چېكىم يوق،
ئادەم ئۇچۇن ئورتاق نېسىپ بولغانمەن.»

ـــ ئوھوي!... توخۇ كاتىكىدىن سۈمۈرغ چىقتىغۇ! ـــ دېدى سەل

لەي ھەم ئەجەبلەنگەن، ھەم قايىل بولغان كەيپىياتتا، ـــ ھەي گىرىت مىرىت، سەن يازغانلىرىڭنىڭ ھەممىسىنى ھېچكىمگە كۆرسەتمەي، مەشىق يېزىۋاتىمەن دەپ، يوشۇرۇپ يۈرەتتىڭ، بۈگۈن ئەجەب پىشقان شېئىردىن بىرنى ئوقۇۋەتتىڭا!

ـــ قانداق، ئوقۇسام بولمامدىكەن؟ ـــ گايىت مايىت ئۇنىڭغا سوئال نەزىرىدە قاراپ قويدى.

ـــ بولدۇ، ئوقۇغىن، شۇنىڭغا قارىغاندا، مەشىق قىلىۋەرسە بىر گەپ بولغۇدەك...

ـــ لېكىن، بۇ مېنىڭ شېئىرىم ئەمەس، ـــ دېدى گايىت مايىت ۋە يانچۇقىدىكى ھېلىقى قەغەزنى ئېلىپ ئاقنىيازغا ئۇزاتتى، ـــ بۇنى كۆرۈپ باقە، بۇمۇ بىر يېڭى تېپىشماق!

ئاقنىياز ئۇنىڭ قولىدىكى قەغەزنى ئىتتىك ئالدى، سۈتتەك ئاي نۇرىدا قەغەزدىكى دانە ـ دانە خەتلەرگە كۆز يۈگۈرتتى، بىرىنچى قۇردا «ئاساسەن» نىڭ شىكايىتى» دېگەن خەتلەر يوغان يېزىلغانىدى. ئۇ شېئىرنى ئوقۇپ كېتىۋېتىپ، بەزى يەرلەرگە كەلگەندە، ھايا-جاندىن ئاۋازىنى قويۇۋەتتى:

«يالغانچىنىڭ ۋەدىسىنىڭ سانى يوق،
كېپىللىككە مېنى تارتىپ ھالى يوق.
سۈرۈشتۈرسەڭ، نەتىجىنىڭ تايىنى يوق،
ئاغزى بىلەن شەھەر ئالغان پالۋان مەن.

بەزى چاغدا سورۇلمىغان خامانىدىن،
گەپ ئاچقاندا بۇغداي بىلەن سامانىدىن،
باھا بولدۇم نەق بۇغدايغا يالغانىدىن،
ھەقىقەتتە بۇغداي ئەمەس، سامان مەن.

مېنى سېتىپ جان باقتى كۆپ يالغانچى،
ئۇ كىم دېسەڭ، قورقۇنچاق ھەم ئالدامچى،
بيۇروكراتلار بولدى ئاڭا تايانچى،
شۇنىڭ ئۈچۈن بولدۇم خېلى بەتنام مەن.»

ئەنە شۇ يوسۇندا يېزىلغان يىگىرمە سەككىز كۇپلېتلىق بۇ شېئىر قولدىن قولغا ئۆتۈپ، بىرنەچچە قېتىمدىن ئوقۇلدى. ئۇنىڭدىكى شېئىرىي پىكىر بىلەن چىرايلىق، تولۇق ۋەزىن ـ قافىيىلەر ھەممەيلەننى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى. شېئىر گويا ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى نازۇك سىرلىرىنى ئاشكارىلاپ، ئۇزۇندىن بېرى دېمەكچى بولسىمۇ، نېمە ئۈچۈندۇر دېيەلمەي، بۇرۇقتۇرما بولۇپ كېلىۋاتقان ھەقىقىي سۆزلىرىنى جاراڭلىق ئىنتوناتسىيە، يېقىملىق كۈي شەكلىدە، دادىل ئوتتۇرىغا قويغاندەك، ئۇلارنى ئاجايىپ بىر روھىي ئازادىلىككە چۆمدۈردى...

ـــ كىمنىڭ شېئىرى بۇ؟ ـــ سوروندى مەتكېرەم مەتقاسىم قىزىقىپ، ـــ يۈرىكى چوڭ شائىر ئىكەن...

ـــ راست، بۇ ئادەتتىكى شائىر ئەمەس! ـــ دېدى «قىزىل بۇرۇن» مۇ قايىل بولۇپ، ـــ ئېقىمغا قارشى جەڭچىدەك قىلىدۇ!

ـــ تېپىكلار، شېئىرنىڭ ئاپتورى كىم؟ ـــ گايىت مايىت مەغرۇرلۇق بىلەن كۆكسىنى كەردى.

بىر نەچچە شائىرلارنىڭ ئىسمى ئېيتىلدى. لېكىن گايىت مايىت ھەممىسىنى رەت قىلدى. ئاقنىياز خېلىغىچە ئۇنچىقماي، شېئىرغا يەنە بىر قېتىم كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن، مۇنداق دېدى:

ـــ شېئىرنىڭ يەڭگىل ئۇسلۇبىدىن، تىلىنىڭ راۋانلىقىدىن قارىغاندا، بۇ تېپىچان ئېلىيوپىنىڭ شېئىرى...

ـــ تاپتىڭ كاساپەت! ـــ دەپ ۋارقىرىۋەتتى گايىت مايىت خۇشال بولۇپ، ـــ راست، شائىر تېپىچان ئېلىيوپىنىڭ شېئىرى!

ـــ بۇ شېئىرنى نەدىن ئالدىڭ؟

ـــ مەتبۇئاتتا چىقمىغان شېئىرغۇ بۇ؟

ـــ ھەئە، تېخى قوليازما ئىكەن، ـــ دېدى گايىت مايىت شېئىرنىڭ كېلىش مەنبەسىنى چۈشەندۈرۈپ، ـــ بىئولوگىيە فاكۇلتېتىدىكى بىر دوستۇمنىڭ دادىسى يازغۇچىلار جەمئىيىتىدە كالتا كۆسەي باشلىق، ئۇ ئۆيگە مۇشۇ شېئىرنىڭ شاپىگرافتا بېسىلغان نۇسخىسىنى ئەكەپتىكەن، دوستۇم مېنىڭ شېئىرغا خۇشتار ئىكەنلىكىمنى بىلگەچكە، تۇنۇگۈن ئۇنى ماڭا كۆرسەتكىلى ئەكەپتۇ، مەن ئاپتورنىڭ ئىسمىنى چىقىرىۋېتىپ، دەرھال بىر نۇسخا كۆچۈرۈۋالدىم. ئەھۋالدىن قارىغاندا، بۇ شېئىر كۇرەشكە تەييارلىنىۋاتقان بولسا كېرەك!

ھەممەيلەن چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ قويدى.

ـــ ئۇنىڭ نېمىسىنى كۇرەش قىلىدۇ!؟ ـــ دېدى مەتكېرەم مەتقاسىم غەزەپلىنىپ، ـــ ھەممىسى راست گەپقۇ!

ـــ قايسى دەرەخنىڭ مېۋىسى كۆپ بولسا، شۇنىڭغا تاش كۆپ ئېتىلىدۇ دېگەن شۇ!ـــ دېدى شەۋكەت مەنسۇر قىلىپ.

ـــ ياخشى نەرسىلەر ۋاقتىنچە زەربىگە ئۇچرىسىمۇ، لېكىن ئۆز قىممىتىنى ھامان يوقاتمايدۇ! ـــ دېدى سەلەي تاماكىنى دەم بىلەن شوراپ، ـــ ھەقىقي شېئىر دېگەن مانا شۇ، بۇنداق شېئىرلارنى پەقەت تالانتلىق شائىرلا يازالايدۇ، ئۇنىڭ ئۆمرى شائىرنىڭ ئۆمرىدىنمۇ ئۇزۇن بولىدۇ!

ـــ سەن بىزنىڭ گىرىت مىرىتنى بۇنداق شېئىرلارنى يازالمايدۇ، دەمسەن؟ ـــ دەپ قەستەن قۇسۇرچىلىق قىلدى قىزىل بۇرۇن، ـــ ئەگەر ئۇ ئوبدان ئۆگەنسە، تېيېچان ئېلىيوپتەك ئەمەس، ھەتتا پۇشكىن، بايرۇنلاردەك شېئىرلارنى يېزىشى مۇمكىن. ئۇنىڭدا ئاجايىپ بىر يوشۇرۇن تالانت بار، جۇمۇ!

ـــ ھەي، قىزىل بۇرۇن! ئۇخلىماي تۇرۇپ جۆيلۈدىڭغۇ! ـــ دېدى گايىت مايىت ئۇنىڭغا سوغۇق نەزەر بىلەن قاراپ، ـــ ئۆگىنىش دەمسەن؟ مەن ساڭا ئېيتسام، تام سوقۇشنى، ياغاچچىلىقنى، يەنە مەسىلەن، ماشىنا ھەيدەشنى، موزدۇزلۇقنى ئۆگىنىشكە بولىدۇ. كىتاب يېزىپ

زىشنى ئۆگىنىپ بولامدۇ؟ بۇ يەردە ئوقۇساڭمۇ، ئوقۇمىساڭمۇ بەردىبر! گورکىي قانچىلىك ئوقۇغان؟ بالزاكچۇ؟ ئىجادىيەتتە دانىشمەنلىك كېرەك، تۇغما تالانت كېرەك! مانا قارىغىنا، ئاقنىيازنىڭ ھايت دېسەك، بىر نەچچە كۈپلىت چىرايلىق شېئىر يېزىپ بېرەلەيدۇ. سەنچۇ، سېنى ئۆلتۈرسەمۇ، تۆت مىسرا قوشاق چىقمايدۇ!

— ھەي، سەن كاشال گەپ قىلما جۇمۇ! — دېدى مەتكېرىم مەتقاسىم قىزىل بۇرۇنغا بولۇشۇپ، — تۇغما تالانت دېگىنىڭ نېمە ئۇ؟! بۇرژۇئازىيىنىڭ كونا مېلى، پرولېتارىيات ئۇنداق نەرسىلەرنى ئېتىراپ قىلمايدۇ!

ئاقنىياز، شەۋكەت، سەلەيلەر تاسادىپىي ئوتتۇرىغا چىقىپ قالغان بۇ كىچىككىنە مۇنازىرىگە قىزىقىپ ئولتۇرۇپ قالدى.

— ئېتىراپ قىلامسەن ـ قىلمامسەن، ئۇ بەربىر مەۋجۇت! — دېدى گايىت مايىت قىزىشىپ، — ئۇنىڭغا سېنىڭ ئۇچ يىلدىن بېرى ئوقۇۋاتقان نەرسىلىرىڭنىڭ ئىچىدىن تالاي نەرسىنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىشكە بولىدۇ. چېخوپنى ئالايلى، دۇنيادا كىمۇ ئۆلۈمنى كۈلكە بىلەن يازالىغان؟ ئۆلۈم دېگەن ئۆلۈم، قايغۇ ـ ھەسرەت دېگەن سۆز! كۈلكە دېگەن كۈلكە، خۇشال ـ خۇراملىق دېگەن سۆز! مانا شۇنداق بىر ـ بىرىگە قارىمۇقارشى نەرسە تۇغما تالانت ئىگىسى چېخوپنىڭ ماھىر قەلىمى ئاستىدا شۇنداق ئاجايىپ تەسۋىرلەنگەنكى، ئۆلۈم كىشىلەرگە كۈلكە بولۇپ تۇيۇلغان. «چىنوۋنىكنىڭ ئۆلۈمى» ساڭا شۇنداق تەسىر بەرمەمدۇ؟ مانا بۇ تالانت بولماي نېمە؟ ساڭا قويۇپ بەرسە، ئۆلۈمنى كۈلكە بىلەن ئەمەس، كۈلكىنىڭ ئۆزىنىمۇ قاملاشتۇرۇپ، كۈلكە چىراي قىلىپ يازالمايسەن! دانتى توققۇز يېشىدا شېئىر يازغان، بۇنىڭغا نېمە دەيسەن؟

— ئۇنى دېسەك، بىزنىڭ نەۋائىي تۆت يېشىدا شېئىر يازغان! — دېدى سەلەي لوقما سېلىپ.

گايىت مايىتنىڭ جانلىق مىساللىرى، يۇمۇرلۇق سۆزلىرى ئاقنىياز بىلەن شەۋكەتكە ياراپ كەتتى. ئۇلار ھەمىشە بېشىنى ئىچىگە تىقىپ

خىيال بىلەن يۈرىدىغان، كىچىككىنە بوش ۋاقىت بولسىلا، كىتابتىن باش كۆتۈرمەيدىغان بۇ كۆرۈمسىز ساۋاقدىشىنىڭ قورسىقىدا خىلى ئۇماچ بارلىقىنى؛ ئوقۇغان، ئۆگەنگەن نەرسىلىرىنى ئەمەلىيەتكە سېلىشتۇرۇپ، مۇلاھىزە قىلىپ، ئۇنىڭدىن خىلى چوڭقۇر نەزەرىيىۋى بىلىملەرنى ئىگىلەپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، خۇشال بولۇشتى.

ـــ بولدى، قىزىشماڭلار! ـــ دېدى ئاقنىياز ۋە چاپىنىنىڭ يانچۇقىدىن قاتتىق مۇقاۋىلىق يۇپقا بىر كىتابنى ئېلىپ داۋام قىلدى، ـــ بۇ مىخائىل ئېساكوۋسكىنىڭ «شېئىرىيەت ماھىرلىقى ھەققىدە» دېگەن كىتابى. بۇنى ماڭا ئۆتكەندە سەلىم ئەپەندى بەرگەن، بىر نەچچە قېتىم ئوقۇپ چىقتىم. سىلەرگە بۇنىڭ ئىچىدىكى ئىككى قۇر خەتنى ئەينەن ئوقۇپ بېرەي، بايىقى قىسقا مۇنازىرىگە يەكۈن بولۇپ قالار: «شائىر بولۇشنى مەقسەت قىلىپ شېئىر يېزىشنى باشلىغانلارنىڭ كۆپچىلىكى، ئۇلاردا شائىرلىق تالانتى بولمىغانلىقتىن، تامامەن بىكار ئىشلەيدۇ!...»

گايىت مايىت «قانداق؟» دېگەندەك مەنىدە مەتكېرەم مەتقاسىمغا لەپپىدە قاراپ قويدى. ئاقنىياز كىتابنى يېپىپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ شېئىرىيەت توغرىسىدىكى پىكىرلىرىنى شەرھلەشكە باشلىدى:

ـــ بۈگۈنكى كۈن ھەرگىزمۇ ئېشەككە مىنىپ قوشاق ئېيتىدىغان ئەللىكىنچى يىللار ئەمەس! دەۋرىنىڭ تىنىقىنى، خەلقنىڭ ساداسىنى ئىپادىلەيدىغان ھەقىقىي شېئىرلار چوقۇم شائىردىكى كۈچلۈك ئىچكى قىزىقىش، ئىنتىلىش ئارقىلىق بارلىققا كېلىشى كېرەك! مېنىڭچە، شېئىر دېگەندە، نەيدىن چىققاندەك مۇڭلۇق ناۋا، تەمبۇردىن چىققاندەك دەرد ـ ھەسرەت، راۋابتىن چىققاندەك شوخ كۈي، غىجەكتىن چىقاندەك چوڭقۇر مۇڭ، ساتاردىن چىققاندەك ناله ـ پىغان، چاڭدىن چىققاندەك شادىيانىلىك مۇجەسسەم بولغاندىلا، كىشىلەرنى تەسىرلەندۈرەلەيدۇ، جەلپ قىلالايدۇ!....

تۇيۇقسىز «پاڑ ـ پۇڑ» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ھەممەيلەن شۇ تەرەپكە قارىدى. تەبىئىي ھالدا، سۆھبەتمۇ توختىدى. ئۇلار بايىقىدەك

قىزغىن پاراڭلار بىلەن نېرىقى چەتتە قايناۋاتقان سەۋزە ـ چامغۇرلار-نىمۇ ئۇنتۇپ كەتكەنىدى. بەزى ئوچاقلارنىڭ ئوتى ئۆچۈپ قوقاسقا ئايلىنىپ كەتكەن، بەزى چۆگۈنلەر تولا قايناۋەرگەچكە، قىغىنىپ قالغانىدى.

ـــ قېنى، ئەمسە، دەرھال جايىڭلارغا ئولتۇرۇڭلار، ـــ دەپ بۇيرۇق قىلدى سەلەي، ـــ كەچلىك زىياپەت باشلىنىدۇ.

ئۇلار يەنە بايىقىدەك گىرە بولۇپ ئولتۇرۇپ، ئالدىلىرىغا كونا گېزىت قەغەزلىرىنى يايدى. چۆگۈن، كۇرۇشكىلاردىكى يۇمشاق پىشقان سەۋزە، چامغۇر، ياڭيۇلارنى بىر ـ بىرلەپ گېزىت ئۈستىگە سۈزدى، سەلەي ئەڭ ئاخىرىدا ئىلىپ كەلگەن بىر چۆگۈندىكى نېمەتنى ئۈچەي داستىخان ئۈستىگە تۆكمەي، ئاستا بىر چەتكە ئايرىپ قويۇۋىدى، ئاقنىيازنىڭ كۆزى چۇشۇپ، دەرھال چاقچاق ئارىلاش ئۆكتە قويتى:

ـــ مانا ـ مانا، بىزنىڭ ئارىمىزدىن يوغان بىر مونوپولچى يېتىشىپ چىقىپتۇ! قېنى، بىزگە بىر قارىغىنا سەلەي، بىزنىڭ بۇ يەردە سەندەك مونوپولچى دېگەنلەر يوق ئىدى، سەن ئۆزۈڭ پارىژدىن كەلدىڭمۇ، لوندوندىن؟

ـــ تولا گەپ قىلما، ئاقنىياز! ـــ دېدى سەلەي دومسايغاندەك قىلىپەتتە، ـــ مېنىڭ كىندىك قېنىم مانا مۇشۇ ئانا تۇپراقتا تۆكۈلگەن! مەن بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزۈم يېمەيمەن، سەن بىزنىڭ ساۋاقداش قىزلارنى ـــ ئاشۇ ئاجىز، ئۇياتچان، باغرى يۇمشاق قىزلارنى ئويلاپ باقتىڭمۇ؟ ئالدىغا تائام كەلگەندە ئىمان قېچىپتۇ، دېگەن شۇ-دە! مەن بۇنى ئاشۇ قىزلارغا ئايرىپ قويدۇم!

ـــ مۇنداق دېگىن! ـــ دېدى قىزىل بۇرۇن تەسىرلەنگىنىدىن سەلەينىڭ دولىسىغا قېقىپ، ـــ سەن قاچاندىن بېرى شۇنچە غېرىبپەرۋەر، قىزپەرۋەر بولۇپ قالغانسەن! شۇ تاپتا، مېنىڭ ساڭا بولغان مېھىر ـ مۇھەببىتىم بۇرۇنقىدىنمۇ كۈچلۈك قوزغالدى، جۇمۇ!

ـــ ئەزەلدىن شۇنداق! ـــ دېدى سەلەي تېخىمۇ كېرىلىپ، ـــ مەن سەنلەرگە ئوخشاش، قىزلارنى كۆرسەم ھالىم يوق، كۆرمىسەم كارىم

يوق ساددا مۇغەمبەر ساي تۇلكسى ئەمەس!

شۇ چاغدا، ئۇلارنىڭ يېنىغا خۇددى ئىز پۇراپ كەلگەن ئاپشاركەدەك، ھېلىم غېجەك بىلەن ساۋۇت داپ كېلىپ قالدى. ئۇلارنىڭ قولىدىكى قىسۋالغان غېجەك ۋە داپلىرىدىن قارىغاندا بىرەر تويغا بېرىپ ھازىرلا قايتىپ كەلگەندەك قىلاتتى، يۈز ـ كۆزلىرىدىنمۇ ھاراق كەيپى بىلەن ھارغىنلىق چىقىپ تۇراتتى.

ـــ مەرھەمەت، يېڭى مېھمانلارنى قارشى ئالىمىز! ـــ دېدى سەلەي ۋە ئۇلار ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن، ساۋۇتقا قاراپ ئىچ كۆيەرلىك بىلەن داۋام قىلدى، ـــ ھەي ساۋۇت، سەن ئاداش، پاخشىپ قالغان دېپىكىنى قولتۇقۇڭغا قىسىپ، قۇلقى كېسىلگەن ئىتتەك ئۇدۇل كەلگەن يەردە سوكۇلداپ يۈرىۋېرەمسەن؟! داپ دېسە چالسەن، ناخشا دېسە ئېيتسەن، ئىمتىھان دېسە گۆشىيىپ ئولتۇرسەن، ئىككى نومۇرنى يۈدۈپ يۈرۈپ مەكتەپنى قانداق پۈتتۈرسەن؟!

ـــ ئەمدى ئاداش، خۇدانىڭ بىر ئىسمى رەھىم دېگەن گەپ بار، ـــ دېدى ئۇ ھېجىيىپ، ـــ خۇدامۇ مەندەك ياۋاش بەندىسىگە ۋاقتى كەلگەندە رەھىم قىلىپ قالار...

ـــ خۇدانىڭ يەنە بىر ئىسمى غەزەپ دېگەننىمۇ ئۇنتۇپ قالما! ـــ دېدى ئاقنىياز سۆزگە ئارىلىشىپ، ـــ ئوقۇغۇچىنىڭ ۋەزىپىسى ھاپىزلىق ئەمەس، ئىلىم ئۆگىنىش، لېكىن سېنىڭ بۇ قېتىمقى ئىمتىھان نەتىجىلىرىڭ ساپلا ئىككى بىلەن ئۇچىنىڭ ئارىلىقىدا ئىكەن!...

ساۋۇت داپ خۇددى سۇ ئىچىدە ياشاپ تۇرۇپ، ئۆز ئاغزى بىلەن سۇ ئىچەلمەيدىغان پاقىغا ئوخشاش، ئالىي بىلىم يۇرتىدا، بىلىم ئىشقىزلىرىنىڭ ئارىسىدا ياشاپمۇ ھەقىقىي بىلىم ئۆگىنەلمەي، پەقەت ئۆزىگە كېرەكلىك سۆنى تېرىسى ئارقىلىق سۈمۈرۈۋالىدىغان ھېلىقى پاقىدەك، ئۇنىڭ ـ بۇنىڭدىن ئاڭلىۋالغان گەپلەر ۋە يۈزە تەسىراتلار بىلەنلا بىر كىشىلىك ئورۇننى ئاۋارە قىلىپ يۈرۈۋاتقان ساددا ئوقۇغۇچى ئىدى. ئۇ ساۋاقداشلىرىغا ئۆزىنى ئاقلاپ مۇنداق دەيتتى:

«ئاغىنىلەر، مېنىڭ بولۇشۇم شۇ، بۇنىڭدىن ياخشى بولالمايمەن، نېمىشقا دېسەڭلار، مەن كىچىكىمدە ئانامنىڭ سۈتىگە تويمىغان، ئانام مېنى بۇلاق بىلەن بېقىپ چوڭ قىلغان. شۇڭا، ئەقلىم ناقسىراق، مۇسكۇللىرىممۇ ئانچە تەرەققىي قىلمىغان، سەل چوڭ بولغان ۋاقتىمدا، بۇلاققىمۇ تويماي، قاچا بىلەن قوشۇقنى تولا ئۇرۇپ تاقىلىدىتىپ، ئاخىر داپچى بولۇپ قالغانمەن!...»

ــ ياخشى كەپسىلەر، سىلەرنى بۇ يەرگە خىزىر ئەۋەتىپتۇ، ــ دېدى شەۋكەت ئۇ ئىككىسىنىڭ كەلگەنلىكىگە خۇشال بولۇپ، ــ هازىر بىزدە ناخشا ـ مۇزىكىلا كەم بولۇپ تۇراتتى. بىزمۇ بىردەم پەيزىگلارنى كۆرەيلى!

گايىت مايىت ئۇنى قۇۋۇۋەتلەپ غودۇڭشىدى:

ــ راست دېدىڭ، بۇ خەق يەمنى بۇ يەردە يەپ، تۇخۇمنى سىرتقا تۇغىدىغان مېكىيانەڭ، پۇتۇن پەيزىنى خەققە بېرىپ كېلىۋاتىدۇ!

ــ ئەمدى... ئاداش... جاھاندارچىلىق دەڭلا! ــ دېدى هېلىم غېجەك راست گېپىنى ئېيتىپ، ــ مۇشۇ غىتتى ـ غىتتاڭنىڭ شاراپىتى بىلەن قورساقنى بولسىمۇ ئاچ قويماي كېلىۋاتىمىز...

ــ قېنى ئەمسە، بىر ـ ئىككى پەدە ئاڭلايلى، ــ دېدى مەتكىرەم مەتقاسىم ئالدىراپ.

هېلىم غېجەك سازنى قولىغا ئېلىپ تەڭشەشكە باشلىدى، لېكىن بايا هەممە تارلىرىنى يانداۋۇۋەتكەن سازنى تەڭشەش ئانچە ئاسانغا چۈشمىدى. «غىت ـ غات» قىلغان ئاۋازلار خېلى ئۇزاققا سوزۇلدى. تەلمۇرۇپ ئولتۇرغانلارنىڭ چىشى قېرىشىپ، ئىچى پۇشتى. شەۋكەت هەمراهلىرىنىڭ كەيپىياتىدىكى ئۆزگىرىشنى سېزىپ مۇنداق دېدى:

ــ بىز بىلمىگەن بىلەن ساز ـ مۇزىكا تولىمۇ خاسىيەتلىك ئىكەن، ئەجدادلىرىمىز ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، تەختىكە ۋارىس تاللاپتىكەن!

ــ سازچىنى تەختكە ۋارىس قىپتىما؟

ـــ قايسى پادىشاھ ئىكەن ئۇ؟

شەۋكەت ھەمراھلىرىنىڭ ئۆز سۆزىگە قىزىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئىشەنچ بىلەن داۋام قىلدى:

ـــ ساز تەڭشەلگۈچە، مەن سىلەرگە مۇشۇ توغرىدىكى قىسقا بىر ھېكايىنى ئېيتىپ بېرەي: ئادىل پادىشاھ ھارۇن رەشىدنىڭ كېسىلى ئېغىرلاشقاندا، ئوردا مۇلازىملىرى ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

ـــ تەقسىر، بۇ ئۆزى خۇدالىق ئالەم، مۇبادا، قازايى قەدىر يېتىپ قالسا، تەختكە كىم ۋارىسلىق قىلسا بولار؟

ھارۇن رەشىد ئوردا مۇلازىملىرىغا مۇنداق بۇيرۇپتۇ:

ـــ ئەتىدىن باشلاپ، پۈتۈن دۆلەتتىكى تۇغۇتى يېقىنلاشقان ئاياللار بىلەن يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلارنى ۋە ئۇستا سازەندىلەرنى ئوردىغا يىغىڭلار!

بىر نەچچە كۈن ئىچىدە ئۇلار يىغىلىپتۇ، پۈتۈن ئوردىدا قىيامەت قايمىدەك، غەلىتە بىر ئەھۋال يۈز بېرىپتۇ: بوۋاقلار قىيا ـ چىيا قىلىۋاتقان، تۇغۇتى يېقىنلاشقان ئاياللارنىڭ تولغىقى تۇتۇپ، داد ـ پەرياد كۆتۈرۈۋاتقان، سازەندىلەرنىڭ نەغمە ـ ناۋالىرى پەلەككە يېتىڭىرىغان... بىر ـ بىرىگە ئوخشاشمايدىغان بۇ ئاۋازلار بىرلىشىپ، گىرەلىشىپ، پۈتۈن ئوردا ئىچى ئاجايىپ مالىمان ھالغا كەپتۇ. شۇ چاغدا، ھارۇن رەشىد مۇلازىملىرىغا مۇنداق دەپتۇ:

ـــ سىلەر ھازىر بىرىپ بوۋاقلارغا قاراڭلار، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن يىغىسىنى توختىتىپ، كۆزىنى چىملىدىتىپ، نېمىگىدۇر دىققەت قىلىغاندەك بولغانلىرىنى دەرھال تېپىپ چىقىڭلار!

مۇلازىملار ئىزدەپ يۈرۈپ، ئاشۇنداق ھالدا ياتقان ئۇچ بوۋاقنى تېپىپتۇ. دېمەك: پۈتۈن دۆلەتتىكى بوۋاقلارنىڭ ئىچىدىن ئاران ئۇچى ئاشۇنداق ھالدا ئىكەن. شۇ چاغدا ھارۇن رەشىد مۇنداق دەپتۇ:

ـــ مېنىڭ تەختىمگە مانا شۇ ئۈچ بوۋاقنىڭ ئىچىدىن بىرسى ۋارىسلىق قىلىدۇ!

— نېمە ۋەجدىن شۇنداق؟ — دەپ سوراپتۇ بىر ۋەزىر.

— شۇ ۋەجدىنكى، — دەپتۇ ھارۇن رەشىد، — ئۇلار ئالامەتنى سېزەلەيدۇ، سائادەت ۋە كارامەتنى ھېس قىلالايدۇ. ئۇلاردا يېغا ئىچىدىن كۆلكىنى، كۆلكە ئىچىدىن يىغىنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارى بار. چۈنكى، ئۇلار ئاشۇنداق قىيا — چىيا ئىچىدە، ئۆزىمۇ داد — پاريات كۆتۈرۈپ تۇرۇپ، بۇ مالامەتلەرنىڭ ئارىسىدا يەنە قانداقتۇر باشقا بىر ئاۋازنىڭ — يېقىملىق ساز ئاۋازىنىڭمۇ بارلىقىنى سەزگەن ۋە ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ، يىغىسىنى توختاتىپ، بىر نەرسىنى ئىزدىگەنىدەك، كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ سەنگىرىگەن، بۇنداق ئادەملەر قايغۇ — ئەلەم ئىچىدە تۇرۇپ، شاد — خۇراملىقنى؛ شاد — خۇراملىق ئىچىدە تۇرۇپ، قايغۇ — ئەلەمنى ھېس قىلالايدۇ ۋە بىر تەرەپ قىلالايدۇ. مۇزىكا كىچىك باللارىدا سەزگۈرلۈك، چېچەنلىك ۋە مۇستەھكەم خاراكتېر يېتىلدۈرىدۇ. ئۇلار چوڭ بولغانسېرى بۇنداق خاراكتېر تېخىمۇ پىشىپ، تاكامۇللىشىدۇ. شۇڭا، ئۇلار تەختكە ئولتۇرۇشقا مۇناسىپ!...

ھېكايە ئۇلاردا چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى. ئاقنىياز ھاياجانلانغىنىدىن ئۇنى ھازىرلا گۈزەل بىر داستان قىلىپ يېزىۋېتىدىغاندەك ئەلپازدا خىيال ۋە ئىلھامغا پېتىپ ئولتۇراتتى. سەلەي «پاھ — پاھ، ئۇلۇغلارنىڭ ئەقلىگە ئاپىرىن!» دەپ تامىقىنى چەكسە، ھېلىم غېجەك «قانداق، ساز دېگەن شۇنداق نېمە! بىز بولمىساق، پادىشاھمۇ ۋارىس تاللىيالماي قالىدۇ!...» دەپ پو ئاتاتتى. ئىشقىلىپ، ھېكايە ھەممەيلەنىدە ئۆزىگە تۇشلۇق ئوي — پىكىر، ھېس — تۇيغۇ ۋە نازۇك سېزىم ئويغاتقانىدى...

ھېلىم غېجەك سازنى تەڭشەپ بولدى. ساۋۇت پىستەكمۇ داپنى قولغا ئالدى. ئۇلار بايىقى ھېكايىنىڭ تەسىرى بىلەنمۇ ياكى ئۆزلىرى ياخشى كۆرگەنلىكتىنمۇ، ئەيتاۋۇر، ئادەمنىڭ يۈرەك تارىنى چېكىدىغان مۇڭلۇق مۇزىكا «چۆل ئىراق» نى چېلىپ كەتتى. گۈزەل ياز كېچە-

سىنىڭ سالقىن، خۇشبۇي سەلكىنى غېجەك سىلىرىدىن چىقىۋاتقان پىغانلىق، ئەۋرىشىم كۆيلەر بىلەن داپ يۈزىدىن كۆتۈرۈلگەن رىتىملىق، دولقۇنلۇق ئاۋازلارنى ئۆزى بىللە يىراقلارغا ئېلىپ كەتتى...

مۇزىكىدىن كېيىن شوخ، يېقىملىق ناخشىلار ئوقۇلدى، ھېلىم غېجەكمۇ، ساۋۇت داپمۇ خېلى ئىسسىق نەپەس ناخشىچىلاردىن ئىدى. يۈرەكتىن چىقىرىپ، لەرزان ئاۋاز بىلەن ئوقۇلۇۋاتقان مۇھەببەت ناخشىلىرى بەھوش كۆڭۈللەرنى ئويغىتىپ، ئادەمنى ياشلىقنىڭ، سۆيگۈنىڭ سىرلىق، پىنھان ئالىمىگە ئېلىپ كېتەتتى...

گۈلدەستە، گۈلۈم دەستە،
يەتكەنمەن ساڭا تەستە.
ئاسمانغا چىقىۋالما،
قالدۇرۇپ مېنى پەستە.

گۈلدەستە، گۈلۈم دەستە،
يالغۇز مەن، سەھەر ـ كەچتە.
يار دەردىڭ يامان ئىكەن،
كۈنلەر ئۆتىدۇ تەستە!
... ...

مانا بۇ ياشلىق! مانا بۇ، دوستلۇققا، مۇھەببەتكە، ئېجىللىققا، بىلىم ۋە ئىجتىھاتقا تولغان گۈزەل ياشلىق! مانا بۇ، ئېچىرقاپ كەتكەن قورساقلىرىنى تويغۇزۇش ئۈچۈن، داغ سۇدا سەۋزە ـ چامغۇرلارنى قاينىتىپ ئولتۇرۇپ، «يەپ ـ ئىچىشكىلا قانائەت قىلىش ـــ ئەقىلسىز ھايۋانلارنىڭ ئىشى!» دەپ چۈشەنگەن قانائەتچان، ئىرادىلىك، ئەقىللىق ياشلارنىڭ ھايات ۋە گۈزەللىك، بىلىم ۋە ئىزدىنىش، ھازىر ۋە

كېلەچەك توغرىسىدىكى رومانتىك خىياللار بىلەن تولغان كۆڭۈللۈك، قۇۋناق تۇرمۇشى!...

13

ئۇلار ئالدىنقى كۈنكى مەسلىھەتنى بويىچە، بۇگۈن كەچتە شائىر تېيىپجان ئېلىيوپنىڭ ئۆيىگە بارماقچى بولۇشتى. گايىت مايىت بىئولوگىيە فاكۇلتېتىدىكى ھېلىقى دوستى ئارقىلىق، شائىرنىڭ ئۆيىنى سوراپ بىلىۋالغانىدى. ئۇلار كەچلىك تاماقتىن كېيىن، ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى قىردى، چاچلىرىنى مايلىدى، پاكىز كىيىملىرىنى كىيدى. ياتاقتىن چىقىدىغان ۋاقىتتا، ئۇلار خۇددى ھېيىت ـ بايراملىق كاتتا سورۇنغا بارىدىغان بەگزادىلەردەك، سۆلەتلىك تۇسكە كىرگەنىدى. لېكىن يولغا چىقىش ئالدىدا سەلەي ئىككىلەنگەندەك تۇرۇپ قالدى.

ـــ ھەي ئاغىنىلەر، بارساق بولارمۇ؟

ـــ بولمايچۇ! ـــ ئاقنىياز كەسكىنلا جاۋاب بەردى. گايىت مايىتمۇ بىردەم قىزىپ، بىردەم سوۋۇپ تۇراتتى:

ـــ مەن دەيمەن، يا ئۇ ئادەمنى تونۇمساق، نېمىدەپ قالار؟...

ـــ بارامسىلەر، بارمامسىلەر؟ ـــ ئاقنىياز توقامنى گەدىنىگە ئالدى، ـــ نېمىدېگەن لىقتاسمىلىق بۇ! سىلەر بارمىساڭلار مەن بېرىۋېرىمەن. ئادەمنىڭ ئۆيىگە ئادەم بارمامدۇ! بۇرۇن تونۇمىغان بولساق، ئەمدى تونۇشىمىز، ئۇستاز تۇتىمىز، بۇنىڭ نېمىسى يامان!؟

ئاخىر ئۇلار يەنە بىللە يولغا چىقتى. مەكتەپنىڭ ئالدىدىكى بېكەتتىن ئاپتوبۇسقا ئولتۇرۇپ، ھەش ـ پەش دېگۈچە «بەخت» يولىغا يېتىپ كەلدى، چىرايلىق پاسوندا سېلىنغان ئىككى قەۋەتلىك ئازادە بىنالارنى ئارىلاپ يۈرۈپ، شائىرنىڭ ئۆيىنى ئاسانلا تاپتى. ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە، يەنە بىر ئاز تېڭىرقاش بولدى:

— سەن قاقە!
— سەن قاق!
يەنىلا ئاقنىياز جۇرئەتلىك چىقتى، ئۇ ئوك قولىنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى پۈكۈپ، ناھايىتى ئەدەپ ۋە رىتىم بىلەن ئىشكنى چەكتى. ئۇلارنىڭ تەلىيىگە شائىر ئۆيدە ئىدى. ئوتتۇز ياشتىن ھالقىغان، غۇنچە بوي، قارىمۇتۇق، خۇشخۇي بۇ ئادەم بۇ ئۇچ نەپەر ناتونۇش مېھمانىنىڭ بىمەھەل تەشرىپىدىن ھەيرانمۇ قالمىدى، ئۇلارنى قىزغىنلىق بىلەن مېھمانخانىغا باشلىدى ۋە ئۇلارنىڭ تارتىنىپ، قورۇنۇپ ئولتۇرۇشىغا قاراپ، ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن مۇنداق دېدى:
— نېمانداق تۇگۈلۈپ كەتتىڭلار؟ ئېنى كەلگە تاۋاردەك، ئېچىلىپ — يېيىلىپ ئولتۇرمامسىلەر!
بۇ گەپ بىلەن ئاردىكى قېلىن پەردىمۇ، سۇرلۇك كەيپىياتمۇ كۆتۇرۇلۇپ كەتتى، ئۇچ يىگىت بىر — بىرىگە قارىشىپ، يەڭگىل ئۇھ تارتىپ قويۇشتى. شائىر ئۆزى پايپىتەك بولۇپ داستىخان تەييارلىدى، چاي قۇيغاچ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى:
— دېسەم — دېمىسەم، ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئوقۇغۇچىسىغۇ سىلەر، ئىسمىڭلار نېمە؟
ئاقنىياز ئالدى بىلەن ئىككى ھەمراھىنى تونۇشتۇردى:
— بۇنىڭ ئىسمى سەلەي، بۇنىڭ گايىت مايىت، مېنىڭ ئىسمىم ئاقنىياز...
— ئاقنىياز؟ — شائىر قويۇق قارا قاشلىرىنى يىمىردى، چېچەن كۆزلىرىدىن بىر نەرسىنى ئويلاۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى، — ياخشى ئىسىم، ئېھتىمال ئاتا — ئانىڭىز «كۆڭلى ئاق، ئۆزى ساخاۋەتلىك بولسۇن» دەپ، شۇ ئىسمىنى قويغان بولغىيتتى. بۇ ئىسىم ماڭا مۇ تونۇش تۇرىدۇغۇ...
— ئۇ شېئىر يازىدۇ، — دېدى سەلەي دەرھال لوقما سېلىپ، — گېزىت — ژۇرناللاردا نۇرغۇن شېئىرلىرى ئېلان قىلىندى...
— دۇرۇس...، — دەپ بېشىنى لىڭشىتتى شائىر، — شۇڭا ئىسمىڭىز ھەم تونۇش، ھەم يېقىملىق بىلىنىپتىكەن — دە!

ـــ ئەدەبىياتقا ھەۋەس قىلىمەن، ـــ دېدى ئاقنىياز ئۆزىنى ئەركىن تۇتۇشقا تىرىشىپ، ـــ ئاز ـ تولا شېئىر يېزىپ ئۆزۈمنى سىناۋاتىمەن...

ـــ تىرىشىڭ، بەل قويۇۋەتمەڭ! ـــ دەپ ئۇنى رىغبەتلەندۈردى شائىر، ـــ بىلىم ئېلىش ئاسان ئەمەس، ئۇ خۇددى غەۋۋاسلارنىڭ سۇنىڭ تەكتىگە چۆكۈپ سەدەپ يىغقىنىغا ئوخشاش ئىش! لېكىن تىرىشقان، ئىرادىلىك ئادەملەر ئۈچۈن، ئەڭ چوڭقۇر سۇ ئاستىدىكى مەرۋايىتنى سۈزۈۋېلىشمۇ تەس ئەمەس!

شۇ گەپلەردىن كېيىن، سۆھبەت تەبىئىي ھالدا ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت، شېئىر ۋە ئىجادىيەت ئۈستىدە بولدى. شېئىر توغرىسىدا سۆز بولۇۋاتقاندا، شائىر تېپىچان ئېلىيوپ ئۆز تەجرىبىلىرىنى ناھايىتى ئىخچام ھەم مېغىزلىق قىلىپ مۇنداق دېدى:

ـــ ياخشى شېئىر يېزىش خېلى قىيىن، بۇنىڭغا پىشقان، ئىقتىدارلىق شائىرلارمۇ بىردىنلا ئېرىشەلمەيدۇ. ئۇنىڭدىكى ئەڭ مۇھىم نەرسە ـــ جاراڭلاپ تۇرغان قاپىيە بولماستىن، بەلكى يېڭى ۋە چوڭقۇر شېئىرىي پىكىر بولۇشى كېرەك. ئەنە شۇنىڭدا پىكىر قاپىيىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. مېنىڭ سىلەرگە نەسىھەتىم شۇكى، كۆپرەك كىتاب ئوقۇڭلار، كلاسسىكلاردىن تارتىپ، زامانىمىزدىكى كىتابلارغىچە ھەممىنى ئوقۇش، مۇلاھىزە قىلىش كېرەك. كىتاب ئادەمدە ھېس ـ تۇيغۇنى ئويغىتىدۇ، ئادەم قەلبىدە ياخشى ئارزۇ ـ تىلەكلەرنى تۇغدۇرىدۇ! مىللىي ئەدەبىياتىمىزنى رونىاق تاپقۇزىمىز دەيدىكەنمىز، سىلەرگە ئوخشاش تالاي ـ تالاي بىلىملىك، ئىقتىدارلىق، جۇرئەتلىك ئىزباسارلىرىمىز بولمىسا بولمايدۇ، ئىجادىيەت ـــ ھاياتلىقتىن، تەرەققىياتتىن دېرەك بېرىدۇ!...

شۇ چاغدا، ئايال ساھىبخانا بىر تەخسە قورۇما ئېلىپ كىردى. تېپىچان ئېلىيوپ بۇلۇڭ ئىشكاپىنىڭ ئاستىنقى كۆزىنى ئېچىپ، يوغان بىر بوتۇلكىنى ئالدى.

ـــ مەن سىلەرگە پۇڭا قۇيۇپ بېرەي، ـــ دېدى ئۇ ئېگىز، قىرلىق ئىستاكانلارنى ئۈستەلگە تىزىپ، ـــ پۇڭا ئىچكەچ پاراڭلىشايلى، سەن

لەرمۇ گەپ قىلىڭلار، مەنلا سۆزلىسەم بولماس!
بىر ئىستاكاندىن پىۋا ئىچىلدى، بەدىنى قىزىغان گايىت مايىت شا-ئىردىن توپتوغرىلا بىر سوئال سورىدى:
— تېپىچان ئاكا، سىز «ئاساسەن» نىڭ شكايىتى» نى قانداق يازدىڭىز؟
— سىز ئۇنى كۆردىڭىزمۇ؟ — ياندۇرۇپ سورىدى تېپىچان ئىلىيوپ ھەيران بولغاندەك، — قانداق كۆردىڭىز؟
— ئۇنى ھەممىمىز كۆردۇق، غايىبتىن قولىمىزغا چۈشۈپ قال-دى، — دېدى گايىت مايىت، — ياخشى يېزىپتىكەنسىز، بىزدە چوڭ-قۇر تەسىرات قوزغىدى. شۇڭا قانداق يازغانلىقىڭىزنى بىلىشكە قىز-قىپ قالدۇق.
— ئۇ شېئىرنى قانداق يازغانلىقىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن، — دېدى شائىر ئويچان ھالدا، — لېكىن، ئۇنى ماڭا رېئاللىق، ھەقىقەت يا-غۇزدى دېسەممۇ بولىدۇ! ئەسلىدىغۇ، «تۇڭىمەس ناخشا» نى سازايى قىلغاندىن كېيىن بۇنداق سەزگۈر شېئىرلارنى يازماسمەن دېۋىدىم، لېكىن كۆڭلۈم يول قويمىدى، مۆرىتى كېلىپ قالدى، مەن سىلەرگە «چۈشتىكى پۇرۇچ» دېگەن بىر ھېكايىنى ئېيتىپ بېرەي، بايىقى گەپ-پىمگە تولىمۇ ماس كېلىدۇ: بىر ماشىنىچى بار ئىكەن، ياخشى مالىلار كەلسە، كۆپرەك پۇرۇچ چىقىرىپ كېسىۋالىدىكەن. بىر كۈنى چۈشە-دە، پاتمان ـ پاتمان پۇرۇچنىڭ ئاستىدا قېلىپ، ئۆلگۈدەك قىينىلىپ-تۇ، ئەتىسى ئويغىنىپ، بۇنى بىر بېشارەت دەپ بىلىپ، خۇداغا تەۋا قىپتۇ، بۇنىڭدىن كېيىن كىشىنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلماسلىققا قە-سەم ئىچىپتۇ. ھەر ھالدا ئۆگەنگەن كۆڭۈل يەنە كېسىپ سالمىسۇن، دەپ شاگىرتلىرىغا: «بۇنىڭدىن كېيىن مەن مال كېسىۋاتقاندا، ئۇسـ-تام، چۈشتىكى پۇرۇچ، دەپ قويۇڭلار!» دەپ جېكىلەپتۇ. بىر كۈنى بەكمۇ ئېسىل بىر مال كېلىپ قاپتۇ، ئۇستام قايچىسىنى ئېلىپ، ئۇ-نىڭدىن كارتىلدىتىپ پۇرۇچ كەسكىلى تۇرۇپتۇ، بۇنى كۆرگەن شا-گىرتلار دەرھال: «ئۇستام، چۈشتىكى پۇرۇچ!» دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ-تۇ. لېكىن، ئۇستام خاتىرجەم ھالدا: «چۈشۈمدىكى پۇرۇچتا بۇ مال

يوق ئىدى!» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

تېيىپجان ئېلىيوپ ھېكايىسى تۈگىسىپ، «قانداقكەن؟» دېگەنـدەك مەنىدە باللارغا قاراپ قويىدى ۋە كۈلۈپ قويۇپ داۋام قىلدى:

ــ شۇنداق گەپ، ئۆگەنگەن كۆڭۈل شۇنداق بولىدىكەن، ئامال قانچە!؟...

بىر پەس جىملىقتىن كېيىن ئاقنىياز ئۇھسىنىپ تۇرۇپ سورىدى:

ــ ئاڭلىشىمىزچە، بۇ شېئىر مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنماي تۇرۇپلا تەنقىدكە ئۇچرايدىغان ئوخشىمامدۇ!؟

تېيىپجان ئېلىيوپ ھولۇقمىدى، ھېچ ئىش بولمىغاندەك، خاتىرجەم ھالدا مۇنداق دېدى:

ــ كۆنۈپ قالدۇق، ئۇكىلار! ئەپلاتۇن: «ئۆلۈمدىن قورققان ئادەم بۇ دۇنياغا تۆرەلمەسلىكى كېرەك!» دەپتىكەن. يازغۇچى، شائىر بولغان ئادەم تەنقىدتىن قورقمايدۇ، تەنقىدتىن قورقسا، يازغۇچى، شائىر بولالمايدۇ! نېمە ئۇچۇنكى، بىز خەققە تەنقىد، كۆرەش دېگەنلەر بەكلا ئامراق!

بۇ سۆزدە، جۈرئەت بىلەن چىداممۇ، سەۋر ــ تاقەتمۇ، كىنايە بىلەن ئاغرىنىشمۇ بار ئىدى.

ئۆزئارا ھۆرمەتكە، ئىشەنچ ۋە قىزغىنلىققا تولغان كۆڭۈللۈك سۆھبەت خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى. بۇ جەريانىدا، تېيىپجان ئېلىيوپ ئۆزدىنلا خۇش پېئىل، ھەزىلكەشلىكى؛ كونا ــ يېڭى شېئىرىيەت توغرىسىدىكى بىلىمىنىڭ كەڭلىكى؛ سۆزلىرىنىڭ يۇمۇرلۇق ۋە سەمىمىلىكى بىلەن ئۇچ ھەۋەسكارىنىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالدى. ئۇلار تەستە قولغا كەلگەن بۇ ئۇچرىشىشتىن ھاياجانلانغان، تەسىرلەنگەن ۋە قايىل بولغان ھالدا ئۆيدىن ئۇزاپ چىقتى، خوشلىشىدىغان چاغدا، تېيىپجان ئېلىيوپ ئۇلار زادىلا كۈتمىگەن بىر گەپنى قىلىپ قالدى:

ــ بۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئىزدەپ كەلمەڭلار، ئۇكىلار! ئوقۇغۇچىلارنى قۇتراتتى، دېگەن ئاتاققا قېپقالماي يەنە...

ئۇچ يىگىتنىڭ كۆڭلى لەسسىدە بولۇپ قالدى، بايىقى ھاياجان غەشلىك بىلەن ئالماشتى، شائىرنىڭ ئۇلارنىڭ قەلبىدە تىكلەنگەن

يارقىن ئوبرازى سەل ـ پەل خىرەلەشكەندەك بولدى، لېكىن ئۇزۇنغا بارماي، ئۇلاردىكى بۇ زەئىپ تۇيغۇ يەنە ئاستا ـ ئاستا يوقاپ، ئۇنىڭ ئورنىنى بايىقى كۆڭۈللۈك، قىزغىن سۆھبەتلەرنىڭ ئۇنتۇلماس تەسىرى ئىگىلەپ كەتتى...

14

ئاقنىياز ئون ئىككى پەنىنىڭ يىللىق ئىمتىھان نەتىجىسىنى ئاڭلاپ، سىنىپتىن خۇشال چىقىۋىدى، كىمدۇر بىرى، تۇرغۇنىدىن كەلگەن خەتنى بېرىپ، خۇشاللىق ئۇستىگە خۇشاللىق قوشتى. ئۇ كونۇبرىتنى ئالدىراپ يىرتىپ، خەتكە كۆز يۈگۈرتتى، تووا، خەتنۇ خۇشاللىق بىلەن باشلىنىپتۇ:

«... ئاقنىياز، دوستۇم! بۇ خەتنى ئالدىراشلا يازدىم. ھايا-تىمدىكى تۇنجى خۇشاللىق ئىشنى ساڭا ۋە سەن ئارقىلىق جە-مى يار ـ بۇرادەرلىرىمگە خەۋەر قىلغۇم كەلدى! ئېسىڭدىدۇر، تېخى ئۆتكەن يىللاردىلا سىنىپ ـ ياتاقلاردا، چوڭقۇر ھېسسىيات بىلەن گىيوتىنىڭ مۇھەببەت ھەققىدىكى: «قايسىبىر ياش يىگىت ئاشقىلىق ئوتىدا بىقارار بولمىغان، قايسىبىر بويىغا يەت-كەن قىز مۇھەببەتكە تەشنا بولمىغان، بۇ ئىنسان تەبىئىتىدىكى پاكلىق ۋە ساپلىق» دېگەن مەشھۇر سۆزىنى يادلاپ يۈرگەنىدۇق. ئادەم مەلۇم ياشقا يەتكەندە، راستىنلا قەلبى ئىشق ئوتىدا كۆيىدىكەن! مەن سېنىڭ دانا پىكىرلىرىڭنى ئېلىشقا ئۇلگۇرمەيلا توي قىلىۋالدىم. ئالغىنىم چالا ساۋات سەھرا قىزى. ئۆزى ئانچە چىرايلىق بولمىسىمۇ، لېكىن مۇلايىم، ئوماق، ۋاپادار خو-تۇن بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن، تونۇشۇپ ئون كۈندىن كې-يىنلا توي قىلدۇق. بۇ سەھرايى قىيامەتتە، قىز بىلەن قولتۇق-لىشىپ، سىردىشىدىغان ئۇنىۋېرسىتېتتىكى ھېلىقىدەك چىلان-لىقلار، گۈللۈكلەر، تانسىخانىلار نەدە دەيسەن؟! بۇ يەردە چىرا-

يىنى بىرەر قېتىم كۆرۈپ، چالا ـ بۇلا بولسىمۇ تىنىقىنى پۈراشقا ئېرىشىش كاتتا ئىش! ئېھتىمال، خېتىمنى ئوقۇپ، ئالدىراپ كېتىپسەن، بۇرۇن توي قىلىپ نېمە قىلاتتىڭ دەسەن! لېكىن بۇ يەردە شۇنداق قىلماي ئامال يوق، بىزدەكلەرنى ‹قېرى بويتاق › دەيدىكەن. بىر چاغلاردا، سەن مېنى يوقلاپ كەلسەڭ، بەلكىم بالىلىرىم قولۇڭغا سۇ بېرىپ، ئالدىڭغا داستىخان سالار. مېنىڭ بۇرۇن توي قىلىپ، سەندىن ئۆتۈپ كېتىدىغان يېرىم شۇ بولىدۇ، خالاس!

تويىنىڭ نېسىۋىسى سۈپىتىدە كىچىككىنە خالتا ئەۋەتتىم، ئاز بولسىمۇ كۆپكە تاۋاپ قىلىپ، ھەممىڭلار ئېغىز تېگىڭلار!

ئاقنىياز، ئۆزۈڭنىڭ ئەھۋالى قانداقراق، ئاداش؟ يەنە شۇ غۇنچەقىزنىڭ ئوت ـ پىراقىدا كۆيۈپ يۈرەمسەن؟ توۋا، تەقدىرنىڭ سېنى ـــ سەندەك بىر ئاق كۆڭۈل، ۋاپادار يىگىتنى چەت ئەلدە ئوقۇۋاتقان بىرسى بىلەن ‹ئاشقداش › قىلىپ قويغىنىغا ھەيرانمەن. مەن سېنىڭ غۇنچەقىزغا بولغان مۇھەببىتىڭنىڭ پاك، سەمىمىي مۇھەببەت ئىكەنلىكىگە ئىشىنىمەن! لېكىن، غۇنچەقىز چەت ئەلدىكى مۇھەببىتىدىن كۆڭلىنى ئۈزەلمەسە، سەن غۇنچەقىزدىن كۆڭلۈڭنى ئۈزەلمسەڭ، بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتى زادى قانداق بولار؟ مۇھەببەت ئۈزۈنغىچە چىقىش يولى تاپالمسا، ئاخىر بېرىپ ئۆچ ئېلىشقا ئايلىنىدىغان گەپ! سېنىڭ بېشىڭغىمۇ شۇنداق سەۋدالار كېلەرمۇ؟! سېنىڭ غېمىڭدە قالدىم، ئاداش! لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن، مەن سېنىڭ ھەر قانداق قىينىچىلىق ئىچىدىن راھەت تاپالايدىغانلىقىڭغا، ئالەمچە مۇشكۈل ئىشلارنىمۇ كۆڭۈلدىكىدەك ھەل قىلىپ كېتەلەيدىغانلىقىڭغا ئىشىنىمەن! سەندە شۇنداق ئىقتىدار، جاسارەت ھەم ۋىجدان بار!...

بۇ قېتىمقى خېتىڭدە، شەۋكەتنىڭ «كامېر » دىن چىقىپ، مەكتەپنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئىشلەۋاتقانلىقىنى يېزىپتىكەنسەن، خېتىڭنىڭ شۇ يېرى كۆزۈمگە گويا جەننەتنىڭ ھۆر-

لىرىدەك ئىسسىق، چىرايلىق كۆرۈنۈپ كەتتى! خۇشاللىقمىدا خەتنى پۈلاڭلىتىپ، سەكرەپ كەتتىم ۋە تۇنجى قېتىم يۇقىرى ئىنتوناتسىيە بىلەن مىكائىل مۇشپىقنىڭ سەن ياخشى كۆرىدىغان ھېلىقى شېئىرىنى ئوقۇدۇم:

‹سەن جاننى جانىدىن ئۆزگە تۇتمۇدۇڭ،
تۇتساڭتىڭ ۋاپاسىز بولۇردى ئاتىڭ،
ئۇ سېنى ئۇنتۇدى، سەن ئۇنتۇمۇدۇڭ،
ياشا مۇھەببىتىم، ياشا يۇرىكىم!›

مەن ئويلايمەن، شەۋكەتنىڭ «كامبر» دىن ئامان ـ ئېسەن چىقىشى بىر ياخشىلىقتىن بېشارەت، دوستۇم! ئۇ ئاخىر تەبىئەتنىڭ قوينىغا قايتىپتۇ. تەبىئەت ـــ سېخىي، گۈناھسىز، مېھرىبان ئانا. ئۇنىڭ تاۋلىشى بىلەن ئىنسان قەلبىنىڭ چوڭقۇر يەرلىرىدە غەپلەتتە ياتقان سەزگۈلەر ئويغىنىپ، ئادەم ۋۇجۇدىنى ھاياتنىڭ، مۇھەببەتنىڭ، دوستلۇقنىڭ شادلىقلىرىدىن بەھرىمەن قىلىدۇ!...

بولدى، خەتنى مۇشۇ يەردە توختىتاي، كۆيۈنگەنلىكتىنمۇ ياكى يېگىياچىلىقتىنمۇ، ئەيتاۋۇر، ئايالىم بىر نەچچە قېتىم يېتىشقا چاقىردى، سائەتكە قارىسام، ئون بىر بولۇپ قاپتۇ، يېشايۇاندىكى دەمدەر ئۇنلەشتىن توختىدى، ھويلىدىكى ئىتمۇ بىر ـ ئىككىنى قاۋاپ قويۇپ جىمىپ كەتتى. ئەمدى مەنمۇ ياتمسام بولماس. سەنمۇ ياتقىن ئاداش، كونا ئادىتىڭ بويىچە، سائەتنى ئون ئىككى قىلماي، كىتابتىن ياكى شېئىردىن باش كۆتۈرمەيتتىڭ، ئەمدى بولار، دەم ئېلىشنى بىلمىگەن ئادەم ئىشلەشنىمۇ بىلمەيدۇ، جۇمۇ!

خەير، مەنمۇ، سەنمۇ ياخشى چۈش كۆرەيلى.
ساڭا ۋە شەۋكەتكە ئەسنەك ئارىلاش سالام يوللاپ:
دوستۇڭ تۇرغۇن
1962ـيىل 13ـئىيۇل، قۇمباغ.»

ئۇچىنچى قىسىم

تۆھمەت، ئوت، تۇمان...

1

سېخىي، نېمەتلىك سېنتەبىر ئايلىرىمۇ يېتىپ كەلدى. شەبنەملەر كىشى كۆرمەستە جىممىدە كېلىپ، ئېتىز، قىرلارنى نەمدىدى، گۈل ـ گىياھلارغا مارجاندەك ئېسىلدى، قۇياشنىڭ پۈركۈرۈم تەپتى يانغاچقا، سەھەر ۋە ئاخشاملىرى ئادەمنىڭ گەجگىسى قورۇلاتتى...

بىر يېرىم ئايدىن بېرى، بوش ۋە پىنھان تۇرغان مەكتەپ يەنە قايناملىرى ـ تاشقىنلىققا چۆمدى. يۇرتلىرىغا قايتقان ئوقۇغۇچىلار تۇرۇكۇم ـ تۇركۇملەپ قايتىپ كەلدى. ئۇلار ساپ ھاۋا، يېتەرلىك ئوزۇقلۇق بىلەن سەمرىپ، قىزىرىپ، بېجىرىم بولۇپ قالغاندى، روھلىرىمۇ ئۇرغۇپ، جۇشقۇنلاپ تۇراتتى. يېڭىدىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلارمۇ شەھەر بىلەن مەكتەپ ئارىلىقىدا تېنەپ ـ تەمتىرەپ يۈرەتتى، ئۇلار گويا بىرسى پىرقىرىتىپ تاشلۇۋەتكەندەك، بۇ كاتتا شەھەر بىلەن شاۋقۇن ـ سۇرەنلىك مەكتەپنىڭ ھەممە نەرسىسىگە قىزىقىپ، ھەممە نەرسىسىدىن ھەيران بولۇپ، بەزىدە ھاياجانلىنىپ، بەزىدە غېرىبسىنىپ، گاڭگىراش بىلەن خامۇشلۇق ئىچىدە ئۆتۈۋاتاتتى.

يېڭى ئوقۇش مەۋسۇمى تەنتەنىلىك باشلاندى، ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ ھاياتقا يېڭى بىر قەدەم قويغانلىقىدىن، ئىلىم ـ پەننىڭ يېڭى پەللىسىگە قاراپ قەدەمىمۇ قەدەم ئۆرلەۋاتقانلىقىدىن خۇشال ئىدى، ئۇلارنى تېخىمۇ كەڭ ۋە تېخىمۇ چوڭقۇر بىلىم ئېلىش ئارزۇسى قاناتلاندۇرغانىدى...

لېكىن، ھەممەيلەنگە نىسىپ بولغان بۇ خۇشاللىق، بۇ ھاياجان بادامگۈلگە نىسىپ بولمىدى. ئۇنىڭ ھەمىشە كۈلۈپ تۇرىدىغان، پايانى يوق تىنىق ئاسمانغا ئوخشاش نۇرلۇق كۆزلىرى ئەمدى خىرەلەشكەن، ئاق ـ قىزىلى روشەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان سۈزۈك يۈزلىرى ئاندا ـ مۇندا پەيدا بولغان قوڭۇر داغلار بىلەن غەلىتە ئۆزگىرىپ كەتكەندى. ئۇ ھامىلدار بولۇپ قالدى، بۇ دەھشەتلىك ئىشنى ئۇ دەسلەپ خىيالىغا كەلتۈرۈشكىمۇ جۈرئەت قىلالمىدى، بەدىنىدىكى بەزى فىزىئولوگىيىلىك ئۆزگىرىش ئاستا ـ ئاستا كۈچەيدى، ئاخىر بىرىپ ۋۇجۇدىدا ـــ يۈرىكىنىڭ ئاستىدىكى بىر يەردە قانداقتۇر بىر جانلىق نەرسىنىڭ ئاندا ـ ساندا يېنىك تەۋرەۋاتقانلىقىنى سەزدى. مانا شۇ نىڭدىن باشلاپ، بادامگۈل ئۆزىنىڭ چوڭ خاتالىققا ـــ تولدۇرۇۋالغىلى بولمايدىغان ئەجەللىك خاتالىققا يول قويغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ يىغلىدى، قاقشىدى، ئۆزىنىڭ ئىرادىسىز، تۇتۇرۇقسىزلىقىدىن كايىدى. لېكىن بولار ئىش بولغانىدى، ئۆتكەن ئىشلار ئۈنىڭ كۆز ئۆڭىدىن خۇددى تۇمان ئارىسىدىكى دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلاردەك، خىرە ـ شىرە ئۆتۈشكە باشلىدى. ھەممە پېشكەللىك ئاشۇ ئايدىڭ كېچىدە، لەنىتى ئىتلارنىڭ قورشاۋىدا قالغاندا يۈز بەردى... ئۇنىڭدىن كېيىن، تەتىل بولدى. زايىتمۇ، بادامگۈلمۇ يۈرتقا قايتمىدى، كىنو كۆرۈپ، باغ سەيلىسى قىلىپ يۈردى. ئايدىڭ كېچىلەر، بۇك ـ باراقسان باغلار ئۇلارغا يەنە خىلۋەت ماكان، سىرداش دوست بولۇپ قالدى. بىر يېرىم ئايلىق ئۇزاق تەتىل ئۇلار ئۈچۈن گويا سۆيگۈگە، ھېسسىياتقا، ئاشنىدارچىلىققا تولغان سىرلىق، قىسقا دەقىقىلەردەك، ھەش ـ پەش دېگۈچە ئۆتۈپ كەتتى. مانا ئەمدى ئۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى غۇۋا كۆرگەن چۈشتەك، ئەسلىگىلى بولمايدىغان مۇدھىش بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالغانىدى....

بادامگۈل بۇ شۇم خەۋەرنى زايىتقا ئېيتىش قارارىغا كەلدى، ئۇ بۇ گۈنكى كەچلىك تەكرارغا چىقماي، زايىتنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ياتاق

تا ئولتۇراتتى، ئالاھازەل بىرەر سائەتتىن كېيىن، زايىت ئاللىقانداق بىر ناخشىنى غىڭشىغىنىچە ياتاقتا خۇشال كىرىپ كەلدى ۋە بادامگۈلنىڭ ئىككى يەلكىسىدىن بوشقىنە قامالاپ تۇرۇپ :

ــ ساقلىتىپ قويدۇم ئامرىقىم، كەچۈرۈڭ! ــ دېدى.

بادامگۈل ئۇنچىقمىدى، ئىختىيارسىز ئۇھ تارتتى. زايىت بۇنى «كېچىكىپ كەلگەنلىكىمگە رەنجىۋاتىدۇ» دەپ چۈشەندى بولغاي، يەنە ئۆزىنى ئاقلاپ سۆزلەپ كەتتى :

ــ سىزنىڭ ياتاقتا ساقلاۋاتقانلىقىڭىزنى غۇنچەقىز خېلى بۇرۇن ئېيتقان، شۇ ھامان كېلەي دېگۈدەك، لېكىن ھاۋاز يېتەكچى مۇھىم بىر ئىش توغرىسىدا سۆزلىشىپ قالدى، بىلەمسىز، قانداق ئىش؟ بۇ سىز ئۈچۈنمۇ، مەن ئۈچۈنمۇ ئالەمچە خۇشاللىق ئىش : مۇشۇ مەۋسۇمنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مېنىڭ پارتىيەگە كىرىش مەسىلەمنى ھەل قىلىدىكەن!...

زايىتنىڭ خۇشاللىق، ھاياجان بىلەن ئېيتقان بۇ داغدۇغلىق سۆزلىرى بادامگۈلنىڭ زىتىغا تەگدى، تۇۋا، ئۇ نېمە كۆيدا، بۇ نېمە ئويدا ــ ھە؟! بادامگۈل ھازىر بۇنداق تەنتەنىلىك ۋەز ــ نەسىھەتلەرگە ئەمەس، بەلكى ھەقىقىي يارەمگە، تەسەللىگە موھتاج ئىدى! ئۇ زايىتنىڭ تەمە ۋە شۆھرەت ئىستىكىدە چاقناپ كەتكەن كۆزلىرىگە قاراپ سوغۇققىنە كۈلۈپ قويدى. ئۇنىڭ كۈلكىسى دەرد ئىچىدە چەقۋاتقان ئازابلىق كۈلكە ئىدى.

ــ خوش، قېنى گەپ قىلىڭە، بادامگۈلۇم، ــ دېدى زايىت ئەركىلىگەندەك غەلىتە قىلىقلارنى قىلىپ، ــ نېمىگە چاقىرغانتىڭىز؟

بادامگۈل گەپنى ئەگىتمىدى، ئۇنىڭدا ھازىر گەپ ئويۇنى قىلغۇدەك ھەپسىلىمۇ يوق ئىدى، يۈرىكىنى قىيناپ، ئېچىشتۇرۇپ يۈرگەن گەپنى بىر جۈملە بىلەنلا پوسۇققىدە ئېيتتى :

ــ زايىت، مەن ھامىلدار بولۇپ قاپتىمەن!

ــ نېمە؟ نېمە دېدىڭىز؟! ــ زايىت ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭقىرالمىغان-

دەك ھاڭۇبقىپ قالدى. بادامگۇل زەردە بىلەن تەكرارلىدى :

ـــ ھاملىدار بولۇپ قالدىم، دەۋاتىمەن!

زايىتىنىڭ بېشىدا چاقماق چاققاندەك بولدى، بايىقى خۇشال كۆڭلىرى تىندى، قان تەپچىرەپ تۇرغاندەك قىزغۇچ يۈزى دەسلەپ تاتىرىپ، كېيىن چويۇندەك كۆكىرىپ كەتتى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى قارمۇالغان مۇدھىش بىر تۈيغۇ ئاغزىنى گەپكە كەلتۈرمەي، تىلىنى تاڭلىيىغا چاپلاپ قويغاندى...

زايىتىنىڭ بۇنداق چوڭقۇر غەم ـ قايغۇغا پېتىپ كېتىشى بىكار ئەمەس ئىدى. ئەگەر بۇ ئىش ئاشكارلىنىپ قالسا، ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىش ھەقىقەتەن تەس ئىدى، ئۇ يالغۇز زايىتىنىڭ شېرىن ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى يوققا چىقىرىپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنى بەختـ ئىستىقبال كۆزگە كۆرۈنۈپ قالغان بىر ۋاقىتتا، مەكتەپتىن قوغلاپ، جەمئىيەتنىڭ تاشلاندۇق بىر پۇقراسىغا ئايلاندۇرۇپ قويۇاتتى. بادامگۇلنىڭ ئوخشاش تەقدىرگە مۇپتىلا بولاتتى، ئۇ ھالدا تۇغۇلغان بالىنىڭ تەقدىرىمۇ ئوخشاشلا كاج ۋە قارا بولاتتى.

ـــ ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ قانداق قىلارمىز؟ ـــ زايىت بىر ھازا-دىن كېيىن ئەنە شۇنداق مىسكىن ۋە بىچارە ھالدا غودۇڭشىدى، ـــ بۇ ئىش سېزىلىپ قالسا، ھەر ئىككىمىز تۇگىشىمىز، بادامگۇل، ئىستىقبالىمىز نابۇت بولىدۇ!...

بادامگۇل ئۆكسۈشكە باشلىدى، ئىككى مۇرىسى تىنىمسىز سىلكىنىپ، كۆزىدىن يۇم ـ يۇم ياشلار تۆكۈلدى.

ـــ بولدىلا، يىغا بىلەن ئىش پۈتەمدۇ؟!ـــ دېدى زايىت سەل ـ پەل ئەقلى ـ ھوشىنى يىغىپ، ـــ قانداقلا بولمىسۇن، بۇنىڭ ئامالىنى قىلمساق بولمايدۇ! سىز بۇ ھەقتە بىرەرسىگە ئېيتتىڭىزمۇ، يوق؟

ـــ ياق، ھېچكىمگە ئېيتمىدىم...، ـــ دېدى بادامگۇل كۆز يېشىنى سۈرتۈپ.

ـــ ياخشى، ھېچكىمگە ئېيتقۇچى بولماڭ، بىر سىز، بىر مەن، بىر

خۇدادىن باشقا ھېچكىم بىلمىسۇن! مەن ئويلاپ باقاي، بىرەر چىقىش يولى تېپىلىپ قالار!...

شۇ كېچىسى زايىت كىرپىك قاقمىدى، باغرىدا شام كۆيگەندەك، ئۇيان تولغىنىپ، بۇيان تولغىنىپ، ئاھ ئۇرۇپ چىقتى. شۇنچە ئويلاپ-مۇ بۇ ئىشنى جىممىدە يېغىشتۇرۇشنىڭ بىرەر ئەپلىك چارىسىنى تاپالمىدى. بۇ خۇددى گالدا توغرىسىغا تۇرۇۋالغان قىلتىرىقتەك، يا ئۇستىگە، يا ئاستىغا ماڭماي، ئۇنى قاتتىق قىينىۋەتتى. ئەگەر ۋاقىت مۇشۇنداق ئۆتۈۋەرسە، ئىش ئۆزلۈكىدىن ئاشكارىلىنىپ، ھەممە نەرسە ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كېتەتتى، بۇنداق قورقۇنچلۇق ئاقىۋەتنى زايىت خىيالىغا كەلتۈرۈشكىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتى! شۇڭا ئۇ، بۇ ئىشنى ئاخىر ھاۋاز يېتەكچىگە ئېيتىش قارارىغا كەلدى. مۇشۇنداق تەۋەككۈل قىلماقتىن باشقا چارە يوق ئىدى. بىر بولسا، ھاۋاز يېتەكچى ياخشى ئەقىل كۆرسىتىپ، ئۇلارنى قوغداپ قالاتتى؛ بىر بولسا، بۇ ئىشنى دەرھال ئاشكارىلاپ، ئۆزىنىڭ ئىخلاسمەن سادىق بىر مۇرىتىنى قۇربان قىلاتتى. لېكىن، زايىت ھاۋاز بەختىگە ئىشىنەتتى، ئۇنىڭ مېھىر - شەپقەت قولىنى سوزۇپ، ئۆزىنى بۇ ئازابلىق دۇنيادىن قۇتۇلدۇرۇۋالىدىغانلىقىغا شەك كەلتۈرمەيتتى. چۈنكى، ئۇ ئۆزىنى ھاۋاز بەختى ئۈچۈن كېرەكلىك ئادەم دەپ بىلەتتى، ھاۋاز بەختىنىڭ ھاياتىنى زىرغىچە كۆرسەتكەن ھىممەت - شاپائىتىگە ئۇمۇ ھەر خىل يول بىلەن ئاشۇرۇپ جاۋاب بېرىپ، ئۇنىڭ ھۆرمىتىگە، ئىشەنچ ۋە ئەقىدىسىگە ئېرىشكەنىدى.

زايىت ئەل يېتار چاغدا، ھاۋاز بەختىنىڭ ئۆيىگە كەلدى. دەسلەپ «بوينىغا گۈناھ مىنگەن خۇدانى شېپى كەلتۈرەر» دېگەندەك، ئۆزىنى ئەيىبلەپ، بىر تىينىغا ئالغۇسىز قىلىۋەتتى. كېيىن ھېلىقى ئۇياتلىق ئىشنى مۇشەققەت بىلەن دۇدۇقلاپ تۇرۇپ ئېيتتى، بۇ كۈتۈلمىگەن گەپ ھاۋاز بەختىنى چۆچۈتۈۋەتتى، چىرايى ئۆڭۈپ، كۆزلىرى چەكچەيدى. چۈنكى، بۇ ئىش تۇپەيلىدىن، كۈنلەرنىڭ بىرىدە زايىت

بىلەن بادامگۈلگە تېگىدىغان توقماقنىڭ بىر بېشى فاكۇلتېتتىكى بارلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ سىياسىي يېتەكچىسى بولغان ئۆزىگىمۇ تېگىپ كېتىدىغانلىقى ئۇنىڭغا ئايان ئىدى!

ـــ بالدۇرلا دادا بولغۇڭىز كەپتىكەن ـ دە! ـــ دېدى ھاۋاز بەختى خىلى ئۇزاق سۈكۈتتىن كېيىن ئۆزىنى بىر ئاز بېسۋېلىپ، ـــ سىزنى مەن بۇنداق سېسىق ئەۋرەزگە چۈشۈپ كېتەر، دەپ ئويلىماپتىكەنمەن! بولدى، بۈگۈن قايتىپ ئوبدان ئويلىنىڭ، ئەتە سىزنى ئۆزۈم چاقىرتىمەن!

زايىت ئېغىرلاشقان بېشىنى ئاران كۆتۈرۈپ، ئورنىدىن تۇردى، پۇتىنى سۆرەپ ئۆيدىن چىقتى. ئۇنى ئۇزىتىپ ئىشىككە چىققان ھاۋاز بەختى تۇيۇقسىز ئۇنىڭغا تاپىلىدى:

ـــ ئېسىڭىزدە بولسۇن، بۇ ئىش توغرىسىدا ھېچكىمگە تىنغۇچى بولماڭ!

× × ×

بۇ كېچە ھاۋاز بەختىنىڭ ئۇيقۇسىمۇ ھارام بولدى. ئۇنىڭ خىيالىغا زايىتنىڭ تەقدىرى توغرىسىدىكى ئىشلار كىرىۋالغانىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، زايىت ھازىر خەتەرلىك ئاچا يولنىڭ دوقمۇشىغا كېلىپ قالغانىدى. سەللا ئىتتىرسە، تۆۋى يوق ھاڭغا دومىلاپ چۈشۈپ كېتەتتى، ئەگەر ئەپلەپ تارتىۋالسا، تامامەن قۇتۇلۇپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. لېكىن قانداق تارتىش كېرەك، بۇ، چاپان يېپىش بىلەن قۇتۇلۇپ قالغىلى بولىدىغان ئىش ئەمەس، ۋاقىت ئۇزارغانسېرى، ئۇنىڭ ئۇياتلىق پۇت ـ قوللىرى چاپانىنىڭ چەت ـ چۆرىسىدىن ساڭگىلاپ چىقىپ قالىدۇ، ئۇنى كېيىمەن دەپمۇ كېيىۋەتكىلى بولمايدۇ!...

بىردىنلا ئۇنىڭ پىكىر يوللىرى ئېچىلىپ كەتتى، كۆز ئالدىغا سەلىم ئەپەندى كەلدى، ئۇنىڭ ئۈچ كۈن بۇرۇن قايسىبىر ئوقۇغۇچىلار

يىغىنىدا ئېيتقان سۆزى ئېسىگە كېلىپ، چىشلىرى غۇچ ـ غۇچ بولۇپ كەتتى. سەلىم ئەپەندى ئۇ يىغىندا، رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنى تەڭشەش توغرىسىدىكى پىكرىنى ئېيتىپ كېلىپ، ئاخىرىدا : «شۇنداق، گىيوتى : ‹گۈلتاجى ياسماق ئاسان، لېكىن ئۇنىڭغا مۇۋاپىق بىر باشنى تاپماق قىيىن › دېگەن. تۇرمۇشتىكى ئىشلار بەزىدە كۆڭۈلدىكىدەك بولماي قالىدۇ، ناھايىتى چىرايلىق گۈلتاجى تولىمۇ ئەقىلسىز قاپاق باشقا كىيىلىپ قېلىشى مۇمكىن! » دېگەنىدى. بۇ گەپ خۇددى چەنلەپ ئاتقان ئوقيادەك، ئۇدۇل كېلىپ ھاۋاز بەختىنىڭ يۈرىكىگە تەگدى. ئەسلىدە، سەلىم ئەپەندى بۇنى ھەرگىزمۇ ھاۋاز بەختىگە قارىتىپ ئېيتمىغانىدى. بەلكى بۇ ئاسمانغا ئېتىلغان ئوقتەك، نىشانسىز گەپ ئىدى. پەقەت رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنى تەڭشەش غۇلغۇلىسى كېتىۋاتقان پەيتتە، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ دىققىتىنى قوزغاش ئۈچۈنلا ئېيتىلغان غەرەزسىز، خالىسانە سۆز ئىدى. لېكىن «خۇدۇكى بارنىڭ مونىكى بار » دېگەندەك، ھاۋاز بەختى بۇ سۆزنى ئۆزىگە ئېلىۋالدى، شۇنىڭ بىلەن سەلىم ئەپەندىنى ئۆزىنىڭ ئۆسۈش يولىدىكى بىردىنبىر خەتەرلىك پۇتلىكاشاڭ، دەپ جەزم قىلغانىدى. ھازىر شۇ سۆز يەنە ئېسىگە كېلىپ، ئۇنىڭ سەلىم ئەپەندىگە بولغان ئۆچمەنلىكىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى. لېكىن ھازىر بۇ ئۆچمەنلىك قانداقتۇر بىر غايىبانە كۈچكە ـــ تەڭداشسىز، قۇدرەتلىك بىر كۈچكە ئايلانغاندەك بولدى، بۇ غايىبانە كۈچنى ئۇنىڭغا زايىتىنىڭ ھېلىقى خەۋىرى بەخش ئەتكەنىدى. بۇ خۇددى «كۆلنىڭ سېسسىق پاقىغا ياراپتۇ » دېگەندەك ئىش بولدى. ھاۋاز بەختى گۈلقەلىرى ئېچىلغان ھالدا، سەلىم ئەپەندىنى بادامگۈلگە باغلىدى، بۇ باغلاش بىلەن سەلىم ئەپەندىنىڭ ئىككى پۇتى بىر ئۆتۈككە تېڭىلدى، زايىتنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتىرىمۇ تېپىلدى. ئەمدى سەلىم ئەپەندى ھاۋاز بەختىگە پۇتلىكاشاڭ بولالمايدۇ، زادى بولالمايدۇ! ئۇنىڭ بىر تال سىرىق تۈكىنمۇ تەۋرەتەلمەيدۇ، بەلكى ھاۋاز بەختىنىڭ قۇدرەتلىك ئايىغى ئاستىدا كىچىكىرەيىپ

كىنە ئاجىز قۇرتتەك، مەڭگۈ ئۆمىلەپ ياشايدۇ! ھا ـ ھا ـ ھا!...

ئوقۇتقۇچىلارنى ئەڭ كۆپ ۋە ئەڭ ئادىل باھالايدىغانلار ئوقۇغۇچىلار، بۇنداق باھالاش ھەممىشە، ھەممە يەردە، شەرتسىز ۋە توسقۇنسىز بولۇپ تۇرىدۇ. يېقىندا، مەلۇم بىر ياتاقتا، ھاۋاز بەختتى توغرىسىدا مۇنداق باھالار بولۇپ ئۆتكەندى: «كىشىلەر چاشقان تۇتۇشنى بىلىدىغان مۇشۇك مىياڭلىمايدۇ، دەيدىكەن، بۇ ئادەم دەل شۇنىڭ ئۆزى. ئۇ ئوغرى مۇشۇكتەك ماراپ، پۇراپ، تىمسىقلاپ يۇرۇپ ئادەم جايلايدۇ!...» شۇنداق، بۇ ناچار ئىللەت ھاۋاز بەختكە مەكتەپنىڭ قوغداش بۆلۈمىدە ئىشلىگەن ۋاقىتلاردا يۇققان ۋە بۇ ئاجىز مىكروبلار ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى مۇنبەت تۇپراقتا ئاسانلا كۆپىيىپ، ۋايىغا يەتكەن. كېيىن ئۇ، ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا يۆتكىلىپ، بىر مۇنچە نوپۇزلۇق، بىلىملىك زىيالىيلارنىڭ ئارىسىغا كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭدىكى بۇ ئىللەتكە ئىچى قارىلىق، ھەسەتخورلۇق، كۆرەلمەسلىككە ئوخشاش روھىي كېسەللىك ئالامەتلىرى قوشۇلۇپ، ئۇنىڭ قەلبىدە ساقايماس «ئۆسمە» پەيدا قىلغانىدى. ئەگەر ئۇ كۇندىلىك تۇرمۇشىدا ئاشۇنداق خۇنۇك، ناچار ئىشلارنى قىلىپ تۇرمىسا، ھېلىقى «ئۆسمە» دەرھال قوزغىلىپ، ئۇنى بىئارام قىلاتتى، ئازابلايتتى. ئۇنىڭ «رەقىبلىرى» نىڭ بەختسىزلىكى، مەغلۇبىيىتى ۋە قايغۇ ـ ئەلەمى ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى تىنچلاندۇرۇش دورىسى بولاتتى!...

2

ئاقنىياز ئەقىللىك، ساددا يىگىت ئىدى، كۆڭلىدە ھېچكىمگە يامانلىق ئويلىمايتتى. لېكىن يېقىندىن بېرى، ئۇنىڭ مىجەزى ئۆزگىرىپ قالدى، كۆڭلىدە ئاللىقانداق بىر شۇم خىيال باش كۆتۈرۈشكە باشلىدى...

ئۇ، ئۇلۇشكۇن شەۋكەتنى يوقلاپ باردى، پاراڭ ئارىسىدا شەۋكەت

ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ مۇنداق دېدى :

ـــ ئاقنىياز، مەن سېنىڭ غۇنچەقىز بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىڭنى ئويلاپ قالدىم، سېنىڭ بۇ مۇھەببىتىڭ بۇنىڭدىن ئىككى مىڭ يىل بۇرۇن، يۇنان پەيلاسوپى پىلاتون ئوتتۇرىغا قويغان «مەنىۋى مۇھەببەتلىشىش» بولۇپ قالدى. پىلاتون : «مۇھەببەت تەننىڭ تېگىشى بولمىغان روھنىڭ بىرلەشمىسى بولغاندىلا، ئەر ـ ئاياللار ھەقىقىي بەختلىك بولالايدۇ» دەپتىكەن. سېنىڭ ھازىرقى غۇنچەقىزغا بولغان مۇھەببىتىڭ دەل ئاشۇنداق ـــ بىر ـ بىرىگىلارنىڭ قولىنىڭ ئۇچىنى تۇتمايدىغان، يات جىنسقا بولغان تەبئىي ئىنتىلىشتىن يىراق بولغان، ساپ مەنىۋى مۇھەببەت بولۇۋاتىدۇ! لېكىن ئاداش، قەدىمدىن ھازىرغىچە، بۇنداق مەنىۋى مۇھەببەتنىڭ ئۈلگىلىرى بولغان ئەمەس، سەنمۇ بۇنىڭ ئۈلگىسىنى يارىتالمايسەن! بۇ ئىشنى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىل، مەن سېنىڭ ياخشى پۇرسەتلەرنى قولدىن بېرىپ قويۇشۇڭدىن ئەنسىرەيمەن!...

ئاقنىياز ئىككى كۆندىن بېرى بۇ گەپنى ئويلاپ، قانداق قىلىش توغرىسىدا باش قاتۇرۇپ يۈرسە، تۇنۇگۈن كەچتە سەلەي ئۇنى تېخمۇ ئېچىتىپ، مۇنداق دېدى :

ـــ ياخشى كۆرۈشنى تەسەللى بىلەن پەسەيتكىلى بولمايدۇ، ئاقنىياز! ئۇنىڭ ئەپچىل چارىسى ـــ ۋىسالغا يېتىش!

بۇ گەپ ئاقنىيازنىڭ كۆڭلىدىكى مۇرەككەپ چىگىشلەرنى ئاسانلا يېشىۋەتتى. توغرا، ۋىسالغا يېتىش كېرەك! ئاقنىياز بۇ مۇھەببەتنىڭ دەردىنى ئاز تارتتىمۇ!؟ ئۇنىڭ يۈرىكى بىرپارچە گۆشتەك ئىشق ئوتىدا كۆيىدى، كۈل بولدى، نەچچە ئايدىن بېرى، تىترەپ تۇرغان جىسمىنى يەرگە ئۇرۇپ زارلىدى، قاقشىدى... لېكىن، ھېچكىم پەرۋا قىلمىدى! ئەمدى بولار، سەۋر ـ تاقەت دېگەنىنىڭمۇ چېكى بولىدۇ، يىغىدىن كېيىن كۈلكە، قايغۇدىن كېيىن خۇشاللىق بولۇشى كېرەكقۇ! شۇنداق، ئەمدى ۋىسالغا يېتىش كېرەك. شۇ چاغدىلا، بۇ ئازابلىق،

كۆلپەتلىك مۇھەببەت ھەقدادىغا يېتىدۇ، ئاقنىيازنىڭ دەردلىك يۈرىكى ئارام تاپىدۇ، غۇنچەقىزمۇ ئۆز تەقدىرىنى قايتا بەلگىلەشكە مەجبۇر بولىدۇ!...

شۇ خيالىلار بىلەن ئاقنىيازنىڭ نىيىتى بۇزۇلدى. غۇنچەقىزنى ئۆزىگە بولغان ھۆرمەت، ئەقىدىسىدىن پايدىلىنىپ، تۈيۇقسىز قاپقانغا چۈشۈرمەكچى بولدى!...

بۇگۈن كەچتە، ئەدەبىيات فاكۇلتېتى بويىچە مۇشائىرە كېچىسى ئۆتكۈزۈلەتتى. بۇ ئاقنىياز ئۈچۈن كەم تېپىلىدىغان پۇرسەت ئىدى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى قىزىل بىناغا ئاقاتتى، ياتاقلار تىنچ ۋە خالىي قالاتتى. ئاقنىياز چۈشتىن كېيىن جىددىي تەييارلىقىغا كىرىشتى، دەسلەپ مەكتەپ دوختۇرخانىسىغا بېرىپ، بىر تونۇش دوختۇردىن «نېرۋام ئاجىزلىشىپ، ئۇخلىيالماس بولۇپ قالدىم» دەپ بىر نەچچە تال «خەيمىنال»[1] ئالدى. كېيىن بازارغا چىقىپ، بىر بوتۇلكا گىلاس ھارىقى بىلەن ئاز ـ تولا كەمپۈت، پېچىنە دېگەندەك نەرسىلەرنى ئالىدى، بۇلارنى ياتاقتا ئەكىرىپ، ساندۇقىغا سالدى، ئاندىن غۇنچەقىز بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ئۇنى ئىزدىدى، لېكىن تېپىش ئاسانغا چۈشمىدى، ئاقنىياز ئۇنىڭ ـ بۇنىڭدىن سوراشتۇرۇپ يۈرۈپ ئاخىر ئۇنىڭ مەكتەپ كۇتۇپخانىسىدا ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدى.

سېرىق بىنانىڭ ئاستىنقى قەۋىتىدىكى كۇتۇپخانا تىنچ، ئازادە ئىدى. ئەتىگەن سائەت سەككىزدىن كەچ سائەت ئونغىچە ئىشىكلىرى ئۇلۇغ ئوچۇق بولاتتى. ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار ئۈزۈلمەيتتى، ئىشكىتىن كىرگەندىكى ئۇدۇل تامغا ئىتالىيىلىك مەشھۇر فىزىكا ئالىمى گالىلىيىنىڭ: «كىتاب گويا ئالەم كېمىسى، ئۇ بىزنى تار جايدىن ھايات لىقنىڭ بىپايان ئالىمگە ئېلىپ بارىدۇ» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزى يېزىلغان رامكا ئېسىلغانىدى.

ئاقنىياز غۇنچەقىزنى كەڭ ۋە جىمجىت كىتاب كۆرۈش ئۆيىنىڭ

---

① خەيمىنال ـــ ئۆتكۈر ئۇيقۇ دورىسى.

بىر بۇلۇڭدىن تاپتى ۋە دېمىنى بېسىپ، پەس ئاۋازدا پىچىرلىدى :

ــ سىز بۇ يەردىكەنسىز، غۇنچەقىز!

غۇنچەقىز قىرقىم چاچلىرىنى سىلكىپ بېشىنى كۆتۈردى، چېچىنىڭ دولقۇنلىنىشى بىلەن تەڭ مەيدىسىمۇ كېرىلىپ، بىر جۈپ ئالمىدەك يۇمران كۆكسى بۆرتۈپ چىقتى. ئاقنىياز ھاياجاندىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، چاقچاق ئارىلاش سۆزىنى داۋام قىلدى :

ــ سىز مۆكۈۋالغان بۇ جايىنى ئەقىللىق شەيتان تاپمىسا، ماڭا ئوخشاش كالۋا جىنلار تاپالمىغۇدەك!

غۇنچەقىزمۇ پىسكىدە كۈلۈپ، چاقچاق بىلەن جاۋاب بەردى :

ــ ئەقىللىق شەيتان بولغاچقا تېپىپسىزغۇ، مانا!

بۇ يەردە ئۇزۇن پاراڭلىشىپ تۇرۇشقا بولمايتتى، غۇنچەقىز كېتاب ـ دەپتەرلىرىنى يىغىشتۇرۇپ ئورنىدىن تۇردى، ئاقنىيازغا ئەگىشىپ سىرتقا چىقتى، ئاقنىياز بېشىنى ساڭگىلىتىپ، خىيال بىلەن جىممىدە كېتىۋاتاتتى.

ــ بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى، ئاقنىياز ئاكا؟ ــ سورىدى غۇنچەقىز ئاخىر مۇلايىم ئاۋازدا.

ــ ھەئە؟ ــ ئاقنىياز ئەندىككەندەك بېشىنى كۆتۈردى ۋە دەرھال ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىپ مەقسىتىنى ئېيتتى، ــ كەچتە بىزنىڭ ياتاقتا بىر چىقسىڭىز، سىزگە ئېيتىدىغان مۇھىم گېپىم بار ئىدى...

ــ مۇشائىرە كېچىسىگە قاتناشمامدۇق؟

ــ قاتنىشىمىز، مەن تېخى شېئىر ئوقۇيمەن، ئارقىدىن تانسا ئويناىمىز، پائالىيەت باشلانغۇچە بىزمۇ ئولگۇرىمىز!

ــ ماقۇل، چىقاي.

غۇنچەقىزنىڭ كۆڭلى توق ئىدى، كاللىسىغا شەكىلەنگۈدەك بىرەر خىيال كەلمىدى، ئۇ ئاقنىيازنىڭ ئاق كۆڭۈل، دىيانەتلىك يىگىت ئىكەنلىكىگە ئىشىنەتتى ۋە ئۇنى سىناقتىن ئۆتكەن دوست دەپ قارايتتى...

سائەت يەتتىگە يېقىنلاشقاندا، غۇنچەقىز خۇددى قىرنىڭ قىزىل تۇلكىسىدەك جەزبىدارلىققا تولۇپ ياتاقتا كىرىپ كەلدى، ئاقنىيازمۇ يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ، ھېيتلىق كىيىملىرىنى كىيىپ ئۇنى كۈتۈپ ئولتۇراتتى.

ـــ كېلىڭ، يۇقىرى ئۆتۈڭ...، ـــ دېدى ئاقنىياز ھولۇقۇپ، ـــ مانا بۇ يەرگە...

غۇنچەقىز دېرىزىنىڭ ئالدىغا قويۇلغان ئۇستەلنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئالدى، ئۇستەلدە ئاقنىياز بايا بازاردىن سېتىۋالغان نەرسىلەر تىزىلغانىدى.

ـــ ئوھوي!... رەسمىي زىياپەت ئىكەنغۇ بۇ! ـــ دېدى غۇنچەقىز قوللىرىنى يېيىپ، ـــ نېمانچە كايىغانسىز...

ـــ ئەرزىمەيدۇ غۇنچەقىز، سىزنىڭ لايىقىڭىزدا بولمىدى...

ئۇلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ، ئۇدۇلمۇئۇدۇل ئولتۇردى. ئاقنىياز غۇنچەقىزدىن كۆزىنى ئۈزمەيتتى، ئۇ بۇگۈن تېخىمۇ گۈزەل ۋە جىلۋىدار بولۇپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى...

غۇنچەقىز ئۇرۇمچىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەچكىمۇ، ئىشقىلىپ، باشقا قىزلارغا قارىغاندا، ئۆزىنى ئەركىن، ئازادە تۇتىدىغان مودا قىزلاردىن ئىدى. شۇڭا ئۇ، ئۆزىنىڭ تەققى ـ تۇرقى ھەم چىراي ـ شەكلىگە ماس كېلىدىغان گىرىم قىلىشنى بىلەتتى. ئۇ چىرايىنىڭ ئوچ ئۇلۇشى تەبىئىي، يەتتە ئۇلۇشى مۇۋاپىق ياسىنىشتىن كېلىدۇ، دەپ قارايتتى. دەرۋەقە، گىرىم قىلىشمۇ بىر خىل سەنئەت. ئايالار بۇنىڭ بىلەن گۈزەل ئوبراز يارىتالايدۇ. بەلگىلىك جەزبىدارلىققا ئىگە بولىدۇ. غۇنچە قىز خۇددى سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ كەسپىي گىرىمچىكىلىرىدەك، بۇ ھەقتە خېلى ئەتراپلىق ساۋاتقا ئىگە ئىدى. ئۇ ھەمىشە يېقىن دوستلىرىغا مۇنداق دەيتتى: «مۇۋاپىق گىرىم قىلغاندا، ئادەمنىڭ چىرايى نۇرلىنىدۇ، غەلىتە كۆرۈنۈپ قالمايدۇ. مەسىلەن، ئۇپىلىق ماي يۈزگە سۈرتۈلسە، تېرىنى سىلىقلاشتۇرىدۇ، تېرىدىكى سەپكۈنلەرنى ياپىدۇ؛

كىرپىك مەلھەمى بىلەن كىرپىكىنى بويىغاندا، كىرپىك ھەم ئۇزۇن، ھەم قويۇق كۆرۈنۈپ، كىشىلەرگە بىر خىل ستېرىئولۇق تۇيغۇ بېرىدۇ؛ كۆز ئىنسان قەلبىنىڭ دېرىزىسى، ئۇنىڭغا ياخشى گىرىم قىلىنسا، ئادەمنىڭ روھىي قىياپىتى بىلەن سالاپىتىنى ئەڭ ياخشى نامايان قىلىپ بېرىدۇ...»

ئۇ بۇگۈن ئۆزىگە ئەنە شۇنداق ھەۋەس ۋە ئىشتىياق بىلەن گىرىم قىلغانىدى. كىيگەن كىيىملىرىمۇ گىرىمگە ماس ھالدا ئۇنى تېخىمۇ جەلپكار، روھلۇق ھەم گۈزەل قىلىۋەتكەنىدى...

ئاقنىياز قىزغا قىپقىزىل گىلاس ھارىقى، ئۆزىگە ئاق ھاراق قۇيىدى ۋە رومكىنى قولىغا ئېلىپ، ئۆزىرە سورىغاندەك قىياپەتتە:

ــ ئەيىبكە بۇيرۇماڭ غۇنچەقىز، ئازراقتىن ئىچكەچ پاراڭلىشايلى! ــ دېدى.

غۇنچەقىز نازلىنىپ ئولتۇرمىدى، بۇرۇندىن ئاز ــ تولا قىزىل ھاراق ئىچىپ كۆنگەچكە، بىرنېچى رومكىنى دەرھاللا كۆتۈرۈۋەتتى، تەملىك، خۇشبۇي ھاراق ئۇنىڭ كۆڭلىگە ياقتى، ئاقنىيازمۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، چىرايلىق، شوخ رۇبائىي ۋە لىرىكىلار بىلەن ئارقا ــ ئارقىدىن بىر نەچچە رومكىنى تۇتتى. غۇنچەقىزمۇ تۇزۇتسىز، تەخىرسىز ئىچتى. ئەمدى ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇمارلىشىپ، يۈزى ئانار-گۈلدەك ئېچىلىپ كەتتى. ئاقنىياز ناھايىتى ئۇستاتلىق بىلەن ۋاقىتنى ئىگىلەۋاتاتتى، ئۇ غۇنچەقىزنىڭ «نېمە گېپىڭىز بار ئىدى، ئېيتمامسىز؟» دېگەن سوئالنى سوراپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئاغزى ــ ئاغزىغا تەگمەي، بىردەم دۇنيانىڭ، بىردەم مەكتەپنىڭ، بىردەم ئاسمانىنىڭ، بىردەم يەرنىڭ گېپىنى قىلىپ، غۇنچەقىزنىڭ ئېغىز ئېچىشىغا ئىمكان بەرمەيۋاتاتتى. ئاقنىيازنىڭ ۋەھىمە ھەم تەقەززالىق بىلەن كۈتكەن مىنۇتلىرىمۇ ئاخىر يېتىپ كەلدى. غۇنچەقىزنى تاتلىق ئۇيقۇ باستى، ئۇيقۇ گويا شىددەتلىك تاغ كەلكۈنىدەك، ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى قارماپ، بېسىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ تىركىشىپ باقتى، بېشىنى

سلكىپ، كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىدى، شۇنچە قىلسىمۇ ئەپلەشمىدى، خۇددى جىن تەگكەندەك، ئەسىنەك تۇتۇپ، قاپاقلىرى ئېغىرلىشىپ كەتتى، ئاخىر نېمە بولغانلىقىنى ئويلاپ يەتكۈچە، بېشى ئۈستەلگە ساڭگىلاپ، لايدەك ئۇيۇپ كەتتى...

ئاقنىياز ئۇنى ئاستا كۆتۈرۈپ كارىۋاتقا ئالدى، توپلىيىنى سالدۇرۇپ، پۇتلىرىنى تۈزەشتۈردى، قىز ھېچنېمىنى سەزمىدى، يېنىك پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتاتتى، ئۇنىڭ ئۇيقۇلۇقتىكى مەسۇم، مۇلايىم ھالىتى ئاقنىيازنى تېخىمۇ مەپتۇن قىلدى. ئۇ سۆيگۈ، ۋىسال ۋە تەشنالىق ئىستىكىدە يانغان تەلۋە بىر كۈچنىڭ تۈرتكىسى بىلەن قىزنىڭ كېيىملىرىنى سالدۇرۇشقا باشلىدى، يېرىم يالىڭاچ قىلىنغان قىز تېخىمۇ جۇلالىنىپ، سۇرەتتەك قېتىپ ياتاتتى. ئۇنىڭ جىسمىدىكى چاقناپ تۇرغان گۈزەللىكتىن ئاقنىيازنىڭ كۆڭلى ئېرىپ كەتتى، ئۇ ئۆزىنى تۇتالماي قىزغا ئۆزىنى ئاتتى، ئۇنىڭ ئىسسىق، يۇمشاق بەدىنىنى قۇچاقلىدى، سۆيدى، يەنە قۇچاقلىدى، يەنە سۆيدى... ئۇنىڭ ھېسسىياتى ئۆرلىدى، كۆزىگە قىزىللىق تېقىلدى، شۇ تاپتا ئۇنىڭ نەزىرىدە، ئۆزى ياشاۋاتقان بۇ مالامەتلىك دۇنيا مەۋجۇت ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ ئورنىدا ئىشق ـ مۇھەببەتكە تولغان سىرلىق، پىنھان بىر ئالەم بار ئىدى، بۇ ئالەمدە پەقەت ئۆزى بىلەن غۇنچەقىزلا مەۋجۇت ئىدى. شۇڭا ئۇ، ئەركىن، بىمالال ھەركەتلىنەتتى، ھېچكىم ۋە ھېچنېمە ئۇنىڭغا دەخلى قىلالمايتتى. ئۇزلۇكسىز سۆيۈش ۋە قۇچاقلاشتىن ئۇنىڭ يۈرىكى يايراپ، روھى ئۇرغۇدى، يېگىتلىك ھېسسىياتىمۇ ئاستا ـ ئاستا ئۆرلەپ قىيامغا يەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ قۇتۇرغان قوللىرى قىزنىڭ ئەڭ سەزگۈر، نازۇك يەرلىرىگىچە سوزۇلۇپ، قىزنىڭ ئىپپىتىنى يېپىپ تۇرغان ئەڭ ئاخىرقى بىر پارچە لاتىمۇ سىيرىپ چۈشۈرۈلدى، ھەممە ئىش تۈگەش ئالدىدا تۇراتتى، قىزلىق بىلەن جۈۋانلىقنىڭ، ئالىيجانابلىق بىلەن رەزىللىكنىڭ ئارىسىدا بىرلا قەدەم قالغانىدى. ئاقنىياز كۆزىنى يۇمۇپ، بۇ قىسقا قەدەمنى باسماقچى بولدى، لېكىن شۇ چاغدا

نېمە ئۇچۇندۇر، ئۇنىڭ قارام يۈرىكى قاتتىق گۈپۈلدەپ كەتتى، قۇتـ
رىغان جىسمىمۇ تۈيۇقسىز تورمۇزلانغان ماشىنىدەك سىلكىندى. ئۇـ
نىڭ ئىچ ـ ئىچىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان قۇدرەتلىك، غايىبانە
بىر ئاۋاز ئۇنى تەمتىرىتىپ قويغاندى: «ئاقنىياز، شەيتىنىڭغا ھاي
بەر! ۋىجدان بىلەن ئىش قىل! ۋىجدان ئۆزلۈكىدىن زۇۋانغا كىرمەيـ
دۇ، بەلكى ئۇ سېنىڭ دىلىڭ، تىلىڭ ۋە پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭنىڭ ھەردـ
كەتكە كېلىشى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ! سەندىكى ۋىجدان قېنى!؟...»
ئاقنىياز ئۆزىنى باستى، بايا ھېسسىياتنىڭ كۈچىيىشى بىلەن خىرەـ
لەشكەن ئەقلى ئاستا ـ ئاستا روشەنلەشتى، ئەمدى ئۇ سوغۇق قانلىق
بىلەن ئويلاشقا باشلىدى: «توغرا، ئۇنىڭ جىمى بايلىقى مانا شۇ ئىـ
پەت ـ نومۇسى ئەمەسمۇ؟! مەن ئۇنى ئوغرىلاپ كەتسەم، ئۇ ئۆمۈرـ
لۈك ئازابقا قالمامدۇ؟ ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن ئادەمنى ئازاب ـ ئوقۇـ
يەتكە قويسام، بۇ دۇنيادا مېنىڭ كۆڭلۈمۇ خاتىرجەم ئۆتەرمۇ!؟...»
دەرۋەقە، ھايات مەنتىقىسى شۇنداق! بۇ دۇنيادا باشقىلارغا بەھۇدە
ئازار بەرگەن ئادەمنىڭ ئۆزىمۇ ھەرگىز خۇشال ئۆتمەيدۇ!
ئاقنىياز خۇددى بىر سى كۈچەپ تارتقاندەك، لىككىدە ئورنىدىن
تۇرۇپ كەتتى، قانداقتۇر بىر ۋىجدانىي تۈيغۇ ئۇنى يامان نىيەتتىن
ياندۇردى، لېكىن ئۇنىڭ ئويچان، تىنىق كۆزلىرىدە ياش تامچىسى لـ
غىرلاپ قالغانىدى. بۇ ئۆز قىلمىشىغا رازى بولۇپ، ھاياجانـدا چىققان
خۇشاللىق يېشىمۇ ياكى ئۆزىنىڭ بەختسىزلىكىگە ئۆكۈنۈپ، نادامەتتە
چىققان ھەسرەت يېشىمۇ، بىلىپ بولمايتتى. ئۇ قىزنىڭ كىيىملىرىنى
قايتىدىن ئاۋايلاپ كىيگۈزدى، چاچلىرىنى تۈزەشتۇرۇپ، يۈزلىرىنى
سىلىدى ۋە بوغۇق ئاۋازدا قىزنى بىر نەچچە قېتىم توۋلىدى. ئۇنىڭ
تەقەززالىقتا ئېيتىلغان قوپال ئاۋازى غۇنچەقىزنى بىھوشلۇق ھالەتتىن
ئويغاتتى. ئۇنىڭ خۇمارلاشقان كۆزلىرىدىكى ئىلتىجا ۋە مۇلايىملىق
ئاقنىيازنىڭ ۋۇجۇدىنى شۇرۇرىدە ئېرىتىۋەتتى. ئۇ قىزنى سەگىتىپ،
ئورنىدىن تۇرغۇزدى، ئەمدى ئۇنى ياتقىغا ئاچقىچ قويمىسا بولمايتـ

تى، ساۋاقداشلىرىنىڭ كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى.

ئۇ غۇنچەقىزنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ ياتاقتىن ئېلىپ ماڭدى. ياتاق ئىچى ئىككى بەختسىز ئاشىق ـ مەشۇقتىن قالغان ئاجايىپ بىر پۇراق بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى. بۇ مۇقەددەس پۇراقتا، پورەكلەپ ئېچىلغان گۈل ـ غۇنچىلەرنىڭمۇ، بۇزۇلداپ تۇرغان گۈلگۈن شارابىنىڭمۇ پۇرىقى بار ئىدى!...

3

بۇگۈن زايىت ناھايىتى خۇشال ئىدى. يولدا كېلىۋېتىپ ۋارقىراپ ناخشا ئېيتقۇسى، سەكرەپ ئۇسسۇل ئويىنغۇسى كېلەتتى. ئۇ چۈشتىن كېيىنكى ئەمگەككە قاتناشمىدى. ساۋاقداشلىرى مەكتەپنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىغا ياڭيۇ قازغىلى چىقىپ كەتكەنىدى. ئۇ بادامگۈلنىڭ يالتىقىغا ئالدىراپ كېلىۋاتاتتى، بادامگۈلىمۇ يېقىندىن بېرى، دەرستىن باشقا پائالىيەتلەرگە قاتناشماي، ئۆزىنى ياتاقتا بېكىندۈرۈۋالغانىدى.

زايىت قىزلارنىڭ كېمىر شەكىللىك ياتىقىغا كىرگەندە، بادامگۈل كارىۋىتىدا يېنىچە تۇگۈلۈپ ياتاتتى، ياستۇقىنىڭ چېتىدە قايسىبىر دەرسىنىڭ كونىسپېكى تۇراتتى، لېكىن ئۇنى ئېچىپ باقمىغانىدەك قىلاتتى.

ـــ كېلىڭ...، ـــ دېدى ئۇ ئۆرە بولۇپ، ئاۋازى زەئىپ، روھى بەكمۇ چۈشكۈن ئىدى.

زايىت ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە ئۆز خۇشاللىقىنى ئۇنىڭغا ئۆتكۈزمەكچى بولغانىدەك، شائىرانە تەلەپپۇز بىلەن ئۇنى ئەركىلىتىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

ـــ يېقىندىن بۇيان، ئەجەب چىرايىڭىز ئېچىلماي كەتتىغۇ، بادام-گۈل! بۇگۈن بىر كۈلۈڭە، دۇنيادا كۈلكىدىنمۇ يېقىملىق كۈي بارمۇ؟ ھە، توختاڭ ئېسىمگە كەلدى، مەن سىزگە بىر شېئىر ئوقۇپ بېرەي،

بۇ، چىللىق مەشھۇر شائىر فابلۇنبرۇدانىڭ شېئىرى، ئاڭلىمىغان بولـغىيدىكىز...

زايىت لىككىدە ئورنىدىن تۇردى، بىر قولىنى شىمنىڭ يانچۇقىغا تىقتى، يەنە بىر قولىنى يېرىم دائىرىدە كۆتۈردى، بېشىنى بولسا، ئېـگىزگە گىدەيتىپ، دېرىزە تەرەپكە قارىدى، ئۇنىڭ بۇ قىلىقلىرى بادامگۈلنىڭ كۆڭلىگە قىلچىمۇ سىغمىدى، بۇ خۇددى «ئۆچكىگە جان قايغۇ، قاسساپقا ماي» دېگەندەك، كۈلكىلىك ئىش بولغانىدى. لېكىن زايىتنىڭ پەرۋايى پەلەك، گېلىنى قىرىپ، ئۆزىنىى تۇزەپ، شېئىر ئوقۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى:

«ساڭا كېرەك بولسا،
ئالغىن بېرەي بولكامنى.
بېرەي ئالغىن ھاۋايىمنىمۇ،
بىراق، ئېلىپ كەتمە تەبەسسۇمۇڭنى.
ئۇ بىر تال ئەتىرگۈل،
چېقىلمىغىن ھەرگىز ئۇنىڭغا.
ئېتىلىپ چىققان بۇلاق سۈيى ئۇ،
ئۇسسۇزلۇقۇمنى قاندۇرار.
شاد ـ خۇرام ئىللىق چېھرىڭدىن،
ئېتىلار كۈمۈش رەڭ بۇزغۇنلار!»

ـــ قانداق، شېئىر يارىدىمۇ؟ ـــ دېدى ئۇ مەستانە ھالەتتىن ئۆز ئەكسىگە كېلىپ، ـــ ئەمدى كۈلەرسىز، تەبەسسۇمۇڭنىزدىن ماڭىمۇ ئازراق بېرەرسىز...

ـــ زايىت، ھازىر كۈلىدىغان ئىشلار بولۇۋاتامدۇ؟! ـــ دېدى بادامگۈل چىشى قېرىشقاندەك قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ، ـــ نېمىلەرنى دەپ يۈرىدىغانسىز! سىزنى كۈلكە قىستاۋاتقان بولسا، مېنى يىغا قىستاۋاتـ

دۇ!...

— هاي ـ هاي، توختاڭ! — دېدى زايىت ئۇنى پەپلىگەندەك قىلىقلارنى قىلىپ، — راستىنى ئېيتسام، ئەمدى بىزنىڭ كۆلىدىغان ۋاقتىمىز كەلدى، بادامگۈل! ئەمدى بىز كۆلىمىز، قاھ ـ قاھ ئۇرۇپ، خەندان ئۇرۇپ كۆلىمىز! ھاۋاز يېتەكچى بىزگە ئاشۇنداق خۇشاللىقنى ئاتا قىلدى!

— راستمۇ؟ — بادامگۈلنىڭ چىرايى دەسلەپ ۋىللىدە ئېچىلدى، كېيىن يەنە بىر نەرسىنى ئويلىغاندەك، پەرىشان ھالدا سورىدى، — سىز ئۇنىڭغا دېدىڭىزمۇ؟

— دېدىم، دېمەي ئامالىم قانچە؟ — زايىت چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى، — مەنمۇ ئىككى كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدۇم، بادامگۈل! قىلمىغان خىيال قالمىدى، بىرەر ئارقا ئىشىك تېپىپ، دوختۇرلار بىلەن سۆزلىشىنمۇ ئويلىدىم، لېكىن بۇ ئۆزىمىزنى ئاشكارىلاش بولىدىكەن. ھازىر دوختۇرلار رەسمىيەتسىز ئىش بېجىرمەيدۇ، بالىنىڭ دادىسى قېنى؟ تونۇشتۇرۇش ئەكەل، دەيدۇ. غەم ـ قايغۇغا پېتىپ ئۆتۈۋەرسەك، ئىشنىڭ تېخمۇ يوغىنى چىقىدۇ. شۇڭا ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئاخىر ھاۋاز يېتەكچىگە ئېيتاي، يىغلاي، قاقشاي، ئىچى ئاغرىپ بىرەر ئامال كۆرسەتسە ئەجەب ئەمەس، دېگەن قارارغا كېلىپ ئېيتتىم، ئۇ ئاڭلاپلا، چىچاڭشىپ كايىپ كەتتى، شۇ كۈنى مېنى ئۆيىدىن قوغلاپ چىقارغاندەك ئەلپازدا بولدى، لېكىن ئاخشام ئۆزى مېنى ئۆيىگە چاقىرىپ، ئالەمچە بىر خۇش خەۋەرنى ئېيتتى، بىزنى قوغداپ قالماقچى بولدى...

— ئاھ خۇدا، دەردىم ساڭا يەتكەن ئوخشايدۇ! — دېدى بادامگۈل ھاياجانلىق تىن ئېلىپ، — ئەجەب ئوبدان بولدى!...

لېكىن، ھاياجان سەل بېسىلىپ، كاللىسى بىر ئازا سەگەكلەشكەن ۋاقىتتا، ئۇنىڭ خىيالىغا «قانداق قوغداپ قالماقچى؟» دېگەن جىددىي پىكىر كېلىپ قالدى. راست، ھاۋاز يېتەكچى بۇ ئىككىسىنى قانداق

سېھرىي كۈچى بىلەن قوغداپ قالماقچى؟ ئۇزۇنىغا قالماي ھەممە ئا-دەمگە ئاشكارا بولۇپ كېتىدىغان ئۇياتلىق ھامىلىنى قانداق يېغىشتۇر-ماقچى؟!...

بۇ سوئاللار بادامگۈل ئۈچۈن چىگىش ھەم مۇشكۈل بولغىنى بىلەن ھاۋاز يېتەكچى ۋە زايىت ئۈچۈن شۇنداق ئاددىي ھەم ئوڭاي ئىدى. بۇ سوئالنى بادامگۈل سورىغىچە، زايىت ئۆزى جاۋاب بەردى:

— ئەلۋەتتە، بۇ پالاكەتتىن ئىككىمىزنى قوغداپ قېلىش ئاسان ئەمەس، ھاۋاز يېتەكچى نۇرغۇن باش قاتۇرۇپ، ئاخىر بۇنىڭ كاۋاپىمۇ كۆيمەيدىغان، زىقمۇ كۆيمەيدىغان ئەپلىك بىر چارىسىنى ئويلاپ تې-پىپتۇ...

— قانداق چارە ئىكەن ئۇ؟ — ئالدىراپ سورىدى بادامگۈل.

— سىز بۇ ئىشنى سەلىم ئەپەندىگە ئارتىپ، كېچىككىنە بىر ماتې-رىيال بېزەپ بەرسىڭىزلا بولىدىكەن، — دېدى زايىت پەرۋاسىز قىيا-پەتتە، — سىز زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچى بولىدىكەنسىز، مەنمۇ گۇ-ناھتىن ساقىت بولىدىكەنمەن...

— نېمە! نېمە دېدىڭىز؟! — سەبدەگۈلدەك مۇلايىم، يېقىملىق بۇ قىز بىردىنلا سەل ئەسەبىيلەشكەندەك، ھېچنېمىگە قارىماي چېچىلىشقا باشلىدى، — مەن ئەمدىزە، دىلىمغا ئىلىم - مەرىپەت چىرىغىنى ياققان ئادەمنى ئۇرىغا ئىتتىرەمدىكەنمەن!؟

— خاتىرجەم بولۇڭ، ھەرگىزمۇ ئۇرىغا چۈشمەيدۇ! — دېدى زايىت بادامگۈلنى تىنچلاندۇرۇشقا تىرىشىپ، — ھاۋاز يېتەكچىنىڭ ئېيتىشىچە، بۇنداق ئىش ئوقۇتقۇچى تەرەپتىن سادىر بولسا، كۆرۈلە-دىغان چارە ئېغىر بولمايدىكەن. ئەگەر بىزگە چارە كۆرۈشكە توغرا كەلسە، ئىككىلىمىزنى مەكتەپتىن قوغلاپ، ئۆمۈرۋايەت بىلىم ئېلىش پۇرسىتىدىن مەھرۇم قىلىدىكەن، تۇغۇلغان بالىمزمۇ قانۇنسىز بېتىم ئوغلاق بولۇپ قالىدىكەن!...

— ياق، نېمە بولسا بولسۇن، مەن ئۇنداق رەزىل ئىشنى قىلماي-

مەن! ــ بادامگۇل قاپاقلىرىنى سۈزۈپ دومسايدى، ــ ئاڭلىغان خەقلەر نېمە دەيدۇ، ساۋاقداشلىرىم نېمە دەيدۇ، مەن يەنە بۇ دۇنيادا ياشامدىمەن، يوق؟

ــ خەقلەر نېمە دېسە دېمەمدۇ! ــ دېدى زايىتمۇ سەل قىزىشىپ، ــ سەلىم ئەپەندىنىڭ سىزگە ئامراقلىقىنى سىنىپتىكىلەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ، بۇ سىزدىن باشلانغان ئىش ئەمەسقۇ! كىملەرنىڭ بېشىدىن ئۆتمىگەن!؟ ئىپپىتىڭىزنى يوقاتقان، ھاملىدار بولغان بولسىڭىز نېمە بوپتۇ! ئۆز ئىگىسىگە تاپشۇرىدىكىزغۇ! مەن سىزنى چۈشەنسەم بولمىدىمۇ! ناھايىتى كەلسە، تۇرمۇشىڭىزدىكى بىر قېتىملىق سەۋەنلىك بولار! ھاۋاز يېتەكچى سىزنى ئاشۇ سەۋەنلىكتىنمۇ قوغداپ قالماقچى، مەنمۇ سىزنى جېنىم بىلەن قوغدايمەن!...

بادامگۈلنىڭ ئۇچى قىزارغان بۇرۇن كۆمۈرچەكلىرى تارتىشىپ لىپىلدىدى، كېيىن قاپقارا، يوغان كۆزلىرىدىن مۆل ـ مۆل ياش قۇيۇلدى.

ــ ياق، زايىت، مەن ئۇنداق قىلالمايمەن، ــ دېدى ئۇ ئۆكسۈپ تۇرۇپ، ــ سەلىم ئەپەندىگە ئۇۋال بولىدۇ!

زايىت بىر پەس شۇكلەپ قالدى، ئۇ بادامگۈلنىڭ بۇنداق جاھىلىق، ئەخمەقلىق قىلىشىنى ئويلاپ باقمىغانىدى، بەلكى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپلا بېشى كۆككە يېتىدۇ، نومۇسىنى، مۇھەببىتىنى، ئوقۇشىنى قوغداپ قالغان ھاۋاز يېتەكچىگە تەشەككۈر ئېيتىپ، خۇشاللىق بىلەن ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىلىدۇ، دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن ئىش كۈتكەن يەردىن چىقىدى، ئەگەر بادامگۈل بۇنداق قىلىشقا رازى بولمىسا، ھەر ئىككىسىنىڭ تەقدىرى، ئىستىقبالى ئۆزۈل ـ كېسىل نابۇت بولاتتى. ھاۋاز بەختىمۇ بۇنى ئالاھىدە ئەسكەرتىپ، «ناۋادا، بادامگۈل ماتېرىيال يازمىسا، مەندىن رەنجىمەڭلار» دېگەنىدى. زايىت شۇ تاپتا ئېغىر ئەھۋالدا قالدى، بادامگۈلنىڭ كاج، بىغەرەزلىكىدىن قاتتىق ئاغرىندى، ئىچىدە ئۇنى تىللاپ، ئەيىبلىدى، لېكىن ھازىر ئۇنىڭ جەھلىنى قاتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس ئىدى، قانداقلا بولمىسۇن، ئۇنى ئەيـ

ۋەشكە كەلتۇرۇش، ئالداپ ـ سىلاپ بولسىمۇ گەپكە كىرگۈزۈش كېرەك ئىدى!...

ـــ ئۇنداق قىلماڭ، بادامگۈل، ئۆزىڭىزنىمۇ، مېنىمۇ ئويلاڭ! ـــ دېدى زايىت بىردىنلا بىچارە قىياپەتكە كىرىپ، ـــ سەلىم ئەپەندى دېگەن چوڭقۇر يىلتىز سۈرگەن كۈچلۈك دەرەخ، ئۇنداق ـ مۇنداق بوران ـ چاپقۇنلار ئۇنى يىقىتۇپتەلمەيدۇ! لېكىن بىزچۇ، بىز دېگەن ئەمدى يىلتىز تارتىشقا باشلىغان ئاجىز كۆچەت، سەللا شامال چىقسا، تۇۋىمىزدىن قومۇرۇپ، ئازگاللارغا تىقىۋېتىدۇ. ھەقىقىي ئۇۋاللىق بىزگە كېلىدۇ، جاھىللىق قىلماڭ، ئىستىقبالىمىزنى، شان ـ شەرىپىمىزنى ئويلاڭ، بىز تېخى ياش، ئالدىمىزدا بەختلىك كېلەچەك قۇچاق ئېچىپ تۇرىدۇ، ئۇنى نابۇت قىلمايلى!...

بادامگۈل تېخىمۇ قاتتىق يىغلاپ كەتتى، ئۇنىڭ كۆزىدىن تارامىلاپ ئېقىۋاتقىنى ياش ئەمەس، بەلكى يۈرىكىگە ئورنىاپ كەتكەن ھەسرەت ـ نادامەت بىلەن ئۆكۈنۈش زەردابى ئىدى. ئۇ ئېسىدەپ، ئۆكسۈپ گەپ قىلالماي قالدى. زايىت دەرھال ئۇنىڭ تىترەپ تۇرغان يەلكىسىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ـــ مېنىڭ گەپلىرىمنى ئويلاپ بېقىڭ، بادامگۈل، مەن سىزنى مەڭگۈ سۆيىمەن، سىز بىلەن مەڭگۈ بەختلىك، خۇشال ئۆتۈشنى خالايمەن! ـــ دېدى ـ دە، ئۇنى چىڭ قۇچاقلاپ، نەملەشكەن يۈزلىرىگە سۆيۈپ كەتتى...

× × ×

تاراسلاپ يامغۇر يېغىۋاتاتتى، بادامگۈل ئۆزىنى دالدىغا ئالمىدى، بەلكى شەبنەم چۈشكەن ئاق لەيلىدەك، نەملەشكەن سولغۇن يۈزىنى ئاسمانغا قارىتىپ تۇرىۋەردى. دەل شۇ چاغدا، ئۇنىڭ چىرايى ئوماققىنە ئېچىلىپ كەتتى، ئۇ راھەتلەنگەندەك بىر دەقىقە كۆزىنى يۇمدى. يامغۇر سۈيى ئەمدى ئۇنىڭ قاپقارا يۇمشاق چاچلىرىدىن سرغىپ

ئېقىشقا باشلىدى...

شامال ئارىلاش چۈشۈۋاتقان سوغۇق يامغۇر سۈيى ئۇنى شۇر-كۈندۈرەلمىدى، بەلكى ئۇنىڭ ئىچ - ئىچىگە توشۇپ كەتكەن دەرد - ئەلەملىرىنى ئۆزىنىڭ پاك، شىددەتلىك ئېقىنى بىلەن بىللە ئېقىتىپ كېتىۋاتقاندەك، ئۇنى يەڭگىل ھەم ئازادە قىلىپ قويدى...

ئۇ تۇنۇگۈن زايىتقا تەن بەردى، زايىتىنىڭ شېرىن - سۇخەن سۆزلىرى، ئۇلۇغ ۋەدە - قەسەملىرى، بىچارە ھالەتتىكى يېلىنىپ - يالۋۇرۇشلىرى دىلىخەستە قىزنىڭ ئاجىز، مۇڭلۇق قەلبىنى ئەسىر قىلىدى. ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن زايىتنىڭ دېگىنى بويىچە، يېرىم بەتلىك ماتېرىيالنى يېزىپ، ئىمزاسىنى قويدى. ئۇ بۇنى ئىككى ئادەمنىڭ ئار - نومۇسى، بىر بۇۋاقنىڭ كېلەچىكى ۋە بەخت - ئىستىقبالى ئۈچۈن ئامالسىز قىلدىم، دەپ ئۆزىنى ئاقلاپ، كۆڭلىگە تەسكىن بەردى، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆزىنىڭ قانداقتۇر ئۇسال ۋە قەبىھ بىر ئىشنى قىلىپ قويغانلىقىنى ھېس قىلغاندەك، كۇن بويى كۆڭلى غەشلىك، پەرىشانلىق ئىچىدە ئۆتتى. بولۇپمۇ، سەلىم ئەپەندىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە، ئۇنىڭ ۋىجدانى ئازابلىنىپ، خامۇش ئولتۇرۇپ قالاتتى. لېكىن ئۇ، بۇ ئىشلارنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولىدىغانلىقىنى، قارىماققا كىچىككىنە كۆرۈنگەن يېرىم بەتلىك ماتېرىيالنىڭ ئاخىرىدا قانداق رەزىل ئويۇنلارنى ئوينايدىغانلىقىنى ئانچە ئويلاپ يەتمىگەنىدى. راست، ئىپپەت - نومۇسى تۇگەپ، قىزلىق غۇرۇرى زەخىملەنگەن، دىلى ئازار يېگەن ناتىۋان بۇ قىز ئاددىي ھەم ئانچىكىم كۆرۈنگەن بۇ ئىشلارنىڭ كەينىدە يوشۇرۇنۇپ، بۇخسۇپ تۇرغان چوڭ كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ قاڭسىق ھىدىنى تېخى ھىدلىيالمىغانىدى!...

4

ئادەمنىڭ ئامىتى كېلىپ، ئوشۇقى ئالچا چۈشۈۋاتقان پەيتتە، ھەممە نەرسە مەڭگۈلۈكتەك، قولىدىكى ھوقۇقمۇ، بەزىبىر چۈپرەندىلەرنىڭ

كۆرسىتۈاتقان شەرمەندە خۇشامەتلىرىمۇ، كۆز چاقنىتىپ باش ئۇسۇتىدە ئۇچۇپ يۈرگەن شان ـ شۆھرەتمۇ ئەبەدىلئەبەد ئۆزىگە تالىقتەك بىلىنىدۇ. بۇنداق چاغدا، ئۇ ئادەم كۈنلەرنىڭ بىرىدە قېرىپ تەختتىن چۈشۈشىنى، ھەتتا بىر دەقىقە ئىچىدە ئۆلۈپ قېلىشىنىمۇ خىيالىغا كەلتۈرمەيدۇ! لېكىن، تۇرمۇش شەپقەتسىز، ئۇ، ئادەمنى ھەر كويلارغا سالىدۇ، بەزىدە خۇددى بىر تال قۇرۇق خازانەك، ھايات قايىنىمىنىڭ شىددەتلىك ئېقىنلىرىدا خالىغانچە پىرقىرىتىدۇ، بەزىدە ئاپىرىپ سېسىق پاتقاقلارغا پاتۇرۇپ قويىدۇ!...

شۇ كۈنلەردە، جىن شۇجىنىڭ بېشىغا ئاشۇنداق كۈتۈلمىگەن، ئېغىر سەۋدالار چۈشتى. ئۇ تۇيۇقسىز ئاغرىدى، دوختۇرخانىدا تەكشۈرتۈۋىدى، «جىگەر راكى» دېگەن ئەجەللىك كېسەلنى ئارتىپ قويىدى. بۇ مۇدھىش خەۋەر بىر نەچچە كۈن ئىچىدە پۈتۈن مەكتەپكە گۇۋرىدە تارقالدى. بۇنى ئاڭلاپ جىن شۇجىغا ئىچ ئاغرىتقانلار، قايغۇرغانلار، ھېسداشلىق قىلغانلار بولدى؛ تەقدىرگە تەن بېرىپ، «ئەلھۆكمىللا» دېگەنلەر بولدى؛ شۇنداقلا، «ئەجەب ياخشى بوپتۇ، بىر مەنسەپ ئورنى تېزرەك بىكار بولىدىغان بولدى!» دەپ، كۆڭلىدە ھەر خىل چوتلارنى سوققانلارمۇ بولدى! ...

جىن شۇجى كېسەل ئازابى، ئۆلۈم ۋەھىمىسى بىلەن بىر نەچچە كۈن ئىچىدە ياداپ، ئۆزگىرىپ، بەئەينى ساتارنىڭ دەستىسىدەك، قۇرۇق ئۇستىخان بولۇپ قالدى. ئۇ خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ بىر كىشىلىك ياتىقىدا تورۇسقا قاراپ ئەجەل كۈتۈپ ياتاتتى. بۇنداق چاغدا، كېسەل كىشى ناھايىتى سەزگۈر ھەم نازۇك بولۇپ كېتىدۇ. ئۇ، بۇرۇن يېقىن ئارىلىشىپ ئۆتكەن ئادەملىرى ئىچىدىن كىملەرنىڭ يوقلاپ كېلىپ كۆڭۈل ئېيتقانلىقىنى، كىملەرنىڭ ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ، «ئەمدى سېنىڭ لازىمىڭ قالمىدى» دەپ، سايىسىنمۇ كۆرسەتمىگەنلىكىنى ناھايىتى ئېنىق بىلىپ ياتىدۇ. دېمىسىمۇ، ئادەم بالىسىنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەن ۋاقىت ـــ دەل ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۈلپەتلىرىنىڭ سەمىمىي ـ ساداقىتىنى، ئەقىدە، ئىخلاسىنى سى-

نايدىغان ئەڭ ياخشى، ھالقىلىق ۋاقىت بولىدۇ. بۇنداق چاغلاردا، بەدەل تەلەپ قىلمايدىغان دوست ـ بۇرادەرلەر ئۇنىڭ دەردىنى ئۆز دەردى، دەپ بىلىپ، چىن كۆڭلىدىن يوقلايدۇ، تەسەللى ئېيتىدۇ، مەدەت بېرىدۇ. ئۆلۈم ۋەسۋەسىدە ياتقان كىسەل ئۇچۇن، بۇنىڭدىن ئارتۇق خۇشاللىق ۋە روھىي ئوزۇق بولمايدۇ!...

جىن شۇجى مۇشۇ دوختۇرخانىدا ياتقان بىر ھەپتىدىن بېرى، ھاۋاز بەختى ئۇنى بىر قېتىممۇ يوقلاپ كەلمىدى، بۇرۇن خۇددى ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ، سايىسىغا كۆرپە سالغۇدەك بولۇپ يۈرىدىغان بۇ ئىخلاسمەن مۇرت ئەمدى ئۇنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتكەندەك قىلاتتى. جىن شۇجى كىسەل ئازابىدا ئىڭراپ يېتىپمۇ بۇ ئادەمنى ئويلىدى، ئەسلىدى. ئۇنىڭ بۇرۇنقى ئۆزىگە بولغان ئاجايىپ يېقىن مۇناسىۋىتىنى، ھەربىر كۆرۈشكەندە، خۇددى ئامراق دادىسىنى كۆرگەندەك بولۇپ كېتىدىغان ساداقەتمەنلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى. ئۇنىڭ بۇ زەئىپ كۈلكىسىدە، چوڭقۇر تەئەججۇپ بىلەن ئەپسۇسلۇق تۇيغۇسى بار ئىدى!...

دەرۋەقە، ھاۋاز بەختىنىڭ ئۆز ۋاقتىدا، بۇ باشلىقتا بولغان خۇشامەتگۇيلۇقى راستىنلا شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەن ئىدىكى، جىن شۇجى ئېسىل تاماق يەپ قورسىقىنى تويغۇزسا، ئۇ چەتتە تۇرۇپ كېكىرىپ بېرەتتى، ئۇ ھىجايسا، قاقاقلاپ كۈلەتتى؛ ئۇ كۆز يېشى قىلسا، بۇ كىشى ئۇن سېلىپ يىغلايتتى؛ ئۇ ئىسسىپ كەتسە، بۇ كىشى شەپكىسىنى يەلپۈگۈچ قىلىپ يەلپۈيتتى؛ ئۇ توڭلاپ كەتسە، بۇ كىشى ھورداپ ئىسسىتاتتى!...

قىسقىسى :

ئۇنىڭ جېنى، بۇنىڭ جېنى بىر جان ئىدى،
ئۇنىڭ ئۇچۇن، بۇنىڭ جېنى قۇربان ئىدى!

شۇنىڭ ئۇچۇن، جىن شۇجى ئۇنى يۇقىرى ـ تۆۋەندە ماختاپ

يۇرۇپ، ئوتتۇرا قولدەك يىگىتكە ئايلاندۇرغان، بۇ قېتىمقى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنى تەڭشەشنىڭ ئالدىنقى نىشانى قىلىپ، تۆمۈر دەپتەرگىمۇ ئسمىنى پۈتكەنىدى!

لېكىن، جىن شۇجى بۇ قېتىم ئارمان بىلەن ئۇ دۇنياغا كېتىۋېتىپ، ھاياتىنى، ئادەملەرنى ھەقىقىي مەنىسى بىلەن چوڭقۇر چۈشەنگەنىدەك بولدى. بۇرۇن ئۇنى خۇددى بىر ئۇلۇغ زاتنى تاۋاپ قىلغاندەك، بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرىدىغان «ئىخلاسمەن» لەر، ئەتراپىدا ھەمىشە پايپېتەك بولۇپ يۈرىدىغان «سىرداش» لار بىراقلا قارىسىنى كۆرسەتمەدى. چۈنكى، ئۇ راك كېسىلى ـ دە! راك كېسىلى دېمەك ئۆلۈم دېمەك! ئەمدى ئۇلار ئۇچۇن، دوختۇرلار تەرىپىدىن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان بۇ ئەمەلدارنىڭ كېرىكى قالمىدى، ئەمدى ئۇنى خۇددى ئىشكنى قېقىپ بولغان پاخشە خىشتەك يىراقتا چۆرۈۋەتسە بولۇۋېرىدۇ! ئەجەل بوسۇغىسىدا ياتقان مۇشۇ بىر ھەپتە جەريانىدا، ئۇنى پەقەت كونا سەپداشلىرى، ساۋاقداشلىرى ۋە مەكتەپتىكى بۇرۇن ئۆزىگە يېقىنمۇ ئەمەس، يىراقمۇ ئەمەس، تەمەسىز، خالىس خىزمەتداشلىرى ئايىغى ئۈزۈلمەي يوقلىدى، كۆڭۈل ئېيتتى، مەدەت بەردى! مانا شۇ چاغدىلا ئۇ، ھاياتتا ئاجايىپ ـ غارايىپ مۇرەككەپ ئىشلارنىڭ، يۈرەك ـ باغرىنى بىلگىلى بولمايدىغان ئاجايىپ ـ غارايىپ سىرلىق ئادەملەرنىڭ بارلىقىنى كۆردى، چۈشەندى، ھېس قىلدى. لېكىن ئۇ كېچىككەنىدى، ئەگەر كىشىلەر بۇرۇن ئۆزى بېسىپ ئۆتكەن يولنى قايتا باسالىغان، بۇرۇن قىلىپ بولغان ئىشنى قايتا قىلالىغان بولسىدى، ئۇ چاغدا تېخىمۇ ئەقىلىق، تېخىمۇ زېرەك، تېخىمۇ دانا، ئەۋلىيالاغا ئايلانغان بولاتتى، نۇرغۇن ئىشلار تېخىمۇ كۆڭۈللۈك، تېخىمۇ جايىدا بولغان بولاتتى! لېكىن، تۇرمۇش قايتىلانمايدۇ، تارىخ تەكرارلانمايدۇ! قىسقىغىنا بىر نەچچە كۈن ئىچىدە بولۇپ ئۆتكەن بۇ شەپقەتسىز ئىشلار جىن شۇجىنى بىر نەچچە يىل كىتاب ئوقۇپمۇ ئېرىشكىلى بولمايدىغان چوڭقۇر بىلىمگە، ئاچچىق ساۋاقتا، ئۆتكۈر ئەقىلگە ئىگە قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ خۇددى كەچ كۈزنىڭ ئاجىز، ئۆتكۈنچى ئاپتىپىدەك، ئۇنىڭ ئۆزىگە

مۇ، باشقىلارغىمۇ قىلچە نەپ بەرمەي، بۇ ئالەمدىن ئىزسىز، شەپسىز ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئەلىمى، ھەسرىتى ۋە پۇشايمىنى جىن شۇجىنى راك كېسىلىنىڭ ئازابىدىنمۇ ئېغىرراق ئازابقا سېلىۋاتاتتى!...

ئون كۈندىن كېيىن، قايسىبىر ئەقىلدارنىڭ مەسلىھەتى بىلەن جىن شۇجى بېيجىڭغا بېرىپ داۋالىنىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنى ئۇزىتىدىغان كۈنى ئايرودرومغا خېلى كۆپ كىشىلەر چىقتى، بۇنىڭ ئىچىدە ھاۋاز بەختى يەنە يوق ئىدى. بۇ كۈنلەردە، ئۇنىڭ خىيالىغا جىن شۇجى، ياق، جىن رۇئ كىرىپ چىقمايتتى، ئۇنىڭ نەزىرىدە، ئۇ ئالىلىقاچان ئۆلگەن، ھېچنېمىگە كارغا كەلمەيدىغان قۇرۇق ئىسكىلىتقا ئايلانغانىدى.

ھاۋاز بەختى تولىمۇ ئۆزگىرىشچان، كۆزىنىڭ قارىسىنى لىپلا قىلىپ باشقا خىيالغا كېلەلەيدىغان، خاملىئون تېپىدىكى ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ھېس ـ تۇيغۇسى بىلەن سۆز ـ ئەھدىلىرىنىڭ تۇتامى يوق ئىدى، ۋاقتى كەلسە، بىر ـ بىرىنى ئىنكار قىلىپ، گۆشىيىپ يۇرۇۋېرەتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ ھازىر پۈتۈن ۋاقتىنى، ئەقىل ـ پاراسىتىنى ئىشقا سېلىپ قولغا كەلتۈرۈۋاتقىنى، يېڭىدىن كادىرلار خىزمىتىگە مەسئۇل بولغان يەنە بىر مۇئاۋىن شۇجى سەمەر تۆمۈر ئىدى...

ھاۋاز بەختى مۇشۇ قىسقىغىنا بىر ھەپتە ئىچىدە، بۇ يېڭى باشلىق بىلەن ئۇچ قېتىم كۆرۈشۈپ بولدى، دەسلەپ تەبرىكلىدى، خۇشاللىقىنى بىلدۈردى، ئاندىن خىزمەتلەرنى ئۆزلۈكىدىن دوكلات قىلدى، يولبورۇق سورىدى، كېيىن، قاراڭغۇ چۈشكەندە تام يېقىلاپ، سەمەر تۆمۈر ياخشى كۆرىدىغان ھاراق، پاقلان گۆشلىرىنى سۇغا قىلدى. ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ، ياقۇپ كېرىمى، سەلىم ئەپەندى، ھەتتا ئۇ دۇنيا-غا كېتىۋاتقان جىن رۇئنىڭ ئۈستىدىنمۇ شىكايەت قىلدى، دادخور-لۇق ئېيتتى. شۇ كۈنلەردە بولۇۋاتقان بۇ ئاجايىپ كۆرۈنۈشلەر قانداقتۇر ھايات ئەمەس، بەلكى ھاياتنىڭ سايىسىگە ئوخشاش، تولىمۇ خۇنۈك ۋە يېقىمسىز كۆرۈنۈشلەر ئىدى.

قايسىبىر دانىشمەن : «خۇشامەتچىلەردىن قېچىڭ، ئۇلار ياخشى

كىينىۋالغان ئوغرىلاردۇر » دەپ توغرا ئېيتىپتىكەن، ئەگەر بۇ سۆزگە ھاۋاز بەختىنىڭ ئەمەلىيەتتىدىن ئېلىنغان : «خۇشامەتچىلەردىن قېچىڭ، ئۇلار ئىنتايىن يۈزسىز، نامەردلەردۇر!» دېگەن سۆزنى قوشساق، تېخىمۇ توغرا ۋە تولۇق بولىدىغاندەك قىلاتتى!...

5

ھېلىلا قالايمقان تۇرغان سىنىپتىكى بالىلار سەلىم ئەپەندى كىرىش بىلەن تەڭ خۇددى ساتارنىڭ سىمىدەك تىزىلىپ كەتتى. سەلىم ئەپەندە كىشىلەر ھېيىققۇدەك ھېچقانداق سۆر ۋە كىبىر بولمىسىمۇ، لېكىن ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭدىن خېلىلا ئەيمىنەتتى. بۇ ئەيمىنىش، ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ بىلىمىگە، پەزىلىتىگە ۋە ئىقتىدارىغا قىلىنغان تەبىئىي ھۆرمەت ئىدى. ئۇ بۇگۈنمۇ ھەرقاچاندىكىدەك پاكىز، چىرايلىق كىيىنىۋالغانىدى. سۆر رەڭلىك چاقماق گالىستۇكى سىماۋى رەڭلىك كاستۇم ـ بۇرۇلكىسىغا پار بولۇپ، ئۇنىڭ ئورۇق، ئىخچام بەستىنى خېلىلا سۆلەتلىك قىلىپ قويغانىدى. ئۇ دەرس ئۆتۈش ئۈچۈن سىنىپقا كىرىدىغان ۋاقىتتا، ھەرقانداق ئەھۋال بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئەزەلدىن ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى پاكىز قىرىپ، ماي سۈرۈلگەن شالاڭ چاچلىرىنى تال ـ تال تاراپ، ئېسىل، چىرايلىق كىيىملىرىنى رەتلىك كىيىپ، كۆتۈرەڭگۈ روھ ۋە سالاپەت بىلەن كىرىپ مۇنبەرگە چىقاتتى. بۇ ئۇنىڭ ئۆزگەرمەس، ئىزچىل ئادىتى ئىدى.

سەلىم ئەپەندى بۇگۈنكى لېكسىيىسىنى ئون مىنۇت بۇرۇن تۈگەتتى، گالىستۇكىنىڭ تۈگمىچىنى سەل ـ پەل بوشىتىپ، دەپتەر ـ كىتابلىرىنى ياپتى، ئاندىن ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ سورىدى :

ـــ چۈشەنمىگەن يەرلەر بارمۇ ؟ سوئال بولسا قويۇڭلار!

سىنىپ بىر پەس جىمجىتلىققا چۆكتى، كېيىن، ھەممەيلەن پۈتۈشۈۋالغاندەك بىراقلا چۈرقىراشتى :

ـــ چۈشەندۇق مۇئەللىم، سوئال يوق!

سەلىم ئەپەندى مۇنبەردىن چۈشتى، دېرىزە ئالدىغا كېلىپ كېـشەككە قىيپاش يۆلەندى ۋە سائىتىگە قاراپ قويۇپ، مۇنداق دېدى :

ـــ يەنە ئازراق ۋاقىت بار ئىكەن، ئىختىيارىي پاراڭلىشايلى، مەن يېقىندا يولداش ئاقنىيازنىڭ «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان «چەينەك ۋە لەگلەك» دېگەن بىر كۆپلېت شېئىرىنى كۆردۈم. شېئىر گەرچە ئاددىي يېزىلغان بولسىمۇ، لېكىن مەغرۇرلۇق بىلەن كەمتەرلىك توغرىسىدىكى پىكىر ناھايىتى جانلىق، ئوبرازلىق يورۇتۇپ بېرىلگەن :

«پىيالە ئالدىدا باش ئېگىپ چەينەك،
كەمتەرلىك بابىدا بولىدۇ ئەينەك.
بىر دەملىك پەرۋازى ئۈچۈن غادىيىپ،
ئەخلەتلەر ئارىسىغا تاشلىنار لەگلەك...»

شېئىر مېنى خېلى ھاياجانغا سالدى، بۇ ھەقتە كۆپ ئويلاندىم. ھازىر سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىن بىر تۈركۈم ئۈمىدلىك، ئىقتىدارلىق يازغۇچى، شائىر ۋە تەتقىقاتچىلار يېتىشىپ چىقىۋاتىدۇ. سىلەرگە بىلىم بېرىۋاتقان بىر ئاددىي ئوقۇتقۇچىلىق سۈپىتىم بىلەن بۇلارنى ئويلىسام، بېشىم كۆككە يېتىدۇ، چەكسىز ئىپتىخارلىق ھېس قىلىمەن. لېكىن يەنە ئازراق ئەندىشىدىمۇ بولۇۋاتىمەن. مېنىڭ بۇ ئەندىشەمنى ئاقنىياز ئاشۇ بىر كۆپلېت شېئىرىدا ناھايىتى ياخشى، جانلىق ئىپادىلەپ بېرىپتۇ. بىزنىڭ بۇ يەردە، ھوقۇقنى پۇلغا، خۇشامەتكە سېتىۋالغىلى بولىدۇ، لېكىن نام ـ ئابرۇيىنى پۇلغا سېتىۋالغىلى بولمايدۇ. سەن ھەرقانچە پۇلدار، ھەرقانچە ھوقۇقدار بولساڭمۇ، يەنىلا ئىككى مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى كارىۋاتتا ياتسەن، ئوخشاشلا ئۈچ ۋاخ تاماق يەيسەن، بۇ ھەرقانداق ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىدۇ. شۇڭا، ئادەم بالىسى بېشى كۆككە يەتكەندىمۇ گىدەيمەسلىكى، بىر نانغا زار بولغاندىمۇ شۇكرى قىلىشنى بىلىشى لازىم! مەن سىلەرنىڭ ئالغا باسقانسېرى سالماق، يۇقىرى ئۆرلىگەنسېرى كەمتەر بولۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن! تارىختا

ئۆتكەن مەشھۇر زاتلار كەمتەر بولۇشتەك ئېسىل پەزىلەت ھەققىدە نۇرغۇنلىغان قىزىق داستانلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن. كەمتەرلىك ئادەمدە ئۆزىنى بىلىش، ئۆزىنى سوراشنىڭ بارلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. مەن سىلەرگە ئېينىشتېيىن توغرىسىدا مۇنداق بىر ھېكمەتنى ئېيتىپ بېرەي: 1952-يىل 8-نويابىر ئامېرىكىدىكى مەلۇم بىر ئالىي مەكتەپتە دەرس ئۆتۈۋاتقان ئېينىشتېيىن مۇنداق بىر تەكلىپنامە تاپشۇرۇۋالغان، ئۇنىڭدا ئېينىشتېيىننى ئىسرائىلىيىنىڭ زۇكۇتۇكى بولۇشقا تەكلىپ قىلغان. ۋەھالەنكى، قانچىلىغان ئادەملەر ئاغزىنى تامشىپ، يەڭلىرىنى شىمايلاپ، چىشلىرىنى بىلەپ يۇرگەن زۇكۇتۇكلۇق تاجۇ تەختىنى ئېيىنىشتېيىن ناھايىتى سىلىق سۆزلەر بىلەن رەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: «مەن تەبىئەت دۇنياسىنى كۆپ بىلمەيمەن، ئادەملەر توغرىسىدا تېخىمۇ ھېچنېمە بىلمەيمەن! مېنىڭ ئۆمرۈم ئوبيېكتىپ ماددا بىلەن ھەپىلىشىپ ئۆتۈۋاتىدۇ، شۇڭا مەندە ھەم تۇغما قابىلىيەت كەم، ھەم مەمۇرىي ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش ۋە كىشىلەرگە قانداق ئادىل مۇئامىلە قىلىش جەھەتلەردە تەجرىبە كەم. شۇنىڭ ئۈچۈن پېقىر مۇنداق ئالىي ئەمەلنى زىممەمگە ئېلىشقا لايىق ئەمەسمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە، يانىشىنىپ قالدىم، زېھنىي كۈچۈم ئاجىزلاپ كەتتى!» مانا بۇنداق سەمىمي سۆزلەردىن مەغرۇرلۇقنىڭ ئەسىرىمۇ كۆرۈنمەيدۇ، ئۇ، ئۇلۇغ بىر زاتنىڭ ئالىيجانابلارغا خاس ئۆزىنى سورىغانلىقىنى ۋە ئىلىم - پەن ئۈچۈن بارلىقىنى بېغىشلىغانلىقىنى نامايان قىلىدۇ!...

سەلىم ئەپەندى يەنە سۆزلىمەكچى بولۇپ تۇرۇۋىدى، قوڭغۇراق چېلىنىپ قالدى. لېكىن ئۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئويلىغان، كۆڭلىگە پۈككەن گەپلىرىنىڭ مېغىزىنى دەۋالغانلىقى ئۈچۈن، كۆڭلى ئەمىن تاپقان ھالدا، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى مۇنداق قىسقا، لېكىن ۋەزىنلىك جۈملىلەر بىلەن تۈگەتتى:

ـــ ھەمىشە ئېسىڭلاردا بولسۇن: مەغرۇر جەڭچىنىڭ مەغلۇپ بولۇشى، تەكەببۇر كىشىنىڭ سېسىپ كېتىشى مۇقەررەر!

سەلىم ئەپەندى سىنىپتىن چىقتى، ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن

ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن قاراپ قالدى، سەلىم ئەپەندى بۇ قېتىمقى مەـ نىلىك، كۆڭۈللۈك دەرسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىق دەرس بولۇپ قالدىغانلىقىنى بىلمەيتتى، ئوقۇغۇچىلارمۇ ئەمدى ئۇنىڭ تەسىرلىك، قىزىقارلىق لېكسىيىسىنى قايتا ئاڭلىيالمايدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلـ تۈرۈپ باقمىغانىدى!

× × ×

شەۋكەت سەھەرگە يېقىن يامان چۈش كۆرۈپ ئويغىنىپ كەتتى. شۇنىڭ تەسىرىدە، كەچكىچە كۆڭلى غەش ئۆتتى. چۈش ئۇنىڭغا بىر كۆڭۈلسىز ئىشتىن بېشارەت بەرگەندەك، كۆڭلى ئەندىكىپ تۇراتـ تى.

ئۇ كەچقۇرۇن چاڭ ـ تۇپا باسقان باش ـ كۆزلىرىنى يۇيۇپ، تەردىن قېتىشىپ، شورلىشىپ كەتكەن ئىش كىيىملىرىنى ئالماشتۇـ رۇپ، ئاقنىيازنى ئىزدەپ كەلدى. ئاقنىياز ياتاقتا يالغۇز كىتاب كۆرۈپ ئولتۇراتتى. شەۋكەت ياتاققا كىرىپلا بىسمىللاسىغا مۇنداق سورىدى :

ـــ ئاداش، سەلىم ئەپەندى بارمۇ، تىنچلىقتۇ ؟

ـــ تىنچلىق، نېمە بولدى ؟ ـــ ئاقنىياز ھاڭۇېقىپ قالدى.

ـــ بىلمەيمەن، ئىشقىلىپ كۆڭلۈم بىر شۇملۇقنى تۇيۇپ تۇرۇۋاـ تىدۇ، ـــ دېدى شەۋكەت ئاقنىيازنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇۋېتىپ، ـــ سەـ ھەرگە يېقىن بىر يامان چۈش كۆردۈم، سەلىم ئەپەندىنى بىرنەچچە غالجىر ئىت ئارىغا ئېلىۋېلىپ تالاۋېتىپتۇ، چوڭلىرىمۇ بار، كۈچۈكلىـ رىمۇ بار. ئۇ ئادەم ئۆزىنى قۇتقۇزالماي ناله قىلىپ قالدى، شۇ چاغدا مەنمۇ چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتىم...

كۈتمىگەن يەردىن ئاقنىياز كۈلۈپ كەتتى :

ـــ مانا، مانا... ئارىمىزدىن بىر خىيالپەرەس ئىدىئالىست چىقىپ قالدى، چۈش دېگەنگىمۇ ئىشىنەمدۇ كىشى، ئۇ دېگەن ئۇيقۇنىڭ

پوقى!

ـــ ياق ئاقىنياز، سەن بۇنى ئۇنداق ئاددىي چاغلىما! ـــ دېدى شەۋكەت ئېتىراز بىلدۈرۈپ، ـــ مەنمۇ بۇرۇن سەندەك ئويلايتتىم، لېكىن بېشىمدىن ئۆتكەن ئىشلار مېنى چۈش توغرىسىدا يېڭى بىلىمگە ئىگە قىلىپ قويدى، دادام ئۆلۈپ كېتىشتىن ئون كۈن بۇرۇن، ئېزىق چىشىم چۈشۈپ كېتىپ چۈش كۆرگەنىدىم، ئون كۈندىن كېيىن، دادامنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى كەلدى، كۈنلار چىشنىڭ چۈشۈشىنى ئاشۇنداق شۇملۇققا جورايدۇ، بۇ قېتىم مېنىمۇ قارا باسقاندەك، ئىككى ئېت قوغلاپ، تالاپ چۈش كۆرۈۋېدىم، ئۈچ كۈندىن كېيىن سوراققا تارتىلىپ، «كامېر» غا سولاندىم... مۇشۇ تەجرىبىلەردىن قارىغاندا، چۈشتىكى بەزى ئالامەتلەرنى ھەرگىز سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ. چۈنكى ئادەم مېڭىسىنىڭ ئىقتىدارى تېخىچە تولۇق يېشىلمىگەن سىر ھالىتىدە تۇرمامدۇ. ئىشقىلىپ، ئۆزۈمۇ بىلمەيمەن. كۆڭلۈمدە سەلىم ئەپەندى توغرىسىدا ئاشۇنداق بىر غەيرىي سېزىم بار...

ئاقنىياز بۇ گەپلەرگە تولۇق ئىشەنمىسمۇ، لېكىن ئويلىنىپ قالدى. بىر نەچچە كۈندىن بېرى، ھاۋاز بەختى بىلەن زايىتىنىڭ باشقىچە جانلىنىپ، ھەربىكەتلىرىنىڭ سىرلىق ۋە جىددىي بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، نېمە ئۈچۈندۇر كۆڭلىگە بىر ئەنسىزچىلىك چۈشكەندەك بولدى، شۇڭا بايىقى مەسخىرە كۈلكىلىرىنى يىغىشتۇرۇپ قويۇپ، شەۋكەتتىن ئاستا سورىدى:

ـــ ئەمدى قانداق قىلىمىز؟

ـــ سەلىم ئەپەندىنى يوقلاپ بارايلى، ئىچكى جەھەتتە بىرەر ئىش بولغان بولسا ئۆزىدىن ئاڭلارمىز.

ـــ ماقۇل، يۈر ئەمسە.

ئىككىسى كەلگەندە، سەلىم ئەپەندى كىتاب ـ ژۇرناللار قاچىلانغان يوغان يەشىكنى كارىۋاتنىڭ ئاستىدىن تارتىپ چىقىپ، بىر نەرسە ئىزدەۋاتاتتى. ئاقنىياز ھەر خىل يېزىق ۋە ھەر خىل ئۆلچەمدىكى توم ـ توم كىتابلارنى كۆرۈپ، ئۆزىنى تۇتالماي: «پاھ، تۈل خوتۇن

شۇمەك يىغقانىدەك سىزمۇ ئەجنەبىيلەرنىڭ كىتابلىرىنى يىغىپتىڭكەنسىز ـ دە!» دەۋېتىشكە تاس قالدى، لېكىن بۇ، ئۆزى چوڭقۇر ھۆرمەت قىلىدىغان ئوقۇتقۇچىسى بولغاچقا، گەپنى ئۇنداق قوپال قىلىشتىن ئۆزىنى ئاران تېيىپ، سىپايىلىك بىلەن مۇنداق دېدى:

ــ مۇئەللىم، نېمىدېگەن كۆپ كىتاب بۇ، سىز تاپقان پۇلىڭىزغا كىتاب ئالىدىكەنسىز ـ دە!

ــ مېنىڭ پۇتۇن بايلىقىم مانا شۇ، ــ دېدى سەلىم ئەپەندى ئۇلارنى ساپاغا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ تۇرۇپ، ــ بېلىق سۇدىن ئايرىلالمىغاندەك مەنمۇ كىتابتىن ئايرىلالمايمەن!

ــ توغرا دېدىڭىز مۇئەللىم، ــ بۇ سۆز شەۋكەتنىكە ناھايىتى ياراپ كەتتى، ــ ئىشچىغا كۇلۇچ، دېھقانغا كەتمەن، ئەسكەرگە مىلتىق كېرەك بولغاندەك، زىيالىيغىمۇ ئەلۋەتتە كىتاب كېرەك! خۇداغا شۇكۇر، بىزدە كىتاب ئوقۇشقا خېلى ئەركىنلىك بار! ئۆز ۋاقتىدا، ماكسىم گوركىي بىر كىتابنى ئوقۇش ئۈچۈن نۇرغۇن تاياق يەپتىكەن، تۇغرىمۇ مۇئەللىم؟

ــ توغرا، ــ دەپ تەستىقلىدى سەلىم ئەپەندى، ــ بىر قېتىم خوجايىن ئۇنىڭ كىتاب ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ، قارىغاينىڭ يىپرىندىسى بىلەن قاتتىق ئۇرغان، دوختۇرلار ئۇنىڭ يەلكە تېرىسىدىن قىرىق ئىككى تال ئوتۇن ئۇۋاقلىرىنى سۇغۇرۇۋالغان، ــ سەلىم ئەپەندى ئۆينىڭ قالايمىقانلىقىدىن خىجىل بولغاندەك، بايا چۆۋۈپ قويغان نەرسىلىرىنى قايتىدىن يىغىشتۇرۇشقا باشلىدى. ئاقنىياز كونا بىر رۇسچە ژۇرنالنى ۋاراقلاپ ئولتۇرۇپ سورىدى:

ــ مۇئەللىم، بىر نەرسە ئىزدەۋاتامتىڭىز؟ ئىزدەۋېرىڭ، بولمىسا بىزمۇ ئىزدىشىپ بېرەيلى...

ــ ياق، ياقەي، ــ دېدى سەلىم ئەپەندى يىغىشتۇرۇشنى تېزلەتىپ، ــ كېيىن ئىزدىسەممۇ بولىدۇ، ناھايىتى بىر كىتاب، فرۇيىتنىڭ رۇسچە نەشرى قىلىنغان بىر كىتابى ئىدى...

ــ فرۇيىت؟ ــ ئاقنىياز بىلەن شەۋكەت تەڭلا قىزىقىپ سو-

رندی.

— هه، سلەر تېخى بىلمەيسىلەر، — دەپ چۈشەندۈردى سەلىم ئەپەندى، — فرۇيىت ئاۋسترىيىلىك پسىخولوگىيە ئالىمى، ئۇ ئىنسانلاردىكى يوشۇرۇن ئاڭنى تەتقىق قىلغان. مەن ئۇنىڭ رۇسچە نەشر قىلىنغان بىر كىتابىنى بىر يىل بۇرۇن بېيجىڭدا ئېلىپ ئوقۇغانىدىم، لېكىن ئۇ چاغدا، ئانچە چۈشىنەلمەي، تاشلاپ قويغان، بۇ قېتىم يەنە بىر ئوقۇپ كۆرەي دەپ شۇنى ئىزدەۋاتاتتىم...

ئىككى شاگىرت ھەۋەس بىلەن ئۇستازىغا قارىدى، ئۇلار تەرلەپ — پىشپ ئۆي يېغىشتۇرۇۋاتقان بۇ كىم سۆز، ئاددىي — ساددا ئادەمنىڭ ئاشۇ شالاڭ چاچلىق بېشىدىكى، مۇكچىيىپ قالغان ئاشۇ ۋىجىككىنە ۋۇجۇدىدىكى شۇنچە كەڭ ۋە چوڭقۇر بىلىمىنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بىر — بىرىگە مەنىلىك قاراپ قويۇشتى. راست، بۇ ئادەم كىتاب خۇمارلا ئەمەس، بەلكى سېپى ئۆزىدىن كىتاب مەستانىسى ئىدى. ئوقۇيتتى، ئوقۇيتتى، ھارمايتتى. ئۆز كەسپىگە ئائىتىنلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ ئەقىل — پاراسەت دۇردانىلىرى پۈتۈلگەن بارلىق كىتابلارنى ئوقۇيتتى، ئۇنىڭدىن ئۆزىگە ئوزۇق ئالاتتى، كۆچ — مەدەت تاپاتتى ۋە ئىنسانىي پەزىلەتلەرنى يېتىشتۇرەتتى. ئۇ بېيجىڭدا ئوقۇۋاتقان ۋاقتىدا، ھەم يېڭى خىزمەتكە چىققان دەسلەپكى ۋاقىتلاردا، ئاشۇنداق ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشنىڭ تەسىرى بىلەن نۇرغۇن شېئىر ھەم نەسرىلەرنىمۇ يازغانىدى. ئۇ بۇ ئەسەرلەردە، رېئاللىق بىلەن يۈكسەك رومانتىكىنى بىرلەشتۈرۈپ، تۇرمۇشنىڭ سېھرىي گۈزەللىكىنى نامايان قىلغان، ئوقۇرمەنلەرنىڭ ۋۇجۇدىدا ھاياتلىق سىرى بىلەن تەبىئەت مۆجىزىلىرى توغرىسىدا يېڭى — يېڭى رومانتىك ھېسلارنى ئويغاتقانىدى. ئۇ شۇ پېتى ئىجادىيەت يولىدا ماڭغان بولسا، تېخمۇ ئىخلاس قىلغان بولسا، بەلكىم نۇرغۇن ياخشى نەرسىلەرنى يېزىشى مۇمكىن ئىدى. لېكىن ئۇ، ئۆزىنى بىلدى، ئۆزىنى سوردى، ھەقىقىي مەنىسى بىلەن كەمتەرلىك قىلدى، «ئوقۇتقۇچى» دېگەن مۇشكۇل، شەرەپلىك نامنىڭ ھۆددە-

سىدىن چىقىش، نادانلىقتا، قاششاقلىقتا قالغان مىللىتىمىزنىڭ ئەۋلادلىرىنى زامانىۋى ئىلىم ـ پەن، زامانىۋى مەدەنىيەتكە ئېگە قىلىش ئۈچۈن، ئىجادىيەتنى قۇربان قىلدى. ئۇ ئۆز خىزمىتىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقماي، ئەكسىچە شائىرلىققا ھەۋەس قىلىدىغان كىشىلەرگە ئۆز تەجرىبىسىدىن دائىم سۆزلەپ مۇنداق دەيتتى: «ئەرباب ئەھلىدىن بىرلا ياخشى شائىر چىققان، ئەلشىر نەۋائىي دېگەن كىشى، شائىر بولغاندىمۇ كاتتا ۋە ئۇلۇغ! بولساڭ ئاشۇنداق بول، بولمىسا، كۆلەلمىگىنىڭگە ھەجايىماي، ئۆز ئىشىڭنى قىل!...»

ـــ كىتابنى كۆپ ئوقۇڭلار، ئۇكىلار، ـــ دېدى سەلىم ئەپەندى ئۆينى يېغىشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئىككى ئوقۇغۇچىسىغا چاي قۇيۇپبېرىپ، ـــ كىتابسىز ئۆتكەن تۇرمۇش قاراڭغۇ تۇنگە ئوخشايدۇ، ئادەم ئېزىپ ـ تېزىپلا يوقىدۇ، كىتابسىز قالغان ئەقىلمۇ خۇددى قاناتسىز قۇشقا ئوخشاش، ئېگىزدە پەرۋاز قىلالمايدۇ! ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشىنى ئۇنتۇغان، تارىخنى بىلمەيدىغان، بۈگۈنكى دۇنيا مەدەنىيىتىدىنمۇ بىخەۋەر ئادەملەر ھەرقانچە ياشىسىمۇ يەنە ھاياتقا يۈك بولۇپ قالىدۇ. ئادەم بۇ دۇنيادىن ئۇ دۇنياغا ھېچ نەرسىنى ئەكېتەلمەيدۇ، يالغاچ كەلگەن پېتى يالىڭاچ كېتىدۇ، لېكىن ئەكېتىدىغان بىرلا نەرسە بار، ئۇ بولسىمۇ، نام، ياخشى ياكى يامان!

سەلىم ئەپەندىنىڭ سۆزلىرىدىن، ھەربىكەت ـ قىياپىتىدىن بىرەر كۆڭۈلسىز ئىشنىڭ شەپسىنى كۆرگىلى بولمايتتى، ئۇ بۇرۇنقىدەكلا خاتىرجەم ھەم تەمكىن كۆرۈنەتتى. شۇڭا ئاقنىياز «قانداق، مەن دېمىدىمۇ!» دېگەندەك مەندە كۆزىنى قىسىپ شەۋكەتكە قاراپ قويدى. لېكىن شەۋكەت يەنىلا خاتىرجەم ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭغا قانداقتۇر بىر ئىلاھىي كۈچ تەرىپىدىن بېشارەت كېلىۋاتقاندەك، كۆڭلى ناھەلۋەم بىر شۇملۇقنى سېزىپ تۇراتتى. ئاخىر ئۇ تىت ـ تىت بولۇپ، سەلىم ئەپەندىنىڭ ئۆزىدىنلا سورىدى:

ـــ مۇئەللىم، تىنچلىقتۇ؟ بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟

ـــ قانداق دەيسىز؟ ـــ سەلىم ئەپەندى پەرۋاسىزلا ئۇنىڭغا قا-

ردى.

ـــ ياق، ئەمدى... دەيمىنا...

ـــ ھازىرچە تىنچلىق، لېكىن بۇنىڭدىن كېيىن قانداق بولىدۇ، بىر نەرسە دېيەلمەيمەن، ـــ دېدى سەلىم ئەپەندى ھەر ئېھتىمالغا قارشى ئىمكانىيەت قالدۇرۇپ، ـــ چۈنكى بىزنىڭ جەمئىيىتىمىز مۇرەككەپ، تۇرمۇش تاسادىپىيلىقلارغا تولغان!

ئاقنىياز تۇيۇقسىز خىيالىغا كەلگەن بىر گەپنى سوراپ ئىسپاتلىماقچى بولدى:

ـــ مۇئەللىم، ئاڭلىسام، ھاۋاز يېتەكچى سىزنىڭ لېكسىيىلىرىڭىزنى تەكشۈرگەنمىش، راستمۇ؟

ـــ راست، شۇنداق ئىش بويتۇ، ـــ دېدى سەلىم ئەپەندى خاتىرجەم ھالدا، ـــ تەكشۈرسە تەكشۈرمەمدۇ، مەن ئۇنى مۇنبەردە ئوچۇق سۆزلىدىم، ئەگەر مەسىلە تاپسا، ئوتتۇرىغا قويسۇن، يەنە ئاشكارا مۇنازىرىلىشەيلى!

ـــ ھاۋاز يېتەكچى قالتىس ئادەم، ئۇنىڭ كۆزى ھەمىشە باشقىلارغا قاداقلىق! ـــ دېدى ئاقنىياز خۇددى ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىگەندەك قايناپ، ـــ ئۇ ماركسىزمنى كۆپ بىلىدۇ، لېكىن ماركسىزمنى قولچىراغ قىلىپ، باشقىلارنىڭ كۆزىگە يېقىپ تۇرۇۋالىدۇ، ئۇ بىلسە، ماركسىزمنى بىرەر قېتىم بولسىمۇ، ئەينەك قىلىپ ئۆزىگە قاراپ باقسا بولاتتى!

ـــ بېشىدا ئاشۇ پارتىيە شەپكىسى بولمىسا، ئوقۇردا ھەلەپ يەيدىغان بىر نېمىكەن ئۇ! ـــ دەۋەتتى شەۋكەتمۇ ئۆزىنى تۇتالماي پوسۇققىدە.

ـــ ياق، ئۇنچە دەپ كەتمەڭلار، ـــ دەپ خىزمەتدىشىنى ئاقلاشقا باشلىدى سەلىم ئەپەندى، ـــ ھاۋاز بەختى ئۇ دەرىجىدە يامان، نامراب ئوقۇتقۇچى ئەمەس، ئۇنىڭ ئەڭ چوڭ ئاجىزلىقى ـــ ئۇنىڭدىكى ئاڭ، ئىدىيە ۋە تەپەككۇرنىڭ ئۆزى ئىشلىگەن ۋە ئوقۇغان دەۋر سەۋىيىسىدە توختاپ قالغانلىقىدا! ئىنسانىيەتنىڭ بىلىم ئىقتىدارىنىڭ تەرەققىياتى چەكسىز بولىدۇ. شۇڭا بۈگۈنكى نەتىجىلەر كەلگۈسىدىكى تەرەققىياتلارنىڭ يېڭىدىن باشلىنىش نۇقتىسى بولۇپ قالىدۇ. ئوتتۇرا ئەسىر

سىردىن ئىلگىرى، ياۋروپالىقلار ئۇنىۋېرسىتېت پۈتتۈرگەندىلا، ئاندىن بۆلۈش ئەمىلىنى ئۆگىنەلەيتتى، ئۇ چاغدا، بۇ بىر «سىرلىق ئىلىم» بولۇپ تۇيۇلغان. نۇرغۇن كىشىلەر بۆلۈش ئەمەلىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن ئىتالىيىگە بېرىپ ئوقۇغان. بۇگۈنچۇ؟ بۇگۈنكى كۈندە توققۇز ياشتىكى ئوقۇغۇچىمۇ مىليونلار خانىسىدىكى سانلارنىڭ بۆلۈش ئەمىلىنى ئىشلىيەلەيدۇ. دېمەك جەمئىيەت، دەۋر ھەم پەن ـ تېخنىكىنىڭ ئۆزگۈرۈشى تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، بىلىمنىڭ كونىراپ قېلىش نىسبىتىمۇ بارغانسېرى گەۋدىلىك بولىدۇ. بەزى مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئىسپاتلىشىچە، 18ـئەسىردە، يېڭى بىلىم سەكسەن ـ توقسان يىل ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىپتىكەن، 19ـئەسىرنىڭ ئاخىرىدا، قىرىق يىلغا قىسقارغان، ئەمدى بىزنىڭ مۇشۇ دەۋرىمىزگە كەلگەندە بولسا، ئون بەش ـ يىگىرمە يىلغا چۈشۈپ قالغان. بۈنىڭدىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، ھايات ياشاۋاتقان ئادەم ئۆزلۈكسىز ئۆگەنمىسە، كاللىسىنى يېڭىلاپ تۇرمىسا، جەزمەن دەۋرنىڭ، ئىلىم ـ پەن تەرەققىياتىنىڭ ئارقىدا قېلىۋېرىدۇ! ھاۋاز بەختىدىكى ئەجەللىك ئاجىزلىق ئەنە شۇ، كۆپ ئۆگەنمەيدۇ، ئىزدەنمەيدۇ، بەلكى بۇرۇنقى كىچىككىنە دەسمايىنى داۋراڭ سېلىپ، يوغان نەپكە ئېرىشمەكچى بولىدۇ!...

بۇ گەپلەردە، چوڭقۇر مەزمۇن، يېتەرلىك ئاساس بولسىمۇ، لېكىن ئاقنىياز بىلەن شەۋكەت دېگەندەك قايىل بولمىدى، بولۇپمۇ شەۋكەت بىر نەرسىدىن شەكلەنگەندەك، سەلىم ئەپەندىدىن توغرىدىن ـ توغرا سورىدى:

ـــ مۇئەللىم، ئۇ ئادەم ھەمىشە سىزنىڭ پېيىڭىزدا يۈرسە، لېكسىكۆزدىن قۇسۇر ئىزدەپ، سۆزلىرىڭىزدىن ئېۋەن تاپماقچى بولۇۋاتسا، سىز يەنە ئۇنى ئاقلاۋاتسىز! بۇنداق كەڭ قورساقلىقىڭىزدا بىرەر سەۋەب بارمۇ، نېمە؟!

سەلىم ئەپەندى كۈلۈپ كەتتى، كۈلكىسى خۇش خۇي، سەمىمىي ئىدى.

ـــ نېمە سەۋەب بولاتتى، ـــ دېدى ئۇ كۈلكىسىنى توختىتىپ، ـــ

كەڭ قورساق بولۇش ياخشى خسلەت ئەمەسمۇ! ئۆزىگە ئىشەنچسى كامىل ئادەملەرلا، باشقىلارغا كەڭ قورساق بولالايدۇ!

شۇ تاپتا، ئاقنىياز بىلەن شەۋكەتكە سەلىم ئەپەندى ئۆزىنىڭ كەمتەر ۋە ئۇلۇغلۇقى، پاك ۋە ئالىيجانابلىقى بىلەن ھاۋاز بەختىنىڭ خۇنۇك ئىچكى دۇنياسىغا تەنە قىلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى.

سۆھبەت خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى، تېمىلار ئۆزگىرىشچان، يېڭى ھەم مەنىلىك ئىدى...

ئۇلار ئۇزاپ چىققاندا، ئەل جىمىققان، مەكتەپ مەيدانى، بىناسى كۆز كەچسىنىڭ سوغۇقى بىلەن مۇڭلىنىپ، چۆلدەرەپ، خاموش تۇراتتى. كىشىلەرگە تۇيدۇرماي، شەپسىز چۇشۇۋاتقان سۇزۇك شەبنەملەر يەر ـ زېمىن، گۈل ـ گىياھلارنى نەمدەپ ھاۋانى تېخىمۇ ساپ ۋە سالقىن قىلىۋەتكەنىدى.

6

تۇرغۇنلۇك بۇ قېتىمقى خېتى ئاقنىيازنى پەرىشان قىلىپ قويدى. بۇ يەردە باش قاتۇرىدىغان ئىشلار ئازدەك، ئەمدى ئۇنىڭ خىيالىغا يېزىلاردىكى غۇربەتچىلىكتە ئۆتۈۋاتقان كاج تەلەي دېھقانلارنىڭ تەقدىر ـ قىسمەتلىرى كىرىۋېلىپ، كۆڭلىنى خېلى ۋاقتىچە پاراكەندە قىلىۋەتتى. ئۇ خەتنى يەنە بىر ئوقۇش ئۈچۈن يانچۇقىدىن ئېلىپ ئاچتى:

«... ئاقنىياز، سەن ھەمىشە ئۆمەر ھەييامنىڭ:
‹دۇنيانىڭ ئىشىدۇر تەشۋىش بىلەن غەم،
بىرىنى تۇغەتسەڭ بىرىدۇر ھەمدەم.
تېخى تۇغۇلمىغانلار بۇنىڭدىن بىخەۋەر،
خەۋەرلىنىپ قالسا كەلمەس ئىدى ھەم!›

دېگەن رۇبائىيىنى ئوقۇيتتىڭ، سېنىڭ ئاغزىڭدىن تولا ئاڭلاپ، مېنىڭ قۇلىقىمغىمۇ رام بولۇپ قاپتىكەن. شۇ كۈنلەردە، بۇ رۇ-بائىيىنى مەنمۇ پات ـ پات ئوقۇيدىغان بولۇپ قالدىم. نېمىشقا دەمسەن؟ بىزنىڭ بېشىمىزغىمۇ كۈتۈلمىگەن تەشۋىش بىلەن غەم چۈشتى، ئاداش!

دادامنىڭ شەيخ مۇرات ئىسىملىك بىر ئاكىسى بار ئىدى، تو-لىمۇ ئاق كۆڭۈل، دىلكەش، قىزىقچى ئادەم ئىدى، ناھايىتى ياخشى كۆرەتتىم. بۇ ئادەمنى قارا باسقاندەكلا تۇيۇقسىز پېش-كەللىك باستى! مەن ساڭا ئەھۋالنى تەپسىلىي يازاي، شۇ باھا-نىدە ئاچچىق يۇتقان ئىچىمىمۇ بوشاپ قالار. تاغام شەيخ مۇرات بىر كۈنى ئۆزىچە ماۋجۇشنا قۇر سېلىپ كۆرۈپ (قۇرئەنداز-لىقتىن ئاز ـ تولا خەۋىرى بار ئىدى)، بىر ئاغىنىسىگە مۇنداق دەپتۇ: «تۈنۈگۈن بۇ ئادەمگە قۇر سالسام، فىرئەۋننىڭ يۈلتۈزى بىلەن ئوخشاش چۈشۈپ قالدى، بۇ كىشىمۇ ئۆلگۈچە تەختتىن چۈشمەي ئۆتىدىغان ئوخشايدۇ!» بۇ گەپنى ئاڭلىغان دوستى دەسلەپ ئىرەنشىمەپتۇ، كېيىن سىنىپىي كۈرەشنىڭ يېڭى ـ يېڭى يۈزلىنىشلىرى توغرىسىدىكى تەشۋىقات كۈچەيگەنىدە، ئۆ-زى بىلەن ئۆزى خۇددىكىرەپ، بۇ ئىش بىركۈنى ئوتتۇرىغا چىقىپ قالسا، مەنمۇ شېرىك بولۇپ قالماي، دەپ قورقۇپ تەشكىلگە ئېيتىپ قويۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تاغامنى تارتىپ چىقتى، يېزىمۇ يېزا سازايى قىلىپ، ئەگەر ماۋجۇشى تەختتىن چۈشكەن بولسا، سەن چىقماقچىمىدىڭ؟ قارا نىيىتىڭ نېمانداق يامان سېنىڭ؟ دەپ ئۈزمەي بىر ھەپتە كۈرەش قىلدى ۋە ئا-خىرىدا يەتتە يىللىق قاماق جازاسى كېسىۋەتتى. بۇ ئىش بىلەن بىزمۇ گۇمانلىق ئائىلە بولۇپ قالدۇق. مەنغۇ مەيلى، تاغامغا ئىچىم ئاغرىيدۇ، يەتمىش ياشقا بېرىپ قالغان ئادەم، سالامەتلى-كىمۇ ياخشى ئەمەس، ئويۇندىن چاقچاققا قىلغان بىر ئىشنىڭ بۇنچىلىك ئېغىر دەردىسەر ئېلىپ كېلىشىنى كىم ئويلاپتۇ دەي-

سەن! بۇ ئىشتا ماڭا ھەممىدىن قاتتىق تەسىر قىلغىنى، بەزى ئادەملەرنىڭ كۆرەش يىغىنىدا، تاغامنىڭ ئون يىل بۇرۇنقى ئىشلىرىنى چىشلەپ تارتقانلىقى بولدى. توۋا دەيمەن، ئۇ چاغدا تاغام قارىماققا، قىزىقچىلىق قىلغاندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە، سەممىي ئىش قىلغان. ئۇ چاغدا مەنمۇ كىچىك ئىدىم، ئۇ ئىش غۇۋا ئېسىمدە تۇرۇپتۇ: بىر كۈنى يېزىمىزدا ئامبىرىكىغا قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئېچىلدى. يىغىن باشقۇرغۇچى دوكلاتىنى تۈگەتكەندىن كېيىن، تاغام ئوتتۇرىغا چىقىپ، ھېلىقى چوڭ كادىردىن:

— ئوغلۇم، ئامبىرىكا دېگەن خۇمپەر قايسى تەرەپتە؟ — دەپ سورىدى.

— شىمال تەرەپتە، ھە... مانا بۇ تەرەپتە! — دېدى ھېلىقى كادىر قولى بىلەن كۈنپېتىش تەرەپنى كۆرسىتىپ.

تاغام شۇ تەرەپكە بىر ھازاغىچە غەزەپ بىلەن ھومىيىپ قارىدى. كېيىن بىردىنلا ئارقىغا ئۆرۈلۈپ، ئوغلى بىلەن كېلىنىنى چاقىردى:

— مېڭىڭلار! مانا بۇياقتا مۇشت ئاتىمىز! — دېدى ئۇنىڭ ۋارقىراپ، — مۇشت ئاتىمىز!

تاغام ئوغلى بىلەن كېلىنىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ، ئوڭ مۇشتىنى چىڭ تۈگۈپ، غەزەپ بىلەن ھاۋاغا قارىتىپ شىلتىدى ۋە چېكە تومۇرلىرىنى كۆپتۈرۈپ ۋارقىرىدى:

— ئات مۇشتىنى، ئات! ئات مۇشتىنى، ئات! — ئۇ بىر تەرەپتىن ۋارقىراپ، بىر تەرەپتىن، كۈنپېتىش تەرەپكە قاراپ سالماق بىلەن سىلجىدى، ئوغلى بىلەن كېلىنمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مۇشت ئېتىپ ئالغا سىلجىدى...

شۇنىڭ بىلەن ئەتىسى پۈتۈن يېزىدا، شەيخ مۇرات ئامبىردىكىنىڭ ئاغزى ـ بۇرنىنى قان قىلىۋەتتى، دېگەن گەپلەر تارقالدى...

تاغامنىڭ بۇ ساددا قىلىقى ئەينى ۋاقىتتا سەپەرۋەرلىك يېغىنىنىڭ كەيپىياتىنى جانلاندۇرۇپ، ياخشى تەسىر قوزغىغانىدى. ئەمدى كېلىپ، ئون يىل ئۆتكەندە، بەزىلەر ئۇنى شاققىدە تەتۈرسىگە بۇراپ، بۇ ئادەمنىڭ ئەسلىدىنلا نىيىتى يامان، شۇ چاغدىكى جىددىي سەپەرۋەرلىك يېغىنىنىمۇ ساراڭنىڭ قىلىقىنى قىلىپ، مەسخىرە قىلغان، ۋەھاكازا دېيىشۋاتىدۇ!... شۇنىڭغا قارىغاندا، بىزنىڭ جەمئىيەتتە بىر ئادەمنىڭ مۇدۇرۇمگىنى ياخشىكەن، ئەگەر مۇدۇرۇپلا كەتسە، ئۇنى راست ـ يالغان توقۇپ قىلىنەتىلەرنىڭ ھەممىسى باسىدىكەن! دوستۇم، مەن بۇ ئىشتىن مۇھىم بىر ساۋاقنى ئېگە بولدۇم: ئادەم ھەرقانداق ماكان ھەم زاماندا، كۆڭلۈم ئاق، كۆڭلۈم تۈز، دەپ كۆڭلىدىكى ھەممىنى شالاقلىتىپ تۆكۈۋەرگۈلۈك ئەمەسكەن! پىستە ۋە بادام مېغىزىنىڭ تاتلىق ھەم ئەتىۋارلىقى ئۇنىڭ بىر قەۋەت قاتتىق شاكالىنىڭ ئىچىدە ساقلانغانلىقىدا ئوخشايدۇ. شۇنىڭغا قارىغاندا، ئادەمنىڭ ئۆز كۆڭلىدىكى ئوي ـ خىيال، سىر ـ ئەسرارلىرىنى پۈختىراق، پىنھانراق ساقلىشى كېرەك ئىكەن!... شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۆمەر ھەييامنىڭ مۇنۇ رۇبائىيىنى خاتىرە دەپتىرىمىنىڭ باش بېتىگە يېزىپ قويدۇم:

«ھەر سىرنى دىلىدا ساقلىسا دانا،
ئۇ يوشۇرۇن بولسۇن مىسالى ئەنقا.
سەدەپنىڭ ئىچىدە قەترە ـ دۇر بولۇر،
سىر قىلىپ قەلبىدە يوشۇرغاچ دەريا!»

دوستۇم، سىرتتا قاتتىق يامغۇر يېغىۋاتىدۇ، پىلانلاش دۇيىمىزنىڭ بۇگۈنكى ئىشى ئاقمىدى. تېخى بايىلا، مەن ئۆز قولۇم بىلەن ئاق قوناقتا پولۇ قىلىپ يەپ، ئاندىن دېرىزە ئالدىدىكى كاتتىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ بۇ خەتنى يېزىۋاتىمەن. خىيالىمغا

يەنە تاغام كىرىۋالدى، كۆڭلۈم يېرىم بولۇۋاتىدۇ، خەتنى داۋاملاشتۇرۇشقا ھەپسىلەم قالمىدى!...

دوستۇڭ تۇرغۇندىن دەپ بىلگەيسەن.

1962-يىل 13-سېنتەبىر، جىگدەئېرىق.»

7

ھاۋاز بەختى كۆپ ۋاقىتلاردا، ئۆز گېپىگە كۈلكە بىلەن پائۇزا بېرىشكە ئامراق ئىدى، شۇڭا ھەربىر گېپىنى قىلىپ بولۇپ، قامىلاشسىمۇ - قامىلاشمىسىمۇ ھاھالاپ كۈلۈپ قويياتتى. بۇگۈن ئۇنىڭ بۇنداق ھاماقەتلەرچە كۈلكىسى نېمە ئۈچۈندۇر ياقۇپ كېرىمنىڭ چىشىغا تېگىپ، كۆڭلىنى غەش قىلىپ قويدى.

— بىز ئۇنى ئۇزۇن كۈتتۇق، ھوشىنى تاپار دەپ ئويلىدۇق، لېكىن قۇۋۇ تۈلكە ئاخىر بۇرنىدىن ئىلىندى. مانا بۇ — سىنىپىي كۈرەشنىڭ بىزنىڭ ئىرادىمىزگە باغلىق بولمىغان مۇقەررەر قانۇنىيىتى! ھاھاھا...

ئۇ سەلىم ئەپەندى توغرىسىدا سۆزلەۋاتاتتى. يېغىندا بار - يوق بەش ئادەم — فاكۇلتېت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ھەيئەتلىرى بار ئىدى.

ئۇ بۇگۈن ناھايىتى خۇشال ھەم كۆرەڭ ئىدى. شۇڭا كۈلگەنده، ئۆزىنى توختىتالماي ھەۋەس ھەم تەمەننا بىلەن قېقىرلاپ كۈلەتتى. بۇنداق چاغدا ئۇنىڭ ئۈچەي - باغرىمۇ تارتىشىپ كېتىۋاتقانده‌ك، يۈزلىرى قورۇلۇپ كېتەتتى.

— مېنىڭ پىكرىم شۇ، — دېدى ئۇ ئۇزۇندىن ئۇزاق نۇتقىدىن ئەمدى خۇلاسە چىقارغانده‌ك، — بىز تەشەببۇسكارلىق بىلەن دەرھال ئۇنى دەرستىن توختىتىشىمىز كېرەك!

بۇ گەپ يەنە ياقۇپ كېرىمگە ياقمىدى، ئۇ پىكرىنى ئەگىتىپ ئولتۇرماي ئوچۇقلا ئېيتتى:

ـــ سەلىم ئەپەندىنىڭ ئىشىنى مەكتەپ ئۆزى تۈتۈۋاتىدۇ، ئۇ يەر-دىن بىرەر خەۋەر بولماي تۇرۇپ، بىز ئۇنى دەرستىن توختاتساق، تەشكىلىي پرىنسىپقا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. مەكتەپنىڭ قارارىنى كۈتۈشىمىز كېرەك!

ـــ ئەمدى بولار ياقۇپ مۇدىر! ـــ دېدى ھاۋاز بەختى ئاۋازىنى سوزۇپ، ـــ ھېلىمۇ ئۇنى شۇنچە قوغدىدىڭىز، قوۋۇرغىلىرىڭىز ئېگىلىپ كەتكۈچە يۆلىدىڭىز، لېكىن ئۇ سىزگە بىر مىنۇتمۇ تىنچ تۇرۇپ بەرمىدى، ئاخىر كېلىپ، سىبىسق پاتقاقتا يېقىلدى. ئەمدى يەنە قوغدايمەن، يۆلەيمەن دېسىڭىز، ئۆزىڭىزنى پۈتۈنلەي بۇلغاپ قويىسىز! بۇنداق قىلىش خۇددى شامال چىققاندا، چىراي كۆتۈرۈپ تالاغا چىقىۋاتقاندەك ئەخمەقلىق بولىدۇ. ئەگەر بىز يەنە مەكتەپنىڭ قارارىنى كۈتۈپ ياتساق، ئۇ چاغدا بەكمۇ پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قالىمىز، يامانغا يانىتاياق بولغان بولىمىز!

ـــ بۇ ئويىنىشدىغان ئىش ئەمەس، ھاۋاز بەختى! ـــ دېدى ياقۇپ كېرىمۇ قىزىشىپ، ـــ بۇ بىر زىيالىيىنىڭ سىياسىي ھاياتى، تەقدىرى مەسىلىسى! سەۋرچانلىق بىلەن مەكتەپنىڭ قارارىنى كۈتىمىسەك بولمايدۇ. ئۇنىڭغىچە سەلىم ئەپەندى دەرسىنى ئۆتۈۋېرىدۇ. سىزنىڭ بىر ئەيىبىڭىز كۆزگە ئىشەنمەي، قۇلاققا ئىشىنىش! مېنىڭچە، كۆزگە ئىشىنىڭ، ئۇ سىزنى بىر تەرەپلىمىلىكتىن، ئۇقۇشماسلىقتىن، نىزادىن ساقلايدۇ!

ـــ شۇنداقمۇ؟! ـــ ھاۋاز بەختى قوپاللىق بىلەن دىمىغىنى قاقتى، ـــ سىزدە تېخى ئۇ كىشى توغرىسىدا خىلى شېرىن خام خىياللار بار ئىكەن ـ ھە؟! بىلىپ قويۇڭ ياقۇپ مۇدىر، ئۇ ھازىر تەشكىلىنىڭ نەزىرىدىن چۈشكەن، ئاممىنىڭ قارغىشىنى ئالغان ئادەم، ئېيتىشلارغا قارىغاندا، خۇدانىڭ ئازابىدىن توۋە ـ ئىستېغپار بىلەن قۇتۇلۇشقا بولارمىش. لېكىن تەشكىلنىڭ، ئاممىنىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغان ئادەم ھەرقانداق قىلىپمۇ قۇتۇلالمايدۇ! ھازىر سىزدە بۇرژۇئازىيىنىڭ ھۆجۇمىغا قارشى ئىقتىدار بارغانسېرى كېمىيىپ كېتىۋاتىدۇ، بۇ بەكمۇ خەـ

تەرلىك! مەن بىزدىكى ئىدىيىۋى تومۇرلار بىر قېلىپقا چۈشكىنى ياخشى، دەپ ئويلايمەن!

بۇ سۆزلەردىن ياقۇپ كىبرىمىنىڭ دىلى پۈچۈلدى. كۆرەڭلىك، مەمەدانلىق بىلەن ئېيتىلىۋاتقان بۇ سۆزلەردە، ئاچچىق تەنىدىن باشقا، مەسخىرە ھەم تەنبىھمۇ بار ئىدى.

شۇ كۈنلەردە، ھاۋاز بەختى ياقۇپ كىبرىمنى ئانچە كۆزگە ئىلمايدىغان، ئۇنىڭ ئىشلىرىدىن ئۆزىچە زىرىق چىقىرىدىغان بولۇپ قالغانىدى. چۈنكى ئۇ ئۆزىنى ئاللىقاچان ياقۇپ كىبرىمى ئولتۇرۇۋاتقان ئاشۇ بۇلغار تاشلىق ئايلانما ئورۇندۇقنىڭ ئىگىسى، دەپ ھېس قىلاتتى، بۇنداق بېشارەت ئۇنىڭغا خېلى مۇھىم يەرلەردىن بېرىلگەن، ئۇ ئۆزىمۇ «ئەمدىكى نۆۋەت جەزمەن مېنىڭكى» دەپ ئىشەنگەنىدى. بۇنداق ئادەملەر بىرەر مەنپەئەتنىڭ، تۇغرىراقى، بىرەر ئەمەلنىڭ، شان ـ شۆھرەتنىڭ شەپسىنى سەزگەن ھامان، خۇددىنى يوقىتىپ، ئۆزىنى يەردە ئەمەس، ئەرشتە ھېس قىلىدۇ، كىشىلەرگە ئۆزىنى ئەقىللىق، بىلىمدان، سالاپەتلىك قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن، ئاغزى بىسلىماي ۋالاقشىيدۇ، كۆڭلىدىكى ھارام نىيەتلىرىنى جېنىنىڭ بارىچە يوشۇرۇپ، ئۆزىنى خەلقپەرۋەر، ئادالەتپەرۋەر قىلىپ پەردازلايدۇ! لېكىن بۇنداق ساختىلىق ھامان سەمىمىي، ھالال نىيەتلىك ئادەملەرنىڭ ئۆتكۈر كۆزىدىن بەربىر قۇتۇلۇپ قالالمايدۇ. ئۇ خۇددى قارغا كۆمۈلگەن جەسەتتەك، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاشكارىلىنىپ قالىدۇ!...

يېغىن ئۇزاق داۋام قىلمىدى، ھاۋاز بەختىنىڭ پىكرى يېرىم يولدا قالدى، ھېچكىم ئۇ توغرىدا قايتا ئېغىز ئاچمىدى، يېغىننىڭ كېيىنكى مۇزاكىرە تېمىسى فاكۇلتېتنىڭ ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرى توغرىسىدا بولۇپ كەتتى.

شۇ يېغىندىن ئىككى كۈن كېيىن، سەلىم ئەپەندى تۈيۇقسىز تەشكىلات بۆلۈمىگە چاقىرتىلدى، مانا شۇ چاقىرىق بىلەن تەڭ شەۋكەتلىنىڭ چۈشى رېئاللىققا ئايلاندى، سەلىم ئەپەندى كۈتۈلمىگەن مۇشكۈلات ئىچىدە قالدى...

تەشكىلات بۆلۈمنىڭ ۋاڭ فامىلىلىك باشلىقى سېمىز، ئېگىز بوي، قاشلىرى شالاڭ، قىسىق كۆزلىرى سۈرلۈك، سوغۇق نەپەس ئادەم ئىدى. ئۇ خاس ئىشخانىسىدا سەلىم ئەپەندىنى ئولتۇرۇشقىمۇ تەكلىپ قىلمىدى. بەلكى بىگىز قولى بىلەن ساپانىڭ يېنىدىكى قاتتىق ئورۇندۇقنى كۆرسىتىپ: «سېنىڭ جايىڭ شۇ» دېگەندەك، قوپال بىر ئىشارەتنى قىلدى. سەلىم ئەپەندى ئورۇندۇقنى ئالدىغىراق تارتتى، ئاچچىق بىلەن كۈچەپ تارتىلغان ئورۇندۇقنىڭ پۇتىدىن «غارت» قىلغان يېقىمسىز ئاۋاز چىقىپ كەتتى. ۋاڭ باشلىقنىڭ چىشى قېرىشىقاندەك چىرايى پۈرۈشۈپ كەتتى...

دەسلەپكى سۆھبەت قىسقا ـ قىسقا سوئال ـ جاۋابلار بىلەنلا بولدى:

ـــ سىزنى چاقىرتقانلىقىمنىڭ سەۋەبىنى بىلەمسىز؟

ـــ ياق.

ـــ نېمە گۇناھ ئۆتكۈزگەنلىكىڭىزنىچۇ؟

ـــ گۇناھ؟ ياق، ھېچقانداق گۇناھ ئۆتكۈزمىدىم...

ـــ راستمۇ؟

ـــ راست.

ۋاڭ باشلىق ئورنىدىن تۇردى، ئىشخانىدا ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭدى، ھەربىر قېتىم سەلىم ئەپەندىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە، ئۇنىڭغا سۈرلۈك كۆزلىرىنى تىكىپ، سوغۇق نەزەر بىلەن قاراپ قويدى.

ـــ بەزىلەر سىزنى جاھىل، ھېيلىگەر دېسە، ئۇنچىلىك ئەمەستۇ، دەپتىكەنمەن، ـــ دېدى ۋاڭ باشلىق سەلىم ئەپەندىنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە توختاپ، ـــ سىز راستىنلا گرانىت كاللىسى بىلەن ئۇ دۇنياغا كېتىدىغان جاھىللاردىن ئوخشايسىز! ئەمىسە، ئوچۇقراق ئېيتاي، بادامگۈل دېگەن قىزنى تونۇمسىز؟

ـــ تونۇيمەن، ـــ دېدى سەلىم ئەپەندى تاسادىپىي بۇ ئىسىمنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ قالغانلىقىدىن ھەيران بولۇپ، ـــ ئۇ مېنىڭ ئوقۇغۇچىم، ئۇنىڭغا نېمە ئىش بوپتۇمۇ؟

ـــ مەندىن سورايسەنغۇ، خۇپسەنلىك قىلما! ـــ ۋاڭ باشلىقنىڭ بىردىنلا ئەلپازى بۇزۇلدى، كۆزلىرى قىسىلىپ، كوسا يۈزى سەت ئۆڭدى، ئەمدى ئۇ «سەنلەپ» سوراق قىلىشقا باشلىدى، ـــ بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۆز ئوقۇغۇچىسىغا يامان نىيەتتە بولۇشىنىڭ قانداق ئاقىۋەتلەرنى ئەكېلىدىغانلىقىنى بىلەمسەن؟ سەن ھازىر قانۇنىي جازاغا تارتىلىش ئالدىدا تۇرىسەن. ئەگەر ياۋاشلىق بىلەن ئىقرار قىلىپ، گۇناھىڭغا توۋا قىلساڭ، كەڭچىلىككە ئېرىشىشىڭ مۇمكىن، بولمىسا ئۆز پۇتۇڭغا ئۆزۈڭ پالتا چاپسەن!

سەلىم ئەپەندى تەئەججۇپ ئىلكىدە تۇرۇپ قالدى، كۆزلىرىدىن بىر ئىشنىڭ تېگىگە يېتەلمەي گاڭگىراپ قالغان ئادەمنىڭ ھاڭۋاقتىلىقىغا ئوخشاش بىر خىل ئېسەنگىرەش بىلەن ھەيرانلىق چەقىپ تۇراتتى. ئۇ ھەتتا ۋاڭ باشلىق ئۆزىنى بۇ يەرگە خاتا چاقىرىپ قالغاندەك ھېس قىلدى. شۇڭا ئۇنى، تۇرۇپلا بىر خىل خورلۇق، كەمسىتىلىش ئازابى قىيناشقا باشلىدى، ئۇ ھەرقانداق نەرسىگە چىدەسمۇ، لېكىن ئىنسانلىق غۇرۇرىنىڭ ئاياغ ئاستى قىلىنىشىغا تاقەت قىلىپ تۇرالمايتتى.

ـــ ۋاڭ بۇجاڭ، ماڭا ئۇنچۇالا ھۆركىرىمەڭ! ـــ دېدى ئۇ ئاخىر ئۆزىنى تۇتالماي، ـــ ئىككىمىز ئوخشاشلا كومۇنىست! پارتىيە ئالدىدىكى بۇرچ ـ مەسئۇلىيىتىمىز ئوخشاش!...

ـــ نېمە؟! بۇ گەپلەر قانداق ئاغزىڭغا پېتىۋاتىدۇ؟! ـــ دېدى ۋاڭ باشلىق تېخىمۇ جۇدۇنى ئۆرلەپ، ـــ سەن بىلەن مەن ئوخشاشمۇ؟! بىلىپ قوي، سەن ھازىر گۇناھكارلا ئەمەس، بەلكى جىنايەتكار! بىرىنچىدىن، سەن ئۆز ئوقۇغۇچىڭغا چېقىلىپ، ئۇنى ھاملىدار قىلىپ قويدۇڭ! ئىككىنچىدىن، دەرس مۇنبىرىدىن پايدىلىنىپ، ئوقۇغۇچىلارنى زەھەرلىدىڭ، ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش يولىغا باشلىدىڭ! بۇنىڭ پولاتتەك پاكىتلىرى مانا، سەن ئۇنىڭدىن تانالمايسەن، ئاغدۇرۇۋېتەلمەيسەن!

ۋاڭ باشلىق تارتمىدىن بىر تۇتام ماتېرىيالنى ئېلىپ، شىرە ئۈس-

تىگە پاققىدە تاشلىدى.

ــ تۆھمەت، پۇتۇنلەي تۆھمەت! ــ دەپ ۋارقىرىغىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى سەلىم ئەپەندى، ــ بىرسى ماڭا زىيانكەشلىك قىپتۇ، مەن ئۇنىڭ بىلەن ھېسابلىشىمەن، ھېسابلىشىمەن!...

ــ سەن ئەمدى ھېسابلىشىپ بولدۇڭ! ــ دېدى ۋاڭ باشلىق گەپنى چىشلىرىنىڭ ئارىسىدىن چىقىرىپ، ــ ھېسابلىشىش نۆۋىتى ئەمدى بىزگە كەلدى! سەن ھوشۇڭنى يىغىپ، ئەتىگىنچە پۇتۇن مەسىلەڭنى يېزىپ تاپشۇر، ئەتىدىن قالساڭ، مۇشۇ پاكىتلار بويىچە ئۇستۇڭدىن ھۆكۈمنى چىقىرىۋېرىمىز، گۇناھىڭ تېخىمۇ ئېغىرلىشىدۇ، خالاس!

سەلىم ئەپەندى ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىككە ماڭدى، ئۆزى تۇرغان يەر بىلەن ئىشىك ئارىلىقىدىكى بىر نەچچە قەدەم يەر گويا ئۇنىڭغا جەننەت بىلەن دوزاخنىڭ ئارىلىقىدەك، ئۇزاق ھەم سىرلىق تۇيۇلۇپ كەتتى. دەسسەپ كېتىۋاتقان يەرمۇ گويا سىلكىنىپ، يېرىلىپ، ئۇنى تۆۋى يوق قاراڭغۇ ھاڭغا سۆرەپ كېتىۋاتقاندەك مۇدھىش بىلىنىدى...

ۋاڭ باشلىق ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قىسىق كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، بىر خىل ئۆچمەنلىك ھەم بىزار بولۇش نەزىرى بىلەن قاراپ قالدى. سەلىم ئەپەندىنىڭ ئۆز غۇرۇرىنى قوغداپ ئېيتقان بايىقى ۋىجدانىي سۆزلىرى ئۇنى سەگەكلەشتۈرۈپ قويغانىدى...

8

كېيىنكى ئىشلار بادامگۈلنىڭ تەسەۋۋۇرىدىن پۇتۇنلەي ھالقىپ كەتتى.

سەلىم ئەپەندىگە چارە كۆرۈلدى، كۆرۈلگەندىمۇ، پۇتۇن مەكتەپنى زىلزىلىگە سالغۇدەك، پۇتۇن ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ يۈرىكىنى تىترەتكۈدەك دەرىجىدە ئېغىر چارە كۆرۈلدى. مەكتەپ بويىچە ئېچىلىـ

غان چوڭ يىغىندا، ئۇنىڭ پارتىيىدىن قوغلانغانلىقى، ئوقۇتقۇچىلىق سالاھىيىتىنىڭ ئېلىپ تاشلانغانلىقى جاكارلاندى. بىرنەچچە كۈندىن بېرى، ئۇ تازىلىق ئىشچىلىرى بىلەن ئوقۇتۇش بىناسىدا رېزىنكە ئۆتۈك كىيىپ، ئاغزىغا ماسكا تارتىپ ئىشلەۋاتاتتى!

چوڭ يىغىن ئېچىلغان كۈنى بادامگۈل ھوشىدىن كېتىشكە تاس قالدى. ئۇ خۇددى بېشى ئىككى پارچە بولۇپ چاچراپ كېتىدىغان-دەك، قوللىرى بىلەن بېشىنى چىڭ قىسىپ تۇرۇپ يىغلاپ كەتتى. يىغلىغاندىمۇ، قاتتىق دەرد ئىچىدە سىلكىنىپ، گويا زۇلمەتلىك قاراڭ-غۇ ھاڭغا پېتىپ كېتىۋاتقاندەك پۇكلىنىپ كەتتى.

شۇ كۈنىلا ئۇنىڭ ھەققىدىكى غەيۋەت ـ شىكايەتلەر زەھەرلىك بىلاندەك ۋىشىلداپ، تەرەپ ـ تەرەپتە بېشىنى كۆتۈردى. ئۇ، ياتاقتىن چىقالماي، قايغۇ ـ ئەلەم ئىچىدە يېتىپ قالدى. ئۇ سەلىم ئەپەندىگە ئىچ ئاغرىتتى، قىلغان ئىشىدىن پۇشايمان يېدى، ئۆزىنىڭ ئالدانغان، قىلتاقفا چۈشكەنلىكىنى ھېس قىلدى، لېكىن ۋاقىت ئۆتكەنسىرى، قىل-غان گېپىدىن يېنىۋېلىشقا بولمايتتى، مانا شۇ پۇشايمان، نومۇس، ئۇ-قۇنۇش دېۋىسى ئۇنى كۈندىن ـ كۈنگە ھالىدىن كەتكۈزۈپ، چىدىد-غۇسىز ۋىجدان ئازابىغا سېلىۋاتاتتى. بۇ قانۇقات دەرد ـ ئەلەم ئۇنىڭ مەسۇم يۈرىكىنى خۇددى ئاتقان پاختىدەك تىتىۋەتتى.

بۇگۈن چۈشتىن كېيىن، ئوقۇغۇچىلار مەكتەپ دېھقانچىلىق مەيدانىغا سەۋزە، ياڭيۇ قازغىلى چىقىپ كەتتى. زايىت «باش ياچىيە-كىدا يىغىنىم بار »دېگەن يالغان سەۋەب بىلەن ئەمگەككە چىقماي، بادامگۈلنى يوقلاپ قىزلار ياتقىغا كەلدى ۋە ئىشكىتىن كىرىپلا يالغان ھىجىيىپ ئۆزرە ئېيتتى:

ـــ كەچۈرۈڭ ئامرىنقىم، ئىككى كۈندىن بېرى ئالدىراش بولۇپ كېتىپ، يېنىڭىزغا كېلەلمىدىم، بەكمۇ سېغىنىدىم، ئەھۋالىڭىز قانداقراق؟

ئەرلەر قاچانكى مۇھەببىتى سۇسلاشسا، شۇ چاغدا ھىيلە ـ مىكىر ۋە يالغانچىلىققا قاراپ ماڭىدۇ. بۇ خۇددى ئايالالار يۈز ـ كۆزىدىكى

قېرىلىق ئالامەتلىرىنى يوقىتىش ئۈچۈن، ئۇيا ـ ئەڭلىكنى بولۇشىغا سۈركىگەنگە ئوخشاش ئىش!

زايىت شۇ كۈنلەردە، بادامگۈلگە نىسبەتەن ئاشۇنداق بولۇپ قالغانىدى. كۈلكىسى ئىچىدە مۇغەمبەرلىك، يۈرەك سۆزلىرى ئىچىدە يالىغانچىلىق بار ئىدى!...

بادامگۈل مىدىرلاپمۇ قويمىدى. نۇرسىز كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىككىنىچە، مۈشۈكتەك تۇگۈلۈپ يېتىۋەردى. تولا يىغلاۋەرگەچكە، قاپاقلىرى ئىششىپ، يۈزىمۇ تاتىرىپ قالغانىدى.

ـــ نېمە بولدى، بادامگۈل؟ ـــ دېدى زايىت ئۇنىڭ ئېرەنسىزلىكى هار كەلگەندەك ئاچچىق ئارىلاش تەلەپپۈزدا، ـــ ئەمدى ماڭا گەپ قىلىشتىنمۇ ئېرىنىدىغان بولۇپ قالدىڭىزمۇ؟!

ـــ نېمە دەيتتىم، قىلىدىغان گەپلەرنى قىلىپ بوپتۇق، ـــ دېدى بادامگۈل دوق قىلغاندەك سوغۇق تېگىپ، ـــ ئەمدى هازىر مۇشۈككە ئويۇن، چاشقانغا قېيىن بولۇۋاتىدۇ!

ـــ بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ كىمگە ئويۇن، كىمگە قېيىن بولۇۋېتىپتۇ؟

ـــ ئۆزىڭىز بىلەرسىز!

ـــ مەن نېمىنى بىلىدىكەنمەن؟ ئەجەب سىز ئۆزىڭىزنى باشقىلاردىن ئەقىللىق، ئەتىۋار چاغلايدىغان بولۇپ كېتىپسىزا؟!

ـــ نېمە!؟ سىز مېنى يېڭىۋاشتىن تەتقىق قىلىۋاتامسىز؟ بۇنىڭغا هېچكىم قەلەم هەققى بەرمەيدۇ، جۇمۇ!...

شۇ كۈنلەردە، بادامگۈلنى ئۆزىدىن قانداق بەزدۈرۈشنىڭ ئامالىنى ئىزدەپ يۈرگەن زايىت ئۇچۈن، بۇ گەپ ياخشى بىر ساپاق بولدى، شۇڭا ئۇ، پۈرسەتنى قولدىن بەرمەي چىڭ ئېسىلدى:

ـــ سىز ئادەمگە ئەجەب قاتتىق تېگىدىغان بولۇپ كەتتىڭىزا!؟ بەلىپ قويۇڭ، ئەر كىشىنىڭ كۆڭلى نازۇك، ئەۋرىشىم يىپقا ئوخشايدۇ، سەللا قاتتىق تەگسە ئۈزۈلۈپ كېتىدۇ، جۇمۇ!

ـــ مۇنداق دەڭ! خوتۇن كىشىنىڭ كۆڭلى هەرقانچە قاتتىق تەگسىمۇ ئۈزۈلمەيدىغان قوپال ئارغامچا ئىكەن ـ دە! ـــ دېدى بادام-

گۈل زايىتقا سوغۇق نەزەر بىلەن قاراپ، ــ ئەمدى بىلدىم، سىز ئـە-زەلدىن باشقىلارنى چۆكۈرۈش ھېسابىغا ئۆزىڭىزنى كۆتۈرىدىغان، باشقىلارنىڭ يىغىسى ھېسابىغا ئۆزىڭىزنى كۈلدۈرىدىغان ئادەم ئىكەن-سىز!...

ــ نېمە، نېمە دېدىڭىز؟!ــ زايىت ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، ــ بۇ گەپلىرىڭىز ئۈچۈن چىدىغۇسىز دەرد تارتىسىز، جۇمۇ بادامگۈل!

ــ ھەرقانچە تارتسام يەنە شۇنچىلىك تارتارمەن!...

ــ قېنى كۆرەرمىز!...

زايىت ياتاقتىن قېيىدىغاندەك چالۋاقاپ چىقىپ كەتتى.

× × ×

كۆپ قىزلار سىرتقى قىياپەتنىڭ يوشۇرۇن بېشارەتلىرىگە ئىشـ-ىنىپ، ئادەمنىڭ يۈرىكىمۇ سىرتقى كۆرۈنۈشىگە ئوخشاشلا گۈزەل بو-لىدۇ، دەپ ئويلايدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇ ئـۇلارنىڭ ساددا، گـۆدەكلىكى، شۇنداقلا يامان ئادەملەرنىڭ قىلتىقىغا چۈشۈپ كېتىشتىكى پـسخىـك ئاجىزلىقى!

بادامگۈل مانا شۇنداق بولدى، ئـۇ بۇنى كېيىنرەك ھـېس قىلـدى، ھېس قىلغاندا بولسا، ئۆز تەقدىرىنى، ئىستىقبالىنى ئاللىقاچان قارام ۋە ساختا بىر يۈرەكنىڭ ئىلكىگە ئۆتكۈزۈپ بولغانىدى.

زايىت ئۇنى تاشلۇەتتى، خۇددى ئىشلىتىپ بولغان كونا، كېـرەكـ-سىز بۇيۇمنى تاشلۇەتكەندەكلا، شۇنداق ئوڭاي ھەم ئوچۇق ــ ئـاش-كارا تاشلۇەتتى، ھەتتا ئۇ بەزى ئاغىنىلىرىگە قىلچە ھېيىقماستىن :

ــ قاراڭلار، تاللۇالغىنىم ئاشۇنداق تام پوتلىسىدەك بىر قىز ئىكەن ئەمەسمۇ! ــ دەپ يۈردى.

بۇ ئىشتا، يەنىلا بادامگۈلنىڭ يېقىن سىردىشى غۇنچەقىز ئوتتۇرىغـا چىقتى، ئۇ زايىت بىلەن خېلى قاتتىق زاكونلاشتى، ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتـ-

دىكى بىچاره ھالىتىنى، بادامگۈلنىڭ مۇھەببىتىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئۈنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ، يېلىنىپ ـ يالۋۇرغانلىقلىرىنى ئەسلىتىپ، ئۈنىڭ ۋاپاغا جاپا قىلماسلىقىنى ئۆتۈندى، لېكىن زايىت قارا نىيەتلىك بىلەن غۇنچەقىزغا مۇنداق دېدى:

ـــ ئەر ـ ئايال ئىككى جىنس مەڭگۈ پەرقلىق ئىككى دۇنيا، قىزىچاق! شۇڭا، ئۇلارنىڭ مۇھەببىتى قىل سىغمىغۇدەك دەرىجىدە ھەمراش بولۇپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس، قوشۇلۇش ۋە ئايرىلىش تەبىئىي ئەھۋال! سىلەر قىزلار مۇنداق بىر شېئىرنى ئاڭلىمىغانمۇ؟

«ئاجايىپ گۈزەل سۆيگۈ ـ مۇھەببەت،
ئەمما ئۇ بەئەينى بىر ئېسىل تائام.
تۇنجى يالقۇنى پەسەيگەن مەھەل،
كىشىدە قالىدۇ تېتىقسىز بەتتام!»

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان غۇنچەقىز خۇددى يىرگىنچلىك، ئىپلاس نەرسىگە يولۇققۇپ قالغاندەك، تېنى شۇركۈنۈپ، بەدەنلىرى تىكەنلىشىپ كەتتى.

ـــ بىلىپ قويۇڭ زايىت! ـــ دېدى ئۇ ئەلەمدىن يىغلاپ سىلىشقا تاس قېلىپ، ـــ سىزگە ئوخشاش ھەمدەم خىيال بىلەن ئىش قىلىدىغان قارا كۆڭۈل، ناپاك ئادەملەرنى تۈرمۇش جازالىماي قويمايدۇ!...

لېكىن بۇ گەپلەر زايىتنىڭ قېتىغمۇ كىرىپ چىقمىدى، ئۇ ھازىر ئۆزىنى ھېچكىمگە تەڭ قىلمايتتى، قىلغان ئىشىنىڭ ھەممىسىنى توغرا، ھەقلىق، دەپ ھېسابلايتتى. دېمىسىمۇ، زايىتتەك ئامىتى ئوگدىن كېلىپ، بەختى ئالدىدا يورغىلاپ يۈرگەن بۇنداق تەلەيلىك ئادەملەر بادامگۈلدەك چىنسى چېقىلىپ، سۆلى قاچقان قىزلارنى تاشلۇۋېتىپ، ئۇنىڭدىنمۇ ياش ۋە گۈزەل بىرسىنى تېپىلۇۋېلىشنى ھاياتىنىڭ ئۆزلىرى

رىگە بەرگەن ھوقۇقى، تۇرمۇشنىڭ نېسىۋىسى، دەپ چۈشىنەتتى، بۇنداق ئىشلار ئۇلار ئۈچۈن، خۇددى ماتېماتىكىدىكى قوشۇش ئەمىلى بىلەن ئەدەبىياتتىكى قوشاق تۇقۇشتەكلا ئاددىي ۋە ئوڭاي ئىش ئىدى...

شۇ كۈنلەردە، بادامگۈلنىڭ ھەممە نەرسىگە ئالاق ـ جالاق قارايدىغان بولۇپ قالغان ئۇركۈگەك كۆزلىرى تېخىمۇ چەكچىيىپ، قاردەچۇقلىرى ئۈستىگە تارتىشقاندەك يوغىناپ كەتتى. ئۇ دىلىخەستە بولۇپ، نادامەت بىلەن ئويلايتتى: «مەن نېمىشقا بۇ ناپاك، يۈزسىز ئادەمگە ئىشىنىپ، ئۇنىڭ ياغلىما گەپلىرىگە دۇم چۈشتۈم!؟ ھەممە گۇناھ ئۆزۈمدە! ئۆزۈمنىڭ ئىرادىسىز، ئاجىزلىقىمدا!...»

ھەي!... ئادەم بالىسىنىڭ بېشىغا مۇنداق دەرد ـ ئەلەم كەلمىسۇن! دەرد ـ ئەلەم ئادەم تۇغۇل، ھايۋاننىمۇ ھۆكۈرتۈۋېتىدىكەن!...

بادامگۈل ئۈستى ـ ئۈستىلەپ كەلگەن بۇ دەرد ـ ئەلەم دەستىدىن بىر نەچچە كۈن ئىچىدىلا، خۇددى ئۈششۈك تەگكەن گۈلدەك سارغىيىپ، سولىشىپ كەتكەنىدى...

9

ئاقنىياز قوللىرىنى ئارقىغا تۈتۈپ، ئادەمنى تىت ـ تىت قىلغۇچى بىر خىل چىگىش خىياللار ئىلكىدە بېشى قايغان تەرەپكە ماڭماقتا. تەبىئەتنىڭ رەسسام قولىدا ياسالغاندەك، ئالامەت مەنزىرىلىرى ئۇنىڭ زوق ـ مەيلىنى تارتالمىدى، ئۇدۇل تەرەپتىن سوققان ئىللىق نەم شامال ئۇنىڭ يۈمشاق، شالاڭ چاچلىرىنى يەلپۈپ، يۈزلىرىنى سىيپاپ، كىرپىكلىرىنى سۆيۈپ ئوينىسىمۇ ئۇنىڭغا راھەت، ھۇزۇر بېغىشلىيالمىدى، چۈنكى شۇ تاپتا، ئۇنىڭ كۆڭلى پەرىشان، دىلى غەمكىن، قورسىقى ئاچ ئىدى. ھۆرمەتلىك ئوقۇتقۇچىسى سەلىم ئەپەندىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېچىنىشلىق تەقدىر ئۇنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلىپ،

يۈرەك ـ باغرىنى خۇددى ئاغزى دۇملەنگەن تونۇرنىڭ ئىچىدىكى چوغ ـ قوقاستەك ئۆرتەيتتى. لېكىن شۇ تاپتا، يەنە بىر دەرد ـــ خۇددى قۇرت ـ قوڭغۇزدەك سوغۇق، يىرىك، يېقىمسىز پۈت ـ قول لىرى بىلەن ئۇنىڭ مېڭىسىنى، ئاشقازىنىنى، ئۇچەي ـ قېرىنلىرىنى غاجاپ، تاتىلاپ ھالىدىن كەتكۈزۈۋاتقان ئاچلىق دەردى ھەممىدىن ئۈستۈن، ھەممىدىن ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرۇۋاتاتتى. نېمە ئۈچۈن دۇر، ئۇ بۇگۈن زادىلا چىدىيالماي قالدى، بەلكىم ئۇنىڭغا چۈشتە ئىچكەن ھېلىقى كىچىككىنە «شايى پەتتا» سەۋەب بولغان بولۇشى مۇمكىن. ئەسلىدە، ئاقنىياز ئۇنچە نەپسى يامان، ناشۇكۇرلەردىن ئەمەس ئىدى، ھەرقانچە قىينالسىمۇ لېۋىنى چىشلەپ، شەيتىنىغا ھاي بېرىپ، ئاچلىق ئازابىنى يېڭەلەيتتى. لېكىن بۇگۈن زادى بولالماي قالدى، ئەگەر ئۇ، چۈشتىكى ئۆزىگە تېگىشلىك تاماقنىڭ ھەممىسىنى يېيەلىگەن بولسا، ھەرگىز بۇنداق بولۇپ كەتمەيتتى. ئەمما، تاماقنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا نېسىپ بولمىدى، ئۇ، قولىدىكى بىرقاچا «شايى پەتتا» نىڭ يېرىمىنى ئىچىپ بولغاندا، خۇددى بىرنەرسىنى ئىزدىگەندەك، قوشۇقنى شۇنداق بىر مالتىلۈىدى، قوشۇققا غەلىتە بىرنەرسە ئىلىنىشىپ چىقتى. ئۇ دەرھال يېنىدىكى سەلەينى نوقۇپ كۆرسەتتى، سەلەي بىر قاراپلا كۆلدى:

ـــ ئاداش، تەلىيىڭ بارئىكەن، پۈتۈن قازاندىكى «شايى پەتتا» نىڭ زوئولوگىيە قىسمى ساڭا چىقىپتۇ، ھۇزۇرلىنىپ چاينا‌ۋەر!

ـــ نېمە دەيسەن ھەي، بۇنى سەن قۇرت دېمەكچىمۇ؟

ـــ شۇنداق بولمايچۇ، سەي ـ كۆكتات بىلەن بىللە قازانغا چۈشكەن ئاميوبا، مېدۇزىلاردەك قۇرتلار بولمامدۇ! كۆزۈڭنى يۇمۇپ يەۋەر، گۆشمۇ گۆش، قۇشقاچمۇ گۆش دېگەن شۇ!...

شۇ گەپ بىلەن ئاقنىيازنىڭ كۆڭلى شەكلىنىپ، ئىچى ئېلىشقاندەك بولدى، ئاستا تاماقخانىدىن چىقىپ، يېرىم قاچا «شايى پەتتا» نى دەرەخنىڭ تۈۋىگە تۆكۈۋەتتى. ئەمدى ئۇ چۈشتىكى ئاشۇ يېرىم قورساقلىقنىڭ دەردىنى تارتىۋاتاتتى...

ئاقنىياز دەرەخلىك يوللارنى ئارىلاپ، بىلىپ ـ بىلمەي مەكتەپنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. كۆڭلىدە، ياڭيۇ، قىزىل-چا، سەۋزىلىرى قېزىۋېلىنغان ئېتىزلىقلاردىن بىرەر ـ ئىككى باش نەرسە تېپىپ يېيىش ئارقىلىق، جانىنى قاقشىتىۋاتقان ئاچلىق ئازابىنى بېسىش ئۈمىدى بارئىدى. مانا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يالڭاچلىنىپ، كۆز ئاپتېپىغا بەھۇزۇر قاقلىنىپ ياتقان قارا چىلان تۇپراقلىق كەڭ ئېتىز-لىقلار قۇچاق ئاچتى. ئېتىزلار تاپتاقىر ئىدى، بىرەر تۇپ تىك تۇرغان گۈل ـ گىياھ، ئوت ـ چۆپلەرمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئاقنىياز ئېتىزلىقنىڭ ئۈيەر ـ بۇيېرىنى ئارىلاپ ، پۈتى بىلەن يۇمشاق توپىلارنى تۇرتۇپ قاراپ باقتى، بىرەرباش سەۋزە، قىزىلچا تۇگۈل، ئۇلارنىڭ سولاشقان يوپۇرماقلىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئاقنىياز تۇكۇرۈكىنى يۇتقۇنۇپ، گېـ-زەرگەن لەۋلىرىنى يالاپ، دەسلەپ چېكى يوق كۆك ئاسمانغا، كېيىن قارىيىپ كۆرۈنگەن يىراقتىكى دەرەخلىكلەرگە ھالسىزلانغان ھالدا خا-مۇش تىكىلدى. شۇچاغدا، ئۇنىڭ كۆزىگە ئۆزىدىن ئەللىك ـ ئاتمىش قەدەم يىراقلىقتىكى ئېتىزلىقتا تىمسىقلاپ يۈرگەن بىرتاغىل كالا كۆ-رۈندى. كالا خۇددى بىر نەرسىنى قازماقچى بولغاندەك، پۈتى ھەم تۇمشۇقى بىلەن يەر تىرماۋاتاتتى. ئاقنىيازنىڭ كۆڭلى بىر نەرسىنى سەزگەندەك بولدى ۋە ئىختىيارسىز كالا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ كېلىشى بىلەن تەڭ كالىمۇ يۇمشاق يەرنىڭ تەكتىدىن بىر باش قە-زىلچىنى تۇرتۇپ چىقاردى، قىزىلچا يوغان، خۇددى چاغراق مانتا كا-ۋىسىدەك كېلەتتى. ئاقنىيازنىڭ كۆزىگە قىزىللىق تېقىلدى، نەپسى تا-قىلدىدى، ئۇ ئۆزىنى تۇتالماي، جاۋغايلىرىدىن كۆپۈك چاچرىتىپ، يوغان، بېجىرىم چىشلىرى بىلەن قىزىلچىنى چاينىشقا ھازىرلىنىپ تۇرغان ئورۇق كالىغا قاراپ ئېتىلدى. شۇ تاپتا، ئاقنىيازنىڭ ئەقىل ـ ئىدراكى تورمۇزلىنىپ، ئۆزىنىڭ ئادەملىكىنى ئۇنتۇغان، پۈتۈن ۋۇ-جۇدىدا پەقەت ئاشۇ كالىغا ئوخشاش ئاچلىق ۋەسۋەسىلا قالغانـ-دى. ئۇ كالىنىڭ ـــ ھېچنېمىدىن خەۋەرسىز تەلۋە ھايۋانىنىڭ ئۆزىگە بىرەر خېيىمخەتەر يەتكۈزۈپ قويۇشىنى خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى. ئۇنىڭ

خيالىدا پەقەت ئاشۇ بىر باش قىزىلچا ـــ ئۇنىڭ ئۇچۇن شۇ تاپتا هاياتلىق مەشئىلى، كۈچ ـ قۇۋۋەتىنىڭ مەنبەسى، شېرىن جانىنىڭ كاـ پالىتى بولۇپ تۇيۇلغان ئاشۇ بىر باش خام قىزىلچىلا بار ئىدى. ئۇ خۇددى ساداقتىن چىققان ئوقتەك ئېتىلغان پېتى يۇگۇرۇپ ببرىپ، قىزىلچىنىڭ بىر بېشىنى كاپىلا تۇتتى، ئۇنىڭ يەنە بىر بېشى ئاللىقاچان كالىنىڭ ئاغزىغا كىرىپ بولغانىدى. بىر ئادەم ۋە بىر هايۋان بىر باش قىزىلچىنى تالىشىپ ئېلىشماقتا، هەرئىككىسى بوش كەلمىدى، كالىنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرى قىزىلچىنىڭ بىر بېشىنى ئامبۇردەك قىسقانىدى، ئاقـ نىيازنىڭ يوغان ئۇگىلىك كۈچلۈك بارماقلىرىمۇ قىزىلچىنىڭ يەنە بىر بېشىغا تاقا مختەك چىڭ كىرىشىپ كەتكەنىدى. ئېلىشىش خېلى ۋاقىت داۋام قىلدى. بۇ ئېلىشىشتا، ئاڭلىق ئادەممۇ، ئاڭسىز هايۋانمۇ ئوخشاش قىممەتكە چۈشۈپ قالغانىدى. ئۇلارنىڭ قىممىتى، ئوخـ شاشلا، ئۆز نەپسى ۋە تىرىكلىكى ئۈچۇن ئىدى. شۇڭا ئۇلار، بىرـ بىرىگە رەهىم قىلمايتتى، زادى يول بەرمەيتتى، ئوخشاشلا رەهىمسىز، ئوخشاشلا قەدىرسىز ئىدى...

لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر، ئاقنىياز ئۆز رەقىبىنىڭ دۈپدۈگىلەك يوغان كۆزىگە قارىغانسېرى، ئاستا ـ ئاستا بوشىشىپ كەتتى. بۇلاقتەك تىنىق ۋە پاك بۇ كۆزلەردىن قانداقتۇر يېلىنىش ۋە ئىلتىجاغا ئوخشاش بىر خىل سىپايە مۆلدۈرلەش چىقىپ تۇراتتى. ئاقنىياز تىلسىز هايۋانىنىڭ يالتىراق كۆزلىرىدىكى بۇ يوشۇرۇن مەنىنى ئۇنىڭ كۆبجۈپ تۇرغان ئاق ۋە پاكىز يېلىنىغا كۆزى چۈشكەندىن كېيىن تېخىمۇ تولۇق چۈـ شەندى. بىچارە، يېڭى تۇغۇلغان بالاڭ بارئىكەن ـدە!... شۇخيال كۆڭلىدىن ئۆتۈش بىلەن ئاقنىيازنىڭ قولى ئىختىيارسىز بوشاشتى ۋە بىردىنلا ئۆز ـ ئۆزىدىن سەسكەنگەندەك بولۇپ كەتتى...

تاغىل كالا قىزىلچىنى چىشلىگەن پېتى ئارقىغا ياندى ۋە خۇددى يەنە بىرەر ئاچ ئەرۋاھ كېلىپ، رىزقىغا چاڭ سالىدىغاندەك، سوكۇلداپ تېز يۈرۈپ كەتتى...

ئاقنىياز شۇ يەرگىلا ئۆزىنى تاشلاپ ئوڭدىسىغا ياتتى. هارغىن

جسمى نەم ۋە يۇمشاق تۇپراق ئۈستىدە گويا ئانا باغرىدا ئەللەيلەنگەندەك، بىرخىل راھەتلىك سېزىمگە تولدى، بۇرنىغا قۇياش تەپتىدىن تاۋلىنىپ، نۇر ۋە قىروغا تويۇنۇپ، راسا ئەكچىگەن مۇنبەت تۇپراقنىڭ ئۆزىگە خاس چۈچۈك ھەم خۇشبۇي ھىدى گۈپۈلدەپ ئۇرۇلدى، كۆزىگە تەپتى يانغان كۈننىڭ قىزغۇچ نۇرلىرى بىلەن چاقنىغان كۆك ئاسمان ۋە ئۇنىڭ پايانسىز بوشلۇقىدا گاھى لەيلەپ، گاھى شۇڭغۇپ، گاھى موللاق ئېتىپ يۇرگەن غەمسىز قۇشلارنىڭ بىمالال پەرۋازى كۆرۈندى. ئۇ راھەتلەنگەندەك، كۆكسىنى تولدۇرۇپ، چوڭقۇر نەپەس ئالدى، ھاۋا ھەقىقەتەنمۇ ساپ ھەم نەمخۇش ئىدى. شۇتاپتا ئۇ، ئىچ ـ ئىچىنى تاتلاۋاتقان زەھەردەك ئاچلىقنى، پۇت ـ قولىنى لاكاسلىتىپ قويغان ھالسىزلىقنى ئاستا ـ ئاستا ئۇنتۇدى، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىر دەقىقە بولسىمۇ، تەبىئەتنىڭ بۇ گۈزەل، سېھىرلىك ۋە سېخىي قوينىغا سىڭىپ كەتكەندەك، خۇشاللىق ھەم ئارامىلىق تۇيغۇسىغا چۆمدى...

× × ×

گۈگۈم چۈشكەندە، شەۋكەت ئېتىزلىقلارنى ئارىلاپ كېتىۋېتىپ ئاقنىيازنى كۆرۈپ قالدى، ئۇ تېخىچە شېرىن ئۇيقۇدا ئىدى.

ـــ پاھ، شاھنىڭ ئۇيقۇسىنى ئۇخلاپسەنغۇ، ـــ دېدى شەۋكەت ئۇنى قىتىقلاپ ئويغىتىپ، ـــ ئەگەر كۆرمىگەن بولسام، كېچىچە سېنى بۇ يەردە ئىت تالايدىكەندۇق!

ـــ نەدىن كېلىشىڭ؟ ـــ سورىدى ئاقنىياز ئەسنەپ تۇرۇپ، ـــ ئەجەب تاتلىق ئۇخلاپتىمەن.

ـــ سېنى ئىزدەپ ياتقىڭغا بارغانىدىم، ـــ دېدى شەۋكەت ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ تۇرغۇزۇۋېتىپ، ـــ قايتىشىمدا، تېخى يولنى قىسقارتىش ئۈچۈن ئېتىزلىقلارنى ئارىلاپ كېلىۋاتاتتىم، قارىسام لايەڭ يۈتسەن، دەسلەپ قورقتۇم، بۇنىڭغا بىرەر ئىش بولغانمۇ، نېمە، دەپ

ئويلىدىم، كېيىن سىنچىلاپ قارىسام، پۇشۇلداپ خىرامان ئۇخلاۋېتىپسەن، بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭ؟

— قورساق دەردى بولمامدۇ، ئاداش!...

ئاقنىياز خۇددى قىزىق بىر ھېكايە ياكى لەتىپە سۆزلىگەندەك، شۇنداق ھەۋەس ھەم زوق ـ شوخ بىلەن بايىقى ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بەردى. شەۋكەت تېلىقىپ ـ تېلىقىپ كۈلدى ۋە ئاخىرىدا:

«خام تېرىنى ئەيلىسە ئۇلتان بولۇر، نەپسىنى يىغقان كىشى سۇلتان بولۇر» دېگەن تەمسىلنى شېئىر قىلىپ ئوقۇپ:

— سەن كەلگۈسىدە سۇلتان بولىدىغان ئوخشايسەن، ئاقنىياز! — دېدى ۋە ئۇنىڭ قولىدىن تارتقىنىچە ياتقى تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى، — يۈر، تېز ماڭ، قورسقىڭ ئېچىپ ھالىڭدىن كېتەي دەپسەن...

ئۇلار خام كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان تۆت تام ئىچىدىكى كىچىك، ئاددىي ياتاقتا كىردى، ياتاق كۆرۈمسىز، بىساتى غۇربەت بولغىنى بىلەن يېمەك ـ ئىچمەك، مەئىشەتى مول ئىدى. شەۋكەت ئاقنىيازنىڭ ئالدىغا بىر لېگەن ياڭيۇ بىلەن قىزىلچىنى قويدى، تېخى ئىككى پارچە كۈنجۈت، پىياز سېلىنغان مەززىلىك تونۇر نېنىمۇ بار ئىدى. ئېچىرقاپ كەتكەن ئاقنىياز تەكەللۇپمۇ قىلماستىن، بەھۇزۇر يېيىشكە باشلىدى، قوقاستا پىشۇرۇلغان ياڭيۇ بىلەن قىزىلچا شۇنداق تاتلىق، يېيىشلىك ئىدى. شەۋكەت ياتاقنىڭ سىرتىدىكى مەش ئوچاققا ئوت قالاپ، بىرەدەمدە قېنىق چاي دەملىدى، ئاقنىياز مەززىلىك تونۇر نېنىنى يوغان جاۋۇرغا چىلاپ ھۇزۇرلىنىپ ئىچتى ۋە شەۋكەتكە مەنىلىك قاراپ قويۇپ سورىدى:

— تۇرمۇشۇڭ قالتىسقۇ، شەۋكەت؟ بىر نازۇك، كۆيۈمچان قىز ئارىلاشقاندەك قىلىدىغۇ!

شەۋكەت ئەزەلدىن سىر تۇتمىغان دوستىدىن بۇ ئىشنىمۇ يوشۇرمىدى:

— مەيداندىكى بىر ئىشچىنىڭ قىزى ھالىمدىن خەۋەر ئېلىپ تۇ-

رۇۋاتىدۇ، تولۇق ئوتتۇرىدا ئوقۇيدۇ، سەن دېگەندەك، ھەقىقەتەن كۆ-
يۈملۈك، ئىشچان. لېكىن... ئارىمىزدا تېخى ھېچقانداق گەپ - سۆز
بولۇنمىدى...

— ئۇ ساڭا خۇدا ئەۋەتكەن پەرىشتە ئىكەن، شەۋكەت! — دېدى
ئاقنىياز دەرد چەككەن دوستىنىڭ بۇ تاسادىپىي ئامىتىدىن خۇشالـ-
نىپ، — ئۇنىڭ پېشىگە چىڭ ئېسىل، بەختسىز كۈنۈڭدە ئۆز بەختىنى
بەرگەن ئادەمدىن ۋاپا كېلىدۇ!

— قېنى، قاراپ باقمامدۇق...، — دېدى شەۋكەت بىر خىل دېلـە-
غۇللۇق بىلەن، — سۈتتىن ئاغزى كۆيگەن ئادەم قېتىقىنىمۇ پۈۋلەپ
ئىچىدىغان بولۇپ قالدىكەن!

ئۇلار بىر - بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ قويدى، ئاقنىياز قورسىقىنى
ئوبدان تويغۇزۇۋالغاندىن كېيىن، بىر ئىش ئېسىگە كەلگەندەك سورـ-
دى:

— ھە، راست... بايا مېنى نېمىگە ئىزدىگەنتىڭ؟

— سەلىم ئەپەندىنى يوقلاپ كېلەيلىمكىن دېۋىدىم، — دېدى
شەۋكەت، — ئۆتكەنكى كۆڭۈلسىزلىكلەردىن كېيىن، ئۇ ئادەمنى كۆ-
رۈپ باقمىدىم...

— ماقۇل، بارايلى، — ئاقنىيازنىڭ ئاۋازىمۇ مۇسكىن چىقتى، —
مەن ئۆتكەن كۈنى بىر كۆرۈشكەنىدىم، لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر، ئۇ
ئادەم ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرىدۇ...

— بەلكىم ئوقۇغۇچىلىرىمغا گەپ كېلىپ قالمىسۇن، دەپ ئۆزىنى
ئايىغاندۇ...

— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن.

— ھازىر نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟

— ھاجەتخانا تازىلايدۇ، كاردور يۇيىدۇ، پەلەمپەيلەرنى سۈپۈرىـ-
دۇ...

— ھەي بىچارە!...

شەۋكەت ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى، لېكىن ئاقنىياز ئورنىدىن دەس

تۇردى ۋە قايسىبىر كىلاسسىك شائىرنىڭ ئىككى مىسرا شېئىرىنى ئوقۇپ، سەلىم ئەپەندىگە بولغان كۆڭلىنى ئىزھار قىلدى:

«ساپال ۋە زەر قاچا ئىشتا باراۋەر،
قىممەتتە لاي بىرى، بىرى بولسا زەر!»

ئۇلار مېڭىشقا تەمشەلدى، شەۋكەت قوقاسقا كۆمۈپ پىشۇرغان بىر-نەچچە تال ياڭيۇ بىلەن قىزىلچىنى گېزىت قەغىزىگە ئوراپ ئېلىۋالىدى.

ئۇلار سىرتقا چىققاندا، قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكەنىدى، ئاي قاراڭغۇسى بولغاچقا، يولنى پەرق ئېتىش تەس ئىدى، لېكىن يىراقتىنلا كۆرۈنۈپ تۇرغان يوپيورۇق ئېگىز بىنالار ئۇلارنى ئاداشتۇرماي ئاسانلا مەكتەپكە باشلاپ كەلدى، ئۇلار بىنالارنىڭ دالدىسىدا ئېھتىيات بىلەن مېڭىپ، سەلىم ئەپەندىنىڭ ياتىقىغا كىردى. لېكىن ياتاقتا سەلىم ئەپەندى يالغۇز ئەمەس ئىدى، خۇددى بۈگۈن يوقلاشنى كېلىشۇۋالغاندەك، ئۇ يەردە سەلەي قاشاڭ، گايىت مايىت ۋە مەتكېرەم مەتقاسىملارمۇ بار ئىدى. كىچىككىنە ياتاق ئادەمگە لىق تولدى، ھەممەيلەن سەلىم ئەپەندىنىڭ بىر ئاز ياداپ، تارتىلىپ قالغان بەستىگە، تېخمۇ مۇڭغا تولغان ئويچان كۆزلىرى بىلەن تاتىراڭغۇ چىرايىغا قاراپ كۆڭۈللىرى يېرىم بولغان ھالدا ئولتۇرۇپ قالدى.

يېقىندىن بېرى، كىشىلەر سەلىم ئەپەندىنى «تەلەتى سۆزۈن، مىجەزى سوغۇق» بولۇپ قاپتۇ دەيتتى. راست، ئۇ شۇنداق بولۇپ قالغاندەك قىلاتتى. لېكىن، بۇ ئۇنىڭ تۇغما تەبىئىتى ئەمەس، بەلكى تۇرمۇشنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىنى يەتكۈچە تارتىپ، قەلبىدە ئەتراپقا چاچقۇدەك قىزغىنلىق قالمىغانلىقى ئۈچۈن، ئاشۇنداق سوغۇق مىجەز بولۇپ كەتكەنىدى. يەنە بىرتەرەپتىن، سۆزۈن، سوغۇقلۇقىغا ئۇنىڭ ھەددىدىن زىيادە تۇيغۇن قەلبى سەۋەب بولغانىدى، ئۇ بۇ دۇنيانىڭ ياسالما، ساختىلىقىغا چىدىيالماي قالغان، ئۇنىڭ سادىق ـ سەمىمىيەت-

لىكى شەپقەتسىز ئەخمەق قىلىنغان ۋە زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچرىغان. شۇڭا ئۇ، ھېسسىياتىنى ئىپادىلەشنىڭ باشقا بىر قۇتۇپىغا سەكرەپ كېتىشكە مەجبۇر بولغانىدى!...

لېكىن بۇگۈن ئۇ ئۇنداق بولمىدى، چىرايىدىن ئوت ـ ئاتەش قىزغىنلىق، كۆزلىرىدىن چەكسىز مېھىر ۋە شادلىق، ھەربىكەتلىرىدىن تېتىك ۋە جۇشقۇنلۇق چىقىپ تۇراتتى. چۈنكى ئۇ، ئەزەلدىن ئۆز تەقدىرىنى مانا مۇشۇ تىرىشچان، ئاق كۆڭۈل ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەقدىرى بىلەن چەمبەرچەس باغلىغان، ئۆز قەدىر ـ قىممىتىنى مانا مۇشۇ بىلىم ئىشقىۋازلىرىنىڭ ھۆرمەت، ئەقىدىسىدىن تاپقان، شۇڭا ئۇلارنى بىلىملىك، ياراملىق ئادەم قىلىپ چىقىش ئۈچۈن، بارلىقىنى تەقدىم قىلىشقا قەسەم ئىچكەن! شۇ سەۋەبتىن، ئۇلارنى كۆرسە ئۇنىڭ كۆزى نۇرلىنىدۇ، ئۇلار بىلەن سۆزلەشسە، ئۇنىڭ روھى كۆتۈرۈلىدۇ، ئۇلار بىلەن بىللە بولغانىدا ئۇ ئۆزىنى كۈچلۈك، ئىشەنچلىك، خۇشال ۋە ئازادە سېزىدۇ !...

ئاربىدىكى جىملىقنى شەۋكەت بۇزدى :

ـــ مۇئەللىم ، ماۋۇ ئۆز قان ـ تەرىمنىڭ مېۋىسى، ـــ دېدى ئۇ قولىدىكى گېزىتكە ئورالغان تۈگۈنچەكنى ئۇزىتىپ، ـــ سىزنى تېتىپ باقسۇن، دەپ ئەكېلىۋىدىم.

ـــ كايىپسىز شەۋكەت، ـــ دېدى سەلىم ئەپەندى يېڭى كەلگەنلەرگە چاي قۇيۇۋېتىپ، ـــ قېنى ئەمسە، ھەممىمىز بىللە تېتايلى. ئۇ گېزىتنى ئېچىپ، شىرە ئۈستىگە يايدى، تارتمىدىن كىچىك ـ كىچىك تەخسىلەردىكى قەنت ـ گېزەك، گۈلە ـ قاقلارنىمۇ ئېلىپ ئەتراپقا تىزدى.

ـــ قېنى، يېگەچ ئولتۇرۇڭلار! ـــ دېدى ئۇ ۋە بىرىنچى بولۇپ ئۆزى بىر تال قىزىرىپ پىشقان ياڭيۇنى ئېلىپ پوستىنى ئاجرىتىشقا باشلىدى.

داستىخانغا ھۇجۇم باشلاندى، دەسلەپ ياڭيۇ، قىزىلچىلار ماختىلىپ، ھۆزۈرلىنىپ يېيىلدى، كېيىن كەمپۇت، پېچىنلەرنىڭ كوسۇلـ

دىغان ئاۋازى ئاڭلاندى، ئاخىردا گۈله ـ قاقلار چاينىلىپ، ئاندا ـ مۇندا قارسىلداپ ئۇچقه چاققان ئاۋازلارمۇ ئاڭلىنىپ قالدى...

ـــ مۇئەللىم، مۇشۇنداق يۇرىۋېرەمسىز؟ ـــ دېدى ئاقنىياز تىت ـ تىت بولغان بىر خىل روهىي كەيپىيات بىلەن، ـــ ئەرز قىلمامسىز، زايىت دېگەن ئەبلەخ هاۋاز يېتەكچى بىلەن بىرلىشىپ، ئۆزى قىلغان ئەسكىلىكنى سىزگه ئىتتىرىپ قويدى!

ـــ راست، ئۇ ئۆزىنىڭ گۇناهىنى سىزگه ئىتتىرىپ قويدى!

ـــ تۆهمەت قىلدى، مۇناپىقلار!

ـــ ئەرز قىلمىدى دەمسىلەر، قىلدىم، ـــ دېدى سەلىم ئەپەندى قىسقىلا قىلىپ، ـــ لېكىن تېخى ماڭا خىزىر يولۇقمىدى!

ئۇ، ئوقۇغۇچىلىرى ئالدىدا دەرد تۆكۈپ، كۆڭۈل يارىسىنى ئاشكارىلاشنى، ئۆزى بىلەن بىللە ئۇلارنىڭمۇ دىلىنى خەستە قىلىشنى خالىمىدى، شۇڭا ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن ئۇلارغا تەسەللى بېرىپ مۇنداق دېدى:

ـــ بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزدا، ئۆزىدىكى مەسئۇلىيەتنى باشقىلارغا ئىتتىرىپ قويۇشنى ئومۇمىي خاهىش دېسەمۇ بولىدۇ. بۇنىڭدىن بەك ئاغرىنىپ كەتكىلىمۇ بولمايدۇ. چۈنكى، بۇ خىل خاهىش بىزگه ئەلەم ـ ئەسالقتىن قالغان. قەدىمكى رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچه، خۇدا ئادەم ئەلەيهىسسالامدىن: «نېمه ئۈچۈن چەكلەنگەن مېۋىنى يېدىڭ؟» دەپ سوريغاندا، ئادەم ئەلەيهىسسالام: «مۇشۇ ئايال بەرگەنىدى، يەپ ساپتىمەن» دەپ هاۋا ئانىنى كۆرسىتىپ قويۇپتىكەن. هاۋا ئانىمۇ مەسئۇلىيەتنى ئۇستىگه ئېلىشنى خالمايلا: «مېنى يىلان ئازدۇرغان» دېگەنىكەن. ئەگەر يىلاننىڭ زۇۋانى بولغان بولسا، بەلكىم ئۇمۇ باشقىغا دۆڭگەپ: «مۇهىت مېنى شۇنداق قىلدۇرغان» دېگەن بولار ئىدى!...

مەنىلىك، تەسىرلىك بۇ سۆز كەيپىياتىنى سەل ـ پەل يۇمشىتىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ كىمگىدۇر تېشىپ تۇرغان نەپرەت ۋە ئۆچمەنلىكىنى بىرئاز پەسەيتكەندەك بولدى. لېكىن سەلەي يەنه تەكىتلەپ سورىدى:

ـــ ئەمدى مۇشۇنداقلا بولدى قىلامسىز، مۇئەللىم؟ بۇ دۇنيادىكى ئىشلارنىڭ ئىگىسى يوقمۇ؟

ـــ ئىگىسى بار، ـــ دېدى سەلىم ئەپەندى يەنە شۇ ئۇمىدۋارلىقى بىلەن، ـــ ياخشى ئىشنىڭمۇ، يامان ئىشنىڭمۇ ئىگىسى بار. تارىخ بىر ئوچۇق ئېكران، ئۇ مۇشۇ ۋاقىت، مۇشۇ ئىش بىلەنلا تۇگىمەيدۇ، ھەممىنى ئۆز قىياپىتى، ماھىيىتى ۋە ھەقىقىتى بىلەن بىرمۇ بىر ئاشكارىلاپ ئۆتىدۇ! ھەقىقەتتىن ھالقىپ كەتكەن ئىشلارنىڭ ئۆمرى ئۇزۇنغا بارمايدۇ، ئۇكىلار! مەن تىلدىكى چىقىش كېلىش، بېرىش كېلىش، پەش ۋە ئۇندەش دېگەنلەرنى بىلمىسەممۇ، لېكىن پېئىلنى ياخشى بىلمەن، بولۇپمۇ ئۆتكەن زامان پېئىلى، ھازىرقى زامان پېئىلى دېگەنلەرنى ياخشى بىلمەن!...

سەلىم ئەپەندىنىڭ كېيىنكى سۆزى ئوقۇغۇچىلارنى ئويلاندۇرۇپ قويدى، ئۇلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ، خېلى چوڭقۇر ئويلانغاندىن كېيىن، بۇ سۆزنىڭ چوڭقۇر مەنىلىك، پەلسەپىۋى پىكىرگە ئىگە سۆز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشتى، سەلىم ئەپەندى بۇ سۆز بىلەن ئۆزىنىڭ تارىخنى ھەم ھازىرنى؛ تارىختا بولغان ئىشلار بىلەن ھازىر بولۇۋاتقان ئىشلارنى ئوبدان بىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەندى.

پاراڭ، سۆھبەت خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى، تېمىلار تېز ـ تېز ئۆزگىرىپ تۇردى، لېكىن ئۇلۇرۇلۇپمۇ ـ چۆرۈلۈپمۇ يەنە شۇ بىرلا نۇقتا ـــ سەلىم ئەپەندىنىڭ تەقدىرى، ئىستىقبالى توغرىسىدىكى گۇمان، ئەندىشە ۋە مۇلاھىزىلەر باشتىن ـ ئاياغ سۆھبەتنىڭ ئاساسىي تېمىسى بولۇپ تۇردى. سەلىم ئەپەندى بىردەم كۈلدۈرەتتى، بىردەم ئويلاندۇراتتى، گاھ تارىختىن ئىبرەتلىك تەمسىللەرنى سۆزلەيتتى، گاھ ربئاللىقتىن تەسىرلىك ۋەقەلەرنى ھېكايە قىلاتتى. ئۇ بىرمۇنچە مەنىلىك، قىزىقارلىق سۆزلەرنى قىلغاندىن كېيىن ئاخىرىدا مۇنداق دېدى:

ـــ سىلەر مەندىن غەم قىلماڭلار، مېنىڭ كىشىلىك ھايات كۆز قارىشىم تۇرغۇزۇلۇپ بولغان ئادەم. مېنىڭ ياشاش پرىنسىپىم مۇنداق:

هېچكىمگە بېرىلىپ كەتمە، هېچكىمدىن قورقما، شۇچاغدا ھەممە نەرسە جايىدا بولىدۇ ! مەن مانا شۇنداق ياشاپ كەلگەن، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇنداق ياشايمەن! سىلەرگە دەيدىغان گەپىم يەنە شۇ كونا گەپ : بىلىم ئېلىش ئۈچۈن تىرىشىڭلار، پۈتۈن ۋاقتىڭلارنى، ئەقىل ـ پاراسىتىڭلارنى شۇنىڭغا سەرپ قىلىڭلار، بۇ يولدا ھەرقانچە بەدەل تۆلىسەڭلارمۇ ئەرزىيدۇ! بۇنىڭسىز بىز مىللەتنىڭ ساپاسىنى، تەقدىرىنى، كېلەچىكىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايمىز! بىزنىڭ ئەقىللىق، دانىشمەن ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز بىلىمنى ئۇلۇغلاپ، نادانلىقنى قاتتىق مەسخىرە قىلغان، قاراڭلار، ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر يۈسۈپ خاس ھاجىب 11ـ ئەسىردىلا :

«بىلىمسىزگە تۆرده ئورۇن بولسا كۆر،
ئول تۆر بولدى پەگاھ، پەگاھ بولدى تۆر!»

دەپ، بىلىمسىز، نادانلار گەرچە ئۆزىنى بىلىمەي تۆرگە چىقىۋالسىمۇ، ئۇنىڭ بەرىبىر ئېتىبارى يوق، كىشىلەر نەزىرىدە، ئۇ چىققان تۆر ھامان پەگاھ دەپ قارىلىدۇ. ئەكسىچە، بىلىملىك كىشى پەگاھدا قالسىمۇ، لېكىن ئۇ كىشىلەر نەزىرىدە ھامان تۆرده دەپ قارىلىدۇ، دەيدۇ. شۇڭا، نادانلىق، پاسسىپلىق 60ـ يىللاردىكى ياشلىرىمىزنىڭ ئاساسىي مېلودىيىسى بولماسلىقى لازىم. ئېگىلمەس ئىرادە بىلەن ئالغا بېسىش، قەيسەرانە روھ بىلەن بىلىم ئېلىش ـــ دەل ھازىرقى زامان ياشلىرىدا بولۇشقا تېگىشلىك پەزىلەت!...

بەش ساۋاقداش ئۇزاش ئۈچۈن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، ئىشىككە قاراپ ماڭغاندا، سەلىم ئەپەندى مۇھىم بىر ئىش ئۇنتۇلۇپ قالغاندەك، دەرھال ئۇلارنى توختىتىپ مۇنداق دېدى :

ـــ سەمىڭلارغا سېلىپ قويايى، مېنىڭ ئىشىم تۈپەيلىدىن، ھەرگىز مۇ بادامگۈلگە سوغۇق نەزەردە قاراپ سالماڭلار! ئۇنى ئالداپ كەتتى، ئۇمۇ بىر بىچارە قۇربانلىق قوي !...

ھەممەيلەن بىر دەقىقە سەلىم ئەپەندىگە قاراپ، ھەيران بولغاندەك تۇرۇپ قالدى، لېكىن ئۇنىڭ كۆزىدە چاقناپ تۇرغان ئالەمچە مېھىر ـ

مۇھەببەت بىلەن چىرايىدا ئەكس ئەتكەن سەمىمىي ئەپۇچانلىقنى كۆ-رۈپ، بىر نەرسىنى چۈشەنگەندەك، باشلىرىنى لىڭشىتىپ قويۇشتى.

ئۇلار سىرتقا چىققاندا، ئاسمان بىلەن زېمىن قوغۇشۇنىدەك ئېغىر قاراڭغۇلۇق قوينىغا چۆككەندى. ئەتراپتا، كەچلىك تەكرارىدىن كېيىن كىنوغا بېرىپ قايتقان قىز ـ ئوغۇل ئوقۇغۇچىلارنىڭ شادىيانە كۈلكىلىرى ياڭراپ تۇراتتى .

10

شۇ كۈنلەردە، بادامگۈلنىڭ ۋۇجۇدىدا قايغۇ بىلەن خۇشاللىق، غەيرەت بىلەن زەئىپلىك، نۇر بىلەن زۇلمەت، قىسقىسى، ئەجەل بىلەن ھايات جىددىي كۈرەشمەكتە ئىدى... بۇنداق شەپقەتسىز كۈرەشكە ئۇ-نىڭ ئاجىز قەلبى، نازۇك نېرۋىلىرى ئۇزاق بەرداشلىق بېرەلمىدى. ئەجەل دېۋىسى ئاستا ـ ئاستا غالىب كېلىشكە باشلىدى، گويا، ئۇ دۇنيانىڭ سېرىق ئاپتىپى ئۇنىڭ ساقايماس بېشىغا كۆلەڭگە تاشلاپ تۇرغاندەك، ئۇ يىگىرمە بىر يىل ياشىغان بۇ يورۇق دۇنيادىن ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا، مەڭگۈ ئارام تاپىدىغان ئۇ دۇنياغا قاراپ جىمجىت كېتىۋاتقاندەك قىلاتتى...

ئۇ ئاشۇنداق سوغۇق ھېسسىياتتا، ئىككى كۈندىن بېرى، ئەتراپ-دىكى ھەممە ئادەم، ھەممە نەرسىلەر بىلەن غايىبانە خوشلىشىشقا باش-لىدى. ئالدى بىلەن ئۆزىگە بەختتىن كۆرە ئازابنى، خۇشاللىقتىن كۆ-رە قايغۇنى كۆپرەك ئېلىپ كەلگەن بىتەلەي ياشلىقى بىلەن خوشلاش-تى، ئۇنىڭدىن كېيىن، ئۇستازلىرى، دوستلىرى، ساۋاقداشلىرى ۋە ھەتتا رەقىبلىرىگىچە بىرمۇ بىر رىزالىق تىلەپ خوشلاشتى. ئۇ خىيا-لىدا، شۇنچە كۆپ ئادەملەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، خوشلاشقاندەك قىلسىمۇ، لېكىن كۆڭلىدە يەنە كىم بىلەندۇر خوشلاشماقچى بولغان-دەك، بىر خىل يېرىمچىلىق، تەشنالىق باردەك قىلاتتى، ئۇ ئىسمىنى ئېنىق ئاتاشقا، كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشكە، خىيالەن بولسىمۇ مۇڭدىشىش-

قا جۇرئەت قىلالمىغان بۇ ئادەم شەۋكەت ئىدى. بادامگۈل ھايـاتىنىـڭ مۇشۇ ئاخىرقى دەقىقىلىرىدە بولسىمۇ، ئۇنى ئۆز كۆزى بىلەن بىر كۆرۈپ، خوشلىشۋالمسا، ئۇ دۇنياغا ئاچچىق ئارمان بىلەن كېتىدىغانلىقىنى، ۋىجدانى ئالدىدىمۇ مەڭگۈ ئازابقا قالىدىغانلىقىنى بارغانسىرى چوڭقۇر ھېس قىلدى. شۇڭا ئۇ غەيرەتكە كەلدى، غەيرەتكە كېلىۋىدى، خۇددى بۇرۇنقىدەكلا، شەۋكەتنى كۆرۈش ئىستىكى كۈچەيدى.

ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، يۈز ـ كۆزلىرىنى يۇيىدى، ئۈستۈاشلىرىنى ئانچە ـ مۇنچە تۈزەشتۈرۈپ ياتاقتىن چىقتى ۋە چىققان پېتى ئۇدۇل دېھقانچىلىق مەيدانىغا قاراپ ماڭدى. ئوچۇقچىلىققا، يورۇقلۇققا چىقىقاندىن كېيىن بادامگۈلنىڭ تۇرقى، چىرايى كىشىلەرگە ئېنىق كۆرۈنىدى، يولدا ئۇنى تونۇيدىغانلار ئۇچراپ « بادامگۈل شۇمۇ، ئەمەسمۇ ؟ » دېگەندەك ھەيرانلىق بىلەن ئۇنىڭغا ئۇزاق تىكىلىپ قاراپ قېلىشتى. دېمىسىمۇ، مۇشۇ بىر نەچچە كۈن ئىچىدىلا، ئۇنىڭ تەلەتى شۇنداق ئۆزگىرىپ كەتكەنىدىكى، بۇرۇنقى مۇلايىم، ئوماق ۋە سۈزۈك چىرايى بىلەن ھەمىشە كۈلۈپ تۇرىدىغان يېقىملىق كۆزلىرىدىكى شوخ ۋە پاك ھېسسىياتلاردىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى، ھازىر بۇ چىراي بىلەن بۇ كۆزلەر بەئەينى پىغانى ئۆرلەپ جېنىدىن تويغان، كىملەرنىدۇر چېپىپ، قىيما ـ چىيما قىلىش ئۈچۈن ئۆتكۈر قىڭراقنى قولىغا ئېلىۋالغان ئىسيانكار تەلۈنىڭ سۈرلۈك چىرايىغا ۋە شەپقەتسىز كۆزلىرىگە ئوخشاپ قالغانىدى!...

بادامگۈل ھېچكىمگە، ھېچ يەرگە قارىماي ئۇدۇل ۋە تېز ماڭغاچقا، ئون بەش مىنۇتقا قالماي، دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئېتىزلىقىغا بېرىپ قالدى. ئۇ داڭگاللار بىلەن تولغان ئېتىزلىقتا، پۈتۈن ئىسسىقتا مايكىچان بولۇپ ئىشلەۋاتقان شەۋكەتنى يىراقتىنلا كۆرۈپ تونىدى. تونىدىيۇ، تۇيۇقسىز يۈرىكى ئاغدى، خۇددى سەت، ئۇياتلىق بىر ئىش قىلىپ قويغان ئەيىبكاردەك، ئۇنىڭغا خېلىغىچە باش كۆتۈرۈپ ئۇستۈن قارىيالمىدى. ئېتىزدا ئادەم كۆپ ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە، شەۋكەت ئۆزى يالغۇز بىر چەتتە ـــ قىر بېشىدىكى يوغان بىر تۈپ

قارىياغاچنىڭ ئۇدۇلىدا ئىشلەۋاتاتتى. بادامگۈل ئېرىق بويىدىكى تال ۋە چاتقاللارنى دالدا قىلىپ ئايلىنىپ ماڭدى ۋە ھېچكىمگە كۆرۈنمەي ھېلىقى كاداڭ قارىياغاچنىڭ يېنىغا كەلدى. بۇ يەردىن شەۋكەتنى ئوچۇق ۋە بىمالال كۆرگىلى بولاتتى. بادامگۈل بوغماق - بوغماق ئۆسىملەر بۆرتۈپ چىققان دەرەخنىڭ يوغان ۋە قوپال تېنىگە يۆلەنىپ، چوڭقۇر خۇرسىنغان ھالدا شەۋكەتكە نەزەر سالدى. شەۋكەت خېلى ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى، بۇرۇنقىدىن سەل بوي تارتقاندەك، سالقال - بۇرۇتى ئۆسۈپ قالغان يۈزى سەمرىپ، كېڭىيىپ قالغانىدەك كۆرۈنەتتى، ئۆز ۋاقتىدىكى قاپقارا ، يىرىك چاچلىق بېشى ھازىر تاپتاقىر ئىدى، ئۆڭمۇ قارىيىپ، ئاپتاپتا مستەك پارقىرايتتى. ئاپتاپتا كۆيگەن ئىككى مۇرىسى قىزىرىپ، شەلۋەرەپ، قاسراق ئۆرلەپ تۇراتتى، تەرلەپ، شورلىشىپ كەتكەن كۆك مايكىسى يىراقتىنلا چەل تەگكەندەك ئاقۇچ كۆرۈنەتتى. خادانى شىمى تىزىدىن يۇقىرى تۇلۇلگەن بولۇپ، پۇتىدا بىر-ئىككى يېرىگە ياماق چۈشكەن رېزىنكە ئايغ تۇراتتى. ئۇ كەتمەننىڭ چولتىسى بىلەن يوغان - يوغان داڭگاللارنى ئۇرۇپ ئېزىپ، ئېتىزنىڭ توپىسىنى يۇمشىتۇاتاتتى. ئىشقا قاتتىق ھەم ئەستايىدىل بېرىلگەنىدى، كەتمەننى ھەر قېتىم بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرگەندە، ئۇنىڭ پارقىراق يۈزى قۇياش نۇرىدا ۋال - ۋۇل قىلىپ چاقنايتتى. شەۋكەت ئاشۇ يوسۇندا خېلى ئۇزاق ئىشلىگەندىن كېيىن، باش - كۆزلىرىدىن قۇيۇلۇپ تۇرغان تەرنى سۈرتۈش ئۈچۈنمىكىن، بىردەم ئىشتىن توختىدى ۋە بويىنىدىكى لۆڭگە بىلەن يۈز - كۆزىنى، بويۇن ۋە قولتۇقلىرىنى سۈرتتى، ئاندىن سول قولىنى چېكىسىگە قويۇپ ئاسمانغا قارىدى، شۇ چاغدا ئۇنىڭ يۈزى بادامگۈل تەرەپكە ئۆرۈلدى، بادامگۈل ئۇنى ناھايىتى ئېنىق ۋە روشەن كۆردى. ۋاھ ! ... ئەنە ئۇنىڭغا ئەزەلدىنلا تونۇش بولغان يېقىملىق چىراي! ئەنە بىر دۇنيا كارامىتى بار ئويچان كۆز! بۇ كۆز ئۆز ۋاقتىدا بادامگۈل مۇھەببەت چۆلىدە تەشنا بولۇپ يۈرگەندە، بەئەينى ئالتۇن جام بولۇپ، ئۇنى سۆيگۈ شارابى بىلەن ھۆزۈرلاندۇرغان ئەمەسمىدى ؟! ئۇ

يەنە مۇھەببەتنىڭ ئاچا يولىدا تېڭىرقاپ قالغاندا، يەنە شۇ كۆز بەئەينى مەشئەل بولۇپ، ئۇنى ئۆزى تەرەپكە باشلاپ، ئۇنىڭ تۇرمۇشىغا يېڭى مەزمۇن ۋە چەكسىز خۇشاللىق قوشقان ئەمەسمىدى؟! ... شەۋكەت بىلەن بىللە بولغان ئۇ چاغلاردا، ھايات ئۇنىڭغا خۇددى ئاشۇ چەكسىز ئۈپۈقتىكى رەڭگارەڭ شولىلاردەك چىرايلىق، يېقىملىق تۇيۇلغان ئەمەسمىدى؟!...

بادامگۈل شۇ تاپتا، شەۋكەتنىڭ ئاشۇ مۇڭلۇق كۆزلىرىدە ئۆزىنىڭ غەمسىز ياشلىق چاغلىرىنى، ئوت ـ ئاتەش بولۇپ ئۆتكەن، پاك ۋە مەسۇم چاغلىرىنى كۆرگەندەك بولدى ... لېكىن ئۆتكەن ئىشلاردىن ھازىر ئۇنىڭ كۆڭلىدە قالغىنى پەقەت گۈزەل ۋە ئازابلىق ئەسلىمىلا ئىدى، خالاس! شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، گويا ئۇلۇغ سۇ بىردىنلا بۆسۈپ كەلگەندەك، ئۇزۇندىن بۇيانقى خىجىللىق، پۇشايمان، ئۆكۈنۈش، خورلۇق، دەرد ـ ئەلەم ۋە ئۈمىدسىزلىكلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن سىرغىپ، يىغىلىپ، جەم بولۇپ، گويا ۋولقان تاغلىرىدەك پارتلاپ، سىرتقا ئېتىلدى، ئۇنىڭ زەربىدىن بادامگۈل ھەتتا نەپەس ئالالماي قالدى. ئۇ ئېسىلىپ يىغلىماقچى، مانا شۇ ئاسمىنى كەڭ يەردە، تۇنجى قېتىم سۆيگەن يىگىتىنىڭ يېنىدا راسا بىر يىغلاپ، ئىچ ـ قارنىنى بوشاتماقچى بولۇۋىدى، لېكىن كۆزىگە زادىلا ياش كەلمىدى، ئەتىگەندىن بېرى يۇز ـ كۆزىدىن تارام ـ تارام دەريا بولۇپ ئاقىقان ئەلەم ۋە خورلۇق ياشلىرى ئەمدى قاياقلارغىدۇر قېچىپ، كىرپىكىنىمۇ نەمدىيەلمىدى. شۇ تاپتا، بادامگۈل خۇددى قاينامغا چۈشۈپ، پىر ـ پىر ئايلىنىۋاتقان يېگانە ياپراقتەك ھالسىز ۋە بىچارە ئىدى ...

شەۋكەت يەنە ئىشقا بىرىلىپ كەتتى، ئۇنىڭ ھەر بىر ئۇرغان كەتمىنىڭ شىددەتلىك سالمىقى گويا بادامگۈلنىڭ يۈرەك بېغىشىغا تەگكەندەك، ئۇ تولغىناتتى، ئازابلىناتتى. ئاخىر ئۇ بۇ يەردە تۇرۇۋېرىشكە چىدىمىدى، ئەڭ ئاداققى قېتىم پۈتۈن مۇھەببىتى بىلەن ئەقىدىسىنى، پۇشايمىنى بىلەن ئۆكۈنۈشىنى ئاشۇ بىر جۈپ ھەسرەتلىك

كۆزىگە يىغىپ، ئۇنىڭغا ئۇزاقتىن ئۇزاق قارىدى، بىر نۇقتىغا تىكىلىگەن، تېنەپ قالغان بوتىلاقتەك تەلمۈرگەن، مۆلدۈرلىگەن بۇ كۆزلەر-دە، گويا پېتىۋاتقان قۇياشنىڭ نۇرى سارغايغان يوپۇرماقلار ئۈستىدە ئالا ـ بۇلماچ شولا پەيدا قىلغانغا ئوخشاش، ئىنتايىن ئاجىز، سۇس بىر نۇر جىلۋە قىلاتتى...

«خەير خوش، شەۋكەت! خەير خوش...! ـــ دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە شۇبرلىدى بادامگۈل ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ـــ مەن سىزنى ساقلىيالمىدىم، تەھدىت، بېسىملارغا بەرداشلىق بېرەلمىدىم، ئالدىنىپ كەتتىم، رازى بولۇڭ! مەن سىزدىن مەڭگۈ رازى !...»

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، شارتتىدە ئارقىغا بۇرۇلۇپ مېڭىپ كەتتى، ماڭغاندىمۇ، ئاجايىپ بىر كۈچ بىلەن گۈرسۈلدەپ ماڭاتتى، پۈشايمان ۋە ھەسرەت بىلەن ماڭاتتى، چۈشكۈنلۈك ۋە ئۈمىدسىزلىك بىلەن ماڭاتتى، يۈرەك ـ باغرى ئۆرتەنگەن ھالدا ماڭاتتى، غەمگە پاتقان ھالدا ماڭاتتى، جان ـ جەھلى بىلەن ماڭاتتى، خۇددى ئېلىشىپ قالغاندەك خامۇش ھالدا ماڭاتتى، ماڭاتتى...

× × ×

پېتىپ كېتىۋاتقان كۈن يوغىناپ، كۆز چاقىدىغان نۇرى سۇسلاپ، ئاستا ـ ئاستا ئۇپۇققا يېقىنلاشتى. شۇ تاپتا، پۈتۈن ئالەم ئۇنىڭ قىزغۇچ نۇرىغا پۈركەلگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ ھاياتلىق نۇرى ئۇزۇنغا بارمىدى، بارا ـ بارا قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرى ئازىيىپ، كۆكۈچ نۇرى ئۇلغىيىپ، بىپايان زېمىننى قاراڭغۇلۇق قاپلاشقا باشلىدى...

بادامگۈل دېرىزە ئالدىدا سىرتقا قاراپ تۇراتتى، ئۇنىڭ كۆزىگە كۆك ئاسمانمۇ، قىزىل قۇياشمۇ، ئاق بۇلۇتلارمۇ كۆرۈنمىدى، بەلكى بۇ گۈزەل، رەڭگارەڭ دۇنيا خۇددى مۇشۇككە ھەممە نەرسە كۈل رەڭ كۆرۈنگەندەك، ئۇنىڭغا قاراڭغۇ ۋە خۇنۇك كۆرۈنەتتى ...

ئۇ ۋاقىت كۈتۈۋاتاتتى، ياشلىق ھاياتىنىڭ ئاخىرقى دەملىرىنى سا-

ئەت ـ مىنۇتلاپ ئۆتكۈزۈۋاتاتتى!

«ئۆلىمەن! ماڭا ئۆلۈمىمۇ ئازلىق قىلىدۇ!...» ئۇ تۇنۇگۈنلا شۇ قارارغا كەلدى، قارارغا كېلىۋىدى، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئازابلىنىپ كېلىۋاتقان روھى بىردىنلا ئارام تاپقانىدەك يەڭگىللەپ، راھەتلىنىپ قالدى. لېكىن، قانداق ئۆلۈش كېرەك؟ بۇ سوئال ئۇنى يەنە ئويلاندۇرۇپ قويدى. راست، قانداق ئۆلۈشنىڭ ئۆزىمۇ بىر گەپ. بەزىلەر، بۇ دۇنيادىن ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا شەپسىز كېتىدۇ، كۈنلار بۇنداق ئۆلۈمنى ئاللانىڭ شەپقىتى، ئۆلگۈچىنىڭ بەختى، دەپ بىلىدۇ. بەزىلەر بولسا، قاتتىق ناله ـ پەريات بىلەن ئۇزاققىچە جان تالىشىپ، ئازاب ئىچىدە ئۆلىدۇ. كىشىلەر بۇنداقلارنى ئاللانىڭ غەزىپىگە ئۇچرىدى، گۇناھى كىبىرى چوڭ، دەپ بىلىدۇ!... مەنمۇ ئۆزۈمنى سۇغا تاشلاپ، بۇ دۇنيادىن شەپسىزلا كېتەيمۇ ـ يە؟ ياق ـ ياق، ماڭا بولمايدۇ، مېنىڭ تىرىكلىكىم بۇ پاك زېمىننى بۇلغىغان، ئەمدى ئۆلۈكۈم مۇ ھالال سۇنى بۇلغىسۇنمۇ؟! ئەمىسە، ئۆزۈمنى بىنادىن تاشلايمۇ؟ ياكى دورا يەپ ئۆلەيمۇ؟! ياق، ئۇمۇ بولمايدۇ! مەن ئۇلارنىڭ زەخىم يېگەن جەستىمنى كۆرۈشنى، ئىپلاس قوللىرى بىلەن تۇتۇشنى خالىمايمەن، زادى خالىمايمەن! ئۇلار جەستىمنى كۆرمىسۇن! چوڭ ئانام ھەمىشە: «ياخشى ئىت ئۆلۈكىنى كۆرسەتمەيدۇ!» دەيتتىغۇ؟...

ئۇ چوڭقۇر ئويغا پاتتى، بۇ ئۇنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پىكىر يۈرگۈزۈشى، تەپەككۇر قىلىشى ۋە ئەقىل ـ پاراسىتىنى ئىشقا سېلىشى ئىدى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭ نېرۋىلىرى زىللىشىپ، تومۇرلىرى كۆپۈپ، قانلىرى شۇۋۈلداپ تۇرسىمۇ، پىكرى نورمال، ئەقلى ـ ھوشى جايىدا ئىدى. ئۇ ئويلا ـ ئويلا، ئاخىر قانداق ئۆلۈشنىڭ ئامالىنى تاپتى، ئامال تولمۇ ئازابلىق، شەپقەتسىز ئىدى. لېكىن ئۇ شۇنى تاللىدى، ئۇ شۇنىڭ بىلەن ئەڭ ئاخىرقى جاسارىتىنى، ئىرادىسىنى ۋە رەزىللىككە قارشى ئىسيانكار روھىنى ئىپادىلىمەكچى بولدى!

ئوتتا كۆيۈش كېرەك! بۇلغانغان ناپاك بۇ جىسمىم ئوتتا كۆيۈپ، روھىم ئۇ دۇنياغا پاكلىنىپ بارسۇن! بۇ ۋاپاسىز دۇنيادا بىر ئوچۇم

كۆلۈمدىن باشقا ھېچ نەرسە قالمىسۇن!...

ئۇنىڭ پىكرى ئېنىق، ئىرادىسى چىڭ ئىدى. ھايات ئۇنىڭ نەزىرىدە ئۆز گۈزەللىكى بىلەن قىممىتىنى يوقىتىۋىدى، ئۆلۈم ئۇنىڭغا قورقۇنچلۇق تۈيۈلماي قالدى. بۇ دۇنيا بىلەن ئۇ دۇنيانىڭ سىرلىق، نامەلۇم ئارىلىقى گويا ئۇنىڭغا تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىدىن جەنۇبىغا بارىدىغان راۋان، بىخەتەر ماشىنا يولىدەك، شۇنداق ئاسان ھەم ئاددىي سېزىلدى!...

ئۇ تۇنۇگۈن شۇ نىيەتتە، ئاز ـ تولا «سەپەر» تەييارلىقىنىمۇ قىلىپ قويدى، دەسلەپ مەكتەپنىڭ تونۇش بىر شوپۇرىدىن «كىيىم تازىلايمەن» دېگەن گەپ بىلەن بىر بوتۇلكا ېېنزىن ئالدى، كېيىن خۇددى «كىمكى ھاياتىدىن ئۈمىد ئۈزسە، كۆڭلىدىكى ھەممە سۆزنى ئېيتىۋالىدۇ» دېگەندەك دوستى غۇنچەقىزغا ئۇزۇندىن ئۇزاق بىر پارچە خەت يازدى...

تۈيۈقسىز ئۇرۇلغان قوڭغۇراق بادامگۈلنى چۆچۈتۈۋەتتى. ئۇ خىيالدىن سەگىپ، دېرىزىدىن سىرتقا قارىدى، ھەممە يەرنى قاراڭغۇلۇق قاپلىغانىدى، ئوقۇغۇچىلار دەپتەر ـ كىتابلىرىنى قولتۇقلاپ كەچلىك تەكرارغا كېتىۋاتاتتى. بىردەمدە ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلۇق ياتاقلارمۇ، قايناملار ـ تاشقىنلىق مەيدانلارمۇ بوشاپ، جىمجىت بولۇپ قالدى ...

بادامگۈل ئورنىدىن تۇردى، كارىۋاتنىڭ ئاستىدىن كىچىك بىر قارا سومكىنى ئالدى. ياتاقنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ، تۆت تەرەپكە ئەلەڭلەپ قارىدى. كۆڭلىدە، ئۆزىگە ئۇچ يىل غەمخانا بولغان ئاپئاق تاملار بىلەن، ئەللەيلىتىپ ئۇخلاتقان سىرداش كارىۋات بىلەن ، ھەمىشە نۇر چاقناپ تۇرىدىغان يورۇق دېرىزە بىلەن ئاخىرقى قېتىم خوشلاشتى ...

بادامگۈل پۇتلىرىنى تەسلىكتە سۆرەپ، ھەسرەتلىك تىنىپ ياتاقتىن چىقتى ، يەنە نېمىنىدۇر ئۇنتۇپ قالغاندەك ، ئارقىسىغا قاراپ ـ قاراپ قويۇپ ، ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ ئالدىدىكى سېمونت مەيدانغا كەلدى. نۇر ۋە سايە بىلەن ئالا ـ بۇلماچ تۇسكە كىرگەن كەڭ مەيدان بوش

هەم خامۇش ياتاتتى...

ئۆلۈم ۋەھىمىسى چىرمىۋالغان ئاشۇ قىسقىغىنا ۋاقىتتا، بادامگۈل نۇرغۇن ئىشلارنى ـــ ئۆتمۈشىنى، ھازىرىنى ۋە كەلگۈسىنى، دوستلىرىنى، ئۇستازلىرىنى، ھەتتا قۇتراپ يۇرگەن دۇشمەنلىرىنىمۇ ئويلاپ كەتتى. ئۇنىڭ قارىچۇقى كېڭىيىپ كەتكەن كۆزنىگە ئۆزىنى ئوراپ تۇرغان پۈتۈن كائىناتنىڭ رەڭگى، تۇرقى، ھەتتا شەكىللىرى ئۆزگىرىپ كەتكەندەك كۆرۈندى، ئۇ ئاسمانغا، يەرگە، كۆزى يەتكۈدەك بوشلۇقنىڭ ھەممىسگە تويماي قارىدى. ئۇنى تۇغۇپ ئۆستۈرگەن بۇ دىيارىدىكى ھەيۋەتلىك تاغ، ئەزىم دەريا، قەدىم تۇپراق، ساپ ھاۋا، غۇبارسىز گۈل ـ گىياھلار ئۇنىڭ قەلبىدە ئاجايىپ ئۇلۇغ ھېسلارنى ئويغاتقان، يېتىلدۈرگەنىدى. ئۇ ھاياتنى سۆيەتتى، قەدىرلەيتتى، ئىنسانىنى، دوستلۇقنى، سۆيگۈ ـ مۇھەببەتنى ئۇلۇغلايتتى. ئەمما...

ئەمما، ئوتتۇرىدا ئۇ كۈتمىگەن شۇملۇق، خىيانەت، ۋاپاسىزلىق كۆرۈلۈپ، ئۇنىڭ يۈرىكى سوۋىدى، بۇنداق رەزىللىك ئۇنىڭ ئاسمانىدەك كەڭ كۆكسى ـ قارىنىمۇ سىغمىدى، ئۇنىڭ مەسۇم قالبى خورلۇق، نومۇس ۋە پۇشايماندىن ئىبارەت تاغدەك ئاھانەتلەر بىلەن قاپلىناپ ـ تېشىپ، ئۇنىڭ مۇلايىم، نازۇك تەبىئىتىنى بىردىنلا ئۆزگەرتىۋەتتى. ۋۇجۇدىدىن قاچانلاردۇر يوشۇرۇنۇپ ياتقان ۋەھشىيلىك بىردىنلا سىرتقا ئېتىلىپ چىقىپ، ھەممىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىدىغان كۈچكە ئايلاندى! مانا ھازىر بادامگۈل شۇنداق ھالەتتە، شۇنداق ئەلپازدا ئىدى، ئۇنى توسۇپ بولماس بىر ۋەھشىي كۈچ ئۆز ئىلكىگە ئالغانىدى!...

ئۇ بىردىنلا غەيرەتكە كەلدى، بايا پۈتۈن ئەزايىنى قاپلىغان سوغۇق تىترەكمۇ پەسەيدى. ئۇ تەمكىن، بىمالال ھەربىكەتلەر بىلەن سومكىنى ئاچتى، بوتۇلكىنى ئالدى ۋە قاپقارا، بۇجۇر چاچلىرىدىن باشلاپ بېنزىننى قۇيۇشقا باشلىدى...

ئۇنىڭ بوزارغان نېپىز كالپۇكلىرى گويا تۇگمەس گېپى بارەدەك ئۆمەللىنەتتى، مىدىرلايتتى، تىترەيتتى...

نازۇك، يۇمران بەدەن سەسىق بېنزىن بىلەن تولۇق ھۆللەندى. سەرەڭگە چېقىلدى، بېنزىن لاپپىدە تۇتىشپ ئوت كۆيدى. كۆيگەن دىمۇ، چاراسلاپ، لاۋۇلداپ كۆيۈشكە باشلىدى. لېكىن نېمە ئۈچۈن دۇر، بادامگۈل گويا كۆكسىگە ئوق تېگىپ، تېنىدىن يوچۇق ئېچىلىپ، شۇ يوچۇقتىن يېقىمسىز، سوغۇق شامال كىرىپ، ئوتلۇق يۈرىكىنى سوۋۇتۇۋاتقاندەك ئەندىكىپ، شۇركۈنۈپ، قاتتىق بىئارام بولۇپ كەتتى...

ئۇ شۇ تاپتا، خۇددى قاراڭغۇ ئورمانلىقتا ئېزىپ قالغان سەپداشلىرىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، يۈرىكىنى مەشئەل قىلىپ يول باشلىغان دانكو[1] دەك، بەدىنىدىكى جان قاقشتىپ كۆيۈۋاتقان شىددەتلىك ئوت بىلەن ئەتراپىدىكى بارلىق رەزىللىك، شۇملۇق ۋە ناھەقچىلىكلەرنى، ئۆز بېشىغا كەلگەن جىمى نومۇس ۋە خورلۇقلارنى بىر يولى كۆيدۈرۈپ، كۈلىنى كۆككە سورىماقچىدى...

يورۇق، ئازادە سىنىپلاردا، ھېچ ئىشتىن خەۋەرسىز كىتاب ئوقۇپ، شېرىن سۆھبەت قۇرۇپ ئولتۇرغان ئوقۇغۇچىلار تۇيۇقسىز ئاڭلانغان قاتتىق، مۇدھىش ئاۋازدىن چۆچۈپ كېتىشتى. دېرىزىسى مەيدانغا قارايدىغان سىنىپتىكىلەر سىرتقا بويۇنداپ قاراپ، مەيداندا لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان بىر پارچە ئوتنىڭ تىنىمسىز پىرقىراپ، دومىلاپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشتى ۋە بىر- بىرىگە خەۋەر قىلىشىپ، گۈلدۈرلەپ سىنىپتىن چىقتى...

بادامگۈلنىڭ كۆيۈك ئازابىدا توۋلاۋاتقان نالىسى خۇددى پادىچىنىڭ مۇڭلۇق نېيىدەك يۈرەكنى ئېزەتتى...

ئەنە شۇ چاغدا، ئاسمانمۇ قەھرىگە كەلدى، چاقماق چېقىپ، گۈلدۈرماما دەھشەتلىك گۈلدۈرلىدى. خۇددى بىر سى ئەسۈن ئوقۇغاندەك، ئوچۇق ھاۋادىن تاراسلاپ يامغۇر چۈشتى. مەيداندا گىرەلەشكەن ئوت ئاستا-ئاستا ئۆچتى. ئەمما ئۇ يەنىلا ئۆچمەي، ئاستا-ئاستا ئۆچۈپ، ئاستا-ئاستا ئۆچۈپ، ئاخىرى ئۆچتى. ئۇ ئۆچكەندە، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئاق تۈتەك ئۆرلەپ، ئاستا-ئاستا تارقىلىپ كەتتى.

---

① دانكو — گورکىينىڭ «ئىزىرگىل موماي» ناملىق ھېكايىسىدىكى بىر قەھرىمان.

شىپ، پاتپاراق بولۇپ تۇرغان كىشىلەر بىردە شارقىراپ يامغۇر يېغۋاتقان ئايدىڭ ئاسمانغا، بىردە لاۋۇلداپ ئوت كۆيۈۋاتقان خامۇش يەرگە قاراپ «كىمدۇر بۇ؟ كىم ئۆزىگە ئوت قويغاندۇ؟» دېيىشىپ، ھاڭۋاققان، جىددىيلەشكەن ھالدا تۇرۇپ قېلىشتى...

تولۇن ئاي مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئوچۇق ئاسماندىن مانا مۇشۇ ئوت كۆيۈۋاتقان كىچىككىنە يەرگە تاراسلاپ چۈشۈۋاتقان بۇ يامغۇر ئادەتتىكى يامغۇر ئەمەس، بەلكى ئاينىڭ يېشى ئىدى، ئاشۇ ئېگىز، پايانسىز بوشلۇقتا ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغان نۇرلۇق ئاينىڭ قاتمۇقات ئازاب ۋە خورلۇقلارغا پايلىماي، ئۆزىگە ئوت قويۇپ بەرگەن ئاجىز، مەسۇم بىر قىزنىڭ بەھۇدە ئۆلۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، چىدىماي تۆككەن يېشى ئىدى. بۇ ياش ئەينى ۋاقىتتا، ئوتنى ئۆچۈرۈپ، بىگۇناھ قىزنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن سەل بولۇپ چۈشكەن خاسىيەتلىك ئاي يامغۇرى ئىدى!...

ئاي يامغۇرى يېغىۋاتقان شۇ چاغدا، قۇلاقنىڭ داپ پەردىسىنى يېرىپ، كۆڭۈلنىڭ نازۇك يەرلىرىنى بىئارام قىلىدىغان دەھشەتلىك بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. بۇ، بادامگۈلنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قېتىم ھايات بىلەن خوشلىشىپ، «ئانا» دەپ توۋلىغان ئەڭ نادامەتلىك، ئەڭ ئارمانلىق ۋە ئەڭ مۇقەددەس ئاۋازى ئىدى!...

ئادەم دېگەن شۇنداق نەرسە: بۇ دۇنياغا يىغلاپ تۇغۇلىدۇ، بۇ دۇنيادىن رەنجىپ ئۆلىدۇ. بادامگۈلمۇ مانا شۇنداق كەتتى. ئۇنىڭ جىسمىمۇ، روھىمۇ مانا شۇ ئانا تۇپراقىغا ــ ئۆزىنى بېقىپ ئۆستۈرگەن سېخىي، لېكىن ھېسسىز تەبىئەتنىڭ كەڭ قوينىغا سىڭىپ كەتتى. مانا شۇنىڭدىن باشلاپ، ئۇنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلەر ئىچىدە ئۇزاق تولغىنىغان جىسمى، ھېسابسىز دەرد ـ ئەلەم، نومۇس ۋە خورلۇق ئىچىدە پۈچىلانغان روھى مەڭگۈلۈك ئارام تاپتى. شۇنداق گۈزەل ۋە پۈتۈن ـ سۈرۈك بىر قىزدىن ئەڭ ئاخىرىدا بۇ دۇنياغا قالغىنى پەقەت بىر چاڭگال يۇمشاق، سوغۇق كۈللا بولدى!...

11

بادامگۈلنىڭ ئۆلۈمى كىشىلەرگە خۇددى ئاسماندىن تۇيۇقسىز سەرۋەر يۇلتۇزى ئېقىپ كەتكەندەك قاتتىق بىلىندى، ئەل ھازىسى پەلەككە يەتتى، كۆز ياشلار سەل بولۇپ ئاقتى!...

غۇنچەقىز ئىككى كۈنگىچە ئېسىگە كېلەلمىدى، بەختسىز دوستىغا قاتتىق ئىچ ئاغرىقى تارتىپ كەتتى. ئۇ سىرتتا ئانچە كۆرۈنمىگەچكە، بۇگۈن چۈشتىن كېيىن ئاقنىياز ئۈنى ياتاقتا يوقلاپ كەلدى. ئۇ خۇددى ئۇزۇن ۋاقىت كېسەل تارتقان ئادەمدەك كارىۋاتتا شۇمشىيىپ ياتاتتى. ئۈنىڭ جىسمىمۇ، روھىمۇ زەئىپلىشىپ كەتكەنىدى. كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، چىرايى تاتارغان، پۈتۈن تۇرقىدىن تېخىچە ئېغىر ھالسىزلىق چىقىپ تۇراتتى.

ئاقنىياز ئۈنىڭدىن ھال سورىدى، كۆڭلىنى ياسىدى، ئاخىرىدا، شۇ كېچىدىكى دەھشەتلىك ئىشنى يەنە تىلغا ئېلىۋىدى، غۇنچەقىز خۇددى جاراھەت ئېغىزىغا گاچچىدە پىچاق سالغاندەك ئاچچىق تولغىنىپ كەتتى.

ــ ئۆزۈمنى زادى كەچۈرمەيمەن، مەن شۇ كۈنى نېمىشقا كىنوغا كەتتىم ـ ھە !؟ ــ دەيتتى ئاقنىياز ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلەشكەندەك خۇرسىنىپ، ــ بولمىسا، مەن ئۈنى قۇتقۇزۇپ قالاتتىم... چوقۇم قۇتقۇزاتتىم!...

ــ باشقىلار ئۇنداق قىلمىدى دەمسىز، ئاقنىياز ئاكا، ــ دېدى غۇنچەقىز ئۆكسۈپ تۇرۇپ، ــ لېكىن ئۇ ۋاقىراپ، يۇگۇرۇپ ھېچكىمنى يېنىغا كەلتۈرمىدى، تۇيۇقسىز ياغقان يامغۇرمۇ كار قىلمىدى... تەقدىر شۇنداق ئىكەن... بىز سىنىپتىن مەيدانغا چىققاندا، ئۇ ئاخىرقى نەپەسته قاپتىكەن...

غۇنچەقىز شۇ كەلپ قالدى، ئۇ ئەمدى ئىچىدە ئۇنسىز يىغلاۋاتاتتى، ياش كۆزىدىن ئەمەس، يۈرىكىدىن ئېقىۋاتاتتى...

ئاقنىياز ئۈنىڭغا يەنە بىردەم تەسەللى بېرىپ، ئۆزىنىمۇ يىغدىن

ئاران تۇتۇپ چىقىپ كەتتى. غۇنچەقىز بىرەر سائەتتەك ئېسەدەپ تولۇغىنىپ ياتتى. كېيىن ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، بادامگۈلنىڭ كارىۋىتى يېنىغا كەلدى. ئۇ ھەر كۈنى دېگۈدەك، ئۇنىڭدىن خاتىرە بولۇپ قالغان ئورۇن - كۆرپىلەرنى، ئۇ تۇتقان قاچا-قۇمۇچ، دەپتەر-كىتابلارنى بىر قۇر رەتلەپ قويياتتى ۋە رەتلىگەچ سلايتتى، پۇرايتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، بادامگۈل ياتقان، ئولتۇرغان يەرلەردىن، ئۇ تۇتقان نەرسىلەردىن ھەمىشە بىر خىل بېھى، ئەنجۇر ھىدىگە ئوخشاش «جەننەت مېۋىسى» نىڭ پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى...

بۇگۈن ئۇ، ئورۇن - كۆرپىلەرنى رەتلەۋېتىپ، يوتقانلىنىڭ قېتىغا قىستۇرۇلغان بىر كونۋېرتنى تېپىۋالدى، كونۋېرتنىڭ ئۈستىگە «دوستۇم غۇنچەقىزغا خاس» دېگەن تونۇش خەتلەر يېزىلغانىدى. غۇنچەقىز كونۋېرتنى ئالدىراپ يىرتىپ، خەتنى سۇغۇرۇۋالدى، ئۈچ بەت نېپىز قەغەزگە رەتلىك، چىرايلىق يېزىلغان خەت مۇنداق باشلانغانىدى:

«غۇنچەقىز، بۇ مېنىڭ ساڭا يازغان تۇنجى ھەم ئاخىرقى قېتىمقى دوستلۇق خېتىم. ئاددىي ھەم ئەرزىمەس بۇ خەت مەندىن ساڭا قالغان بىردىنبىر ھاياتلىق يادنامىسى بولۇپ قالار!

دوستۇم، تۇرمۇش ماڭا ئۇنتۇلغۇسىز دەرس بەردى. ئەمدى مەن قانداقتۇر مەڭگۈلۈك مۇھەببەت، ۋاپادار يېگىت، بەختلىك تۇرمۇش، گۈزەل ھايات دېگەنلەرنى خام خىيال قىلمايدىغان بولدۇم. شۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ قەلبىمدۇ، جىسمىمدۇ ئارام تاپتى!...

مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاش ئوقۇپ، بىلىم ئېلىپ، جەمئىيەتتە ئۆچۈن يارىملىق ئادەم بولۇشنى كۆڭلۈمگە پۈككەنىدىم. لېكىن يارىملىق ئادەم بولۇش يولى ئۇنچە ئوڭاي ئەمەسكەن، ئۇمۇ ئەگىرى - توقاي، ھەتتا ئىنتايىن ئازابلىق بولىدىكەن. ئۇ ھەر-گىزمۇ بىزگە ئوخشاش ئاجىز قىزلارغا ئايرىمچە غەمخورلۇق

قىلمايدىكەن! ئويلاپ قارىسام، مەن نەچچە ۋاقىتتىن بېرى، خىيالىي بەخت ـ سائادەتتىن مەست بولۇپ يۈرۈپتىمەن! ئەمدى بېشىم قاتتىق تاشقا تېگىپ ھوشۇمغا كەلگەندە، ئۆزۈمنىڭ بەكمۇ كېچىككەنلىكىمنى ھېس قىلدىم. ھەر كۈنى، ھەمىشە غەم ـ غۇسسە، دەرد ـ ئەلەم بىلەن يۈرۈپ، ئىلىم ـ پەننىڭ تار، قىستاڭ يوللىرى بىلەن چوققىغا چىقىمەن دېيىش ـــ خۇددى مىڭ بىر كېچە ھېكايىلىرىدىكى ئەپسانىلەردەك ئىش ئىكەن !...

دوستۇم، مەن ئۆلمەكچى! مېنىڭ بۇ كەسكىن قارارىم بەلكىم كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە، ئىنتايىن بولمىغۇر، ئېچىنىشلىق ئىشتۇر! لېكىن ھازىر مەندە بۇ دۇنيادا ياشىغۇدەك كۈچ ـ قۇدرەت، سەۋر ـ تاقەت دېگەن نەرسىلەر قالمىدى! مەن دىلىمغا مەرىپەت شامنى ياققان ئۇستازىم سىلىم ئەپەندىنى تۆھمەت ئوقى بىلەن يىقىتتىم. بۇ لەنىتى ئىش بىلەن مەن ئۆزۈمنىڭ قەدىر ـ قىممىتىمنى يوقاتتىم، نامىم يەرگە ئۇرۇلدى، شەنىم بۇلغاندى! دەرەخكە ياپراق قانچىلىك زۆرۈر بولسا، ئىنسانغا ۋىجدان، پەزىلەت دېگەنلەر شۇنچىلىك زۆرۈر! لېكىن مەن ۋىجدانسىزلىق قىلدىم، ئىنسانىي پەزىلەتنى يوقاتتىم! ياشلىق ھاياتىنىڭ زىننەت ـ كۆركى بولغان روھىي پاكلىق، ھالال نىيەت دېگەنلەردىن مەندە ئەسەرمۇ قالمىدى! مەن سىلىم ئەپەندىنى ھەر بىر كۆرگەندە، ئۆزۈمنىڭ بۇ دۇنيادا تېخى ھايات يۈرۈۋاتقانلىقىمدىن قاتتىق نومۇس قىلدىم، ئۆكۈندۈم! مېنى ئالداپ، قورقۇتۇپ، مۇشۇ كويلارغا سالغان ھاۋاز يېتەكچى، زايىت دېگەنلەردىن تېخىمۇ قاتتىق يىرگەندىم، نەپرەتلەندىم! مەن ھاۋاز يېتەكچىنى ئوقۇتقۇچى سۈپىتىدە ھۆرمەت قىلاتتىم، لېكىن ئۇ ئادەم ئەمەسكەن، ئۇنىڭدىكى يۈرەك ئادەمنىڭ ئەمەس، بەلكى تۆت پۇتلۇق ۋەھشي، يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ يۈرىكى ئىكەن! ئۇنىڭ كۆڭلىگە شەيتان ئۇۋا ساپتىكەن، ئۇ ھەر-

قانداق شۇملۇقلارنى قىلىشتىن يانمايدىكەن! زايىت توغرىسىدا سۆزلىمەيلا قويماي، ئۇنىڭ تومۇرلىرىدا ئېقىۋاتقىنى قان ئەمەس. ئەۋرەزنىڭ سېسىق يۇندىسى ئىكەن!...

دوستۇم، مېنىڭ بىرنەچچە سائەتلىكلا ۋاقتىم قالدى، بۇ خەتنى يازغۇچە نېمىلەرنى ئويلىغانلىقىمنى بىلەمسەن؟ مەنمۇ ھاياتنى سۆيەتتىم، مۇھەببەتنى قەدىرلەيتتىم، ئادەملەر بىلەن بىللە كۈلكە ـ چاقچاق ئىچىدە ھايات يۇرۇشنى خالايتتىم. لېكىن، ھازىر مېنىڭ قەلبىم بىر پارچە قاغجىراپ كەتكەن قاقاس يەرگە ئايلىنىپ قالدى. ئۇ ئەمدى شېرىن خىياللاردىن، مېھىر ـ مۇھەببەتتىن، دوستلۇقتىن، قىزغىنلىق ۋە ئۈمىدتىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولدى. ئازاب ـ ئوقۇبەت ماڭا قىشتىكى مۇدھىش بوراندەك ھۇجۇم قىلىپ كەلدى، مەن ئۇنىڭدىن ئۆزۈمنى مۇداپىئە قىلالمىدىم، پورەكلەپ ئېچىلىۋاتقان ھايات گۈلۈم توزىدى!... مەن قايغۇ ـ ئەلەملەرنى چۆرۈپ تاشلاپ، قانۇنىيەتلىك، ئاقىلانىلىك بىلەن ياشاشنىمۇ ئويلاپ باقتىم، لېكىن ۋۇجۇدۇمدىن بۇنداق ئىقتىدارنى تاپالمىدىم، ھەرقانچە قىلىپمۇ، ئۆزۈمدە ياشاش جاسارىتىنى تۇرغۇزالمىدىم!... خۇشاللىقنىڭ پەيزىنى سۈرۈش ئاسان ئىكەن دوستۇم، لېكىن، دەرد ـ ئەلەمنىڭ ھۆددىسىدىن چىقماق تەس ئىكەن! ئۇ ماڭا ئوخشاش چۈشكۈنلەشكەن، روھى زەئىپ ئادەمنى تاپسا، تېخىمۇ كۈچەيتۋالىدىكەن! راست، دانىشمەنلەر ئېيتقاندەك ئادەمگە ھەمىشە ئەڭ يېقىن تۇرىدىغان نەرسە ئەجەل؛ ئەڭ يىراق تۇرىدىغان نەرسە ئارزۇ ـ ئارمان ئوخشايدۇ. مەن بۇنى ئۆز تۇرمۇشۇمدىن تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدىم!

ئېسىڭدىمۇ، ئۆتكەن يىلى بىز شېكسپىرنىڭ «ئوتېللو» دېگەن تراگېدىيىسىنى بىللە كۆرگەنىدۇق. ئەسەرنىڭ ئاخىرىدا، ئوتېللو نومۇس ۋە پۇشايمان ئازابىغا چىدىماي، ئۆزىنى قىلىچ بىلەن بوغۇزلىۋالىدىغۇ! ئۇنىڭ قەيسەر روھى ماڭا مەدەت

بولدى، چۈنكى شۇ كۈنلەردە، مېنىمۇ چىدىغۇسىز نومۇس، پۇشايمان، خورلۇق ئازابى چىرمىۋالدى، مەنمۇ بۇنىڭدىن پەقەت ئۆلۈم بىلەنلا قۇتۇلمسام، باشقا يول قالمىدى!

دوستۇم، مەن ئۆزۈمنىڭ كەتكەنلىكىمگە ھەرگىز قايغۇرمايمەن، ئېچىنمايمەن! لېكىن ئۆزۈم بىلەن بىللە تېخى يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچمىغان بىگۇناھ بىر نارەسىدىنى بىللە ئەكېتىۋاتقانلىقىمدىن قايغۇرىمەن، ئېچىنىمەن! راست، ئۇنىڭدا نېمە گۇناھ؟ ئۇ تۇغۇلۇشى، بۇ دۇنيانىڭ راھەت ـ پاراغىتىنى كۆرۈشى كېرەك ئىدىغۇ؟! يەنە بىر تۇرۇپ، زايىتتەك ساختا، رەزىل ئادەمنىڭ پۇشتىنىڭ بۇ دۇنياغا تۆرىلىپ، ھاياتنى، گۈزەللىكنى دادىسىغا ئوخشاش بۇلغاپ قويۇشىنى ئويلاپ، ئۆزۈم بىلەن بىللە ئېلىپ كەتكىنىمۇ ياخشى بولدى، دەپ قارايمەن! ئىشقىلىپ، ئۇمۇ مەن بىلەن بىللە كەتتى، بىھۇدە تۆرەلگەن بالا بۇ دۇنياغىمۇ بىھۇدە بولۇپ قالمىسۇن!...

خوش، مەن كەتتىم دوستۇم، ساڭا، ئەلۋىدا ! رازى بول، مەن سەندىن رازى! مەن ئۇ دۇنياغا كېتىۋېتىپ، ئاللادىن تىلىدىم : ھەي كەرەملىك خۇدا، ئەگەر سېنىڭ قۇدرىتىڭ ـ ئىلاھىڭ راست بولسا، ئادەم سىياقىغا كىرىۋېلىپ، بۇ دۇنيانىڭ گۈزەللىكىنى، بەخت ـ سائادىتىنى، تىنچ ـ ئاسايىشلىقىنى بۇزۇۋاتقان ھاۋاز بەختسىزەك، زايىتتەك جىن ـ شايتانلارنىڭ جاجىسىنى بەرگەيسەن!... »

خەت غۇنچەقىزنىڭ قەلبىدە بېسىلغۇسىز بىر غۇسسە ئويغاتتى، تاراملاپ ئاققان كۆز ياشلىرى قەغەزنى ھۆللىدى. ئۇ شۇنداق مۇلايىم، جىمغۇر دوستىنىڭ شۇنچە كۆپ سىر ۋە ئازابلارنى ئىچىگە سىڭدۈرۈپ، بۇ دۇنيادىن نادامەت بىلەن كەتكەنلىكىنى ئويلاپ، تېخمۇ ھەسرەتلەندى، خەت ئۇنىڭغا قاتتىق تەسىر قىلدى، قەلبىدە بېسىلغۇسىز چۇقان قوزغاتتى، ئۇ ئازاب ۋە سېغىنىش ئىچىدە ئويلايتى.

تى، پىچىرلايتتى...

«ئادەم ھەمىشە مېھىر ـ مۇھەببەتكە موھتاج بولىدۇ، بىزگە ئوخشاش قىزلارنىڭ قەلبىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، مېھىر ـ مۇھەببەت خۇددى قۇياش نۇرىغا ئوخشاش ئىللىقلىق بەخش ئېتىدۇ. لېكىن، تۇرمۇش دوستۇمغا بەكمۇ سوغۇق مۇئامىلە قىلدى، ئۇنىڭغا ئېھتىياجلىق بولغان مېھىر ـ مۇھەببەتنىڭ ئورنىغا، خورلۇق، نومۇس ۋە دەرد ـ ئەلەم بەر-دى!... بۇ نەرسىلەر ئاستا ـ ئاستا يىغىلىپ، جەم بولۇپ، ئاخىر كۆچ-لۈك بىر تاشقىنغا ئايلىنىپ، ئۇنى خۇددى بىر تال ئاجىز يوپۇرماق-تەك، ئۆزىنىڭ رەھىمسىز قوينىدا غەرق قىلىۋەتتى!... ئاھ، بادامگۈل! نەدىسەن دوستۇم؟!... »

غۇنچەقىز ياش بىلەن خىرەلەشكەن كۆزلىرىنى سۈرتۈپ، خەتكە يەنە بىر قېتىم كۆز يۈگۈرتتى، خەت ئەمدى ئۇنىڭ دائىملىق سىردە-شى، دىلدىشى ۋە ھەمراھى بولۇپ قالدى.

× × ×

بادامگۈلنىڭ ئۆلۈمى گويا زايىتقا يېڭىدىن ھاياتلىق بەخش ئەتكەن-دەك خۇشاللىق بولۇپ تۇيۇلدى. شۇ كېچىدىكى پاجىئەدىن كېيىن، ئۇ ئارامخۇدا ئۇخلايدىغان، ئاغزى تېتىپ تاماق يەيدىغان بولدى. كې-يىنكى كۈنلەردە، بادامگۈل ئۇنىڭغا خۇددى جانغا تىكىلىپ تۇرغان بىر خىل تەھدىت، ۋەھىمەدەك بولۇپ قالغانىدى. ئۇ، بادامگۈلنىڭ كۈنلەرنىڭ بىرىدە لەۋزىدىن يېنىپ، ئۆزى بىلەن ھاۋاز بەختىنى پاش قىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيتتى. ئۇنىڭ ئويچان، مۇڭلۇق كۆزلىرى، مەجنۇن سۈيەت قىياپىتى، ھەمىشە نېمىدىنىدۇر خۇدۇكسىرەپ، ئالاقزادىلىك ئىچىدە يۇرۇشى زايىتقا ھامان بىر كۈنى ئەقلىگە كېلىپ، ھەقىقىي ئەھۋالنى ئاشكارىلاپ قويىدىغاندەكلا سىرلىق، گۇمانلىق تۇ-يۇلاتتى. بادامگۈل بىر كۈن ھايات بولسا، ئۇنىڭ بېشىدىكى ۋەھىمىسۇ بىر كۈن مەۋجۇت ئىدى. شۇڭا ئۇ پەرىشان ئىدى، كېچە ـ كۈندۈز

بىر خىل ساراسىمە ۋە ئەنسىزلىك ئىچىدە ياشايتتى...

بادامگۈلنىڭ تۇيۇقسىز ئۆلۈمى ئۇنىڭ تۇرمۇشىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلدى. ئۇ قەلبىنى چىرمىۋالغان ئىغىر دەردتىن قۇتۇلغاندەك بىر نەرسە ۋە ئازادە نەپەس ئالدى. ئەمدى ئۇ، بۇ دۇنيانىڭ ئەركىسىدەك، خوجىسىدەك خالىغانچە ئويناپ، كۈلۈپ، خاتىرجەم يۈرسە بولۇۋېرەتتى. كۆڭلى خاتىرجەم بولۇۋېدى، ئەمدى ئۇنىڭدا ئىجادىيەت توغرىسىدا يېڭى ئارزۇ - ھەۋەسلەر تۇغۇلدى. ئۇنىڭ ئويلىغان ماۋزۇلىرى كۆپ ئىدى. ئۇ دوستى قاسىم شەپەرەڭ (ئۇ ھەمىشە كېچىسى كىتاب كۆرگەچكە، ساۋاقداشلىرى ئۇنى شەپەرەڭ دەيتتى) ئۆزىبىكچىدىن تەرجىمە قىلىپ بەرگەن «سۈرەت»، «باشسىز ھەيكەل»، يەنە پوشكىننىڭ «سىگانلار» قاتارلىق داستانلىرىنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، ئاشۇنداق بىر كاتتا داستان يېزىپ، بىردىنلا نام چىقىرىشنىڭ پىلانىنى قۇردى، لېكىن قەدەمنى قانداق ئېلىشنى بىلمەيتتى، پىكرى خىرە، تەپەككۇرى مۇجمەل ئىدى، ھەتتا تەسەۋۋۇرىمۇ يوق دېيەرلىك ئىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق، ئۇنىڭ ئۆزىنى چاغلىماي بۇنداق چوڭ غەيرەتكە كېلىشىگە، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆتكەندە سەلەي قاشاڭنىڭ ئۇنى «ئوغۇت شائىرى» دەپ مەسخىرە قىلغانلىقىمۇ بىر سەۋەب بولغاندى. شۇ خىيال بىلەن ئۇ خۇددى بىر كېچىدىلا تۇيۇقسىز بۇلۇدۇقلاپ چىققان بۇلاقتەك، ئۇلۇغ داستاندىن بىرنى يېزىپ، ئۆزىنىڭ توپىغا كۆمۈلۈپ قالغان گۆھەر ئىكەنلىكىنى، باشقىلارنىڭ بولسا، يېنىدىكى گۆھەرنى سېزىلمىگەن دۆتلەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقچى بولدى. لېكىن ئۇ قاغىنىڭ ھېچقاچان بىر كېچىدىلا ئۆزگىرىپ، بۇلبۇلدەك سايرىيالمايدىغانلىقىنى، شېئىرىيەت ھەرگىزمۇ بىر - ئىككى كۈندىلا تەجرىبە قىلىپ، تۇيۇقسىز نەتىجىسى چىقىدىغان فىزىكا ياكى خىمىيە ئەمەسلىكىنى ئويلاپ باقمىغانىدى.

شۇڭا، ئۇ ئۆزۈنغىچە ئۆزىنىڭ بۇنداق باش - ئايىغى يوق پىلانىنى ئىچىدە سەرسان بولۇپ يۈردى، سەرسانلىقتىن ئۇنى يەنە ھاۋاز بەختى قۇتقۇزدى.

ـــ بادامگۈل ئۆلۈپ، يوشۇرۇن بىر ئاپەتنىڭ يىلتىزى كېسىلدى، ـــ دېدى ئۇ زايىتنىڭ كۆڭلىدىكى داستان يېزىش پىلانىنى چالغىتىپ، ـــ لېكىن كۆڭلۈم يەنە بىر ئاپەتنىڭ بارلىقىنى سېزىپ تۇرۇۋاتىدۇ...

ـــ يەنە قانداق ئاپەت ئۇ؟ ـــ سورىدى زايىت هولۇقۇپ.

ـــ سىز بادامگۈلدىن بىرەر نەرسىنىڭ قالغانلىقىنى سەزمىدىڭىزمۇ؟ ـــ دېدى هاۋاز بەختى سىنچىلارغا خاس گۈمان ۋە سەزگۈرلۈك بىلەن ـــ مەسىلەن، خەت ياكى ۋەسىيەت سۆزى دېگەندەك...

ـــ ياق، مېنىڭچە ئۇنداق نەرسە يوقتۇر...

ـــ يوق بولۇپ قالسا ياخشى، لېكىن بار بولۇپ قالسچۇ؟ ـــ هاۋاز بەختى كۆزلىرىنى قىسىپ، دانالىق بىلەن پىكىر يۈرگۈزۈشكە باشلىدى، ـــ هەرقانداق ئادەم ئۆلۈشتىن بۇرۇن كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى قىلىۋېلىشقا ئالدىرايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بادامگۈلنىڭ ئۆلۈمى ئۇنداق تۇيۇقسىز، تاسادىپىي ئۆلۈم ئەمەس، بەلكى ئۇزۇن ۋاقىت ئويلىنىشتىن ئۆتكەن، قىلىدىغانلىرى قىلىۋېلىپ، دەيدىغانلىرى دەۋېلىپ بولغان ئۆلۈم! شۇڭا، ئۇ چوقۇم بىر نەرسىنى قالدۇرۇپ كەتتى. ئەگەر شۇنداق بولسا، ئۇ بىز ئۇچۇن مۇددەتلىك پارتلايدىغان بومبا بولىدۇ، ئوخشاشلا، يوشۇرۇن خەۋپتىن قۇتۇلالمايمىز!

ـــ ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ ـــ زايىتنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى، كۆڭلىگە يەنە ۋەسۋەسە چۈشتى، كاتتا داستان يېزىش پىلانىمۇ تەرەپىرەن بولۇپ كەتتى.

ـــ سىز بادامگۈلنىڭ يېقىن دوستلىرىنى تىڭ ـ تىڭلاپ بېقىڭ، ئەگەر ئۆزىڭىز يېقىنلىشالمىسىڭىز، ئىشەنچلىك قىزلارنى ئۇلارنىڭ ئارىسىغا كىرگۈزۈڭ!

ـــ بولىدۇ، مەن شۇنداق قىلاي!

ـــ ئەمسە، دەرهال تۇتۇش قىلىڭ!

هاۋاز بەختىنىڭ بۇنداق تۇيۇقسىز دانا هەم سەگەك بولۇپ كېتىشىدە مۇهىم بىر سەۋەب بار ئىدى.

يېقىندىن بېرى، ئۇنىڭغا نۇسرەت يۈزلەندى، بەخت قۇشى بىشىغا قونۇش ئالدىدا تۇراتتى. «ھاۋاز بەختى قاكۇلتېتقا مۇدىر بولىدىكەن، ياقۇپ كېرىمى ئىككىنچى سەپكە ئۆتىدىكەن» دېگەن گەپلەر يۇقىرى – تۆۋەن، چوڭ – كىچىكىنىڭ ئاغزىدا ئېقىپ يۈرەتتى، كادىرلار خىزمىتىگە مەسئۇل مۇئاۋىن شۇجى سەمەر تۆمۈرمۇ بۇ ئىشتىن ئۇنىڭغا ئېنىق بېشارەت بەردى. ھەممە ئىش پۈتكەندى، پەقەت پارتكوم يىغىن ئېچىپ، ئاخىرقى قارارنى چىقارسلا بولاتتى. دەل شۇ چاغدا، كۈتۈلمىگەن بىر ئىش يۈز بېرىپ، تۇرمۇش يەنە ئاستىن – ئۈستۈن بولۇپ كەتتى. ھاۋاز بەختىنىڭ كۆزلىرىدىكى خۇشاللىق، تەمەننا ئۇچقۇنلىرى بىردىن يوقالدى. يېقىندىن بېرى پەيدا بولغان شادىيانە كەيپىياتتىن ئەسەرمۇ قالمىدى، گويا كۆزگە كۆرۈنۈپ قالغان غەلىبە تۇغلىرى يىقىلىپ، ئۈمىد چىراغلىرى ئۆچكەندەك بولدى...

تۇرمۇش دېگەن ئاجايىپ – دە! ئۇ باشتىن – ئاياغ تۇرلۇك تاسادىپىيلىقلارغا تولغان بولىدۇ. جىن رۇڭ بېيجىڭدىن قايتىپ كەلدى، كەلگەندىمۇ، سەمرىپ، ئاقىرىپ، روھلىنىپ كەلدى. چوڭ تەكشۈرۈشتە، ئۇ راك كېسىلى بولماي چىقتى، بۇ خەۋەر بەزىلەرنى خۇشال قىلسا، بەزىلەرنى بىسەرەمجان قىلىۋەتتى. لېكىن ئۇ قايتىپ كەلگەن كۈنى ئايرودرومغا يەنە بىرىنچى بولۇپ، ئۆز ۋاقتىدا قارىسىنى كۆرسەتمىگەن، ھازىر بىسەرەمجان بولۇۋاتقان «سىرداشلار» چاندۇرماي ئۆملەپ چىقىشتى، ئۆزلىرىنىڭ خۇدادىن شۇنداق بولۇشىنى تىلىگەنلىكلىرىنى ئاغزىدىن شالا چاچرىتىپ تۇرۇپ ئېيتىشتى، خۇشاللىقتىن كۆز يېشى قىلىشقان بولدى. لېكىن، بۇ تەسىرلىك كۆرۈنۈشلەر جىن رۇڭغا قىلچە تەسىر قىلمىدى، چۈنكى ئۇ خېلى ئەقلىنى تاپقان، ھاياتىنى، ئادەملەرنى بۇرۇنقىدىن ئوبدانراق چۈشىنىپ قالغانىدى. ئۇ كېلىپلا ئىش باشلىۋەتتى. بىرمۇنچە كادىرلارنىڭ، شۇ قاتاردا ھاۋاز بەختىنىڭمۇ تەقدىرى ئۆزگىرىپ كەتتى. بۇ توغرىدا جىن رۇڭ پارتكوم يىغىنىدا چۈشەندۈرۈپ: «مەن بىر ئۆلۈپ، بىر تىرىلدىم، بۇ قىسقىغىنا ۋاقىت ماڭا بىر ئۆمۈر يەتكۈدەك ساۋاق بەردى!» دېدى.

تۇرمۇش تۈيۇقسىز ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كەتكەن بۇنداق داۋالغۇش پەيتىدە، ئەگەر ھاۋاز بەختىنىڭ سەلىم ئەپەندىگە قىلغان زىيانكەشلىك ئەھۋالى ئاشكارلىنىپ قالسا، ئوھوي!... ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ھازىرقى سىياسىي يېتەكچىلىك ئورنى تۈگۈل، ئاددىي ئوقۇتقۇچىلىق سالاھىيىتىنى ساقلاپ قېلىشىمۇ بەسى مۇشكۈل ئىدى! شۇڭا ئۇ، ئۆزىگە تېگىشلىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە ناھايىتى ئېھتىياتچان ھەم سەگەك بولۇپ كەتكەنىدى...

زايىت ھېچقانچە كۈچىمەيلا يېڭى بىر ئۇچۇرغا ئىگە بولدى. ئۇ غۇنچەقىزنىڭ ياتاقدىشى ئايزىم ئوماقنى كىنوغا ئاپىرىپ سۆزلىشىۋىدى، ئۇنىڭ ۋات ـ ۋات ئاغزى بېسىلمايلا كەتتى:

ـــ راست، بادامگۈل خەت يېزىپ قالدۇرغاندەك قىلدۇ، غۇنچەقىز پات ـ پات بېشىنى يوتقانغا پۈركەپ، بىر خەتنى ئوقۇپ يىغلاپ كېتىدۇ، ئۇ خەتتە جەزمەن نۇرغۇن نەرسىلەر يېزىلغان...

ـــ شۇ خەتنى قولغا چۈشۈرگىلى بولارمۇ ئايزىم؟ ـــ سورىدى زايىت قىزنى قولتۇقلاپ كېلىۋېتىپ.

ـــ شۇنداق قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى بارمۇ؟ ـــ ئايزىم ئوماق ئۇنىڭدىن يانداۋرۇپ سورىدى.

ـــ بار، ئەسلىدە ئۇ خەتنى ماڭا يېزىشى كېرەك ئىدى، ـــ دېدى زايىت خۇپسەنلىك قىلىپ، ـــ لېكىن دوستى غۇنچەقىزغا يېزىپ قالدۇرۇپتۇ، مەنمۇ بىر كۆرۈپ باقاي دەيمەن. چۈنكى ئۇنىڭدىن قالغان بىردىنبىر تەۋەررۈك نەرسە شۇ خەت ـ دە!

ـــ ئەگەر سىزگە كېرەك بولسا، مەن بىر ئامالىنى قىلىپ باقاي، ـــ دېدى ئايزىم ئوماق زايىتقا ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن، ـــ بىر قېتىم غۇنچەقىز ئۇ خەتنى ياستۇقىنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇپ قويغاندەك قىلىدى...

ـــ ئەتىلا قولغا چۈشۈرۈڭ، بۇنىڭ بەدىلىگە نۇرغۇن ئىنئام ۋە ياخشىلىقلارغا ئېرىشسىز!

زايىت بۇ گەپلەر بىلەن ئۇنىڭغا ئىتتىپاققا ئۆتكۈزۈش ھەم ئىمتى-

هانلاردا ياردەم قىلىش بېشارىتىنى بەرگەنىدى.

ـــ بولىدۇ، مەن چوقۇم قولغا چۈشۈرىمەن! ـــ دېدى قىزمۇ كۆڭـلىدە بىر نەرسىلەرنى پەملەپ.

ئايزىم ئوماق چىراي ـ شەكلى كېلىشكەن، فىگۇرىسى جايىدا قىز-بولسىمۇ، لېكىن ئەقلى ناقسىراق ئىدى، بۇ ئىشتا ئۇنىڭ ئەقىلسىزلىكى مانا مەن دەپلا چىقىپ قالدى. ئۇ خەتنى تېپىش ئۈچۈن، خۇددى يىن پۇراپ كەلگەن ئىتتەك، يالغۇز ياتاقتا ئۇ يەر ـ بۇ يەرنى تىمىسقىلاپ، ئۇچرىغانلا نەرسىنى تىنتقلاپ يۇرۇپ، خەتنى تېپىۋالدى. زايىت بىلەن ھاۋاز بەختىنى گويا غايىبانە ئەجەل ئوقىدەك ۋەھىمگە سېلىپ قويغان خەت ئاخىر ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ، ئۆزىنىڭ كۈچلۈك تەھدىت ۋە خەۋپىنى يوقاتتى!...

خەتنىڭ تۇيۇقسىز يوقاپ كېتىشى غۇنچەقىزنى چوڭقۇر ئويلاندۇرۇپ قويدى. كېيىنكى كۈنلەردە، ئۇ ئاستا ـ ئاستا ئېسىگە كېلىپ، خەتتىكى مەزمۇنلارنى بارغانسېرى چوڭقۇر چۈشەنگەن، ئۇنىڭ ھاۋاز بەختى بىلەن زايىتىنىڭ شۇملۇقلىرىنى ئېچىپ تاشلاپ، سەلىم ئەپەندىنى قۇتقۇزۇپ قالغۇدەك ئىلاھىي قۇدرەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى سەزگەن، شۇڭا ئۇنى تەشكىلگە تاپشۇرۇپ بېرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلغانىدى. خەت دەل مانا شۇ ۋاقىتتا يوقىلىپ، ئۇنى ھەم ھەيران قالدۇردى، ھەم گۇمانلاندۇرۇپ قويدى. ئۇ ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، ئاخىر بۇ ئىشتىن ئاقنىيازنى خەۋىرلەندۇرۇپ قويۇش نىيىتىگە كەلدى.

ـــ ئاپلا!... يامان بوپتۇ، بەك يامان بوپتۇ! ـــ دېدى ئاقنىياز ھەممە گەپلەرنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن خۇرسىنغان، تىت ـ تىت بولغان ھالدا، ـــ ناھايىتى ئەجەللىك پاكىت ئىكەن، بىرەر گۇمانلانغان ئادەمنىڭ بارمۇ؟

ـــ بىزنىڭ ياتاقتىكى ئايزىم ئوماقتىن گۇمان قىلىۋاتىمەن، ـــ دېدى غۇنچەقىز خېلى ئىشەنچ بىلەن، ـــ ئۆتكەن كۈنى ئۇ تۇيۇقسىزلا بادامگۈلنىڭ گېپىنى قىلىپ، خەت، ۋەسىيەتنامە دېگەندەك نەرسىلەر-

نىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلىپ كەتكەنىدى...
ـــ سىز دېگەنمىدىڭىز؟
ـــ ھەئە، ماڭا خەت قالدۇرۇپ كېتىپتۇ دېگەنىدىم.
ـــ ئېنىق بولدى، خەت جەزمەن شۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىپ-تۇ، ـــ دېدى ئاقنىياز چوڭقۇر ئۆكۈنۈش بىلەن، ـــ ھاۋاز يېتەكچى بوش ئەمەسكەن، ئۇلار يەنە چاقىقان چىقىپتۇ!... بولدى، ئەمدى بۇ ئىشنى بىزگە قويۇپ بېرىڭ، سىزگە رەھمەت غۇنچەقىز!
ئاقنىيازنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ، يوغان ئۇگىلىك مىس رەڭ قول-لىرى ئەلەمدىن تىترەپ كەتتى. ئۇ ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلەشكەندەك پەس، لېكىن غەزەپلىك ئاۋازدا مۇنداق دېدى:
ـــ ھەي زايىت، ھەي زايىت! سەن نېمە ئويلاپ، نېمىلەرنى قىلىپ يۈرىدىغانسەن!؟ بىزنى گەپ قىلمىدى، دەپ ئەسكىلىكىنى قىلىۋەر-مە، گاچا ئادەم چۆچۈرە يېگەندە سانىيالمىسمۇ، لېكىن كۆڭلىدە ھېـ-سابىنى بىلىدۇ! بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى ھەرگىزمۇ سېنىڭ ۋە ھاۋاز يې-تەكچىنىڭ خىيالى، ئىرادىسى بويىچە بولۇپ كەتمەيدۇ!...

12

زايىت خۇددى مۇسەللەس ئىچىپ قىيامىغا يەتكەن ئادەمدەك، كۆز-لىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ، غالداڭ ـ غۇلدۇڭ مېڭىپ كېلىۋاتاتتى. مەت-كېرەم مەتقاسىم ئۇنى ئارقا تەرەپتىن ئۇ ياخشى كۆرىدىغان ئاتاق بىلەن چاقىردى:
ـــ زايىت شۇجى، توختىڭە، مۇھىم گەپ بار!
زايىت توختىدى ۋە يېرىم بۇرۇلۇپ، گىدەيگەن ھالدا سورىدى:
ـــ خوش، نېمە گەپ! يولداش مەتكېرەم؟
ـــ ياخشى گەپ! ـــ دېدى مەتكېرەم مەتقاسىم يېقىنلاپ كې-لىپ، ـــ سىزنى مەن ئاسىيەنىڭ ئورنىدا كىنوغا تەكلىپ قىلماقچى؟
ـــ ئاسىيە؟...

بۇ ئىسمنى ئاڭلاپ، زايىتىنىڭ يۈرەكلىرى ئۇيناپ كەتتى.

بۇ قىز ئەدەبىيات قاكۇلتېتىغا بۇ يىل كەلگەن يېڭى ئوقۇغۇچىلار-دىن ئىدى. ئۇ مەتكېرەم مەتقاسىم بىلەن بىر يۇرتلۇق بولۇپ، ئۇنى ئاكىسى ئورنىدا كۆرەتتى ھەم ئۆزىنىڭ ھمايىچىسى دەپ بىلەتتى. يېقىندىن بېرى زايىتىنىڭ بۇ قىزغا كۆزى چۈشۈپ قالغانىدى. ۋۇجۇدىدا مۇشۇ مۇقەددەس شەرق زېمىنىدا ئۆسكەن ئاياللارنىڭ ئەنئەنىۋى گۈزەللىكى جىلۋە قىلىدىغان ئوماق، مۇلايىم بۇ قىز شۇ كۈنلەردە، زايىتىنىڭ ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ قويغانىدى.

ـــ ئاسىيە بىلەن بىللە كىنوغا بارماقچىدۇق، ـــ دەپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى مەتكېرەم مەتقاسىم، ـــ سىزگىمۇ بىر بېلەتتىن قوشۇپ ئالغۇم كەلدى، قارىسام، سىز ئۇ قىزنىڭ پېيىدا يۈرگەندەك قىلىسىز...

ـــ ئەقلىگىزگە باركاللا، مەتكېرەم، ـــ دەپ ھاياجانلىنىپ كەتتى زايىت، ـــ قارىگە، كۆڭلۈمدىكىنى بىلىپ، ئاغىنىدارچىلىق قىلغىنىگىزنى! ھەممىتىگىزگە رەھمەت، مەن بۇنى ھەسسىلەپ يانىدۇرىمەن!... قايسى كىنو ئىكەن، قايسى كۈلۈبقا بارىمىز؟

ـــ شاڭخەيدە ئىشلەنگەن «كۆكەرگەن قۇرۇق دەرەخ» دېگەن كىنو، سائەت سەككىزدە «ج س د ج» كۈلۈبىغا بارىمىز.

ـــ بولىدۇ، مەن تەييار!

ئۇلار سائەت سەككىزگە چارەك قالغاندا، مەكتەپنىڭ ئارقا يولى بويلەن خاڭچىڭ تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

ـــ ئاسىيە قېنى؟ بىللە ماڭمامدۇق؟ ـــ سورىدى زايىت ئالدى ـ ئارقىسىغا قاراپ قويۇپ.

ـــ ئۇ يەنە بىر ئاغىنىسى بىلەن ئالدىمىزدا كەتتى، ـــ دېدى مەتكېرەم مەتقاسىم ئۇنى خاتىرجەم قىلىپ، ـــ كىنوخانىدا ئۇچراشماقچى بولدۇق، تۆت بېلەت بىر يەرنىڭ!

ئىككىسى چوڭ يولغا يېقىن يەردىكى جىگدىلىكنىڭ يېنىغا كەلگەندە

دە، قاراڭغۇلاشقان جىگدىلىك ئىچىدىن تۈيۇقسىز ئۈچ ئادەم چىقىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا توغرا تۇردى. زايىت خىرە ـ شىرە قاراڭغۇلۇقتا بىر قاراپلا ئۇلارنى تونىدى ۋە بىر ئاز ھەيران بولغاندەك دۈدۈقلاپ سوـ رىدى:

ـــ نېمە... سىلەر... سىلەرمۇ كىنوغا بارامسىلەر؟

ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسى قوپال ئاۋازدا مەنىلىك جاۋاب بەردى:

ـــ ياق، بىز بارمايمىز، مۇشۇ يەردە كىنو قويىمىز!

زايىتنىڭ تۇيغۇن يۈرىكى بىر نەرسىنى سەزگەندەك قاتتىق سوقۇپ كەتتى، ئالدىدا تۇرغان بۇ ئادەملەرنىڭ چىرايى، قىياپىتى ۋە ئەلپازىغا قاراپ، ئۇ ئۆزىنىڭ قىلتاقتا چۈشكەنلىكىنى بىلدى ـ دە، ئەتراپقا ئالاق ـ جالاق قاراپ پىتىراپ قالدى.

ـــ قېنى، بۇ ياقتا مەرھەمەت زايىت شۇجى! ـــ دەپ جىگدىلىك تەرەپنى كۆرسەتتى سەلەي قاشاڭ، ـــ بۇ يەردە سىزگە «جىنايەت ۋە جازا» ناملىق مەخسۇس بىر كىنو تەييارلانغان، بىللە كۆرىمىز!

زايىت قاچماقچى بولۇپ ئارقىغا قايرىلىۋىدى، ئاللىقاچان تەييارلىنىپ تۇرغان ئاقنىياز بىلەن گايىت مايىت كاپ قىلىپ پاتاڭدىن ئالدى، سەلەي ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تۇتتى. مەتكىرەم مەتقاسىم گەجگىسىدىن ئىتتىردى، زايىت غىدىڭ ـ پىدىڭ قىلالماي قالدى، تۆت ساۋاقداش ئۇنى ئىتتىرىپ، سۆرەپ جىگدىلىكىنىڭ ئىچكىرىسىگە ئېلىپ كىرىپ كەتتى...

ئايدىڭ كېچە ئىدى، ئاي شولىسى قويۇق جىگدە شاخلىرى بىلەن سارغايغان يوپۇرماقلار ئارىسىدىن ئۆتۈپ، قاراڭغۇلۇققا چۆككەن دەرەزارلىقنى ئالا ـ بۇلىماچ يورۇتۇپ تۇراتتى، ئادەمسىز جىمجىت بوشلۇققا ئايلانغان بۇ پىنھان ماكاندىن پىشىپ قۇرۇشقا باشلىغان ئوت ـ چۆپ، گۈل ـ گىياھلارنىڭ بىر ـ بىرىگە ئارىلىشىپ كەتكەن چۈچۈك، خۇشبۇي ھەم قاڭسىق پۇرىقى تارقىلاتتى. ئەتراپتىن، ئۇيقۇسىرىغان قۇشلارنىڭ ئاندا ـ ساندا سايراشلىرىمۇ ئاڭلىنىپ تۇراتتى...

تۆت ساۋاقداش زايىتنى قاتتىق قىسماققا ئالدى، قولىنى بىر تال بوغقۇچتا باغلاپ، ئوتتۇرىدا ئۆره تۇرغۇزدى، ئۇنىڭ ئالدىدا سەلەي، ئارقىدا ئاقنىياز، ئىككى تەرىپىده گايىت مايىت بىلەن مەتكېرەم مەتقاسىم سەپراس تۇراتتى.

— ئاغىنىلەر... بۇ نېمە ئىش ئۆزى؟ — دېدى زايىت تېخىچە پېتىدىن چۈشمەي، — هەي سەلەي، سىلەر زادى نېمە قىلماقچى؟!

— ئاغزىڭنى يۇم! — دېدى سەلەي بىردىنلا ۋارقىراپ، — مېنىڭ ئىسمىم سەلەي ئەمەس، نۆشىرۋان ئادىل. مەن بۇگۈنكى مۇشۇ ئادالەت سوتىنىڭ باش سوتچىسى! ئاۋۇ ئارقىدا تۇرغان كىشى بۇ دۇنيادىكى زۇلمەتلەرنى كۆيدۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن ئوت خۇداسى پرومىتى! ئىككى يېنىڭدا تۇرغىنى، جازا ئەزرائىلى مۇنكىر بىلەن نەكىر! ئەمسە، سوت باشلاندى، دەۋاگەر سۆزلىسە بولىدۇ!

ئاقنىياز سۆزلەشكە باشلىدى، ئۇنىڭ ئاۋازى مېتالدەك سوغۇق هەم قاتتىق ئىدى.

— زايىت، سەن بىزنىڭ ئارىمىزغا تىلىڭ بىلەن تىكەن تېرىدىڭ، ئەمدى ئۇ تىكەن يۈرەككە قادالدى! شۇڭا بۇگۈن، بىز ئاچچىققا پايلىماي، سېنى بىرئاز بىسەرەمجان قىلىپ قويىدىغان بولدۇق، ئۆزۈڭ تېرىغان تىكەننى ئۆزۈڭ ئالمساڭ بولمايدۇ، خەت قېنى؟

— خەت؟... قايسى خەت؟! — دېدى زايىت بوينىنى مەستخۇش ئۆرەدەكتەك سوزۇپ.

— خۇپسەنلىك قىلما! — دېدى سەلەي ئاگاھلاندۇرۇپ، — ئەگەر بۇگۈن سەن ياۋاشلىق بىلەن قىلغان ـ ئەتكەنلىرىڭنى ئىقرارقىلمىساڭ، مۇشۇ يەردە ئىتقا تاشلاپ ببرىپ، كۆرمەسكە سېلىپ كېتىۋېرىمىز!

— هەددىڭلار ئەمەس! — زايىت كۆرەڭلىك بىلەن دىمىغىنى قاقتى، — بۇگۈنكى ئىشىڭلار ئۈچۈن زىيان تارتىسىلەر، چوڭ زىيان تارتىسىلەر!

ـــ زايىت، تولا كاپشماي خەتنى تاپشۇر! ـــ دېدى ئاقنىياز تا-
قتى - تاق بولۇپ، ـــ بۇگۈن سەن بىلەن دەتالاش قىلمايمىز، بەل-
كى سەندىن ھېساب ئالىمىز، خەت قېنى؟!
ـــ بىلمەيمەن، ماڭا كىم خەت بېرىپتىكەن؟!
ـــ يەنە ھۆتۆت - پۆتۆت دەيدىغان يېرىڭ بولسا، جاجاڭ مانا! ـــ
ئاقنىياز مۇشتلىرىنى بازغاندەك تۈگۈپ زايىتقا دېۋىلەپ كەلدى، ـــ
ئەمدى ساڭا ئاھ دەپ ئۆپكە قاقىدىغان يەرلىرىمىز تۇگەپ كەتكەن
جۇمۇ!
ـــ زايىت، ھوشۇڭنى تاپ، بولمىسا كېچىكىپ قالسەن! ـــ دېدى
گايىت مايىت ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ، ـــ «قايسى خەت» دەيسەنغۇ،
ئايزىم ئوماقنى ئالداپ، غۇنچەقىزدىن ئوغرىلاتقۇزغان خەتچۇ؟ خەتتە
بادامگۈلنىڭ نېمىلەرنى يازغانلىقى بىزگە ئايان. ئەمدى تولا خۇپسەن-
لىك قىلما!
بۇ ئاگاھلاندۇرۇش زايىتنى تەمتىرىتىپ قويدى، ئۇ بىر تەرەپتىن،
يېلى چىققان توپتەك بوششىپ، سالپىيىشقا باشلىسىمۇ، لېكىن يەنە
بىر تەرەپتىن، تەقدىرگە تەن بەرگۈسى كەلمەي، جان - جەھلى بە-
لەن پاكىتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇشقا ئۇرۇندى...
ـــ ئۇستاتلىق قىلما! ـــ دەپ ئۇنىڭ ھېيلە - مىكرىنى ئېچىپ
تاشلىدى سەلەي، ـــ سەن ھاۋاز يېتەكچى بىلەن بىرلىشىپ، بادام-
گۈلنىڭ ئىستىقبالىنى نابۇت قىلدىڭ، ئۇنى ئالداپ، بېسىم ئىشلىتىپ،
ئۆزۈڭنىڭ گۇناھىنى سەلىم ئەپەندىگە ئارتىپ قويدۇڭ! ئاخىر بادام-
گۈل ئار - نومۇسقا چىدىماي ئۆلۈۋېلىشقا مەجبۇر بولدى! سەندە
ئازراقمۇ ئىنسانىي ۋىجدان دېگەن نەرسە بارمۇ، زايىت!؟ سەن قانداق
قىلىپ، ئۆزۈڭ ياخشى كۆرگەن قىزنىڭ ھاياتىنى ۋەيران قىلىشقا، دە-
لىكىغا مەرىپەت ئوتىنى ياققان ئۇستازىڭغا قارشى مۇشت كۆتۈرۈشكە
جۈرئەت قىلدىڭ!؟ بۇلارنى ئويلىساڭ، ۋىجدانىڭ ئازابلانمامدۇ؟!
ـــ ئۇنىڭدا ئىنسانىي ۋىجدان نېمە ئىش قىلىدۇ؟! ـــ ئاقنىيازنىڭ

غەزەپ ۋە ئەلەمگە تولغان بوغۇق ئاۋازى ئاڭلاندى، ـــ ئەزەلدىن مۇناپىق ئادەمدە ئىمان بولمايدۇ، ئىمانسىز ئادەمنىڭ ۋىجدان ئازابىدا قىينىلىشى يوق گەپ!

زايىتىنىڭ بىردىنلا يۈرىكى ئاغقاندەك بولدى، چىرايىدىكى كۆرەڭلىك ئالامەتلىرى يوقالدى، ۋۇجۇدىدا ئەكس ئەتكەن بايىقى بويۇنتاۋلىق، مەنىستىمەسلىككە ئوخشاش تاشقىن جاسارىتىمۇ ئاجىزلاپ، پۈت ـ قولىغا تىترەك ئولاشتى. ئۇ رەقىبلىرىنىڭ ئۆز سىرىدىن بۇنچىلىك ئېنىق خەۋەردار ئىكەنلىكىنى ئويلاپ باقمىغانىدى، ئۇ ھەممە ئىشلارنى جايى ـ جايىدا، شامال كىرمەيدىغان ھىم ـ ھىم قىلىۋەتتىم، دەپ ئويلايتتى. كىم بىلسۇن، ئۇنىڭ نەزىرىدىكى مەخپىي، پىنھان ئىشلار بۇگۈن بۇ كەڭ جىگدىلىكتە، تۆت «رەقىبى» نىڭ ئاغزىدا ئاشكارا، بىمالال سۆزلىنىۋاتامدۇ! ھەي... بىگىز قاپتا ياتمايدىكەن ـ دە! ئەگەر زايىت بۇ ئىشلارنى ئازراقلا ئىقرار قىلسا، ئۆزىنىمۇ، ھاۋاز بەختىنىمۇ ھالاكەت گىردابىغا ئىتتىرگەن بولاتتى. بۇ ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان، خۇددى ئاسماندىكى قۇياشتەك ئايان. شۇڭا ئۇ، جان تىكىپ بولسىمۇ، بۇ مۇشكۈللۈكتىن قۇتۇلمىسا بولمايتتى...

تەقدىر، ئىستىقبال توغرىسىدىكى خىياللار ئۇنى تەمكىنلەشتۈرۈپ قويدى، پۈت ـ قولىدىكى تىترەكمۇ ئاستا ـ ئاستا توختىدى. ئەتراپىدا ھۇرپىيىپ تۇرغان تۆت رەقىبىمۇ ئەمدى ئۇنىڭ كۆزىگە ئۇنچىلىك قورقۇنچلۇق كۆرۈنمەي قالدى. دېمىسىمۇ، ئۇلار ئۇنىڭ بىلەن كۇندە نەچچە قېتىم دوقۇرۇشۇپ يۈرىدىغان كىچىككىنە مىتىرىقلارغۇ! ئۇلار ئىتتىپاقىنىڭ ئاددىي ئەزاسى، ئۇ بولسا ئىتتىپاقنىڭ يوغان شۇجىسى! ھەرقانچە سوئال ـ سوراق قىلسىمۇ، ئاغزىنى ھىم قىلىۋالسا نېمە قىلالايدۇ، ناھايىتى كەلسە، بىرنەچچە شاپىلاق ئۇرار، ئوغۇل بالا ئۇ-چۈن بىرنەچچە شاپىلاق دېگەن نېمىتى! كېيىن تېخى ئۇلار ئۇنىڭ دەردىنى تارتىدۇ... ئاغزىڭنى چىڭ تۇت، زايىت! سەۋرلىك، چىداملىق بول! ئاغزىڭ قان بىلەن تولۇپ كەتسىمۇ، دۇشمىنىڭ ئالدىدا تۇكۇر-

مه! غەلىبە ساڭا يار!...

زايىت ۋۇجۇدىدا تۇيۇقسىز پەيدا بولغان ئەنە شۇنداق ئىلاھىي جاسارەتنىڭ كۈچى بىلەن يېنىدىكىلەرگە چەكچىيىپ قاراپ ۋارقىراشقا باشلىدى:

— سىلەر ئەخمەقلەر، ماڭا تۆھمەت قىلىۋاتىسىلەر! سىلەرنىڭ دەۋاتقان گېپىڭلار بەڭگىنىڭ خىيالى، قۇرۇق پەرەز! ئۆتكەنكى ئىشلارنىڭ ھەممىسگە تەشكىل، رەھبەرلىك قارار چىقىرىپ بولغان، ئۇنى ھېچكىم ئاغدۇرۇۋېتەلمەيدۇ، سىلەرنىڭمۇ قولۇڭلاردىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ! بۇگۈنكى سۈيىقەستلىك ھەربىكتىڭلار ئۈچۈن، تېخى كۆرىدىغانىنى كۆرىسىلەر! ئەڭ ياخشىسى، مېنى ۋاقتىدا قويۇۋېتىڭلار، بۇ بىر ئويۇن بولۇپ قالسۇن!

— توغرا، بۇ بىر ئويۇن! — دېدى سەلەي تەمكىنلىك بىلەن، — لېكىن ئۇنىڭ قىزىق يېرىگە تېخى كەلمىدۇق، داۋاملاشتۇرمساق بولمايدۇ. قېنى، مۇنكىر — نەكىرلەر، ئەمدى سىلەر ئويۇنۇڭلارنى باشلاڭلار!

شۇ گەپ بىلەن تەڭ مەتكىرەم مەتقاسىم قولىچىراغنى ۋاللىدە يانىدۇردى، گايىت مايىت كىچىك بىر چىگىرىن سومكىنىڭ ئاغزىنى ئاچتى، نېمە ئىش ئىكەنلىكىگە ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇرغان زايىتىنىڭ ئالدىدا يوغان بىر چار يىلان ۋىشىلداپ باش كۆتۈردى. قورققىنىدىن كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئۆڭسۈلى ئۆچكەن زايىت «ۋايجان!» دەپ ۋارقىرىغىنىچە ئۆزىنى ئارقىغا ئاتتى. لېكىن ئاقنىيازنىڭ كۈچلۈك قوللىرى ئۇنىڭ گەجگىسىدىن قامىلاپ تۇتۇپ، قىمىرلىغىلى قويمىدى. بوۋاقنىڭ بېلىكىدەك يوغانلىقتىكى سۇرلۇك يىلان دەممۇ دەم ئاچىماق تىلىنى سوزۇپ، تولغانغان، ۋىشىلدىغان ھالدا زايىتقا قاراپ سويىلاپ كېلىشكە باشلىدى. مەتكىرەم مەتقاسىمنىڭ قولىدىكى چىراغنىڭ كۈچلۈك نۇرى ئۇنىڭ ھەربىكتىنى يورۇتۇپ تۇراتتى. قورقۇش، ۋەھىمىدىن زايىتنىڭ يۈرىكى قېپىدىن چىققاندەك سوقۇپ كەتتى، پۈ-

تۇن بەدىنگە بەزگەك تىترىكى ئولاشتى، تىلى كالۋالىشىپ، چىشلىرى كاسىلداپ كەتتى...

ـــ ئەمدىغۇ راست گېپىڭنى ئېيتارسەن، زايىت! ـــ دېدى سەلەي قاتتىق تەھدىت بىلەن، ـــ بولمىسا يىلانىنى بوينۇڭغا ئوراپ قويۇپ، بىز كېتىۋېرىمىز، بىرلا نەشتەر ئۇرۇپ جېنىڭنى ئالىدۇ، يىلان چېقىپ ئۆلگەن بولسەن، تۇگەيدۇ! قانداق، ئېيتامسەن ياكى ئەجىلىڭنى كۆتەمسەن!

ـــ ئېيتاي... يىلانىنى يوقتىڭلار!... ـــ دېدى زايىت ھولۇقۇپ، يالۋۇرۇپ، ـــ خۇش بولاي... دەرھال يوقتىڭلار... مەن ئېيتاي...

پىلگە ئوخشاش كۆچلۈك، قامەتلىك ھايۋانىنىڭمۇ كىچىككىنە چاشقان كۆشەندىسى بولغىنىدەك، ئۆزىنى ھېچكىمگە تەڭ قىلمايدىغان مەنمەنچى زايىتنىڭمۇ ئەڭ قورقىدىغان، ئەجەللىك كۆشەندىسى يىلان ئىدى. ئۇ يىلاننىڭ ئۆزىنى كۆرۈش تۇگۈل، ئۇ توغرىدىكى گەپنى ئاڭلىسىمۇ كۆزلىرى تىنىپ، چىرايى سارغىيىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ بۇ ئاجىزلىقى ئىككىنچى يىللىقتا ئوقۇۋاتقاندا، «ياشلار ئۆستىگى» قۇرۇلۇشىغا ئەمگەككە چىققاندا، مەلۇم بولۇپ قالغاندى. كىمدۇر بىرسى قىزىقچىلىق قىلىپ، قوليا غلىقىغا ئورالغان كىچىككىنە بىر تۇگۈنچەكنى ئۇنىڭغا بەردى، ئۇ «قايسى قىزنىڭ يادنامىسىدۇر بۇ؟» دېگەن قىزىقىش بىلەن تۇگۈنچەكنى ئاچتى، تۇگۈنچەكتىن بىر نەرسە لۆمىدە بېشىنى كۆتۇردى، زايىت «ۋايجان!» دەپ ۋارقىرىغىنىچە، قولىدىكى تۇگۈنچەكنى تاشلاپ، ئارقىغا داجىدى، ئۇ يېڭىلا سۇ باشلانغان تاش ئۆستەڭنىڭ بويىدا بولغاچقا، ئۆزىنى توختىتالماي ئۆستەڭگە چۈشۈپ كەتتى، ئۇنى شىددەتلىك ئېقىن خېلى يىرگىچە دومىلىتىپ باردى، شۇ چاغدا، ئاقىنىياز، شەۋكەت ۋە تۇرغۇنلار ئۇنى قۇتقۇزۇپ قالغاندى. بۇ ئىش ئۇقۇغۇچىلار ئىچىدە خېلى كۇنلەرگىچە چاقچاق ۋە لەتىپىنىڭ تېمىسى بولۇپ قالدى. ئەسلىدە، ھېلىقى تۇگۈنچەكتىن چىققىنى، نىلون تالالىرىدىن توقۇلغان قىزلارنىڭ بەلۇنغى بولۇپ، بىرسى ئۇنى چىرايلىق تۇرمەكلەپ، ياغلىققا ئوراپ، زايىتنى قەستەن قورقۇتۇش ئۈچۈن قايىـ

سىبىر قىزىنىڭ سوۋغىتى سۈپىتىدە ئۇنىڭغا بەرگەنىدى. دېگەندەك، ئىرماش ـ چىرماش قىلىپ توقۇلغان، سۇر رەڭلىك بەلۋاغىنىڭ توقۇلۇق بېشى ياغلىقنى ئېچىش بىلەن تەڭ ئېلاستىكلىق ھالدا لۆممىدە كۆتۈرۈلۈپ، زايىتىنىڭ كۆزىگە بەئەينى سۈرلۈك يىلاندەك قورقۇنچلۇق كۆرۈنگەنىدى.

مانا شۇ قېتىم، زايىت ئۆزىنىڭ دۈنيادا ئەڭ بەك قورقىدىغان نەرسىسى يىلان ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلىغان، ساۋاقداشلىرىمۇ ئۇنىڭ ئەڭ ئەجەللىك ئاجىزلىقى يىلاندىن قورقۇش ئىكەنلىكىنى بىلگەنىدى، بۇ قېتىم تۆت ساۋاقداش ئۇنى قانداق ئىقرار قىلدۇرۇشنى مەسلىھەتلەشكەندە، ئىككى يىل بۇرۇنقى ئەنە شۇ ئىشلارنى ئەسلەپ، ئۇنى ئۇرۇپ، جىسمانىي جەھەتتە قىينىغاندىن كۆرە، روھىي جەھەتتە قورقۇتۇپ ئىقرار قىلدۇرۇشنىڭ ياخشىلىقى ئۈستىدە سۆزلەشكەن ۋە شۇ مەقسەتتە، بۇگۈن چۈشتىن كېيىن، ئاقنىياز بىلەن گايىت مايىت ئۇلانباي يولىدىكى سازلىقتىن مانا شۇ زەھەرسىز سۇ يىلىنىنى تۇتۇپ كېلىشكەنىدى...

زايىت ئالاقزادىلىك ئىچىدە ئىقرار قىلىشقا باشلىدى. گايىت مايىت يىلانىنى قۇيرۇقىدىن تۇتۇپ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا پۇلاڭلىتىپ تۇراتتى.

ـــ خەتنى كۆيدۈرۈۋەتتۇق...، ـــ دېدى ئۇ ۋە ئۇنىڭدىكى مەزمۇنلارنى دۇدۇقلاپ سۆزلەپ، سەلىم ئەپەندىنىڭ تۆھمەت بىلەن قانلانغانلىقىنى ئىقرار قىلدى.

سەلەي ئۇنىڭغا جىددىي بۇيرۇق چۈشۈردى:

ـــ ئېغىزدا ئىقرار قىلغانلىرىڭنى دەرھال ماۋۇ قەغەزگە يېزىپ قولۇڭنى قوي! ـــ ئۇ بىر پارچە قەغەز بىلەن قەلەمنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى، مەتكىرەم مەتقاسىم قولچىراغنى تۇتۇپ بەردى، گايىت مايىت يىلانىنى يىغىشتۇرۇپ قويۇپ، ئاقنىياز بىلەن تاماكا چېكىشكە تۇندى...

شۇ چاغدا، جىگدىلىكىنىڭ يېنىدىكى يولدىن كېنودىن يانغان ئوقۇ-غۇچىلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭى بىلەن كۆلكە ـ چاقچاقلىرى ئاڭلى-نىشقا باشلىدى، زايىت غايىبانە بىر مەدەتكە ئېرىشكەندەك جانلىنىپ قالدى، ئۇ شۇنداق بىر چاقىنلىق ھەم يۇرەكلىك بىلەن مەتكىرەم مەتقاسىمنىڭ قولىدىكى چىراغنى ئۇرۇپ چۈشۈرۈپ، «ئادەم بارمۇ، قۇتقۇزۇڭلار!» دەپ ۋارقىرىغىنىچە، ئۆزىنى يول تەرەپكە ئاتتى، يول-دىن ئۆتۈۋاتقانلار ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئويۇر ـ توپۇر بولۇشتى. پۇرسەت قولدىن كەتتى، ۋاي ئىسىت!... زايىت يەنە قۇتۇلۇپ قالدى!

13

بۇ يەر ـــ ھاياتبەخش ئۆستەڭ بويى خۇددى سېنى دىلكەش دوستلىرىڭدەك، يۇرەك سىرلىرىڭنى ئاڭلايدۇ، دەردلىرىڭنى يەڭگىللە-تىپ، خۇشاللىقىڭغا خۇشاللىق بەخش ئېتىدۇ، بۇ يەر ئادەمنى غەم ـ ئەندىشىدىن خالاس قىلىدۇ، ھاياتنىڭ گۈزەللىكىگە، مۇھەببەتكە، سۆيگۈگە زوق ۋە ھۇزۇر بېغىشلايدۇ. ئۇنىڭ مەڭگۈ ئويغاق تەبىئىتى، تىنىمسىز شارقىرىشى سېنىڭ يۇرەك ھەرىكىتىڭ بىلەن بىرلىشىپ، سېنى تېخىمۇ يۇكسەكلىككە، تېخىمۇ ساپلىققا ئېلىپ كېتىدۇ!...

ئىككى دوست ـــ ئاقنىياز بىلەن شەۋكەت بۇگۈن يەكشەنبە چۈش-تىن كېيىن، ئۇرۇمچى ئۆستىگىنىڭ ئەنە شۇنداق سالقىن، دىلكەش بويىغا كېلىپ ئۇزاق پاراڭلىشىپ ئولتۇردى.

ـــ شەۋكەت، ئەمگەك جىددىي بولغان ئوخشىمامدۇ؟ ـــ دېدى ئاقنىياز دوستىنىڭ قارىداپ كەتكەن ھارغىن چىرايىغا قاراپ، ـــ ئۆز ۋاقتىدا، ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئىزنىكىنى كۆكرەككە تاقىغاندا، ھېچقانداق ئېغىرلىق سەزمىگەن بولغىيدىڭ، ئەمدى دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئىز-نىكىنى دۈمبىدە كۆتۈرگەندە، چارچاپ قالدىڭمۇ، نېمە؟ يېقىندىن بې-رى، خېلى جۈدەپ قاپسەن!...

ـــ توغرا، توغرا دېدىڭ، ـــ دېدى شەۋكەت ئىككى ئالقىنى بىلەن

يۈزىنى سىلاپ قويۇپ، ــ ئېھتىمال، ئەمگەك بىلەن ۋۇجۇدۇمدىن بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىللەتلىرى چىقىپ كېتىپ، خاسلا پرولېتارىياتنىڭ ئېلىمېنتلىرى قالغان ئوخشايدۇ. شۇڭا بىر ئاز جۈدەڭگۈ كۆرۈنسەم كېرەك!

ئىككىسى تەڭلا مەنىلىك كۈلۈشۈپ كەتتى. بىر دەقىقىلىك كۈلكە ۋە سۆكۈتتىن كېيىن، شەۋكەت ئويغا چۆمگەن ھالدا سورىدى:

ــ ھېلىقى ئىشلار نېمە بولۇپ كەتتى، ئاقنىياز؟ سەلىم ئەپەندى ئاشۇنداق ئۇۋالچىلىق بىلەن ئۆتۈپ كېتىۋېرەرمۇ؟

ــ ياق، ئۇنداق ئۆتۈپ كەتمەس! ــ دېدى ئاقنىياز ئىشەنچ ۋە ئۈمىد بىلەن، ــ ھازىر گەرچە نامەردلەرنىڭ چاڭگىلى مەردلەرنىڭ ياقىسىدا بولسىمۇ، لېكىن ئۇزۇنغا قالماي بۇ تەتۈر پەلەك ئۆزگىرىدۇ، خۇددى قۇياش چىقىش بىلەن تەڭ تۇمان تارقىغاندەك، گۈزەل، چىرايلىق بولۇپ ئۆزگىرىدۇ! بىز ھازىر ئوقۇتقۇچى ھەم ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا جامائەت پىكرى تەييارلاۋاتىمىز، ھېلىقى خەتنى ئوقۇغان غۇنچەقىز بىلەن جىگدىلىكتە زايىتىنىڭ ئېغىز ئىقرارىنى ئاڭلىغان تۆۋەنىمىز قوشۇلۇپ، مەكتەپ پارتكومىغا بىر خەت يازدۇق. مېنىڭچە، بۇ خەت جەزمەن رەھبەرلىكىنىڭ دىققىتىنى قوزغايدۇ!...

ــ شۇنداق بولغاي، ئىلاھىم! ــ دېدى شەۋكەت ۋە خۇددى جاڭگالدىكى قۇرۇق سۆكسۆكتەك يىرىكلىشىپ كەتكەن قوللىرى بىلەن ئاقنىيازنىڭ يەلكىسىگە قېقىپ تۇرۇپ داۋام قىلدى، ــ دوستۇم، مەن يېقىندىن بۇيان، نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلىدىم، نۇرغۇن نەرسىلەرنى چۈشەندىم. ئەڭ چوڭقۇر چۈشەنگەن نەرسەم، دۈشمەننىڭ ساڭا ئاتقان تېشى زەخمەت تېشى ئەمەس، بەلكى رەھمەت تېشى ئىكەن؛ ئۇنىڭدىن قالغان ئىز ئازاب ئىزى ئەمەس، بەلكى سائادەت ئىزى ئىكەن!... مەن يادىمغا كەلتۈردۈم، بىلەمسەن؟ ئاشۇ بىرىنچى، ئىككىنچى يىللىق ۋاقتىمىزدا بىللە تۇرغان سىنىپ، ياتاقلارنى... ھال رەڭدىكى تاملار، قېلىن ماتراسلىق كارىۋاتلار، جىگەررەڭ سىرلىق قاتار ــ قاتار پارتىلار، قەۋەت ــ قەۋەت پارۋايلىق بىنالار... مانا شۇ ۋاقىتتا مەن

هایاتنی، دوستلۇقنی، مۇھەببەتنی چۈشەنگەندەك قىلاتتىم، ھەممە نەرسە ھەل بولغاندەك تۇيۇلاتتى. ئەمدى بولسا... ئۆزۈڭ كۆرۈپ تۇرسەن... قانچە ۋاقىتلار بىھۇدە ئۆتتۈپ كەتتى... ھەي!... سۆزلەشمىگەن بىرىكى بار، ئۆمۈر ئۆتتۈپ كېتىۋاتىدۇ، بىراق ھازىر بەزى نەرسىلەر ـــ ئەلۋەتتە سىياسىي ھايات، ئادەمگە باغلىق نەرسىلەر چۈشىنىشلىك بولۇشقا باشلىدى...

ـــ شۇنداق... چۈشىنىشلىك بولۇشقا باشلىدى...، ـــ دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىدى ئاقنىياز خۇددى ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىۋاتقاندەك چوڭقۇر ئىچكى تۇيغۇ بىلەن، مۇشۇ قىسقىغىنا ۋاقىتتا بېشىمىزدىن نېمە ئىشلار ئۆتمىدى!... ھەي!...تۇرمۇش ھەقىقەتەنمۇ مۇرەككەپ، سىرلىق، شەپقەتسىز ئىكەن!... ئۇ ھەممىمىزنىڭ ئالدىغا ئىنتايىن قىيىن، مۇشكۈل ئىمتىھان سوئاللىرىنى قويىدى. كىملەر ئۆتتۈپ، كىملەر قالمىدى، دەيسەن!... مەنمۇ زايىتىنى ئەمدى چۈشەندىم، راستىنلا، بىر تاغار تۇزنى بىللە يەپ يۇرۇپ چۈشەندىم، دانالار توغرا ئېيتىپتىكەن: «ئۆزىنىلا ئويلايدىغان بەتنىيەت دوستتىن، جېنىنى يولۇڭغا تىككەن ئىت ياخشى» كەن!...

يىراقلاردىن شوخشۇپ كەلگەن ئوينىاق تاغ سۇيى سېمونت قىرغاقلارنى سۆيۈپ، شادىمان ئاقماقتا. ئۇنىڭ مۇڭلۇق، يېقىملىق كۈيىدەك لەرزان شارقىرىشى، ئۇنچە چاچراتىپ كۆۋەجىشى ئىككى دوستىنىڭ قەلبىدىكى قايغۇ ـ ھەسرەت، دەرد ـ ئەلەملەرنى ئۆزىنىڭ شىپالىق ئېقىنىدا ئاللىقاياقلارغا ئېقىتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا مۇشۇ مۇنبەت تۇپراقتا يىلتىز تارتىپ، بىخ ئۇرۇۋاتقان ھايات گۈزەللىكىنىڭ چەكسىز ھۇزۇرىنى، ناخشىدەك شوخ ۋە چىرايلىق، يورۇپ كېلىۋاتقان تاڭدەك ئىللىق ۋە جۇشقۇن تۇرمۇش مەنزىرىسىنىڭ رومانتىك پەيزىنى بەخش ئەتكەنىدى...

ئۇلار كۆڭۈل غەشلىكلىرىنى يۇيۇپ، قەلبىدە ئۇمىد ۋە شادلىق ئويغاتقان پاك ۋە ھالال سۇنىڭ بىرىدە تۇرمەللىنىپ يەڭگىل ئۆركەش ياسىشىغا، بىرىدە چوڭقۇر قاينام ھاسىل قىلىپ، سۇرلۇك تولغىنىشىغا

قاراپ خېلى ئۇزاق جىمجىت ئولتۇردى. كېيىن، ئاقنىياز بىرنەرسە ئېسىگە كەلگەندەك، دىككىدە چۆچۈپ :

— ئېسىمدىن كۆتۈرۈلگىلى تاس قاپتۇ، — دېدى ۋە يانچۇقىدىن بىر پارچە خەتنى ئېلىپ شەۋكەتكە ئۇزاتتى، — تۇرغۇندىن كەلگەن خەت، كۆرۈپ باققىن، بۇ خەت مېنى بەك هاياجانلاندۇردى...

شەۋكەتمۇ قىزىقتى ۋە خەتنى قولىغا ئېلىپ، ئالمان ـ تالمان ئاچتى...

14

«دوستۇم ئاقنىياز، سەن ئارقىلىق شەۋكەتكە سالام!

بۇ قېتىمقى خېتىمنى گويا هېيت خۇشاللىقىدەك، شادلىققا چۆمدۈردى! شەۋكەت بىلەن بىللە چۈشۈپ ئەۋەتكەن رەسىمنى كۆرۈپ بەكمۇ هاياجانلاندىم. بىزنىڭ قوشماق مېغىزدەك، ئايرىلماي ئۆتكەن ئاشۇ غەمسىز، قۇۋناق چاغلىرىمىز ئېسىمگە كېلىپ، كۆڭلۈم ناهايىتى يېرىم بولدى. تۇرمۇش دېگەن تولىمۇ غەلىتە، شەپقەتسىز نەرسە ئىكەن! قارىغىنا، قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە، بىز تۆت دوستنىڭ تەقدىرىمىز نېمە بولۇپ كەتتى ـ هە؟!... بىز ئۆزىمىزنى بىر كېمىگە چىقىپ، پايانسىز دېڭىزدا بىللە كېتىۋاتقان، جېنىمىزمۇ، تېنىمىزمۇ مەڭگۈ بىرگە بولىدىغان ئۆمۈرلۈك دوستلار، دەپ هېسابلايتتۇق! نەدىكىنى، ئازراق بوران كۆتۈرۈلۈۋىدى، كېمىمۇ، بىزمۇ چاك ـ چېكىمىزدىن بۆسۈلۈپ كەتتۇق!...

بولدىلا، خۇشاللىق چاغلاردا بۇنداق كۆڭۈلسىز گەپلەرنى يېزىپ نېمە قىلاي! ئاداش، يېقىندىن بېرى مەنمۇ بىرئاز ئالدىراش بولۇپ قالدىم. كەيپىم چاغ، ئىشلىرىم ئوبدان! تېخى بىرنەچچە ئاينىڭ ئالدىدا ئىتائەتمەن ئوقۇغۇچى ئىدىم، ئەمدى ئوقۇتقۇچى بولۇپ قالدىم. ئويلىسام، ئۆزۈمنىڭمۇ كۈلگۈم كېلە-

لىدۇ. نېمە ئىش بولغانلىقىغا قىزىقىۋاتامسەن؟ ئەمىسە ۋاقىت بولغىن: ناھىيىلىك پىلانلاش ئەترىتىدە تىلماچلىق قىلىپ يۈرۈپ، بىرنەچچە باشلىق بىلەن تونۇشۇپ قالغانىدىم. يېقىندا، ئۇلارغا چۈشەندۈرۈپ، قايىل قىلىپ، يېزىمىزدا بىر باشلانغۇچ مەكتەپ ئېچىشنى قولغا كەلتۈردۈم. ھازىر شۇنىڭ جىددىي تەييارلىقىنى قىلىۋاتىمەن. ئەمدى يېزىمىزدىكى پۈتى يالاڭ ئاياغ، قوللىرى قاسماق ئۆسمۈرلەرنىڭ ھەر خىل سەۋەب بىلەن ئوقۇيالماي، مەكتەپكە نادانلىقتا قالىدىغان پاجىئەلىك تەقدىرى ئۆزگەرمەكچى! دوستۇم، بىلسەڭ مەن بۇ ئىشنى مۇشۇ يەرگە كېلىپلا ئويلاشقا باشلىغانىدىم. ئوقۇش يېشىغا يەتكەن تالاي باللارنىڭ نامراتلىق، نادانلىق سەۋەبىدىن كۆڭلى قاراڭغۇلۇققا پېتىپ، ياۋايىلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئىچىم سىيرىلىپ كەتكەنىدى. ئېسىڭدىمۇ، بىر قېتىم سەلىم ئەپەندى بىزگە: «بىلىم ئۆگەنمەيدىغان ئادەم زىرائەت ئۇنمەيدىغان يەرگە ئوخشايدۇ!» دېگەنىدى. توغرا، زىرائەت ئۇنمەيدىغان يەرنىڭ كىمگە كېرىكى؟ ئۇنداق يەر ئۆزىگىمۇ، باشقىلارغىمۇ نەپ بەرمەيدۇ! ئويلاپ قارىسام، مەنمۇ بىر چىدىماس، يارىماس نەرسە! ئۇنۇڭ ئۈستىتىنى يېرىم تۇگەتتىم، سىلەرنى تاشلاپ قاچتىم! ئەمدى كۆز ئالدىمدا قاڭقىپ يۈرگەن ئاشۇ گۇناھسىز، ناتىۋان باللارنى بولسىمۇ ئوقۇتۇپ، شۇ باھانىدە ئۆزۈممۇ ئوقۇپ، گۇناھىمنى يۇيمىسام بولمايدۇ! دوستۇم، مەن يېقىندىن بۇيان، نۇرغۇن نەرسىلەرنى كۆردۈم، نۇرغۇن ئىشلارنى ئويلىدىم. ئەگەر زېھنى قويۇپ قارىساڭ، ئادەملىرىمىزنىڭ روھى سۇنۇق، ئۇلار ھېچ نەرسىگە ئىشەنمەيدۇ، ھەممىگە گۇمان بىلەن قارايدۇ، ئەتىكى كۈندىن ئۈمىد ئۈزگەن، روھى مېيىپ! بۇنىڭ سەۋەبى نېمىدە؟ زادى نېمىدە؟ مېنىڭچە، بۇنىڭ سەۋەبى ـــ تەربىيىمىزنىڭ يالىمانلىقىدا! بىز باللارنى كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپلا مۇستەقىل پىكىر قىلماسلىققا، كۆڭلىدىكى گەپنى ئېيتماسلىققا، قارىغۇ

غۇلارچە ئىتائەتچان بولۇشقا مەجبۇرلايمىز! ئەلىشىر نەۋائىي تۆت ياش ۋاقتىدا، ئاتىسىنىڭ ئالىم، ئۆلىما ۋە شائىر دوستلىرىنىڭ سۆھبىتىگە قاتناشقان، ئۇلارنىڭ ئىلىم ـ ئىرپان، ئەدەبىيات ۋە ھايات ھەققىدىكى پىكىرلىرىنى زېھىن قويۇپ ئاڭلىغان. بىز بولساقچۇ، باللىرىمىزنى ھەرگىزمۇ چوڭلار بار يەرگە يولاتمايمىز، ‹چوڭلارنىڭ گېپىگە ئارىلاشما، ئەدەپسىزلىك بولىدۇ› دەپ كايىيمىز. ھەممە نەرسىنى تەقىقلەپ، چەكلەپ، ئاخىر باللىرىمىزنى مۇشتتەك ۋاقتىدىن تارتىپلا، روھى زەئىپ، جۇرئەتسىز، ئىشەنچسىز قىلىپ قويىمىز. بۇنداق تەربىيە كۆرگەن بالا ھېچقاچان مۇستەقىل پىكىر قىلالمايدۇ، خۇشاللىقنى ياكى خاپىلىقنى بىرەرسىگە پېتىنىپ ئېيتالمايدۇ، رەددىيە بېرىشتىن چۆچۈيدۇ! شۇنداق قىلىپ، دائىم بىرەرسىنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇرىدىغان، بىراۋنىڭ ئەقلى بىلەن ئىش قىلىدىغان قۇلغا ئايلىنىدۇ. بىرنەچچە ئون يىلدىن بېرى، مانا شۇنداق يارىماس تەربىيە ئۇسۇلى بىلەن روھى ئەبگار، پىكرى زەئىپ، ئەقلى ناقىس قۇللار تەربىيىلىنىپ ۋايىغا يەتتى. قانچىلىغان كىشىلەر ئەنە شۇنداق خىلمۇخىل قورقۇش سەۋەبى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ قىممەتلىك ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى يوقىتىپ قويدى ـ ھە؟! بىزنىڭ نۇرغۇن كىشىلىرىمىز بالا چېغىدىنلا ‹خوش ـ خوش، خوپ ـ خوپ› دەپ تۇرىدىغان ئادەتكە كۆنۈۋالغان. ئاتا ـ ئانىلارمۇ باللىرىنىڭ كىچىك چېغىدىلا ‹خوپ، شۇنداق، مانا قۇل› دېيىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئاشۇنداق دېيىشكە ئۇستا بالىلار ھەر خىل ياخشى باھا ۋە ئىنئامىلارغا ئېرىشىدۇ. ۋاھالەنكى، ئاتا ـ ئانىلار قانداق ئەھۋاللاردا ‹ياق›، ‹ئۇنداق ئەمەس› دېيىشكە بولىدىغانلىقىنى ياكى ‹ياق› دېيىشنىڭ لازىملىقىنى ئەزەلدىن كۆرسىتىپ بەرمەيدۇ. بۇنداق تەلىم ـ تەربىيىنىڭ غەيرىي تەبىئىي يامان ئاقىۋىتىدە ھەرقانداق ئادەم بۇيرۇققا شەرتسىز ئىتائەت قىلىدىغان، بۇيرۇق بولسىلا ‹ھە› دەپ ئىجرا قىلى

لىشنى بىلىدىغان، مۇستەقىل كاللىسى يوق ماشىنا ئادەمگە ياكى ئىتائەتمەن قۇلغا ئايلىنىپ قالىدۇ. ۋەھالەنكى، ئاللاتائالا ھەر-قانداق ئىنسانىنى ھۆر قىلىپ ياراتقان، ئاللانىڭ ھۆر بەندىلىرىنى قۇلغا، روھىي مېيىپ كىشىلەرگە ئايلاندۇرۇش ئىنتايىن چوڭ گۇناھ ئەمەسمۇ؟! ئۆزىنى پىكىر ھەم روھ جەھەتتىن ئازاد ھېس قىلمىغان ئادەم ھېچقاچان جىسمانىي جەھەتتىن ئازاد بولالمايدۇ!

ئاقنىياز، سەن قاراپ باق، بىزنىڭ بالىلىرىمىزنىڭ نەزەر دائىرىسى قانچىلىك؟ ئۇلارنىڭ رادىئونى ئاچسا، ئاڭلايدىغىنى ناخشا، سەھنىگە قارىسا، كۆرىدىغىنى ئۇسسۇل! بىزنىڭ تەشۋىقاتىمىز ئەنە شۇ! شۇڭا ئەۋلادلىرىمىزنىڭ كاللىسىدا، تەبىئىي ھالدا، ‹ناخشا ـ ئۇسسۇل ماكانى› دېگەن ئۇقۇم پەيدا بولىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ بىلىدىغىنى، قىزىقىدىغىنى شۇ بولۇۋاتىدۇ، ئۇلار بىزنىڭ ئالىملىرىمىزدىن، تارىخچىلىرىمىزدىن، يازغۇچى، شائىرلىرىمىزدىن، ھەرساھە مۇتەخەسسىسلىرىمىزدىن خەۋەرسىز! شۇڭا، ئۇلاردا بۇ جەھەتتە ئىنتىلىش، قىزىقىش يوق! ئۇلار بىزنىڭ تارىختىكى ئۇلۇغ شەخسلىرىمىزنى ئەمەس، ھەتتا ھازىر ھايات ياشاۋاتقان، مىللىي مەدەنىيىتىمىز ئۈچۈن تۆھپە يارىتىۋاتقان جاپاكەش شەخسلىرىمىزنىمۇ بىلمەيدۇ! ئۇنى بىلمەگەچكە، ئۆزىنىڭ تارىخىنى ۋە ھازىرىنى چۈشەنمەيدۇ!...

دوستۇم، مەن بىر ئاز قايناپ قالدىممۇ، قانداق؟ ئەگەر ساڭا شۇنداق تۇيۇلغان بولسا، پېشمىنى سەل ـ پەل تارتىپ قويساڭ بولىدۇ. ئەمما، مەن بۇ پىكىرلىرىمنى قۇمباغ يېزىسىدا تۇنجى قېتىم قۇرۇلغان ئۇچ سىنىپلىق باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ تەربىيە پروگراممىسى قىلماقچىمەن! ئىشىنىمەنكى، ئانچە يىراق بولمىغان كەلگۈسىدە، چوقۇم ئۇنىڭ ئۇنۇمى كۆرۈلىدۇ! ئالدىراپ تۇرۇۋاتىمەن، ئاداش! ئەمىسە خوش، خېتىمنىڭ ئاخىرىنى ئابدۇقادىر بېدىلنىڭ مۇنۇ شېئىرى بىلەن تۈگەتتىم:

‹كۆزۈڭ ئاچ، نەدىدۇر دوزاخ ۋە جەننەت؟!
ئىشىڭ نەتىجىسى، مەھسۇلى مېھنەت.
نەدىكى يامان ئادەت بولدى رەھنامە،
جەھەننەم شۇنىدادۇر، بىلىپ قوي، ئەمما ـــ
ياخشىلىق ئۇرۇقىنى چاچساڭ ھەريان،
جەننەت مېۋىسىنى بېرەر بىگۇمان! ›

1962 ـ يىل 28 ـ سېنتەبر، قۇمباغ.»

ئاپتورنىڭ ئاخىرقى بايانى

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلىرىم، قەلەم مۇشۇ يەردە توختىدى، داۋاملىق يېزىۋېرىپ، سىزنى ئەسىنتىپ قويۇشتىن قورقتۇم! ئاخىرىدا، سىزگە پەقەت ئىككى ئېغىز سۆزلا ھەدىيە قىلىمەن:

ھەي قەدىرلىك بۇگۈنكى ياشلار! سىلەر ئۇلارنىڭ ئىسمىنى مەڭگۈ ئېسىڭلاردا تۇتۇڭلار. 21 ـ ئەسىرنىڭ سەلتەنەتلىك يىللىرىغا قەدەم قويۇپ، تېخىمۇ ئىللىق باھار نۇرىغا، تېخىمۇ ئوتلۇق قۇياش تەپتىگە، تېخىمۇ شېرىن ھايات پەيزىگە چۆمگەن ۋاقتىڭلاردىمۇ، ئاشۇ كۆك يۈ-زىنى بىر مەھەل ئېزىتقۇ تۇمانلار توسۇپ، زېمىننى جۇت ـ شۇرغان قاپلىغان 20 ـ ئەسىرنىڭ 60 ـ يىللىرىنى ئۇنتۇماڭلار! چۈنكى، ئا-شۇ قىسمەتلىك يىللاردا، ئاشۇ ئەزىز يەرلەردە، سىلەرنىڭ تالاي ئاكا-لىرىڭلار بىلەن تالاي ھەدىلىرىڭلارنىڭ قان ـ ياشقا تولغان ئېچىنىش-لىق تارىخى بىلەن دوستلۇق، مۇھەببەت ۋە بىلىم ئىشقىدا يانغان يال-قۇنلۇق ئەسلىمىلىرى قالغان. ئۇ چاغدا، گەرچە ئۇلار ناھايىتى كاج تەلەي بولسىمۇ، لېكىن خۇددى سىلەرگە ئوخشاش، ھاياتقا، گۈزەل-لىككە، ئىستىقبالغا ئىنتىلگەن ساپ، سەبىي، جۇشقۇن ياشلار ئىدى!...

1993 – يىل ئاپرىل ـــ ئىيۇل، ئۇرۇمچى.

图书在版编目(CIP)数据

月亮雨：维吾尔文/艾海提·吐尔迪著.—乌鲁木齐：新疆青少年出版社，2009.3
（艾海提·吐尔迪作品集）
ISBN 978-7-5371-6503-7

Ⅰ.月… Ⅱ.艾… Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2009）第 023311 号

责任编辑:艾尼瓦尔·艾山
责任校对:依巴达提·亚森
封面设计:阿里甫·夏

艾海提·吐尔迪作品集

月亮雨(维吾尔文)

(长篇小说)

艾海提·吐尔迪 著

新疆青少年出版社出版
(乌鲁木齐市胜利路二巷1号 邮编:830049)
新疆新华书店发行 新疆新华印刷厂印刷
850×1168毫米 32开本 13.75印张
2009年3月第1版 2009年3月第1次印刷
印数:1—4000

ISBN 978-7-5371-6503-7 定价:28.00元
如有印刷装订问题请直接同出版社调换